BIBLIOTEKA JUTARNJEG LISTA
Najveća djela
Stendhal CRVENO I CRNO
Naslov izvornika: La rouge et le noir
Pravo ime autora: Marie Henry Beyle
Prijevod: Ana Smokvina Ibler
Izdavač: Globus media d.o.o. Odranska 1/1, Zagreb
Tiskara: Vjesnik d.d.
Uvez: Grafički zavod Hrvatske
Dizajn knjige: Halid Malla
Stendhal
CRVENO I CRNO
Kronika XIX. stoljeća
S francuskog prevela Ana Smokvina Ibler
PRVI DIO
Istina, gorka istina
Danton
Prvi dio -1.
1.
Gradić
Put thousands together Less bad,
But the cage less gay.2 Hobbes
Gradić Verrieres može se smatrati jednim od najljepših u Franche-Comteu. Njegove bijele kuće sa šiljastim krovovima od crvenih crjepova poredale su se na padini brežuljka na kojemu su i najmanje krivine obilježene skupinama golemih kestenova. Doubs teče na nekoliko stotina koraka ispod njegovih utvrda, koje su nekoć sagradili Španjolci, a koje su sada ruševine.
Verrieres je sa sjevera zaštićen visokom planinom, jednim ogrankom Jure. Izlomljene vrhunce Verra pokriva snijeg već za prvih hladnih dana u listopadu. Gorski potok, koji se ruši niz planinu, protječe kroz Verrieres prije utoka u Doubs i pokreće brojne pilane. To je vrlo jednostavna industrija i ona donosi stanovito blagostanje većini stanovnika, koji su više seljaci nego građani. Ali nisu pilane obogatile taj gradić nego je tvornica obojenog platna, zvanog Mulhouse, izvor općeg bogatstva koje je nakon Napoleonova pada obnovilo pročelja gotovo svih kuća u Verrieresu. Tek što čovjek uđe u gradić, zagluši ga lupanje nekoga bučnog i naoko strašnog stroja. Kolo, tjerano brzicom, pokreće dvadeset teških čekića koji se dižu i spuštaju uz tutnjavu od koje se pločnik
1. Skupite ih tisuće, pa neće biti tako loše, ali će u krletki biti manje veselja.

trese. Svaki od tih čekića proizvodi na dan tko zna koliko tisuća čavala. Djevojke, svježe i lijepe, podmeću pod udarce tih golemih čekića komadiće željeza, koji se začas pretvore u čavle. Taj rad, naoko tako težak, jedan je od onih kojima se najviše čudi putnik koji prvi put dolazi u ta brda što dijele Francusku od Švicarske.

Ako putnik ulazeći u Verrieres zapita kome pripada ta lijepa tvornica čavala čija buka zaglušuje ljude koji prolaze glavnom ulicom, odgovorit će mu razvučenim naglaskom: - Eh, ona je načelnikova. Pa ako putnik začas zastane u toj glavnoj ulici Verrieresa, koja se uspinje od obale Doubsa do vrha brežuljka, može se kladiti sa sto naprama jedan da će ugledati nekog visokog čovjeka, važna i zaposlena izgleda.
Kad se on pojavi, svi brzo skidaju šešire. Kosa mu je prosijeda i odjeven je u sivo. Ima nekoliko odlikovanja, čelo mu je visoko, nos orlovski, a lice u cjelini prilično pravilno; čak ti se na prvi pogled čini da se na njemu dostojanstvo gradonačelnika sjedinjuje s onom vrstom ljepote koja se još može susresti kod čovjeka od četrdeset osam ili pedeset godina. No pariškog će se putnika uskoro neugodno dojmiti njegov izraz samozadovoljstva i umišljenosti pomiješan s nečim ograničenim i tupim. Osjetit će da se darovitost tog čovjeka ograničava na to da vrlo točno naplaćuje što mu drugi duguju, a da što kasnije plati ono što je sam dužan. Takav je načelnik Verrieresa, gospodin de Renal. Pošto teškim koracima prijeđe ulicu, ulazi u zgradu općine i nestane putniku s očiju. Ali ako putnik nastavi šetnju, opazit će sto koraka dalje prilično lijepu kuću, i, kroz željezne rešetke tik uz nju, divne vrtove. Iza njih se na obzoru ocrtavaju burgonjski brežuljci, a izgleda kao da je stvoren da ugodi očima.
Pred tim vidikom putnik zaboravlja sredinu zaraženu sitnim novčanim interesima koja ga počinje gušiti.
On doznaje da ta kuća pripada gospodinu de Renalu. Taj lijepi dom od klesana kamena, koji se upravo dovršava, načelnik Verrieresa duguje prihodu od svoje velike tvornice čavala. Kažu da je njegova obitelj stara i da je španjolskog podrijetla; navodno je živjela u onom kraju još mnogo prije no što ga je osvojio Luj XIV Od godine 1815. on se stidi što je tvorničar; godina 1815. učinila ga je načelnikom Verrieresa. I zidovi koji stvarajući terase podupiru razne dijelove toga prekrasnog vrta što se stepenasto spušta

do Doubsa također su nagrada za vještinu gospodina de Renala u trgovini željezom.
Nemojte očekivati da ćete u Francuskoj naći one slikovite vrtove koji u Njemačkoj okružuju tvorničke gradove Leipzig, Frankfurt, Nurnberg itd. U pokrajini Franche-Comte što čovjek gradi više zidova i što više načička svoj posjed kamenjem koje je poslagao jedno na drugo, to više stječe pravo da ga njegovi susjedi poštuju. Vrtovima gospodina de Renala, koji su puni zidova, dive se još i više zbog toga što je on suhim zlatom kupio neke male dijelove zemljišta na kojima se oni prostiru. Tako je, na primjer, ona pilana - koja vas je, kad ste ulazili u Verrieres, svojim neobičnim položajem na obali Doubsa iznenadila i na kojoj ste opazili ime Sorel ispisano golemim slovima na dasci na vrhu krova - još prije šest godina zauzimala prostor na kojem se upravo sada podiže zid četvrte terase u vrtovima gospodina de Renala. Usprkos svom ponosu morao je gospodin načelnik mnogo nagovarati starog

Sorela, kruta i tvrdoglava seljaka, i morao mu izbrojiti mnoge lujdore kako bi ga privolio da svoju pilanu premjesti drugdje. Što se tiče javnog potoka koji pokreće pilanu, gospodin de Renal je, zahvaljujući utjecaju što ga ima u Parizu, isposlovao da mu se promijeni tok. Ta je milost ukazana gospodinu de Renalu poslije izbora 182... On je Sorelu dao, pet stotina koraka niže, na obali Doubsa, četiri jutra zemlje za jedno njegovo jutro. I mada je taj položaj bio mnogo povoljniji za njegovu trgovinu jelovim daskama, čiča Sorel, kako ga zovu otkad se obogatio, znao je izmamiti susjedovoj nestrpljivosti i strasti za posjedom još i svotu od 6000 franaka. Istina je da su tu pogodbu osuđivale mudre glave toga mjesta. Jedne nedjelje prije četiri godine, vraćajući se u načelničkoj odori iz crkve, gospodin de Renal primijetio je izdaleka kako se stari Sorel, okružen trojicom svojih sinova, smiješi gledajući ga. Taj je smiješak probudio u duši gospodina načelnika kobnu sumnju; otada on misli da je mogao jeftinije postići onu zamjenu. Da bi se u Verrieresu stekao ugled u javnosti, osnovno je da čovjek, sve ako i gradi mnoge zidove, ne usvoji kakav plan što ga iz Italije donose oni zidari koji u proljeće, na svom putu u Pariz, prolaze klancima Jure. Takva bi novotarija nerazboritom graditelju pribavila za vječna vremena glas lakoumna čovjeka, i on bi zauvijek bio

izgubljen u očima onih razboritih i umjerenih ljudi koji u pokrajini Franche-Comte podjeljuju ugled.

Zapravo ti razboriti ljudi provode ovdje najnesnosniji despotizam; zbog te ružne riječi boravak u malim gradovima nepodnošljiv je za svakoga tko je živio u velikoj republici koju zovu Pariz. Tiranija nazora - i to kakvih nazora! - isto je tako glupa u malim gradovima Francuske kao i u Sjedinjenim Američkim Državama.

II.

Načelnik

Ugled1. Zar to nije ništa, gospodine?
Poštovanje budala, udivljenje djece,
zavist bogataša, prezir mudraca.
Barnave

Za ugled gospodina de Renala kao upravitelja bila je sretna okolnost što je bio potreban golem potporni zid na javnom šetalištu koje se prostire duž brežuljka, stotinjak stopa iznad Doubsa. Šetalište duguje tom divnom položaju jedan od najslikovitijih vidika u Francuskoj. Međutim, kiše bi svakog proljeća izbrazdale šetalište, izdubile jaruge i učinile ga neprohodnim. Ta nezgoda, koju su svi osjećali, dobro je došla gospodinu Renalu jer je bio prinuđen da svoju upravu ovjekovječi zidom visokim dvadeset stopa a dugačkim trideset-četrdeset hvati.

Ograda tog zida, zbog kojega je gospodin de Renal morao tri puta putovati u Pariz, jer se pretprošli ministar unutrašnjih poslova pokazao smrtnim neprijateljem šetališta u Verrieresu, izdiže se sada četiri stope

iznad zemlje. I, kao u prkos svim sadašnjim i bivšim ministrima, sada tu ogradu ukrašavaju pločama od klesana kamena. Koliko li je puta moj pogled ponirao u dolini Doubsa dok sam, naslonjen grudima na te velike kamene ploče lijepe sive boje koja se prelijeva u modro, mislio na pariške plesove koje sam dan prije napustio! Na drugoj strani, na lijevoj obali, vijuga pet-šest dolina na čijem dnu pogled točno razabire male potočiće. Rušeći se iz slapa u slap, oni se na kraju ulijevaju u Doubs. Sunce je u tim brdima žarko; kad ono okomito sja, prekrasne platane zaštićuju sanjarenje

putnika na toj terasi. Svoj nagli rast i lijepo, gotovo modrikasto zelenilo te platane duguju dovezenoj zemlji koju je gospodin načelnik dao nasipati iza svoga golemoga potpornog zida, jer on je, usprkos protivljenju gradskog vijeća, proširio šetalište za više od šest stopa (zbog čega ga hvalim, iako je on rojalist, a ja liberal), i zbog čega se po njegovu mišljenju i po mišljenju gospodina Vale-noda, sretnog upravitelja ubožnice u Verrieresu, ta terasa može usporediti s terasom u Saint-Germain-en-Layeu. Sto se mene tiče, ja bih samo jednu stvar zamjerio tom Šetalištu vjernosti - taj se službeni naziv čita na petnaest do dvadeset mjesta na mramornim pločama koje su gospodinu de Renalu donijele još jedno odlikovanje - prigovorio bih barbarskom načinu na koji vlast daje kljaštriti i podrezivati do srži te snažne platane. Umjesto da svojim niskim, okruglim i spljoštenim krošnjama sliče na najobičniji kupus, one bi poprimile onaj prekrasni oblik kakav imaju u Engleskoj, kad bi ih samo pustili da slobodno rastu. No volja gospodina načelnika je despotska, i sva se stabla koja pripadaju općini dva puta na godinu nemilosrdno podrezuju. Mjesni liberali tvrde da je ruka službenog vrtlara postala još stroža otkad je vikar Maslon uobičajio prisvajati plodove toga kljaštrenja, ali oni pretjeruju.

Taj je mladi svećenik prije nekoliko godina poslan iz Besane,ona da nadzire župnika Chelana i još nekoliko župnika u okolici. Neki stari kirurg - major talijanske armije,1 koji se bio povukao u Verrieresu i koji je, po mišljenju gospodina načelnika, bio istovremeno i jakobinac i bonapartist, usudio mu se jednog dana potužiti zbog periodičnog sakaćenja tih lijepih stabala.

- Ja volim hlad - odgovori gospodin de Renal malo svisoka, kako to i priliči kad čovjek govori s nekim kirurgom, članom Legije časti; - ja volim hlad, pa dajem podrezati svoja stabla tako da daju sjenu, i ne smatram da bi stablo bilo stvoreno za nešto drugo, pogotovu kad ne donosi prihoda kao korisni orah. To je ona velika riječ koja u Verrieresu o svemu odlučuje: donosi prihoda. Sama ta riječ uobičajeni je način mišljenja više od tri četvrtine stanovnika.

1. Francuska armija koja se pod Napoleonom borila u Italiji.

Donositi prihoda, to je razlog koji 0 svemu odlučuje u tom gradiću što vam se učinio tako lijep. Stranac koji dolazi oduševljen ljepotom svježih i dubokih dolina što ga okružuju, misli u prvi čas da njegovi stanovnici imaju smisla za lijepo; oni suviše često govore o ljepoti svoga kraja. Ne može se poreći da se njome ponose, no to je zato što ona privlači po kojeg stranca, te njegov novac obogaćuje gostioničare, a to preko pristojbi donosi gradu prihoda. Jednoga lijepoga jesenskog dana gospodin de Renal šetao je Šetalištem vjernosti vodeći ispod ruke svoju ženu. Gospođa de Renal slušala je muža koji joj je nešto ozbiljno govorio i istodobno pratila uznemirenim pogledom pokrete trojice malih dječaka. Najstariji, kojemu je moglo biti jedanaest godina, često se približavao ogradi i pokušavao popeti se na nju. Tada bi blagi glas izgovorio ime Adol-phe, i dijete bi odustalo od svoje častoljubive namjere. Gospođa de Renal bila je, kako se činilo, žena tridesetih godina, ali još prilično lijepa.
- Mogao bi se zbog toga i pokajati taj gospodičić iz Pariza - reče gospodin de Renal uvrijeđeno, a obrazi su mu bili bljeđi nego obično. - Imam i ja nekoliko prijatelja na dvoru...
No iako vam želim govoriti o provinciji na dvije stotine stranica, neću biti toliko okrutan da vas mučim duljinom i znalačkim okolišanjem provincijskog razgovora.
Taj gospodičić iz Pariza, toliko mrzak načelniku Verrieresa, nije bio nitko drugi nego gospodin Appert, koji je dva dana prije našao puta i načina da pregleda ne samo verrierski zatvor i ubožnicu nego i bolnicu, kojom su besplatno upravljali načelnik i glavni posjednici toga mjesta.
- Pa kako bi vam mogao naškoditi taj gospodin iz Pariza, kad vi sirotinjskom imovinom upravljate s najvećom savjesnošću? - primijeti bojažljivo gospođa de Renal.
- On dolazi samo zato da nas zaspe prijekorima, a zatim ćemo objaviti članke u liberalnim novinama.
- Vi ih nikada i ne čitate, dragi moj.
- Ali ljudi nam govore o tim jakobinskim člancima, a to nas smeta i sprečava nas da činimo dobro. Sto se mene tiče, nikada to neću oprostiti župniku.

13

Crveno i crno

Prvi dio -111.

111.

Imovina siromaha

Župnik koji je krepostan i koji nije spletkar providnost je za selo.

Fleurv

Treba znati da je župnik u Verrieresu, kojemu je bilo već osamdeset godina, ali u kojega je, zahvaljujući zraku tamošnjih brda, bilo čelično zdravlje i karakter, imao pravo u svako doba posjetiti zatvor, bolnicu, pa i ubožnicu. Gospodin Appert, koji je iz Pariza bio preporučen župniku, bio je toliko mudar da stigne u taj radoznali gradić točno u šest sati ujutro. Odmah je otišao u župni

dvor. Čitajući pismo koje mu je pisao markiz de La Mole, per1 Francuske i najbogatiji posjednik te pokrajine, župnik Chelan se zamislio.
- Star sam i vole me ovdje - reče konačno poluglasno sam sebi - pa se neće usuditi1. - Okrenuvši se odmah gospodinu iz Pariza s pogledom koji je usprkos godinama plamtio onom svetom vatrom koja odaje zadovoljstvo čovjeka što će učiniti neko dobro i pomalo opasno djelo, reče:
- Dođite sa mnom, gospodine, ali u nazočnosti tamničara, a osobito nadzornika ubožnice, nemojte nipošto izražavati svoje mišljenje o onome što ćemo vidjeti. - Gospodin Appert je razumio da ima posla s hrabrim čovjekom; slijedio je časnog župnika, pregledao zatvor, bolnicu i ubožnicu, postavio mnoga pitanja, ali usprkos čudnovatim odgovorima, nije pokazao ni najmanji znak negodovanja.
Taj je pregled trajao nekoliko sati. Župnik je pozvao gospodina Apperta na ručak, ali ovaj nije htio još više kompromitirati svog plemenitog pratitelja i zato je rekao da mora napisati nekoliko pisama. Oko tri sata ta su gospoda završila pregled ubožnice i vratila se u zatvor. Ovdje su pred vratima našli tamničara, krivonoga diva od šest stopa; njegovo je ružno lice od silna straha postalo odur-
no.
¦ Ah, gospodine - reče on župniku čim ga je spazio, nije li gospodin kojega vidim uz vas, gospodin Appert? o - Sto ako jest? - odvrati župnik.
- Jučer mi je gospodin prefekt po oružniku koji je cijelu noć morao jahati poslao najstrože naređenje da gospodina Apperta ne pustim u zatvor.
- Izjavljujem vam, gospodine Noiroud - reče župnik - da je ovaj putnik što se nalazi uza me gospodin Appert. Priznajete li da ja imam pravo ući u zatvor u svako doba dana i noći, i to u pratnji (moga koga ja hoću?
- Da, gospodine župniče - odgovori tamničar tiho, spustivši glavu kao buldog koji sluša samo zbog straha od batina.
- Ali, gospodine župniče, ja imam ženu i djecu i ako me prijave, bit ću otpušten, a osim svoje službe nemam ništa od čega bih ži-
vio.
1. Per (franc. pair) - titula pripadnika najvišeg plemstva.

- I meni bi bilo vrlo žao da izgubim svoju službu - odgovori dobri župnik sve uzbuđenijim glasom.
- Koje li razlike! - živo će tamničar. - Svatko zna, gospodine župniče, da vi imate rentu od 800 livri, lijep posjed...
To su činjenice koje su, pretresane i uveličavane na dvadesetak različitih načina, posljednja dva dana podjarivale sve zle strasti gradića Verrieresa. U ovom su času one bile predmet kratkog razloga između gospodina de Renala i njegove žene. Ujutro je on u pratnji gospodina Valenoda, ravnatelja ubožnice, otišao k župniku da mu izrazi svoje duboko nezadovoljstvo. Gospodina Chelana nije nitko štitio i on je osjetio sav domet njihovih riječi.

- Pa dobro, gospodo, bit ću treći župnik u ovom kraju koga će otpustiti u starosti od osamdeset godina. Već sam pedeset šest godina ovdje; krstio sam gotovo sve stanovnike ovoga grada, koji je bio malo trgovište u vrijeme kad sam došao ovamo. Svaki dan ženim mladiće kojima sam nekoć ženio djedove. Verrieres je moja

obitelj, ali kad sam vidio onog stranca, rekao sam sebi: "Možda je taj čovjek koji je došao iz Pariza zaista liberal, ta ima ih i previše; ali kakvo zlo može on nanijeti našim siromasima i našim uhićenicima."

Predbacivanja gospodina de Renala, a osobito gospodina Valenoda, ravnatelja ubožnice, postajala su sve žešća.

- Dobro, gospodo, otpustite me - povikao je stari župnik drhtavim glasom. - Ja ću svejedno ostati u ovom kraju. Poznato je da sam prije četrdeset osam godina naslijedio zemljište koje mi donosi 800 livri; živjet ću od toga prihoda. Ja se u ovoj službi ne bogatim, gospodo, pa se možda baš i stoga ne plašim toliko da je izgubim.

Gospodin de Renal slagao se inače vrlo dobro sa svojom ženom, ali kako sada nije znao što da odgovori na misao koju mu je ona bojažljivo ponavljala: "Koje zlo može taj gospodin iz Pariza nanijeti uhićenicima?" htio se već ozbiljno naljutiti, kadli ona vrisne.

Njezin se srednji sin bio popeo na ogradu terase i trčao po njoj, iako se zid dizao više od dvadesetak stopa nad vinogradom koji mu je bio s druge strane. Bojazan da ne prestraši sina, te da on ne padne, priječila ju je da vikne na njega. Napokon dijete, koje se smijalo svom pothvatu, pogledavši majku, vidje njezino bljedilo, skoči na šetalište i dotrči k njoj. Strogo ga izgrdiše. Taj je mali događaj promijenio tok razgovora.

- Želim svakako uzeti k sebi Sorela, sina vlasnika pilane - reče gospodin de Renal. - On će nam nadgledati djecu koja postaju odviše nestašna za nas. To je neki mladi svećenik ili

tako nešto, dobar latinac, i djeca će uz njega mnogo naučiti, jer je, kako reče župnik, čvrsta značaja. Davat ću mu 300 franaka i hranu. Malo sam sumnjao u njegov moral jer je bio ljubimac onoga starog kirurga, člana Legije časti, koji je, pod isprikom da je njihov rođak, došao k Sorelovima na stan i hranu. Taj je čovjek zapravo vrlo lako mogao biti tajni agent

liberala; govorio je da mu zbog astme dobro čini zrak naših brda, ali to nipošto nije dokazano. Sudjelovao je u svim Buonapartinim pohodima u Italiju, i čak se, kažu, u svoje vrijeme izjasnio protiv carstva. Taj je liberal poučavao Sorelova sina u latinskom i ostavio mu sve one mnoge knjige koje je sobom donio. Ja nikada ne bih ni pomislio da uzmem tesarova sina k našoj djeci, ali mi je župnik,

upravo uoči događaja koji nas je zauvijek posvadio, rekao da taj Sorel već tri godine studira teologiju s namjerom da uđe u sjemenište. On, dakle, nije liberal i latinac je.

To bi mi odgovaralo zbog više razloga - nastavi gospodin de Renal gledajući svoju ženu s diplomatskim izrazom lica. Valenod je vrlo ponosan zbog dva normandijska konja koje je kupio za svoju koči-iw. Ali kućnog učitelja za svoju djecu nema.

Mogao bi nam ovoga preoteti.

Ti, dakle, odobravaš moju namjeru? - zapita gospodin de Renal zahvaljujući svojoj ženi smiješkom za izvrsnu misao koju je upravo i/.rekla. - Znači, odlučeno je. - Ah1, dobri Bože, kako ti brzo stvaraš odluke, dragi prijatelju1.

To je zato što imam karaktera, a to je uvidio i župnik. Nemojmo sr zavaravati, okruženi smo liberalima. Svi trgovci platnom mi za-vide, to znam sigurno. Dvojica-trojica postali su bogatuni. E, neka1. Drago mi je što će vidjeti kako djeca gospodina de Renala odlaze u šetnju u pratnji svog odgojitelja. To će im ulijevati poštovanje. Naš nam je djed često pričao da je u mladosti imao kućnog učitelja. To bi me moglo stajati i stotinu škuda, ali to treba uvrstiti među izdatke koji su potrebni za održavanje našeg dostojanstva. Gospođa de Renal se zbog te iznenadne odluke duboko zamislila. Bila je to stasita i lijepo građena žena, ljepotica svoga kraja, kako se to u tim brdima kaže. Posjedovala je stanovitu jednostavnost i nešto mladenačko u hodu, njezin naivni čar, pun nevinosti i živahno-sti, bio bi čak mogao navesti kakva Parižanina na misli o nježnoj čulnosti. Da je gospođa de Renal znala za tu vrstu svog uspjeha, ona bi se zbog njega vrlo stidjela. Ni koketerija ni pretvaranje nikad se nisu dotakle njezina srca. Govorilo se da joj je udvarao gospodin Valenod, bogati upravitelj ubožnice, ali bezuspješno, po čemu se naročito pročula njezina krijepost jer taj gospodin Valenod, visok, mlad čovjek, snažan, rumena lica s velikim crnim zaliscima, bio je jedan od onih drskih i bučnih grubijana koje u provinciji smatraju lijepim muškarcima.

Gospođu de Renal, koja je bila vrlo plašljiva i naoko vrlo promjenljive ćudi, osobito je odbijala neprestana živahnost i gromovit glas gospodina Valenoda. Zbog zaziranja od onoga što se u Verrieresu zove veselje, stekla je glas žene koja je ponosna na svoje podrijetlo. Ona na to nije ni mislila, ali je bila vrlo zadovoljna kad je opazila

da je stanovnici grada manje posjećuju. Nećemo kriti da je u očima njihovih gospođa bila glupa, jer se nije služila nikakvom politikom prema svome mužu i propuštala najljepše prilike da mu izmami kakav fini šešir iz Pariza ili Besangona. Samo neka je ostave da sama luta svojim lijepim vrtom, ona se nikada ne bi tužila. Bila je to naivna duša, koja se nikada nije vinula čak ni dotle da osudi svoga muža i da sama sebi prizna da joj je dosadan. Ona je pretpostavljala, a da to nikada nije sama sebi rekla, da između muža i žene ne postoje nježniji odnosi. Osobito je voljela gospodina de Renala kad joj je govorio o svojim planovima za sinove, od kojih je jedan prema njegovoj odluci trebao postati vojnik, drugi činovnik, a treći svećenik. Sve u svemu, ona je smatrala da je gospodin de Renal mnogo manje dosadan nego svi ostali muškarci koje je poznavala.

Takav je sud o mužu bio razborit. Načelnik Verrieresa uživao je glas duhovita i, naročito, dobro odgojena čovjeka zahvaljujući malom broju šala koje je naslijedio od nekog strica. Stari kapetan de Renal služio je prije revolucije u pješadijskoj pukovniji vojvode od Orleansa, i kad bi došao u Pariz, imao je pristup u prinčeve salone. Tamo je vidio gospodu de Montesson, čuvenu gospođu de Genlis, gospodina Ducresta, izumitelja Palais-Royala. Te su se ličnosti suviše često pojavljivale u anegdotama gospodina Renala. Ali malo-pomalo sjećanje na stvari koje su tako osjetljive za pripovijedanje postalo je za njega težak posao, te je on od nekog vremena samo u osobitim prilikama ponavljao anegdote koje se odnose na kuću Orleans. Kako je, uostalom, bio vrlo uglađen, osim kad se govorilo o novcu, to su ga s razlogom smatrali najaristokratskijom osobom u Verrieresu.

Prvi dio - IV.

IV.
Otac i sin

E sara mia colpa,
Se cosi el1
Machiavelli

"Moja je žena zaista vrlo pametna!" mislio je načelnik Verrieresa kada se sutradan u šest sati izjutra spušao prema pilani starog So-rela. "Premda sam joj ono rekao da očuvam nadmoćnost koja mi pripada, nisam ni pomislio da bi, ako ja ne uzmem onoga malog bogoslova Sorela - koji, kažu, zna latinski kao anđeo - upravitelj ubožnice, taj nemirni duh, mogao doći na istu pomisao kao i ja i preoteti mi ga. S kojom li bi nadutošću on govorio o odgojitelju svoje djece!... A hoće li taj odgojitelj, kad bude u mojoj kući, nositi habit?"

Gospodin de Renal bio je posve zaokupljen tom dvoumicom kad izdaleka opazi seljaka visokog oko šest stopa, koji je, čini se, od rane zore bio zaposlen mjerenjem drva što su ležala na putu uz obalu Doubsa. Seljak kao da se nije baš mnogo obradovao kad je vidio da dolazi gospodin načelnik, jer njegova su drva zakrčivala put i bila ondje naslagana usprkos zabrani.

Stari Sorel, jer to je bio on, vrlo se iznenadio a još više obradovao neobičnom prijedlogu gospodina de Renala u vezi s njegovim sinom Julienom. No zato je ipak dok ga je slušao zadržao izraz one zlovoljne sjete i ravnodušnosti kojima se tako dobro prikriva pre-

1. / hoću li ja biti kriv ako je tako?

predenost stanovnika tih planina. U vrijeme španjolskoga gospodstva bili su robovi, pa su još i sada očuvali fizionomije egipatskih felaha. Sorelov se odgovor najprije sastojao od dugačkog niza svih izraza poštovanja što ih je znao napamet. Dok je on ponavljao te prazne riječi uz namješten smiješak koji je povećavao izražaj neiskrenosti

i gotovo lopovštine prirođene njegovu licu, živahni je duh starog seljaka nastojao otkriti razloge koji ovog tako uglednog čovjeka navode da uzme k sebi njegova nevaljalog sina. Bio je vrlo nezadovoljan Julienom, a upravo mu za njega, eto, gospodin de Renal nudi neočekivanu plaću od 300 franaka na godinu, i uz to hranu, pa čak i odijelo. I na taj posljednji zahtjev, koji je čiča Sorel iznenada vrlo vješto postavio, gospodin de Renal je također pristao. Taj je zahtjev iznenadio načelnika. "Budući da Sorel nije nadasve oduševljen mojim prijedlogom, kako bi to prirodno moralo biti, jasno je", govorio je sam sebi, "da je dobio ponude s druge strane. A od koga bi one mogle doći ako ne od Valenoda?" Sva nastojanja gospodina de Renala da natjera Sorela da smjesta sklopi pogodbu bila su uzaludna: lukavstvo se starog seljaka tome tvrdoglavo protivilo. "Htio bih se", govorio je, "dogovoriti sa svojim sinom". Kao da se u provinciji bogat otac doista, a ne samo forme radi, dogovara sa sinom koji nema ništa.

Pilana na vodeni pogon sastoji se od šupe na obali potoka. Krov počiva na gredama koje drže četiri velika drvena stupa. U sredini šupe, na mjestu povišenom za osam do deset stopa, vidi se pila koja se diže i spušta, dok neka vrlo jednostavna naprava gura drvo pod tu pilu. Kotač, što ga tjera potok, pokreće taj dvostruki mehanizam: i onaj koji diže i spušta pilu, i onaj koji lagano gura drvo prema pili što ga reže u daske.

Približavajući se svojoj pilani, čiča Sorel gromkim glasom pozove Juliena; nitko se ne odazove. Vidio je samo svoje starije sinove, goleme poput divova, koji su, naoružani teškim sjekirama, tesali jelova debla da ih zatim odnesu u pilanu. Potpuno zaokupljeni time da točno slijede crnu crtu povučenu na deblu, oni su svakim udarcem sjekire odvaljivali goleme ivere. Nisu čuli očev glas. On se uputi prema šupi. Ušavši u nju uzalud je tražio Juliena pokraj pile, na mjestu na kojem bi se morao nalaziti. Opazi ga pet-šest stopa iznad toga mjesta, kako jaše na jednoj

gredi krovišta. Umjesto da pažljivo nadzire rad cijelog mehanizma, Julien je čitao. Ništa nije starom Sorelu bilo mrze; on bi Julienu možda i oprostio njegov nježni stas, neprikladan za teške poslove i toliko različit od stasa njegovih starijih sinova, ali ta mu je strast za čitanjem bila mrska: on sam nije znao čitati. Uzalud je dva-tri puta zovnuo Juliena. Pažnja kojom je mladić čitao knjigu priječila ga je više nego buka pile, da čuje strašan glas svoga oca. Napokon, usprkos svojoj starosti, Sorel skoči okretno na deblo koje je dolazilo pod pilu, a odande na poprečnu gredu koja je podupirala krov. Od snažnog je udarca knjiga koju je Julien držao odletjela u potok; drugi udarac isto tako snažan, bila je duška koju je dobio po glavi, tako da je izgubio ravnotežu. Bio bi pao dvanaest do petnaest stopa niže među poluge stroja koji je upravo bio u pokretu, i one bi ga bile zdrobile, ali ga je otac lijevom rukom zadržao u padu.

- Tako zar, lijenčino? Zar ćeš vječito čitati te svoje proklete knjige kad treba paziti na pilu? Čitaj ih uvečer, kad gubiš vrijeme kod župnika! Julien, iako je bio omamljen snagom udarca i sav u krvi, približio se opet svom službenome mjestu kraj pile. Imao je pune

oči suza, ne toliko zbog tjelesne boli koliko zbog gubitka knjige koju je obožavao.
"Siđi, životinjo, da govorim s tobom!" Buka stroja spriječila je Juliena da čuje i tu zapovijed. Njegov otac, koji je bio sišao, nije se htio potruditi da se ponovno popne na napravu, nego potraži dugačku motku za branje oraha i udari ga njome po ramenu. Tek što se Julien spustio na tlo, stari ga je Sorel, goneći grubo ispred sebe, stao gurati prema kući. "Bog zna što će mi učiniti!" pomisli mladić. U prolazu pogleda žalosno potok u koji je pala njegova knjiga; to je bila ona koju je od svih najviše volio: Dnevnik sa Svete Helene. Obrazi su mu bili rumeni, a pogled spušten. Bio je to malen mladić od osamnaest ili devetnaest godina, naoko slab, nepravilnih, ali nježnih crta i orlovskog nosa. Velike crne oči, koje su u časovima mira odavale misaonost i žar, plamtjele su u tom trenutku žestokom mržnjom. Tamnokestenjasta kosa, koja je rasla vrlo nisko, činila mu je čelo malenim, a u časovima bijesa davala mu pakostan izražaj. U nebrojenoj raznolikosti ljudskih fizionomija ne postoji možda ni jedna koja bi se isticala uzbudljivijom osobitošću. Vitak i skladan stas nagovještavao je više gipkost nego snagu. Već u

najranijoj mladosti njegov neobično zamišljen izraz lica i izrazita bljedoća naveli su njegova oca na misao da on neće ostati na životu ili da će biti samo na teret obitelji. U kući su ga svi prezirali, a on je mrzio svoju braću i oca; nedjeljom bi u igrama na trgu bivao uvijek poražen.
Tek u posljednjoj godini dana njegovo mu je ljepuškasto lice bilo počelo pribavljati nešto simpatija među djevojkama. Preziran od svih kao slabić, Julien je obožavao onoga starog majora kirurga koji se jednog dana bio usudio govoriti načelniku o platanama. Stari bi kirurg kojiput čiči Sorelu platio nadnicu za njegova sina te ga poučavao latinski i povijest, to jest ono što je on od povijesti znao, naime, pohod na Italiju godine 1796. Na samrti mu je ostavio svoj križ Legije časti, zaostale obroke svoje mirovine i trideset do četrdeset knjiga od kojih je najvrednija upravo odletjela u onaj javni potok koji je promijenio svoj tok zahvaljujući ugledu gospodina načelnika.
Tek što je ušao u kuću, Julien je na ramenu osjetio snažnu ruku svoga oca; drhtao je očekujući udarce.
- Odgovaraj mi bez laganja! - vikao mu je u uši surovi glas starog seljaka dok ga je njegova ruka okretala kao što dječja ruka okreće olovna vojnika. Julienove velike, crne oči pune suza našle su se nasuprot malim, sivim očima starog tesara koji je, kako se činilo, želio prodrijeti do dna njegove duše.

V.
Pregovori

Cunctando restituit rem.1 Ennius
- Odgovaraj mi bez laganja, ako možeš, ti pseto što buljiš samo u knjige: odakle poznaješ gospođu de Renal? Kad si s njom govorio?
- Nikad nisam s njom govorio - odgovori Julien. - Tu sam gospođu vidio samo u crkvi.
- Ali valjda si je gledao, gade bezobrazni?
- Nikada! Vi znate da u crkvi ne vidim nikoga doli Boga - doda Julien s malim prizvukom licemjerstva, koje je, po njegovu mišljenju, moglo najbolje spriječiti nove ćuške.
- Ima tu ipak nešto - odgovori lukavi seljak te načas zašuti - no od tebe to neću doznati, prokleti licemjeru. Uostalom, sam ću te se riješiti i moja će pilana time bolje raditi. Pridobio si za sebe gospodina župnika ili nekog drugog i taj ti je pribavio lijepo zaposlenje. Pripremi svoj zavežljaj, odvest ću te k gospodinu de Renalu, bit ćeš odgojitelj njegove djece.
- Što ću dobiti za to?
- Hranu, odijelo i tri stotine franaka plaće.
- Ne želim biti sluga.
- Životinjo, tko ti kaže da budeš sluga? Zar bih ja htio da mi sin bude sluga?
- As kim ću jesti?
1. Oklijevajući uspostavio je položaj.

To je pitanje zbunilo starog Sorela; osjetio je da bi, ako nešto kaže, mogao počiniti neku nesmotrenost; planuo je na Juliena, obasuo ga psovkama, optužio ga da je izbirač te ga ostavio da bi se posavjetovao s ostalim sinovima.
Julien ih uskoro zatim spazi kako vijećaju, naslonjeni na svoje sjekire. Pošto ih je dugo gledao i uvidio da ne može ništa odgonetnuti, postavi se s druge strane pile da ga ne bi iznenadili. Htio je misliti o toj neočekivanoj ponudi koja mijenja njegovu sudbinu, ali se osjećao nesposoban da sredi misli; njegova je mašta bila posve zaokupljena zamišljanjem onoga što će vidjeti u lijepoj kući gospodina de Renala.
"Treba se radije odreći svega toga", reče sam sebi, "nego da se toliko ponizim da jedem sa služinčadi. Moj će me otac na to siliti; radije ću umrijeti. Imam ušteđenih petnaest franaka i osam sua; još ću noćas pobjeći. Za dva ću dana poprečnim putovima, na kojima se ne moram bojati oružnika, stići u Besane,on. Ondje stupiti u vojsku, i, bude li potrebno, prijeći u Švicarsku. Ali onda zbogom napredovanje, zbogom ambicije i lijepo svećeničko zvanje kojim se sve postiže."
Užas od pomisli da jede sa služinčadi nije kod Juliena bio prirodan: da bi došao do uspjeha, učinio bi on i mnogo mučnije stvari. Tu je odbojnost crpao iz Rousseauovih Ispovijedi. Bila je to jedina knjiga pomoću koje je njegova mašta zamišljala svijet. Zbirka izvještaja velike armije i Dnevnik sa Svete Helene upotpunjavale su njegov Kur'an1. Za ta bi se tri djela bio dao ubiti. Nikada u životu nije vjerovao ni u jedno drugo djelo. Iz riječi starog majora kirurga bio

je zaključio da su sve druge knjige na svijetu lažne i da su ih napisale varalice kako bi od njih imali neku korist.
Uz plamenu dušu Julien je posjedovao i ono čudesno pamćenje koje je inače tako često vezano s glupošću. Da bi osvojio starog župnika Chelana, od kojega je - kako je dobro vidio - zavisila njegova sudbina, naučio je napamet Novi zavjet na latinskom jeziku; znao je i Knjigu o papi gospodina de Maistra, no vjerovao nije ni jednoj ni drugoj. Kao po nekom uzajamnom sporazumu, Sorel i njegov sin izbje-
1. Ono što valja čitati, čitanka (sveta knjiga muslimana).

gavali su razgovarati toga dana. Podvečer ode Julien k župniku na pouku iz teologije, ali je smatrao pametnim da mu ništa ne kaže o čudnovatom prijedlogu njegovu ocu. "Možda je to neka zamka", mišljaše on; "treba se vladati kao da sam na to zaboravio."
Sutradan gospodin de Renal već rano ujutro pošalje po starog Sorela. Ovaj najprije pusti da ga čekaju sat-dva, a onda napokon dođe i već s praga izgovori stotinu isprika pomiješanih s isto toliko izraza poštovanja. Služeći se svakojakim primjedbama, Sorel dozna da će njegov sin jesti s gospodarom i gospodaricom kuće, a u dane kad bude gostiju, sam s djecom u posebnoj sobi. Sto je više opažao očitu žurbu gospodina načelnika, to je izmišljao više teškoća - uostalom, pun nepovjerenja i čuđenja zatražio je da vidi sobu u kojoj će spavati njegov sin. Bila je to velika, vrlo lijepo namještena soba, i već su u nju prenosili krevete za troje djece. Ta je okolnost dovela starog seljaka na novu misao: odmah odlučno zatraži da vidi odijelo koje će dobiti njegov sin. Gospodin de Renal otvori svoj pisaći stol i izvadi sto franaka.
S ovim će novcem vaš sin otići k gospodinu Durandu, trgovcu suknom, i kupiti jedno crno odijelo.
- A kad bi ga uzeo od vas - reče seljak koji je odjednom zaboravio na svoje smjerno držanje - bi li mu to crno odijelo ostalo?
- Svakako.
- Pa dobro! - reče Sorel otegnutim glasom. - Ostaje nam, dakle, još samo da se sporazumimo o jednoj stvari: o novcu koji ćete mu davati.
- Kako? - ozlojeđeno poviče gospodin de Renal. - Pa mi smo se već jučer sporazumjeli: dajem tri stotine franaka; mislim da je to mnogo, možda i previše.
- To je bila vaša ponuda, ja to nipošto ne poričem - reče stari Sorel govoreći još polaganije i, s pronicavošću kojoj će se začuditi samo oni koji ne poznaju seljake Franche-Comtea, doda gledajući uporno gospodina de Renala - drugdje bismo više dobili.
Te su riječi očito uzbudile načelnika. On se, međutim, svlada i nakon puna dva sata vješto vođena razgovora u kojemu ni jedna riječ nije bila nasumce rečena, seljakova je lukavost pobijedila lukavstvo bogataša, kojemu ono nije potrebno za život. Sve mnogobrojne odredbe koje su imale urediti novi Julienov život bile su utvrđene; ne samo da je bilo određeno da će njegova plaća iznositi četiri

stotine franaka nego mu se morala unaprijed isplaćivati svakoga prvog u mjesecu.
- Pa dobro, davat ću mu trideset i pet franaka - reče gospodin de Renal.
- Da bi svota bila okrugla, dobar će i plemenit čovjek kakav je naš gospodin načelnik davati trideset i šest franaka - reče seljak umiljatim glasom.
- Neka bude - reče gospodin de Renal - ali time je svršeno! U tom je času gnjev dao odlučnost njegovu glasu. Seljak uvidje da se mora zaustaviti. Tada gospodin de Renal prijeđe u protunapad. Odbi platiti trideset šest franaka za prvi mjesec starom Sorelu, koji je svakako nastojao da ih primi u sinovo ime. Gospodin de Renal se sjetio da će morati svojoj ženi ispripovjediti ulogu koju je odigrao u tim pregovorima.
- Vratite mi onih sto franaka koje sam vam dao - reče ljutito.
- Gospodin Durand mi nešto duguje, pa ću ja otići s vašim sinom da mu uzmem crno sukno.
Poslije toga odlučnog istupa Sorel se razborito vrati svojim izrazima poštovanja; to je potrajalo dobrih četvrt sata. Konačno, vidjevši da zaista više ništa neće postići, oprosti se. Svoju je posljednju izjavu poštovanja završio ovim riječima:
- Poslat ću svog sina u dvorac.
Tako su mještani nazivali kuću gospodina načelnika kad su mu se htjeli dodvoriti.
Vrativši se u svoju pilanu, Sorel je uzalud tražio sina. Bojeći se onoga što bi se moglo dogoditi, Julien je bio otišao usred noći. Htio je spremiti na sigurno mjesto svoje knjige i svoj križ Legije časti. Sve je to prenio mladom trgovcu drvom, svom prijatelju, koji se zvao Fouque i koji je stanovao visoko u planini iznad Verrieresa. Kad se vratio, reče mu otac: - Bog zna, prokleta lijenčino, hoćeš li ikada biti toliko pošten da mi vratiš trošak za hranu koju ti već toliko godina predujmljujem. Uzmi svoje prnje i nosi se gospodinu načelniku!
Julien, začuđen što nije dobio batina, požuri se otići. No jedva što je izmakao pogledu strašnoga oca, uspori korak. Smatrao je kako bi njegovu licemjerju koristilo svratiti u crkvu. Zar se čudite toj riječi? Prije no što je duša mladog seljaka došla do te strašne riječi, morala je prevaliti velik put.

U najranijem djetinjstvu bio je vidio dragune Šeste dragunske pukovnije1 u dugim bijelim ogrtačima i kacigama s dugačkim crnim repovima, koji su se na povratku iz Italije zaustavili ondje i vezali svoje konje za rešetke na prozorima njegove roditeljske kuće; taj je prizor probudio u njemu silnu želju za vojničkim zvanjem. Kasnije je sa zanosom slušao opise bitaka na mostu kod Lodija, kod Arco-le, kod Rivolija, koje mu je pripovijedao stari major kirurg. Opazio je plamene poglede kojima je starac pogledao svoj križ. No kad je

Julienu bilo četrnaest godina, počeli su u Verrieresu graditi crkvu koja bi se za tako mali gradić mogla nazvati i veličanstvenom. Juliena su naročito zabliještila četiri mramorna stupa. Ti su stupovi postali slavni u tom kraju zbog smrtne mržnje što su je izazvali između suca i mladog vikara koji je bio poslan iz Besangona i za kojega se govorilo da je uhoda kongregacije. Sudac umalo nije izgubio službu, bar se tako općenito mislilo. Ta nije li se on usudio suprotstaviti svećeniku koji je gotovo svaka dva tjedna odlazio u Besane,on, gdje je, kako se govorilo, viđao preuzvišenoga gospodina biskupa.
Međutim je sudac, otac brojne obitelji, izrekao nekoliko osuda koje su se činile nepravedne; sve su bile uperene protiv onih stanovnika koji su čitali "Constitutionnel". Dobra je stvar pobijedila. Radilo se, istina, samo o iznosima od tri do pet franaka, ali jednu od tih malih globa trebao je platiti neki kovač, Julienov rođak. U svom je gnjevu taj čovjek povikao: - Koje li promjene! A mi smo više od dvadeset godina smatrali suca tako poštenim čovjekom! - Major kirurg, Julienov prijatelj, bio je mrtav.
Najednom je Julien prestao govoriti o Napoleonu: najavio je da kani postati svećenik, te su ga uvijek viđali u očevoj pilani kako uči naizust latinsku Bibliju koju mu je župnik posudio. Taj dobri starac zadivljen njegovim napretkom provodio je cijele večeri poučavajući ga u teologiji. Julien je pred njim očitovao samo osjećaje pobožnosti. Tko bi mogao pogoditi da se pod tim licem kao u djevojke, tako blijedim i tako blagim, krije nepokolebljiva odluka da se radije tisuću puta izloži smrti nego da ne postigne uspjeh? Za Juliena je postići uspjeh u prvom redu značilo otići iz Verriere-

1. Pisac je 1800. bio potporučnik u Šestoj dragunskoj pukovniji.

sa; mrzio je svoj zavičaj. Sve što je ovdje vidio sputavalo je njegovu maštu.
Od najranijeg je djetinjstva doživljavao časove zanosa. Tada bi s nasladom sanjao o tome kako će jednog dana biti predstavljen lijepim ženama Pariza; on će znati privući njihovu pozornost nekim sjajnim djelom. Zašto ga ne bi ljubila jedna od njih, kao što je Bonapartu, koji je tada još bio siromašan, voljela divna madame de Beauharnais? Već godinama Julien je gotovo svakog sata sebi ponavljao da je Bonaparte, nepoznat i siromašan poručnik, svojim mačem postao gospodar svijeta. Ta ga je misao tješila u njegovim jadima, koje je smatrao velikima, a kad je bio radostan, ona bi podvostručila njegovu radost.
Gradnja crkve i sučeve osude najednom su mu otvorile oči; jedna misao što mu je došla na pamet činila ga je nekoliko dana gotovo ludim i napokon je ovladala njime svom onom snagom kojom misao može da ovlada strastvenim bićem koje vjeruje da je ono prvo tu misao spoznalo.
"Kad je Bonaparte postao slavan, Francuska se bojala invazije; vojničke su zasluge bile potrebne i bile su u modi. Danas vidimo

svećenike od četrdeset godina koji imaju prihod od sto tisuća franaka, to jest tri puta toliko koliko su imali slavni Napoleonovi divizijski generali. Potrebni su im ljudi koji će ih pomagati. Eto taj sudac, tako pametan, tako pošten do sada, tako star, obeščastio se iz straha da se ne zamjeri mladom vikaru od trideset godina. Treba biti svećenik."
Jednom, u jeku njegove nove pobožnosti, kad je već dvije godine učio teologiju, Juliena je odala iznenadna provala plamena koji je proždirao njegovu dušu. Bilo je to kod velečasnog Chelana; na jednom ručku svećenika na kojemu ga je dobri župnik predstavio kao čudo znanja dogodilo mu se da vatreno hvali Napoleona. Nakon toga je privezao desnu ruku na grudi tvrdeći da ju je iščašio kad je prevrtao neko jelovo deblo, i u tom ju je neugodnom položaju nosio dva mjeseca. Nakon te tjelesne kazne oprostio je sebi. Eto, takav je bio taj devetnaestogodišnji mladić, naoko slab, tako da mu nitko ne bi dao više od sedamnaest godina, koji je, noseći pod rukom mali zavežljaj, ušao u veličanstvenu crkvu u Verrieresu. Zatekao ju je tamnu i pustu. Zbog nekog su blagdana svi prozori bili zastrti grimiznom tkaninom i tako su sunčane zrake proizvo-

dile blistavu svjetlost koja je svemu davala nadasve veličanstveno i religiozno obilježje. Julien zadrhta. Bio je sam u crkvi te odabere najljepšu klupu. Na njoj je bio grb gospodina de Renala. Na klecalu opazi komadić tiskana papira koji je tu bio raširen kao za čitanje. On pogleda i pročita:
"Pojedinosti o pogubljenju i posljednjim časovima Louisa Jenrela, smaknutog u Besangonu, dana..."
Papir je bio poderan. S druge su se strane mogle pročitati prve dvije riječi jednog retka: "Prvi korak."
"Tko je mogao staviti taj papir ovamo?" pomisli Julien. "Jadnik!" doda on s uzdahom. "Njegovo se ime svršava kao i moje..." i zgužva papir.
Kad je izlazio, pričini se Julienu da kraj škropionice vidi krv; bila je to blagoslovljena voda koju je netko prolio; odraz crvenih zastora činio je da izgleda kao krv. Konačno se Julien zastidi svog potajnog straha. - Zar sam ja kukavica? - reče sam sebi. - Na oružje! Ta riječ, tako često ponavljana u opisima bitaka starog kirurga, bila je za Juliena herojska. On ustane i brzo pode prema kući gospodina de Renala.
No usprkos tim lijepim odlukama, čim je spazi na dvadesetak koraka ispred sebe, zahvati ga neka nesavladiva plašljivost. Željezna su vrata bila otvorena; činila su mu se tako veličanstvenim. Valjalo je ući kroz njih.
Julien nije bio jedina osoba kojoj je srce bilo uzbuđeno zbog njegova dolaska u tu kuću. Krajnja se plašljivost gospođe de Renal usplahirila pri pomisli na tog stranca koji će se po svojoj dužnosti neprestano nalaziti između nje i njezine djece. Bila je navikla da joj sinovi spavaju u njezinoj sobi. Mnogo je suza prolila toga jutra kad je vidjela kako prenose njihove krevetiće u sobu određenu za

učitelja. Uzalud je molila muža da se krevet Stanislasa-Xaviera, najmlađeg sina, donese natrag u njezinu sobu. Ženska je tankotnost bila kod gospođe de Renal razvijena do pre-tjeranosti. Ona je stvarala sebi neugodnu predodžbu o nekom grubom i nepočešljanom biću ovlaštenom da grdi njezinu djecu, i to jedino zato što zna latinski, taj barbarski jezik zbog kojega će šibati njezine sinove.

VI.
Dosada

Non so piu cosa son,
Cosafacio.1
Mozart, Figaro

Sa živahnošću i dražesti koje su joj bile svojstvene kad je bila daleko od muških pogleda, gospođa de Renal je izlazila kroz staklena vrata salona što su vodila u vrt, kadli spazi pred ulazom lice mlada seljaka, gotovo još djeteta, neobično blijedo i zaplakano. Bio je u košulji bijeloj kao snijeg, a pod rukom je držao vrlo čist kaput od gruba ljubičasta sukna.

Taj je mali seljak bio tako bijele puti, njegove su oči bile tako blage da se u ponešto romantičnom duhu gospođe de Renal u prvi mah pojavi misao da bi to mogla biti kakva prerušena djevojka koja je došla moliti neku milost gospodina načelnika. Sažalilo joj se to jadno biće koje se zaustavilo na vratima i očito se ne usuđuje podići ruku do zvonca. Gospođa de Renal se približi, smetnuvši na čas s uma gorku žalost zbog učiteljeva dolaska. Julien je, okrenut prema vratima, nije vidio da se približuje. On se lecne kad mu neki blagi glas posve blizu uha reče:

- Što biste željeli, dijete moje?

Julien se naglo okrenu i, iznenađen blagim pogledom gospođe de Renal, zaboravi djelomično svoju sramežljivost.. Uskoro, zapanjen njezinom ljepotom, zaboravi sve, pa i to zbog čega

1. Ne znam više što sam ni što činim.

je došao. Gospođa de Renal ponovi svoje pitanje.

- Dolazim da budem odgojitelj, gospođo - reče on napokon, stide-ći se svojih suza koje je brisao kako je najbolje znao.

Gospođa de Renal ostade bez riječi; stajali su posve blizu jedno uz drugo i gledali se. Julien još nikada nije bio vidio nekoga tako lijepo odjevena, pogotovu ne ženu tako divne puti koja bi s njime razgovarala blagim glasom. Gospođa de Renal gledala je krupne suze koje su se zaustavile na obrazima mladog seljaka, najprije tako blijedima, a sada tako rumenima. Onda se stade smijati neobuzdanim smijehom mlade djevojke; smijala se samoj sebi i nije mogla shvatiti svu svoju sreću. Zar je to taj odgojitelj kojega je zamišljala kao prljava i loše odjevena svećenika koji dolazi grditi i šibati njezinu djecu]

- Sto, gospodine - reče mu ona napokon - vi znate latinski? Riječ "gospodine" toliko je iznenadila Juliena da je načas ostao zamišljen.
- Da, gospođo - reče on bojažljivo.
Gospođa de Renal bila je toliko sretna da se usudila reći Julienu:
- Vi nećete, zar ne, suviše grditi jadnu djecu?
- Ja da ih grdim? - reče Julien začuđeno. - A zašto?
- Zar ne, gospodine - doda ona nakon male šutnje glasom koji je bivao sve uzbuđeniji - vi ćete im biti dobri, vi mi to obećavate?
Čuti da ga ponovno, i to posve ozbiljno, naziva gospodinom tako lijepo odjevena gospođa, bilo je iznad svih Julienovih očekivanja. Ni u jednoj od kula u oblacima što ih je gradio u svojoj mladosti nije mogao zamisliti da će se ikoja prava dama udostojiti govoriti s njim dok ne bude imao lijepu uniformu. A gospođa de Renal, sa svoje strane, bila je potpuno zavedena ljepotom Julienove puti, njegovim velikim crnim očima i njegovom lijepom kosom, koja je bila kovrčavija nego inače, jer je malo prije, da bi je osvježio, zaronio glavu u bazen javnog zdenca. Na svoju veliku radost, nalazila je stidljiv izraz mlade djevojke na tom kobnom odgojitelju čije se strogosti i surovosti prema djeci toliko bojala. Opreka između njezinih bojazni i onoga što je vidjela bila je za blagu dušu gospođe de Renal velik događaj. Napokon se oporavila od iznenađenja. Bila je začuđena što se nalazi na vratima svoje kuće s tim mladićem koji je gotovo u košulji i što je tako blizu njega.
- Uđimo, gospodine! - reče ona prilično zbunjeno.
Još nikad u životu nije gospođu de Renal osjećaj potpune ugodnosti tako duboko uzbudio; još nikada nije poslije jače bojazni i nemira

ugledala tako umiljatu pojavu. Njezina lijepa djeca, koju ona toliko tetoši, neće, dakle, pasti u šake nekom prljavom i zlovoljnom svećeniku. Tek što je ušla u predvorje, ona se okrenu Julienu koji ju je bojažljivo slijedio. Videći tako lijepu kuću, njegovo je lice izražavalo divljenje, a to mu je u očima gospođe de Renal davalo još više cara. Ona nije mogla vjerovati svojim očima. Činilo joj se da prije svega odgojitelj mora biti obučen u crno odijelo.
- Zar vi, gospodine, zaista znate latinski - reče ona zaustavivši se ponovno u smrtnom strahu da se možda ne vara, toliko ju je njezino vjerovanje činilo sretnom.
Te su riječi povrijedile Julienov ponos i raspršile milinu u kojoj je živio posljednjih četvrt sata.
- Da gospođo - reče on nastojeći da govori hladno - znam latinski isto tako dobro kao i gospodin župnik, čak je on nekad toliko dobar te kaže da znam bolje od njega.
Gospođi de Renal se učinilo da je sada Julienov izraz lica zao; zaustavio se dva koraka ispred nje. Ona se približi i reče mu tihim glasom:
- Zar ne, prvih dana nećete šibati moju djecu, sve ako i ne budu znala zadaću?

Slušajući taj tako blagi i gotovo usrdni glas jedne toliko lijepe gospođe, Julien najednom zaboravi što duguje svom ugledu latinca. Lice gospode de Renal bilo je pokraj njegova, osjetio je miris ljetne ženske odjeće, a to je bilo nešto vrlo čudno za siromašna seljaka. Julien snažno pocrveni te reče uzdahnuvši i klonula glasa:
- Ne bojte se ništa, gospođo, slušat ću vas u svemu.
Tek se u tom času, kad je nemir zbog njezine djece bio posve uklonjen, gospođa de Renal zadivila izvanrednoj Julienovoj ljepoti. Gotovo ženska nježnost njegovih crta i njegov zbunjeni izražaj nisu se ženi, koja je i sama bila nadasve plašljiva, činili nimalo smiješni. Muževan izraz, koji se općenito smatra potrebnim za mušku ljepotu, ulijevao bi joj strah.
- Koliko vam je godina, gospodine? - upita ona Juliena.
- Uskoro će mi biti devetnaest.
- Moj najstariji sin ima jedanaest godina - prihvati gospođa de Renal posve umirena - bit će vam gotovo kao drug, moći ćete s njim razborito govoriti. Jednom ga je otac htio istući, i dijete je bilo bolesno cijeli tjedan, mada ga je otac jedva i dodirnuo.
"Kakve li razlike između njega i menel" pomisli Julien. "Ta još jučer

me moj otac tukao. Kako li su sretni ti bogati ljudil" Gospođa de Renal držala je da već zapaža i najneznatnije nijanse onoga što se zbiva u odgojiteljevoj duši; ona je taj izražaj žalosti smatrala bojažljivošću, te ga htjede ohrabriti.
- Kako se zovete, gospodine? - upita ga s naglaskom i s blagošću kojima je Julien osjetio sav čar a da sam toga nije bio svjestan.
- Zovem se Julien Sorel, gospođo; dršćem ulazeći prvi put u životu u stranu kuću. Potrebna mi je vaša zaštita i morat ćete mi prvih dana mnogo toga oprostiti. Nikada nisam išao u gimnaziju, bio sam suviše siromašan; nikada nisam govorio s drugim ljudima osim sa svojim rođakom majorom kirurgom, članom Legije časti, i s gospodinom župnikom Chelanom. On će vam dati dobru svjedodžbu o meni. Moja su me braća uvijek tukla; ne vjerujte im ako vam o meni budu ružno govorili; praštajte mi moje pogreške, gospođo, nikada neću imati zle namjere.
Julien se za vrijeme toga dugoga govora smirivao; promatrao je gospođu de Renal. Tako na čovjeka djeluje savršena ljupkost kad je prirodna i, naročito, kad osoba koju ona krasi ne misli na to da bude ljupka. Julien, koji se vrlo dobro razumijevao u žensku ljepotu, bio bi se taj čas zakleo da joj nema više od dvadeset godina. Odmah mu dođe smiona misao da joj poljubi ruku. Prestraši se te misli, ali čas kasnije reče sam sebi: "Kukavno je od mene što nisam izvršio djelo koje mi može koristiti i umanjiti prezir što ga ova lijepa gospođa vjerojatno osjeća za siromašna radnika koga su tek odvukli od pile." Možda je Julien bio ponešto ohrabren time što je već šest mjeseci nedjeljom slušao kako neke djevojke ponavljaju da je on lijep mladić. Za vrijeme toga unutrašnjeg raspravljanja davala mu je gospođa de Renal upute o

načinu na koji će pristupiti njezinoj djeci. Od napora kojim se svladavao, Julien postade ponovno vrlo blijed i reče usiljenim glasom:
- Nikada, gospođo, neću tući vašu djecu; zaklinjem vam se pred Bogom. - I rekavši te riječi usudi se uhvatiti ruku gospođe de Renal i prinijeti je k svojim usnama. Nju je ta gesta iznenadila pa čak i uvrijedila kad je malo razmislila. Kako je bilo jako vruće, njezina je ruka pod maramom bila posve gola, a Julienova ju je kretnja, kad ju je prinosio k ustima, posve otkrila. Za nekoliko časaka prekori ona samu sebe; učinilo joj se da nije dosta brzo pokazala negodovanje. Gospodin de Renal, koji je čuo da se vani govori, iziđe iz radne sobe i s istim dostojanstvenim i očinskim izrazom lica kojim je obavljao

vjenčanje u općini reče Julienu:
- Potrebno je da s vama govorim prije nego vas djeca vide.
On odvede Juliena u neku sobu i zadrža ženu koja je htjela da ih ostavi nasamo. Zatvorivši vrata, gospodin de Renal dostojanstveno sjedne.
- Gospodin župnik mi je rekao da ste čestit mladić. Svi će se ovdje s poštovanjem odnositi prema vama, i ako budem zadovoljan, pomoći ću vam da osigurate svoju budućnost. Ne želim da se više sastajete ni s rođacima ni s prijateljima. Njihovo ponašanje ne može biti probitačno za moju djecu. Evo vam trideset šest franaka za prvi mjesec, ali morate mi obećati da ni sua od tog novca nećete dati svom ocu. Gospodin de Renal bio je ljut na starca koji je u tom poslu bio lukaviji od njega.
- Sada gospodine - jer po mojem će vas nalogu svi ovdje zvati gospodinom, i vi ćete osjetiti prednost ulaska u jednu otmjenu kuću
- sada gospodine, nije zgodno da vas djeca vide u kratkom kaputiću. Je li ga vidio tkogod od služinčadi? - upita gospodin de Renal svoju ženu.
- Ne, prijatelju moj - odgovori ona duboko zamišljena.
- To bolje. Navucite ovo - reče on iznenađenom mladiću pružajući mu neki svoj salonski kaput. - Pođimo sada gospodinu Durandu, trgovcu suknom.
Više od jednog sata kasnije, kad se gospodin de Renal vratio s novim odgojiteljem odjevenim posve u crno, našao je svoju ženu kako sjedi na istome mjestu. Osjećala se umirena Julienovom prisutnošću: promatrajući ga, ona je zaboravila da ga se boji. Julien nije ni mislio na nju; usprkos svem nepovjerenju u sudbinu i u ljude, njegova je duša u taj čas bila djetinjasta; činilo mu se da je proživio godine od časa kad je, prije tri sata, drhtao u crkvi. Opazio je ledeni izraz gospođe de Renal, te je razumio da se ona ljuti što se usudio poljubiti joj ruku. Ali osjećaj ponosa koji je u njemu budio dodir odijela tako različitog od onoga koje je bio navikao nositi toliko ga je

usplahirio, i on je toliko nastojao prikriti svoju radost, da su mu sve kretnje bile nekako nagle i neobuzdane. Gospođa de Renal promatrala ga je začuđenim očima.
- Samo ozbiljno, gospodine, ako želite da vas poštuju moja djeca i moja služinčad - reče mu gospodin de Renal.
- Gospodine - odgovori Julien - osjećam se nekako sapet u tom novom odijelu; kao siromašan seljak nosio sam uvijek samo kratak

kaputić; ako dopustite, zatvorit ću se u svoju sobu. - Sto držiš o toj novoj tečevini? - upita gospodin de Renal svoju ženu.
Neki gotovo instinktivni osjećaj, kojega očito ni sama nije bila svjesna, ponukao je gospođu de Renal da zataji mužu istinu.
- Tim malim seljakom nisam toliko oduševljena kao vi. Vaša će ga susretljivost učiniti drskim i bit ćete prisiljeni otpustiti ga prije nego što prođe mjesec dana.
- Pa dobro, otpustit ćemo ga] To će me stajati najviše stotinu franaka, a Verrieres će se naviknuti gledati djecu gospodina de Renala s odgojiteljem. Taj cilj nipošto ne bi bio postignut da sam ostavio Juliena odjevena kao radnika. Ako ga otpustim, zadržat ću, razumije se, crno odijelo koje sam upravo naručio kod suknara. Ostat će mu samo ono koje sam našao gotovo kod krojača i u koje sam ga obukao. Gospođi de Renal se sat koji je Julien proveo u svojoj sobi učinio kao trenutak. Djeca, kojoj su najavili novog učitelja, saletješe majku pitanjima. Konačno se pojavi Julien. Bio je to drugi čovjek. Ne bi bilo dovoljno reći da je bio ozbiljan: bio je utjelovljena ozbiljnost. Predstavili su ga djeci, i on im je govorio načinom koji je začudio i samog gospodina de Renala.
- Ja sam ovdje, gospodo - reče on završavajući svoj govor - da vas učim latinski. Vi znate što znači odgovarati naučenu zadaću. Evo Svetog pisma - reče on pokazujući im sveščić formata male četvrtine, crno ukoričen. - To je zapravo povijest Gospodina našega Isusa Krista, onaj dio koji nazivaju Novim zavjetom. Cesto ću od vas tražiti da od govarate lekcije, hajde da i ja vama kažem svoju.
Adolphe, najstariji dječak, uze knjigu.
- Otvorite knjigu svejedno gdje - nastavi Julien - i recite mi prvu riječ jednog stavka. Govorit ću vam napamet riječi svete knjige, koja je pravilo vladanja za sve nas, dok me ne zaustavite.
Adolphe otvori knjigu i pročita jednu riječ, a Julien izgovori napamet cijelu stranicu s istom lakoćom kao da govori francuski. Gospodin de Renal je pobjedonosno gledao svoju ženu. Videći čuđenje svojih roditelja, djeca razrogačiše oči. Jedan se sluga pojavi na vratima salona, a Julien nastavi govoriti latinski. Sluga najprije osta kao ukopan, a zatim nestade. Uskoro dođoše do vrata sobarica i kuharica. Dotle je Adolphe već bio otvorio knjigu na osam mjesta, a Julien je neprestano s istom lakoćom govorio napamet.

- Ah, Bože moj, lijepog li malog svećenika! - reče posve glasno kuharica, dobra i vrlo pobožna djevojka.
Samoljublje se gospodina de Renala uznemiri; umjesto da ispituje odgojitelja, bio je sav zaokupljen time da se sjeti nekoliko latinskih riječi; konačno je uspio reći neki Horacijev stih. Julien nije znao ništa latinski, osim Svetog pisma. Namrštivši obrve reče:
- Sveto zvanje kojem se posvećujem brani mi da čitam tako bezbožna pjesnika.
Gospodin de Renal izgovori dosta velik broj tobožnjih Horacijevih stihova i protumači djeci tko je bio Horacije; ali djeca, puna divljenja, nisu se obazirala na ono što on govori. Gledala su Juliena. Služinčad je još uvijek bila na vratima, te je Julien mislio da mora
produžiti ispit:
- Neka mi i gospodin Stanislas-Xavier označi jedno mjesto iz svete knjige - reče najmlađem djetetu.
Mali Stanislas, sav ponosan, pročita sričući prvu riječ nekog stavka, i Julien izgovori cijelu stranicu napamet. Da bi trijumf gospodina de Renala bio potpun, za vrijeme dok je Julien recitirao dođoše gospodin Valenod, vlasnik lijepih normandijskih konja, i gospodin Charcot de Maugiron, potprefekt okruga. Ta je scena osigurala Julienu naslov gospodina; ni sama se služinčad nije usuđivala uskratiti mu ga. Uvečer cijeli Verrieres nagrnu k gospodinu de Renalu da vidi čudo. Julien je svima odgovarao smrknuta lica koje je stvaralo distancu. Njegova se slava tako brzo proširila gradom da mu je malo dana nakon toga gospodin de Renal, bojeći se da mu ga ne preotmu, predložio potpisivanje ugovora na dvije godine.
- Ne, gospodine - odgovori hladno Julien - kad biste vi zaželjeli da me otpustite, ja bih bio prisiljen otići. Ugovor koji veže samo mene, a vas ni na što ne obvezuje, nije ravnopravan, i ja ga odbijam. Julien se znao tako ponašati da ga je za manje od mjesec dana nakon njegova dolaska u kuću i sam gospodin de Renal poštovao. Kako je župnik bio posvađen s gospodinom de Renalom i s gospodinom Valenodom, nitko nije mogao odati nekadašnje Julienovo oduševljenje za Napoleona, o kojem je sada govorio samo s gnušanjem.

Vll.
Srodstvo po izboru
Znaju dirati srce jedino vrijeđajući ga. neki suvremeni pisac
Djeca su ga obožavala, ali on njih nije volio; njegove su misli bile drugdje. Ma što ti dječaci činili, on se nikada nije uzrujavao. Hladan, pravedan, ravnodušan, a ipak voljen - jer je njegov dolazak na neki način otjerao iz kuće dosadu - bio je dobar učitelj. Što se njega tiče, osjećao je samo mržnju i odvratnost prema visokom društvu u koje je bio pripušten, no samo na dnu stola, što možda i objašnjava tu mržnju i odvratnost. Bilo je nekih svečanih ručkova na kojima je teškom mukom obuzdavao svoju mržnju prema svemu što ga je okruživalo. Jednom, na dan Svetog

Ljudevita, kad je u razgovoru kod gospodina de Renala gospodin Valenod vodio glavnu riječ, Julien umalo da se nije izdao; pobjegao je u vrt pod izgovorom da ide prigledati djecu. "Puni su pohvala poštenju", uzvikne on, "reklo bi se da je to jedina vrlina, a međutim iskazuju poštovanje i podlo se udvaraju čovjeku koji je očito udvostručio i utrostručio svoj imutak otkad upravlja imovinom siromaha! Kladio bih se da zarađuje čak i na fondovima koji su namijenjeni nahočadi, toj sirotinji koje je bijeda još svetija nego bijeda drugih siromaha! Ah, čudovišta, čudovišta. A i ja sam također kao neki nahod; mrzi me otac, braća i cijela moja obitelj."

Nekoliko dana prije Svetog Ljudevita Julien je, šetajući sam i čitajući svoj brevijar u maloj šumici zvanoj Belvedere, koja se nalazila iznad Šetališta vjernosti, uzalud nastojao izbjeći svoja dva brata, koje je izdaleka vidio kako dolaze pustom stazom. Lije

jelo, izvanredno čist izgled njihova brata i njegov iskreni prezir za njih izazvali su toliku zavist kod tih surovih radnika da su ga tako istukli te je ostao onesviješten i sasvim krvav. Gospođa de Renal, koja je šetala s gospodinom Valenodom i potprefektom, slučajno je naišla u tu šumicu; ona opazi Juliena ispružena na zemlji i pomisli da je mrtav. Njezino je uzbuđenje bilo toliko da je gospodin Valenod postao ljubomoran.

No on se suviše rano uznemirio. Julien je gospođu de Renal smatrao vrlo lijepom, ali ju je zbog njezine ljepote mrzio; to je bila prva opasnost kadra da upropasti njegovu sreću. On je s njom govorio što je manje bilo moguće, da bi zaboravila zanos koji ga je prvog dana naveo da joj poljubi ruku.

Eliza, sobarica gospođe de Renal, odmah se zaljubila u mladog učitelja i često je o njemu govorila svojoj gospodarici. Ljubav gospođice Elize pribavila je Julienu mržnju jednog od slugu. Jednoga je dana čuo kako taj čovjek kaže Elizi: - Otkad je taj prljavi odgojitelj došao u kuću, vi nećete više sa mnom razgovarati. - Julien nije zavrijedio tu uvredu, ali je po nagonu lijepa mladića udvostručio brigu za svoju osobu. Mržnja gospodina Valenoda također se udvostručila. Javno je rekao da toliko kicosenje ne priliči mladu svećeniku. Julien je, naime, bio odjeven kao svećenik, samo što nije nosio mantiju.

Gospođa de Renal opazi da on s gospođicom Elizom govori češće nego obično; doznala je da je uzrok tim razgovorima velika oskudica Julienove odjeće. Imao je tako malo rublja da je bio prinuđen vrlo često davati na pranje izvan kuće, i za te mu je male usluge Eliza bila od pomoći. To krajnje siromaštvo, koje nije ni slutila, dirnulo je gospođu de Renal, zaželjela je da mu daje poklone, ali se nije usudila; taj unutrašnji otpor bio je prvi mučni osjećaj koji joj je Julien uzrokovao. Julienovo ime i osjećaji čiste i posve duševne radosti bili su dotada za nju sinonimi. Mučena mišlju na Julienovo siromaštvo, gospođa de Renal predloži svome mužu da mu pokloni nešto rublja.

- Koje li zablude! - odgovori on. - Sto! - Darivati čovjeka kojim smo potpuno zadovoljni i koji nam dobro služi? To bismo morali učiniti jedino u slučaju kad bi on popustio, pa bi bilo potrebno potaknuti njegov mar. Gospođa de Renal osjeti se ponižena takvim načinom gledanja,

koji prije Julienova dolaska ne bi ni zapazila. Svaki put kad bi vidjela kako je odjeća mladog svećenika, uostalom vrlo skromna, besprijekorno čista, pomislila bi: "Jadni mladić, kako mu to samo uspijeva?"

Malo-pomalo, umjesto da bude povrijeđena zbog svega onoga što je Julienu nedostajalo, ona je počela osjećati samilost. Gospođa de Renal bila je jedna od onih provincijalki koje čovjek u prvim tjednima poznanstva vrlo lako može smatrati glupima. Nije imala nikakvog životnog iskustva i nije joj bilo do toga da govori. Imala je dušu osjetljivu i ponosnu, a nagon za srećom, prirođen svim bićima, opominjao ju je da uglavnom ne pridaje pozornosti postupcima surovih ljudi među koje je slučajno dospjela. Da je bila imalo obrazovana, bila bi zapažena zbog svog prirodnog i živahnog duha; ali kao bogata baštinica bila je odgojena kod redovnica, strastvenih obožavateljica Svetog Srca Isusova, prožetih snažnom mržnjom prema Francuzima, neprijateljima jezuita. Gospoda de Renal bila je dovoljno razumna da uvidi kako je besmisleno sve ono što je naučila u samostanu, i da to uskoro zaboravi, ali kako to nije ničim zamijenila, najpokon nije znala ništa. Prerana laskanja kojima je bila izvrgnuta kao baštinica velikog imutka i istinska sklonost prema dubokoj pobožnosti dovele su je do toga da se posve zatvorila u sebe. Usprkos njezinoj naoko savršenoj popustljivosti i zatomljivanju vlastite volje - što su muževi u Verrieresu svojim ženama stavljali kao primjer i čime se gospodin de Renal ponosio - njezino je stalno duševno raspoloženje bilo zapravo posljedica nadasve ponosite ćudi. Čak i kakva princeza, čuvena zbog svoje oholosti, posvećuje mnogo više pozornosti onome što njezini dvorani oko nje čine no što je ta žena, naoko tako blaga i tako skromna, obraćala pozornost onome što njezin muž govori ili čini. Do Julienova je dolaska zaista posvećivala pozornost samo svojoj djeci. Njihove male bolesti, njihovi bolovi, njihove sitne radosti zaokupljale su svu osjećajnost te duše koja u svom životu nije obožavala nikoga do Boga u vrijeme kad je bila u samostanu Svetog Srca Isusova u Besanconu.

Iako se nikome nije udostojala to reći, groznica kojega od njezinih sinova bacila bi je gotovo u isto takvo duševno stanje kao da je dijete umrlo. Kad bi je u prvim godinama njihova braka potreba /a izljevima srca i za povjeravanjem takvih briga natjerala da se

obrati mužu, uvijek bi je dočekao grub smijeh i slijeganje ramenima popraćeno nekom otrcanom mudrom izrekom na račun ženske ludosti. Takve šale, osobito kad se radilo o bolestima njezine djece, bile su udarac nožem u srce gospođe de Renal. Eto

što je nalazila umjesto udvornih i sladunjavih laskanja jezuitskog samostana u kojemu je provela mladost. Bol je bila njezin odgojitelj. Kako je bila suviše ponosna da o takvim jadima govori čak i svojoj prijateljici, gospođi Derville, zamišljala je da su svi muškarci poput njezina muža, gospodina Valenoda i potprefekta Charcota de Maugirona. Njihovu surovost i najgrublju neosjetljivost za sve što nije novčani interes, probitak ili odlikovanje, i slijepu mržnju na svako mišljenje koje bi im smetalo, smatrala je isto tako prirodnom za muškarce kao nošenje čizama i pustenog šešira.

Ni nakon mnogo godina gospođa de Renal nije se još bila navikla na te ljude kojima je novac sve, a među kojima je morala živjeti. To je bio razlog uspjehu seljačića Juliena. U simpatiji prema toj plemenitoj i ponosnoj duši ona je nalazila slatko uživanje, nadasve divno zbog cara novosti. Uskoro mu je oprostila krajnje neznanje, koje je povećavalo njegovu dražest, i neuglađenost njegova ponašanja, koju je ona s uspjehom ispravljala. Držala je kako je vrijedno slušati ga, pa i onda kad priča o najobičnijim stvarima ili kad govori

0 kakvu bijednu psetu koje su pregazila seljačka kola dok je prelazilo preko ceste. Taj bi mučni prizor nagnao njezina muža u grohotan smijeh, dok je u Juliena izazivao bolno mrštenje njegovih crnih

1 lijepo svedenih obrva. Njoj se sve više činilo da plemenitost, otmjenost duše, čovječnost postoje samo kod tog malog svećenika. Samo je za njega osjećala sve simpatije, pa čak i divljenje koje te vrline bude u plemenitim dušama.

U Parizu bi se Julienov položaj prema gospođi de Renal vrlo brzo pojednostavnio; ali ljubav je u Parizu dijete romana. Mladi učitelj i njegova sramežljiva gospodarica našli bi u tri-četiri romana i u kupletima Gvmnasea1 objašnjenje svog položaja. Romani bi im označili ulogu koju valja odigrati i pokazali im uzor na koji se valja ugledati, i taština bi Juliena prije ili kasnije prisilila da se za tim uzorom povede, makar i bez ikakva uživanja.

1. Gymnase-Dramatique - pariško kazalište, osnovano godine 1820; u njemu su se izvodile isključivo komedije.

Pod žarkim podnebljem, u nekome malom gradiću Avevrona ili Pireneja, i najmanji bi događaj postao odlučan. Pod našim tmurnijim nebom, siromašan mladić, ambiciozan samo stoga što njegovo nježno srce osjeća potrebu za nekim uživanjima koja daje novac, susreće dnevno ženu od trideset godina koja je doista čestita i zaokupljena svojom djecom i koja nipošto ne traži u romanima uzore svom ponašanju. U provinciji se sve razvija polagano, sve se odvija pomalo, sve je prirodnije.

Misleći na siromaštvo mladog odgojitelja gospođa de Renal bila je često ganuta do suza. Jednog ju je dana Julien iznenadio svu zaplakanu.

- Zar vam se dogodila kakva nesreća, gospođo?

- Nije, prijatelju moj - odgovori ona. - Zovnite djecu, idemo u šetnju.
Ona ga primi pod ruku i nasloni se na način koji se Julienu učini čudnovat. Bilo je to prvi put da ga je nazvala "prijatelju moj". Pri kraju šetnje Julien primijeti da je jako pocrvenjela. Ona uspori korak.
- Pričali su vam jamačno - reče ne gledajući ga - da sam jedina baštinica vrlo bogate tetke koja živi u Besanconu. Ona me obasipa darovima... Moji sinovi napreduju... tako izvanredno... da bih vas molila da primite malen dar kao znak moje zahvalnosti. Riječ je samo o nekoliko zlatnika da se opskrbite rubljem. Ali... - doda ona crveneći se još više i prestane govoriti.
- Sto kažete, gospođo? - reče Julien.
- Ne bi trebalo - nastavi ona oborivši glavu - govoriti o tome mome mužu.
- Ja sam malen, gospođo, ali nisam nizak - odgovori Julien i zastade; oči su mu sijevale od bijesa, a on se uspravio u svojoj punoj visini - niste o tome dovoljno razmislili. Bio bih manji od sluge kad bih došao u položaj da gospodinu de Renalu skrivam bilo što u vezi s mojim novcem.
Gospođa de Renal bila je poražena.
- Gospodin načelnik mi je dao pet puta po trideset šest franaka otkada stanujem u njegovoj kući - nastavi Julien. - Spreman sam pokazati svoju knjigu izdataka gospodinu de Renalu ili bilo kome drugome, čak i gospodinu Valenodu, koji me mrzi. Posljedica je toga neočekivanog odgovora bila da je gospođa de

Renal drhtala i bila blijeda, i šetnja se završila a da ni jedno od njih nije moglo pronaći izlike pod kojom bi nastavili razgovor. Oholo Julienovo srce sve je manje bilo sklono da ljubi gospođu de Renal. Sto se nje tiče, ona ga je poštovala i divila mu se; ta on ju je izgrdio. Pod izgovorom da mora izgladiti nehotičnu uvredu koju mu je nanijela, usudila mu se iskazivati najnježniju pažnju. Novost takvih postupaka usrećivala je tjedan dana gospođu de Renal, a posljedica im je bila djelomično stišavanje Julienova bijesa; bio je daleko od toga da u toj pažnji vidi bilo što nalik na osobnu sklonost. "Eto, kakvi su ti bogati ljudi", mislio je, "vrijeđaju te a zatim misle da mogu sve popraviti nekim kreveljenjem!)) Srce gospođe de Renal bilo je prepuno i još suviše nedužno da bi usprkos svojoj odluci mogla mužu prešutjeti ponudu Julienu i način na koji je bila odbijena.
- Kako ste mogli dopustiti da vam to odbije jedan sluga? - odgovori gospodin de Renal duboko povrijeđen.
A kad je gospođa de Renal ustala protiv te riječi, on nastavi:
- Govorim, gospođo, kao pokojni princ de Conde kada je svojoj mladoj ženi predstavljao komornike: "Svi su ti ljudi naše sluge"; rekao joj je on. Čitao sam vam taj odlomak iz Besenvalovih uspomena, vrlo važan za prava na prvenstvo. Tko nije plemić, a živi kod nas i prima plaću, naš je sluga. Reći ću tom gospodinu Julienu nekoliko riječi i dat ću mu sto franaka.
- Ah1, prijatelju moj - reče gospođa de Renal dršćući - neka to bar ne bude pred poslugom!

- Da, mogli bi biti ljubomorni, i to s razlogom - reče njezin muž udaljujući se i razmišljajući o visini svote.
Gospođa de Renal pade na jednu stolicu gotovo onesviještena od bola. "On će poniziti Juliena, i to mojom krivnjom!" Osjetila je gnušanje prema svome mužu i skrila lice rukama. Čvrsto je odlučila da mu se nikada više neće povjeravati.
Kad je opet ugledala Juliena, sva se tresla; tako ju je steglo u grudima da nije mogla ni riječi progovoriti. U svojoj zbunjenosti uhvati njegove ruke i stisne ih.
- Dakle, prijatelju - reče napokon - jeste li zadovoljni mojim mužem?
- Kako ne bih bio zadovoljan? - odgovori Julien uz gorki smiješak. - Dao mi je sto franaka.

Gospođa de Renal ga pogleda u nedoumici. - Dajte da vas primim pod ruku! - reče napokon hrabrim glasom koji Julien još nikad nije bio čuo.
Usudila se otići do verrierskog knjižara usprkos tome što je on bio na zlu glasu zbog svog liberalizma. Tamo je za deset zlatnika izabrala knjiga, koje je dala svojim sinovima. Ali to su bile knjige za koje je znala da ih Julien želi. Zahtijevala je da već tu, u knjižari, svako dijete napiše svoje ime na one knjige koje su mu pripale. Dok je gospođa de Renal bila sva sretna zbog zadovoljštine koju se odvažila dati Julienu, on je bio iznenađen mnoštvom knjiga koje je vidio kod knjižara. Nikada se ne bi bio usudio ući u neko tako profano mjesto; srce mu je snažno lupalo. Daleko od toga da odgoneta što se događa u srcu gospođe de Renal, on je duboko razmišljao o načinu kojim bi mladi student teologije mogao nabaviti neke od tih knjiga. Napokon mu padne na um da bi mogao lukavo uvjeriti gospodina de Renala kako je potrebno da njegovim sinovima zadaje za zadaću povijest slavnih plemića rođenih u toj pokrajini. Nakon jednomjesečnih nastojanja ta je misao uspjela, i to toliko da se kratko vrijeme nakon toga Julien mogao odvažiti i u razgovoru s gospodinom de Renalom spomenuti čin koji će za plemenitog načelnika biti još mnogo neugodniji; naime da pretplatom kod knjižara pridonese bogaćenju jednog liberala. Gospodin de Renal je svakako uviđao da bi bilo pametno dati njegovu najstarijem sinu pojam de visu1 o mnogim djelima koja će kad bude u vojnoj školi, čuti da se spominju u razgovoru; ali Julien je vidio da gospodin načelnik uporno ostaje na tome i ne ide dalje. Naslućivao je neki tajni uzrok, ali ga nije mogao otkriti.
- Mislim, gospodine - reče mu on jednoga dana - da bi bilo nadasve neprilično kad bi se ime čestita plemića, kao što je gospodin de Renal, pojavilo na prljavom popisu toga knjižara. - Čelo gospodina de Renala se razvedri. - Bila bi također slaba ocjena za siromašnog studenta teologije - nastavi Julien poniznijim glasom

- kad bi se jednom otkrilo da je njegovo ime na popisu knjižara, posuđivača knjiga. Liberali bi me mogli optužiti da sam tražio najbesramnije knjige; tko zna ne bi li čak išli dotle da iza mog imena

1. De visu (lat.) - "po viđenju", "iz viđenja", očevidno, očigledno, kao očevidac.

napisu naslove tih razvratnih knjiga.

Ali Julien se udaljio s pravog puta. Vidio je da lice gospodina načelnika dobiva opet izražaj zbunjenosti i zlovolje. Julien ušuti. "Ipak sam ga progledao"; pomisli.

Nekoliko dana kasnije najstariji se dječak u prisutnosti gospodina de Renala stao raspitivati kod Juliena o nekoj knjizi oglašenoj u "Quotidienu":

- Da se jakobinskoj stranci oduzme svaka mogućnost trijumfira-nja - reče mladi učitelj - a da se meni ipak omogući odgovoriti gospodinu Adolpheu, mogli bismo posljednjeg od vaših slugu pretplatiti kod knjižara.

- To nije loša misao - reče gospodin de Renal, očito vrlo veseo.

- Ali valjalo bi istaknuti - reče Julien onim ozbiljnim i gotovo nesretnim licem koje tako dobro pristaje stanovitim ljudima kad vide da uspijeva ono što su dugo željeli - da sluga ne smije uzeti ni jedan roman. Ako uđu u kuću, te bi opasne knjige mogle pokvariti gospođine služavke, pa i samog slugu.

- Vi zaboravljate političke pamflete - doda gospodin de Re-nal ohola lica. Htio je prikriti svoje divljenje zbog vještog srednjeg puta što ga je pronašao odgojitelj njegove djece.

Tako se Julienov život sastojao od niza sitnih manevara, a njihov ga je uspjeh mnogo više zaokupljao nego osjećaj izrazite naklonosti gospođe de Renal, koji je, samo da je htio, mogao pročitati u njezinu srcu.

Moralni položaj u kojemu se nalazio cijeloga života ponovio se i u kući verrierskog načelnika. Ovdje, kao i na pilani njegova oca, on je duboko prezirao ljude s kojima je živio, a oni su opet njega mrzili. Iz razgovora potprefekta, gospodina Valenoda i drugih prijatelja kuće o stvarima koje su se dešavale pred njihovim očima, svakog je dana opažao koliko se njihovi nazori razlikuju od stvarnosti. Kad mu se neko djelo činilo divno, bilo je sigurno da će baš ono izazvati negodovanje ljudi koji ga okruživahu. Uvijek bi njegov unutrašnji odgovor glasio: "Kojih li čudovišta" ili "kojih li glupana!" Najsmješnije je bilo to da pored sve svoje oholosti često nije ama baš ništa razumijevao od onoga o čemu su govorili.

Još nikad u životu nije ni s kim govorio iskreno osim sa starim majorom kirurgom, i ono malo ideja što ih je imao odnosile su se na Bonapartine pohode u Italiji ih na kirurgiju. Julienovoj su se mladoj hrabrosti sviđali potanki opisi najbolnijih operacija; govorio je sebi: "Ja ne bih ni okom trepnuo."

Kad je gospođa de Renal prvi put pokušala povesti s njim razgovor koji nije imao veze s odgojem djece, stao joj je pričati o kirurškim

operacijama; ona je problijedila i zamolila ga da prestane. Osim toga, Julien nije znao ništa. I mada je provodio život uz gospođu de Renal, među njima bi onoga časa kad bi ostali sami zavladao neki čudnovati tajac. U salonu, ma kako njegovo držanje bilo ponizno, ona je nalazila u njegovim očima izraz duševne nadmoći nad svima koji su dolazili k njoj. Ali ako bi se časkom našla s njime nasamo, vidjela je da je očito zbunjen. Bila je zbog toga uznemirena, jer joj je njezin ženski nagon govorio da ta zbunjenost nipošto ne potječe iz ljubavi.

Na osnovi tko bi znao kakva nazora, uzetog iz nekog pričanja starog majora kirurga o visokom društvu kako ga je on vidio, Julien se osjećao ponižen čim bi se ušutjelo negdje gdje se nalazio s nekom ženom, kao da je baš on kriv toj šutnji. U četiri oka taj je osjećaj bio još sto puta neugodniji. Njegova mašta, puna najluđih, najpretjeranijih pojmova o onome što bi muškarac morao kazati kad je nasamo s nekom ženom, pružala mu je u njegovu uzbuđenju samo neprihvatljive misli. Duša mu je bila u oblacima, a nije mogao prekinuti tišinu punu poniženja. Tako je njegovo strogo držanje za vrijeme dugih šetnji s gospođom de Renal i s djecom bilo još povećano strašnim mukama. Strahovito je prezirao sebe. Ako bi se pak nesrećom prisilio da govori, dešavalo mu se da kaže najsmješnije stvari. Da bijeda bude potpuna, uviđao je svoju ludost i još ju je preuveličavao; ali on nije vidio izraz svojih očiju, koje su bile tako lijepe i odavale tako žarku dušu da su, poput dobrih glumaca, davale koji put krasan smisao i nečemu što ga nije imalo. Gospođa de Renal je zapazila da joj on, kad je s njome sam, nikada ne kaže ništa lijepo osim kad je rastresen zbog nekog nepredviđenog događaja i kad ne misli na to da se kićeno izrazi. Kako je prijatelji njihove kuće nisu mnogo razmazili novim i sjajnim mislima, ona je veoma uživala u blijesku Julienova duha.

Od pada Napoleonova sve što podsjeća na galantnost strogo je isključeno iz provincijskih običaja. Ljudi strahuju da ne izgube službu. Prepredenjaci traže oslon u kongregaciji, a licemjerstvo je silno napredovalo, čak i u liberalnim krugovima. Dosada se udvo-

stručila. Jedino zadovoljstvo koje preostaje ljudima jest čitanje i poljoprivreda.

Gospođa de Renal, bogata baštinica bogobojazne tetke, udana sa šesnaest godina za čestita plemića, nije u svom životu osjetila ni vidjela ništa što bi bilo i najmanje nalik na ljubav. Samo joj je njezin ispovjednik, dobri župnik Chelan, govorio o ljubavi kad joj je počeo udvarati gospodin Valenod, i prikazao je tako odvratnom da je ta riječ za nju predstavljala samo najgnusniji razvrat. Ljubav kakvu je našla u vrlo malom broju romana što joj ih je slučaj stavio u ruke smatrala je iznimkom, ili čak nečim čega u stvarnosti nema. Zahvaljujući tom neznanju, gospođa de Renal, savršeno sretna i neprestano zaokupljena Julienom, bila je daleko od toga da sebe zbog ičega prekorava.

Sitni događaji

Then there were sighs, the deeper for suppression,
And stolen glances, sweeter for the theft,
And burning blushes, thoughfor no transgression.1
Don Juan

Anđeoska blagost gospođe de Renal, koju je ona dugovala svom karakteru i svojoj sadašnjoj sreći, malo bi se pomutila samo onda kad bi pomislila na svoju sobaricu Elizu. Ta je djevojka dobila neku baštinu; pošla je na ispovijed župniku Chelanu i priznala mu svoju namjeru da se uda za Juliena. Župnik se veoma obradovao sreći svoga prijatelja, ali je bio vrlo iznenađen kad mu je Julien odlučno rekao da mu ponuda gospođice Elize ne odgovara. - Pripazite, sinko, na ono što se zbiva u vašem srcu - reče župnik namrštivši obrve. - Čestitam vam na snazi vašeg poziva, ako ste samo zbog njega prezreli imutak koji bi vam bio više nego dovoljan za život. Ima pedeset šest godina što sam župnik u Verrieresu, pa ipak ću, kako po svemu izgleda, biti otpušten. To me žalosti, mada imam osam stotina livri rente. Priopćavam vam to zato da ne biste sebi stvarali iluzije o onome što vas očekuje u svećeničkom staležu. Ako se kanite dodvoravati moćnim ljudima, sigurna vam je vječna propast.

1. Bilo je tu uzdisaja, to dubljih što su bili prigušeni, I potajnih pogleda, toslađih što su bili ukradeni, I jarkog crvenjenja, iako nije bilo nikakva prestupa. (Bvron, Don Juan)

Možete tako steći bogatstvo, ali ćete morati oštetiti sirotinju, laskati potprefektu, načelniku, uvaženim ljudima i služiti njihovim strastima; takvo ponašanje, koje se u društvu naziva uglađenim vladanjem, ne mora za svjetovnjaka biti nespojivo sa spasenjem, ali u našem se staležu valja opredijeliti: ili čovjek traži sreću na ovome svijetu ili na onome, sredine nema. Idite, dragi prijatelju, razmislite i dođite za tri dana da mi date konačan odgovor. S bolom nazirem u dubini vašeg karaktera neki mračni plamen koji mi ne nagoviješta umjerenost i potpuno odricanje od zemaljskih dobara, koje je toliko potrebno svećeniku; vaš um mnogo cijenim, ali, dopustite mi da vam to kažem - doda dobri župnik suznih očiju - kad uđete u svećenički stalež, strepit ću za vaše spasenje. Julien se stidio svog uzbuđenja; prvi put u životu osjetio je da ga netko voli; plakao je od ganuća i otišao je sakriti svoje suze u velikoj šumi iznad Verrieresa.

"Odakle ovo stanje u kojem se nalazim?" pomisli on konačno. "Osjećam da bih stotinu puta dao svoj život za tog dobrog župnika Chelana, a on mi je, eto, upravo dokazao da sam budala. Najvažnije bi bilo da njega zavaram, a on me prozreo. Taj tajni plamen o kojem mi je govorio, to je moj cilj da se obogatim. Smatra me nedostojnim da budem svećenik, i to baš u času kad

sam mislio da ću žrtvujući rentu od pedeset zlatnika izazvati u njemu najbolji dojam o svojoj pobožnosti i sklonosti za svećenički poziv. " "Ubuduće", nastavi Julien u sebi, "oslonit ću se samo na one strane svog karaktera koje sam iskušao. Tko bi rekao da ću naći zadovoljstvo u tome da lijem suze, da ću voljeti onoga tko mi dokazuje da
sam budala!"
Tri dana kasnije Julien je našao izgovor kojim se već prvi dan morao naoružati; taj je izgovor bio kleveta, ali što zato? Priznao je župniku s mnogo krzmanja da ga je od namjeravane veze odmah odvratio razlog koji mu ne može navesti jer bi to škodilo nekoj trećoj osobi. Time je osudio Elizino ponašanje. Gospodin Chelan je u njegovu držanju našao potpuno svjetovan žar, vrlo različit od onoga koji bi trebao raspaljivati mlada svećenika.
- Prijatelju moj - reče mu on opet - budite radije dobar građanin, poštovan i obrazovan, nego svećenik bez poziva. Na te nove opomene Julien odgovori vrlo dobro, što se riječi tiče: pronašao je izraze koje bi upotrijebio mlad, gorljiv seminarist; ali

ton kojim ih je izgovorio i loše prikriven žar koji je sijevao iz njegovih očiju uznemire župnika Chelana.
Ne valja podcjenjivati Juliena; točno je pronalazio riječi prepredenog i opreznog licemjerstva. To nije loše za njegove godine. Kada je riječ o tonu i kretnji, živio je među seljacima i nije imao prilike vidjeti velike uzore. Ali poslije, tek što mu je bilo dano da se približi toj gospodi, izvještio se u kretnjama kao i u riječima. Gospođa de Renal se čudila da novo bogatstvo njezine sobarice nije djevojku učinilo sretnijom; viđala ju je kako neprestano ide k župniku i kako se vraća zaplakana. Napokon joj Eliza progovori o svojoj udaji.
Gospodi de Renal se činilo da je oboljela: neka vrst groznice oduzimala joj je san; oživjela bi samo kad je imala pred očima svoju sobaricu ili Juliena. Mogla je misliti samo na njih i na sreću koju će oni naći u braku. Siromaštvo te kućice, gdje bi se moralo živjeti s pedeset zlatnika rente, ukazivalo joj se u zamamnim bojama. Julien bi lako mogao postati odvjetnik u Bravu na potprefekturi, dvije milje od Verrieresa; u tom bi ga slučaju katkada viđala. Gospođa de Renal je iskreno mislila da će poludjeti; ona je to rekla svome mužu i napokon je zaista oboljela. Istu večer kad ju je njezina sobarica dvorila, opazila je da djevojka plače. U taj čas je mrzila Elizu, i izgrdi je a zatim je zamoli da joj oprosti. Eliza stane još jače plakati i reče da će gospodarici ispričati svoju nesreću ako joj ona to dopusti.
- Govorite - odgovori gospođa de Renal.
- Ah, gospođo, on me neće; zli su mu ljudi ružno o meni govorili, ;i on to vjeruje.
- Tko vas neće? - upita gospođa de Renal jedva dišući.
- Gospodin Julien, gospođo, ta tko drugi - odgovori sobarica jecajući. - Gospodin župnik nije mogao svladati njegov otpor; gospodin župnik, naime, smatra da on ne bi smio odbiti čestitu

djevojku pod izgovorom da je bila sobarica. Uostalom i otac gospodina Juliena je samo tesar; a i on sam kako je zarađivao svoj kruh prije nego što je stupio u službu kod gospođe? Gospođa de Renal nije više slušala; pretjerana joj sreća umalo nije pomutila pamet. Nekoliko je puta tražila da joj Eliza ponovi kako ju je Julien doista sasvim odlučno odbio i da mu sada više nije moguće da se predomisli.
- Ja ću učiniti još jedan, posljednji pokušaj - reče ona svojoj so-

barici - govorit ću s gospodinom Julienom. Sutradan poslije doručka predade se gospođa de Renal divnoj nasladi da zastupa stvar svoje suparnice i da cijeli sat neprestano sluša kako Julien odbija Elizinu ruku i imutak.
Malo-pomalo Julien prestane odgovarati ukočeno i odmjereno te je naposljetku duhovito odgovarao na razborita razlaganja gospođe de Renal. Ona nije mogla odoljeti bujici sreće koja je nakon toliko dana očaja preplavila njezinu dušu. Bila je posve bolesna. Kad se oporavila i ugodno smjestila u svojoj sobi, zahtijevala je da svi odu i da je ostave samu. Bila je duboko začuđena. - Ljubim li ja Juliena? - zapitala se konačno. To otkriće, koje bi u svako drugo vrijeme izazvalo u njoj grižnju savjesti i dubok nemir, bilo je sada za nju samo neka čudnovata, ali i nekako ravnodušna predodžba. Njezina duša, iscrpljena svim onim što je upravo iskušala, nije bila osjetljiva za strasti. Gospođa de Renal htjela je raditi, a pala je u dubok san; kad se probudila, nije se toliko prestrašila koliko bi morala. Bila je i suviše sretna, a da bi išta mogla smatrati zlim. Ta dobra provincijalka, naivna i nevina, nikada nije mučila svoju dušu pokušavajući da joj iznudi malo osjetljivosti za koju novu nijansu osjećanja ili nesreće. Prije Julienova dolaska bila je potpuno zaokupljena onim mnoštvom poslova koji su, daleko od Pariza, sudbina dobre domaćice, i mislila je o strastima onako kako mi mislimo o lutriji: sigurna prijevara i sreća koju traže luđaci.
Zazvoni zvono koje je poziva lo na ručak; čuvši glas Juliena, koji je vodio djecu, gospođa de Renal jako pocrvenje. Kako je sada, otkad je ljubila, bila nešto spretnija, potuži se na strašnu glavobolju da bi tako objasnila svoje rumenilo.
- Eto, tako su sve žene - odgovori joj gospodin de Renal nasmi-javši se glasno. - Tim strojevima uvijek treba nekakvih popravaka! Iako je bila navikla na tu vrstu duhovitosti, ton njegova glasa povrijedio je gospođu de Renal. Da bi se rastresla, promatrala je Julienovo lice; da je on bio i najružniji muškarac, u tom bi joj se
času svidio.
Kako je gospodin de Renal vrlo pomno oponašao plemićke navike, on se već za prvih lijepih proljetnih dana nastanio u Vergvju; to je seoce postalo slavno po tragičnoj Gabrijelinoj pustolovini. Na nekoliko stotina koraka od slikovitih ruševina negdašnje gotičke crkve

gospodin de Renal je posjedovao stari dvorac s četiri tornja i vrt, sli-i'an onome u Tuilerijama, s mnogim šimširovim živicama i alejama kestenova podrezivanima dva puta na godinu. Susjedno zemljište, zasađeno jabukama, služilo je kao šetalište. Osam do deset veličanstvenih oraha nalazilo se na rubu voćnjaka; njihovo se golemo granje dizalo možda i osamdeset stopa uvis.

- Svaki od tih prokletih oraha - govorio je gospodin de Renal kad im se njegova žena divila - stoji me žetve od pola jutra; žito ne može rasti pod njihovom sjenom.

Izgled ladanja činio se gospođi de Renal nov; njezino je divljenje išlo ilo zanosa. Osjećaj koji ju je ispunjavao davao joj je duha i odlučnosti. Već sutradan nakon dolaska u Vergy, kad se gospodin de Renal vratio u grad zbog poslova u općini, gospođa de Renal je uzela radnike na svoj trošak. Julien ju je bio naveo na misao da se načini mala staza posuta pijeskom koja bi prolazila voćnjakom i ispod velikih oraha, te bi djeca već ujutro mogla šetati, a da im rosa ne kvasi i ipele. Nisu prošla ni dvadeset četiri sata otkako se ta misao rodila, ,\ ona ju je već stala provoditi u djelo. Gospođa de Renal veselo je provela dan sa Julienom davajući radnicima upute. Kad se verrierski načelnik vratio iz grada, bio je vrlo iznenađen našavši već dovršenu stazu. A i njegov je dolazak iznenadio gospođu de Renal; zaboravila je da on postoji. Cijela je dva mjeseca govorio

0 smjelosti kojom se obavila tako važna stvar, a da njega nitko nije pitao za mišljenje; samo ga je donekle tješilo što je gospođa de Renal to izvela na svoj trošak.

Ona je provodila dane trčeći sa svojom djecom po voćnjaku i loveći leptire. Napravili su velike mreže od svijetle prozirne tkanine kojima su hvatali jadne lepidoptere. Taj je barbarski naziv gospođa de Renal naučila od Juliena. Ona je, naime, naručila iz Besangona lijepo djelo gospodina Godarta i Julien joj je pripovijedao o čudnovatim običajima tih jadnih životinja.

Bez milosrđa su ih nabadali na veliki karton, koji je također pripravio Julien.

1 tako se napokon našao predmet za razgovor između gospođe de Renal i Juliena; on više nije bio izložen strašnim mukama koje su mu zadavali časovi šutnje.

Razgovarali su neprestano s najvećim zanimanjem iako uvijek o posve nedužnim stvarima. Taj aktivni puni i veseli život godio je

svima osim gospođici Elizi koja je smatrala da je zatrpana poslom.

- Nikada, ni za vrijeme karnevala - govorila je ona - kad je u Verrieresu ples, gospođa nije toliko pazila na svoje odijevanje; ona dva-tri puta na dan mijenja haljine.

Kako je naša namjera da nikome ne laskamo, nećemo poricati da je gospođa de Renal, koja je imala divnu put, nosila haljine koje su joj ostavljale dobrano otkrivene ruke i grudi. Bila je vrlo lijepo građena i taj joj je način odijevanja izvrsno pristajao.

- Nikada niste bili tako mladi, gospođo - govorili su joj njezini prijatelji iz Verrieresa koji su dolazili u Vergy na ručak. (Tako se to u onom kraju kaže).
Bilo je čudnovato, i teško ćemo to vjerovati, ali gospođa de Renal je bez neke svjesne namjere toliko pazila na svoju vanjštinu. Ona je u tome nalazila zadovoljstvo, pa bi, i ne misleći ništa, cijelo vrijeme koje nije provodila s djecom i sa Julienom u lovu na leptire šivala s Elizom oprave. Razlog jedinom njezinom odlasku u Verrieres bila je želja da kupi nove ljetne haljine koje su upravo stigle iz Mulhousa. Dovela je sa sobom u Vergy neku mladu ženu, svoju rođakinju. Otkad se udala, gospođa de Renal se malo-pomalo sprijateljila s gospođom Derville, koja je nekad bila njezina družica u samostanu "Svetog Srca Isusova".
Gospođa Derville se mnogo smijala njezinim luckastim idejama, kako ih je ona zvala. - Sama nikad na to ne bi pomislila - govorila je ona. Gospođa de Renal se pred svojim mužem stidjela, kao neke gluposti, svojih neobičnih ideja, koje bi u Parizu nazivali duhovitima, ali prisutnost gospođe Derville činila ju je hrabrom. Najprije bi joj plašljivim glasom priopćavala svoje misli, no kad bi bile dulje nasamo, oživio bi duh gospođe de Renal, te bi jedno dugačko i samotno prijepodne začas prošlo i obje bi prijateljice postale vrlo vesele. Ovaj put se razboritoj gospođi Derville učinilo da joj je rođakinja mnogo manje vesela, ali mnogo sretnija. Sto se tiče Juliena, on je od svog dolaska na ladanje živio kao pravo dijete, te je, kao i njegovi đaci, bio sretan što može trčati za leptirima. Nakon toliko usiljavanja i spretnih lukavština, sam, daleko od ljudskih pogleda, osjećajući instinktivno da se ne treba bojati gospođe de Renal, on se usred najljepših planina na svijetu predavao užitku da postoji, koji je u tim godinama tako jak. Od časa kad je gospođa Derville stigla, Julienu se činilo da mu je
Prvi dio - Vili.
ona prijatelj; požuri se da joj pokaže vidik s kraja nove aleje pod velikim orasima; taj vidik zaista nimalo ne zaostaje za najdivnijim vidicima na talijanskim jezerima i u Švicarskoj. Ako se čovjek popne strminom koja počinje nekoliko koraka odande, brzo će stići do velikih provalija obrubljenih hrastovom šumom koja seže gotovo do rijeke. Na vrhove tih vrletnih stijena vodio je Julien dvije prijateljice, sretan, slobodan, čak i više od toga, gospodar kuće, uživajući što se one dive tim veličanstvenim vidicima. - Za mene je ovo kao Mozartova glazba - govorila je gospođa I)crville.
()kolica Verrieresa bila je omrznula Julienu zbog zavisti njegove braće i zbog despotskog i mrzovoljnog oca. U Vergvju nije nalazio nikakvih gorkih uspomena; prvi put u životu nije vidio neprijatelja! Kad je gospodin de Renal bio u gradu, što se često dešavalo, usudio se čitati; uskoro, umjesto da noću čita i da pod preokrenutom vazom za cvijeće skriva svjetiljku, mogao se je predati snu; danju, kad bi prekinuo poučavanje djece, dolazio je među te stijene s knjigom, jedinim uzorom svoga ponašanja i jedinim predmetom svoga zanosa. U trenucima malodušnosti nalazio je u njoj u isti mah sreću, zanos i utjehu.

Neke stvari koje je Napoleon rekao o ženama i nekoliko rasprava o vrijednosti romana koji su bili u modi za vrijeme njegova vladanja izazvali su sada u Julienu prvi put neke misli koje bi drugi mladići njegovih godina već odavno imali. Nastadoše velike vrućine. Uobičajili su provoditi večeri pod golemom lipom na nekoliko koraka od kuće. Tu je bio dubok mrak. Jedne je večeri Julien živo govorio i s nasladom uživao u tome što tako dobro govori, i to mladim ženama; gestikulirajući dotakne ruku gospođe de Renal, koja je bila ispružena na naslonu jedne obojene vrtne stolice.

Ruka se brzo povukla, ali Julien pomisli kako mu je dužnost postići da se ta ruka ne povlači kad je on dotakne. Pomisao na dužnost koju valja ispuniti i na osjećaj vlastite smiješnosti, ili bolje reći, na osjećaj manje vrijednosti koji bi ovladao njime u slučaju neuspjeha, smjesta odagna svako zadovoljstvo iz njegova srca.

IX.
Večer na ladanju

Guerinova Didona -
koje li divne skice1.
Strombeck

Njegov je pogled sutradan, kad je opet ugledao gospođu de Renal, bio čudnovat; gledao ju je kao nekog neprijatelja s kojim će se morati boriti. Ti pogledi, toliko različiti od sinoćnjih, bili su uzrok da je gospođa de Renal izgubila pamet. Ta bila je dobra prema njemu, a on je izgledao uvrijeđen. Nije mogla odvratiti pogled od njegovih očiju.

Nazočnost gospođe Derville dopuštala je Julienu da manje govori a da se više bavi onim što mu je u glavi. Jedini mu je posao cijeloga tog dana bio da se jača čitajući zanosnu knjigu koja je čeličila njegovu dušu.

Poučavanje djece uvelike je skratio, a zatim, kad ga je nazočnost gospođe de Renal opet podsjetila na to da se mora brinuti za svoju čast, odlučio je večeras svakako postići da ona ostavi svoju ruku u njegovoj.

Kad je sunce zašlo i odlučni čas se približio, Julienovo je srce stalo čudnovato tući. Došla je noć. S veseljem koje mu je skinulo težak teret sa srca, opazi on da će ta noć biti vrlo tamna. Nebo, puno teških oblaka gonjenih vrlo vrućim vjetrom, kao da je nagoviještalo oluju. Obje su se prijateljice vrlo dugo šetale. Sve što su te večeri činile izgledalo je Julienu čudnovato. One su uživale u tom vremenu, koje kao da nekim nježnim dušama uvećava užitak ljubavi. Napokon sjednu: gospođa de Renal do Juliena, a gospođa Derville

tlo svoje prijateljice. Julien nije znao o čemu bi govorio; suviše je bio zaokupljen onim što će pokušati. Razgovor je jenjavao. Zar ću i na prvom dvoboju tako drhtati i biti nesretan?" upitao se I ulien. Ta on je bio isuviše nepovjerljiv i prema sebi i prema drugima da ne bi vidio svoje duševno stanje.
1 I onoj smrtnoj tjeskobi sve bi mu druge opasnosti bile milije.
Koliko li je puta zaželio da se dogodi nešto zbog čega bi gospođa
i lr Renal morala ući u kuću i napustiti vrti Snaga kojom se Julien
svladavao bila je tolika da mu se glas posve izmijenio; uskoro i glas
gospođe de Renal stane drhtati, ali Julien to nije opazio. Strašna
borba koju je u njemu dužnost vodila protiv bojažljivosti bila je
u više mučna da bi on mogao opaziti išta izvan sebe. Sat na dvorcu
¦bije devet sati i tri četvrt, a on se još nije bio usudio da išta podu-
iik\ Ozlojeđen svojim kukavičlukom, Julien se zarekne: "Točno u
isu kad izbije deset izvest ću ono što sam cijeli dan sebi obećavao
li ću večeras učiniti, ili ću otići u svoju sobu i ustrijeliti se!"
oJak on posljednjih časova očekivanja i tjeskobe, u kojima je Julien
10 kao izvan sebe od pretjeranog uzbuđenja, na uri koja je bila
'nad njegove glave, stane izbijati deset sati. Svaki udarac tog ko-
nog zvona odzvanjao je u njegovim grudima i kao da je u njima
i/rokovao neki fizički pokret.
Japokon, dok je posljednji udarac još brujao, on ispruži ruku i i hvati ruku
gospođe de Renal, koja se odmah povuče. Ne znajući to radi,
Julien je ponovno uhvati. Iako je sam bio vrlo uzbuđen, 10 je
zapanjen ledenom hladnoćom ruke koju je primio; stegne je i
čevitom snagom; gospođa de Renal učini posljednji napor da mu ¦
otme, ali na kraju njezina ruka ostane u njegovoj. Jiegova je duša
bila presretna ne zbog toga što je ljubio gospođu c Renal, nego
zato što je prestalo to strašno mučenje. Smatrao o da mora
govoriti kako gospođa Derville ne bi štogod opazila; logov je glas
sada bio zvučan i jak. Glas gospođe de Renal odavao o, naprotiv,
toliko uzbuđenje da je njezina prijateljica pomislila .1 joj je pozlilo
i predložila da uđu u kuću. Julien je osjetio opa-iost. "Ode li
gospođa de Renal u salon, past ću ponovno u strašan oložaj u
kojemu sam proveo dan. Ovu sam ruku držao i suviše tatko
vrijeme a da bi se to moglo smatrati uspjehom koji mi je m guran."
1 l času kad je gospođa Derville ponovila svoj prijedlog da pođu u

salon, Julien snažno stegnu ruku koja mu je bila prepuštena.
Gospođa de Renal, koja je već ustajala, ponovno sjedne govoreći
iznemoglim glasom:
- Zaista se osjećam malo bolesna, ali svježi mi zrak godi. Te su
riječi učvrstile Julienovu sreću koja je tog časa bila golema:
govorio je zaboravljajući pretvarati se i učinio se dvjema
prijateljicama koje su ga slušale najljubaznijim čovjekom.
Međutim, pod tom iznenadnom rječitošću još se krilo ponešto
plašljivosti. Smrtno se bojao da gospođa Derville, izmorena
vjetrom koji se stao dizati i koji je prethodio oluji, ne odluči sama
vratiti se u salon. Tada bi on ostao nasamo s gospođom de Renal.

Gotovo slučajno bio je smogao dovoljno slijepe hrabrosti da nešto poduzme, ali je osjećao da ne bi imao snage kazati gospođi de Renal i najjednostavniju riječ. Koliko bi god njezina predbacivanja bila blaga, on bi bio potučen, a uspjeh koji je upravo postigao bio bi uništen. Srećom za njega, te su se večeri njegove dirljive i zanosne riječi sviđale gospođi Derville, kojoj se vrlo često činilo da je on nespretan kao dijete i nimalo zabavan. Što se tiče gospođe de Renal, ona je ostavljala ruku na Julienovoj ruci i ni na što nije mislila; prepuštala se životu. Sati provedeni pod tom velikom lipom, za koju mjesna predaja kaže da ju je zasadio Karlo Smjeli, bili su za nju sati sreće. S nasladom je slušala stenjanje vjetra u gustoj krošnji lipe i šum nekoliko malobrojnih kaplji koje su počele padati na najniže lišće. Julien nije ni primijetio nešto što bi ga vrlo ohrabrilo; gospođa-de Renal, koja je bila prisiljena izvući svoju ruku iz njegove jer je ustala i pomogla svojoj rođakinji podignuti vazu s cvijećem koju je vjetar srušio i bacio do njihovih nogu, tek što je opet sjela, vratila mu je svoju ruku gotovo bez ustručavanja, kao da je to među njima već uobičajeno.
Ponoć je odavno izbila; trebalo je napokon ostaviti vrt. Rastadoše se. Gospođa de Renal, zanesena srećom što ljubi, bila je toliko neiskusna da se gotovo nije ni prekoravala. Nije mogla zaspati od sreće. Julien, smrtno izmoren borbom između bojažljivosti i ponosa koja je cijeli dan bjesnjela u njegovu srcu, pade u dubok san. Sutradan ga probudiše u pet sati; on jedva i pomisli na gospođu de Renal, što bi za nju, da je znala, bio težak udarac. On je učinio svoju dužnost, i to herojsku dužnost. Pun sreće zbog toga osjećaja, zaključao se u svoju sobu i s potpuno novim osjećajem zadovolj-

stva predao se čitanju junačkih pothvata svog heroja. Kad je zvono najavilo ručak, on je čitajući izvještaje Velike armade bio zaboravio svoje sinoćnje uspjehe. Silazeći u salon pomisli lako-'imno: "Moram toj ženi kazati da je ljubim." \li, umjesto pogleda punih miline koje je očekivao da će sresti, na-;.io je strogo lice gospodina de Renal a koji je prije dva sata stigao i/. Verrieresa i nije prikrivao svoje nezadovoljstvo zbog toga što se Itilien cijelo jutro nije bavio djecom. Ništa nije bilo ružnije od tog tobraženog čovjeka koji je bio zlovoljan i mislio da svoju zlovolju 11 o/e i pokazati. \ aka oštra riječ njezina muža probadala je srce gospođe de Renal.
o to se tiče Juliena, on je bio toliko utonuo u zanos i zaokupljen o ol i kim stvarima što su se u proteklim satima odvijale pred njego-ini očima da je u početku jedva mogao obuzdati pažnju da sluša t roge riječi koje mu je govorio gospodin de Renal. Napokon mu losta osorno reče:
Bio sam bolestan.
Ion tog odgovora pozlijedio bi i čovjeka manje osjetljiva no što i-to bio verrierski načelnik; u prvi je mah pomislio da Julienu

ulgovori smjesta ga otpuštajući. Od toga ga je zadržalo jedino ono uielo koje je sam sebi postavio: da se u poslovima nikad ne pre-i.igljuje.
lii je mlada budala stvorila sebi u mojoj kući stanovit ugled; mo-. 10 bi ga uzeti Valenod ili bi se mogao oženiti Elizom, a u oba bi rni ¦e slučaja mogao u dnu srca narugati", pomisli zatim. i 'sprkos razboritosti tih razmišljanja nezadovoljstvo gospodina de lu'nal a provalilo je u nizu surovih riječi koje su malo-pomalo ra-ilraživale Juliena. Gospođa de Renal umalo nije zaplakala. Tek što i1 se digli od stola, ona pozva Juliena u šetnju i primi ga pod ruku i i jateljski se naslanjajući na nj. Na sve što mu je gospođa de Renal ovorila, Julien je mogao samo poluglasno odgovarati:
Eto, takvi su bogati ljudi1.
.ospodin de Renal koračao je tik uz njih; njegova je nazočnost ivećavala Julienov gnjev. Odgojitelj najednom opazi da se gospođa Ic Renal napadno naslonila na njegovu mišku; ta kretnja pobudi u lomu užas, on je žestoko odgurne i oslobodi svoju ruku. t rćom, gospodin de Renal nije vidio tu novu drskost; opazila ju je uno gospođa Derville; njezinoj prijateljici navriješe suze na oči. U

taj čas gospodin de Renal stane kamenjem goniti neku malu seljanku koja je pošla zabranjenom stazom i prolazila dijelom voćnjaka.
- Gospodine Juliene, svladajte se, zaboga; pomislite da smo svi katkad neraspoloženi! - reče brzo gospođa Derville.
Julien je hladno pogleda očima u kojima se odražavao najdublji prezir.
Taj pogled začudi gospođu Derville, i još bi se više bila iznenadila da mu je otkrila pravi značaj; ona bi tada pročitala u njemu neku neodređenu nadu na najokrutniju osvetu. Takvi su bez sumnje oni trenuci poniženja koji su stvorili Robespierrea.
- Vaš Julien je vrlo žestok, ja ga se bojim - reče gospođa Derville i posve tiho svojoj prijateljici. I
- Ima i razloga da bude ljut - odgovori joj ona. - Nakon izvan-) rednog napretka što su ga djeca uz njega postigla, nije važno hoće li ih jedno jutro poučavati ili neće; treba priznati da su muškarci vrlo kruti.
Prvi put u životu gospođa de Renal je prema svome mužu osjetila neku želju za osvetom. Krajnja Julienova mržnja protiv bogataša umalo nije provalila. Srećom, gospodin de Renal pozove svog vrtlara i zadrži se s njim zagrađujući trnovitim šibama zabranjenu stazu kroz voćnjak. Julien nije ni riječ odgovorio na susretljivosti koje su mu do kraja šetnje iskazivali. Tek što se gospodin de Renal udaljio, obje su ga prijateljice, pod izgovorom da su umorne, primile pod ruku.
Julienova ponosna bljedoća i njegov sumoran i odlučan izraz lica bili su u čudnovatoj opreci s izgledom dviju žena između kojih je koračao, a kojima je krajnja uzbuđenost prekrila lice rumenilom i zabunom. Prezirao je te žene i sve nježne osjećaje. "Zašto nemam bar pet stotina franaka rente da završim školovanje. Ah, kako bih ga tada poslao dovraga!" govorio je sebi. Kako je bio zaokupljen tim ozbiljnim mislima, nije mu se svidjelo ono malo ljubaznih riječi

dviju prijateljica koje se udostojao čuti, jer su mu se činile besmislene, glupe, slabe, ženske. Govoreći tek toliko da nešto kaže i nastojeći da se razgovor održi na životu, gospođa de Renal reče da je njezin muž došao iz Verri-eresa jer je od nekog svog zakupnika kupio kukuruzovine. (U tom se kraju slamnjače pune kukuruzovinom.) - Moj muž neće doći za nama - doda gospođa de Renal - on

("c sa sobarom i vrtlarom obnoviti sve slamnjače u kući. Jutros je napunio kukuruzovinom sve krevete na prvom katu, a sada je na drugom.

Roja se Julienova lica promijeni; on nekako čudno pogleda gospo-ilu de Renal i odmah je povede u stranu ubrzavši korak. Gospođa I Vrville ih pusti da se udalje.

Spasite mi život - reče Julien gospođi de Renal - samo vi to iiiožete! Vi znate da me sobar smrtno mrzi. Moram vam priznati, gospođo, da posjedujem jednu sliku; sakrio sam je u slamnjaču svoga kreveta.

Na te riječi gospođa de Renal problijedi.

- Jedino vi, gospođo, možete ovoga časa ući u moju sobu; prekopajte neprimjetno slamnjaču u onom kutu koji je najbliži prozoru i naći ćete malu kutiju od crna glatka kartona.

A u njoj je slika? - upita gospođa de Renal držeći se jedva na nogama. Itilien opazi njezinu malodušnost, te je odmah iskoristi.

Molim vas za još jednu milost, gospođo: preklinjem vas da ne pogledate tu sliku, to je moja tajna!

To je tajna! - ponovi gospođa de Renal iznemoglim glasom. Ali, mada je bila odgojena među ljudima ponosnima na svoje bo-¦atstvo i osjetljivima jedino u pitanju novca, ljubav je već bila umrla plemenitost u njezinu dušu. Iako duboko povrijeđena, gospođa le Renal s izrazom najjednostavnije požrtvovnosti postavi Julienu potrebna pitanja kako bi mogla dobro obaviti njegov nalog.

Dakle - reče mu ona udaljujući se - mala okrugla kutija od i noga glatkog kartona.

- Da gospođo - odgovori Julien onim tvrdim glasom koji muka rcima daje opasnost.

l'opela se na drugi kat dvorca, blijeda kao da ide u smrt. Da bi i 11-volja bila još veća, osjeti kako je hvata nesvjestica; ali potreba da lulienu učini uslugu vrati joj snagu.

Moram se domoći te kutije", mislila je ubrzavajući korak. i ula je kako njezin muž govori sa sobarom baš u Julienovoj sobi. o icćom, oni prijeđoše u dječju sobu. Ona pridigne strunjaču i turi uku u slamnjaču tolikom snagom da je oderala kožu na prstima. \li, mada je inače bila vrlo osjetljiva na male boli te vrste, ove iopće nije bila svjesna jer je gotovo u isto vrijeme osjetila glatkoću

kartonske kutije. Ona je zgrabi i nestane.
Tek što se oslobodila straha da je muž ne iznenadi, gotovo se doista onesvijesti od užasa koji je ta kutija izazivala u njoj. "Julien je, dakle, zaljubljen, i ovdje je slika žene koju on voli." Sjedeći na stolici u predsoblju tih odaja, gospođa de Renal bila je izvrgnuta svim strahotama ljubomore. Njezino krajnje neiskustvo bilo joj je toga časa od koristi; čuđenje je ublažavalo bol. Julien se pojavi, zgrabi kutiju i, ne zahvalivši, bez i jedne riječi otrča u | svoju sobu, pripali tamo vatru i odmah spali kutiju. Bio je blijed, iznemogao; sam je pred sobom pretjerivao veličinu opasnosti kojoj je izbjegao. "Napoleonovu sliku", reče sebi mašući glavom, "da pronađu sakrivenu kod čovjeka koji ispovijeda toliku mržnju prema uzurpa- ; toru! Naopako da ju je pronašao gospodin de Renal, koji je tako rojalistički nastrojen i tako razjareni A kao vrhunac neopreznosti, ¦ na bijeloj poleđini slike bili su reci ispisani mojom rukom, koji ne j dopuštaju nikakve sumnje o mom prevelikom divljenju! I svaki od tih mojih zanosa ljubavi datiran je. Ima ih i od prekjučer!" "Sav bi moj ugled bio srušen i uništen u jednom času!" mislio je Julien gledajući kako kutija gori. "A moj ugled je sve moje imanje, ja samo od njega živim... i još kakvim životom, Bože moj!" Sat kasnije raznježio ga umor i samilost prema samome sebi. S srevši gospođu de Renal dohvati njezinu ruku i poljubi je s više; iskrenosti nego ikada. Ona pocrvenje od sreće i gotovo u istom, času odgurnu Juliena u ljubomornoj srdžbi. Julienov ponos, koji je tek malo prije bio povrijeđen, učini ga u tom trenutku budalom. Vidio je u gospođi de Renal samo bogatu ženu; s prezirom ispusti njezinu ruku i udalji se. Zamišljen ode prošetati se vrtom; uskoro se na njegovim usnama pojavi gorak smiješak. "Ja ovdje mirno šećem kao čovjek koji je gospodar svog vremena! Ne bavim se djecom, izlažem se uvredljivim riječima gospodina de Renala, i on će imati pravo!" On otrča u dječju sobu. Milovanje najmlađeg dječaka, kojega je vrlo volio, malo je umirilo njegovu jetku bol.
"Ovo me dijete još ne prezire", pomisli Julien. Ali odmah prekori sam sebe što tako umanjuje svoju bol, kao da je i to slabost. "Ova me djeca miluju kao što bi milovala lovačko pseto koje je jučer kupljeno."

X.

Veliko srce i malo bogatstvo

But passion most dissembles, yet betrays,
Even by its darkness; as the blackest sky
Foretells the heaviest tempest.1
Don Juan

lospodin de Renal koji je obilazio sve sobe dvorca svrati i u dje-iu sobu zajedno sa slugama koji su unosili slamnjače. Iznenadni lazak tog čovjeka bio je za Juliena ona kap vode zbog koje se čaša i rlije.
lieđi i mračniji nego obično, on poleti prema njemu. Gospodin li-Renal se zaustavi i pogleda svoje sluge.

Gospodine - reče Julien - mislite li vi da bi djeca bilo s kojim u'iteljem napredovala kao sa mnom? Ako smatrate da ne bi - na-i ;ivi Julien ne ostavljajući gospodinu de Renalu vremena da govori kako se onda usuđujete prigovarati da ih zapuštam? 'odva se oporavivši od straha, gospodin de Renal zaključi po ne-bičnom ponašanju toga malog seljaka da ovaj ima u džepu neku ovoljnu ponudu i da će ga napustiti. Julienov je bijes rastao dok ¦ govorio.

Mogu živjeti i bez vas gospodine - doda on.

Zaista mi je žao što vas vidim tako uzbuđena - odvrati gospo-Ini de Renal malo mucajući.

Ali strast se najviše pretvara, pa ipak se izdaje pravo svojom tajnosti, kao što najcrnje nebo iigovještava najtežu oluju. (Bvron)

Sluge su bili na deset koraka od njih i namještali krevete.

__Nije meni do vašeg žaljenja gospodine - prihvati Julien izvan sebe - pomislite na uvredljive riječi koje ste mi izgovorili, i to još pred ženama.

Gospodin de Renal je previše dobro razumio što Julien traži i mučna mu je borba razdirala dušu. Julien, potpuno lud od srdžbe, slučajno vikne:

- Znam kuda ću otići, gospodine, kad odem od vas. Na te je riječi gospodin de Renal već vidio Juliena u kući gospodina Valenoda.

__Dobro, gospodine - reče on napokon s uzdahom i izrazom lica s kojim bi pozvao kirurga da izvede najbolniju operaciju - pristajem na vašu molbu. Od prekosutra, a to je upravo prvi u mjesecu, dajem vam pedeset franaka na mjesec.

Julien se htjede nasmijati i ostade preneražen; sav ga je gnjev napustio.

"Nisam tu životinju dovoljno prezirao", pomisli. "To je bez sumnje najveća zadovoljština koju je kadra dati tako niska duša." Djeca koja su otvorenih usta bila nazočna tom prizoru otrčaše u vrt da kažu majci kako je gospodin Julien bio vrlo ljut, ali odsada će dobivati pedeset franaka na mjesec. Julien iz navike pođe za njima i ne pogledavši gospodina de Renala, koji je bio veoma razdražen.

"Eto, taj me Valenod stoji sto šezdeset osam franaka", pomisli načelnik. "Svakako mu moram kazati nekoliko odlučnih riječi o nje govim nabavkama za nahodište." Čas kasnije Julien se opet nađe licem u lice s gospodinom de Re-nalom.

__Moram govoriti s velečasnim Chelanom o mojoj savjesti; čast mi je obavijestiti vas da ću biti odsutan nekoliko sati. - Ah, dragi moj Juliene - reče gospodin de Renal smijući se s najneiskrenijim izrazom lica - možete izbivati i cijeli dan pa i cijeli sutrašnji dan ako želite, dragi prijatelju! Uzmite vrtlareva konja i odjašite u Verrieres!

"Eto", pomisli gospodin de Renal, "ide odgovoriti Valenodu; nije mi ništa obećao, ali treba pustiti da se glava tog mladića rashladi. "

Julien brzo ode i popne se u velike šume kojima se iz Vergvja može

i u Verrieres. Nije htio da odviše brzo stigne k velečasnom Che-iM. Ne
želeći se izložiti novom licemjerstvu, osjećao je potrebu
lasno zagleda u svoju dušu i da ispita mnoštvo osjećaja koji je
Uiđuju. 'obio sam jednu bitku", reče sebi čim se našao u šumi,
daleko od
Iskih pogleda, "dobio sam, dakle, bitku!"
mi mu riječi prikazale njegov položaj u lijepim bojama i vratile
ni'kle mir njegovoj duši. i to, imam pedeset franaka mjesečne
plaće; mora da se gospodin
Renal nečega jako uplašio. Samo, čega?"
/mišljanje o tome što je moglo zadati strah tom sretnom i mo-"in čovjeku
protiv kojega je još prije jedan sat kipio od srdžbe I raja je
razvedrilo Julienovu dušu. Načas je gotovo osjetio i čamu ljepotu
šume posred koje je prolazio. Goleme su se groma-
:',olog stijenja odronile odnekuda s planine i pale usred šume. like se bukve
dizahu gotovo isto tako visoko kao i stijene koje su >jom sjenom
stvarale divan hlad na tri koraka od onih mjesta na imia bi zbog
žara sunčanih zraka bilo nemoguće zadržavati se. hrn načas
predahne u sjeni tih velikih stijena, a zatim se nastavi njati.
i ljući se uskom, jedva označenom stazom kojom se služe samo
/ari, uskoro stiže na golemu stijenu, gdje je bio sasvim siguran da
daleko od svih ljudi. Osmjehnu se tom svom fizičkom položaju
mu je on predočivao položaj koji je žarko želio postići u mo-lnom
pogledu. Čisti zrak tih visokih planina ulijevao je vedrine, ćak i
radosti u njegovu dušu. Verrierski je načelnik u njegovim i ma
nadalje bio predstavnik svih bogataša i svih drznika ovoga icta, ali
Julien je osjećao da u mržnji koja ga je još malo podja-ala usprkos
žestini nema ništa osobno. Kad bi prestao viđati
podina de Renala, za osam dana bi zaboravio i njega i njegov orac, i njegove pse, i
njegovu djecu, i cijelu njegovu obitelj. "Ja ni ga, ni sam ne znam kako, prisilio na
najveću žrtvu. Što, više
pedeset škuda na godinu! A tek čas prije toga izvukao sam se
najveće opasnosti. Eto dvije pobjede u jedan dan; druga je bez >ie
zasluge; trebalo bi otkriti kako se to zbilo. Ali ostavimo ta ¦ka
istraživanja za sutra!"
hen je stajao na svojoj velikoj stijeni i gledao nebo u žaru ljetnog na.
U polju ispod stijene cvrčali su cvrčci; kad bi zamukli, svu-

da naokolo zavladala bi tišina. Pod sobom je vidio kraj na daljin od dvadeset milja. Od
vremena do vremena opazio bi kopca ko je poletio s visokih stijena
iznad njegove glave kako u tišini opisuj goleme krugove. Julienov
je pogled nesvjesno pratio tu pticu gra bilicu. Njezine mirne i
snažne kretnje učiniše na njega jak dojam zavidio je toj snazi,
zavidio je toj samoći. To je bila Napoleonova sudbina: hoće li
jednoga dana biti i njego-
va/
XI.
Jedne večeri

Yet Julia's very coldness still was kind,
And tremulously gentle her small hand
Withrew itself from his; but left behind,
A little pressure, thrilling, and so bland
And slight, so very slight that, to the mind,
'V was but a doubt,1
Don Juan
11 rbalo je ipak da se pojavi u Verrieresu. Sretan je slučaj htio da je 11 ilien na izlasku iz župnog dvora sreo gospodina Valenoda, kojemu brzo ispriča povišenje svoje plaće.
Vrativši se u Vergy, Julien je sišao u vrt tek kad je već bila mrkla noć. Duša mu je bila umorna od mnogobrojnih snažnih uzbuđenja koja su ga toga dana potresala. "Sto da im kažem?" upita se >>n uznemireno misleći na gospođe. Nije vidio da je njegova duša upravo na onoj razini sitnih događaja koje obično ispunjavaju čitavo zanimanje žena. Cesto je Julien bio nerazumljiv gospođi Der-\illc, pa i njezinoj prijateljici, a on je opet samo napola shvaćao '"no što su mu one govorile. Takvo je bilo djelovanje snage i, ako
I / sama je Julijina hladnoća bila ugodna
A njena se mala ruka drhtavo i umiljato
Izvukla iz njegove, ali je za sobom ostavila
Laki stisak, uzbudljiv, a tako blag
I slab, toliko slab, da ti se čini
/)a je to bila samo slutnja. (Bvron)

smijem reći, veličine strastvenih zanosa koji su ispunjavali toga slavoljubivog mladića.
U tom je čudnovatom biću gotovo svaki dan bjesnjela oluja. Došavši te večeri u vrt, Julien je bio raspoložen baviti se mislima lijepih rođakinja. One su ga s nestrpljenjem očekivale. Zauzeo je svoje uobičajeno mjesto pokraj gospođe de Renal. Uskoro je tama postala duboka. Htio je uhvatiti bijelu ruku koju je već dugo vidio pokraj sebe ispruženu na naslonu stolice. Ona je malo kolebala, ali je konačno povukla ruku na način koji je odavao ljutnju. Julienu se upravo svidjelo da to uzme na znanje i da veselo nastavi razgovor, kadli začu gospodina de Renala koji se približavao. Julienu su još i sada brujale u ušima njegove jutrošnje grube riječi. "Ne bi li to bio", pomisli on, "način da se narugam tom čovjeku koji je toliko obasut svim prednostima bogatstva, kad bih ruku njegove žene uhvatio baš u njegovoj nazočnosti? To ću učiniti, ja, prema kome je pokazao toliko prezira1."
Od toga je časa mir, koji je bio tako tuđ Julienovoj naravi, brzo nestao; nesposoban misliti na išta drugo želio je, sav pun strepnje, da gospođa de Renal pristane ostaviti svoju ruku u njegovoj. Gospodin de Renal je ljutito govorio o politici; dva-tri tvorničara u Verrieresu postali su zaista bogatiji od njega te su

mu se htjeli oprijeti na izborima. Gospođa Derville gaje slušala. Julien, razdra-žen tim izlaganjem, približi svoju stolicu gospođi de Renal. Tama je skrivala sve kretnje. Usudio se položiti svoju ruku sasvim blizu lijepe gole mišice koja je virila iz haljine. Bio je smeten, nije više vladao svojim mislima: približi obraz toj lijepoj ruci i drzne se da na nju pritisne svoje usne.
Gospođa de Renal zadrhta. Njezin je muž sjedio na četiri koraka od nje; ona brzo pruži Julienu ruku i istodobno ga malo odgurne. Dok je gospodin de Renal nastavljao grditi nikogoviće i jakobince koji se obogaćuju, Julien je ruku koja mu je bila prepuštena obasuo strasnim poljupcima ili se bar gospođi de Renal činilo da su takvi. I ipak je ta jadna žena toga istoga kobnog dana imala dokaz da muškarac kojega ona obožava, iako to sama sebi neće priznati, ljubi neku drugu! Za cijelo vrijeme Julienova izbivanja strašno ju je mučila neka prevelika nesreća, koja ju je potakla na razmišljanje. "Zar ja ljubim?" mislila je ona. "Zar sam se zaljubila? Ja, udana žena, pa da sam zaljublje na? Ali nikada nisam za svog muža osje-
ćala to nerazumljivo ludilo zbog kojega ne mogu odvratiti svoje misli od Juliena. On je zapravo samo dijete puno poštovanja prema meni! Ta će ludost biti kratkotrajna. Što se moga muža tiču osjećaji koje gajim za tog mladića? Gospodinu de Renalu bili su ilosadni razgovori koje sa Julienom vodim o stvarima mašte. On misli samo na svoje poslove. Ja njemu ništa ne oduzimam da bih to dala Julienu."
(istoću te naivne duše, zavedene strašću koju još nikada nije osje-tila, nije kvarilo nikakvo licemjerstvo. Bila je prevarena bez svoga /nanja, pa ipak se u njoj uznemirio neki nagon za vrlinom. Takve su lule borbe koje su je potresale kad je Julien došao u vrt. Čula ga je kako govori; gotovo istog časa vidjela je kako sjeda pokraj nje. Njezina je duša bila kao zanesena onom čarobnom srećom koja ju je \ iv dva tjedna više iznenađivala no što ju je zavodila. Sve je za nju Imlo neočekivano. Nekoliko trenutaka kasnije pomisli: "Julienova u- nazočnost, dakle, dovoljna da izbriše sve njegove krivice?" Ona oc prestraši i u tom času istrgne ruku. Poljupci puni strasti, kakve još nikada-nije bila primila, učinili su iia zaboravi kako on možda voli neku drugu ženu. Uskoro on u njezinim očima nije više bio kriv. Prestanak ljutog bola koji je posljedica sumnje i sreće o kojoj nikada nije čak ni sanjala probudiše u njoj zanose ljubavi i lude radosti. Ta je večer bila krasna za sve osim /a verrierskog načelnika, koji nije mogao zaboraviti one obogaćene tvorničare. Julien nije više mislio na svoje sumorno slavoljublje ni na planove koji se tako teško ostvaruju. Prvi ga je put u životu /unijela moć ljepote. Predavši se nekom neodređenom i blagom sanjarenju, toliko stranom njegovom karakteru, stišćući lagano tu tuku koja mu se sviđala jer je bila savršeno lijepa, napola je slušao šuštanje lipova lišća koje je njihao laki noćni vjetrić i pse u mlinu na Doubsu, koji su lajali u daljini.
No taj je osjećaj bio zadovoljstvo, a ne ljubav. Vrativši se u svoju sobu, mislio je samo na jednu sreću, naime na to da se opet

prihvati svoje omiljene knjige. U dobi od dvadeset godina pomisao na svijet i na uspjehe koji se mogu u njemu postići prevladava sve. Ipak, uskoro ostavi knjigu. Razmišljajući o Napoleonovim pobjedama, opazio je nešto novo u svojoj pobjedi. "Da, dobio sam bitku", pomisli, "ali treba i iskoristiti tu pobjedu, treba slomiti ponos tog oholog plemića dok se on još povlači. Tako bi učinio Napoleon.

Prvi dio - XI.

Moram zatražiti dopust od tri dana da bih posjetio svog prijatelja Fouquea. Ako mi to odbije, možemo se i razići. Ali on će popustiti."

Gospođa de Renal nije mogla usnuti. Činilo joj se da do tog časa uopće nije živjela. Nije mogla odagnati misao o sreći koju je osjetila kad joj je Julien obasuo ruku vatrenim poljupcima. Najednom se pojavi strašna riječ preljub. Njezinoj se mašti ukaže sve ono odvratno što najružniji razvrat može podati pojmu čulne ljubavi. Te misli kao da su htjele okaljati nježnu i božansku predodžbu što ju je imala o Julienu i o sreći da ga voli. Budućnost joj se prikazala u najcrnjim bojama. Vidjela je sebe kao propalu ženu. Taj je čas bio strašan; njezina je duša dospjela u neki nepoznati svijet. Sinoć je osjetila sreću kakvu još nikada nije bila iskusila, a sada se najednom našla usred grozne nesreće. Nije ni slutila da postoje takve patnje; one joj pomutiše razum. Načas pomisli povjeriti mužu kako se boji da je zaljubljena u Juliena. Bar bi mogla o njemu govoriti. Ali tada se srećom sjeti savjeta koji joj je nekada, uoči vjenčanja, dala njezina tetka. Ona ju je bila upozorila na opasnost od toga da se povjerava mužu koji joj je ipak gospodar. U svom prevelikom bolu kršila je ruke.

Proturječne i bolne predodžbe ovladaše njome. Čas se bojala da je on ne voli, čas ju je opet mučila strašna pomisao na zločin kao da će sutra biti izložena na stupu sramote na javnom trgu u Verrieresu s natpisom koji će svjetini objaviti njezin preljub. Gospođa de Renal nije imala nikakva životnog iskustva; čak ni potpuno budna i potpuno svjesna ona ne bi bila vidjela nikakve razlike između onoga tko je kriv pred Bogom i onoga tko je javno obasut znacima općeg prezira.

Kad bi joj strašna pomisao na preljub i na svu sramotu koju, po njezinu mišljenju, taj zločin za sobom povlači ostavila časak odmora i kad je mogla sanjariti o slasti da živi sa Julienom nedužno kao i do sada, obuzela bi je užasna misao da on ljubi neku drugu ženu. Još je i sad vidjela kako je problijedio kad se prepao da će izgubiti njezinu sliku ili je kompromitirati ako tko vidi njezin portret. Prvi je put tada na tom mirnom i plemenitom licu opazila strah. Nikada se nije on toliko uzbudio zbog nje ili zbog njezine djece. To je povećalo njezinu bol, koja je dostigla svu snagu nesreće što je ljudska duša može podnijeti. Gospođa de Renal je nesvjesno

kriknula i probudila time svoju sobaricu. Najednom opazi pokraj svog kreveta svjetlost svijeće i prepozna Elizu. - Ljubi li on vas? - poviče ona u svom ludilu. Sobarica, iznenađena strašnim bunilom u kojem je zatekla svoju gospodaricu, srećom nije tim čudnovatim riječima obratila nikakvu pažnju. Gospođa de Renal shvati svoju nesmotrenost: "Imam Kroznicu", reče, "i mislim da malo buncam; ostanite uz mene." Kako ju je nužda da se svlada potpuno razbudila, bila je manje nesretna; razum je ponovno preuzeo vlast koju mu je polusan bio oteo. Da bi se oslobodila od uporna pogleda sobarice, zapovjedi joj <ia čita novine, i uz jednoličan glas te djevojke koja joj je čitala neki ilugi članak iz "Quotidiennea" gospođa de Renal donese kreposnu < ulluku da će se prema Julienu, kad ga opet ugleda, držati potpuno hladno.

XII.

Putovanje

U Parizu ćete naći elegantnog svijeta, a u provinciji možete naići na ljude od karaktera. Sieves

Sutradan već u pet sati, prije nego što se gospođa de Renal pokazala, Julien je od njezina muža dobio tri dana dopusta. I sam time iznenađen, zaželi je vidjeti, misleći na njezinu tako lijepu ruku. Siđe u vrt; dugo je čekao gospođu de Renal. Ali, da ju je ljubio, opazio bi iza napola zatvorenih kapaka na prvom katu čelo prislonjeno na prozor. Ona ga je gledala. Napokon se, usprkos svojim odlukama, nakani sići u vrt. Njezina je obična bljedoća ustuknula pred najživljim bojama. Ta toliko naivna žena bila je očito uzbuđena; neki osjećaj usiljenosti, pa čak i srdžbe, kvario je onaj izražaj savršene vedrine i kao neke uzvišenosti nad svim niskim interesima života, koji je inače davao toliko dražesti tom božanskom licu. Julien joj se brzo približi; divio se njezinim krasnim rukama, koje su se vidjele pod šalom prebačenim na brzinu. Svježina jutarnjeg zraka kao da je povećavala sjaj puti, koju je noćašnje uzbuđenje činilo još osjetljivijom za sve dojmove. Ta skromna i dirljiva, a ipak misaona ljepota kakva se ne može naći u nižim slojevima kao da je Julienu otkrivala jedno svojstvo njegove duše koje nikada nije bio osjetio. Posve se predavši udivljenju za te draži koje je njegov požudan pogled upijao, nije ni mislio na prijateljski doček koji je očekivao. Bio je to više iznenađen ledenom hladnoćom koju je ona nastojala pokazati mu, a u kojoj je on čak nazirao namjeru da ga

pozove na red.

S njegovih usana nestane zadovoljnog smiješka; sjetio se položaja Sto ga zauzima, u društvu, osobito u očima jedne plemkinje i bogato baštinice. Začas je njegovo lice odavalo još samo ponos i srdžbu na samoga sebe. Osjeti žestoki jad što je za više od jednog

sata odgodio odlazak da bi dočekao tako ponižavajući prijam. oSamo se glupan ljuti na druge", pomisli. "Kamen pada jer je težak. Zar ću uvijek biti dijete? Kada ću konačno steći dobru naviku da tim ljudima dajem od svoje duše točno onoliko koliko mi plaćaju? Ako želim da me cijene i da sam sebe cijenim, moram im pokazati il.i samo moje siromaštvo dolazi u dodir s njihovim bogatstvom, ali ¦ l.i je moje srce udaljeno tisuće milja od njihove nadutosti i da ono ¦'ivi u jednoj sferi koju ne mogu dosegnuti neznatni znaci njihova I u c/ira ili naklonosti."

I 'ok su se ti osjećaji gomilali u duši mladog učitelja, njegovo je lu r poprimilo izraz povrijeđenog ponosa i okrutnosti. To je potpuno smelo gospođu de Renal. Kreposnu hladnoću kojom ga je kanila dočekati zamijenio je izraz zanimanja, i to zanimanja koje je bilo potaknuto živim iznenađenjem zbog promjene koju je opazila. Prazne riječi o zdravlju i o lijepom vremenu, koje ljudi ujutro običavaju izmjenjivati, presahle su ujedanput i kod nje i kod njega, hilienovo rasuđivanje nije bilo pomućeno nikakvom strašću, te je on vrlo brzo pronašao način da gospođi de Renal pokaže kako on tu* smatra da je s njom u prijateljskim odnosima; ništa joj ne reče 0 kratkom putovanju na koje polazi, pozdravi je i ode.

1)ok je gledala za njim, shrvana mrkom ohološću njegova pogleda, koji je sinoć bio toliko ljubazan, njezin najstariji sin dotrči iz vrta u- joj, poljubivši je, reče:

Nemamo obuke, gospodin Julien odlazi na put. Na te riječi gospođu de Renal obuze smrtna hladnoća; bila je nesretna zbog svoje kreposti a još više zbog svoje slabosti. Taj je novi događaj zaokupio svu njezinu maštu; bila je sada daleko od mudrih odluka stvorenih u strašno provedenoj noći. Pitanje više nije bilo u tome da se odupre tom toliko ljubljenom čovjeku, tu'go u tome da bi ga mogla zauvijek izgubiti. Itvbalo je da ode na doručak. Da bi njezina bol bila još veća, go-¦podin de Renal i gospođa Derville razgovarali su samo o Julienovu odlasku. Verrierski je načelnik bio opazio nešto čudnovato u čvr-

stom glasu kojim je Julien zatražio dopust.

- Taj mali seljak svakako ima u džepu nečiju ponudu. Ali taj netko, pa bio to i gospodin Valenod, malo je ustuknuo pred svotom od 600 franaka, koliko bi ga to sada stajalo na godinu. Jučer su u Verrieresu tražili trodnevni rok za razmišljanje, a jutros, da mi ne bi morao odgovoriti, mladi gospodin odlazi u planine. Prisiljeni smo računati s jednim kukavnim radnikom koji je drzak prema nama. Eto, dokle smo dospjeli1.

"Kad moj muž, koji ne zna kako je duboko uvrijedio Juliena, drži da će nas on napustiti, što da onda ja mislim?" upita se gospođa de Renal. "Ah, sve je već odlučeno!"

Da bi mogla bar slobodno plakati i da ne mora odgovarati na pitanja gospođe Derville, reče da je strahovito boli glava i legne u postelju.

- Evo, kakve su žene - ponavljao je gospodin de Renal - uvijek je nešto pokvareno na tim zamršenim strojevima. I on ode smješkajući se podrugljivo.
Dok su gospođu de Renal razdirale muke strašne strasti u koju ju je slučaj gurnuo, Julien je veselo išao svojim putem posred najljepših vidika na koje čovjek u planinama nailazi. Morao je prijeći veliki planinski lanac sjeverno od Vergvja. Staza kojom je išao, penjući se lagano između velikih bukava, vijuga se u beskonačnim zavojima na padini visoke planine što sa sjevera omeđuje dolinu Doubsa. Uskoro su pogledi putnika, klizeći preko nižih brežuljaka koji s juga obrubljuju tok Doubsa, sezali sve do plodnih ravnica Bo-urgogne i Beaujolaisa. Koliko je god duša tog slavoljubivog mladića bila neosjetljiva za tu vrstu ljepote, ipak se morao od vremena do vremena zaustaviti da pogleda tako silan i tako divan prizor. Napokon stiže do vrha planine, kraj kojega je morao proći da bi poprečnim putem došao u osamljenu dolinu gdje je stanovao njegov prijatelj Fouque, mladi trgovac drvom. Julien se nije žurio da ga vidi, ni njega ni bilo koje drugo ljudsko biće. Skriven kao ptica grabilica usred golih stijena što krune veliku planinu, mogao je izdaleka opaziti svakog čovjeka koji bi mu se približio. Otkrio je malu špilju u gotovo okomitoj strani jedne stijene. Pođe tamo i smjesti se u tom skloništu. "Ovdje mi", reče on a oči mu se sjajile od radosti, "ljudi ne mogu nanijeti nikakvo zlo". Dođe mu na um da se preda zadovoljstvu da zabilježi svoje misli, što je svagdje I
Prvi dio - XII.
"I nigdje bilo za njega tako opasno. Jedan mu je četvrtasti kamen poslužio kao stol. Njegovo je pero letjelo, nije vidio ništa od onoga što ga je okruživalo. Napokon primijeti da sunce zalazi za daleka brda Beaujolaisa.
ooZašto ne bih ovdje proveo noć?" pomisli on. "Imam kruha i slobodan samh) Na zvuk te velike riječi njegova se duša zanese. Zbog svog licemjerstva čak ni kod Fouquea ne bi bio slobodan. Podbo-fivši glavu rukama, Julien je u toj špilji bio sretniji nego ikada u divotu te se predao sanjarenju i blaženstvu slobode. Vidio je kako se u sumraku gasi jedna sunčeva zraka za drugom, ali on nije o tome mislio. Usred te beskrajne tame njegova se duša gubila u predodžbama o onome što će jednog dana naći u Parizu. To će, ponajprije, biti žena, mnogo ljepša i mnogo uzvišenija duha od svih koje je ikada vidio u provinciji. On će je strasno ljubiti i bit će ljubljen. Ako se za koji čas od nje odijeli, bit će to samo zato da bi ¦.tekao slavu i zaslužio da bude još više ljubljen. Mladića odrasla usred žalosne stvarnosti pariškog društva, sve kad hi i posjedovao Julienovu maštu, na ovom bi mjestu njegova romanu razbudila hladna ironija; velika bi djela nestala zajedno s nadom ila ih postigne, da bi dala mjesto toliko poznatoj krilatici: "Ostaviš li svoju ljubavnicu, izlažeš se, nažalost, opasnosti da budeš dva-tri puta na dan prevaren."
laj mladi seljak nije između sebe i najherojskijih djela vidio ništa osim nedostataka prilike.

No mrkla je noć zamijenila dan, a on je morao prevaliti još dvije milje da bi se spustio u zaselak, gdje je stanovao Fouque. Prije nego što će napustiti malu špilju, Julien zapali vatru i brižljivo spali sve što je napisao.
Njegov se prijatelj začudio kad je on u jedan sat poslije ponoći pokucao na njegova vrata. Našao je Fouquea gdje sređuje račune. Bio je to visok, mlad čovjek, prilično ružno građen, velikih i tvrdih i rta lica, vrlo dugačka nosa, no pod tom odbojnom vanjštinom bilo U* skriveno mnogo dobroćudnosti.
- Jesi li se posvadio s tvojim gospodinom de Renalom da mi dola /.i š tako iznenada?
hilien mu ispriča događaje jučerašnjeg dana, ali onako kako se njemu svidjelo.
Ostani sa mnom - reče mu Fouque. - Vidim da poznaš go-

spodina de Renala, gospodina Valenoda, potprefekta Maugirona; župnika Chelana; shvatio si sve lukavstvo tih ljudi, pa bi mogao ići na dražbe. Ti znaš bolje od mene računati, vodit ćeš mi knjige; ja mnogo zarađujem u ovoj trgovini. Nemogućnost da sve sam učinim i strah da u čovjeka koga bih uzeo za ortaka ne naiđem na lopova sprečava me svakog dana da poduzmem izvrsne poslove. Nema tome ni mjesec dana što sam Michaudu iz Saint-Amanda, kojega nisam vidio već šest godina i kojega sam slučajno sreo na sječi šume u Pontarlieru, omogućio da zaradi šest tisuća franaka. Zašto ti ne bi zaradio tih šest tisuća, ili bar tri tisuće franaka? Jer, da si toga dana bio sa mnom, bio bih učinio veću ponudu za to drvo i svi bi mi ga brzo prepustili. Budi moj ortak! Ta ponuda ozlovolji Juliena; ona je smetala njegovu ludom zanosu. Za vrijeme večere, koju su ta dva prijatelja, kao Homerovi junaci, sami pripremili, jer je Fouque živio sam, on je pokazivao Julienu račune i dokazivao mu koliko njegova trgovina drvom donosi dobitka. Fouque je imao najbolje mišljenje o Julienovim sposobnostima i karakteru.
Kad je Julien napokon ostao sam u maloj sobici od jelovih greda, razmišljao je ovako: "Istina je, mogao bih ovdje zaraditi koju tisuću franaka, a zatim se ponovno prihvatiti vojničkog ili svećeničkog zvanja, već prema modi koja će tada vladati u Francuskoj. Mala ušteđevina koju bih skupio oslobodila bi me od svih sitnih teškoća. Živeći osamljen u brdima, smanjio bih malo svoje strašno neznanje o mnogim stvarima koje zaokupljaju sve te salonske ljude. Ali Fouque se neće ženiti, a ponavlja mi da ga samoća čini nesretnim. Očito je, ako uzima ortaka koji nema gotovine da je uloži u posao, onda to čini u nadi da će time steći druga koji ga nikad neće napustiti."
"Zar da prevarim prijatelja?" poviče Julien ljutito. To biće kojemu je licemjerstvo i odsutnost svake sućuti bilo obično sredstvo borbe za sreću nije ovoga puta moglo podnijeti pomisao na najmanju ne-obzirnost prema čovjeku koji ga je volio.

Ali najednom se Julien razvedri; našao je razlog da odbije ponudu. "Što, izgubiti kukavički sedam ili osam godina! Imao bih tada dvadeset i osam godina. Ta u tim je godinama Bonaparte već bio izvršio svoje najveće pothvate! Kad bih tako posve nepoznat i zaradio nešto novca obilazeći te sječe šuma i stekao naklonost nekolicine
1"ulčinjenih lopova, tko mi kaže da bih poslije toga još posjedovao naj sveti plamen kojim čovjek stvara sebi ime?" utradan ujutro Julien posve hladnokrvno odgovori dobrom Fou-i ieu koji je njihovo udruživanje smatrao već gotovom stvari, kako ni njegov poziv za svetom službom pred oltarom ne dopušta da 11 hvati ponudu. Fouque je ostao zapanjen.
Ali jesi li razmislio - ponavljao mu je on - da te ja uzimam /.i ortaka, ili, ako ti je milije, da ti dajem četiri tisuće franaka na gmlinu? A ti se želiš vratiti svom gospodinu de Renalu, koji te prezire kao blato na svojim cipelama! Kad budeš posjedovao dvije utotine zlatnika, što će te priječiti da uđeš u bogosloviju? Reći ću ti I više. Obvezujem se da ću ti pribaviti i najbolju župu u zemlji. Jer - doda Fouque tišim glasom - ja pribavljam gorivo drvo gospodinu... gospodinu... i gospodinu... Ja im dobavljam prvorazredno hi .istovo drvo koje mi oni plaćaju kao meko drvo, ali je to ipak vrlo "lobro uložen novac.
Ništa nije moglo svladati Julienovu sklonost za svećeničko zva-
i>]e. Fouque je konačno stekao uvjerenje da je on malo lud. Trećeg
i lana u ranu zoru Julien napusti svog prijatelja da bi proveo dan
usred stijena u planini. Našao je svoju malu špilju, ali nije više
imao duševnog mira; oduzele su mu ga ponude njegova prijatelja.
Kao Herkul, našao se i on, ne između poroka i vrline, nego između
'srednjosti koju prati osigurano blagostanje i svih herojskih snova
>og djetinjstva. "Ja, dakle, ne posjedujem prave čvrstine", reče
im sebi i ta ga je sumnja najviše zaboljela. "Nisam od one mate-
ie od koje su sazdani veliki ljudi kad se bojim da mi osam godina
: o bi ih proveo zarađujući kruh, ne oduzme onu uzvišenu energiju
kojom se stvaraju izvanredna djela."

XIII.
Prozirne čarape
Roman - to je ogledalo
koje pisac pronosi duž puta.
Saint-Real
Kad je Julien spazio slikovite razvaline stare crkve u Vergyju; sjeti se da od prekjučer ni jedan jedini put nije pomislio na gospođu' de Renal. "Neki dan, kad sam dolazio, ta me žena podsjetila na neizmjernu udaljenost koja nas razdvaja: postupala je sa mnom kao s radničkim sinom. Bez sumnje mi je htjela jasno pokazati svoje, žaljenje zbog toga što mi je večer prije toga prepustila

svoju ruku... j Ipak, kako je lijepa ta ruka! Koje li dražesti! Koje li plemenitosti uj pogledima te žene!" Mogućnost da s Fouqueom stekne imutak dala je stanovitu lakoću I Julienovu razmišljanju; više ga nije tako često kvarila razdraženost i snažan osjećaj njegova siromaštva u očima svijeta. Kao da stoji na nekoj uzvisini, mogao je rasuđivati i uzdignuti se, tako reći, iznad krajnjeg siromaštva i blagostanja, koje je još uvijek nazivao bogatstvom. Bio je daleko od toga da svoj položaj filozofski prosuđuje,' ali je bio dovoljno pronicav da osjeti kako se poslije tog malog putovanja u planinu promijenio. Osjetio je živo uzbuđenje s kojim je gospođa de Renal saslušala kratak opis njegova putovanja za koji ga je zamolila. Fouque mu je bio pričao da se kanio ženiti, ali je doživio razočaranje. Razgovori dvojice prijatelja bili su ispunjeni dugim povjeravanjima o tom predmetu. Budući da je i suviše brzo bio uslišen, Fouque je bio spoznao da njegova odabranica ne ljubi samo njega. Sve te priče
i/nenadile su Juliena; mnogo je novog naučio. Njegov usamljenički i vot, sav od mašte i nepovjerenja, bio ga je udaljio od svega što bi i moglo poučiti.
.1 vrijeme njegova izbivanja život je za gospođu de Renal bio samo i/, različitih muka, koje su sve bile nepodnošljive; zaista je obo-rla.
Prije svega - reče joj gospođa Derville kad je vidjela da je Ju-rn stigao - ti se loše osjećaš, te nećeš večeras ići u vrt; vlažan bi ak samo još pogoršao tvoje stanje.
-ospođa Derville je s čuđenjem gledala kako njezina prijatelji-i, koju je gospodin de Renal uvijek prekoravao zbog pretjerane >lnostavnosti njezinih haljina, uzima prozirne čarape i dražesne i police koje su stigle iz Pariza. Jedina zabava gospođe de Renal u "sljcdnja tri dana bila je da skroji ljetnu haljinu od lijepe i vrlo h uleme tkanine i da traži od Elize da je u velikoj žurbi sašije. Ta je iljina bila dovršena tek nekoliko časaka nakon Julienova dolaska, gospođa de Renal ju je odmah odjenula. Njezina prijateljica više i|r sumnjala. "Ona ljubi, nesretnica!" pomisli gospođa Derville. .h1 je razumjela sve čudnovate pojave njezine bolesti, uljela ju je gdje razgovara sa Julienom. Bljedoća se smjenjivala sa \ im rumenilom. Njezine oči, koje nije odvraćala od očiju mladog žitelja, odavale su strepnju. Gospođa de Renal je svakog trenu-> .1 očekivala da će se on izjasniti i priopćiti joj odlazi li od njih ili ¦taje. Ali Julien nije načinjao tu temu niti je uopće mislio na nju.
ikon strašnih borbi, gospođa de Renal se konačno usudi kazati mi drhtavim glasom u kome se osjećala sva njezina strast:
I loćete li napustiti svoje đake i uzeti kakvu drugu službu? 11 ion je bio zapanjen nesigurnim glasom i pogledom gospođe de o nal. "Ova me žena ljubi", pomisli on, "ali čim prođe taj trenutak ."bosti, zbog koje je njezin ponos prekorava, i čim više ne bude lahovala da ću otići, ponovno će je obuzeti njezina gordost." Ta H>/.naja njihova uzajamnog položaja bila je kod Juliena brza kao u inja; on odgovori oklijevajući:

Bilo bi mi vrlo teško ostaviti djecu tako milu i iz tako dobre obi-7/i, ali možda će to biti potrebno. Čovjek ima dužnosti i prema obi. >ok je izgovarao riječi iz tako dobre obitelji [bila je to jedna od nih otmjenih fraza koje je tek nedavno naučio), obuzimao ga je

snažan osjećaj antipatije. "U očima ove žene ja nisam iz dobre obitelji", mislio je. Slušajući ga; gospođa de Renal se divila njegovu duhu i njegovoj ljepoti, a zbog mogućnosti da ode, koju joj je dao naslutiti, njezino je srce krvarilo. Svi njezini prijatelji iz Verrieresa koji su za vrijeme; Julienova izbivanja bili na ručku u Vergvju kao da su se natjecali da joj čestitaju na sjajnom čovjeku kojega je njezin muž imao sreće i pronaći. Nisu joj čestitali zato što bi shvatili koliko su djeca napredovala. Nego, činjenica da netko zna napamet Bibliju, i to još na] latinskom, izazvala je kod stanovnika Verrieresa divljenje koje će] možda potrajati i cijelo stoljeće. Julien koji ni s kim nije govorio, nije o tome ništa znao. Da je go-j spođa de Renal bila i najmanje hladnokrvna, bila bi mu čestitala] zbog ugleda koji je stekao, time bi umirila Julienov ponos, i on bi] prema njoj bio mio i ljubazan, to više što mu se njezina nova Kalji-; na činila dražesna. Gospođa de Renal, također zadovoljna svojom i lijepom haljinom i onim što joj je o njoj rekao Julien, htjela je i prošetati se vrtom. Uskoro prizna da nije kadra hodati. Uhvatila! je putnika ispod ruke, ali dodir njegove ruke ne samo da joj nije] uvećao snagu nego joj je oduzeo i ono malo snage što je imala. Bila je noć; tek što su sjeli, Julien se posluži svojom starom povla-j sticom i usudi se uhvatiti ruku svoje lijepe susjede i približiti joj] svoje usne. Mislio je na smjelost kojom se Fouque služio prema svojim ljubavnicama, a ne na gospođu de Renal. Riječi iz dobre] obitelji ležale su mu još kao mora na srcu. Ona mu je stiskala ruku, j što mu nije činilo nikakvo zadovoljstvo. Daleko od toga da bude ponosan ili bar zahvalan za osjećaj koji mu je gospođa de Renal,: vrlo očitim znacima, te večeri iskazivala, bio je gotovo neosjetljiv] za njezinu ljepotu, otmjenost i svježinu. Čistoća duše i odsutnosti svakog osjećaja mržnje bez sumnje produžuju trajanje mladosti.) Jer kod većine lijepih žena najprije ostari fizionomija. Julien je cijele večeri bio zlovoljan. Dosad se uvijek ljutio samo na j slučaj i na društvo; ali otkako mu je Fouque ponudio nizak način; da dođe do blagostanja, ljutio se na samoga sebe. Premda bi gospo- j dama od vremena do vremena rekao po koju riječ, bio je potpunoj utonuo u svoje misli, te je konačno ispustio ruku gospođe de Renal] a da to nije ni opazio. Ta je kretnja potresla dušu te jadne žene; ona] je u njoj vidjela svoju sudbinu.

je bila sigurna u Julienovu ljubav, njezina bi vrlina možda pronašla snage da mu se odupre. No kako je strepila da ga ne izgubi ni jek, njezina ju je strast toliko smutila da je sama uhvatila Ju-licnovu ruku, koju je on u svojoj rastresenosti položio na naslon Itolice. Ta njezina kretnja razbudi slavoljubivog mladića; bio bi

volio da su joj svjedoci svi oni oholi plemići koji su ga, dok bi s djecom sjedio na dnu stola, gledali s tako pokroviteljskim smiješkom. iTn me žena više ne može prezirati", pomisli on. "U tom slučaju unuam biti osjetljiv prema njezinoj ljepoti; dužnost mi je prema Minorne sebi da joj budem ljubavnik." Prije naivnih povjeravanja nn^ova prijatelja takva mu misao ne bi bila pala na pamet, s'a^la odluka koju je upravo stvorio bila je za nj ugodna razonoda, .ovorio je sam sebi: "Jedna od tih dviju žena mora biti moja." >sjeti da bi mnogo više volio udvarati gospođi Derville. Ne zbog >>Ha što bi bila ugodnija nego zato što ga je ona upoznala već kao o Itfojitelja cijenjena zbog svojeg znanja, a ne kao tesarskog radnika ka putićem od jeftina sukna pod rukom, kako se bio pojavio pred ospođom de Renal.

\ gospođa de Renal ga je najradije zamišljala baš kao mlada radni-. i koji je pocrvenio do ušiju i stoji ispred kućnih vrata ne usuđu-iCi se pozvoniti.

l.izmatrajući dalje svoj položaj, Julien uvidi da ne treba ni pomi-ljati na osvajanje gospođe Derville, koja vjerojatno opaža naklo-ost gospođe de Renal prema njemu. Bio je stoga prisiljen vratiti i-k njoj. "Sto znam o karakteru te žene?" upita se Julien. "Samo vo: prije svog putovanja primio sam je za ruku, a ona ju je povu-la; danas ja povlačim ruku, a ona je hvata i stišće. Divne li prilike .1 joj uzvratim sav prezir koji je pokazala prema meni. Bog zna ""liko je imala ljubavnika1. Možda se odlučila za mene samo zato io se možemo lako sastajati."

.ikva je, nažalost, nesreća pretjerane civilizacije! Duša mladića "I dvadeset godina koji posjeduje neko obrazovanje udaljena je ističu milja od neusiljenosti i prirodnosti, bez koje je ljubav često ,nno najdosadnija dužnost.

lb više dugujem sebi da uspijem kod te žene, što ću ovako, uspi-om li ikada u životu, pa ako mi netko prigovori zbog niskog učitelj-\¦ o^ položaja, moći odgovoriti kako me ljubav natjerala da uzmem ¦o mjesto", nastavi sitna Julienova taština.

i

Julien ponovno odmakne ruku od ruke gospođe de Renal, a zatim] je opet uhvati i stisne. Kad su oko ponoći ulazili u salon, gospođa] de Renal ga tiho zapita:

- Vi nas napuštate, vi odlazite? Julien odgovori uzdahnuvši:

- Moram otići jer vas strastveno ljubim; to je grijeh... i te kakav] grijeh za mlada svećenika! - Gospođa de Renal se tako naslonila na njegovu ruku i bila mu je tako blizu da je na svom obrazu osjetila toplinu Julienova obraza.

Noći tih dvaju bića bile su vrlo različite. Gospođa de Renal bila] je sva u zanosu najuzvišenije duševne sladostrasti. Mlada koketnaj djevojka koja rano ljubi privikne se na ljubavna uzbuđenja; kad dođe doba prave strasti, ova više nema za nju dar novine.

Gospođa] de Renal nikada nije čitala romane, te su za nju sve nijanse njezine] sreće bile nove. Nije bilo nikakve žalosne istine da je prestravi, pa, ni aveti budućnosti. Vidjela je sebe za deset godina jednako sretnu] kao i u ovom času. Čak se i misao na krepost i na zakletvu vjernosti] gospodinu de Renalu, koja ju je nekoliko dana prije uznemirivala,] sada uzalud pojavljivala; ona ju je tjerala od sebe kao nametljiva! gosta. "Nikada neću Julienu ništa dopustiti", mislila je gospođa de] Renal. "Živjet ćemo i ubuduće kao što živimo ovih mjesec dana.j Bit će mi samo prijatelj."

XIV.

Engleske škarice

Šesnaestogodišnja djevojka imala je put kao ruža, a stavljala je rumenilo na obraze. Polidori Fouqueova je ponuda zaista pomutila Julienovu sreću; nije se mo-Kao odlučiti.

"Ah možda sam slaba karaktera; bio bih loš Napoleonov vojnik. Bar će me potajno ljubakanje s gospodaricom kuće malo rastresti", doda on.

Na njegovu sreću, čak ni u tom malom događaju stanje njegove duše nije bilo u skladu s bahatim riječima. Plašio se gospođe de Renal zbog njezine tako lijepe haljine. Ta je haljina u njegovim očima bila prethodnica Pariza. Njegova taština ne htjede ništa prepustiti slučaju i trenutačnom nadahnuću. Na osnovi Fouqueovih povjeravanja i ono malo znanja o ljubavi što gaje bio stekao čitajući Bibliju, načini on vrlo razrađen ratni plan. Kako je bio vrlo uzbuđen, što sam sebi nije htio priznati, on je taj plan i napisao. Sutradan ujutro gospođa de Renal ostade načas sama s njim u salonu.

- Nemate li vi nikakvo drugo ime doli Julien? - upita ga ona. Na to laskavo pitanje naš junak nije znao što da odgovori. Ta okolnost nije bila predviđena u njegovu planu. Da nije učinio tu glupost i sastavio plan, njegov bi mu živahni duh pomogao, a iznenađenost bi samo povećala snagu njegovih primjedaba. Ispao je nespretan i smatrao se još nespretnijim no što je bio. Gospoda de Renal mu to odmah oprosti. Ona je u tome vidjela znak

neke dražesne bezazlenosti. A upravo je bezazlenost bila ono što je u njezinim očima nedostajalo tom tako darovitom čovjeku. - Tvoj mali učitelj pobuđuje u meni veliko nepovjerenje - rekla bi joj koji put gospođa Derville. - Čini mi se da uvijek razmišlja i da ništa ne čini bez neke namjere. On je podmukao. No Juliena je duboko ponizila nesreća što nije znao odgovoriti gospođi de Renal.

"Covjek kao što sam ja dužan je ispraviti taj neuspjeh." Iskoristivši čas kad su prelazili iz jedne sobe u drugu, smatrao je svojom dužnošću da poljubi gospođu de Renal.

Nije mogao učiniti ništa neumjesnije, ništa neugodnije i ništa neopreznije za sebe i za nju. Samo što ih nisu opazili. Gospođa de

Renal je pomislila da je lud. Bila je prestrašena i nadasve povrijeđena. Ta ju je glupost podsjetila na gospodina Valenoda. "Što bi mi se tek dogodilo da sam s njim nasamo?" upita se ona. Sva joj se krepost vratila, jer je ljubav popustila. Odsad je uvijek gledala da jedno od njezine djece bude uz nju. Taj je dan za Juliena bio dosadan; proveo ga je čitava nespretno izvodeći svoj plan zavođenja. Nijednom nije pogledao gospođu de Renal a da to nije imalo neku svrhu; ali on nije bio toliko glup da ne bi opažao kako mu ne polazi za rukom da bude ljubazan, a još manje zavodljiv. Gospođa de Renal nije mogla načuditi se što je on tako nespretan i istovremeno tako odvažan. "To je bojažljivost misaonog čovjeka kad se zaljubi", pomisli ona napokon s neopisivom radošću. "Je li moguće da ga moja suparnica nikada nije ljubila?" Poslije ručka se gospođa de Renal vrati u salon da primi posjet gospodina Charcota de Maugirona, potprefekta iz Brava. Ona je vezla za malim razbojem koji je bio vrlo visoko postavljen. Gospođa Derville je bila uz nju. U takvom položaju, i po bijelome danu, naš junak je smatrao za zgodno da ispruži svoju čizmu i pritisne lijepu nogu gospođe de Renal, čije su prozirne čarape i lijepe pariške cipele očito privlačile poglede galantnog potprefekta. Gospođa de Renal se strahovito prestraši; ona ispusti škare, klupko vune i iglu, tako da se Julienova kretnja mogla smatrati nespretnim pokušajem da zadrži škare, koje je vidio kako klize. Srećom su se te škarice od engleskog čelika slomile i gospođa de Renal stade žaliti što joj Julien nije bio bliže. - Vi ste prije mene opazili da

Škare padaju, mogli ste to spriječiti, umjesto da mi u svojoj revnosti zadate tako jak udarac nogom.

Sve je to prevarilo potprefekta, ali nije gospođu Derville. "Taj se lijepi mladić vrlo glupo ponaša!" pomisli ona. Pravila dobra ponašanja u provincijskom gradu ne dopuštaju tu vrstu pogrešaka. i iospođa de Renal nađe prilike da šapne Julienu: Budite razboriti, ja vam to naređujem!

Julien je i sam uviđao svoju nespretnost; bio je ozlojeđen. Dugo je i a spravljao u sebi treba li se naljutiti zbog riječi: Ja vam to naređujem. Bio je dovoljno glup da misli: "Mogla bi mi reći naređujem, ako se radi o bilo čemu što je u vezi s odgojem djece, ali uzvra-i ajući mi ljubav mora pretpostaviti jednakost. Ne može se ljubiti Ih/, jednakosti...)) i njegov duh se izgubi u općenitim mislima o jednakosti. S gnjevom je ponavljao Corneilleov stih koji je nekoliko dana prije bio čuo od gospođe Derville:

".....Ljubav"

o(Stvara jednakost, ali je ne traži."

I 'porno izigravajući Don Juana, iako još nikad u životu nije imao liubavnicu, Julien je cijelog dana bio strahovito glup. Samo mu n* jedna misao bila jasna. Sit samoga sebe i gospođe de Renal, sa strahom je gledao kako se približava večer, kad će u mraku sjediti kraj nje u vrtu. Zato reče gospodinu de Renalu da ide u Verrieres posjetiti župnika; ode poslije ručka i vrati se tek noću. 1) Verrieresu je našao velečasnog Chelana zaokupljenog selidbom;

konačno je bio otpušten; vikar Maslon je došao na njegovo mjesto. Julien pomogne dobrom župniku da se preseli i smisli kako će pisati Fouqueu da ga je neodoljiv poziv koji osjeća za sveto zvanje isprva spriječio da prihvati njegovu ljubaznu ponudu, ali je upravo vidio jedan takav primjer nepravde te bi za njegovo spasenje možda bilo bolje da ne stupi u svećenički stalež, lulien je bio vrlo zadovoljan lukavstvom kojim je iskoristio otpuštanje verrierskog župnika kako bi sebi ostavio otvorenu mogu-i nost da se vrati trgovini ako u njegovu duhu kukavna razboritost prevlada heroizam.

XV.

Pjev pijetla

Amour en latin faict amor;
Or done provient d'amour la mort,
Et, par avant, soulcy qui mord,
Deuil, plours, pieges, forfaitz, remord.1
Blason d'Amour

Da je u Juliena bilo samo malo one spretnosti koju je sebi tako bezrazložno pripisivao, bio bi mogao sebi sutradan čestitati zbog učinka što ga je izazvao njegov put u Verrieres. Njegovo je izbivanje bacilo u zaborav njegove nespretnosti. Toga je dana bio opet prilično mrzovoljan; uvečer mu padne na pamet smiješna misao, i on je s neobičnom neustrašivošću priopći gospođi de Renal. Tek što su posjedali u vrtu, Julien je, i ne sačekavši da se dovoljno smrači, primakao svoja usta uhu gospođe de Renal te joj uz opasnost da je strahovito kompromitira reče:

- Gospođo, noćas u dva sata doći k vama u sobu, moram vam nešto kazati.

Strepio je da ona ne prihvati njegovu molbu; uloga zavodnika bila mu je tako mučna da bi se bio najradije - samo da je mogao - povukao na nekoliko dana u svoju sobu da ne vidi gospođe. Razumio je da je svojim jučerašnjim neprirodnim postupkom pokva-

1. Ljubav je na latinskom "amor",
Iz ljubavi proizlazi dakle smrt,
Pa onda briga koja izjeda
Žalost, suze, zamke, zločin, grižnja savjesti...

rio sve dobre izglede prethodnog dana i nije znao kako se ponašao. Na Julienovu drsku izjavu gospođa de Renal odgovori istinskim i nimalo pretjeranim negodovanjem. Njemu se učini da u njezinu kratkom odgovoru opaža prezir. Sigurno je da je taj odgovor, koji je ona vrlo tiho izgovorila, sadržavao i riječi stidite se. Pod izgovorom da mora nešto kazati djeci, Julien ode u njihovu sobu; vrativši Si-, sjede uz gospođu Derville, vrlo daleko od gospođe de Renal. 'iiiko je sebi oduzeo svaku mogućnost da je uhvati za ruku. Razgovor je bio ozbiljan, i Julien se dobro držao,

osim nekoliko trenutaka potpunog muka, za koje je vrijeme napinjao mozak. "Zašto ne mogu izmisliti neku spretnu doskočicu", govorio je sebi, "koja bi gospođu de Renal prisilila da mi da one nesumnjive dokaze nježnosti zbog kojih sam prije tri dana već bio povjerovao da je moja!" Bio je veoma zbunjen gotovo očajnim stanjem u koje je doveo svo-iu stvar. Pa ipak, ništa ga ne bi bilo više smelo nego uspjeh. Kad su se u ponoć razišli, vjerovao je u svom pesimizmu da ga gospođa Derville prezire i da, vjerojatno, nije mnogo bolje ni s ;ospođom de Renal.
l.iko zlovoljan i vrlo ponižen nije mogao usnuti. Bio je na tisuće i nilja udaljen od pomisli da odustane od svake varke i svakog plana i da živi bezbrižno uz gospođu de Renal, zadovoljavajući se kao ilijete srećom koju svaki dan sa sobom donosi. Razbijao je glavu smišljajući vješte manevre; čas kasnije uvidio bi kako su besmisleni. Ukratko, bio je vrlo nesretan u trenutku kad .u na tornju dvorca izbila dva sata.
li"j ga zvuk razbudi, kao što je pjev pijetla razbudio svetog Petra. 1 >sjeti da je kucnuo čas najmučnijeg događaja. Od trenutka kad je 'no izrekao onaj svoj drski prijedlog nije više ni mislio na nj; ta bio <o tako loše primljen.
Rekao sam joj da ću u dva sata doći k njoj", reče ustajući. "Mogu uli neiskusan i grub kako to i pristaje seljačkom sinu; gospođa i) erville mi je to već dovoljno pokazala, ali barem neću biti slab."
lulien je imao razloga da se pohvali zbog svoje hrabrosti; još nikad ti je bio prisilio sebe da učini nešto što bi ga stajalo više muke.
Hvorivši vrata svoje sobe, toliko je drhtao da su mu koljena kleca-¦i, pa je bio prisiljen nasloniti se na zid.
Bio je bos. Pođe prisluškivati na vratima gospodina de Renala i ču ,;.i kako hrče. Bio je zbog toga očajan. Nema, dakle, više nikakva

izgovora da ne ode k njoj. Ali, Bože dragi, što će on ondje? Nije imao nikakav plan, a da ga je i imao, osjećao se toliko zbunjen da ne bi bio kadar izvršiti ga.
Napokon, trpeći tisuću puta više nego da ide u smrt, uđe u mali hodnik koji je vodio do sobe gospođe de Renal. Drhtavom rukom otvori vrata koja su strahovito zaškripala.
U sobi je bilo svjetlo, pod kaminom je gorjela noćna svjetiljka; tu novu nesreću nije očekivao. Videći ga gdje ulazi gospođa de Renal skoči iz kreveta - Nesretnice! - vikne ona. Nastade mala zabuna. Julien zaboravi svoje tašte planove i vrati se svojoj prirodnoj ulozi; ne svidjeti se tako dražesnoj ženi činilo mu se najvećom nesrećom. Na njezine prijekore odgovori samo bacivši joj se pred noge i obujmivši njezina koljena. Kako je ona vrlo strogo govorila, on brižne u plač.
Nekoliko sati kasnije, kad je Julien izlazio iz sobe gospođe de Renal, moglo se, u stilu romana, reći da više nije imao što željeti. Zaista, on je tu pobjedu, do koje ga ne bi dovelo sve njegovo nespretno lukavstvo, dugovao ljubavi koju je pobudio i

nepredviđenom dojmu koji su na njega izvršile zavodljive čari. Ali, obuzet smiješnim ponosom, on je i u najslađim trenucima želio igrati ulogu muškarca koji je navikao svladavati žene. Činio je nevjerojatne napore da pokvari ono što ga je činilo dostojnim ljubavi. Umjesto da obraća pozornost na zanos koji je pobuđivao i na grižnju savjesti koja je još pojačavala žar tog zanosa, njemu je neprestano lebdjela pred očima misao na njegovu dužnost. Bojao se strašne grižnje savjesti i vječnog osjećaja smiješnosti ako se udalji od idealnog uzora kojega se odlučio držati. Ukratko, upravo ono što ga je činilo nadmoćnim, priječilo je Juliena da uživa sreću koja se pred njim nalazila. Bio je kao šesnaestogodišnja djevojka koja ima ružičaste obraze, a toliko je luda da odlazeći na ples narumeni lice.

Gospođu de Renal, na smrt prestrašenu Julienovim dolaskom, počele su odmah mučiti strašne bojazni. Julienov plač i očaj posve su je smeli.

Čak i onda kad mu već ništa nije imala uskratiti, s iskrenim je ogorčenjem gurala Juliena od sebe, da bi mu se zatim odmah bacila u naručaj. U svem tom njezinu ponašanju nije bilo nikakve smišljene namjere. Bila je uvjerena da je zauvijek prokleta, te je nastojala da misao na pakao odagna od sebe time što je Juliena obasipala najstrastvenijim milovanjem. Jednom riječju, ništa ne bi nedostajalo sreći našeg junaka, čak ni vatrena strast žene koju je "svojio, da je u tome znao uživati. Julienovim odlaskom nije pre-
1.10 zanos koji ju je i protiv njezine volje uzbuđivao, ali ni borbe s
nžnjom savjesti koje su je razdirale.

Može moj, biti sretan, biti ljubljen, zar je to samo ovo?" To je hil.i prva Julienova misao kad se vratio u svoju sobu. Nalazio se u onom stanju čuđenja i nemirnog uzbuđenja u koje pada duša kad je upravo postigla ono što je odavno željela, a još nema uspomena. K.ui vojnik koji se vraća s parade, Julien je pažljivo ispitivao sve |>' 'i'tlinosti svog ponašanja. "Nisam li propustio nešto od onoga što il i ujem samom sebi? Jesam li dobro odigrao svoju ulogu?" I i > > kakvu ulogu? Ulogu čovjeka koji je navikao na sjajne uspjehe k"nl žena.

XVI

Sutradan

He turnd'd his lip to hers
and with his hand
Call'd back the tangles ofher
manderinghair.1
Don Juan

Za Julienovu je slavu bila sreća što je gospođa de Renal bila suviše uzbuđena, suviše začuđena, a da bi opazila glupost čovjeka koji je u jednom trenu postao za nju sve na svijetu. Videći da sviće, ona ga zamoli da ode i reče:

- Ah, Bože moj, ako je moj muž čuo buku, ja sam izgubljena. Julien, koji je imao vremena da smišlja fraze, sjetio se pitati je:

- Biste li žalili za životom?
- Ah, u ovom trenutku mnogo! Ali ne bih žalila što sam vas upoznala.
Julien je smatrao pitanjem časti da se vrati po bijelom danu i neoprezno.
Neprestana pažnja kojom je motrio i najmanje svoje postupke u ludoj želji da stvori dojam iskusna čovjeka donijela je samo jednu korist: kad se s gospođom de Renal sreo na doručku, njegovo je ponašanje bilo remek-djelo razboritosti.
Što se nje tiče, ona ni časka nije mogla izdržati da ga ne gleda, a nije ga mogla pogledati, a da pritom ne pocrveni do ušiju. Opažala
1. On okrene svoje usne prema njenima, a svojom je rukom Skupljao njenu raspletenu, zamršenu kosu. (Byron)
Prvi dio - XVI.
je svoju smetenost i trudila se da je prikrije, ali ju je time samo povećavala. Julien ju je pogledao jedan jedini put. Najprije se gospođa de Renal divila njegovoj razboritosti. Uskoro, videći da se i:"j njegov jedini pogled ne ponavlja, ona se uplaši: "Zar me više ne liubi?" pomisli. "Ah, za njega sam ja suviše stara; deset godina sam t;irija od njegal"
I /lazeći iz blagovaonice u vrt, stisne Julienovu ruku. Iznenađen tim neobičnim znakom ljubavi, on je strastveno pogleda jer mu se pri o li"ručku učinila vrlo lijepa, te je, oborena pogleda doduše, točno promatrao sve pojedinosti njezine draži. Taj je pogled utješio go-¦ pođu de Renal; nije je oslobodio od svih njezinih nemira, ali su je li nemiri gotovo posve oslobodili od grižnje savjesti prema mužu. /Ca doručkom muž nije ništa primijetio; ali je zato to više primijetila gospoda Derville, koja je bila uvjerena da će gospođa de Re-n;il uskoro podleći. Uporna i odlučna prijateljica cijeloga dana nije šlrdjela aluzija kojima je bila svrha da joj naslika najcrnjim bojama opasnost u koju srlja.
Clospođa de Renal je vruće željela ostati nasamo sa Julienom; htjela ga je pitati ljubi li je još. Usprkos postojanoj blagosti svog karaktera, umalo nije više puta rekla svojoj prijateljici koliko je dosadna.
\)večer je u vrtu gospođa Derville tako spretno udesila da se našla i/među gospođe de Renal i Juliena. Gospođa de Renal, koja je već unaprijed zamišljala kako će biti divno stisnuti Julienovu ruku i prinijeti je usnama, nije mu čak mogla usmjeriti ni jedne jedine liječi.
la je nezgoda uvećala njezino uzbuđenje, a mučila ju je i grižnja savjesti. Toliko je bila izgrdila Juliena zbog neopreznosti koju je počinio došavši prošle noći k njoj, da se bojala kako ove noći neće ilоći. Rano napusti vrt i povuče se u svoju sobu. Ali, ne mogavši svladati nestrpljivost, ode prisluhnuti na Julienova vrata. Usprkos neizvjesnosti i strasti koje su je proždirale, nije se usudila ući. Taj I "i joj se korak učinio najgorom pokvarenošću, jer se spominje i u i r ti noj provincijskoj mudroj izreci.
Posluga još nije bila sva legla; opreznost je najpokon prisili da se vrati u svoju sobu. Dva sata čekanja bila su dva stoljeća muka. No Julien je bio suviše vjeran onome što je nazivao svojom dužnost, u a da ne bi točku po točku izvršio ono što je odlučio.

Kad je izbio jedan sat, on se iskrao iz svoje sobe i, uvjerivši se da gospodar kuće duboko spava, pojavio se kod gospođe de Renal. Ovoga je puta našao uz svoju prijateljicu više sreće, jer nije tako uporno mislio na ulogu koju mora igrati. Imao je oči da vidi i uši da čuje. Ono što mu je gospođa de Renal rekla o svojim godinama, uvećavalo je njegovu sigurnost.
- Ah, ja sam deset godina starija od vas! Kako me možete ljubiti?
- ponavljala je ona neproračunano jer ju je ta misao mučila. Julien nije pojmio tu nesreću, ali je vidio da ona zbilja postoji i gotovo je sasvim zaboravio svoju bojazan da ne bude smiješan. Glupa misao da bi ona zbog njegova niskog porijekla mogla na njega gledati kao na nekog podređenog ljubavnika također je nestala. A kako je Julienov zanos umirivao njegovu plašljivu ljubavnicu, tako je i ona bivala sretnija i sposobnija da prosuđuje svog ljubavnika. Srećom on ovog puta nije bio gotovo nimalo neprirodan, što mu je na prošlom sastanku donijelo pobjedu, ali ne i uživanje. Da je ona opazila njegovu namjeru da igra neku ulogu, to bi joj bolno otkriće zauvijek oduzelo svaku sreću. Ona bi u tome vidjela žalosnu posljedicu nerazmjera njihovih godina.
Gospođa de Renal doduše nikad nije razmišljala o teorijama ljubavi, ali u provinciji je razlika u godinama, poslije razlike u imutku, glavni predmet šala kad je riječ o ljubavi.
Za nekoliko je dana Julien, koji se prepustio žaru svojih godina, bio silno zaljubljen.
"Valja priznati", govorio je sebi, "da je u nje anđeoska duša i da je tako lijepa da ne može biti ljepša".
Gotovo je posve zaboravio ulogu koju je trebao igrati. U trenutku zaborava priznao joj je čak i sve svoje bojazni. To je priznanje dovelo do vrhunca strast koju je u njoj pobudio. "Ja, dakle, uopće nisam imala sretne suparnice!" s nasladom je pomislila gospođa de Renal. Usudi ga se zapitati čija je ono slika do koje mu je toliko stalo; Julien joj se zakle da je to slika nekog muškarca. Kad je gospođa de Renal bila dovoljno hladnokrvna da razmišlja, nije se mogla načuditi da takva sreća postoji, a da to ona nikad nije ni slutila.
"Ah", mislila je ona, "da sam barem Juliena upoznala prije deset godina, kad se još moglo reći da sam lijepa." Julien je bio vrlo daleko od takvih misli. I sama njegova ljubav

bila je častoljublje; bila je radost što on, nesretan i toliko prezren siromah, posjeduje tako otmjenu i tako lijepu ženu. Njegovo obo-
fcavanje, zanos kojim je gledao draži svoje prijateljice, konačno su malo stišali njezinu bojazan zbog razlika u godinama. Da je imala i malo onog iskustva kojim se u najciviliziranijim zemljama već oda-
\ no koristi žena tridesetih godina, ona bi strepila zbog trajanja te
1111 bavi koja kao da je živjela jedino od iznenađenja i od ushićenja o..iinoljublja.
I ' časovima kad bi zaboravljao svoje častoljublje, Julien se s odu-
< \ ljenjem divio čak i šeširima i haljinama gospođe de Renal. Nije

¦'o mogao zasititi zadovoljstva da udiše njihov miris. Otvorio bi
n|i'/in ormar sa zrcalom i satima bi se divio ljepoti i ukusu svega
io je tu vidio. Njegova bi ga prijateljica, naslonjena na nj, motrila
> luk je on razgledavao nakit i tkanine koje uoči vjenčanja ispunjuju
svadbenu košaru.
"Za takva sam se čovjeka mogla udati!" pomislila bi koji put gospođa de Renal. "Koje li vatrene duše! Kako bi život uz njega bio divan!" Sto se tiče Juliena, on se još nikada nije bio našao u takvoj blizini strahovitog ženskog oružja. "Nije moguće", mislio je, "da u Parizu postoji nešto ljepše!" I on tada nije nalazio prigovora svojoj sreći. (x\sto bi zbog iskrenog divljenja i zanosa svoje prijateljice zaboravljao svoju lažnu teoriju koja ga je u prvim časovima njihove veze i'inila tako usiljenim i gotovo smiješnim. Bilo je trenutaka kad bi, usprkos svojim licemjernim navikama, nalazio pravu slast u tome da toj velikoj dami koja mu se divila prizna svoje nepoznavanje mnoštva sitnih pravila ponašanja. Činilo mu se da ga položaj nje-¦,'ovc ljubavnice uzdiže iznad njega samoga. A gospođa de Renal je, o .1 svoje strane, nalazila najslađi duševni užitak u tome da pouči ti mnoštvo sitnica toga darovitog mladića kojemu su svi proricali \ diku budućnost. Čak i potprefekt i gospodin Valenod nisu mogli >la mu se ne dive, te su joj se stoga činili manje glupi. Što se tiče gospođe Derville, ona je bila daleko od toga da bi mogla izraziti iste osjećaje. Očajna zbog onoga što joj se činilo da je prozrela i videći da su njezine mudre opomene postale mrske ženi koja |i-, doslovce, izgubila pamet, ona napusti Vergy ne dajući za to objašnjenja, koje, uostalom, nitko i nije tražio od nje. Gospođa de Krnal proli zbog toga nekoliko suza, ali uskoro joj se činilo da se

njezino blaženstvo udvostručilo. Nakon prijateljičina odlaska ostajala je gotovo cijele dane sama sa svojim ljubavnikom. Julien se to više predavao ugodnom društvu svoje prijateljice što ga je Fouqueov kobni prijedlog još i sad uznemirivao svaki put kad bi suviše dugo bio sam. U prvim danima tog novog života bilo je trenutaka kad je on; koji nikada nije ljubio, kojega nikada nitko nije volio, nalazio tako divan užitak u tome da bude iskren, da zamalo nije gospođi de Renal priznao slavoljublje koje je dotada bilo čitav smisao njegova života. Htio se s njom posavjetovati i o čudnovatoj napasti u koju ga je doveo Fouqueov prijedlog, ali je jedan neznatan događaj spriječio svaku iskrenost.

XVII.

Podnačelnik

O, how this spring of love resembleth
The uncertain glory of an April day;
Which novo shows ali the beauty of the sun
And by and by a cloud takes ali away1.1

leđne je večeri pri zalasku sunca, sjedeći kraj svoje prijateljice u i Inu voćnjaka, daleko od svih nametljivaca, utonuo u sanjarenja. "I loće li ovi ugodni časovi vječno trajati?" pitao se. Njegov je duh bio sav zaokupljen teškoćom da stupi u neki stalež; žalio je zbog te velike nesreće kojom se završava djetinjstvo i koja kvari prve godine siromašnije mladeži.
- Ah! uzviknu on. - Napoleona je sam Bog poslao mladim Francuzima! Tko će ga nadomjestiti? Što će bez njega učiniti oni nesretnici, čak i bogatiji od mene, koji imaju točno onoliko škuda koliko je potrebno da steknu dobar odgoj, ali nemaju dovoljno novca da u svojoj dvadesetoj godini kupe sebi zamjenika za vojsku i da se proguraju do nekog položaja! Ma što činili, ta će nas kobna pomisao uvijek priječiti da budemo sretni! - dodade uzdahnuvši duboko. Najednom opazi kako se gospođa de Renal namrštila; njezino lice
1. O, kako ovo proljeće ljubavi nalikuje Na nestalnu divotu aprilskog dana, Koji sad odrazuje svu ljepotu sunca, A zamalo će neki oblak sve to uništiti! (Dva veronska plemića)

poprimilo je hladan i prezriv izraz; činilo joj se da takav način mišljenja dolikuje samo jednom sluzi. Odgojena u uvjerenju da je vrlo bogata, smatrala je za naravno da i Julien to bude. Ona ga je voljela tisuću puta više od svog života, a novac uopće nije cijenila. Julien je bio daleko od toga da pogodi njezine misli. To, što se ona namrštila dozvalo ga je u stvarnost. Imao je dovoljno prisutnosti duha da misli što će reći i da plemenitoj gospodi, koja je sjedila na vrtnoj klupi tako blizu njega, objasni da je riječi koje je upravo izgovorio čuo od svog prijatelja, trgovca drvom, kad ga je nedavno posjetio. Tako misle bezbožnici.
- Pa nemojte se više družiti s tim ljudima1. - reče gospođa de Renal zadržavši još malo onaj ledeni izražaj koji je najedanput zamijenio izraz najtoplije nježnosti.
To njezino mrštenje, ili, točnije, kajanje zbog vlastite neopreznosti, zada prvi udarac iluziji koja je zanijela Juliena. Govorio je sebi: "Ona je dobra i blaga, njezina je sklonost prema meni duboka, ali ona je odgojena u neprijateljskom taboru. Oni se moraju osobito bojati one klase srčanih ljudi koji, stekavši valjano obrazovanje, nemaju dovoljno novca da dođu do položaja. Sto bi bilo od tih plemića kad bi nam bilo moguće boriti se protiv njih jednakim oružjem! Kako bih, na primjer, ja, da sam načelnik Verrieresa, dobronamjeran i pošten kao što je to u biti gospodin de Renal, brzo obračunao s vikarom, s gospodinom Valenodom i sa svim njegovim lopovštinama! Kako bi pravda pobijedila u Verrieresu! Njihove sposobnosti ne bi za me bile nikakva zapreka! Ta oni neprestano tapkaju u mraku!"
Toga dana Julienova sreća umalo nije postala trajnom. Ali naš se junak nije usudio biti iskren. Trebalo je da ima dovoljno odvažnosti da se uputi u bitku, i to smjesta. Gospoda de Renal se začudila Julienovim riječima, jer su ljudi iz njezina društva uvijek govorili

da je Robespierreov povratak moguć naročito zbog onih mladih ljudi iz nižih stojeva koji su stekli previše dobro obrazovanje. Hladan izraz lica gospođe de Renal potrajao je dosta dugo i Julienu se činilo da ga ona hotimice pojačava. Zapravo, negodovanje zbog njegovih sumnjivih riječi zamijenila je odmah u njoj bojazan da mu nije indirektno rekla nešto neugodno. Taj se osjećaj nesreće živo odražavao na njezinim crtama lica, koje su bile tako čiste i naivne kad je bila sretna i daleko od dosadnih ljudi.

Julien se nije više usuđivao slobodno predati sanjarenju. Smireniji, ali manje zaljubljen, smatrao je da je neoprezno posjećivati gospođu de Renal u njezinoj sobi. Bolje je da ona dolazi k njemu; ako bi je tkogod od služinčadi vidio kako hoda po kući, našlo bi se dvadesetak kojekakvih isprika koje bi to mogle opravdati. No i to je imalo svojih nezgodnih strana. Julien je od Fouquea bio dobio neke knjige koje on kao student teologije ne bi nikada mogao u knjižari zahtijevati. Samo ih se noću usuđivao čitati. Često bi inu bilo ugodnije da ga u tome nije smetao posjet čija bi ga najava još uoči onog prizora u voćnjaku bila toliko uzbudila da uopće ne hi bio kadar čitati.

On je sada mnogo bolje razumijevao knjige, a to je dugovao gospodi de Renal. Usudio se zapitkivati je o mnoštvu sitnica čije je nepoznavanje znak pomanjkanja inteligencije mladića rođenog izvan društvenog života, ma kako da je inače prirodno nadaren, 'liij ljubavni odgoj što mu ga je dala potpuno neuka žena bio je za njega sreća. Julien je neposredno upoznao društvo kakvo je ono danas.

Njegov duh nije bio nimalo zasjenjen pričama o tome kakvo je ono bilo nekada, prije dvije tisuće godina, ili samo prije šezdeset godina u vrijeme Voltairea i Luja XV Na njegovu neizrecivu radost, kao da mu je koprena pala s očiju; napokon je razumio stvari koje M* događaju u Verrieresu.

11 prvom redu, prozreo je vrlo zamršene spletke koje su se već dvi-n* godine kovale kod besangonskog prefekta, a koje su podupirala pisma iz Pariza, pisma vrlo uglednih osoba. Svrha tih pisama i spletaka bila je da najpobožniji čovjek tog kraja, gospodin de Moirod, postane prvi, a ne drugi pomoćnik načelnika u Verrieresu. Suparnik mu je bio neki vrlo bogati tvorničar, kojega je svakako trebalo odgurnuti na mjesto drugog podnačelnika. Julien je napokon razumio kojekakve aluzije koje je načuo kad je visoko društvo toga kraja ručalo kod gospodina de Renala. To je povlašteno društvo bilo posve zaokupljeno izborom prvog podna-(elnika i nastojalo je progurati kandidata na kojega ostali građani, osobito liberali, nisu ni pomišljali. Tom je izboru pridavalo važnost to što se, kako svatko zna, istočna strana glavne ulice u Verrieresu morala proširiti za više od devet stopa jer je postala kraljevskom i estom.

A kad bi gospodin de Moirod, vlasnik triju kuća koje bi trebalo maknuti, postao prvi podnačelnik, a zatim i načelnik u slučaju da gospodin de Renal postane narodni zastupnik, on bi zažmirio na jedno oko, pa bi se na onim kućama koje strše na javnu cestu mogli izvršiti mali neprimjetni popravci, i one bi tako mogle stajati stotinu godina. Usprkos velikoj pobožnosti i priznatom poštenju gospodina de Moiroda, bilo je sigurno da će on biti popustljiv jer je imao mnogo djece. Među kućama koje je trebalo maknuti devet ih je pripadalo prvim verrierskim obiteljima. U Julienovim očima ta je spletka bila mnogo važnija nego povijest bitke kod Fontenova, kojoj je ime prvi put susreo u jednoj od knjiga što mu ih je poslao Fouque. Bilo je stvari kojima se Julien čudio već pet godina, otkako je počeo uvečer odlaziti župniku. Ali kako su šutljivost i smjernost duha glavne odlike studenata teologije, to mu je uvijek bilo nemoguće postavljati pitanja. Jednog je dana gospođa de Renal nešto zapovjedila sobaru svog muža, Julienovu neprijatelju.

- Ali, gospođo, danas je posljednji petak u mjesecu - odgovori on na neki čudnovat način.

- Iditei - reče mu gospođa de Renal.

- On će sada otići u spremište za sijeno koje je nekada bila crkva, a nedavno je vraćeno bogoslužju. Ali što će on tamo? To je jedna od tajni koje nikad nisam mogao prozreti - reče Julien.

- To je neka vrlo korisna, ali i veoma čudnovata ustanova - odgovori gospođa de Renal. - Ženama nije dopušten pristup; sve što znam je to da tamo svi jedan drugome govore ti. Ovaj će sluga, na primjer, tamo sresti gospodina Valenoda, i taj se oholi glupi čovjek neće ljutiti kad čuje kako ga Saint-Jean oslovljuje s ti i odgovorit će mu na isti način. Ako vam je stalo da saznate što ondje rade, pitat ću pojedinosti o tome gospodina de Maugirona i gospodina Valenoda. Mi plaćamo dvadeset franaka po sluzi da nas jednog dana ne bi zadavili.

Vrijeme je letjelo. Pomisao na draži njegove ljubavnice raspršivala je Julienovo mračno častoljublje. Potreba da joj ne govori o žalosnim i ozbiljnim stvarima, budući da njih dvoje pripadaju protivničkim taborima, uvećavala je, a da on to nije ni slutio, sreću koju mu je ona davala i vlast koju je stjecala nad njim. U časovima kad bi ih nazočnost prepametne djece prisilila da go-

vore samo jezikom hladna razuma, Julien je sa savršenom poslušnošću, gledajući je očima koje su se krijesile od ljubavi, slušao njezina tumačenja o svijetu onakvom kakav jest. Često bi se usred pričanja o kakvoj vještoj prijevari u vezi s nekim putom ili nekom nabavkom duh gospođe de Renal najednom pretjerano zanio. Julien bi je morao izgrditi jer bi se usudila upotrijebiti prema njemu isti onaj intimni način kao prema svojoj djeci. Bilo je dana kad joj se činilo da ga voli kao svoje dijete. Ta nije li neprekidno morala odgovarati na njegova naivna pitanja o stotinu jednostavnih stvari koje dijete iz dobre obitelji zna već s petnaest godina? Čas kasnije hi mu se divila kao svom učitelju. Njegov ju je

duh čak i plašio; bila \c uvjerena da u tom mladom svećeniku sve jasnije nazire budućega velikog čovjeka. Vidjela ga je kao papu, vidjela ga je kao prvog ministra poput Richelieua. - Hoće li doživjeti da te vidim slavna? - pitala je Juliena. - Mjesto za velikog čovjeka postoji, trebaju Ka i monarhija i religija.

XVIII.

Kralj u Verrieresu

Zar vi niste ni za što drugo nego da budete bačeni,
bez duše, kao leš naroda u čijim žilama više ne teče krvi

Biskupov govor u kapeli sv. Klementa

Trećeg dana u deset sati uvečer jedan je oružnik, projahavši u galopu glavnom ulicom, probudio cijeli Verrieres. Donio je vijest da će Njegovo Veličanstvo kralj *** stići iduće nedjelje, a bio je već utorak. Prefekt je dopustio, zapravo odredio, da se sastavi počasna garda; trebalo je razviti što veći sjaj. Odmah je odaslan glasnik u Vergy. Gospodin de Renal stigne noću i nađe čitav gradić u uzbuđenju. Svatko se htio istaknuti; oni koji su imali najmanje posla, iznajmljivali su balkone da bi mogli vidjeti kraljev dolazak. Tko će zapovijedati počasnom gardom? Gospodin de Renal je odmah uvidio koliko je važno, zbog kuća koje su imale biti maknute, da zapovjedništvo preuzme gospodin de Moirod. To bi mu moglo pomoći i da stekne položaj prvog podnačelnika. Pobožnosti gospodina de Moiroda nije se moglo ništa prigovoriti niti joj je bilo ravne, ali on još nikada nije uzjahao konja. Bio je to čovjek od trideset šest godina, u svakom pogledu plašljiv, i jednako se bojao da ne padne kao i da ne bude smiješan. Načelnik je poslao po njega u pet sati ujutro. - Vidite, gospodine, da tražim vaš savjet kao da već zauzimate položaj na kojemu bi željeli vidjeti vas svi pošteni ljudi. U ovom nesretnom gradiću tvorničari se bogate, liberali postaju milijunaši, teže za vlašću i znat će sve iskoristiti. Ispitajmo što je u interesu kralja, monarhije, i, prije svega, naše svete vjere. Kome mislite, gospodine,

tla bi se moglo povjeriti zapovjedništvo počasne garde? Premda se strahovito plašio konja, gospodin de Moirod na posljetku prihvati tu čast kao neko mučeništvo. - Znat ću već pogoditi pravi ton - reče on načelniku. Jedva je ostalo vremena da se urede uni-lorme koje su bile poslužile prije sedam godina kad je doputovao neki princ kraljevske krvi.

1J sedam je sati stigla iz Vergvja gospođa de Renal sa Julienom i djecom. Našla je svoj salon pun liberalnih gospođa, koje su zagovarale ujedinjenje stranaka i zaklinjale je da kod svog muža ishodi /a njihove muževe mjesto u počasnoj gardi. Jedna od njih je tvrdila iia će njezin muž, ne bude li izabran, pasti od tuge pod stečaj. Gospođa de Renal ih je sve brzo otpravila. Činilo se da je nečim vrlo zaokupljena.

lulien se čudio, i još više ljutio što mu ona taji zbog čega je uzbuđena. "Ja sam to predvidio", pomisli on gorko, "njezina ljubav

nestaje kad je u izgledu sreća da pod svoj krov primi jednog kralja. Sva je ta Kraja opsjenjuje. Ona će me opet voljeti kad joj nazori njezine kaste no budu više smućivali pamet." $to je najčudnije, on ju je zbog toga još više ljubio, 'lapetari su ispunili kuću; on je uzalud dugo vrebao priliku da joj kaže koju riječ. Napokon je nađe gdje izlazi iz njegove sobe noseći H'dno od njegovih odijela. Bili su sami. Htio je razgovarati s njom. Pobjegla je odbivši da ga sluša. "Baš sam glup što volim takvu ženu, k'astoljublje je čini isto toliko ludom kao i njezina muža." No ona je bila još i luđa. Jedna od njezinih najvećih želja, koju nikad nije odala Julienu iz straha da ga ne povrijedi, bila je da on makar na irđan jedini dan skine svoje tužno crno odijelo. Sa spretnošću kojoj se kod tako prirodne žene zaista treba diviti, ona je isposlovala najprije kod gospodina de Moiroda, a zatim kod potprefekta gospodina Maugirona, da Julien bude uvršten u počasnu gardu i da mu se da prednost ispred pet-šest mladića, sinova vrlo imućnih tvorničara, ml kojih su najmanje dvojica bili uzorno pobožni. Gospodin Vale-nod, koji je svoju kočiju namjeravao posuditi najljepšim ženama u Ki adu da bi se svi divili njegovim normandijskim konjima, pristao je ipak da jednog od njih dade Julienu, stvorenju koje je najviše mrzio. Ali svi su gardisti imali lijepe odore, vlastite ili posuđene, plave kao "eho, sa srebrnim pukovničkim epoletama, koje su blistale prije se-l.un godina. Gospođa de Renal je htjela novu odoru, a ostala su još

samo četiri dana da pošalje u Besane,on i odanle dobije uniformu, zajedno s oružjem i svim ostalim što je počasnom gardistu potrebno. Najsmješnije je bilo to da je smatrala nerazboritim naručiti odoru za Juliena u Verrieresu. Htjela ga je iznenaditi, njega i cijeli grad. Svršivši posao u vezi s počasnom gardom i s javnim raspoloženjem, načelnik se morao pozabaviti velikom vjerskom svečanošću; kralj *** nije želio proći kroz Verrieres a da ne posjeti glasovite moći sv. Klementa, koje se čuvaju u mjestancu Bray-le-Haut, nepunu milju od toga gradića. Željeli su da svećenstvo bude mnogobrojno, a to je bilo teže urediti; gospodin Maslon, novi župnik, htio je svakako spriječiti da velečasni Chelan bude nazočan svečanosti. Uzalud mu je gospodin de Renal objašnjavao da bi to bilo nerazborito. Mar-kiz de La Mole imao je pratiti kralja, a njegovi su preci vrlo dugo bili guverneri te pokrajine. On već trideset godina poznaje župnika Chelana i sigurno bi se, kad stigne u Verrieres, propitkivao za njega; kad bi vidio da je u nemilosti, bio bi kadar, zajedno s cijelom pratnjom kojom raspolaže, poći po njega do kućice u koju se povukao.
Koje li ćuške1.
- Bit osramoćen i ovdje i u Besangonu - odgovori župnik Maslon
- ako se on pojavi medu mojim svećenstvom. Jedan jansenist, veliki Bože1.

- Sto god vi rekli, dragi moj župniče - odgovori gospodin de Renal - ja neću upravu Verrieresa izložiti opasnosti da je napadne gospodin de La Mole. Vi ga ne poznajete; na dvoru se on čuva, ali ovdje u pokrajini on je zloban šaljivac i podrugljivac koji nastoji ljude dovesti u nepriliku. On je kadar da nas pred liberalima učini smiješnima, samo zato da bi se zabavljao.
Tako je u noći od subote na nedjelju, nakon trodnevnih pregovora, oholost župnika Maslona popustila pred načelnikovim strahom koji se pretvorio u odlučnost. Trebalo je napisati vrlo slatko pismo župniku Chelanu i zamoliti ga da bude nazočan svečanosti kod svetih moći u Bray-le-Hautu, ako mu to visoka starost i zdravlje dopuštaju. Gospodin Chelan zatraži i dobije pozivnicu za Juliena koji ga je imao pratiti kao podđakon.
U nedjelju već rano ujutro tisuće seljaka koji su se spustili iz okolnih brda preplaviše verrierske ulice. Sjalo je predivno sunce. Konačno se oko tri sata sva ta gomila uskomeša; na jednoj se klisuri, udaljenoj dvije milje od Verrieresa, vidio veliki oganj. Taj je znak javljao da

je kralj prispio na područje departmana. Odmah je zvonjava svih zvona i neprekidna pucnjava staroga španjolskog topa koji je pripadao Verrieresu objavila radost grada zbog velikog događaja. Polovica se stanovništva popela na krovove. Sve su žene bile na balkonima. Počasna garda poče defilirati. Svi su se divili sjajnim odorama, svatko je prepoznavao nekog rođaka ili prijatelja. Rugali su se strahu gospodina de Moiroda, čija je oprezna ruka bila svaki čas spremna prihvatiti se za glavinu na sedlu. Ali najednom opaze nešto zbog iVga su sve ostalo zaboravili: prvi jahač u devetom redu bio je neki vrlo lijep i vrlo vitak mladić kojega u prvi mah nitko nije prepoznao. No odmah je povik negodovanja jednih i muk iznenađenja drugih najavio opće uzbuđenje. U mladiću koji je jahao jednog od normandijskih konja gospodina Valenoda prepoznaše mladog Sorela, Uvsarova sina. Svi su jednodušno grdili načelnika, osobito liberali. Stol Zar se on zato što je taj bijedni radnik prerušen u svećenika odgojitelj njegovih sinova, drznuo imenovati ga počasnim gardistom, i to na uštrb gospode te i te, bogatih tvorničara? A žena nekog bankara govorila je: - Trebalo bi da ta gospoda daju dobru lekciju tome malom bezobrazniku rođenom u blatu. - On je podmuklica i ima sablju - odgovori joj njezin susjed - bio bi kadar da ih posi-icče po licu.
<)govaranja otmjenog društva bila su još opasnija. Gospođe se pi-tahu je li ta velika neumjesnost potekla samo od načelnika. Većina n' sumnjala u to, jer je bilo poznato da on prezire ljude niska pori-ukla.
i)otle je Julien, koji je bio povod tolikom ogovaranju, bio najsretniji čovjek na svijetu. Po naravi smion, držao se na konju bolje nego većina mladića toga brdskoga grada. Vidio je u očima žena da govore o njemu.
Njegove su epolete bile najblistavije jer su bile nove. Konj mu se svakog časa propinjao; bio je na vrhuncu radosti. Njegovoj sreći

nije bilo kraja kad mu je, prolazeći uz stari bedem, konj zbog tutnjave malog topa iskočio iz reda. Samo pukim sluča-¦m nije pao; od tog časa se osjećao herojem. Činilo mu se da je N'apoleonov ađutant i da juriša na jednu bateriju. 11-dna je osoba bila još sretnija od njega. Najprije ga je s prozora vije-nice vidjela kako prolazi; zatim se brzo povezla kočijom, i učinivši M-liki luk, stigla pravodobno da protrne kad je njegov konj iskočio iz

reda. Konačno je njezina kočija u trku izašla na jedna druga gradska vrata, i ona je dospjela na cestu kojom je kralj morao proći te je mogla na udaljenosti od dvadeset koraka, u oblaku plemenite prašine, slijediti počasnu gardu. Deset hiljada seljaka povikaše: "Zivio kralj!" kad je načelnik imao čast pozdraviti Njegovo Veličanstvo. Sat kasnije, pošto je slušao sve govore, kralj je krenuo u grad dok je mali top ponovno i ubrzano stao pucati. Ali se dogodila jedna nezgoda, ne topnicima koji su bili iskušani kod Leipziga i Montmiraila, nego budućem prvom podnačelniku, gospodinu de Moirodu. Njegov ga je konj bacio u mlaku na glavnoj cesti, što je izazvalo strku, jer su ga morali odanle izvlačiti da bi kraljeva kola mogla proći. Njegovo je Veličanstvo sišlo kod lijepe nove crkve koja je toga dana bila ukrašena svim svojim grimiznim zastorima. Kralj je imao ručati i odmah zatim poći pokloniti se znamenitim moćima sv. Klementa. Tek što je kralj prispio u crkvu, Julien odjaše u trku prema kući gospodina de Renala. Tu je uzdahnuvši skinuo svoje lijepo odijelo, modro kao nebo, svoju sablju i epolete, da bi ponovno obukao svoje neugledno, otrcano crno odijelo. Uzjaha opet konja i začas je bio u Bray-le-Hautu, mjestancu koje leži na vrhu vrlo lijepog brežuljka. "Oduševljenje kao da umnožava te seljake", pomisli Julien. "U Ver-rieresu se ne možeš od njih maknuti, a ovdje ih ima više od deset tisuća oko stare opatije." Tu je opatiju revolucionarni vandalizam napola razorio, ali je nakon Restauracije veličanstveno obnovljena, pa se čak počelo govoriti o čudesima. Julien pođe k župniku Chelanu, koji ga dobro izgrdi, a zatim mu dade reverendu i misničku košulju. On se brzo odjene i pođe za velečasnim Chelanom, koji se uputio k mladom biskupu iz Agdea. Bio je to nećak gospodina de La Molea, koji je tek nedavno bio imenovan i koji je imao kralju pokazati svete moći. Ali tog biskupa nigdje nisu mogli naći. Svećenstvo se uznemirilo. Čekalo je svog poglavara u mračnom gotičkom samostanu nekadašnje opatije. Bila su se skupila dvadeset četiri župnika da predstavljaju nekadašnji kaptol Bray-le-Hauta, koji se prije 1789. sastojao od dvadeset četiri kanonika. Pošto su se tri četvrt sata tužili na biskupovu mladost, župnici odluče da će biti najbolje da njihov doajen pođe do monsinjora i upozori ga da će kralj uskoro stići i da je vrijeme da pođu u crkvu. Zbog svoje visoke starosti, velečasni Chelan bio je izabran za doajena. Usprkos zlovolji koju je pokazivao prema Julienu, on mu dade znak da ga prati. Mi-

sno ruho je Julienu vrlo dobro pristajalo. Upotrijebivši tko bi znao koje sredstvo svećeničke toilette, bio je posve zagladio svoju lijepu kovrčavu kosu, ali su mu zbog zaboravljivosti, koja je još povećala srdžbu velečasnog Chelana, ispod dugačkih nabora mantije virile ostruge počasne garde.
Stigavši pred biskupove odaje, zatekoše stasite lakaje sve urešene gajtanima, koji se jedva udostojaše odgovoriti starom župniku da monsinjor ne prima. Narugaše mu se kad im je htio razložiti da on u svojstvu doajena plemenitog kaptola u Bray-le-Hautu ima povlasticu da u svako doba dođe do biskupa koji treba služiti misu. Julienova ohola narav bila je povrijeđena drskošću tih slugu. Stade obilaziti spavaonice stare opatije pokušavajući otvoriti sva vrata na koja je nailazio. Jedna vrlo mala vrata popustiše, i on se nađe u nekoj tVliji među monsinjorovim sobarima u crnim odijelima s lancima oko vrata. Sudeći po njegovu užurbanom držanju, ta su gospoda pomislila da ga je biskup pozvao, te ga propustiše. Učinio je nekoliko koraka i našao se u golemoj, vrlo mračnoj gotičkoj dvorani, posve obloženoj tamnom hrastovinom; svi gotički prozori, osim jednog jedinog, bili su zazidani ciglama. Ništa nije prikrivalo te grube zidarske radove i oni su žalosno odudarali od starinske raskoši drvenarije. I Vije veće strane te dvorane, slavne među burgundskim starinama, koju je kao pokoru za neki grijeh dao sagraditi Karlo Smjeli oko i;odine 1470., bile su urešene drvenim sjedalima, bogato izrezbarenima. Na njima su u raznobojnom drvu bili prikazani svi misteriji Apokalipse.
la turobna veličanstvenost, nagrđena golim ciglama i još posve bijelim vapnom, dirnula je Juliena. On zastade šutke. Na drugom kraju dvorane, pokraj jedinog prozora kroz koji je dopirala svjetlost, ugleda pomično zrcalo od mahagonija. Mladić u ljubičastoj halji i misnoj košulji od čipke, ali gologlav, stajao je na tri koraka od ogledala. Taj sr predmet čudnovato doimao na tome mjestu; bez sumnje su ga onamo donijeli iz grada. Julienu se činilo da je mladić zlovoljan. Desnom je rukom ozbiljno blagosiljao okrenuvši se prema ogledalu. "Sto to treba značiti?" pomisli Julien. "Obavlja li taj mladi svećenik tu"ku prethodnu ceremoniju? Možda je to biskupov tajnik... Bit ću drzak kao i sluge... Ali što mari. Pokušajmo!" Pa pođe naprijed i prilično polagano prijeđe dvoranu neprestano upirući pogled u jedini prozor i gledajući mladića, koji je nastavljao

blagosiljati, polagano i ne odmarajući se ni trena. Sto se više približavao, to je bolje razabirao njegovo ljutito lice. Bogatstvo misničke košulje urešene čipkama zaustavi Juliena na nekoliko koraka od divnog zrcala. "Dužnost mi je da govorim", pomisli on napokon. Ali ljepota dvorane ga je uzbudila i već je unaprijed bio povrijeđen

zbog grubih riječi koje će sigurno čuti. Mladić ga spazi u zrcalu, okrene se i naglo se razvedrivši u licu, reče mu najblažim glasom:
- No gospodine, je li konačno uređena?
Julien je bio preneražen. Kako se mladić okrenuo prema njemu, Julien je na njegovim grudima spazio križ. Bio je to biskup od Agdea.
"Tako mlad", pomisli Julien: "najviše šest do osam godina stariji od mene..."
I zastidi se svojih ostruga.
- Monsinjore - odgovori on bojažljivo - poslao me doajen kaptola, velečasni Chelan.
- Ah! On mi je naročito preporučen - reče biskup uljudnim glasom, koji je podvostručio Julienovo divljenje. - Ali ja vas molim da mi oprostite, smatrao sam da ste vi ona osoba koja mi treba donijeti mitru. Loše su je upakirali u Parizu; srebrno joj je platno prema vrhu strahovito oštećeno. To će vrlo ružno izgledati - doda mladi biskup žalosna lica - a osim toga, moram još i čekati na nju.
- Monsinjore, ako vaša Preuzvišenost dopušta, idem ja po mitru. Julienove lijepe oči učinile su dobar dojam.
- Idite gospodine - odvrati biskup s ljupkom uljudnošću. - Trebam je smjesta. Nesretan sam što me kaptolska gospoda moraju čekati.
Kad je došao do sredine dvorane, Julien se okrene prema biskupu i vidje da je ovaj opet stao dijeliti blagoslove. "Sto to može biti?" pitao se Julien. (Jamačno neka crkvena priprema, potrebna za obred koji će se obaviti." Stigavši u ćeliju gdje su se nalazili sluge, vidio je mitru u njihovim rukama. Pred Julienovim zapovjedničkim pogledom ta su mu gospoda i protiv svoje volje izručila monsinjorovu mitru.
Bio je ponosan što je nosi: prolazeći dvoranom išao je lagano; držao ju je s poštovanjem. Našao je biskupa kako sjedi pred ogledalom; njegova desna ruka, iako umorna, još je od vremena do vremena bla-gosiljala. Julien mu pomogne da stavi mitru. Biskup strese glavom.

- Ah, stajat će - reče on Julienu zadovoljnim glasom. - Molim vas, uklonite se malo.
Tada biskup ode vrlo brzo do sredine dvorane, a zatim se polaganim koracima približi zrcalu nanovo zlovoljna lica i ozbiljno blagosilja-jući.
Julien je bio kao ukopan od čuda. Dolazio je u napast da shvati, ali se nije usudio shvatiti. Biskup se zaustavi i gledajući ga s izrazom koji je odmah izgubio ozbiljnost, reče:
- Sto velite o mojoj mitri, gospodine, pristaje li mi dobro?
- Vrlo dobro, monsinjore.
- Nije li suviše zabačena? To bi izgledalo nekako glupo, ali je ne treba navlačiti ni na oči kao časničku kapu.
- Čini mi se da izvrsno stoji.

- Kralj *** je navikao na dostojanstveno i bez sumnje vrlo ozbiljno svećenstvo. Ja ne bih htio, osobito zbog svojih godina, da izgledam suviše neozbiljan.
I biskup ponovno stane koračati i blagosiljati. "Jasno je", pomisli Julien, usuđujući se konačno shvatiti, "on se vježba u blagosiljanju". Nakon nekoliko časaka reče biskup:
o- Spreman sam. Idite, gospodine, i obavijestite gospodina doajena i kaptolsku gospodu.
IJskoro velečasni Chelan u pratnji dvojice najstarijih župnika uđe kroz jedna vrlo velika i divno izdjelana vrata, koja Julien nije bio opazio. Ovog je puta, prema svom položaju, ostao posljednji, pa ji* mogao biskupa vidjeti samo preko ramena svećenika, koji se u gomili gurkahu k tim vratima.
Biskup je polagano prošao dvoranom. Kad je stigao na prag, župnici si- svrstaše u povorku. Nakon časka nereda povorka se uz pjevanje psalma stade kretati. Biskup je išao zadnji, između Chelana i jednog drugog vrlo starog župnika. Julien se progurao posve blizu do monsinjora, kao pratilac župnika Chelana. Išli su dugim hodnicima opatije Bray-le-Hauta, koji su usprkos jarkom suncu bili mračni i vlažni. Napokon stigoše u trijem opatije. Julien se zapanjen divio lijepoj ceremoniji. U njegovu se srcu sukobiše ambicija probuđena biskupovom mladošću i divljenje za tankoćutnosti i izvanrednu uljudnost tog prelata. Ta je uljudnost bila nešto posve drugo nego uljudnost gospodina de Renala, čak i onda kad je bio najbolje volje.

"Što se čovjek više uzdiže prema vrhovima društva"; pomisli Julien, "to češće nalazi takvo ljupko ponašanje".
Ušli su u crkvu na pobočna vrata; najednom pod starinskim svodovima odjeknu strahovita tutnjava; Julienu se učinilo da se ruše. To je bio opet onaj mali top; upravo ga je dovuklo osam konja u trku, i čim je postavljen, leipziški su topnici stali ispaljivati pet hitaca na minutu, kao da su pred njima Prusi.
Ali ta se veličanstvena buka više nije doimala Juliena. Više nije mislio na Napoleona i na vojničku slavu. "Tako mlad, pa biskup u Agdeu!" mislio je on. "Ali gdje je taj Agde? Koliko to nosi? Možda dvije-tri tisuće franaka?"
Monsinjorove se sluge pojaviše s veličanstvenim baldahinom; župnik Chelan prihvati jedan od stupova, ali zapravo ga je nosio Julien. Biskup stupi pod baldahin. Zaista mu je pošlo za rukom da izgleda stariji; divljenju našeg junaka nije bilo granica. "Što li se sve spretnošću ne može postići1." pomisli on.
Kralj ude. Julien je imao sreću da ga vidi posve izbliza. Biskup ga usrdno oslovi ne zaboravljajući da iz velike uljudnosti prema Njegovu Veličanstvu bude malo zbunjen.
Nećemo ponavljati opis ceremonija u Bray-le-Hautu, ta one su petnaest dana ispunjavale stupce svih novina departmana. Julien je iz biskupova govora doznao da kralj vuče lozu od Karla Smjelog. Kasnije je Julien imao dužnost ispitati račune o troškovima za tu svečanost. Gospodin de La Mole, koji je svom nećaku pribavio

biskupiju, htio mu je učiniti uslugu i podmiriti sve troškove. Sama ceremonija u Bray-le-Hautu stajala je tri tisuće osam stotina franaka. Nakon biskupova govora i kraljeva odgovora, Njegovo je Veličanstvo stupilo pod baldahin; zatim je vrlo ponizno kleklo na jastuk kraj oltara. Naokolo kora bila su crkvena sjedala na podu uzdignutom za dvije stube. Julien sjedne na posljednju od tih stuba, do nogu velečasnog Chelana, otprilike onako kao što skutonoša sjeda uz svog kardinala u Sikstinskoj kapeli u Rimu. Zaori se Te Deum; sve je bilo obavijeno oblacima tamjana. Zatim zaredaše salve iz musketa i topa; seljaci su bili pijani od sreće i pobožnosti. Takav dan neutralizira djelovanje stotine brojeva jakobinskih novina. Julien je bio na šest koraka od kralja, koji je zaista usrdno molio. Prvi je put sada zapazio čovjeka niska rasta i duhovita pogleda, u odijelu koje je bilo gotovo bez ikakvih uresa. Ali na toj vrlo jedno-

stavnoj odjeći plavila se vrpca boje neba. Taj je čovjek stajao bliže kralju nego mnoga druga gospoda kojima su odijela bila toliko izvezena zlatom da se od zlata nije vidjelo sukno, kako se Julien u sebi izrazio. Nekoliko časaka kasnije doznao je da je to gospodin de La Mole. Njegovo se držanje Julienu činilo oholo, čak i drsko. "Taj markiz ne bi bio tako uljudan kao moj lijepi biskup", pomisli on. "Ah, crkveni sjaj čini čovjeka blagim i mudrim. Ali kralj je došao pokloniti se moćima, a ja ih nigdje ne vidim. Gdje je sveti Klement?" Njegov ga susjed, neki mladi klerik, pouči da se svete moći nalaze gore u zgradi, u posvećenoj kapelici. <oto je to posvećena kapelica?" pitao se Julien. Ali nije htio tražiti objašnjenja. Njegova se pozornost podvostruči-

l;i.

i ' slučaju posjeta jednog vladara, etiketa određuje da kanonici prate li iskupa. No monsinjor od Agdea, polazeći u posvećenu kapelicu, pozva župnika Chelana; Julien se usudi pratiti ga. I'ošto su se uspeli dugačkim stubištem, stignu do nekih vrata koja u bila vrlo malena, ali čiji je gotički okvir bio prekrasno pozlaćen. (inilo se kao da su tek jučer izrađena. I'red vratima su klečale dvadeset četiri djevojke iz najboljih verri-

¦ iskih obitelji. Prije no što će otvoriti vrata, biskup klekne među te iljcvojke, koje su sve bile lijepe. Dok je glasno molio, one se, činilo

r, nisu mogle dovoljno nadivi

ti lijepim čipkama, njegovoj ljupko-ti i njegovu tako mladom i tako blagom licu. Taj je prizor oduzeo našem junaku i ono malo razuma što mu je još bilo ostalo. U tom I u se času bio borio za inkviziciju, i to svesrdno. Vrata se najednom 'tvoriše. Mala kapela kao da je sva gorjela od svjetlosti. Na oltaru .c vidjelo više od tisuću svijeća u osam redova odijeljenih jedan od ¦ Imgoga kitama cvijeća. Ugodan miris najčistijeg tamjana izvijao se

I i oz vrata svetišta. Kapelica, nanovo pozlaćena, bila je jako mala, ili vrlo visoka. Julien je opazio da na oltaru stoje svijeće visoke

više ni petnaest stopa. Djevojke nisu mogle suspregnuti uzvik divljenja.
i ' malo predvorje kapelice bile su pripuštene samo dvadeset četiri
> licvojke, oba župnika i Julien.
I 'skoro je stigao kralj samo u pratnji gospodina de La Molea i svoga ilvorskog komornika. I tjelesna je straža ostala vani klečeći i držeći puške na počast. Njegovo se Veličanstvo nije bacilo, nego se upravo survalo na kle-

calo. Tek tada Julien, naslonjen na pozlaćena vrata, provirivši ispod gole ruke jedne djevojke, ugleda divni kip Svetog Klementa. On je u odori mladoga rimskog vojnika ležao podno oltara. Na vratu je imao veliku ranu, iz koje kao da je tekla krv. Umjetnik je natkrilio samog sebe; svečeve su samrtne oči, pune blagosti, bile napola zaklopljene. Tek iznikli brčići ukrašavali su ta divna usta, koja su, napola zatvorena, izgledala kao da još mole. Videći kip, djevojka koja se nalazila do Juliena zaplače iskrenim suzama; jedna je od tih suza kapnula na Julienovu ruku.
Nakon nekoliko trenutaka molitve u najdubljoj tišini, koju je narušavala jedino daleka zvonjava zvona iz svih sela deset milja uo-krug, biskup od Agdea zamoli kralja za dopuštenje da govori. Svoj mali vrlo dirljiv govor završio je jednostavnim riječima, ali je njegov uspjeh bio to sigurniji.
- Ne zaboravite nikad, mlade kršćanke, da ste vidjele jednog od najmoćnijih kraljeva na svijetu kako kleči pred slugama svemogućeg i strašnog Boga. Njegove slabe sluge, progonjeni i ubijani na zemlji, kako to vidite po rani Svetog Klementa, koja još krvari, trijumfiraju na nebu. Zar ne moje mlade kršćanke, vi ćete se uvijek sjećati ovog dana i prezirat ćete bezboštvo? Vi ćete, zar ne, uvijek biti vjerne velikom i strašnom, a ipak tako dobrom Bogu? Poslije tih riječi biskup se dostojanstveno uspravi.
- Vi mi to obećavate - reče on nadahnuto, ispruživši ruku.
- Obećavamo - odgovore djevojke briznuvši u plač.
- U ime strašnog Boga prihvaćam vaše obećanje1.
Čak je i kralj plakao. Tek je mnogo kasnije Julien bio toliko hladnokrvan da zapita gdje su svečeve kosti, poslane iz Rima burgundskom vojvodi Filipu Dobrom. Saznao je da se nalaze u onom lijepom voštanom kipu.
Njegovo se Veličanstvo udostojalo dopustiti gospođicama koje su ga pratile u kapelicu da nose crvenu vrpcu na kojoj su bile izvezene ove riječi: "Mržnja prema bezbožništvu, vječita pobožnost." Gospodin de La Mole zapovjedi da se seljacima razdijeli deset tisuća boca vina. Uvečer su se liberali osjetili ponukanima da sto puta bolje osvijetle svoje kuće nego rojalisti. Prije svoga odlaska kralj je još posjetio gospodina de Moiroda.

XIX.

Razmišljanje donosi bol

Groteskna strana svakidašnjih događaja sprečava čovjeka da vidi

pravu nesreću strasti. Barnave
Vraćajući na prijašnje mjesto običan namještaj u sobi koju je zauimao gospodin de La Mole, Julien je našao list vrlo čvrsta papira, ivijen na četvero. Pri dnu prve stranice pročita: Njegovoj preuzvišenosti gospodinu markizu de La Moleu, peru I mncuske, vitezu kraljevskih ordena, itd, itd." Mila je to molba napisana rukopisom kao u kuharice.
(i ospodine markiže,
itavog sam se života pridržavao vjerskih načela. Bio sam izložen Mnbama u Lyonu za vrijeme opsade godine 93, prokleta joj uspo-
ma. Pričešćujem se i svake nedjelje nazočan sam misi u župnoj i kvi. Nikada nisam zanemario uskrsne dužnosti, čak ni strašne go-iih" 93, prokleta joj uspomena. Moja kuharica - prije revolucije uao sam služinčad - kuha petkom posna jela. U Verrieresu me i poštuju, i usuđujem se reći da to i zaslužujem. U procesijama 1 upam pod baldahinom pokraj gospodina župnika i gospodina na-Inika. U svečanim prilikama nosim veliku svijeću koju kupujem l.ištitim novcima. Potvrde o svemu tome nalaze se u Parizu u Mini-irstvu financija. Molim gospodina markiza da mi se dodijeli poslo-ilica za prodaju srećaka u Verrieresu. To će mjesto i onako uskoro i i ispražnjeno jer je sadašnji korisnik teško bolestan i, uostalom, ii na izborima nepoćudno glasuje itd... De Cholin."

f
Na rubu te molbe nalazila se preporuka potpisana s "De Moirod",
koja je počinjala ovako:
"Imao sam čast da Vam govorim o dobrom podaniku koji podnosi ovu
molbu itd."
"Tako mi čak taj glupan Cholin pokazuje put kojim valja poći", pomisli Julien.
Osam dana nakon kraljeva pohoda Verrieresu, od svih nebrojenih laži, glupih tumačenja, smiješnih prepirki, itd, kojima su redom bili predmet kralj, biskup od Agdea, markiz de La Mole, deset tisuća boca vina i jadni Moirod, koji je, u nadi da će biti odlikovan, izašao iz kuće tek mjesec dana nakon pada s konja, preostalo je još jedino negodovanje zbog krajnje neumjesnosti kojom je u počasnu gardu iznebuha bio ubačen Julien Sorel, sin jednog tesara. Trebalo je čuti što su o tome govorili bogati tvorničari obojenog platna koji su inače u kavani jutrom i večerom do promuklosti propovijedali jednakost. Ona ponosita žena, gospoda de Renal, bila je začetnik te sablazni. A razlog? Lijepe oči i svježi obrazi malog svećenika Sorela dovoljno su odavali taj razlog.
Malo poslije povratka u Vergy, najmlađi dječak, Stanislas-Xavier, dobije groznicu. Gospođu de Renal odjednom spopadne strašna grižnja j savjesti. Po prvi put stade ona sebe dosljedno prekoravati zbog svoje: ljubavi; činilo se da je, kao nekim čudom, shvatila u kakav je strašan, grijeh zapala. Mada je bila duboko pobožna, ona do tog časa nije po- ¦ mišljala na veličinu svog

zločina u Božjim očima. Nekada, u samostanu Svetog Srca Isusova, ona je strastveno ljubila Boga; sada ga se isto toliko bojala. Borbe koje su razdirale njezinu dušu bile su to užasnije što je njezin strah bio posve nerazuman. Julien je uvidio da je svako razumno dokazivanje uzrujava umjesto da je smiri; ona je u njemu čula riječi pakla. Međutim, kako je Julien i sam; jako volio malog
;
Stanislasa, činilo mu se zgodnije da govori o njegovoj bolesti koja jej uskoro postala vrlo ozbiljna. Tada neprekidna grižnja savjesti oduzme| gospođi de Renal čak i san; nije više izlazila iz neke divlje šutnje; daj je otvorila usta, učinila bi to samo zato da Bogu i ljudima prizna svoj
zločin.
- Zaklinjem vas - govorio joj je Julien čim bi se našli nasamo - ne govorite ni s kim; neka ja budem jedini kojemu povjeravate vaše pa-1 tnje. Ako me još volite, nemojte govoriti; vaše riječi ne mogu našeg]

Stanislasa osloboditi od groznice.

Ali njegove utjehe nisu imale nikakva uspjeha; on nije znao da je gospođa de Renal uvrtjela sebi u glavu da je za stišavanje srdžbe ljubomornog Boga potrebno da zamrzi Juliena ili će joj umrijeti sin. Pa kako je osjećala da ne može mrziti svog ljubavnika, bila je tako nesretna.
- Bježite od mene! - reče ona jednog dana Julienu. - Za ime božje, napustite ovu kuću! Vaša nazočnost ubija mog sina. - Bog me kažnjava - doda ona tišim glasom - on je pravedan; obožavam njegovu pravednost; moj zločin je strašan, a ja sam živjela bez grižnje savjesti! Bio je to prvi znak da me Bog napustio; moram biti dvostruko kažnjena.
Julien je bio duboko potresen. U njezinim riječima nije mogao otkriti ni licemjerstva ni pretjerivanja. "Ona je uvjerena da ubija svoga sina ako mene ljubi, međutim, nesretnica me voli više nego svog sina. Eto, ne mogu u to sumnjati, grižnja savjesti je ubija. Uzvišenih li osjećaja! Ali kako sam ja mogao pobuditi u njoj takvu ljubav, ja, koji sam tako siromašan, tako neodgojen, takva neznalica, a katkada i tako neotesan 11 svom ponašanju?"
leđne je noći djetetu bilo jako zlo. Oko dva sata izjutra došao je gospodin de Renal vidjeti ga. Dijete, iscrpljeno groznicom, bilo je sasvim crveno i nije prepoznalo oca. Najednom se gospođa de Renal baci pred noge svome mužu; Julien uvidi da će ona sve reći, da će se /.auvijek upropastiti. Srećom je ta neobična kretnja bila gospodinu de Renalu nesnosna.
- Zbogom! Zbogom! - reče on polazeći.
Ne, slušaj me! - poviče žena klečeći pred njim i nastojeći zadržati t\i. - Čuj cijelu istinu. Ja ubijam svog sina. Ja sam mu dala život i ja mu ga oduzimam. Nebo me kažnjava; u Božjim sam očima počinila umorstvo. Moram se sama upropastiti i poniziti; možda će ta žrtva ublažiti Svevišnjega. 1)a je u gospodina de Renala bilo imalo mašte, shvatio bi sve.

- Romantične ideje! - povika on gurajući od sebe ženu koja mu je nastojala obujmiti koljena. - Sve su to romantične ideje! Julien, pošaljite po liječnika čim svane dan. - I on pođe spavati. Gospođa de Renal pade na koljena, napola onesviještena, odgurnuvši grčevitom kretnjom Juliena koji joj je htio pomoći.
hilien je ostao zapanjen.
¦o'lb je, dakle, preljub!" reče on sebi. "Zar je moguće da ti svećenici,

koji su toliki nitkovi, imaju pravo? Zar da oni, koji toliko griješe, imaju povlasticu spoznati pravu teoriju grijeha? Kako je to čudnovato!..." Još dvadeset časaka pošto se gospodin de Renal povukao, Julien je gledao ljubljenu ženu gdje stoji naslonivši glavu na dječji krevetić, nepomična i gotovo bez svijesti. "Evo žene uzvišena duha, koja se nalazi na vrhuncu nesreće zbog toga što me je upoznala", pomisli on. Vrijeme je brzo prolazilo. "Sto mogu učiniti za nju? Valja se odlučiti. Ne radi se tu više o meni. Sto me se tiču ljudi i njihova bljutava prenemaganja? Sto mogu učiniti za nju?... Da je napustim? Ali ja je ostavljam samu, izvrgnutu najstrašnijem bolu. Taj muž bez osjećaja više joj škodi nego koristi. Kako je surov, može joj reći koju grubu riječ; ona bi mogla poludjeti i baciti se kroz prozor. Ako je napustim, ako prestanem nad njom bdjeti, ona će mu sve priznati. I tko zna, možda će on podići buku usprkos nasljedstvu koje ona treba donijeti. Ona može sve kazati - sačuvaj Bože! - onom gadu župniku Maslonu, koji bolest šestogodišnjeg djeteta iskorišćuje za to da se više i ne miče iz ove kuće, a ne čini on to bez neke namjere. U svojoj boli i strahu pred Bogom ona zaboravlja sve što o tom čovjeku zna: ona u njemu vidi samo svećenika."
- Odlazi! - reče mu najednom gospođa de Renal otvorivši oči.
- Tisuću bih puta dao svoj život da saznam što bi ti bilo korisnije
- odvrati joj Julien. - Nikada te nisam tako volio, anđele moj, i zapravo te tek ovoga časa počinjem obožavati onako kao što ti to zaslužuješ. Što bi bilo sa mnom, daleko od tebe, kad bi me mučila\ svijest da si zbog mene nesretna! Ali pustimo moje patnje! Ja ću otići, otići ću, ljubavi moja. Ali ako te ostavim, ako prestanem bdjeti nad tobom, ako više ne budem neprestano između tebe i tvoga muža, ti ćeš se upropastiti. Pomisli da će te on uz veliku sramotu potjerati iz kuće; cijeli će Verrieres, cijeli Besane,on govoriti o toj sablazni. Svi će te osuđivati; nikada se nećeš oporaviti od sramote.
- To baš i hoću! - vikne ona uspravivši se. - Trpjet ću, to bolje!
- Ali tom ćeš gadnom sablazni unesrećiti i muža!
- Ali ću samu sebe poniziti, bacit ću se u blato i time ću možda spasiti svog sina. Takvo ponižavanje pred svima, to je, možda, javna pokora. Nije li to, koliko sam ja svojim slabim snagama kadra prosuditi, najveća žrtva koju mogu prinijeti Bogu... Možda

će se udostojati primiti moje poniženje i ostaviti mi sina? Pokaži mi neku drugu, težu i žrtvu, odmah ću je izvršiti.

- Pusti me da i ja sebe kaznim. I ja sam kriv. Hoćeš li da odem u samostan trapista? Strogost tog života može ublažiti tvoga Boga- Ah nebesa, zašto ne mogu ja biti bolestan umjesto Stanislasa!...
- Ah, ti ga voliš! - reče gospođa de Renal, ustane i baci se u njegov naručaj.
- Vjerujem ti, vjerujem ti - nastavi ona bacivši se opet na koljena.
- O, jadni moj prijatelju! Zašto nisi ti Stanislasov otac! Onda ne bi bio tako strašan grijeh što više ljubim tebe nego tvog sina...
- Hoćeš li mi dopustiti da ostanem uza te i da te odsada volim samo kao brat? To je jedino razumno ispaštanje, ono može ublažiti Svevišnjeg.
- A ja - poviče ona, ustane i uhvati Julienovu glavu objema rukama, držeći je pred svojim očima - hoću li i ja tebe voljeti kao brata? Je li u mojoj moći da te volim kao brata?
Julien brižnu u plač.
- Slušat ću te! - reče on kleknuvši pred njezine noge. - Slušat ću Sto mi god naredi, to je sve što mi preostaje. Duh mi je zamračen; no znam što da odlučim. Ako te napustim, reći ćeš svome mužu i upropastit ćeš i sebe i njega. Nikada on nakon takve sramote neće biti i zabran za zastupnika. Ostanem li bit ćeš uvjerena da sam ja kriv za smrt tvog sina i umrijet ćeš od boli. Hoćeš li iskušati posljedice mog odlaska? Ako želiš, kaznit ću sam sebe zbog našeg grijeha i napustit ću W na osam dana. Otići ću da ih provedem u osami, gdje ti hoćeš. U opatiji Bray-de-Haut, na primjer. Ali mi se zakuni da za vrijeme mog i/bivanja nećeš mužu ništa priznati. Misli na to da se više ne mogu vratiti budeš li govorila.
()na obeća, i on ode, ali već za dva dana dobi poziv da se vrati.
- Bez tebe mi je nemoguće izdržati zakletvu. Progovorit ću pred mužem ako ti ne budeš neprestano uz mene i svojim mi pogledima zapovijedaš da šutim. Svaki mi se sat ovoga nesnosnog života čini kao i ijeli dan.
Napokon se nebo smilovalo toj nesretnoj majci. Stanislas je malo-po-inalo izmicao opasnosti. No led je bio probijen; njezin je um spoznao veličinu grijeha, te se više nije mogla smiriti. Grižnja savjesti je ostala i bila je tako snažna kako može biti samo u jednom tako iskrenom srcu. Njezin je život bio i nebo i pakao: pakao kad ne bi vidjela Julie-na, nebo kad bi bila do njegovih nogu. - Nemam više nikakvih iluzija
- govorila mu je ona, čak i u časovima kad bi se usudila posve predati

svojoj ljubavi - ja sam prokleta, neopozivo prokleta. Ti si mlad, ti si podlegao mojem zavođenju, nebo ti može oprostiti; ali ja, ja sam prokleta. Znam to po jednom sigurnom znaku. Bojim se. Tko se ne bi bojao pakla? Ali zapravo, ja se ne kajem. Ja bih nanovo počinila

svoj grijeh, kad bi ga trebalo ponoviti. Neka me samo nebo ne kazni već na ovome svijetu i na mojoj djeci, pa ću imati i više nego što zaslužujem. Ali ti, moj Juliene - povikala bi ona u drugim trenucima - jesi li ti bar sretan? Smatraš li da te doista volim? Julienovo nepovjerenje i osjetljiv ponos, kojemu je prije svega trebala požrtvovna ljubav, nisu mogli odoljeti tako velikoj i nesumnjivoj žrtvi koja se svaki čas opetovala. On je sada gospođu de Renal obožavao. "Iako je ona plemkinja, a ja radnički sin, ona me ljubi... Ja za nju nisam neki sobar kojemu je nametnula dužnost ljubavnika.)) Odbacivši strah, Julien se potpuno prepustio ljubavnom ludilu i njegovoj samrtnoj neizvjesnosti.

- Ah, kad bih mogla da i tvoj grijeh preuzmem na sebe, onako kako si ti plemenito želio preuzeti Stanislasovu groznicu1. Ta je velika moralna kriza izmijenila prirodu osjećaja koji su spajali Ju-liena i njegovu ljubavnicu. Njegova ljubav nije više bila samo divljenje njezinoj ljepoti nego i ponos što je posjeduje.

Njihova je sreća odsada bila sreća neke mnogo više vrste; plamen koji ih je proždirao bio je snažniji. Njihovi su zanosi bili puni ludila. Njihova bi se sreća u očima svijeta činila sada mnogo veća. Ali oni nisu više nalazili onu divnu vedrinu, ono blaženstvo bez oblaka, onu tihu sreću prvih dana svoje ljubavi, kad je jedina briga gospođe de Renal bila je li ju Julien dovoljno ljubi. Njihova je sreća sada ponekad bila nalik na zločin.

U najsretnijim i naoko najmirnijim trenucima gospođa de Renal bi najednom uzviknula: - Ah, veliki Bože, vidim pakao! - i pritom bi grčevitom kretnjom stiskala Julienovu ruku. - Koje li strahovite kazne! A ja sam je i zaslužila! - Čvrsto ga je držala i privijala se uz njega kao bršljan uza zid.

Julien je uzalud nastojao umiriti tu uznemirenu dušu. Ona bi uzela njegovu ruku i obasula je poljupcima. Zatim bi pala u mračno sanjarenje. - Pakao - govorila bi ona - pakao bi za mene bio milost; imala bih bar još koji dan da provedem s njime na zemlji, ali pakao na ovom svijetu, smrt moje djece!... Za tu bi mi cijenu moj grijeh možda ipak bio oprošten... Ah, veliki Bože, ne daj mi tu milost uz tu cijenu! Ta

te siromašna djeca ničim nisu uvrijedila; ja, samo sam ja kriva: ljubim čovjeka koji mi nije muž.

Julien bi zatim vidio kako se gospođa de Renal naoko smiruje. Nastojala je vladati sobom; nije htjela zagorčavati život čovjeku koga ljubi. Usred tih promjena ljubavnih osjećaja, grižnje savjesti i uživanja, dani su prolazili munjevitom brzinom. Julien se odvikao od toga da razmišlja.

Gospođica Eliza ode u to vrijeme u Verrieres zbog neke male parnice. Tamo zateče gospodina Valenoda puna srdžbe na Juliena. Ona je bila zamrzila odgojitelja te mu je često govorila o njemu. - Vi biste me upropastili, gospodine, kad bih vam rekla istinu!... - ivče ona jednog dana gospodinu Valenodu. - Gospoda su u važnim stvarima uvijek složna... Strahovita se priznanja bijednoj služinčadi nikada ne praštaju...

Nakon tih uobičajenih fraza, koje je nestrpljiva radoznalost gospodina Valenoda umjela skratiti, doznao je on stvari koje su bile vrlo bolne za njegovo samoljublje.
Ta žena, najotmjenija u njihovu kraju, kojoj je on šest godina posvećivao toliku pažnju, i to, nažalost, javno i pred svima, ta ponosna žena uzela je za ljubavnika bijednog radnika preodjevena u odgojitelja. I da ništa ne bi nedostajalo muci gospodina upravitelja ubožnice, gospođa đe Renal obožavala je svog ljubavnika. A gospodin Julien se nije nimalo trudio da bi je osvojio, on prema gospođi nikada nije napuštao svoju uobičajenu hladnoću - dodala je sobarica uzdahnuvši. Kliza se u to uvjerila tek na ladanju, ali je držala da je ta tajna ljubav počela već mnogo ranije.
- Bez sumnje je to bio razlog - dodala je ona gnjevno - što me je on u svoje vrijeme odbio uzeti za ženu. A ja sam se, budala, savjetovala s gospođom de Renal i molila je da govori s odgojiteljem.
Iste je večeri gospodin de Renal primio iz grada, zajedno s novinama, dugačko anonimno pismo koje ga je u svim pojedinostima obavještavalo o onome što se kod njega događa. Julien je vidio kako je on hitajući to pismo napisano na plavkastom papiru problijedio i ljutilo ga pogledao. Gospodin načelnik se cijele večeri nije oporavio od uzbuđenja. Julien mu se uzalud udvoravao moleći ga za obavještenje o genealogiji najboljih burgundskih obitelji.
115
Crveno i crno
Prvi dio - XX.
XX.
Anonimna pisma
Do not give dalliance Too much the rein; the strongest oaths
are straw
To thefire i' the blood.1 Shakespeare, The Tempest
Kad su u ponoć napuštali salon, Julien je dospio reći svojoj prija-j teljici:
- Nemojmo se noćas sastati, vaš muž nešto sumnja; zakleo bih se| da je ono dugačko pismo koje je čitao uzdišući bilo anonimno.
Srećom se Julien zaključao u svoju sobu. Gospođa de Renal je došla na ludu misao da je to upozorenje samo isprika da se ne bi morao sastati s njom. Potpuno je izgubila glavu i u uobičajeno je vrijeme došla pred njegova vrata. Julien je čuo šum u hodniku te je odmah ugasio svjetiljku. Netko je nastojao otvoriti njegova vrata; je li to bila gospođa de Renal ili ljubomorni muž? Sutradan vrlo rano izjutra kuharica koja ga je zaštićivala donese Julienu knjigu kojoj je na koricama pročitao ove talijanske riječi: Guardate alla pagina 1302.
Julien zadrhta zbog te neopreznosti, potraži stranicu 130. i nađe tamo iglom pričvršćeno pismo, napisano u žurbi i natopljeno suzama, koje osim toga nije vodilo računa o pravilima ortografije. Inače je gospođa de Renal vrlo dobro vladala ortografijom, te je tom

1. Nemoj milovanju suviše popuštati; najjače su zakletve slama za vatru u krvi.
2. Pogledajte stranicu 130.

sitnicom bio dirnut i malo je zaboravio na strahovitu opasnost.
"Zar me ove noći nisi htio primiti? Ima trenutaka kad mi se čini da nikada nisam čitala do dna tvoje duše. Tvoji me pogledi plaše. Bojim te se. Veliki Bože! Možda me nikada nisi ni ljubio? U tom slučaju neka moj muž otkrije našu ljubav i neka me zatvori u vječiti zatvor, na selu, daleko od moje djece! Možda Bog tako hoće. Ja ću uskoro umrijeti; ali ti si čudovište.
Zar me ne ljubiš? Jesi li umoran od mojih ludosti, od mojih kajanja, bezbožniče? Hoćeš li me upropastiti? Dajem ti za to jedno lako sredstvo. Idi i pokaži ovo pismo cijelom Verrieresu, ili još bolje, pokaži ga samo gospodinu Valenodu. Reci mu da te ljubim, ali ne, ne reci mu takvo svetogrđe; reci mu da te obožavam, da je /ivot za mene započeo tek onog dana kad sam tebe ugledala, da u najluđim danima svoje mladosti nikad nisam ni sanjala takvu sreću kakvu tebi dugujem, da sam ti žrtvovala svoj život, da ti žrtvujem svoju dušu. Ti znaš da ti žrtvujem i mnogo više. Ali, zna li taj čovjek što su žrtve? Reci mu, reci mu da ga razdražiš, da ja prkosim svim zlobnicima i da za mene postoji samo jedina nesreća na svijetu, a ta je da vidim kako me napušta jedini čovjek /bog kojega živim. Koje li sreće za me da izgubim život, da ga žr-t vujem i da više ne strahujem zbog svoje djece! Hudi siguran, dragi prijatelju, ako postoji neko anonimno pismo, ono dolazi od onog mrskog stvorenja koje me šest godina progonilo ¦vojim grubim glasom, svojim pričanjem o jahačkim pothvatima, vojom uobraženošću i beskrajnim nabrajanjem svih svojih prednosti.
Postoji li neko anonimno pismo? Eto, o tome sam, nevaljalče, htjela s tobom razgovarati. Ali ne, ti si dobro učinio. Stežući te u svom zagrljaju, možda po posljednji put, nikako ne bih mogla o tome hladno razmišljati kao što to činim kad sam sama. Odsada naša ¦>reća više neće biti tako lako ostvariva. Hoće li to za tebe biti neugodno? Hoće, u one dane kad od gospodina Fouquea ne primiš koju zanimljivu knjigu. Žrtva je prinesena; sutra, bez obzira na to ilođe li opet neko anonimno pismo ili ne, reći ću svome mužu da oam primila anonimno pismo, da ti moramo odmah dati novca, naći neki zgodan izgovor i bez odlaganja poslati te natrag tvojim loditeljima. Ah, dragi prijatelju, bit ćemo odvojeni dva tjedna, možda i mjesec

dana. Priznajem da ćeš i ti trpjeti kao i ja. Ali to je, konačno, jedini način da se umanji učinak tog anonimnog pisma; to nije prvo takvo pismo koje je moj muž primio, i to u vezi sa mnom. Ah, koliko sam im se smijala!
Jedini je cilj mog pothvata u tome da uvjerim muža kako to pismo dolazi od gospodina Valenoda; ja zaista i ne sumnjam da ga je on

napisao. Ako napustiš ovu kuću, svakako se smjesti u Verrieresu. Uredit ću tako da će i moj muž provesti ondje dva tjedna, da bi budalama dokazao kako između njega i mene nema nesuglasica. Kad budeš u Verrieresu, sprijatelji se sa svima, čak i s liberalima. Znamo da će te sve dame htjeti primati.
Nemoj se posvaditi s gospodinom Valenodom i nemoj mu odsjeći uši, kako si neki dan govorio; naprotiv, budi prema njemu ljubazan! Glavno je da se u Verrieresu povjeruje da ćeš se ti prihvatiti odgoja djece kod Valenoda ili kod bilo koga drugog. To moj muž nikada ne bi dopustio. No ako se ipak budeš morao naj to odlučiti, bit ćeš bar u Verrieresu, pa ću te koji put vidjeti; mojal će te djeca, koja te tako vole, posjećivati. Veliki Bože, osjećaml da svoju djecu više volim zato što ona tebe vole! Koje li grižnjel savjesti! Kako li će se sve to svršiti?... Što ja to činim?... Uostalom,! ti razumiješ kako se moraš ponašati. Budi blag i uljudan, nemojl prezirati te surove ljude, molim te za to na koljenima; jer ti će ljudi| biti suci naše sudbine. Ni časka ne sumnjaj u to da će se moj muž prema tebi ponašati onako kako mu odredi javno mišljenje. Ovo mi anonimno pismo ti moraš pomoći sastaviti, naoružaj se strpljenjem i škarama. Izrezi iz jedne knjige riječi koje ćeš ovdje vidjeti, prilijepi ih zatim na list plavkastog papira koji ti, evo šaljem,| imam ga od gospodina Valenoda. Budi spreman na premetačinu spali one strane knjige koje si izrezivanjem pokvario. Ako ne nađež gotovih riječi, budi strpljiv pa ih složi slovo po slovo. Da ti uštedii trud, sastavila sam vrlo kratko anonimno pismo. Ali jao, ako mt više ne ljubiš, kao što se bojim, kako će ti se ovo moje pismo činiti] dugo!"
ANONIMNO PISMO
"Gospođo1.
S/r su vaše sitne spletke otkrivene; osobe kojima je u interesu da ih
izbiju, obaviještene su. U ime nekog ostatka prijateljstva što ga
otema Vama osjećam, pozivam Vas da se potpuno odreknete svoga
hdog seljaka. Ako ste dovoljno pametni da to učinite, Vaš će muž
i trovati daje obavijest koju je primio lažna i ostavit će ga u njego-
roj zabludi. Mislite na to da znam vašu tajnu; dršćite, nesretnice,
u ida morate paziti kako ćete se prema meni ponašati."
('im izlijepiš riječi od kojih se sastoji to pismo (jesi li u njemu
pivpoznao upraviteljev način izražavanja?), iziđi iz kuće, ja ću te
usresti. (Hici ću u selo i vratiti se zbunjena lica, a i bit ću vrlo
zbunjena.
liki Bože, što ja tu stavljam na kocku, a sve to samo zato što si
naslutio da postoji neko anonimno pismo. Napokon ću zaprepa-aa
lica dati svome mužu pismo koje mi je, reći ću, uručio neki
/.nanac. Ti otiđi s djecom u šetnju kroz šumu i vrati se tek na u'ak.
vrha stijena možeš vidjeti toranj golubinjaka. Ako stvar prođe >>bro,
izvjesit ću ondje bijeli rubac; u protivnom slučaju neće u no biti
ništa.
i loće li te tvoje srce, nezahvalniče, ponukati da pronađeš način
iko ćeš mi, prije nego što odeš u šetnju, kazati da me ljubiš? Što ni

se dogodilo, u jedno budi siguran: naš konačni rastanak ne ih preživjela ni za jedan dan. Ah, loše li majke. Te riječi koje sam I ravo napisala prazne su riječi, dragi Juliene. Ja ih ne osjećam; u om času mogu misliti samo na tebe; napisala sam ih samo zato i me ti ne bi osudio. Sada, u trenutku kada mislim da bih te iDgla izgubiti, čemu da se pretvaram? Neka ti se moja duša čini I rutna, ali ja neću lagati čovjeku koga obožavam! Već sam u svom votu previše varala. Znaj da ti opraštam ako me više ne ljubiš.
¦mam vremena ponovno pročitati ovo pismo. U mojim je očima
lla cijena platiti životom one sretne dane koje sam provela u
)m zagrljaju. Ti znaš da će me oni više stajati."
118
119
Crveno i crno
XXI.
Razgovor s gospodarom
Alas, our frailty is the cause, not we\ For such as we are made oj, such we be.\
Twelfth nigh\
Julien je s djetinjim veseljem cijeli sat skupljao riječi. Kad je izaša< iz sobe, sreo je svoje đake i njihovu majku; uzela je pismo takc jednostavno i hrabro da ga je taj mir prestrašio.
- Je li ljepilo dovoljno osušeno? - upita ga ona.
"Zar je to ta žena koja umalo nije poludjela od kajanja?" pomisl on. "Koje su ovog časa njezine namjere?" Bio je suviše ponosan je upita, ali mu se, možda, nikada nije sviđala više nego sada.
- Ako mi to ne uspije - doda ona s istom hladnokrvnošću oduzet će mi sve. Zakopajte ovo negdje u planini; to će mi može jednog dana biti cijeli imutak.
Ona mu preda kutiju presvučenu crvenim safijanom, s puno zlat i s nekoliko dijamanata.
- Idite sadi - reče mu ona.
Ona poljubi djecu, a najmlađega i dva puta. Julien je stajao nepc mican. Ona se udalji brzim korakom i ne pogledavši ga.
Od časa kad je otvorio anonimno pismo, život gospodina de Rem la bio je užasan. Tako uzrujan nije bio još od 1816.,
kad je morao izići na dvoboj, i, da budemo prema njemu pravedn] tada ga mogućnost da dobije tane u glavu nije činila tako nesretnu
1. Jao, naša je slabost tome uzrok, ne mi;
Jer kakvi smo stvoreni, takvi i jesmo. (Shakespeare)
120
Prvi dio-XXI.
kao što je to bio sada. Ispitao je pismo na sve moguće načine. "Nije li to ženski rukopis?" pitao se. "A ako jest, koja ga je žena pisala?" Zamišljao je redom sve žene koje je poznavao u Verrieresu, ali nije mogao ni jednoj sa sigurnošću pripisati to pismo. "Je li muškarac diktirao to pismo? Koji je to muškarac?" I opet ista neizvjesnost. Bez sumnje mu većina onih koje poznaje zavidi i mrzi ga. ((Valja se posavjetovati sa svojom ženom", pomisli on po navici, digavši se iz naslonjača u koji se bio zavalio.

- Veliki Bože! - usklikne tek što je ustao, lupivši se po čelu - ta baš se pred njom moram čuvati; ona je ovog časa moj neprijatelj!
- I od bijesa mu zasuziše oči.
Bila je pravedna nagrada za bešćutnost njegova srca, u kojoj se sastoji sva provincijska mudrost, što se tog časa gospodin de Renal najviše bojao upravo svojih dvaju najboljih prijatelja. ()sim njih, imam možda još desetak prijatelja", i on u mislima o u ijeni koliku bi utjehu mogao naći u svakome od njih. "Svima bi, \ ima", poviče u bijesu, "moj strašni doživljaj učinio najveće zadovoljstvo!" Na sreću, bio je uvjeren da mu ne zavide bez razloga, i)sim svoje divne kuće u gradu, koju je kralj *** zauvijek odliko-\ ao prespavavši u njoj, on je vrlo lijepo uredio dvorac u Vergvju. Pročelje je bilo bijelo oličeno, a prozori ukrašeni lijepim zelenim kapcima. Misao na tu krasotu načas ga je utješila. Činjenica je da se taj dvorac mogao opaziti već iz daljine od tri do četiri milje, na vrliku štetu svih ljetnikovaca i takozvanih dvoraca u susjedstvu, koji su bili sačuvali svoju neuglednu sivu boju što su je s vremenom Mrkli.
i .ospodin de Renal mogao je računati na samilost i suze jednog od \ ojih prijatelja, starješine župne crkve, ali to je bila neka budala t oji je zbog svega plakao. Pa ipak, taj je čovjek bio njegovo jedino i očiste.
Koja se nesreća može usporediti s mojom? - uzvikne on bije-mo. - Kako sam osamljen.
Ic li moguće", govorio je sebi taj zaista sažaljenja vrijedan čovjek, ic li moguće da u svojoj nesreći nemam ni jednog prijatelja da ga i pitam za savjet? Jer moj se um pomutio, ja to osjećam! Ah, Fal-"/! Ah, Ducros!" viknuo je s gorčinom. Bila su to imena dvojice
nn'govih prijatelja iz djetinjstva koje je on 1814. svojom nadutosti
utlaljio od sebe. Oni nisu bili plemići, i on je htio izmijeniti onaj

odnos jednakosti u kojemu su živjeli od djetinjstva. Jedan od njih, Falcoz, čovjek duha i srca, trgovac papirom u Verrieresu, kupio je tiskaru u glavnom gradu tog departmana i osnovao jedne novine. Kongregacija je odlučila da ga upropasti. Njegove su novine zabranjene i oduzeta mu je tiskarska dozvola. U tim žalosnim prilikama pisao je on prvi put nakon deset godina gospodinu de Renalu. Načelnik grada Verrieresa smatrao je svojom dužnošću da odgovori poput starog Rimljanina: - Kad bi mi kraljev ministar iskazao čast da me pita za mišljenje, rekao bih mu: "Upropastite bez smilovanja sve provincijske štampare i stavite ih pod monopol, jednako kao i duhan." Tog se pisma dobrom prijatelju, pisma kojemu se u svoje vrijeme divio čitav Verrieres, gospodin de Renal sjetio s užasom. "Tko bi bio mislio da ću usprkos svom položaju, bogatstvu i odlikovanjima, jednog dana požaliti zbog tog pisma?" U tom gnjevnom raspoloženju, čas protiv samoga sebe, čas protiv' svega što ga okružuje, proveo je jednu strašnu noć; ali mu, srećom, nije palo na um da uhodi svoju ženu. "Navikao sam

na Louisu", mislio je on, "ona zna sve moje poslovi kad bih se sutra morao ženiti, ne bih našao druge koja bi je mog! zamijeniti." I uvjeravao je samog sebe kako mu je žena nedužr Taj ga je način gledanja oslobađao dužnosti da pokaže odlučnost mnogo mu je bolje odgovarao. "Ta koliko je već žena oklevetano! "Ali što", povikne on najednom ushodavši se po sobi. "Zar trpj(da mi se ona smije zajedno sa svojim ljubavnikom, kao da sam neki prosjak, nitko i ništa? Zar da čitav Verrieres pravi šale na račun moje dobroćudnosti? Sto sve nisu govorili o Charmieru?" (Bio je to neki čovjek za kojega su svi znali da ga žena vara.) "Nije li na svačijim usnama smiješak čim se spomene njegovo ime? On je valjan odvjetnik, a tko ikada govori o njegovu govorničkom daruj Ah, Charmier', kažu, 'Bernardov Charmier', tako ga nazivaju ii nom onoga koji ga je osramotio."

"Hvala nebesima", pomisli gospodin de Renal čas kasnije, "ja nj mam kćeri, i način na koji ću kazniti majku neće nimalo nau(" budućnosti moje djece. Mogao bih zateći tog seljačića sa svojoj ženom i oboje ih ubiti; možda bi u tom slučaju tragika oduzela toj događaju smiješnost." Ta mu se misao svidjela; razradio ju je dc najmanje pojedinosti. "Kazneni je zakon na mojoj strani, i što gc se dogodilo, spasit će me naša kongregacija i moji prijatelji iz pore te." Pogledao je svoj lovački nož koji je bio vrlo oštar, no pomisao na krv zadavala mu je strah.

"Mogao bih izmlatiti toga drskog odgojitelja i istjerati ga; ali kojeg li skandala u Verrieresu, pa i u cijelom departmanu! Kad je nakon zabrane Falcozovih novina glavni urednik izašao iz zatvora, pridonio sam tome da on izgubi službu koja mu je nosila šest stotina franaka. Kažu da se to piskaralo usuđuje pojavljivati u Besangonu; mogao bi me spretno iznijeti na glas, i to na takav način da bi ga bilo nemoguće dovesti pred sud. Dovesti ga pred sudi... Taj će bezobraznik na tisuće načina dokazivati da govori istinu. Čovjeka iz ilobre obitelji, koji ima položaj kao ja, mrze svi plebejci. Našao bih r u onim strašnim pariškim novinama. Oh, Bože, koje li propasti] Vidjeti kako staro ime de Renal tone u blato rugla... Ako ikada bu-

¦ lem putovao, morat ću promijeniti ime. Stol Napustiti ime koje u-moja slava i snagal To je vrhunac nesreće."

Ako ne ubijem svoju ženu i ako je sramotno otjeram, ima ona u lu-sangonu tetku, koja će joj odmah dati u ruke čitav svoj imutak. Moja će žena otići u Pariz da tamo živi sa Julienom; to će se u Ver-i ieresu znati te će me i opet smatrati prevarenom budalom."

Napokon je taj nesretnik po bljedilu svoje svjetiljke opazio da se i i da dan. Ode u vrt da udahne malo svježeg zraka. Toga je časa bio * itovo odlučio da ne čini skandala, naročito zbog toga što bi skan-l.iI ispunio radošću njegove dobre prijatelje u Verrieresu. etnja vrtom malo ga umiri. "Ne", uzvikne on, "nipošto se neću u I reći svoje žene, ona mi previše vrijedi!" S užasom je zamišljao ikva bi bila njegova kuća bez takve žene; sva mu je rodbina bila narkiza de R... stara, glupa i zla.

I 'ide mu na um jedna izvrsna misao, ali bi njezino izvođenje zahti-II valo mnogo veću snagu karaktera no što ju je imao taj bijedni čo-iek. "Ako zadržim svoju ženu", govorio je sebi, "ja ću joj - koliko

.'obe poznam - jednog dana kad mi bude dosađivala, predbaciti iiezin grijeh. Ona je ponosna, i mi ćemo se posvađati, i to prije ¦ n'go naslijedi tetku. A kako će mi se tek tada svi rugati! Moja žena oli svoju djecu, pa će na posljetku sve njima pripasti. Ali ja, ja ću 'iti predmet smijeha u Verrieresu. 'Sto', reći će svi, 'nije se svojoj cni znao ni osvetiti!' Nije li bolje da samo sumnjam i da ništa ne
i 'i ovjeravam? Time sebi vežem ruke i ne mogu joj, prema tome, i išta predbacivati."

Čas kasnije ponovno se u gospodinu de Renalu javila povrijeđena taština i on se s mukom sjećao svih dokaznih sredstava koje bi navodili igrajući bilijar u Kasinu ili u Plemićkom klubu u Verrieresu, kad bi koji brbljavac prekinuo igru da se našali na račun nekog prevarenog muža. Kako su mu se sada te šale činile okrutne! "Bože, da mi je barem žena mrtva! Tada mi se ne bi mogli rugati. Što nisam udovacl Otišao bih provesti šest mjeseci u najboljim pariškim društvima." Nakon časka zadovoljstva od pomisli na mogućnost da ostane udo-j vac, u mašti se vratio ispitivanju sredstava kojima bi mogao utvr-* diti istinu. Bi li u ponoć, kad svi budu spavali, posuo tanak sloj pijeska pred vrata Julienove sobe? Sutradan, rano ujutro, vidio bi otiske stopa.
"To sredstvo ne vrijedi ništa!" povikne on bijesno. "Ona nevaljali Eliza opazila bi to i uskoro bi se u kući znalo da sam ljubomoran^
U nekoj drugoj priči iz Kasina, muž se uvjerio u svoju nesreću pr čvrstivši s malo voska vlas, tako da je poput pečata zatvarala vrat ženine i ljubavnikove sobe.
Nakon toliko sati neodlučnosti to mu se sredstvo za otkrivanjl njegova slučaja učinilo svakako najbolje, i on odluči poslužiti njime, kadli na zavoju jedne aleje sretne ženu koju je malo prij| poželio vidjeti mrtvu.
Vraćala se iz sela. Bila je na misi u Vergvju. Predaja, koja je po suc trijeznih filozofa vrlo nesigurna, ali kojoj je ona vjerovala, tvrdila j| da je mala crkva kojom se danas služe nekoć bila dvorska kapelic gospodara od Vergvja. Ta je misao mučila gospođu de Renal cijel vrijeme koje je u toj crkvi namjeravala provesti u molitvi. Neprc stano je zamišljala svog muža kako u lovu ubija Juliena, tobož nesretnim slučajem, a zatim je uvečer sili da pojede njegovo srce
"Moja sudbina", reče ona sebi, "ovisi o tome što će on misliti sli šajući me. Poslije te odsudne četvrti sata neće možda više biti pr like da s njim govorim. On nije mudar čovjek i njime ne upravljj razum. Mogla bih, dakle, svojom slabom pameću predvidjeti št će on učiniti ili reći. On će odlučiti o našoj zajedničkoj sudbini, ima vlast. Ali ta sudbina ovisi o mojoj spretnosti, o vještini me upravljanja mislima toga mušičavog čovjeka kojega srdžba čini si jepim i sprečava da vidi polovicu stvari. Veliki Bože, potrebna je vještina, hladnokrvnost! Odakle da ih uzmem?"

Čim je ušla u vrt i izdaleka ugledala svog muža, njome kao nekim čudom, ovlada mir. Njegova nepočešljana kosa i neuredno odijelo udavali su da nije spavao.
Ona mu pruži otvoreno, ali nanovo složeno pismo. On je, ne rast vorivši ga, gledao u nju bezumnim pogledom. - To je neka gnusoba - reče ona - koju mi je, kad sam prolazila iz bilježnikova vrta, predao neki čovjek sumnjiva izgleda koji tvr-ili da vas poznaje i da vam duguje zahvalnost. Zahtijevam od vas icdno, a to je da onog gospodina Juliena bez odlaganja otpravite njegovim roditeljima. - Gospođa de Renal se možda malo suviše požurila i izgovorila te riječi i
I 'tije nego što je trebalo, samo da bi se što prije oslobodila od stranog zadatka da ih mora reći.
1 'buzela ju je radost kad je vidjela veselje što ga je izazvala kod svog muža. Po upornosti pogleda koji je u nju upro, ona je shvatila da !¦¦ Julien dobro pogodio. Umjesto da se ražali nad tom istinskom nesrećom, ona pomisli: "Kakav genij, kakva savršena pronicavost, i to kod mladića koji je još bez iskustva! Dokle li će on jednom lotjerati? Ah, tada će njegovi uspjesi biti uzrok da me zaboravi!" I;ij mali časak divljenja za čovjeka kojega je obožavala potpuno je ¦ ulstranio njezinu zbunjenost.
Mila je veoma zadovoljna svojim postupkom. "Nisam bila nedostojna Juliena", pomisli ona s blagom i iskrenom slašću. Mi* rekavši ni riječi iz straha da se ne bi na što obvezao, gospodin \r Renal je ispitivao drugo anonimno pismo, koje je, ako se čitatelj ii'ća, bilo sastavljeno od tiskanih riječi nalijepljenih na plavkasti i pir. "Rugaju mi se na sve načine", pomisli gospodin de Renal, ! u van umorom.
')pet nove uvrede koje valja ispitati, i opet zbog moje žene!"
malo nije na nju sasuo najgrublje pogrde i samo ga je pomisao
i nasljedstvo u Besanc,onu nekako zadržala. Izjedan potrebom da
na nečemu iskali, zgužva drugo anonimno pismo i stade hodati likim koracima; osjećao je potrebu da se udalji od svoje žene. okoliko se časaka kasnije vrati k njoj, malo smireniji.
Moramo se odlučiti i otpustiti Juliena - reče mu ona odmah. Naposljetku, on je samo radnički sin. Vi ćete ga odštetiti s ne-o liko škuda; uostalom, on je učen, polako će naći drugu službu,
i primjer kod gospodina Valenoda ili kod potprefekta Maugirona,

koji imaju djecu. Tako neće biti oštećen...
- Govorite kao prava glupača! - poviče gospodin de Renal strašnim glasom. - Ali može li se od žena i očekivati zdrav razum? Nikada ne pridajete pozornost onome što je razumno; kako biste nešto znale? Vaša nebriga, vaša lijenost daje vam snage samo za lov na leptire. Baš smo nesretni što moramo imati u svojoj obitelji tako bijedna stvorenja!...
Gospođa de Renal ga je pustila da govori i on je dugo govorio; iskaljivao je svoj gnjev, kako se kaže u onom kraju.

- Gospodine - odvrati mu ona napokon - govorim kao žena povrijeđena u svojoj časti, to jest u onome što joj je najdragocjenije.
Gospođa de Renal sačuvala je nepokolebljivu hladnokrvnost za cijelo vrijeme tog mučnog razgovora o kojemu je ovisila mogućnost da još pozivi pod istim krovom sa Julienom. Tražila je misli koje je smatrala najprikladnijima da pomoću njih vodi slijepu srdžbu svog muža. Bila je neosjetljiva za sve uvredljive riječi koje je on izgovorio, nije ih ni slušala, mislila je tada na Juliena. "Hoće li biti zadovoljan sa mnom?" pitala se.
- Taj seljačić kojega smo obasipali susretljivošću, pa i darovima, može biti i nedužan - reče ona napokon - ali on je ipak povod za prvu uvredu koja mi je nanesena... Gospodine, kad sam pročitala to gnusno pismo, odlučila sam da će iz vaše kuće otići ili on ili ja.
- Hoćete li učiniti sablazan, obeščastiti i mene i sebe? Time biste mnogima u Verrieresu učinili veliko zadovoljstvo.
- Istina, većina ljudi ondje zavidi blagostanju u koje je vaša mudra uprava umjela dovesti i vas, i vašu obitelj i grad... Pa dobro, nagovorit ću Juliena da vas zamoli za dopust i da ode na mjesec dana k onom trgovcu drvom u planini, dostojnom prijatelju toga mladog radnika.
- Da se niste usudili išta poduzimati! - reče gospodin de Renal prilično mirno. - Prije svega neću nikako da vi s njim govorite. Ražestili biste se i posvadili biste mene s njim, ta znate kako je taj gospodičić osjetljiv.
- Taj mladić nema ni mrve takta - prihvati gospođa de Renal.
- Možda je učen, to vi bolje razumijete, ali on je u biti pravi seljak. Što se mene tiče, ja sam izgubila svako dobro mišljenje o njemu otkad je odbio oženiti se Elizom. Mogao je sebi tako osigurati
I
dućnost, a odbio ju je samo zato što ona tobože koji put odlazi
.)tajno gospodinu Valenodu.
Ah! - reče gospodin de Renal podigavši obrve pretjerano viso-,o. - Zar vam je to Julien rekao?
Ne izričito; on mi je uvijek govorio o svom pozivu za svećeni-ko zvanje, ali, vjerujte mi, prvi je poziv za te sitne ljude da sebi "iguraju koru kruha. Ipak mi je natuknuo da mu ti tajni posjeti isu nepoznati.
A ja, ja to nisam znao! - povikne gospodin de Renal ponovno u najvećem bijesu, naglašavajući svaku riječ. - Pod mojim se krovom zbivaju stvari za koje ja ne znam... Što, zar je bilo nešto omeđu Elize i Valenoda?
Ah, to je stara priča, dragi prijatelju! - reče gospođa de Renal
111 jući se. - A možda i nije bilo ništa zlo. Bilo je to u vrijeme kad
o vaš dobri prijatelj Valenod ne bi bio ljutio da se u Verrieresu
mislilo kako između njega i mene postoji mala, posve platonska
iiubav.
Imao sam jednom taj dojam! - uzvikne gospodin de Renal I
"."dajući iz čuda u čudo lupkajući se bijesno po glavi. - A vi mi o tome niste ništa rekli?

Zar je zbog jedne beznačajne, prolazne taštine našega dragog upravitelja trebalo zavaditi dva prijatelja? Nema žene iz našeg društva kojoj on nije uputio nekoliko vrlo duhovitih, pa čak i galantnih pisama. Je li i vama pisao? On mnogo piše.
Smjesta mi pokažite ta pisma, naređujem vam - i gospodin de Krnal se uspravi u svoj svojoj visini.
Ne pada mi ni na um - odgovori mu ona blago, gotovo ravno-lu.šno. - Pokazat ću vam ih jednoga dana kad budete razboritiji. Smjesta mi ih pokažite, trista mu! - povikne gospodin de Re->."l, lud od bijesa, a ipak sretniji no što je bio posljednjih dvanaest Ali.
- Zakunite mi se da se nikad nećete posvaditi s upraviteljem ubožnice zbog tih pisama! - zatraži gospođa de Renal vrlo ozbiljno.
Posvađali se mi ili ne, nahodište mu svakako mogu oduzeti. !ego - nastavi on bijesno - hoću ta pisma ovog časa! Gdje su? U ladici mog pisaćeg stola, ali vam nikako neću dati ključ.
126
127
1
Crveno i crno
- Obit je - poviče on trčeći prema sobi svoje žene.
On zaista željeznom šipkom obije vrlo skupocjen pisaći stol od rena mahagonija koji je bio dobavio iz Pariza i koji je često, kad se činilo da na njemu vidi koju mrlju, trljao krajem svog kaputa.| Gospođa de Renal uspe se trkom uza sto dvadeset stuba golut njaka i pričvrsti ugao bijelog rupca za rešetku prozorčića. U toj času bila je najsretnija žena na svijetu. Suznih je očiju gledala pr ma velikim šumama u planini. "Pod jednom od tih krošnjatih kava Julien zacijelo vreba taj sretni znak", pomisli ona. Dugo osluškivala, zatim je proklela jednolično cvrčanje cvrčaka i ptica. "Da nema te buke, mogao bi od velikih stijena sve dov<j doprijeti radosni usklik." Željnim je pogledom promatrala velil padinu tamnog zelenila, ravnog poput livade, što su ga činili vrž stabala. "Kako se nije sjetio", pomisli ona ožalostivši se, "da pri nađe neki znak kojim bi mi javio da je njegova sreća ravna mojoj| Nije silazila s golubinjaka sve dok se nije pobojala da će je njea muž potražiti.
Zatekla ga je bijesna. Gutao je bezazlene fraze gospodina Valen| da, koje još nikad nitko nije čitao s tolikim uzbuđenjem. Uhvativši čas kad su joj uzvici njezina muža dopustili da dođe riječi, ona reče:
- Neprestano se vraćam na svoju misao: najbolje je da Juli^ otputuje na neko vrijeme. Ma kakav dar pokazivao za latinski, je ipak samo seljak, često neotesan i bez takta; svakog mi danaj uvjerenju da je uljudan, izražava pretjerane i neukusne komj mente, koje valjda uči napamet iz nekog romana.
- On nikad ne čita romane - povikne gospodin de Renal -I tome sam se osvjedočio. Mislite li vi da sam ja gospodar kuće k(je slijep i koji ne zna što se kod njega događa?
- Pa dobro! Ako te smiješne komplimente nigdje ne čita, on izmišlja, što je za njega još i gore. Bit će da je na taj način govor o meni i u Verrieresu... i, da ne tražimo daleko - reče gospođa Renal

praveći se kao da je nešto otkrila - bit će da je tako govor pred Elizom, što je gotovo isto kao da je govorio pred gospodine Valenodom.
- Ah1. - povikne gospodin de Renal potresavši stol i sobu jedni| od najjačih udaraca šakom kojim je ikada itko udario po ste
- anonimno pismo složeno pomoću tiskanih slova i Valenodol

s"isma napisana su na jednakom papiru!
iKonačno!"... pomisli gospođa de Renal. Pretvarala se kao da ju r otkriće porazilo, i, kako nije imala hrabrosti da ga poprati ma i rdnom jedinom riječju, pođe sjesti daleko na divan u dnu salona. Od tog je časka bitka bila dobivena; gospođa de Renal se morala ako ljutiti kako bi spriječila svog muža da se ode objašnjavati s lobožnjim piscem anonimnog pisma.
- Kako ne osjećate da bi bila najveća nespretnost napasti gospodina Valenoda bez dovoljno dokaza? Zavide vam, gospodine. Sto je (ome razlog? Vaše sposobnosti. Vaša mudra uprava, vaše vrlo ukupne građevine, miraz koji sam vam donijela i, iznad svega, znatno iđslijeđe kojemu se možemo nadati od moje dobre tetke, naslije-it koje beskrajno preuveličavaju, sve su to razlozi da ste vi sada 5>rva ličnost u Verrieresu.
- Zaboravili ste moje porijeklo - reče gospodin de Renal malo <o osmjehnuvši.
Vi ste jedan od najodličnijih plemića ove pokrajine - nastavi i "i I j ivo gospođa de Renal. - Kad bi kralj bio slobodan da čini što l"'i r i kad bi mogao odati priznanje porijeklu, vi biste bez sumnje loli član gornjega doma. I vi u tako sjajnom položaju želite dati Mvisti priliku da vas ocrnjuje!
""Dvoriti gospodinu Valenodu o njegovu anonimnom pismu, znači "bjaviti cijelom Verrieresu, ah, što kažem, cijelom Besangonu, ci-<loj pokrajini, da je taj sitni građanin, kojemu je jedan Renal mo-'tla nesmotreno iskazivao prijateljstvo, našao načina da ga vrijeđa. Kad bi ta pisma koja ste upravo našli dokazivala da sam ja uzvraća-.i ljubav gospodinu Valenodu, vi biste me morali ubiti, ja bih to sto ,"uta zavrijedila, ali mu nikako ne biste smjeli pokazati svoj gnjev. NJo zaboravljajte da svi naši susjedi jedva čekaju povod da vam se iHVCte za vašu nadmoć; pomislite da ste 1816. pridonijeli stanovi-'im uhićenjima. Onaj čovjek koji se sklonio na svoj krov...
- Mislim da vi prema meni nemate ni obzira ni prijateljstva! - jH)viče gospodin de Renal sa svom gorčinom koju izaziva takvo sjećanje. - A ja nisam postao per!...
- Držim, prijatelju - prihvati smiješeći se gospođa de Renal
- da ću ja biti bogatija od vas, da sam vaša družica već dvanaest godina i da zbog svih tih razloga moram i ja sudjelovati, osobito u ovoj današnjoj stvari. Vrijedi li vama više jedan gospodin Julien

I
nego ja - doda ona s tek prikrivenim gnjevom - spremna zimu provesti kod svoje tetke. Te su riječi bile sretno upotrijebljene. Bilo je u njima odlučne koja je nastojala biti puna uljudnosti. One su pridonijele odli gospodina de Renala. Ali on je, prema provincijskom običaju, dugo govorio i ponavljao sve svoje razloge. Žena ga je pustila voriti jer je u njegovu glasu još bilo srdžbe. Napokon je dvos tno nepotrebno brbljanje iscrpio snagu čovjeka koji je cijelu drhtao od gnjeva. Odlučio je kako se ponašati prema gospodi Valenodu, Julienu, pa čak i prema Elizi. Za vrijeme tog velikog objašnjavanja gospoda de Renal umalo jednaput-dvaput osjetila neku simpatiju za tu toliko stvarnu sreću čovjeka koji joj je dvanaest godina bio prijatelj. Ali praj su strasti sebične. Osim toga, svakog je časa očekivala da će spomenuti anonimno pismo što ga je dan prije primio, ali on nije učinio. Gospođa de Renal nije se osjećala sigurna, jer nije p< znavala misli koje je možda netko natuknuo čovjeku o kojemu ovisila njezina sudbina. Jer u provinciji muževi su gospodari javne mišljenja. Muž koji se žali postaje smiješan, što u Francuskoj sv ki dan biva sve manje opasno; ali njegova žena, ako joj on ne i novca, postaje radnica s dnevnicom od petnaest sua, i još se dob duše nećkaju da je uposle.
Odaliska u haremu može svakako ljubiti sultana; on je svemoćan i ona nema nimalo nade da bi mu kojekakvim malim lukavstvin mogla oteti autoritet. Gospodareva je osveta strašna, krvava, a vojnička i plemenita: udarac bodežom dovršava sve. U XIX. st< ljeću muž ubija ženu izlažući je javnom preziru i zatvarajući j vrata svih salona.
Osjećaj opasnosti oživio je u gospođi de Renal kad se vratila svoju sobu; nemilo je se dojmio nered u kojemu ju je našla. Klji čanice svih njezinih lijepih škrinjica bile su razbijene; nekoliko daščica parketa bilo istrgnuto. "On ne bi imao smilovanja za me pomisli ona. "Tako pokvariti ovaj pod od raznobojnog drveta kc toliko voli! Kad koje od djece uđe ovamo s vlažnim cipelama, c pocrveni od bijesa. A sad je taj pod zauvijek pokvaren!" Poglc na to nasilje odagnao je smjesta i posljednju grižnju savjesti zbi njezine brze pobjede. Julien se s djecom vratio nešto prije nego je zazvonilo na ručak. P>
|"vršetku ručka, kad se služinčad povukla, gospođa de Renal mu reče vrlo hladnim glasom:
I- Vi ste mi izrazili želju da provedete dva tjedna u Verrieresu. | Gospodin de Renal pristaje da vam dade dopust. Možete otići kad "god želite. Ali da djeca ne bi gubila vrijeme, slat ću vam svaki dan 11 ili ove zadatke da ih ispravite.
Ja vam nikako neću odobriti više od tjedan dana - doda gospo-Im de Renal vrlo neugodnim glasom. Julien opazi na njegovu licu u/.nemirenost čovjeka koji je vrlo izmučen.
.\oš se ni na što nije odlučio - reče Julien svojoj prijateljici kad m i načas ostali sami u salonu.
t iospođa de Renal mu brzo ispriča sve što je od jutra do tada ¦u inila.

Noćas ćeš čuti pojedinosti - doda ona smijući se. "Eto ženske [u>kvarenosti!" pomisli Julien. "Kakvo ih zadovoljstvo, kakav na-i hi potiče da nas varaju?"
Držim da vas je ljubav u isti mah i prosvijetlila i zaslijepila - ' ive joj on hladno. - Vaše je današnje ponašanje divno, samo je li i .i/borito da se večeras pokušamo sastati? Ova je kuća puna nepri-i.itclja; mislite na Elizinu strastvenu mržnju prema meni.
Ta je mržnja uvelike nalik na strastvenu ravnodušnost koju vi pokazujete prema meni.
- Sve da sam i ravnodušan, dužan sam vas izbaviti iz opasnosti u koju sam vas gurnuo. Ako se slučajno dogodi da gospodin de Renal razgovara s Elizom, ona mu jednom riječju može sve otkriti. Zar se om ne bi mogao, dobro naoružan, sakriti kraj moje sobe...
Stol Čak ni hrabri niste više! - reče gospođa de Renal sa svom "liolosti plemićke kćeri.
Nikada se ne bih tako nisko spustio da govorim o svojoj hrabrosti - reče Julien hladno - to je bijedno. Neka svijet sudi po ¦ I jelima! Ali - doda on uzimajući je za ruku - vi i ne slutite koliko sam vam odan i koliko se radujem što se mogu s vama oprostiti prije nego odem na taj neugodni dopust.

XXII.
Kako se postupalo godine 1830.
Čovjeku je dana riječ da bi mogao sakriti svoju mise
R. P. Malagric
Tek što je stigao u Verrieres, Julien se stade prekoravati zbog sv<j je nepravednosti prema gospođi de Renal. "Da je ona iz slabos podbacila u sceni s gospodinom Renalom, prezirao bih je kao žer skicu. Ovako, ona se izvukla kao kakav diplomat, a ja suosjećam| poraženim koji je moj neprijatelj. U mome držanju ima buržujsl uskogrudnosti; moja je taština povrijeđena jer je gospodin de nal muškarac. Sjajnog li velikog društva kojemu imam čast pripj| dati] Baš sam glupan."
Župnik Chelan bio je odbio sve stanove koje su mu najodličniji berali onoga kraja, natječući se međusobno, ponudili kad je mora napustiti župni dvor. Dvije sobe koje je unajmio bile su zatrpar njegovim knjigama. Julien, htijući pokazati Verrieresu što je ^ ćenik, ode k svom ocu po dvanaestak jelovih dasaka, koje je sai na leđima nosio cijelom glavnom ulicom. Od svoga bivšega drug posudio je alat i ubrzo napravio police, na koje je poslagao knjig velečasnog Chelana. - Mislio sam da te svjetska taština pokvarila - reče mu stara plačući od radosti. - Eto, ovime si popravio onu djetinjariju kac si navukao sjajnu odoru počasne garde, koja ti je pribavila tolil neprijatelja.
Gospodin de Renal naredio je Julienu da stanuje u njegovoj kuć Nitko nije ni slutio što se dogodilo. Treći dan nakon svog dolasl Julien vidje kako u njegovu sobu ulazi nitko manje nego gospoc

potprefekt de Maugiron. Tek nakon puna dva sata dosadna razgovora i beskrajnih jadikovanja nad ljudskom zlobom, nad

slabim po-wnjem onih koji upravljaju javnom imovinom, nad opasnostima "je prijete jadnoj Francuskoj itd, itd, Julien napokon poče nazira-i razlog tog posjeta. Bili su već na stubištu, i siromašni odgojitelj, "ii je bio napola u nemilosti, ispraćao je s dužnim poštovanjem i u idućeg prefekta nekog sretnog departmana, kad se ovaj izvolio pozabaviti Julienovom sudbinom, pohvaliti njegovu umjerenost u stvarima osobne koristi itd, itd. Napokon ga gospodin de Maugi-ion zagrli kao rođeni otac, predloži mu da napusti gospodina de Kenala i da stupi u službu kod nekog činovnika čiju djecu valja odgojiti, a koji kao kralj Filip, zahvaljuje nebu, ne toliko zato što inu ih je dalo, već zato što su se rodila u blizini gospodina Juliena. Njihov će odgojitelj imati osam stotina franaka plaće, koja mu se neće isplaćivati svaki mjesec, jer to nije otmjeno, reče gospodin de Maugiron, nego svaka tri mjeseca, i to uvijek unaprijed. Sada je bio red na Julienu, koji je već sat i pol dosađujući se čekao da dođe do riječi. Njegov je odgovor bio savršen i, prije svega dugačak kao pastirska poslanica; sve je u tom odgovoru bilo natuknu-to, ali ništa jasno rečeno. U njemu je istodobno bilo izraženo poštovanje prema gospodinu de Renalu, duboko štovanje verrierske javnosti i priznanje slavnom potprefektu. Začuđen što je naišao na još većeg jezuita no što je sam, potprefekt je uzalud nastojao izmamiti neki određen odgovor. Julien je, ushićen, iskoristio priliku da se vježba, pa je ponovno počeo svoj govor, ali drugim riječima. Nikada rječit ministar koji želi iskoristiti kraj sjednice, kad se čini da se skupština probuditi, nije s više riječi manje rekao. Tek što je gospodin de Maugiron otišao, Julien se stade smijati kao lud. Da iskoristi svoj jezuitski polet, napiše gospodinu de Renalu pismo od devet stranica u kojemu ga izvještava o svemu što mu je rečeno i ponizno ga moli za savjet. "Taj mi lupež ipak nije rekao ime osobe koja je stavila ponuda! Bit će da je to gospodin Valenod koji u mom izgnanstvu u Verrieres vidi posljedicu svoga anonimnog pisma." Odaslavši pismo, Julien - zadovoljan poput lovca koji lijepoga jesenskog dana u šest sati ujutro izbije odjednom na ravnicu punu divljači - iziđe posjetiti župnika Chelana i zamoliti ga za savjet. Ali prije no što je stigao do dobrog župnika, nebo kao da mu je htjelo pribaviti što više užitaka, dovede mu u susret gospodina

Valenoda. Julien nije tajio od njega brige što mu razdiru srce. Siromašan mladić kao što je on, reče, mora se sav posvetiti pozivu koji mu je nebo usadilo u srce, ali na ovom žalosnom svijetu nije sve u pozivu. Da bi čovjek u vinogradu Gospodnjem dostojno radio i da ne bi bio posve nevrijedan tolikih učenih suradnika, potrebna mu je naobrazba; trebao bi provesti dvije vrlo skupe godine na bogosloviji u Besangonu. Stoga je prijeko potrebno štedjeti, a to može mnogo lakše s plaćom od osam stotina franaka, koje bi primao četiri puta na godinu, nego šest stotina franaka, koji se

potroše od mjeseca do mjeseca. Ali s druge strane, nije li mu nebo, smjestivši ga kod de Renalove djece, a naročito pobudivši u njemu posebnu sklonost prema njima, donekle i nagovijestilo da nije pravo napustiti njihov odgoj radi nekog drugog?
Julien je dostigao takav stupanj savršenstva u toj vrsti rječitosti, koja je nadomjestila brzinu akcije iz doba carstva, da mu je napokon i samome dosadio zvuk vlastitih riječi.
Vrativši se kući, zatekao je slugu gospodina Valenoda, u svečanoj livreji, koji gaje tražio po cijelom gradu s pozivom da još istog dana dođe na ručak.
Nikada Julien nije bio kod tog čovjeka; još prije nekoliko dana mislio je samo na to kako bi ga izmlatio batinom, a da se pritom ne sukobi s redarstvom. I mada je ručak bio zakazan tek za jedan sat, Julien je smatrao pristojnim da se već u dvanaest i pol pojavi u radnoj sobi gospodina upravitelja ubožnice. Našao ga je kako se pravi važan usred gomile kutija. Njegovi veliki crni zalisci, neobično gusta kosa, grčka kapica naherena na vrhu glave, golema lula, izvezene papuče, veliki zlatni lanci na prsima isprepleteni u svim smjerovima - sav taj sjaj provincijskog novčara koji sebe smatra ljubimcem žena, nimalo se nije dojmio Juliena; samo je još više mislio na udarce batinom koje mu duguje.
Zamolio je za čast da bude predstavljen gospodi Valenod; no ona se upravo odijevala, pa ga nije mogla primiti. Zato je smio biti nazočan odijevanju gospodina upravitelja ubožnice. Nakon toga su pošli do gospođe Valenod koja mu je suznih očiju predstavila svoju djecu. Ta gospođa, jedna od najuglednijih u Verrieresu, imala je grubo muškaračko lice, koje je za tu svečanu priliku narumenila. Predstavljajući mu djecu, pokazala je majčinsko uzbuđenje. Julien pomisli na gospođu de Renal. Zbog svog nepovjerenja bio je

osjetljiv samo za uspomene koje su izazvane suprotnostima, ali bi ga one znale duboko dirnuti. To se njegovo raspoloženje još i pojačalo kad je vidio kuću upravitelja ubožnice kojom su ga proveli. Sve je tu bilo sjajno i novo, i za svaki su mu predmet namještaja rekli cijenu. Ali na Juliena je kuća djelovala prostački; činilo mu se *i.i ona odiše ukradenim novcem. Svi do posljednjeg sluge, svi su se u njoj držali kao da se brane od prezira.
l'rvi dođoše poreznik, carinik, oružnički zapovjednik i dva-tri dru-j;.i činovnika sa svojim ženama. Zatim je stiglo nekoliko bogatih liberala. Započe ručak. Julien, koji je već bio vrlo loše raspoložen, pomisli da se s druge strane zida te blagovaonice nalaze bijedni \ i/njenici kojima, možda, uskraćuju obroke mesa da bi platili svu ' 11 neukusnu raskoš kojom ga žele zabljesnuti.
*)ni su možda ovog časa gladni", govorio je sebi; grlo mu se stego i nije mogao jesti, a zamalo ni govoriti. Četvrt sata kasnije bilo je još mnogo gore; tu i tamo čuli su se zvuči neke pučke, i valja priznati, ponešto prostačke pjesme koje je pjevao netko od kažnjenika. (iospodin Valenod pogleda jednog od svojih svečano odjevenih sluga koji nestade. Začas je pjevanje zamuklo. U tom je času sluga ponudio Julienu rajnsko vino u zelenoj čaši, a gospođa

Valenod se pobrinula da ga upozori kako to vino košta devet franaka po boci, i to kod proizvođača. Julien je, držeći zelenu čašu, rekao gospodinu Valenodu:
Ne čuje se više ona ružna pjesma.
- Dabome! I ja mislim - pobjedonosno odvrati upravitelj - naredio sam onom lupežu da umukne.
Ib je bilo previše za Juliena; on je, naime, već bio poprimio ponašanje svog staleža, ali još nije bio stekao njegovu bešćutnost. Usprkos licemjerju kojim se tako često služio, osjeti kako mu krupna suza klizi niz obraz. Pokušao je zelenom čašom sakriti tu suzu, ali nikako nije mogao
spiti rajnsko vino. "Spriječiti ga da pjeva!" mislio je on. "Bože moj, ti to dopuštaš!"
nitko nije opazio njegovo neumjesno ganuće. Poreznik za-neku rojalističku pjesmu. Dok su svi zajedno bučno pjevali pripjev, Julienu je savjest govorila: "Evo prljavog bogatstva do ko-icg ćeš se uspeti i u kojem ćeš uživati na isti način i u istom društvu! Imat ćeš, možda, službu koja će ti donositi dvadeset tisuća

franaka, ali je zato potrebno da dok se sam gušiš u mesu, priječi$> bijednog uhićenika da pjeva; priređivat ćeš gozbe novcem koji si, ukrao od njegova bijednog obroka, a on će za vrijeme tvog ručka biti još nesretniji! O, Napoleone! Kako je bilo slatko u tvoje vrijeme uspeti se do bogatstva kroz opasnosti u nekoj bitki! A kako je | jadno uvećati bol bijednika!"
Priznajem da sam zbog slabosti koje je Julien pokazao u tom moj nologu stekao o njemu slabo mišljenje. Bio bi dostojan drug onii zavjerenicima u žutim rukavicama koji žele iz temelja izmijenit poredak neke velike zemlje, a prežu od toga da se uprljaju zadavS nekome i najmanju ogrebotinu.
Juliena uskoro grubo podsjetiše na njegovu ulogu. Nije on bio p(zvan na ručak u tako dobro društvo zato da bi sanjario i šutio. Neki bivši tvorničar obojenog platna, dopisni član akademija u Be-j sangonu i Uzesu, obrati mu se s drugog kraja i zapita ga je li istins ono što se govori o njegovu izvanrednom napretku u proučavanji Novog zavjeta.
Najednom zavlada duboka tišina. Kao nekim čudom našao se rukama tog učenog člana dviju akademija Novi zavjet na latinskor jeziku. Na Julienov zahtjev netko nasumce pročita početak nov" latinske rečenice. Ovaj je dovrši i nastavi recitirati; pamćenje ga nije izdalo, i tom su se čudu divili s bučnom energijom svršetl ručka. Julien je gledao zažarena lica gospođa; neke od njih nisu bile ružne. Naročito je zapazio ženu poreznika koji je lijepo pjevao.
- Zaista me je stid da pred gospođama tako dugo govorim latinski - reče on gledajući je. - Ako bi gospodin Rubigneau (to j(bio član dviju akademija) bio tako dobar da nasumce pročita koji latinsku rečenicu, ja bih, umjesto da dalje recitiram latinski tekstJ pokušao odmah prevoditi. Taj drugi pokus dovede ga do vrhunca slave. Bilo

je tu nekoliko bogataša liberala, ali sretnih očeva djece koja mogla dobiti stipendije, koji su zbog toga nakon posljednje misije nenadano promijenili svoje uvjerenje. Usprkos tom znaku lukave politike, gospodin de Renal ih nikada nije htio primiti u svoji kuću. Ti dobri ljudi, koji su Juliena poznavali samo po njegOA dobru glasu i po tome što su ga na dan dolaska kralja *** vidjel na konju, najbučnije su mu se divili. "Kad će se ti glupani zamoriti! slušajući ovaj biblijski stil od kojega ništa ne razumiju?" pomisli on.l

Međutim, njih je taj stil zabavljao svojom neobičnošću, smijali su mu se. Ali Julienu dojadi.

Kad je izbilo šest sati, on ozbiljno ustade i poče govoriti o jednom poglavlju Ligorijeve nove teologije koje mora naučiti i sutradan ga naizust govoriti pred župnikom Chelanom. - Jer moje je zanimanje - doda on šaljivo - da drugima zadajem zadaće i da ih sam naučim napamet.

Mnogo su se smijali i divili mu se; takve se izjave smatraju duhovitima u Verrieresu. Julien je već ustao i svi se digoše unatoč društvenim propisima; tolika je moć genija. Gospođa Valenod ga /.adrža još četvrt sata; morao je saslušati kako djeca naizust govore katekizam; napravili su najsmješniju zbrku koju je jedino on opa-Aao. Ali on je nije htio otkriti. "Kojeg li neznanja osnovnih vjerskih načela!" mislio je. Napokon ju je pozdravio i nadao se da će moći izmaknuti no morao je još podnijeti jednu La Fontaineovu basnu.

- Taj je pisac vrlo nemoralan - reče Julien gospođi Valenod.

- U jednoj basni o milostivom gospodinu Jeanu Chouartu drznuo si' izvrgnuti ruglu ono što zaslužuje najveće poštovanje. I najbolji su ga komentatori oštro osudili. - Prije no što je otišao, primio je i ctiri ili pet poziva na ručak. - Taj je mladić dika našeg departma-na - povikaše u isti čas svi vrlo razveseljeni gosti. Pošli su čak tako il;ileko da su govorili o pomoći iz općinskih sredstava da bi mu se omogućio nastavak školovanja u Parizu.

I)ok je ta nesmotrena misao odzvanjala u blagovaonici, Julien je brzo stigao do kućnih vrata. "Ah, fukara, fukara!" uzviknu on tri-i ctiri puta tihim glasom udišući s užitkom svjež zrak. U tom se času osjećao kao pravi aristokrat, on, kojega je dugo vremena toliko vrijeđao prezirni smiješak i ohola nadmoć koju je naslućivao u temelju svih pristojnosti koje su mu iskazivali u kući gospodina de Renala. Nije mogao da ne osjeti golemu razliku. "Za-horavimo čak i to", mislio je on odlazeći, "da je posrijedi novac ukraden siromašnim kažnjenicima kojima još zabranjuju i pjevati! Ali, bi li gospodinu de Renalu ikada palo na um da svojim gostima kaže cijenu svake boce vina kojom ih nudi? A taj gospodin Valenod kad nabraja svoj imutak, na što se neprestano vraća, ne može, ako mu je žena nazočna, govoriti o svojoj kući, o svom posjedu itd, a "l;i ne kaže tvoja kuća, tvoj posjed." I a gospođa, koja je očito veoma uživala u vlasništvu, upravo je za

i

ručkom strahovito izgrdila slugu koji je razbio vinsku čašu i tako raspario jedno od tuceta njezinih čaša, a sluga joj je odgovorio najvećom drskošću.
"Divnog li društva!" mislio je Julien: "Ni kad bi mi dali polovic svega što pokradu, ne bih htio uživati s njima. Jednog bih se dar izdao. Ne bih se mogao suzdržati da im ne pokažem prezir koji meni pobuđuju." Međutim, po nalogu gospođe de Renal morao je biti nazočan pJ nekoliko takvih objeda. Julien je došao u modu; oprostili su mi odoru počasne garde, ili točnije, taje nerazboritost bila pravi uzroj njegovih uspjeha. Uskoro se u Verrieresu nije govorilo ni o čemj drugome doli o tome tko pobijediti u toj borbi i za sebe predobitf učenog mladića, da li gospodin de Renal ili upravitelj ubožnice Ta su gospoda zajedno s gospodinom Maslonom činila trijumvira koji je već godinama tiranizirao grad. Načelniku su svi zavidjeli, liberali su imali i razloga da se na njega potuže; ali uza sve to on j^ bio plemić i stvoren da bude iznad drugih, dok gospodinu Valenc du otac nije bio ostavio ni šest stotina livara rente. Samilost koji su prema njemu osjećali zbog lošega zelenog odijela u kojem su svi poznavali dok je bio mlad, pretvorila se s vremenom u zavis zbog njegovih normandijskih konja, zlatnih lanaca, odijela koja j^ naručivao iz Pariza i cijeloga njegova sadašnjeg imutka. Julien je držao da je u tom mnoštvu ljudi, za njega novih, otkric jednog čestitog čovjeka; bio je to geometar Groš, kojega su sma^ trali jakobincem. Julien, koji se zavjetovao da će uvijek govorit samo ono što se njemu samome čini neistinito, morao se prem; gospodinu Grosu držati vrlo oprezno. Iz Vergvja je primio veliki pošiljke zadaća. Savjetovali su mu da često posjećuje svog oca, a on se pokoravao toj tužnoj potrebi. Jednom riječju prilično je već bio popravio svoj glas, kadli ga jednog jutra probude dvije ruke koje su mu zaklapale oči.
Bila je to gospoda de Renal koja je doputovala u grad i koja je, preskačući po četiri stube i ostavljajući svoju djecu da se bave najmilijim kunićem što su ga ponijela sa sobom na put, stigla nekoliko časaka prije njih u Julienovu sobu. Taj je časak bio divan, ali vrlo kratak: gospoda de Renal je nestala kad su djeca ušla s kunićem kojega su htjeli pokazati svom prijatelju. Julien ih sve lijepo dočeka, čak i kunića. Činilo mu se da je ponovno našao svoju obitelj;

osjećao je kako voli tu djecu i da mu godi brbljati s njima. Čudio se njihovim nježnim glasovima, jednostavnosti i plemenitosti njihova ponašanja; osjećao je potrebu da svoju maštu opere od svih prostačkih postupaka i od svih neugodnih misli kojima je bio okružen u Verrieresu. Uvijek samo vječiti strah da se nešto ne promaši i vječita borba između raskoši i bijede! Ljudi kod kojih je večerao povjeravali su u vezi sa svojom pečenkom stvari koje su njih poni-žavale, a koje su se morale zgaditi slušatelju.
- Vi plemići imate razloga da budete ponosni - reče Julien gospođi de Renal. I pripovijedao joj je o ručkovima koje je morao podnijeti.

- Vi ste, dakle, sada u modi - reče gospoda de Renal smijući se od srca pri pomisli na rumenilo koje je gospođa Valenod smatrala 11 a mora staviti svaki put kad je očekivala Juliena. - Čini se da ima neke ljubavne namjere prema vama - doda ona.
I)oručak je bio divan. Premda se činilo da im nazočnost djece smeta, ona je zapravo uvećavala zajedničku sreću. Jadna djeca nisu /.nala kako bi iskazala svoju radost što opet vide Juliena. Služinčad nije propustila da im ispriča kako je Julienu ponuđeno dvije stotine franaka više za odgoj Valenodove djece.
I Jsred doručka Stanislas-Xavier, još uvijek blijed od teške bolesti koju je prebolio, najednom zapita majku koliko vrijedi njegov srebrni pribor i čaša iz koje pije.
- Zašto pitaš?
- Hoću ih prodati i dati novac gospodinu Julienu, da ne ispadne budala zato što ostaje s nama.
lulien ga suznih očiju poljubi. Njegova je majka doista plakala, a lulien mu je, uzevši ga na krilo, tumačio kako se ne treba služiti i iječju budala jer je u tom smislu upotrebljavaju samo sluge. Vi-*lrći zadovoljstvo koje time čini gospođi de Renal, nastojao je silovitim primjerima, koji djecu zabavljaju, protumačiti što to znači I)iti budala.
Razumijem - reče Stanislas - to je gavran što je tako glup da ispušta sir koji uzima lisica koja mu je laskala. (iospođa de Renal, luda od radosti, obasipala je djecu poljupcima, to nije mogla učiniti a da se malo ne nasloni na Juliena. Najednom se otvoriše vrata; bio je to gospodin de Renal. Njegovo strofo i zlovoljno lice čudnovato je odudaralo od blage radosti koju je

njegova nazočnost otjerala. Gospođa de Renal problijedi; osjećala se nesposobnom da išta porekne. Julien uze riječ i, govoreći vrlo glasno ispriča gospodinu načelniku kako je Stanislas htio prodati svoju srebrnu čašu. Bio je siguran da će ta priča naići na loš prijem. Najprije se gospodin de Renal namrštio, što je bio njegov običaj čim bi čuo riječ srebro. - Spominjanje te kovine - govorio je on
- uvijek je uvod u neki napad na moju kesu.
Ali ovdje se radilo o nečem važnijem no što je srebro: bilo je u tome nešto zbog čega je njegova sumnja porasla. Sreća koja je ispunjavala njegovu obitelj kad on nije bio nazočan nije mogla udobrovoljiti čovjeka kojim je ovladala tako osjetljiva taština. Kad mu je njegova žena stala hvaliti način, pun ljubaznosti i duhovitosti, kojim Julien svojim đacima izlaže nove misli, reče on:
- Da, da, ja to znam! Zbog njega ću ja svojoj djeci omrznuti. Lako njemu biti s njima sto puta ljubazniji nego ja koji sam, zapravo, gospodar. U ovom stoljeću sve ide za tim da zakonitu vlast učini omraženom. Jadne li Francuske!

Gospoda de Renal se nimalo nije obazirala na nijanse načina kojim ju je njezin muž dočekao. Nazrela je mogućnost da provede dvanaest sati sa Julienom. Imala je koješta nabaviti u gradu, pa izjavi da će svakako ručati u kavani, i mada se njezin muž tome žestoko protivio, ostane pri svojoj nakani. Djeca su bila oduševljena samom riječju kavana, koju suvremena tobožnja krepost tako voli izgovarati.
Gospodin de Renal ostavi svoju ženu u prvom pomodnom dućanu u koji je ušla i pođe obaviti neke posjete. Vratio se još mrzovoljniji no što je bio ujutro; bio je uvjeren da se cijeli grad bavi njime i Julienom. A zapravo mu još nitko nije bio dao naslutiti ono što je u govorkanju javnosti bilo za njega uvredljivo. Jer ono što su gospodinu načelniku kazali, odnosilo se isključivo na to hoće li Julien ostati kod njega za plaću od šest stotina franaka ili prihvatiti osam stotina franaka koje mu nudi upravitelj ubožnice. Upravitelj je sreo gospodina de Renala u društvu i bio je prema njemu leden. Takvo je ponašanje bilo donekle opravdano; u provinciji ima malo lakoumnosti, a senzacije su tako rijetke da ih ljudi do kraja iskorištavaju.
Gospodin Valenod bio je ono što stotinu milja daleko od Pariza nazivaju faraud; to je neka vrsta grubijana i bezobraznika. Njegovi
Prvi dio - XXII.
uspjesi od 1815. godine učvrstili su kod njega te lijepe osobine. On je, da tako kažemo, vladao u Verrieresu pod okriljem gospodina de Renala; ali on je bio mnogo aktivniji, nije se stidio ničega, miješao se u sve, neprestano je hodao, govorio, pisao, zaboravljao poniženja, nije bio uobražen, te je konačno kod crkvenih vlasti stekao jednako povjerenje kao i načelnik. Gospodin Valenod je sitničarima govorio otprilike ovako: - Dajte mi dvojicu koji su među vama najgluplji! - Sucima bi rekao: - Pokažite mi dvije najveće neznalice! - Liječnicima: - Nađite mi dva najveća šarlatana! Pa skupivši najdrzovitije iz svakog zanimanja, rekao im je: - Vladajmo zajedno!
Način tih ljudi vrijeđao je gospodina de Renala. Valenodovu surovost, naprotiv, ništa nije vrijeđalo, čak ni to da ga je mali župnik Maslon znao javno natjerati u laž.
Ali usred tog blagostanja osjećao je gospodin Valenod potrebu da se sitnim i neznatnim drzovitostima osigura protiv krupnih istina /a koje je točno znao da mu ih svaki s pravom može kazati. Bojazni koje je u njemu pobudio posjet gospodina Apperta udvostručile su njegovu djelatnost. Tri puta je odlazio u Besangon; svakom je poštom slao po nekoliko pisama, a ostala je slao po nepoznatim osobama koje su k njemu dolazile po mraku. Možda je pogriješio Sto je tražio da se otpusti stari župnik Chelan, jer su ga zbog toga osvetničkog čina mnoge pobožne žene iz plemićkih obitelji smatrale vrlo zlim čovjekom. Uostalom, ta ga je uloga dovela u potpunu ovisnost o velikom vikaru de Frilairu, od kojega je dobivao čudnovate zadatke. Tako je stajalo s njegovom politikom u času kad se sa zadovoljstvom upustio u to da napiše anonimno pismo. Da neprilika bude još veća, njegova je žena izjavila da želi imati u kući Juliena; smatrala je to pitanjem časti.

IJ takvu je položaju gospodin Valenod predviđao odlučan obračun sa svojim starim saveznikom gospodinom de Renalom. Očekivao \v da doći do žestokih riječi, što ga nije mnogo diralo, ali gospo-ilin de Renal bi mogao pisati u Besangon, ili čak u Pariz. Neki bi se rođak kakvog ministra mogao najednom stvoriti u Verrieresu i oduzeti mu ubožnicu. Gospodin Valenod je pomišljao na to da se približi liberalima; to je i bio razlog što ih je nekolicinu pozvao na ručak kojemu je bio nazočan Julien. Oni bi ga snažno poduprli protiv načelnika. Ali mogli su doći izbori, a bilo je previše očito da

su ubožnica i glasanje za opoziciju nespojivi. Tu je politiku gospođa de Renal, koja ju je dobro prozrela, opisala Julienu, i to za vrijeme dok je pod ruku s njim išla iz dućana u dućan. U tom su se razgovoru napokon našli na Šetalištu vjernosti, gdje su proveli nekoliko sati gotovo isto onako mirno kao i u Vergvju. Za to je vrijeme gospodin Valenod pokušavao odgoditi obračun sa svojim nekadašnjim gospodarom držeći se drsko prema njemu. Toga je dana takvim načinom uspio, ali je to povećalo načelnikovu zlovolju.

Nikada taština, u borbi s onim što je u niskoj ljubavi prema novcu naj surovije i najjadnije, nije nekoga dovela u bjednije stanje od onoga u kojemu se nalazio gospodin de Renal ulazeći u gostionicu. A njegova djeca, naprotiv, nikada nisu bila veselija. Ta ga je suprotnost dokraja povrijedila.

- Kako vidim - reče on ulazeći, glasom kojim je htio uliti štovanje - ja sam u svojoj obitelji suvišan!

Umjesto svakog odgovora, njegova ga je žena povukla u stranu i rekla mu kako je potrebno da se Julien udalji. Sati sreće koje je upravo provela vratili su joj lakoću i odlučnost potrebnu za provedbu plana o kojemu je već dva tjedna razmišljala. Ono što je potpuno smutilo jadnog verrierskog načelnika bila je svijest da se u gradu javno rugaju njegovoj privrženosti novcu. Gospodin Valenod bio je darežljiv kao kradljivac, a on se pokazao više oprezan nego izdašan prilikom posljednjih pet-šest sabiranja priloga za bratovštinu svetoga Josipa, za kongregaciju Blažene Djevice, za kongregaciju Presvetog Sakramenta itd.

Ime gospodina de Renala našlo se više nego jednom na posljednjemu mjestu među imenima ladanjskih plemića u Verrieresu i okolici, koji su u popisima braće skupljača bili svrstani točno prema visini svojih priloga. Uzalud se on branio da ništa ne zarađuje. Svećenstvo u takvim stvarima ne zna za šalu.

XXIII.

Brige jednog funkcionara

II piacere di alzar la testa tutto
Vanno e ben pagato da certi quarti
d'ora che bisogna passar.l

Časti

Ali prepustimo tog sišnog čovjeka njegovim sitnim bojaznima. Zašto je uzeo u kuću srčana čovjeka, kad mu je trebala sluganska duša? Zašto ne zna birati svoje ljude? U XIX. stoljeću redovita je pojava da kad moćan i ugledan čovjek naiđe na srčana čovjeka, on ^a ubija, progoni, zatvara ili vrijeđa tako da ovaj učini glupost te /.bog toga umre od tuge. Ovdje, slučajno, nije srčan čovjek onaj koji trpi. Velika je nesreća malih gradova u Francuskoj i izbornih vlada, poput one u New Yorku, u tome da ne mogu zaboraviti kako 11 a svijetu postoje stvorenja kao što je gospodin de Renal. U gradu od dvadesetak tisuća stanovnika takvi ljudi stvaraju javno mnijenje, a u zemlji koja ima ustav javno je mnijenje strašno. Čovjek otmjene i plemenite duše koji bi bio vaš prijatelj, ali koji živi sto milja od vas, sudi o vama na osnovi javnog mnijenja vašega grada, koje stvaraju glupani što su se slučajno rodili kao plemići, bogataši i umjereni. Jao onome tko se ističe!
()dmah nakon ručka gospodin i gospođa de Renal krenuše natrag u Vergy; ali već za dva dana cijela se obitelj vratila u Verrieres. Nije prošlo ni sat vremena, a Julien je na svoje veliko čuđenje I. Zadovoljstvo da dižeš glavu cijele godine skupo se plaća stanovitim trenucima koje čovjek mora pretrpjeti.

otkrio da gospođa de Renal nešto taji od njega. Čim bi se pojavio, prekidala je razgovor s mužem i gotovo je izgledalo kako želi da se on udalji. Juliena nije trebalo dva puta na to upozoriti. Postao je hladan i suzdržljiv. Gospođa de Renal je to opazila, ali nije tražila objašnjenja. "Hoće li mi uzeti nasljednika?)) pitao se Julien. "Još prekjučer je bila sa mnom tako iskrena! Ali kažu da velike dame baš tako postupaju. One su kao kraljevi: najsusretljiviji su prema ministru koji, došavši kući, nalazi obavijest da je pao u nemilost." Julien je opazio da se u tim razgovorima koji su se naglo prekidali kad bi se on približio često spominje velika, stara, ali prostrana i udobna kuća, vlasništvo verrierske općine, koja se nalazila nasuprot crkvi, u onom dijelu grada gdje je bila najživlja trgovina. "Kakve veze ima ta kuća s nekim novim ljubavnikom?)) pitao se Julien. U svom je jadu ponavljao one lijepe stihove Franje I., koji su mu se činili novi jer nije prošlo ni mjesec dana kako ih je naučio od gospođe de Renal. S koliko je zakletvi, s koliko milovanja ona tada poricala svaki od tih stihova!
"Zena je često prevrtljiva, I baš je lud, tko joj vjeruje."
Gospodin de Renal je poštanskim kolima otputovao u Besancon. Na taj se put odlučio u roku dva sata; izgledao je vrlo uzrujan. Vrativši se, bacio je na stol velik zavežljaj zamotan u siv papir. - Evo te budalaštine - reče on svojoj ženi. Sat kasnije vidio je Julien kako je čovjek koji lijepi oglase odnio taj zavežljaj; pošao je brzo za njim. "Na prvom ću uglu doznati tajnu", mislio je.
Nestrpljivo je čekao pokraj tog čovjeka, koji je svojim velikim kistom premazivao stražnju stranu oglasa. Čim je oglas bio prilijepljen, Julienova je radoznalost ugledala vrlo potanku objavu o tome da se putem javne dražbe daje pod zakup ona velika i

stara kuća koju su tako često spominjali gospodin de Renal i njegova žena. Dražba tog zakupa bila je najavljena za sutradan u dva sata u općinskoj dvorani, nakon što dogori treća svijeća. Julien je bio vrlo iznenađen; smatrao je da je rok nešto kratak. "Kako da dotada svi natjecatelji budu obaviješteni?)) Taj oglas, koji je, uostalom, nosio datum od prije petnaest dana i koji je on čitav pročitao na tri razli-

čita mjesta, nije mu ništa objašnjavao.

Pođe pogledati ku što se daje pod zakup. Vratar koji nije vidio da se on približava, tajnovito je govorio nekom susjedu:

- Koješta, koješta, sve je to uzaludan trud! Gospodin Maslon mu je obećao da će je dobiti za tri stotine franaka; a kako se načelnik opirao, pozvao ga je veliki vikar, gospodin de Frilair, u biskupski dvor.

Julienov je dolazak, čini se, uvelike smeo ta dva prijatelja, pa nisu više rekli ni riječi.

Julien nije propustio doći na dražbu. U slabo osvijetljenoj dvorani nalazilo se mnoštvo ljudi; ali svi su oni nekako čudnovato mjerili jedan drugoga. Sve su oči bile uprte u jedan stol, na kojemu je Julien opazio tri krajička zapaljenih svijeća u kositrenoj zdjelici. Ovrhovoditelj je vikao: "Tri stotine franaka, gospodo!"

- Tri stotine franaka! To je nečuveno! - reče neki čovjek tiho svom susjedu. Julien se nalazio između te dvojice. - Ona vrijedi više od osam stotina; ponudit ću više.

- To ti je isto kao da pljuješ u vjetar. Koja ti je korist od toga da se zamjeriš gospodinu Maslonu, gospodinu Valenodu, biskupu, njegovu groznom velikom vikaru de Frilairu i cijeloj toj kliki.

- Tri stotine dvadeset franaka! - povikne onaj prvi. - Blesane!

- dobaci mu susjed. - A evo upravo kraj nas jednog načelnikova špijuna - doda pokazujući na Juliena.

Julien se naglo okrene da odgovori na te riječi, ali se dvojica seljaka nisu na njega više ni osvrtali. Njihova hladnokrvnost smiri i njega. U taj se čas posljednji krajičak svijeće utrnuo i ovrhovoditelj \c otegnutim glasom dosudio kuću na devet godina gospodinu de Saint-Giraudu, predstojniku ureda na prefekturi u ***, i to za tri stotine trideset franaka. Čim je načelnik napustio dvoranu, započelo je ogovaranje.

- Eto - rekao je jedan. - Grogeotova glupost donosi sada općini trideset franaka.

- Ali gospodin de Saint-Giraud će se osvetiti Grogeotu. Vidjet će on! - odgovori netko.

- Koje li sramote! - reče neki krupan čovjek lijevo od Juliena.

- Kuća za koju bih ja dao osam stotina franaka da u nju smjestim tvornicu i još bih učinio dobar posao.

- Što ćete? - odgovori mu neki mladi tvorničar, liberal.- Zar

gospodin de Saint-Giraud ne pripada kongregaciji? Nema li četvero njegove djece stipendije? Siromah čovjek! Verrierska mu općina treba na plaću dati još dodatak od pet stotina franaka, eto, to je.
- I da to načelnik nije mogao spriječiti! - primijeti treći. - On je, istinabog, ultramontanac!1, ali ne krade.
- Ne krade? - prihvati neki drugi. - Ne, to golub krade. Sve to ulazi u veliku zajedničku blagajnu i sve se to dijeli na kraju godine. Ali evo malog Sorela; hajdemo!
Julien se vratio loše volje; našao je gospođu de Renal vrlo žalosnu.
- Dolazite li s dražbe? - upita ona.
- Da, gospođo, i imao sam čast dame ondje smatraju špijunom gospodina načelnika.
- Da je mene poslušao, bio bi otišao na put.
Tog se časa pojavi gospodin de Renal; bio je vrlo mrk. Ručak je prošao bez riječi. Gospodin de Renal zapovjedi Julienu da i on ode s djecom u Vergy. Putovanje je bilo žalosno. Gospođa de Renal tješila je muža.
- Vi ste se na to već morali priviknuti, prijatelju.
Uvečer su šutke sjedili oko kućnog ognjišta; praskanje užarenih bukovih cjepanica bila im je jedina razonoda. Bio je to jedan od onih trenutaka tuge koje nalazimo i u najsložnijim obiteljima. Uto jedno od djece veselo poviče:
- Netko zvoni, netko zvoni!
- Dođavola! Ako to gospodin de Saint-Giraud, pod izgovorom da mi se zahvali, dolazi opet dosađivati, reći ću mu što ga ide; to je već previše! - poviče načelnik. - Zahvalnost duguje gospodinu Valenodu, a ja sam se kompromitirao. Što ću ako one proklete jakobinske novine doznaju za taj događaj i ako me uzmu na nišan?
Tog časa iza sluge uđe vrlo lijep čovjek s velikim crnim zaliscima.
- Gospodine načelnice, ja sam signor Geronimo. Evo pisma koje mi je pri mom odlasku dao za vas gospodin vitez de Beauvaissis, član ambasade u Napulju, nema tome ni devet dana - doda veselo signor Geronimo gledajući gospođu de Renal. - Signor de Beauvaissis, vaš rođak i moj dobri prijatelj, gospođo, rekao mi je da govorite talijanski!
1. Ultramontanac nazadnih interesa.
zastupnik interesa pape i crkve protiv državnih

Dobro raspoloženje tog Napolitanca pretvorilo je žalosnu večer u vrlo veselu. Gospođa de Renal mu je svakako htjela prirediti večeru. Pokrenula je cijelu kuću; na svaki je način htjela rastresti luliena kako bi smetnuo s uma riječ špijun, koju je njegovo uho toga dana dvaput čulo. Signor Geronimo bio je slavan pjevač, iz đobra društva, a ipak vrlo veseo; svojstva koja u Francuskoj više nisu spojiva. Poslije večere je s gospođom de Renal pjevao. Pričao je zabavne priče. U jedan sat ujutro, kad je Julien predložio djeci da pođu spavati, ona su se usprotivila.
- Još samo ovu priču - reče najstariji.

- To je povijest mog života signorino - prihvati signor Geronimo. - Prije osam godina bio sam, kao vi, mlad đak Konzervatorija u Napulju; to jest, bio sam vaših godina, ali nisam imao sreću da Inidem sin slavnog načelnika lijepoga grada Verrieresa.
Na te je riječi gospodin de Renal uzdahnuo i pogledao svoju ženu.
- Signor Zingarelli - nastavi mladi pjevač pretjerujući malo u svom naglasku, kome su se djeca od srca smijala - signor Zingarelli bio je pretjerano strog učitelj. Nisu ga voljeli na Konzervatoriju; ali on je zahtijevao da se svi drže kao da ga vole. Izlazio sam iz Konzervatorija kad god sam mogao; odlazio sam u malo kazalište San-Carlino, gdje sam slušao božansku glazbu. Ali, o Bože, kako da skupim osam sua, koliko je koštala ulaznica u parter? Golema svota! - reče on gledajući djecu, a djeca prasnu u smijeh. - Signor Giovannone, upravitelj San-Carlina, čuo me kako pjevam. Bilo mi je šesnaest godina. "Taj je dječak pravo blago", reče on.
"Hoćeš li da te namjestim, dragi prijatelju?" predloži mi. "A koliko ćete mi dati?"
((Četrdeset dukata na mjesec". - Gospodo, to je sto šezdeset franaka. Mislio sam da mi se nebo otvorilo.
<(Ali kako da od strogog Zingarellija ishodim da me pusti?" zapitah ja Giovannona. "Lascia fare a me."
- Prepustite vi to meni - poviče najstarije dijete.
- Točno, mladi moj gospodine. Signor Giovannone mi je rekao: "Caro, najprije mali ugovor." Potpisao sam. Dao mi je tri dukata. Nikada nisam bio vidio toliko novca. Zatim mi je rekao što moram raditi.
Sutradan zatražim audijenciju kod strašnog signora Zingarellija.

Njegov me stari sobar uvede. "Sto hoćeš od mene, nevaljalče?" upita Zingarelli. "Maestro" nato ću ja, "kajem se zbog svojih pogrešaka; nikad više neću izlaziti iz Konzervatorija preskačući željeznu ogradu. Bit ću dvostruko marljiviji."
"Kad se ne bih bojao da ću pokvariti najljepši bas koji sam čuo, stavio bih te na dva tjedna u zatvor, o kruhu i vodi, nevaljalče."
"Maestro", prihvatih ja, "bit ću uzor cijeloj školi, credete a me.1 Ali ako me netko dođe tražiti da pjevam izvan Konzervatorija, ja vas molim za milost da to odbijete. Smilujte se, recite da to ne možete dopustiti."
"A koji će vrag tražiti takvog nevaljalog obješenjaka kakav si ti? Zar bih ja ikada dopustio da ti napustiš Konzervatorij? Želiš li mi se rugati? Tornjaj se van", reče on pokušavajući me udariti nogom u stražnjicu, "ili se čuvaj suhog kruha i vode!" Sat kasnije je signor Giovannone stigao k upravitelju. "Dolazim vas zamoliti", reče on, "da me učinite bogatim. Dajte mi Geronima! Neka pjeva u mom kazalištu, i ove zime udat ću svoju kćer."
"Sto ćeš s tom ništarijom?" reče mu Zingarelli. -"Ja neću, ne dam ti ga; uostalom, kad bih i pristao, on nikada ne bi htio napustiti Konzervatorij, upravo mi se na to zakleo."
"Ako se samo radi o njegovoj volji", reče ozbiljno Giovannone izvukavši iz džepa ugovor, carta canta1.2 "Evo njegova potpisa." Zingarelli bijesan odmah pozvoni. "Istjerajte Geronima iz

Konzervatorija", poviče on kipeći od bijesa. Istjerali su me, dakle, a ja sam pucao od smijeha. Iste sam večeri pjevao ariju del Moltiplico. Pul-cinella se hoće ženiti te na prste računa što mu sve biti potrebno u kućanstvu i svaki se čas u svom računu zabuni. - Ah, gospodine, hoćete li nam zapjevati tu ariju! - zamoli gospođa de Renal.

Geronimo zapjeva i svima od silnog smijeha poteku suze. Signor Geronimo je tek u dva sata izjutra pošao spavati, ostavivši cijelu obitelj oduševljenu svojim dobrim ponašanjem, svojom ljubazno-šću i veselošću.

1. Vjerujte mi.

2. U smislu: riječi odlaze, a pisma ostaju, tj. imam uza se dokaz.

Sutradan mu gospodin i gospođa de Renal dadoše pisma koja su mu bila potrebna na francuskom dvoru.

"Dakle, svagdje samo licemjerstvo", pomisli Julien. "Eto tog signora Geronima, koji ide u London s plaćom od šezdeset tisuća franaka. Bez snalažljivosti upravitelja San-Carlina, njegov bi božanski ^las bio možda poznat i slavljen tek deset godina kasnije... Bogami, više bih volio biti Geronimo nego Renal. Nije tako poštovan u društvu, ali mu barem, ne zadaju briga dražbe kao ona danas, i njegov je život veseo."

Jedna je stvar čudila Juliena: samotni tjedni provedeni u Verriere-su, u kući gospodina de Renala, bili su za njega doba sreće. Gnušanje i tužne misli dolazile su mu samo za vrijeme objeda. Zar nije mogao u toj osamljenoj kući nesmetano čitati, pisati, razmišljati? Ondje ga nije svakog časa odvlačila od njegovih sjajnih snova okrutna nužda da proučava namjere neke niske duše i da je, osim toga, još i vara licemjernim postupcima ili riječima. "Zar mi je sreća tako blizu?... Troškovi za takav život su maleni; mogao bih se, kad bih htio, oženiti gospođicom Elizom ili postati Fouqueov ortak." Ali putnik koji se upravo popeo na strmu planinu sjeda na vrhunac i nalazi potpuno zadovoljstvo u tome da se odmara. Bi li on bio sretan kad bi bio prisiljen da se uvijek odmara? Gospođi de Renal nametale su se kobne misli. Usprkos svojim odlukama, priznala je Julienu čitav skandal oko one dražbe. "On će me još navesti da zaboravim sve svoje zakletve!" pomisli ona. Ona bi bila bez krzmanja žrtvovala svoj život da spasi život svog muža kad bi vidjela da je u opasnosti. Bila je to jedna od onih plemenitih i romantičnih duša, koje, kad opaze mogućnosti za neki plemeniti čin, a ne učine ga, trpe od grižnje savjesti gotovo jednako kao da su počinile neki zločin. Ipak je bilo i nesretnih dana, kad nije mogla otjerati sliku prevelike sreće koju bi doživjela kad bi najednom postala udovica i mogla se udati za Juliena. On je njezine sinove volio puno više nego njihov otac; usprkos njegovoj strogoj pravednosti, oni su ga obožavali. Dobro je znala da bi udavši se za Juliena morala napustiti taj Vergy čije su joj sjenovite aleje tako drage. Vidjela se gdje živi u Parizu i omogućava svojim sinovima daljnje školovanje, kojemu se svi dive. Njezina djeca, ona, Julien - svi bi bili savršeno sretni. Kako je čudnovato djelovanje braka, onakvo kakvim ga je učinilo

devetnaesto stoljeće! Dosada bračnog života sigurno ubija ljubav, ako je prije braka bilo ljubavi. Pa ipak, rekao bi kakav filozof, brak u ljudi koji su dovoljno bogati da ne moraju raditi uskoro dovodi do toga da im temeljito dosade svi mirni užici. I jedino u onih žena kojima je duša neosjetljiva ta dosada ne izaziva spremnost da se zaljube.
Razmišljanje tog filozofa opravdava gospođu de Renal u mojim očima, ali u Verrieresu joj nisu praštali, i čitav se grad, a da to ona nije ni slutila, bavio isključivo njezinim ljubavnim skandalom. Zbog toga krupnog događaja nisu se te jeseni ondje toliko dosađivali kao obično.
Jesen i jedan dio zime prohujali su. Valjalo je ostaviti šume Vergy-ja. Verriersko se dobro društvo počelo ljutiti što su njegove anateme tako slabo djelovale na gospodina de Renala. Ozbiljne osobe koje se za svoju uobičajenu ozbiljnost obeštećuju zadovoljstvom da ispunjavaju zadatke takve vrste, pobudile su za nepunih osam dana u njemu najokrutnije sumnje služeći se pritom najumjerenijim riječima. Gospodin Valenod, koji je igrao vrlo oprezno, smjestio je Elizu u jednu plemićku i vrlo uglednu obitelj, gdje je bilo pet žena. Bojeći se da zimi ne ostane bez službe, kako je govorila, Eliza je tražila od te obitelji samo dvije trećine od plaće koju je dobivala kod gospodina načelnika. Ta je djevojka sama od sebe došla na izvrsnu misao da se ode ispovjediti k bivšem župniku Chelanu, a istodobno i k novom župniku, kako bi obojici ispričala pojedinosti Julienove ljubavi.
Sutradan nakon Julienova dolaska u Verrieres, župnik Chelan je već u šest sati izjutra poslao po njega.
- Ništa vas ne pitam - reče on. - Ja vas molim, a ako je to potrebno, ja vam i naređujem da ništa ne govorite, i zahtijevam da u roku od tri dana otputujete u sjemenište u Besangon ili k svom prijatelju Fouqueu, koji je još uvijek spreman otvoriti vam divnu budućnost. Sve sam predvidio, sve uredio, samo morate otići i godinu dana ne vraćati se u Verrieres.
Julien nije ništa odgovorio; razmišljao je bi li se morao smatrati povrijeđenim u svojoj časti zbog brige što mu je ukazuje župnik Chelan, koji, uostalom, nije njegov otac.
- Bit će mi čast da vas sutra u isto vrijeme opet posjetim - reče

on napokon župniku.
Velečasni Chelan, koji je bio uvjeren da će nad tako mladim čovjekom izvojevati punu pobjedu, govorio je mnogo. Julienovo je ponašanje i lice bilo najponiznije, ali nije progovorio ni riječi. Napokon je izišao i otrčao obavijestiti gospođu de Renal. Zatekao ju je očajnu. Njezin je muž malo prije prilično otvoreno s njom razgovarao. Njegov slab karakter, kao i nada u nasljedstvo u Besangonu, naveli su ga da je smatra posve nevinom. Upravo joj je priznao kako je čudne glasine zatekao u Verrieresu. - Javnost nema pravo, zaveli su je zavidnici, ali konačno, što da se radi?

Gospođa de Renal je načas pomislila da bi Julien mogao prihvatiti ponudu gospodina Valenoda i ostati u Verrieresu. Ali to nije više bila ona jednostavna i bojažljiva žena od prošle godine; njezina kobna strast i kajanje prosvijetlili su je. I dok je slušala svoga muža, s bolom je sebi dokazivala da je rastanak, makar i kratak, postao prijeko potreban. "Daleko od mene Julien će se opet prepustiti svojim slavoljubivim planovima koji su tako prirodni kad čovjek ništa ne posjeduje. A ja sam, Bože moj, tako bogata! No to je za moju sreću bez ikakve koristi. On će me zaboraviti. Ovako dostojan ljubavi, bit će ljubljen i sam ljubiti. Ah, nesretnice!... Na što se mogu potužiti? Nebo je pravedno! Nemam zasluga za prekid tog zločina i sad mi ono oduzima sposobnost rasuđivanja. Mogla sam Elizu pridobiti novcem, ništa lakše od toga. Ni trenutak se nisam potrudila da o tome razmišljam, luda ljubavna maštanja ispunjavala su sve moje vrijeme. Zato propadam."

Julien je bio iznenađen što se gospođa de Renal, saznavši strašnu vijest o njegovu odlasku, nije tome suprotstavila ni jednom egoističnom primjedbom. Vidjelo se da s mukom suzdržava suze.

- Moramo biti čvrsti, prijatelju. Odrezala je pramen svoje kose.

- Ne znam što učiniti - reče ona - ali ako umrem, obećaj mi da nikada nećeš zaboraviti moju djecu. Izdaleka ili izbliza nastoj da učiniš od njih čestite ljude! Ako dođe do nove revolucije, svi će plemići biti pogubljeni: otac im možda napustiti zemlju zbog onog seljaka koji je ubijen na krovu. Bdij nad mojom obitelji!... Daj mi ruku. Zbogom, prijatelju moj! Ovo su naši posljednji časovi. Kad ta velika žrtva bude prinesena, nadam se da ću smoći hrabrosti da mislim na svoj dobar glas.

Julien je očekivao očajanje. Jednostavnost tog rastanka potresla ga je.

- Ne, neću se tako od vas rastati. Otići ću; oni to hoće, i vi sami to želite. Ali tri dana nakon svog odlaska doći ću noću da vas posjetim.

Život se za gospodu de Renal sav izmijenio. Julien je, dakle, doista ljubi, kad je sam došao na pomisao daje posjeti. Njezina se strahovita bol pretvori u najživlju radost koju je ikada u životu osjetila. Sve joj je postalo lako. Sigurnost da će opet vidjeti svog prijatelja oduzela je tim posljednjim časovima svu njihovu težinu. Od toga časa ponašanje kao i lice gospođe de Renal bili su plemeniti, odlučni i besprijekorni.

Uskoro se vratio gospodin de Renal; bio je izvan sebe. Konačno je svojoj ženi progovorio o pismu što ga je primio prije dva mjeseca.

- Odnijet ga u Kasino i svima ću pokazati da je od onog podlog Valenoda kojemu sam pomogao da od prosjaka postane jedan od najbogatijih građana u Verrieresu. Osramotit ću ga javno, a zatim ga izazvati na dvoboj. Jer to je ipak previše!

"Bože moj, mogla bih postati udovica!" pomisli gospođa de Renal. Ali gotovo u istom trenutku reče sebi:

"Ako ne spriječim taj dvoboj, a ja ga svakako mogu spriječiti, bit ću ubojica svog muža."

Nikada nije s toliko spretnosti iskoristila njegovu taštinu. Za nepuna dva sata uvjerila ga je, i to uvijek razlozima koje je on sam pronalazio, kako treba prema gospodinu Valenodu pokazivati veće prijateljstvo nego ikada, pa čak i Elizu opet uzeti u kuću. Gospođi de Renal bila je potrebna hrabrost da se odluči i ponovno viđa tu djevojku koja je uzrok svih njezinih nesreća. Ali ta je misao potjecala od Juliena.

Konačno je gospodin de Renal, pošto ga je ona tri-četiri puta dovela na pravi put, potpuno sam došao na misao, koja mu je glede novca bila vrlo nemila, da bi za njega bilo najneugodnije kad bi Julien, usred te uzbuđenosti i govorkanja cijelog Verrieresa, ipak ondje ostao kao odgojitelj Valenodove djece. Julienu je očito u interesu prihvatiti ponudu upravitelja ubožnice. Međutim, čast gospodina de Renala zahtijeva da Julien napusti Verrieres i da uđe u sjemenište u Besangonu ili u Dijonu. Ali kako ga privoliti i od čega će ondje živjeti?

Videći opasnost od novčane žrtve, gospodin de Renal bio je očajniji od svoje žene. Sto se nje tiče, ona je poslije tog razgovora bila u položaju srčana čovjeka koji je, umoran od života, uzeo dozu stramonia; takav čovjek radi još samo automatski i ništa ga više ne zanima. Tako je bilo i s Lujem XIV kad je umirući rekao: "Kad sam bio kralj." Divnih li riječi!

Sutradan rano izjutra dobio je gospodin de Renal anonimno pismo. Bilo je napisano na najuvredljiviji način. Najnepristojnije riječi koje su se dale primijeniti na njegov slučaj nalazile su se u svakom retku. To je pismo bilo djelo nekoga podređenog zavidnika. Ono ga ponovno navede na misao da izazove gospodina Valenoda na dvoboj. Uskoro se toliko zagrija te poželje da tu nakanu smjesta provede u djelo. Izađe sam i ode k oružaru da nabavi pištolje koje dade napuniti.

"Zaista", pomisli on, "sve da se i vrati stroga uprava cara Napoleona, ja ne bih morao sebi predbacivati lopovština ni za jedan su. Najviše ako sam katkada zatvarao oči, ali ja imam u svom stolu pisma koja me na to ovlašćuju."

Gospođa de. Renal se prepala hladnog bijesa svog muža; to ju je opet navelo na kobnu misao njezina udovištva, koju je s toliko muke otklanjala od sebe. Zatvorila se s njim u sobu. Nekoliko mu je sati uzalud govorila; novo ga je anonimno pismo natjeralo da se odluči. Napokon joj ipak uspije da njegovu odvažnost da ćušne gospodina Valenoda pretvori u hrabrost i Julienu ponudi šest stotina franaka za godinu dana opskrbe u sjemeništu. Gospodin de Renal je, proklinjući tisuću puta dan kad mu je pala na um nesretna misao da uzme u kuću odgojitelja, zaboravio na anonimno pismo. Jedna ga je misao donekle tješila, ali je nije priopćio svojoj ženi. On se, naime, nadao, da će s nešto vještine i iskoristivši romantične ideje tog mladića, postići da on i za manju svotu odbije ponudu gospodina Valenoda.

Gospođu de Renal je stajalo mnogo više muke da Julienu dokaže kako on, žrtvujući ugledu njezina muža mjesto s plaćom od osam stotina franaka, koje mu javno nudi upravitelj ubožnice, može bez stida primiti neku odštetu.
- Ali ja nikada, čak ni na tren, nisam nakanio prihvatiti tu ponudu - neprestano je govorio Julien. - Vi ste me suviše navikli na otmjen život; prostaštvo tih ljudi bi me ubilo.

Okrutna je nužda željeznom rukom slomila Julienovu volju. No njegov ga je ponos naveo da sam sebe zavarava kako svotu koju mu nudi verrierski načelnik prima samo kao zajam i da mu za nju dade obveznicu da će mu za pet godina vratiti novac zajedno s kamatama.
Gospođa de Renal imala je još uvijek nekoliko tisuća franaka skrivenih u maloj špilji u planini.
Ponudila mu ih je dršćući jer je znala da će on ljutito odbiti. - Hoćete li - reče joj Julien - da uspomenu na našu ljubav učinite odvratnom?
Napokon je Julien napustio Verrieres. Gospodin de Renal bio je vrlo sretan. Julienu je u času, kad je trebalo primiti novac, ta žrtva bila suviše teška. Odlučno je otklonio. Gospodin de Renal ga je suznih očiju zagrlio, a kad ga je Julien zamolio za svjedodžbu o dobrom ponašanju, nije u svom oduševljenju našao dovoljno pohvalnih izraza kojima bi veličao njegovo vladanje. Naš je junak imao ušteđenih pet zlatnika, a kanio je isto toliko zamoliti od Fouquea. Bio je vrlo uzbuđen. Ali već milju od Verrieresa, gdje je ostavio toliko ljubavi, mislio je samo na sreću da vidi glavni grad, veliki vojnički grad kakav je Besangon.
Za vrijeme njegova kratkoga trodnevnog izbivanja gospođa de Renal se zavaravala jednom od najokrutnijih ljubavnih obmana. Njezin je život bio snošljiv jer se između tog života i krajnje nesreće nalazio posljednji sastanak što ga je trebala imati sa Julienom. Brojala je sate i minute koji su je dijelili od tog časa. Konačno, noću trećeg dana, čula je već izdaleka ugovoreni znak. Pošto je prošao kroz tisuću opasnosti, Julien se stvorio pred njom. Od tog je trenutka ovladala njome samo jedna misao? "To je posljednji put što ga vidim." Ne samo što nije mogla odgovoriti na žar svog prijatelja nego je bila kao napola mrtva. Kad bi se prisilila da mu kaže kako ga ljubi, izgovarala je to tako nespretno te se činilo da govori neistinu. Ništa je nije moglo otrgnuti od okrutne misli na vječni rastanak. Sumnjičavi je Julien na trenutak pomislio da ga je već zaboravila. Na njegove zajedljive riječi odgovarala je ona samo krupnim suzama koje su tiho tekle i gotovo grčevitim stiskom ruke.
- Ali, veliki Bože, kako hoćete da vam vjerujem? - odvraćao je Julien na hladno poricanje svoje prijateljice; - vi biste sto puta

više iskrenog prijateljstva pokazali prema gospodi Derville, svojoj
običnoj znanici.

Gospoda de Renal, skamenjena, nije znala što bi odgovorila.
- Nije moguće da je itko nesretniji od mene... Nadam se da ću umrijeti... Osjećam kako mi se srce ledi...
To su bili najdulji odgovori koje je dobivao.
Kad je pred zoru došao čas rastanka, suze gospođe de Renal su posve presušile. Ne uzvraćajući mu poljupce i ne govoreći ni riječi, gledala ga je kako za prozor pričvršćuje uže s uzlovima. Uzalud joj je Julien govorio:
- Evo nas u položaju koji ste tolik**o** željeli. Odsad ćete živjeti bez grižnje savjesti. Nećete više pri najbezazlenijoj bolesti vidjeti svoju djecu u grobu.
- Žao mi je što ne možete poljubiti Stanislasa - reče mu ona hladno.
Hladni poljupci toga živog lesa duboko su se dojmili Juliena, i o**n** nekoliko milja nije mogao misliti ni na što drugo. Bio je potresen do dna duše, i prije nego što je prešao planinu, sve dok je mogao vidjeti verrierski zvonik, često se okretao.

XXIV.
Glavni grad
Koliko buke, koliko zaposlenih ljudi1.
Koliko misli o budućnosti u glavi
dvadesetogodišnjeg mladića1.
Koliko li sve to odvraća od ljubavi1.
Barnave
Konačno je na nekom udaljenom brijegu opazio tamne zidine: bila je to besanconska tvrđava. "Kako bi to bilo posve drukčije kad bih dolazio u taj plemeniti vojnički grad da budem doporučnik u jednoj od pukovnija koje ga brane!"
Besangon nije samo jedan od n**ajljepših gradova Francuske, on obiluje i hrabrim i duhovitim ljudima. Ali Julien je bio samo seljačić i nije imao nikakvih mogućnosti da se približi odličnicima. Od Fouquea je bio uzeo građansko odijelo, i u njemu je prešao pomične mostove. Kako je bio pun znanja o povijesti opsade toga grada godine 1674., htio je, prije nego što se zatvori u sjemenište, vidjeti bedeme njegove tvrđave. Umalo ga dva-tri puta nije uhitila . straža, jer je došao do onih mjesta na koja je vojska općinstvu zabranila pristup, da** bi svake godine mogla prodati za dvanaest do petnaest franaka sijena.
Visina zida, dubina jarka i strašan izgled topova zaokupljali su ga nekoliko sati, dok nije prošao pokraj velike kavane na bulevaru. Od udivljenja je stao kao ukopan; uzalud je čitao riječ "kavana" ispisanu velikim slovima iznad dvojih vrata, nije mogao vjerovati svojim očima. Svladao je svoju plašljivost, osmjelio se ući i našao se u dvorani dugoj trideset do četrdeset stopa, čiji je strop bio najma-

nje dvadeset stopa visok. Toga ga je dana sve oduševljavalo. Upravo su se igrale dvije partije bilijara; konobari su izvikivali bodove; igrači su trčali oko bilijarskih stolova koji su bili opkoljeni gledateljstvom. Oblaci duhanskog dima izvijali su se iz svih usta i obavijali sve u plavkast veo. Visok stas tih ljudi, njihova zaobljena ramena, težak hod, veliki zalisci, dugački salonski kaput, sve je to privlačilo Julienovu pažnju. Ta plemenita djeca starog Bisontiu-ina govorila su tako glasno kao da viču; željeli su izgledati poput strašnih ratnika. Julien je stajao kao ukopan i divio se; mislio je na veličinu i divotu glavnoga grada kao što je Besangon. Nije se nikako mogao odvažiti da jednoga od nadute gospode koji su izvikivali bodove kod bilijara zamoli za šalicu kave.

Ali gospođica koja je sjedila za blagajnom spazila je krasno lice toga mladog provincijalca koji je, stojeći tri koraka od peći i držeći mali zavežljaj pod rukom, promatrao kraljevo poprsje od lijepe bijele sadre. Ta gospođica iz Franche-Comtea, visoka, vrlo stasita i dobro odjevena, kako se to priliči u takvoj kavani, već ga je nekoliko puta pozvala tihim glasom da bi je mogao čuti samo Julien: "Gospodi-ne, gospodine!" Julien susretne blagi pogled njezinih velikih očiju i shvati da to njemu govori.

Brzo se približi blagajni i lijepoj djevojci kao da pristupa neprijatelju. Kako se brzo okrenuo, pao mu je zavežljaj. Kakvu bi samilost naš provincijalac izazvao kod pariških srednjoškolaca koji već s petnaest godina znaju vrlo otmjeno ući u kavanu! Ali ta djeca, koja su s petnaest godina tako uglađena, s osamnaest postaju sasvim obična. Strasnu plahost koju susrećemo u provinciji neki mladići uspiju svladati i ona tada razvija u njima odlučnu volju. Približavajući se toj lijepoj djevojci koja se udostojala osloviti ga, Julien, koji je pobijedivši plahost postao hrabar, pomisli: "Moram joj kazati istinu."

- Gospođo, prvi put u životu dolazim u Besane,on; želio bih kupiti komad kruha i šalicu kave.

Gospođica se malo osmjehne, a zatim porumeni: strahovala je da se na toga lijepog mladića ne osvrnu svojim ironičnim primjedbama i šalama igrači bilijara. On bi se poplašio i ne bi više došao.

- Smjestite se ovdje, blizu mene - reče mu ona pokazujući mramorni stol gotovo, posve skriven golemom blagajnom od mahagonija, koja je bila u dvorani.

Gospođica se nagnula izvan blagajne, tako da joj se pružila prilika pokazati svoj divni stas. Julien je to opazio; sve su mu se misli poremetile. Lijepa je gospođica postavila pokraj njega šalicu, šećer i zemičku. Skanjivala se pozvati konobara i naručiti kavu jer kono-barovim dolaskom ne bi više bila sa Julienom nasamo. Julien je zamišljen uspoređivao tu plavu i veselu ljepotu s uspomenama koje su ga često uzbuđivale. Pomisao na ljubav koju je, doživio gotovo gaje posve oslobodila od bojažljivosti. Lijepoj je gc spođici samo časak bio dovoljan, čitala je u njegovim pogledima.

- Ovaj vas dim i lula tjera na kašalj, sutra dođite na doručak prij| osam ujutro; tada sam gotovo posve sama.
- Kako vam je ime? - upita Julien s umiljatim smiješkom sretnj bojažljivosti.
- Amanda Binet.
- Biste li mi dopustili da vam za jedan sat pošaljem zavežljaj, velik kao ovaj?
Lijepa je Amanda malo razmišljala.
- Nadziru me. To što vi tražite moglo bi me izvrgnuti neugodnosti, ali ću vam napisati svoju adresu na kartu koju ćete pričvrstiti na zavežljaj. Pošaljite mi ga bez bojazni.
- Zovem se Julien Sorel - reče mladić. - U Besanconu nemam ni rođaka ni znanaca.
- Ah, razumijem - reče ona veselo - vi ste došli studirati pravo?
- Nažalost, ne! - odgovori Julien. - Šalju me u sjemenište. Na Amandinom se licu odrazilo najveće razočaranje. Pozvala je konobara; sada se usudila. Konobar natoči Julienu kavu i ne pogledavši ga.
Amanda je na blagajni primala novac; Julien je bio ponosan što se usudio govoriti. Kod jednog bilijarskog stola izbi svađa. Povici i svađa igrača orili su se tom golemom dvoranom i stvarali buku kojoj se Julien čudio. Amanda se zamislila i spustila pogled.
- Ako želite, gospođice - reče on iznenada i sa sigurnošću - reći ću da sam vaš rođak.
Taj ponešto samosvjesni način svidi se Amandi. "Nije to kakav god čovjek", pomisli ona. Odgovori mu brzo i ne gledajući ga, jer je pazila ne približava li se tko blagajni.
- Ja sam iz Genlisa kraj Dijona; recite da ste i vi iz Genlisa i da

ste rođak moje majke.
- Svakako ću tako učiniti.
- Ljeti svakog četvrtka u pet sati gospoda bogoslovi prolaze ovdje ispred kavane. Ako mislite na me, držite u ruci kiticu ljubica kad budem ovuda prolazio.
Amanda ga začuđeno pogleda; taj je pogled pretvorio Julienovu hrabrost u preveliku smionost; ipak jako porumeni rekavši joj:
- Osjećam da vas volim najsnažnijom ljubavlju.
- Govorite tiše! - reče mu ona ustrašeno.
Julien se nastojao prisjetiti rečenice iz jednog nepotpunog sveska Nove Helo'ise, što ga je bio našao u Vergvju. Pamćenje ga nije izdalo, i on je deset časaka gospođici Amandi napamet govorio Novu Heloisu, a ona ga je slušala ushićena; bio je sretan zbog te svoje majstorske izvedbe, kadli se najednom lijepoj gospođici iz Franc-he-Comtea sledi lice. Jedan od njezinih ljubavnika pojavio se na vratima kavane.
On se zviždukajući i mičući u hodu ramenima približi blagajni i pogleda Juliena. U Julienovoj mašti koja je uvijek bila sklona krajnostima, smjesta iskrsne misao na dvoboj. Sav problijedi, odgurnu šalicu i samosvjesnim izrazom lica stade vrlo pozorno mjeriti svog suparnika. Kako je taj suparnik sagnuo glavu, i, kao da je u svojoj kući, natočio sebi na blagajni čašicu rakije, Amanda je pogledom naredila Julienu da spusti pogled. On posluša i dvije

je minute posve mirno sjedio na svome mjestu, blijed, odlučan i misleći samo na ono što će se dogoditi; tog je trenutka zaista bio lijep. Suparnik se začudio Julienovu pogledu; ispivši na dušak čašicu rakije, reče nešto Amandi, gurne ruke u džepove svoga velikog kaputa i približi se jednom bilijarskom stolu zviždukajući i gledajući Juliena. Ovaj sav bijesan ustane, ali nije znao kako bi se ponašao da bude bezobrazan. Ostavi svoj zavežljaj i s najnehajnijim izrazom lica i kretnjama pođe prema bilijarskom stolu.
Uzalud mu je razbor govorio: "Pobit se u dvoboju tek što si stigao u Besangon, znači upropastiti svećeničku karijeru." uSvejedno! Barem nitko neće moći reći da sam se povukao pred jednim drznikom."
Amanda je opazila njegovu odlučnost koja je bila u lijepoj opreci s njegovim naivnim ponašanjem; načas joj se više sviđao nego onaj veliki mladić u salonskom kaputu. Ustala je i, držeći se kao da po-

gledom prati nekoga tko prolazi ulicom, postavila se između njega i bilijarskog stola.
- Da se niste usudili poprijeko gledati onog gospodina, on je moj šurjak!
- Što me se tiče? On me je pogledao izazovno.
- Hoćete li da zbog vas budem nesretna? Svakako, on vas je gledao, možda će čak doći i govoriti s vama. Rekla sam mu da ste rođak moje majke i da ste došli iz Genlisa. On je iz pokrajine Franche-Comte i nikad nije bio dalje od Dola na cesti prema Bo-urgognei, recite dakle što god hoćete, ništa se ne bojte.
Julien je još oklijevao; ona brzo nastavi, jer ju je mašta kavanske blagajnice u izobilju opskrbljivala lažima.
- Bez sumnje, gledao vas je, ali je bilo u času kad me pitao tko ste vi; on je prema svakome tako neotesan, nije vas htio uvrijediti.
Julien je pogledom pratio tobožnjeg šurjaka; vidio je kako je platio ulog za igru na najudaljenijem bilijarskom stolu. Čuo je njegov grubi glas koji je prijeteći vikao: - Ja počinjem! - Brzo promakne pokraj gospođice Arnande i zakorači prema bilijarskom stolu. Amanda ga zgrabi za ruku:
- Najprije mi platite! - reče mu ona.
"Tako je dobro", pomisli Julien, "ona se boji da bih mogao otići ne plativši". Amanda je bila jednako uzrujana kao i on i vrlo crvena; vraćala mu je sitan novac što je polaganije mogla ponavljajući mu tihim glasom:
- Smjesta iziđite iz kavane ili vas više neću voljeti; a ja vas veoma volim.
Julien je zaista izašao, ali polagano. "Nije li moja dužnost", ponavljao je sebi, "da sada ja odem i promjerim onog grubijana." Ta ga je neizvjesnost držala čitav sat na bulevaru ispred kavane: gledao je hoće li taj čovjek izići. Ali on se nije pojavio, i Julien se udalji. Bio je u Besane,onu tek nekoliko sati, a već ga je obuzela grižnja savjesti. Stari mu je major kirurg, usprkos svojoj kostobolji, bio dao nekoliko lekcija iz mačevanja; to je bila sva

znanost kojom je raspolagao Julienov bijes. Ali to ne bi bila nikakva zapreka, samo da je znao kako bi izazvao sukob, a da ne ćušne suparnika; jer kad bi došlo do šakanja, njegov bi ga protivnik, onakva ljudeskara, iz-mlatio i ostavio osramoćena. "Za bijednika kakav sam ja", mislio je Julien, "bez zaštitnika i bez

novca, nema velike razlike između sjemeništa i zatvora; moram ovo građansko odijelo ostaviti u nekoj gostionici gdje ću opet obući svoje crno odijelo. Ako kada izađem na koji sat iz sjemeništa, moći ću vrlo lako u svom građanskom odijelu posjetiti gospođicu Aman-du." Takvo je razmišljanje bilo vrlo lijepo, ali Julien se, prolazeći pokraj mnogih gostionica, nije usudio ući ni u jednu. Napokon, kad je opet prošao pored hotela "Ambasador", njegov se nemirni pogled sreo s pogledom neke debele, još prilično mlade rumene žene sretna i vesela lica. Približio joj se i ispričao joj svoj slučaj.

- Svakako, lijepi moj popiću - reče mu vlasnica "Ambasadora".

- Čuvat ću vam vaše građansko odijelo, štoviše, često ću ga dati isprašiti. U ovo doba nije dobro da se sukneno odijelo ostavlja netaknuto. - Ona uze ključ i sama ga odvede u jednu sobu, preporučivši mu da zapiše sve što će tu pohraniti.

- Bože moj, kako ste lijepi ovako, velečasni gospodine Sorele! - reče mu debela žena kad je sišao u kuhinju. - Idem vam naručiti dobar ručak; stajat će vas samo dvadeset sua, umjesto pedeset koliko svi plaćaju - dometnu tiho -jer valja štedjeti vašu mršavu kesu.

- Ja imam deset zlatnika - odvrati Julien sa stanovitim ponosom.

- Ah, Bože moj - odgovori uplašeno dobra gostioničarka - nemojte tako glasno govoriti! Ima u Besangonu mnogo zlih ljudi. Začas bi vam to ukrali. A osobito nemojte nikada ići u kavane, one su pune lopova.

- Zaista! - reče Julien, koga su te riječi ponukale na razmišljanje.

- Dođite uvijek samo k meni, kuhat ću vam kavu. Sjetite se da ćete ovdje uvijek naći prijateljicu i dobar ručak za dvadeset sua; liit ćete zadovoljni, nadam se. Sjednite sada za stol, sama ću vas podvoriti.

- Ne mogu jesti - reče joj Julien - suviše sam uzbuđen; od vas odlazim ravno u sjemenište. - Dobra mu žena nije dopustila tla ode dok mu nije džepove natrpala hranom. Napokon se Julien uputio prema tom strašnome mjestu; gostioničarka mu je s vrata pokazala put.

XXV.

Sjemenište

Trista trideset šest ručkovapo 85 santima, trista trideset šest večera po 38 santima, čokolade onome koji na nju ima pravo; koliko se tu može zaraditi na pokornosti! Besangonski Valenod

Već izdaleka spazio je pozlaćeni željezni križ na vratima; polagano se približavao; koljena su mu klecala. "Evo, dakle, tog pakla na zemlji iz kojega neću moći izaći!" Konačno se odlučio pozvoniti. Zvuk zvona odjekne kao da je tu sve pusto. Nakon deset časaka dođe mu otvoriti neki blijedi, u crno odjeveni čovjek. Julien ga pogleda i odmah spusti pogled. Taj je vratar imao čudnovatu fizionomiju. Zelene i izbuljene zjenice njegovih očiju bile su okrugle kao u mačke; nepomični obrisi vjeđa nagovještavali su da je tu isključen svaki osjećaj simpatije; njegove su tanke usne činile polukružnice nad zubima koji strše. Ali to lice nije bilo zločinačko, nego je ono prije pokazivalo onu savršenu bešćutnost koja mladim ljudima ulijeva mnogo više straha. Jedini osjećaj koji je Julienov brzi pogled mogao otkriti na tom dugom, pobožnom licu bio je dubok prezir za sve što bi mu netko htio reći, ako to nema veze s nebom. Julien s naporom podigne pogled i, glasom koji je drhtao od snažnog lupanja srca, objasni da želi govoriti s gospodinom Pirardom, ravnateljem sjemeništa. Ne rekavši ni riječi, crni mu čovjek dade znak da ga slijedi. Uspeše se na drugi kat širokim stubištem s drvenom ogradom; iskrivljene stube sasvim su se nagnule na suprotnu stranu od zida, te se činilo da će se svakog časa srušiti. Vratašca, nad kojima je visio velik nadgrobni križ od mekog drva, crno oli-

čen, s mukom su se otvorila; vratar ga uvede u mračnu i nisku sobu gdje su na obijeljenim zidovima visjele dvije slike pocrnjele od starosti. Ovdje Julien ostade sam; bio je slomljen, srce mu je žestoko lupalo; najradije bi bio zaplakao da se usudio. U cijeloj je kući vladala grobna tišina.

Nakon četvrt sata, što su mu se učinila kao cijela vječnost, vratar zloslutna lica opet se pojavio na vratima na drugom kraju sobe i, ne udostojavši se progovoriti, dade mu znak da dođe. Julien uđe u vrlo slabo osvijetljenu sobu, još veću od prve. Zidovi su također bili obijeljeni, ali namještaja nije bilo. Samo je u kutu kraj vrata Julien opazio krevet od mekog drva, dvije slamnate stolice i mali naslonjač od jelovih dasaka bez jastuka. Na drugom kraju sobe, kraj malog prozora s požutjelim staklima, koji je bio ukrašen prljavim loncima cvijeća, opazi za jednim stolom čovjeka u otrcanoj reverendi; izgledao je vrlo ljut i uzimao je iz jedne hrpe jedan za drugim male četverouglaste papiriće koje je slagao po stolu pošto bi na njima zapisao nekoliko riječi. Nije opažao Julienovu nazočnost: ovaj je nepomično stajao usred sobe, tamo gdje ga je ostavio vratar koji je izašao zatvorivši vrata.

Tako je prošlo deset časaka; čovjek u pohabanom odijelu neprestano je pisao. Julien je bio tako uzbuđen i uplašen da mu se činilo kao da će se srušiti. Filozof bi, možda i varajući se, rekao: "To je snažan dojam ružnoga na dušu stvorenu da voli ono što je lijepo". Čovjek koji je pisao podiže glavu; Julien je to opazio tek časak kasnije, ali je i dalje ostao nepomičan kao da je smrtno pogođen strašnim pogledom onoga koji ga je motrio. Julienove

zbunjene oči jedva su razabirale dugačko lice sasvim pokriveno crvenim pjegama, osim na čelu koje je bilo mrtvački blijedo. Između tih crvenih obraza i blijedog čela sjajila su se dva mala crna oka, stvorena da ustraše i najhrabrijeg čovjeka. Široko čelo bilo je obrubljeno gustom kosom, glatkom i crnom kao smola.
- Hoćete li prići, da ili ne? - najzad će taj čovjek nestrpljivo. Julien pođe naprijed nesigurnim korakom i konačno se, gotov da se sruši i blijed kako još nikad u svom životu nije bio, zaustavi tri koraka pred malim stolom od mekog drva, prekrivenim četverou-glastim papirićima.
- Još bliže! - reče čovjek.
Julien priđe još bliže pružajući ruku kao da se želi za nešto uhvatiti.

- Vaše ime?
- Julien Sorel.
- U velikom ste zakašnjenju - reče mu onaj čovjek uprijevši opet u njega svoj strašni pogled.
Julien nije mogao podnijeti taj pogled i, ispruživši ruku kao da će se zadržati, sruši se na tlo svom svojom dužinom. Čovjek pozvoni. Julien nije izgubio svijest, samo nije mogao otvoriti oči niti se micati; čuo je korake koji su se približavali. Podigoše ga i smjestiše u mali naslonjač od jelovine. Čuo je strašnog čovjeka kako govori vrataru:
- Po svoj prilici boluje od padavice. Samo bi nam još to trebalo. Kad je Julien opet otvorio oči, vidio je čovjeka crvenog lica kako i dalje piše; vratar je nestao. "Moram biti hrabar", mislio je naš junak, "a prije svega, moram skrivati ono što osjećam." Bilo mu je strašno mučno. "Ako mi se nešto dogodi, bogzna što će o meni misliti." Napokon čovjek prestane pisati i gledajući Juliena postrance, reče:
- Jeste li sposobni da mi odgovarate?
- Jesam, gospodine - odgovori Julien oslabljenim glasom.
- To je dobro.
Čovjek u crnom napola se uspravio i nestrpljivo tražio pismo u ladici svoga jelovog stola, koja se škripeći otvorila. Nađe ga, polako sjedne i ponovno gledajući Juliena kao da mu hoće iščupati ono malo života što mu je još preostalo, reče:
- Preporučio vas je župnik Chelan; on je bio najbolji župnik u biskupiji, čovjek neobično bogat vrlinama i moj prijatelj već trideset godina.
- Ah, pa to ja imam čast govoriti s velečasnim Pirardom! - reče Julien smrtnim glasom.
- Čini se - odgovori ravnatelj sjemeništa gledajući ga ljutito. Njegove male oči jače zabliješte, a mišići u kutovima usta nehotice mu zadršću. Izgledao je poput tigra koji unaprijed uživa u zado-_ voljstvu što će proždrijeti svoju žrtvu.
- Chelanovo pismo je kratko - reče on kao da govori sam sebi. I
- Intelligenti pauca1, dandanas čovjek ne može pisati dovoljno

1. Pametnome ne treba mnogo govoriti.

kratko. - Čitao je naglas:
"Šaljem vam Juliena Sorela, iz ove župe, kojega sam krstio prije dvadesetak godina; sin je bogata tesara, ali mu otac ništa ne daje. Julien će biti vrijedan radnik u vinogradu Gospodnjem. U njega je dobro pamćenje i inteligencija i znade razmišljati. Hoće li njegov poziv biti trajan? Je li iskren?"
- Iskren? - ponovi opat Pirard začuđeno, gledajući Juliena; ali sada opatov pogled više nije bio lišen svake čovječnosti. - Iskren - ponovi on tišim glasom i nastavi čitati:
"Molim Vas da Julienu Sorelu dodijelite stipendiju; on će je zavrijediti položivši potrebne ispite. Nešto sam ga poučavao u teologiji, u onoj staroj i dobroj teologiji našeg Bossueta, Arnaulta, Fleurvja. Ako vam taj mladić ne odgovara, vratite mi ga; upravitelj ubožnice, kojega vi dobro poznajete, nudi mu osam stotina franaka prihvati li mjesto odgojitelja njegove djece. - Moja je duša, hvala budi Bogu, smirena. Privikavam se na strašan udarac. Vale et me ama.1 Opat Pirard, usporavajući glas dok je čitao potpis, izgovori s uzdahom riječ Chelan.
- Njegova je duša smirena - reče on. - Zaista je njegova vrlina zaslužila tu nagradu. Želio bih da je Bog i meni dodijeli kad bude za to vrijeme!
On pogleda u nebo i prekriži se. Videći taj sveti znak, Julien osjeti kako ga napušta onaj duboki užas od kojega se sledio čim je ušao u tu kuću.
- Imam ovdje tri stotine dvadeset jednog kandidata za najsvetije zvanje - reče napokon opat Pirard strogim, ali ne zlim glasom.
- Samo su mi sedmoricu ili osmoricu od njih preporučili takvi ljudi kakav je župnik Chelan; tako ćete vi od tri stotine dvadeset jednog kandidata biti deveti. Ali moja zaštita ne znači ni naklonost ni slabost, ona je samo pojačanje brige i strogosti protiv poroka. Zaključajte ona vrata!
Juliena je stajalo muke da zakorači, ali uspio je ne srušiti se. Opazio je da prozorčić blizu ulaznih vrata gleda na otvoreno polje. Gledao je stabla; taj mu je vidik godio kao da je opazio stare prijatelje.
- Loquerisne linguam latinam? (Govoriš li latinski) - upita ga
1. Zdravo i voli me.

opat Pirard kad se vratio.
- Ita, pater optime (Da, časni oče) - odgovori Julien kojemu se polako vraćala snaga. Bez sumnje mu se još nikada nijedan čovjek nije činio manje častan nego u posljednjih pola sata opat Pirard. Razgovor se nastavio latinski. Izražaj opatovih očiju ublažavao se; Julien je opet stekao nešto hladnokrvnosti. "Kako sam slab kada dopuštam da me se dojmi takav privid vrline", pomisli on. "Taj je čovjek možda običan lupež poput župnika Maslona" i Julien se obraduje što je gotovo sav svoj novac sakrio u čizme. Opat Pirard

je Juliena ispitivao teologiju; iznenadio se opsegu njegova znanja. Njegovo je čuđenje još poraslo kad ga je posebno ispitivao Sveto pismo. Ali kad je došao do pitanja o učenju svetih otaca, opazio je da Julien o tome gotovo ništa ne zna i da je jedva čuo za imena svetog Jeronima, svetog Augustina, svetog Bonaven-ture, svetog Bazilija itd.

"Doista", pomisli opat Pirard, "tu se vidi ona nesretna sklonost za protestantizam koju sam Chelanu uvijek predbacivao: duboko i preduboko poznavanje Svetog pisma." (Julien mu je upravo, a da ga on nije ni pitao, govorio o tome u koje je vrijeme zaista napisana Geneza, Petoknjižje itd.) "Kuda vode ta beskonačna razglabanja Svetog pisma", mislio je opat Pirard, "ako ne osobnom provjeravanju, a to znači najstrašnijem protestantizmu? A uz takvo neoprezno učenje, ništa o svetim očima, čime bi se ta opasnost mogla smanjiti." Ali čuđenju ravnatelja sjemeništa nije bilo granica kad je Juliena pitao o papinskoj vlasti i očekivao da će čuti načela stare galikanske crkve, a mladić mu stao naizust govoriti cijelu knjigu de Maistrea. "Čudan li je čovjek taj Chelan", mislio je opat Pirard; "je li mu tu knjigu pokazao kako bi ga ponukao da joj se ruga?" Ispitujući Juliena, uzalud je nastojao doznati vjeruje li on ozbiljno u de Maistreovo naučavanje. Mladić se, odgovarajući, služio samo pamćenjem. Od tog se časa Julien vrlo dobro osjećao, opažao je da vlada sobom. Nakon vrlo dugog ispitivanja učinilo mu se da je strogost opata Pirarda prema njemu još samo hinjena. Zaista, da nije već prije petnaest godina sam sebi nametnuo načela stroge ozbiljnosti prema svojim učenicima teologije, ravnatelj sjemeništa bi u ime logike bio zagrlio Juliena, toliko je u njegovim odgovorima nalazio bistrine, točnosti i jasnoće.

"Eto, to je smio i zdrav duh", govorio je sebi, "ali corpus debile (tijelo je slabo)."

- Padate li vi često onako? - upita on Juliena francuski, pokazujući mu prstom pod.

- To je prvi put u mom životu. Vratarevo me lice zastrašilo - doda Julien pocrvenjevši kao dijete.

Opat Pirard se gotovo nasmiješi.

- To je posljedica taštog sjaja ovoga svijeta; vi ste očito navikli na nasmijana lica, prave pozornice laži. Istina je ozbiljna, gospodine. A nisu li i naše dužnosti na ovom svijetu ozbiljne? Morate pripaziti da se vaša savjest čuva ove slabosti: Suvišne osjetljivosti za varave čari vanjskog svijeta.

Da mi niste preporučeni - reče opat Pirard prešavši opet s očitim zadovoljstvom na latinski - da mi niste preporučeni od takva čovjeka kakav je Chelan, govorio bih vam ispraznim jezikom ovog svijeta, na koji ste, kako se čini, previše navikli. Rekao bih vam da je dobiti punu stipendiju, kako vi to želite, najteža stvar na svijetu. Ali župnik Chelan bi za pedeset šest godina svog apostolskog rada vrlo malo zaslužio kad ne bi mogao raspolagati jednom stipendijom u sjemeništu.

Nakon tih riječi opat Pirard preporuči Julienu da bez njegove privole ne stupi ni u koje društvo ili tajnu kongregaciju. -- Dajem vam časnu riječ - reče Julien sa zanosom poštena čovjeka.
Ravnatelj sjemeništa prvi se put nasmiješi.
- Te riječi nisu ovdje na mjestu - reče mu on - one suviše podsjećaju na ispraznu čast svjetskih ljudi koja ih vodi do tolikih pogrešaka, a često i do zločina. Vi mi dugujete poslušnost na osnovi paragrafa sedamnaestog bule "Unam Ecclesiam" pape Pija V Ja sam vaš crkveni starješina. U ovoj kući, dragi sinko, čuti znači isto sto i poslušati. Koliko imate novca?
"Eto ti ga", pomisli Julien, "zato sam mu bio dragi sinko."
- Trideset pet franaka, oče.
- Brižno bilježite na što trošite novac, morat ćete mi položiti račun.
To mučno ispitivanje potrajalo je tri sata. Opat pozove vratara.
- Smjestite Juliena Sorela u ćeliju broj 103 - reče opat Pirard vrataru.

Dodijelio je Julienu zasebnu sobu, što je bilo veliko odlikovanje.
- Odnesite onamo i njegov kovčeg - doda on.
Julien spusti pogled i točno nasuprot sebi opazi svoj kovčeg, u koji je tri sata gledao, a da ga nije prepoznao.
Stigavši u ćeliju broj 103, malu sobicu osam stopa dugu i osam stopa široku, na najgornjem katu zgrade, Julien opazi da ona gleda na bedeme, a iza njih se vidi lijepa ravnica koju Doubs dijeli od grada.
- Divnog li vidika! - usklikne Julien i ne znajući što tim riječima izražava.
Tolika snažna uzbuđenja koja je doživio u ovo kratko vrijeme što se nalazi u Besangonu potpuno su iscrpla njegove snage. Sjeo je kraj prozora na jedinu drvenu stolicu koja se nalazila u njegovoj ćeliji i odmah je usnuo dubokim snom. Nije čuo zvono koje je pozivalo na večeru ni ono koje je zvalo na molitvu; zaboravili su ga. Kad su ga sutradan probudile prve sunčane zrake, našao se gdje leži na podu.

XXVI.
Svijet, ili ono što nedostaje bogatašu
Sam sam na svijetu; nitko na me i ne misli. Svi oni koje vidim da uspijevaju u životu, drzoviti su i imaju tvrdo srce, kakvo ja nikako nemam. Mrze me zbog moje prirodne dobrote1. Ah1. Uskoro ću umrijeti, bilo od gladi, bilo od jada što su ljudi tako bešćutni.
Young
Požurio se očetkati svoje odijelo i sići; zakasnio je. Nadzornik ga strogo ukori; umjesto da se pokuša opravdati, Julien prekriži ruke na prsima i reče pokajničkim glasom:
- Peccavi, pater optime (Zgriješio sam, časni oče).
'laj njegov početak imao je velik uspjeh. Lukaviji bogoslovi vidješe odmah da imaju posla s čovjekom koji u tom zanatu nije početnik.

Kad je došlo vrijeme odmora, Julien primijeti da je postao predmet opće radoznalosti. Ali on se pokazao krajnje suzdržljiv i šutljiv. Držeći se načela koja je sebi postavio, smatrao je tri stotine dvadeset jednoga družbenika svojim neprijateljima; najopasniji je u njegovim očima bio opat Pirard.

Nekoliko dana kasnije Julien je morao izabrati ispovjednika; uru-i'ili su mu popis. "Ah, Bože moji Za koga li me smatraju?", reče on sebi. "Zar misle tla ja ne razumijem što to znači?" i izabere opata Pirarda. laj je korak bio odsudan, ali on to nije ni slutio. Neki posve mladi bogoslov rodom iz Verrieresa, koji se od prvog dana izjasnio njegovim prijateljem, poučio ga je da bi možda pametnije učinio da je izabrao opata Castanedea, podravnatelja sjemeništa.

- Opat Castanede je Pirardov neprijatelj, kojeg sumnjiče zbog

jansenizma - dodao je mali seminarist nagnuvši se prema Julie-novu uhu.

Svi prvi koraci našeg junaka, koji je sam sebe smatrao tako mudrim, bili su, kao i izbor ispovjednika, same budalaštine. Smućen svim mogućim pretpostavkama čovjeka bujne mašte, držao je svoje namjere gotovim djelima i bio je uvjeren da je savršen licemjer. U svojoj ludosti išao je tako daleko da se čak prekoravao zbog uspjeha u toj vještini slabosti.

"Nažalost, to je moje jedino oružje", govorio je sebi. "Da živim u neko drugo doba, zarađivao bih svoj kruh rječitim djelima licem u lice s neprijateljem."

Zadovoljan svojim ponašanjem, gledao je oko sebe; svuda je nalazio privid najčistije kreposti.

Osmorica ili devetorica bogoslova uživali su glas svetosti i imali su priviđenja kao sveta Tereza i kao sveti Franjo, kad je na brdu Vernia u Apeninima primio znakove rana Isusovih. Ali to je bila velika tajna, njihovi su je prijatelji krili. Ti jadni mladići s priviđenjima ležali su gotovo uvijek u bolesničkoj sobi. Stotinjak drugih sjedinjavalo je u sebi čvrstu vjeru s neumornom marljivosti. Radili su toliko da su gotovo oboljeli, ali nisu baš mnogo naučili. Dvoji-ca-trojica odlikovala su se pravom darovitošću, među njima i neki Chazel; ali Julien je zazirao od njih, a oni od njega. Ostali su bili surova stvorenja koja nisu bila posve sigurna da razumiju latinske riječi što su ih cijeli dan ponavljali. Gotovo svi su bili seljačka djeca i više su voljeli zarađivati kruh recitirajući neke latinske riječi nego kopajući zemlju. Ta su zapažanja već od prvog dana uvjerila Juliena da će postići brze uspjehe. "U svakoj su službi potrebni pametni ljudi jer, naposljetku, potrebno je obaviti neki posao", mislio je Julien. "Pod Napoleonom bio bih zapovjednik, među tim ću budućim župnicima biti veliki vikar." "Svi su ti bijednici", nastavljao je on u mislima, "težaci od djetinjstva i hranili su se do svog dolaska ovamo kiselim mlijekom i crnim kruhom. U svojim su kolibama jeli meso samo pet-šest puta na godinu. Kao što su rimski vojnici rat smatrali odmorom, tako su i ti grubi seljaci ushićeni divotama sjemeništa." U njihovim tupim očima Julien nije nikad mogao

pročitati ništa drugo doli odraz zadovoljene tjelesne potrebe nakon ručka i očekivanja tjelesnog zadovoljstva prije obroka. Takvi su bili ljudi među

kojima je trebalo istaknuti se. Ali Julien nije znao nešto, a oni su se čuvali da mu to kažu, naime, da je biti prvi u različitim predmetima koji se uče u sjemeništu, u dogmi, crkvenoj povijesti itd., u njihovim očima samo sjajan grijeh. Od Voltaireova vremena, od vremena vlade dvaju domova - što je zapravo samo znak nepovjerenja i osobnog provjeravanja i što duh naroda potiče na lošu naviku da sumnja - Crkva je u Francuskoj, čini se, shvatila da su knjige njezini pravi neprijatelji. Pokornost srca, to je u njezinim očima najvažnije. Uspjeh u znanostima, čak i svetima, njoj je sumnjiv, i to s razlogom. Tko će nadmoćan duh spriječiti da ne prijeđe na drugu stranu, kao Sieves ili Gregoirel Crkva koja strepi, drži se pape kao jedine mogućnosti spasa. Jedino papa može pokušati zapriječiti osobno provjeravanje i pobožnim sjajem svečanosti svog dvora utjecati na umorni i bolesni duh ljudi iz visokog društva. Kad je Julien napola prozreo sve te istine koje, uostalom, svaka riječ izgovorena u sjemeništu neprestano pobija, pao je u duboku melankoliju. Mnogo je radio i brzo je uspio naučiti stvari koje su svećeniku vrlo korisne, ali koje su u njegovim očima bile lažne i koje su mu se činile nezanimljive. Smatrao je da nema ništa drugo raditi.

"Zar me cijeli svijet zaboravio?" pitao se on. Nije znao da je opat Pirard primio i spalio nekoliko pisama sa žigom iz Dijona u kojima se, usprkos najdoličnijem stilu, osjećala najdublja strast. Činilo se kao da se velika grižnja savjesti bori protiv te ljubavi. "To bolje", mislio je opat Pirard, "žena koju je taj mladić ljubio barem nije hezbožna." Jednoga je dana opat Pirard otvorio pismo napola izbrisano suzama. Bio je to oproštaj zauvijek. "Napokon mi je", stajalo je u tom pismu, "nebo poklonilo milost da mogu mrziti, i to ne uzročnika svoga grijeha, jer on će uvijek ostati ono što mi je najmilije na svijetu, nego sam svoj grijeh. Žrtva je prinesena, prijatelju moj. Kako vidite, to nije išlo bez suza. Spasenje bića kojima se moram posvetiti i koja ste vi toliko voljeli, nadvladalo je. Pravedni, ali strašni Bog neće se više na njima osvećivati zbog zločina njihove majke. Zbogom, Juliene, budite pravedni prema ljudima!" Kraj pisma bijaše gotovo posve nečitljiv. Bila je navedena neka adresa u Dijonu, ali je usprkos tome bila izrečena nada da Julien nikada neće odgovoriti, ili bar da će se služiti riječima što bi ih

žena koja se vratila na put kreposti mogla čuti, a da se ne crveni. Julienova je melankolija, povećana slabom hranom kojom ih je za 83 santima po obroku dobavljač opskrbljivao, počela je utjecati na njegovo zdravlje, kad se jednog jutra Fouque iznenada pojavi u njegovoj sobi.

- Napokon mi je uspjelo ući. Neću ti prigovarati, ali već sam pet puta dolazio u Besangon posjetiti te. Svaki sam se put našao pred zatvorenim vratima. Postavio sam nekoga da stražari pred sjemeništem; đavola, zar ti nikada ne izlaziš?
- Tu sam kušnju sam sebi nametnuo.
- Čini mi se da si se jako izmijenio. Ali konačno te opet vidim. Dva zlatnika po pet franaka poučila su me da sam bio glup što ih nisam već kod prvog dolaska ponudio.
Razgovoru dvojice prijatelja nije bilo ni kraja ni konca. Julien je pocrvenio kad mu je Fouque rekao:
- Uostalom, znaš li da se majka tvojih učenika predala najdubljoj pobožnosti?
Govorio je o tome na onaj neusiljen način koji se tako neobično doima strastvene duše kada sugovornik, i ne sluteći ništa, dira u njezine najživlje osjećaje.
- Da, prijatelju, upravo pretjeranoj pobožnosti. Kažu da odlazi na v hodočašća. Ali, na vječitu sramotu župnika Maslona, koji je tako dugo uhodio onog jadnog Chelana, gospođa de Renal ga nikako nije htjela za ispovjednika. Odlazi na ispovijed u Dijon ili u Besangon.
- Ona dolazi u Besangon - reče Julien, a čelo mu pocrveni.
- Prilično često - začuđeno odgovori Fouque.
- Imaš li pri sebi koji broj "Constitutionnela" - ponovi Julien najmirnijim glasom. - Ovdje se prodaje po 30 sua broj.
- Stol Zar čak i u sjemeništu ima liberala! - poviče Fouque.
- Jadna Francuska! - doda on oponašajući licemjerni glas i blagi ton župnika Maslona.
Ovaj bi posjet ostavio vrlo dubok dojam na našeg junaka da ga već sutradan riječi onoga malog bogoslova iz Verrieresa, kojega je smatrao tako djetinjastim, nisu navele na vrlo važna otkrića. Otkad je bio u sjemeništu, Julienovo je ponašanje bilo samo niz pogrešnih postupaka. Gorko se narugao samome sebi. Istina, važne pothvate u svom životu pametno je vodio, ali se nije

brinuo za sitnice, a prepredeni su bogoslovi gledali baš samo na sitnice. I već su ga njegovi družbenici smatrali kritičnim duhom. Odao se mnoštvom sitnih postupaka.
U njihovim očima on je bio počinio golem grijeh da misli; on je samostalno rasuđivao umjesto da se slijepo drži autoriteta i primjera. Opat Pirard mu nije bio ni od kakve pomoći; ni jedan jedini put nije mu upravio riječ, osim u ispovjedaonici, a i ondje je više slušao nego govorio. Bilo bi sasvim drugačije da je izabrao opata Castanedea.
Od časa kada je postao svjestan svoje ludosti, Julien nije više gubio vrijeme. Želio je spoznati svu zamašnost zla, te je stoga malo popustio u oholoj i upornoj šutnji kojom je dotada odbijao svoje družbenike. No, sad su mu se oni osvećivali. Njegove su pokušaje dočekali s prezirom koji je prelazio u ismijavanje. Spoznao je da od njegova dolaska u sjemenište nije bilo jednog

sata, osobito za vrijeme odmora, koji ne bi imao posljedica, povoljnih ili nepovoljnih za njega, koji ne bi uvećao broj njegovih neprijatelja ili mu pribavio sklonost kojeg zaista kreposnog ili nešto manje surovog bogoslova nego što su ostali. Zlo koje je trebalo ispraviti bilo je golemo, zadaća je bila vrlo teška. Odsada je Julien bio neprestano na oprezu; morao se prikazati kao sasvim drugačiji čovjek. Imao je mnogo muke, na primjer, da vlada svojim pogledima. Nije to bez razloga što na tim mjestima ljudi idu spuštena pogleda. "Što li sam ja sebi umišljao u Verrieresu!" govorio je Julien. "Mislio sam da živim, a samo sam se pripremao za život. Evo me napokon u svijetu u kojemu ću živjeti do kraja svoje uloge, okružen pravim neprijateljima. Kakva je strašna muka ovo neprekidno licemjer-stvo! Herkulov posao nije ništa prema tome! Herkul modernog doba je Siksto V, što je svojom smjernošću petnaest godina varao četrdeset kardinala koji su ga za cijele njegove mladosti znali kao vatrena i ohola čovjeka."

"Znanje, dakle, ovdje ništa ne vrijedi", govorio je on bijesno. "Samo se prividno cijeni napredovanje u dogmatici, u crkvenoj povijesti i u ostalim predmetima. Sve što se ovdje o tome govori, govori se samo zato da bi se lude, kao što sam ja, uhvatile u zamku. Moja je jedina zasluga, nažalost, bila u mom brzom napretku, u mojoj sposobnosti da ovladam svim tim glupostima. Tko zna da li ih oni, zapravo, ne cijene prema njihovoj pravoj vrijednosti i ne misle o

njima kao i ja? A ja sam bio toliko glup da se ponosim tim znanjem] Najbolje ocjene, koje uvijek dobivam, samo su mi stvorile ogorčene neprijatelje. Chazel, koji zna više nego ja, uvijek umeće u svoje sastavke neku budalaštinu koja ga baca na pedeseto mjesto; ako dođe na prvo mjesto, to je iz rastresenosti. Ah, kako bi mi jedna riječ, jedna jedina riječ opata Pirarda bila pomogla!"

Od časa kad je Julien uvidio svoju zabludu, dugačke vježbe u asketskoj pobožnosti, kao što je moliti krunicu pet puta na tjedan, pjevati Presvetom Srcu Isusovu i slično, koje su mu se prije činile nepodnošljivo dosadne, postale su sada za njega najzanimljivi trenuci rada. Razmišljajući strogo o samome sebi i pazeći naročito da ne precijeni svoje snage, Julien u prvi mah nije težio za tim da, kao oni bogoslovi koji služe za uzor drugima, svakog časa učini neko značajno djelo, to jest da pokaže neku vrstu kršćanskog savršenstva. U sjemeništu postoji stanovit način jedenja meko kuhanog jaja koji odaje napredak u bogobojaznom životu. Neka se čitatelj, koji se možda smiješi, udostoji sjetiti svih pogrešaka što ih je jedući jaje počinio opat Delille kad je bio pozvan na ručak k nekoj velikoj dami na dvoru Luja XVI. Julien je najprije nastojao da dostigne stupanj non culpa, stanje u kojemu mladi bogoslov svojim hodom, kretnjama ruku, pogledima itd. ne odaje zaista ništa svjetovno, ali još ne pokazuje da je zaokupljen jedino mišlju na drugi svijet i na puko ništavih ovoga. Julien je neprestano na zidovima hodnika nalazio ugljenom bojom ispisane rečenice poput ove: "Sto je šezdeset godina kušnje prema vječnosti nebeskih slasti ili prema vječnosti vrelog ulja u paklu!" Nije ih više prezirao;

shvatio je da te rečenice valja neprestano imati na umu. "Što ću ja raditi cijelog života?" pitao se. "Prodavat ću vjernicima mjesto u nebu. A kako ću im to mjesto učiniti vidljivim? Razlikom u vanjštini između mene i laika." Premda je Julien nekoliko mjeseci svakog časa na sebe pazio, još o je uvijek izgledao kao čovjek koji misli. Način kako je otvarao i zatvarao oči i micao usnama još ni sada nije pokazivao slijepu vjeru spremnu da sve prihvati i sve podnese, pa čak i mučeništvo. Julien je bio bijesan videći kako su ga u tome pretekli i najgrublji seljaci. No, kod njih je postojalo više razloga da ne izgledaju kao mislioci. Koliko li se on trudio da bi stekao tu fizionomiju slijepe i gorljive vjere, pripravne da sve vjeruje i sve izdrži, koju tako često nalazi-

mo u talijanskim samostanima, a o kojoj je nama laicima Guercino ostavio tako savršene uzore na svojim crkvenim slikama.1 Na velike su blagdane bogoslovi dobivali kobasice s kiselim kupusom. Julienovi su susjedi kod stola opazili da je on neosjetljiv za tu sreću. To je bio jedan od njegovih prvih grijeha. U tome su njegovi družbenici vidjeli ružan znak najglupljeg licemjerstva; to mu je pribavilo najviše neprijatelja. "Gledajte tog buržuja, gledajte njegov prezir", govorili su oni, "pretvara se kao da uopće ne cijeni mesnu hranu, kobasice s kiselim kupusom! Pi! Gad, oholica, pro-kletnik!"

"Ah", uzdahnuo bi Julien u trenucima očaja, "neznanje tih seoskih mladića, mojih družbenika, golema je prednost za njih! Kad su došli u bogosloviju, profesori ih nisu trebali oslobađati od onoga strahovitog mnoštva svjetovnih nazora koje sam ja donio sa sobom i koje mi čitaju na licu ma što ja učinio!"

Julien je s pomnjom, koja nije bila daleko od zavisti, proučavao najgrublje među tim seljačićima što su dolazili u sjemenište. U času kad su im skidali kaput od gruba sukna da ga zamijene crnom haljom, sav njihov odgoj bio je golemo i beskrajno poštovanje zve-čećeg i tekućeg novca, kako se to kaže u pokrajini Franche-Com-te.

To je posvećen i herojski način kojim se izražava uzvišen pojam o gotovu novcu.

Za bogoslove, kao i za junake Voltaireovih romana, sreća se sastoji prije svega u dobru jelu. Julien je gotovo kod svih otkrio prirođeno poštovanje prema čovjeku koji nosi odijelo od skupog sukna. Taj osjećaj cijeni distributivnu pravdu kakvu nam dijele naši sudovi onoliko koliko vrijedi, čak i manje nego što vrijedi. - Kakva ti korist - često su ponavljali između sebe - ako se parničiš s kakvim krupnim?

To je riječ kojom se u dolinama Jure označava bogat čovjek. Zamislite sada njihovo poštovanje prema najvećem od svih bogataša - prema vladi!

Ne nasmiješiti se s poštovanjem pri samom spomenu imena gospodina prefekta smatraju seljaci pokrajine Franche-Comte nera-

1. Vidi u muzeju Louvrea sliku br. 1130 koja prikazuje akvitanskog vojvodu I'Vanju kako skida oklop i uzima redovničku mantiju (op. pisca).

zboritim; a nerazboritost se kod siromaha brzo kažnjava nedostatkom kruha.

Pošto ga je prvo vrijeme, tako reći, gušio osjećaj prezira, Julien je konačno osjetio samilost; očevima većine njegovih družbenika često se dešavalo da vrativši se zimi u svoje kolibe, ne nađu ni kruha, ni kestena, ni krumpira. "Zar je onda čudo", mislio je Julien, "da je u njihovim očima sretan čovjek onaj koji je dobro ručao, a zatim onaj koji posjeduje dobro odijelo] Moji družbenici osjećaju nepokolebljiv poziv, što znači da oni u svećeničkom zvanju vide dugo trajanje ove sreće; dobro ručati i imati zimi toplo odijelo."

Julien je čuo nekog mladog bogoslova bujne mašte kako govori svome drugu:

- Zašto ja ne bih postao papa kao Siksto V, koji je čuvao svinje?

- Samo Talijani postaju pape - odgovori mu prijatelj. - Ali sigurno će neki od nas biti izabran na položaj velikih vikara, a možda i biskupa. Gospodin P..., biskup u Chalonsu, sin je bačvara. I moj otac je bačvar.

Jednoga dana usred sata dogmatike opat Pirard pozove Juliena. Jadni mladić bio je presretan što može načas napustiti fizičku i moralnu okolinu u koju je utonuo.

Kod gospodina ravnatelja naiđe na isti onaj primjer koji ga je na dan njegova ulaska u sjemenište tako prestrašio.

- Objasnite mi što je napisano na ovoj igraćoj karti - reče opat gledajući ga kao da ga hoće satrti u prah.

Julien pročita:

"Amanda Binet, kavana <Žirafa>, prije osam sati. Treba reći da ste
iz Genlisa i da ste rođak moje majke."

Julien je shvatio svu veličinu opasnosti. Policija opata Castanedea ukrala mu je tu adresu.

- Onoga dana kad sam stigao ovamo, bio sam vrlo zastrašen - odgovori on gledajući u čelo opata Pirarda jer nije mogao podnijeti njegov strašni pogled. - Gospodin Chelan mi je kazao da ovdje vrvi denuncijacijama i pakostima svake vrste i da se tu potiče uhođenje i doušništvo među družbenicima. To tako hoće nebesa da bi mladim svećenicima pokazala život onakav kakav jest i pobudila u njima odvratnost prema svijetu i njegovim užicima.

- Zar meni govorite te fraze! - bijesno reče opat Pirard. - Lupežu nijedan!

- U Verrieresu su me braća tukla kad su imala razloga da mi budu zavidna... - nastavi hladno Julien.

- Na stvari Na stvari - vikne opat Pirard gotovo izvan sebe. Julien, ni najmanje zastrašen, nastavi pričati:

- Na dan dolaska u Besanc,on, oko podne, bio sam gladan, te sam ušao u jednu kavanu. Srce mi je bilo puno odvratnosti prema tako

bezbožnu mjestu, ali sam mislio da će tu moj doručak biti jeftiniji nego u gostionici. Neka gospođa, koja je izgledala kao vlasnica, smilovala se videći da sam novajlija. "Besanc,on je pun zlih ljudi, strah me za vas, gospodine", rekla mi je. "Ako vas snađe kakvo /lo, obratite se meni, pošaljite po mene prije osam sati. Ako vam vratar sjemeništa odbije tu uslugu, recite da ste moj rođak i da ste iz Genlisa"...

- Sve će te brbljarije biti provjerene - poviče opat Pirard koji nije mogao ostati miran, nego je šetao sobom.

- Vratite se u svoju ćeliju!

C)pat je slijedio Juliena i zaključao ga, a ovaj je odmah stao pregledavati svoj kovčeg, na dnu kojega je bio brižno sakrio onu kobnu i vdulju. U kovčegu ništa nije manjkalo, ali je mnogo toga bilo po-111 kano. A on je uvijek imao ključ uza se. "Koje li sreće", pomisli lulien, "što u vrijeme svoje zaslijepljenosti nikad nisam iskoristio >lozvolu da iziđem, što mi je gospodin Castanede tako često nu-1 lio s dobrohotnošću koju sada razumijem. Možda ne bih odolio iskušenju da se presvučeni i pohodim lijepu Amandu, a tada bih stradao. Kad su izgubili nadu da ću na taj način iskoristiti onaj podatak, upotrijebili su ga za denuncijaciju da ne bi propao." I)va sata kasnije bio je pozvan k ravnatelju.

Niste lagali - reče mu opat s blažim pogledom - ali čuvati ta-kvu adresu neopreznost je kojoj vi ne možete dokučiti posljedice. Nesretno dijete! I za deset godina to će vam još možda škoditi.

XXVII.

Prvo životno iskustvo

Sadašnjost, veliki Bože, to je zavjetni kovčeg; jao onome tko u nju dirne!

Diderot

Neka nam čitatelj dopusti da o ovom razdoblju Julienova života iznesemo vrlo malen broj jasnih i točnih podataka. Ne zbog toga što ih ne bismo imali, baš naprotiv, ali bi možda ono što je on vidio u sjemeništu bilo previše crno za umjerene boje koje želimo sačuvati na ovim stranicama. Suvremenici koji trpe zbog stanovitih stvari, mogu na njih misliti samo s užasom koji im onemogućava svako uživanje, pa i ono da čitaju jednu priču. Julienu su slabo polazili za rukom pokušaji da u svojim kretnjama bude licemjeran; bilo je trenutaka kad ga je obuzimalo gnušanje, pa i potpuna malodušnost. Nije imao uspjeha, i to u tako gadnoj karijeri. Najmanja pomoć izvana bila bi dovoljna da ga ohrabri, teškoća koju je valjalo svladati nije bila tako velika. Ali on je bio sam kao barka napuštena usred oceana. "Pa da i uspijem", mislio je on, "preda mnom je čitav život koji moram provesti u tako lošem društvu! Proždrljiva, koji misle samo na pečena jaja sa slaninom što će ih proždrijeti za ručak, ili opati kakav je Castanede, kojima nijedan zločin nije suviše crn! Oni će doći do vlasti, ali uz koju cijenu, veliki Bože!"

"Čovjekova volja je moćna, svuda to čitam, ali je li dovoljna da svlada takvu odvratnost? Zadatak je velikih ljudi bio lak; ma kako strašna bila opasnost, oni su je smatrali divnom. A tko, osim mene, može razumjeti ružno onoga što me okružuje?"

Bio je to čas najveće kušnje u njegovu životu. Tako bi mu bilo lako stupiti u jednu od lijepih pukovnija posade u Besangonu! Mogao hi postati učitelj latinskog jezika; tako mu je malo potrebno za opstanak! Ali tada ne bi više bilo karijere, u njegovoj mašti ne bi više hilo budućnosti; to bi značilo umrijeti. Evo pojedinosti jednoga od njegovih tužnih dana.

"U svojoj umišljenosti tako sam se često radovao što se razlikujem od ostalih seoskih mladića!" mislio je on jednog jutra. "A eto, sad sam iskusio kako razlika rađa mržnju." Tu mu je veliku istinu otkrio jedan od njegovih najbolnijih neuspjeha. Osam je dana nastojao da se umili nekom đaku koji je bio poznat po svojoj svetosti. Šetao \c s njime dvorištem pokorno slušajući gluposti od kojih bi čovjek stojeći zaspao. Najednom se vrijeme promijenilo, nastade oluja, j;rom zatutnji, a sveti učenik poviče odgurnuvši grubo Juliena:

- Slušajte: na ovom svijetu svatko čuva svoju glavu, ja neću da moju munja spali. Bog bi vas mogao ubiti gromom jer ste bezbožnik kao Voltaire.

Sa stisnutim zubima od bijesa i s pogledom uprtim u nebo išarano munjama, Julien uskliknu: "Zavrijedio bih da se utopim ako usnem dok oluja traje! Pokušajmo predobiti neku drugu budalu!" Zvono je najavljivalo predavanje opata Castanedea iz crkvene povijesti.

Tim mladim seljacima, koje je mučan rad i siromaštvo njihovih otaca toliko zaplašilo, opat Castanede toga je dana tumačio da ona koja je tako strašna u njihovim očima, to jest vlada, ima stvarnu i zakonitu vlast samo onda ako ju je dobila od pape, Božjeg namjesnika na zemlji.

- Pokažite se dostojni papine dobrote svetošću svog života i poslušnošću. Budite kao batina u njegovim rukama - dodao je on - pa ćete dobiti divno mjesto gdje ćete samostalno zapovijedati, daleko od svakog nadzora, doživotno mjesto za koje vlada daje trećinu plaće, a dvije ostale trećine daju vjernici koje vi svojim propovijedima odgajate.

Nakon predavanja opat Castanede se zaustavio u dvorištu.

- Za župnika se svakako može reći: koliko vrijedi čovjek, toliko vrijedi i mjesto - tumačio je on đacima koji su ga okružili. - Ja sam poznavao župe u brdima gdje su usputni prihodi vrijedili više nogo u mnogim gradskim župama. Nosile su isto toliko novca, a da

se i ne broje debeli kopuni, jaja, svježi maslac i tisuću sitnili darova. A tamo je župnik svakako prvi: nema dobra ručka na koji ne bi bio pozvan, svečano dočekan itd.

Tek što je opat Castanede otišao u svoju sobu, dići se podijeliše u dvije skupine. Julien nije pripadao ni jednoj: ostaviše ga po strani kao šugavu ovcu. U svakoj je skupini vidio po jednoga đaka kako u zrak baca po jedan su; ako bi u igri pismo-glava pogodio, njegovi bi kolege zaključili da će on uskoro dobiti jednu od onih župa s bogatim usputnim prihodima.
Zatim su došle na red anegdote. Taj i taj mladi svećenik, zaređen tek prije godinu dana, poklonio je gazdarici nekoga starog župnika pripitomljena kunića, i zato ga je župnik tražio za kapelana. Nekoliko mjeseci nakon toga župnik je umro i mladi svećenik ga je naslijedio u toj dobroj župi. Neki je drugi, opet, uspio biti postavljen za nasljednika u župi nekog vrlo bogatog trgovišta zato što je bio nazočan svim obrocima staroga uzetog župnika i predano mu rezao piletinu.
Bogoslovi su, kao i mladići u svim drugim zanimanjima, precjenjivali učinak tih sitnih sredstava koja su im se činila neobična i uzbuđivala njihovu maštu.
"Moram se", pomisli Julien, "naviknuti na te razgovore." Kad se nije govorilo o kobasicama i dobrim župama, razgovarali su o svjetovnoj strani crkvenih doktrina, o razmiricama između biskupa i prefekta, između načelnika i župnika. Julien je opažao kako se pojavljuje ideja jednoga drugog Boga, kojega se valja mnogo više bojati i koji je moćniji od prvoga; taj drugi Bog bio je papa. Govorili su, ali šapćući i samo onda kad su bili sasvim sigurni da ih ne čuje opat Pirard, kako se papa samo zato ne trudi da imenuje sve prefekte i sve načelnike u Francuskoj, što je tu brigu prepustio francuskom kralju imenovavši ga najstarijim sinom Crkve. U to je vrijeme Julien pomislio kako bi Knjigu o papi gospodina de Maistrea mogao iskoristiti da poveća svoj ugled. I zaista, zapanjio je svoje družbenike; ali i to je bila nesreća. Izlažući im njihove misli bolje od njih samih, on ih je ozlovoljio. Župnik Chelan bio je neoprezan za Juliena kao što je to bio i za sebe. Pošto ga je navikao da ispravno sudi i da se ne zadovoljava praznim riječima, propustio je kazati mu kako je za nesmotrene ljude takva navika zločin: jer svako ispravno rasuđivanje vrijeđa.

lulienovo su vješto izražavanje smatrali, dakle, novim zločinom. Njegovi su kolege, razmišljajući o njemu, pronašli konačno jednu jedinu riječ da izraze sav užas koji im je ulijevao: nazvaše ga Martin Luther. "Naročito", govorili bi, "zbog te paklene logike kojom se toliko ponosi."
Mnogi su bogoslovi imali svježiju boju lica i mogli su se smatrati ljepšim mladićima nego što je bio Julien; ali je on imao bijele ruke i nije mogao prikriti stanovite navike profinjene čistoće. To nipošto nije bila prednost u žalosnoj kući u koju ga je sudbina bila bacila. Prljavi seljaci među kojima je živio, izjavljivali su da on ima raskalašene navike. Ali, bojimo se da ćemo zamoriti čitatelja nabrajanjem tisuću nezgoda našeg junaka. Na primjer, najjači među njegovim drugovima htjeli su ga tući; bio je prisiljen

naoružati se željeznim šestarom i dati im na znanje, ali samo kretnjama, da će se njime i poslužiti. Kretnje, naime, uhoda u svom doušništvu ne može tako iskoristiti kao riječi.

XXVIII.
Procesija
Sva su srca bila ganuta. Činilo se da je sam Bog sišao u te gotičke ulice koje su brigom vjernika bile ukrašene sagovima i pc
šute pijeskor Young
Uzalud je Julien upinjao prikazati se skromnim i glupim; nije se mogao svidjeti jer se previše razlikovao od ostalih. "Međutim", mislio je on, "svi su ti profesori vrlo pronicavi ljudi, odabrani između tisi ća; kako to da ne vole moju pokornost?" Činilo mu se da samo jeds iskorištava njegovu spremnost da sve vjeruje i da tobože svemu n^ sjeda. Bio je to opat Chas-Bernard, ravnatelj ceremonije u katedral gdje su mu već petnaest godina obećavali mjesto kanonika; čekajuj to mjesto, poučavao je u sjemeništu crkveno govorništvo. U vrijeme dok je Julien bio zaslijepljen, njegov je predmet bio jedan od onih u kojima je on obično bio najbolji. To je bio razlog što mu je opat Chas iskazivao prijateljstvo i poslije predavanja rado bi ga uzimao pod ruku da s njim malo prošeće vrtom.
"Što on time namjerava?" pitao se Julien. S čuđenjem je slušao opata, koji mu je satima govorio o svečanim crkvenim ornatima što ih katedrala posjeduje. Osim žalobnih ornata, imala je ona sedamnaest ukrašenih misnih ruha. Mnogo se još očekivalo od stare predsjednice de Rubempre; ta gospođa, devedesetogodišnja starica, čuva već najmanje sedamdeset godina svoje vjenčane haljine od divnoga lvonskog sukna protkanog zlatom. - Zamislite, prijatelju - govorio je opat Chas zaustavivši se naglo i razrogačivši oči - te haljine stoje uspravno, toliko je u njima zlata. U Besangonu se općenito

misli da će se oporukom predsjednice riznica katedrale obogatiti za više od deset misnih ruha, ne računajući tu četiri do pet plašteva za velike svetkovine. A ja očekujem još i više - doda opat Chas tišim glasom - i s razlogom mislim da će nam predsjednica ostaviti osam veličanstvenih svijećnjaka od pozlaćena srebra, za koje kažu da ih je kupio u Italiji vojvoda burgundski Karlo Smjeli kojemu je jedan od njezinih predaka bio najmiliji ministar.
"Sto li namjerava taj čovjek sa svim tim starudijama?" pitao se Julien. "Te vješte pripreme traju već cijelu vječnost, a ništa se još ne vidi. Mora da baš nema povjerenja u mene! Mnogo je spretniji od svih ostalih, kojima čovjek za dva tjedna točno prozre tajne ciljeve. Ali to je razumljivo, njegovo častoljublje trpi već petnaest godina!" Jedne večeri, usred pouke u mačevanju, opat Pirard pozove Juliena i reče mu:

- Sutra je blagdan Corpus Domini (Tijelovo). Gospodin opat Chas-Bernard treba vas da mu pomognete ukrasiti katedralu. Idite i slušajte ga.
Opat Pirard ga zovnu da se vrati i izrazom sažaljenja nadometne:
- Na vama je da odlučite hoćete li iskoristiti tu priliku da prođete gradom.
- Incedo per ignes - odgovori Julien. (Imam potajnih neprijatelja.)
Sutradan, ranom zorom, Julien ode spuštena pogleda u katedralu. Godio mu je pogled na ulice i život koji se budio u gradu. Svuda su zbog procesije ukrašavali kućna pročelja. Sve vrijeme koje je proveo u sjemeništu učinilo mu se samo kao trenutak. Njegove su misli bile u Vergvju i kod lijepe Amande Binet, koju je mogao susresti jer njezina kavana nije bila daleko. Već je izdaleka opazio opata Chas-Bernarda na vratima njegove drage katedrale; bio je to krupan čovjek vesela i otvorena lica. Tog je dana izgledao pobjedonosno. - Čekao sam vas, dragi sinko - povikao je već izdaleka čim je spazio Juliena. - Dobro mi došli! Posao će danas biti dugotrajan i naporan, okrijepimo se prvim doručkom, drugi će biti u deset sati za vrijeme velike mise.
- Želim - reče mu Julien ozbiljnim glasom - da ne budem ni časa sam; izvolite primijetiti - doda on pokazujući na sat iznad njihovih glava - da sam stigao minutu prije pet sati.
- Ah, bojite se onih mladih zlobnika iz sjemeništa! Oni ne zaslužu-

ju da na njih mislite - reče opat Chas. - Zar je neka staza manje lijepa zato što u živici uz put ima trnja? Putnici idu dalje i ostavljaju zlo trnje da čami na svome mjestu. Uostalom, dragi prijatelju, na posao, na posao1.
Opat Chas je imao pravo kad je rekao da će posao biti naporan. Uoči toga dana bila je u katedrali velika posmrtna svečanost, te se ništa nije moglo pripraviti. Valjalo je, dakle, u jedno jedino prijepodne sve gotičke stupove, koji su stvarali tri lađe, presvući nekom vrstom presvlake od crvene svile koja je sezala trideset stopa u visinu. Gospodin biskup bio je naručio iz Pariza četiri tapetara, ali oni nisu mogli sami obaviti sav posao i još su svojim podrugivanjem povećali nespretnost svojih besangonskih kolega umjesto da je umanje. Julien je vidio da se sam mora popeti na ljestve; njegova mu je okretnost mnogo koristila. Preuzeo je dužnost da nadgleda mjesne tapetare. Opat Chas ga je razdragano gledao kako skače s ljestava na ljestve. Kad su svi stupovi bili presvučeni svilom, trebalo je pet golemih perjanica pričvrstiti na veliki baldahin iznad glavnog oltara. Bogata kruna od pozlaćena drva počivala je na osam velikih stupova od talijanskog mramora. No, da bi se dospjelo do središta baldahina, iznad tabernakula, moralo se hodati po starom drvenom vijencu, možda i crvotočnom, na visini od četrdeset stopa. Pogled na taj teški put raspršio je blistavu veselost pariških tapetara; promatrali su ga odozdo, mnogo su raspravljali, ali se nisu uspinjali. Julien dohvati te perjanice i potrča po ljestvama. Perjanice je vrlo lijepo smjestio na ukrasu u obliku krune, u

sredini baldahina. Kad je sišao s ljestava, opat Chas-Bernard ga je zagrlio.
- Optimel - povikao je dobri svećenik. - Pripovijedat ću to monsinjoru.
Doručak u deset sati proveli su vrlo veselo. Nikada opat Chas nije svoju crkvu vidio tako divnu.
- Dragi učenice - reče on Julienu - moja je majka u ovoj časnoj bazilici iznajmljivala stolice, tako da sam ja othranjen u ovoj velikoj zgradi. Robespierreov nas je teror upropastio, ali ja sam već s osam godina, koliko mi je tada bilo, ministrirao po kućama, i toga bih dana dobivao ručak. Nitko nije znao misno ruho složiti bolje od mene, nikada mu nisam potrgao vrpce. Otkad je Napoleon obnovio bogoslužje, imam sreću da u ovoj časnoj crkvi upravljam svim poslovima. Moje ju oči gledaju pet puta na godinu uređenu ovim lijepim

ukrasima, ali još nikada nije bila tako divna, nikada ova široka svila nije bila tako dobro pričvršćena kao danas niti je ikada tako pristajala uz stupove.
"Sad će mi, napokon, odati svoju tajnu", mislio je Julien. "Eto, govori mi o sebi, otvorit će mi svoje srce." Ali tom očito ushićenom čovjeku nije umaklo ništa neoprezno. "Pa ipak", mislio je Julien, "on je mnogo radio; sretan je, dobro se vino nije štedjelo. Kakvog li čovjekal Kojeg li primjera za mene! Baš je sila!" (Taj je izraz naučio od starog kirurga.)
Kad je za velike mise zazvonio sanctus, Julien je htio obući misničku košulju i ići za biskupom u veličanstvenoj procesiji. - A kradljivci, prijatelju, a kradljivci? - poviče opat Chas. - Zar ne mislite na njih? Procesija će izići iz crkve, a mi ćemo ovdje paziti, vi i ja. Bit ćemo vrlo sretni ako nam bude nedostajalo samo nekoliko aršina ove lijepe vrpce kojom je opasan donji dio stupova. I to je također dar gospođe de Rubempre i potječe od njezina pradjeda, slavnoga grofa; od suhog je zlata, dragi moj prijatelju, ništa nije lažno! - dodao je opat šapćući mu u uho, očito zanesen. - Vama povjeravam da pazite na sjeverno krilo, ne ostavljajte ga, ja ću paziti na južno krilo i na glavnu lađu. Pazite na ispovjedaonice! Odande uhode, žene kradljivaca, vrebaju tren kad im okrenemo leđa. Dok je to govorio, izbijalo je jedanaest sati i tri četvrt; odmah se oglasilo i veliko zvono. Zvonilo je iz sve snage, a ti zvuči, tako puni i svečani, dirnuli su Juliena. Njegova je mašta napustila zemlju. Miris tamjana i ružinih latica koje su mala djeca, odjevena poput svetog Ivana, prosipala pred svetim sakramentom, potpuno ga je
zanio.
Duboki zvuči tog zvona bili bi smjeli probuditi u Julienu samo misao na rad dvadesetorice ljudi, od kojih je svakome plaćeno po pedeset santima, i kojima je pomagalo petnaest do dvadeset vjernika. Trebalo je da misli na to da se uže i grede troše, da prijeti opasnost od samog zvona, koje se svaka dva stoljeća sruši,

da razmišlja kako bi se mogla smanjiti plaća zvonarima ili kako bi se oni mogli namiriti nekim oprostom ili kojom drugom milošću iz crkvene riznice koja ne bi naškodila njezinoj blagajni.
Umjesto da se preda tim razboritim razmišljanjima, Julienova je duša, ponesena tim krepkim i punim zvucima, bludila u carstvu snova. Nikada on neće biti ni dobar svećenik ni dobar činovnik.

Duše koje se tako uzbuđuju, najviše ako mogu čovjeka učiniti umjetnikom. Ovdje se potpuno jasno očitovala Julienova taština. Pedesetak njegovih kolega bogoslova, upozoreni na životnu stvarnost općom mržnjom i jakobinstvom za koje im govore da iza svakog plota vrebaju u zasjedi, pomišljali bi slušajući zvukove velikog zvona katedrale samo na plaće zvonara. Oni bi s Baremeovom genijalnošću ispitivali može li se ganuće vjernika mjeriti s novcem koji su dobili zvonari. Da je Julien htio misliti na materijalne interese katedrale, njegova bi mašta, vinuvši se iznad cilja, tražila način kako da crkvenoj imovini uštedi četrdeset franaka, a propustila bi priliku da izbjegne izdatak od dvadeset i pet santima.
Dok je procesija po najdivnijem vremenu polagano prolazila Besa-ngonom i zaustavljala se kod blistavih žrtvenika što su ih vlasti podigle natječući se međusobno, crkva je ostala u dubokoj tišini. U njoj je vladala polutama i ugodna svježina; bila je još puna mirisa cvijeća i tamjana.
Tišina, duboka samoća, svježina dugih lađa, sve je to povećavalo milinu Julienova sanjarenja. Nije se bojao da će ga smetati opat Chas koji je imao posla u drugom dijelu crkve. Njegova je duša gotovo napustila svoj smrtni omotač, što se šetao laganim koracima po sjevernom krilu, koje je bilo povjereno njegovu nadzoru. Bio je mirniji zato što se uvjerio da se u ispovjedaonicama nalazi samo nekoliko pobožnih žena; oči su mu gledale, ali nisu ništa zamjećivale. Njegove je rastresenosti, međutim, napola nestalo kad je spazio dvije vrlo lijepo odjevene žene koje su klečale, jedna u ispovjedaonici, a druga na klecalu tik do nje. Gledao je, a da nije vidio. Međutim, bilo zato što je ipak bio nekako neodređeno svjestan svoje dužnosti, bilo zato što se divio otmjenoj i jednostavnoj odjeći tih gospođa, opazio je da u ispovjedaonici nema svećenika. "Cudnovato", pomisli on, "da te lijepe gospođe ne kleče vani pred kojim oltarom, ako su pobožne, ili se ne nalaze na nekom balkonu, u prvom redu da ih svi vide, ako pripadaju otmjenom društvu. Kako je ta haljina dobro skrojena! Koje li dražesti!" Usporio je korak da bi ih promatrao. Ona koja je klečala u ispovjedaonici, čuvši usred te velike tišine šum Julienovih koraka, malo je okrenula glavu. Najednom vrisnu i onesvijesti se.
Izgubivši svijest, ta je gospođa pala natraške. Njezina prijateljica, koja je bila blizu nje, priskoči da joj pomogne. U isti čas Julien spazi

o
Prvi dio - XXVIII.
ramena gospođe koja je pala natraške. Njegovu pozornost privuče ogrlica s krupnim upredenim biserima koju je dobro poznavao. A kako mu je tek bilo kad je prepoznao kosu gospođe de Renal! Bila je to ona. Gospođa koja je nastojala da joj pridrži glavu i spriječi da posve ne padne, bila je gospođa Derville. Julien, izvan sebe, priskoči; gospođa de Renal bi možda pri padu za sobom povukla i svoju prijateljicu da ih Julien nije zadržao. Vidio je glavu gospođe de Renal, blijedu, potpuno bez svijesti, kako se njiše na ramenu. Pomogao je gospođi Derville da tu dražesnu glavu položi na naslon slamnate stolice. On je klečao. Gospođa Derville se okrenula i prepoznala ga.
- Bježite, gospodine, bježite! - reče mu ona gnjevnim glasom. - I pogotovu da vas ona ne vidi ponovno. Vaša joj pojava zaista mora ulijevati užas, ta bila je prije tako sretna! Vaš postupak je grozan. Bježite, udaljite se, ako vam je još preostalo nešto stida!
Te su riječi bile izrečene s toliko odlučnosti, a Julien je u tom času bio tako slab da se udaljio. "Uvijek me mrzila", govorio je u sebi misleći na gospođu Derville.
U isti je čas odjeknuo u crkvi unjkav pjev prvih svećenika u procesiji; ona se vraćala. Opat Chas-Bernard je više puta zovnuo Juliena, koji ga najprije nije čuo; napokon ga uhvati za ruku iza jednog stupa gdje se Julien, polumrtav, bio sklonio. Htio ga je predstaviti biskupu.
- Vama nije dobro, dijete moje - reče mu opat opazivši da je blijed i da gotovo ne može hodati. - Suviše ste radili. - Opat ga uze ispod ruke. - Dođite, sjednite na ovu klupicu iza mene, na kojoj inače sjedi čovjek koji dijeli blagoslovljenu vodu; ja ću vas sakriti.
- Nalazili su se pokraj velikih vrata. - Umirite se, proći će još dobrih dvadesetak časaka dok se biskup pojavi. Nastojte da se oporavite; kad bude prolazio, ja ću vas poduprijeti; jer ja sam usprkos svojim godinama jak i snažan.
No kad je biskup prolazio, Julien je toliko drhtao da je opat Chas odustao od zamisli da ga predstavi.
- Nemojte se suviše žalostiti - reče mu on - ja ću već naći priliku da vas predstavim.
Uvečer je poslao u kapelicu sjemeništa deset funti svijeća, koje su, reče, ušteđene Julienovom brigom i brzinom kojom ih je pogasio. U tome nije bilo ni truna istine. Siroti je mladić sam bio ugašen; otkad \c vidio gospođu de Renal, bio je bez ijedne misli.

XXIX.
Prvo unapređenje
Upoznao je svoje stoljeće, upoznao je svoju županiju i bogat je.
"Le Precurseur"
Julien se još nije prenuo iz dubokog sanjarenja u koje je utonuo nakon doživljaja u katedrali, kadli ga jednog jutra strogi opat Pirard pozva k sebi.

- Evo mi gospodin opat Chas-Bernard piše vrlo pohvalno o vama. Uglavnom sam prilično zadovoljan vašim ponašanjem. Do kraja ste neoprezni, pa i lakoumni, iako se to ne opaža; međutim, srce vam je dosada dobro, čak plemenito; duh vam je izvanredan. Sve u svemu, u vama paluca jedna iskra koju ne treba zapustiti. Nakon petnaestogodišnjeg rada ja napuštam ovu kuću; moja je krivica u tome što sam bogoslove prepustio slobodnom rasuđivanju i što nisam ni zaštićivao ni pobijao ono tajno društvo o kojem ste mi govorili u ispovjedaonici. Prije nego što odem, želim učiniti nešto za vas. Da nije bilo one klevete osnovane na adresi Amande Binet, koju su kod vas pronašli, bio bih to učinio već prije dva mjeseca, jer vi to zaslužujete. Imenujem vas repetitorom za Novi i Stari zavjet.
Julien je, ponesen zahvalnošću, pomislio da padne na koljena i da zahvali Bogu, ali je popustio iskrenijoj pobudi. Pristupio je ocu Pirardu, dohvatio njegovu ruku i poljubio je.
- Što je to sada? - vikne ravnatelj ljutito. Ali Julienov je pogled govorio i više nego njegova kretnja.
Opat Pirard ga začuđeno pogleda, kao čovjek koji se već odavna odvikao da susreće nježna uzbuđenja. Ta je pažnja izdala ravnate-

1 ja; njegov se glas promijenio.
- Da, dijete moje, ja sam ti sklon. Nebesa znaju da je to protiv moje volje. Morao bih biti pravedan i ne bih smio ni prema kome osjećati ni mržnju ni ljubav. Tvoj će put biti težak. Opažam u tebi nešto što prosječan čovjek ne voli. Pratit će te zavist i kleveta. Bilo kamo te Providnost smjestila, tvoji će te kolege uvijek gledati s mržnjom, a ako budu hinili da te vole, bit će to zato da bi te što sigurnije mogli izdati. Tome ima samo jedan lijek: obraćaj se samo Bogu koji, da bi te kaznio zbog tvoje taštine, svakako hoće da te mrze; neka tvoje ponašanje bude ispravno; jedino u tome vidim tvoj spas. Ako nepokolebljivom upornošću ustraješ uz istinu, tvoji će neprijatelji prije ili kasnije biti poraženi.
Julien već tako dugo nije bio čuo prijateljsku riječ da mu valja oprostiti jednu slabost: briznuo je u plač. Opat Pirard ga zagrli; taj je trenutak bio vrlo nježan za obojicu.
Julien je bio lud od sreće; to je bilo njegovo prvo unapređenje; prednosti koje je time dobio bile su goleme. Da bi ih shvatio, čovjek mora biti osuđen provesti mjesece i mjesece bez i jednog trenutka samoće, u neposrednom dodiru s kolegama koji su u najmanju ruku neugodni, a najčešće nepodnošljivi. I sami njihovi povici do-stajali bi da uznemire neko nježnije biće. Bučna veselost tih dobro hranjenih i dobro odjevenih seljaka nije znala uživati sama za sebe i bila je potpuna samo onda kad su oni vikali iz punih pluća. Sada je Julien ručao sam, ili gotovo sam, sat kasnije nego ostali bogoslovi. Imao je ključ od vrta i mogao se šetati kad u njemu nije bilo nikoga.
Na svoje veliko čuđenje opazio je da ga manje mrze; on je, naprotiv, očekivao da će se njihova mržnja udvostručiti. Potajna želja da ga nitko ne oslovljava, koja je bila previše očita i pribavila

mu tolike neprilike, nije više bila znak smiješne oholosti. U očima surovih stvorenja koja su ga okruživala bio je to opravdan osjećaj vlastitog dostojanstva. Mržnja se osjetno smanjila, naročito među njegovim najmlađim sudrugovima, koji su postali njegovi đaci i prema kojima se odnosio s mnogo uljudnosti. Malo-pomalo stekao je čak i pristaša; postalo je neumjesnim nazivati ga Martinom Lutherom. Ali čemu spominjati njegove prijatelje i njegove neprijatelje? Sve je to gadno, to gadnije što je slika vjernija. A ipak su oni jedini učitelji morala koje narod ima, i što bi on kad njih ne bi bilo? Hoće li

novine ikada moći zamijeniti župnika?

Otkad je Julien zauzeo novi položaj, ravnatelj sjemeništa je nastojao da nikada s njim ne govori bez svjedoka. Bilo je u takvu postupku opreznosti i za učitelja i za učenika; ali je prije svega bilo iskušenja. Nepromjenjivo je načelo strogog jansenista Pirarda bilo: "Ako ti se neki čovjek čini darovit, stavljaj zapreke svim njegovim željama, svim njegovim pothvatima. Ako je zaista darovit, on će umjeti oboriti ili ukloniti te zapreke."

Bilo je vrijeme lova. Fouqueu je palo na pamet da kao dar Julie-novih roditelja pošalje u sjemenište jednog jelena i jednog vepra. Ubijene su životinje bile obješene u prolazu između kuhinje i blagovaonice. Tu su ih svi bogoslovi, idući na ručak, vidjeli. Bile su predmet velike radoznalosti. Najmlađi su se plašili vepra, iako je bio mrtav; dirali su njegove kljove. Osam dana nije se ni o čemu drugom govorilo.

Taj dar, koji je Julienovu obitelj svrstao u onaj dio društva koje valja poštovati, zadao je smrtan udarac zavisti. Njegova je nadmoć bila potvrđena bogatstvom. Chazel i najugledniji bogoslovi posta-doše prema njemu vrlo susretljivi i umalo mu se nisu potužili što ih nije upozorio na bogatstvo svojih roditelja i tako skrivio da su propustili pokazati poštovanje novcu.

Provodilo se novačenje, od kojeg je Julien kao bogoslov bio izuzet. Ta ga je okolnost duboko uzbudila. "Eto izgubio se, dakle, u nepovrat trenutak u kojemu bi, prije dvadeset godina, bio započeo za mene herojski životi"

Šetajući sam vrtom sjemeništa, čuo je razgovor zidara koji su radili na zidu ograde.

- Evo nam novog novačenja, valja ići.

- U vrijeme onoga drugog bila je to sreća! Zidar je mogao postati časnik, pa i general; bilo je toga.

- A vidi kako je sada! Samo siromašni odlaze. Oni koji imaju mogućnosti, ostaju kod kuće.

- Tko se rodio kao siromah, taj i ostaje siromah, eto, to ti je.

- Ah, je li zbilja istina što govore, da je onaj mrtav? - upita treći radnik.

- To govore bogataši, znaš. Oni su se njega bojali.

- Kakva razlika! Koliko se samo u njegovo vrijeme gradilo! I kad čovjek pomisli da su ga izdali njegovi maršali. Kako netko može biti takva izdajica?!
Taj je razgovor malo utješio Juliena. Udaljujući se ponavljao je s uzdahom:
(Jedini kralj kojemu je narod sačuvao uspomenul" Došlo je vrijeme ispita. Julien je sjajno odgovarao; opazio je da i sam Chazel nastoji pokazati sve svoje znanje. Prvog su se dana ispitivači, koje je imenovao glasoviti veliki vikar de Frilair, jako ljutili što su neprestano morali stavljati na prvo ili bar na drugo mjesto svog popisa tog Juliena Sorela, a bili su upozoreni da je on ljubimac opata Pirarda. U sjemeništu su se neki kladili da će Julien biti prvi na popisu cjelokupnog ispita, što sa sobom donosi čast da se ruča kod biskupa. Ali, pri kraju ispitivanja, kad je bila riječ o crkvenim očima, jedan je spretni ispitivač, pošto je Juliena pitao o svetom Jeronimu i njegovoj ljubavi prema Ciceronu, stao govoriti o Horaciju, Vergiliju i drugim svjetovnim piscima. Julien je, a da to njegovi kolege nisu ni znali, naizust naučio mnoga mjesta iz djela tih pisaca. Zanesen svojim uspjesima, zaboravio je gdje se nalazi te je na opetovana pitanja tog ispitivača sa žarom recitirao i tumačio nekoliko Horacijevih oda. Pošto ga je pustio dvadesetak časaka da se tako zalijeće, ispitivač je najednom promijenio izraz lica i s ogorčenjem mu predbacio što je gubio vrijeme na te svjetovne znanosti i napunio glavu beskorisnim i grešnim mislima.
- Ja sam budala, gospodine, a vi imate pravo - reče Julien skromno, spoznavši spretnu varku kojoj je pao žrtvom. Čak se i u sjemeništu lukavstvo tog ispitivača smatralo ružnim, što nije spriječilo opata de Frilaira - toga spretnog čovjeka, koji je tako smišljeno organizirao mrežu besangonske kongregacije i koji je svojim brzojavima u Pariz tjerao strah u kosti sucima, prefektu, pa i višim časnicima posade - da svojom moćnom rukom stavi pokraj Julienova imena broj 198. Radovao se što na taj način može poniziti svog neprijatelja, jansenista Pirarda. Već mu je deset godina glavna briga bila da Pirardu oduzme upravu sjemeništa. Taj opat, koji se i sam držao onih načela što ih je preporučio Julienu, bio je iskren, pobožan, revan u svojim dužnostima i nije spletkario. Ali su mu nebesa u svom gnjevu dala žučljivu ćud koja je duboko osjećala nepravdu i mržnju. Ni jedna od uvreda koje su mu nanosili nije promašila tu vatrenu dušu. Već bi stotinu

puta dao ostavku, ali je smatrao da je koristan na mjestu na koje ga je Providnost smjestila. "Sprečavam napredovanje jezuitima i idolopoklonstvu", govorio je sebi.
U doba ispita već koja dva mjeseca nije bio progovorio ni riječi s Julienom, a ipak je bio osam dana bolestan kad je u službenom izvještaju o uspjehu kraj imena đaka kojega je smatrao ponosom svoje škole vidio brojku 198. Tom čovjeku stroga karaktera bila je jedina utjeha da usredotoči na Juliena sva svoja sredstva nadzora.

S ushićenjem je otkrio da u njega nema ni srdžbe, ni planova za osvetu, ni malodušnosti.
Nekoliko tjedana kasnije Julien je zadrhtao primivši neko pismo; na njemu je bio pariški žig. "Napokon se gospođa de Renal sjetila svojih obećanja", pomisli on. Neki gospodin, koji se potpisao kao Paul Sorel i naveo da je njegov rođak, slao mu je novčanom uputnicom pet stotina franaka. Dodavao je da će Julien, ako s uspjehom nastavi proučavati dobre latinske pisce, primati svake godine toliku svotu.
"To je ona, to je njezina dobrota]" raznježeno pomisli Julien. "Zeli me utješiti; ali zašto nema ni jedne prijateljske riječi?" Varao se glede tog pisma. Gospođa de Renal, kojom je upravljala njezina prijateljica, gospođa Derville; posve se predala dubokom kajanju. I protiv svoje volje često je mislila na ono čudno stvorenje koje je posve izmijenilo njezin život, ali se čuvala da mu piše. Kad bismo govorili jezikom sjemeništa, mogli bismo u toj pošiljci od pet stotina franaka vidjeti čudo i reći kako se nebo poslužilo samim opatom de Frilairom da bi Julienu poslalo taj dar. Dvanaest godina prije opat de Frilair bio je došao u Besangon sa sasvim malom putnom torbom u kojoj je, po navodima kronike, bio sav njegov imutak. Sada je bio jedan od najbogatijih posjednika u departmanu. U vrijeme svog bogaćenja kupio je polovicu posjeda kojega je druga polovica naslijeđem pripala gospodinu de La Moleu. Zbog toga je među njima došlo do velike parnice. Usprkos svom sjajnom položaju u Parizu i dužnostima koje je obavljao na dvoru, markiz de La Mole je osjetio da je opasno boriti se u Besane,onu protiv velikog vikara za kojega se držalo da postavlja i svrgava prefekte. Umjesto da traži naknadu od pedeset tisuća franaka, prikrivenu pod bilo kojim imenom što ga proračun dopušta, i da opatu Frilairu prepusti taj mršavi proces od pedeset tisuća

franaka, markiz se tvrdoglavio. Smatrao je da ima pravo; kao da je to neki razlog.
- Ali - ako smijem tako reći - gdje je taj sudac koji nema sina ili bar nekog rođaka kojega bi želio progurati u visoko društvo? Da otvori oči i onima koji su potpuno slijepi, osam dana nakon prve sudske presude opat de Frilair uze kočiju preuzvišenog biskupa i doveze s k svom odvjetniku da mu osobno preda Križ Legije časti. Gospodin de La Mole, ponešto zbunjen prisutnošću protivničke stranke i osjećajući da odlučnost njegovih odvjetnika slabi, zamoli za savjet župnika Chelana, koji ga poveže s opatom Pirardom.
Te su veze u vrijeme naših događaja trajale već nekoliko godina. Opat Pirard je u tu borbu unio svu svoju strastvenu ćud. Neprestano u dodiru s markiževim odvjetnicima, proučavao je njegov predmet i, smatrajući da je pravedan, otvoreno se stavio na stranu markiza de La Molea, a protiv svemoćnoga velikog vikara. Taj je bio razjaren takvom drskošću i to drskošću jednoga malog janse-nistal

- Vidite li kakvo je to dvorsko plemstvo koje drži da je tako moćno! - govorio je opat de Frilair svojim prisnim prijateljima. - Gospodin de La Mole ne samo da svom zastupniku u Besane,onu nije pribavio ni jedno jedincato odlikovanje, nego će čak i dopustiti da ga jednostavno svrgnu. Pišu mi, međutim, da taj otmjeni per ne propušta ni jednog tjedna da ne ode u salon ministra pravosuđa, bez obzira na to tko to bio, da se razmeće svojim odlikovanjem s modrom lentom.

Usprkos svim nastojanjima opata Pirarda, i iako je gospodin de La Mole uvijek bio u prijateljstvu s ministrom pravosuđa, a osobito s njegovim osobljem, ipak je sve što je nakon šest godina zalaganja postigao bilo u tome da nije posve izgubio parnicu. Kako se neprestano dopisivao s opatom Pirardom o stvari koju su obojica strastveno pratila, markiz je napokon zavolio način mišljenja opata Pirarda. Malo-pomalo njihovo je dopisivanje, usprkos golemoj razlici u društvenom položaju, poprimilo prijateljski ton. Opat Pirard priopćio je markizu kako ga uvredama hoće prisiliti da preda ostavku. U srdžbi koju je u njemu izazvalo podlo lukavstvo upotrijebljeno protiv Juliena, kako on reče, ispričao je markizu njegovu povijest. Taj velikaš, iako vrlo bogat, nije bio nimalo škrt. Nikad još nije bio

uspio privoljeti opata Pirarda da primi makar samo naknadu za poštanske troškove parnice. I tako je došao na pomisao da njegovu najmilijem đaku pošalje pet stotina franaka. Gospodin de La Mole se sam potrudio da napiše popratno pismo; pri tome je mislio na opata.

Jednoga dana dobije ovaj pisamce u koje je bio zamoljen da bez odlaganja, hitno, dođe u neku gostionicu u predgrađu Besane,ona. Tamo je našao upravitelja imanja gospodina de La Molea.

- Gospodin markiz mi je naredio da vam dovezem njegovu kočiju - reče mu taj čovjek. - On se nada kako ćete, kad pročitate ovo pismo, pristati da za četiri ili pet dana otputujete u Pariz. Ja ću vrijeme koje vi izvolite odrediti, iskoristiti za to da pogledam imanja gospodina markiza koja leže u pokrajini Franche-Comte. Nakon toga, otputovat ćemo u Pariz onoga dana koji vama odgovara. Pismo je bilo kratko.

"Oslobodite se, dragi moj gospodine, svih provincijskih zanovijetanja i dođite u Pariz da odahnete. Šaljem Vam svoju kočiju, koji će četiri dana čekati na Vaše odredbe. Ja sam čekam Vas u Parizi do utorka. Potreban je samo pristanak s Vaše strane, gospodine, u Vaše ime prihvatim jednu od najboljih župa u pariškoj okolici.) Vaš najbogatiji budući župljanin nije Vas nikada vidio, ali Vam j< odaniji nego što mislite; to je markiz de La Mole."

Strogi je opat Pirard, a da toga nije bio svjestan, volio sjemenište u| kojem je imao neprijatelja i kojemu je petnaest godina posvećivao! sve svoje misli. Pismo gospodina de La Molea bilo je za njega isto! što i dolazak kirurga koji mora obaviti tešku ali

potrebnu opera-J čiju. Ali bilo je posve sigurno da će biti otpušten. Ugovorio je si upraviteljem imanja sastanak za tri dana. Četrdeset osam sati mučila ga je groznica neizvjesnosti. Napo-,1 sljetku je odgovorio gospodinu de La Moleu i sastavio za biskupa:! pismo, remek-djelo crkvenoga stila, ali nešto predugačko. Bilo bi J teško naći izraze koji bi bili besprekorniji i koji bi odavali iskrenije f poštovanje. A ipak je to pismo, kojemu je bila svrha da gospodinu i de Frilairu pripremi neugodan sat kod njegova poglavara, točno izlagalo sve predmete ozbiljnih žalbi i iznosilo čak i male prljave; podvale koje je opat Pirard strpljivo podnosio šest godina, a koje 1 ga sada sile da napusti biskupiju. Krali su mu drva iz drvarnice, \ otrovali mu psa itd.

Dovršivši to pismo, dade probuditi Juliena, koji je u osam sati navečer već spavao kao i svi bogoslovi.

- Vi znate gdje se nalazi biskupski dvor? - upita ga on lijepom latinštinom. - Odnesite to pismo monsinjoru! Ne tajim vam da vas šaljem među vukove. Sav se pretvorite u oko i uho. Neka u vašim odgovorima ne bude laži, ali mislite na to da će onaj koji vas ispituje osjetiti možda veliko zadovoljstvo bude li vam mogao naškoditi. Vrlo mi je drago, dijete moje, što vas mogu obogatiti tim iskustvom prije nego što vas napustim jer, neću vam to zatajiti, pismo koje nosite sadržava moju ostavku.

Julien je stajao kao ukopan; volio je opata Pirarda. Razum mu je uzalud govorio: "Nakon odlaska toga poštenog čovjeka stranka Presvetog Srca Isusova svrgnut će me možda i protjerati."

Nije mogao misliti na sebe. Zadavala mu je muke rečenica koju je želio izraziti na vrlo uljudan način, a nikako nije bio kadar smisliti

- Što je, prijatelju, zašto ne odlazite?

- Kažu, gospodine - reče bojažljivo Julien - da vi za svoga dugog službovanja niste ništa zaštedjeli. Ja imam šest stotina franaka.

Suze su ga spriječile da nastavi.

- I to će se pamtiti - reče hladno bivši ravnatelj sjemeništa.

- Idite sada u biskupsku palaču, kasno je.

Slučaj je htio da te večeri opat de Frilair bude u službi u salonu biskupije; biskup je bio na večeri u prefekturi. Julien je, dakle, predao pismo samom gospodinu de Frilairu, ali on ga nije poznavao. U čudu je gledao kako taj opat odlučno otvara pismo naslovljeno na biskupa. Na lijepom licu velikog vikara uskoro se pojavilo iznenađenje pomiješano sa živim zadovoljstvom, ali se odmah zatim uozbiljio. Dok je on čitao, Julien je, iznenađen njegovom ljepotom, imao vremena promatrati ga. To bi lice bilo još dostojanstvenije da se u nekim crtama nije očitovala krajnja prepredenost, koja bi odavala čak i lažljivost da je vlasnik toga lijepog lica samo načas prestao misliti na njega. Vrlo ispupčen nos tvorio je savršenu ravnu crtu i davao, na nesreću, njegovu profilu, inače vrlo otmjenu, nepopravljivu sličnost s fizionomijom lisice. Uostalom, taj opat koji je izgledao vrlo zaokupljen Pirardovom

ostavkom bio je elegantno odjeven, što se Julienu jako sviđalo. Takvu eleganciju nije nikada

bio zapazio ni kod jednog svećenika.
Julien je tek kasnije doznao u čemu je posebni talent opata de Frilaira. Znao je zabavljati svog biskupa, ljubaznog starca, koji je bio stvoren da živi u Parizu i koji je svoj boravak u Besane,onu smatrao progonstvom. Biskup je bio vrlo slaba vida, a strastveno je volio ribe. Opat de Frilair je spretno vadio kosti iz riba koje su biskupu servirali.
Julien je šuteći promatrao opata, koji je ponovno čitao ostavku, kad se najednom vrata bučno otvoriše. Lakaj, bogato odjeven, brzo prođe, i Julien se jedva dospio okrenuti prema vratima; opazio je mala starca s križem na prsima. Smjerno se poklonio. Biskup mu se dobrohotno nasmiješi i prođe. Lijepi je opat pošao za njim i Julien je ostao sam u salonu, te se po volji mogao diviti njegovoj pobožnoj uzvišenosti.
Besane,onskom biskupu, čovjeku kome je duga bijeda progonstva stavila duh na tešku kušnju, ali ga nije skršila, bilo je više od sedamdeset pet godina i nije se ama baš ništa uznemiravao zbog onoga što će biti za deset godina.
- Tko je onaj bogoslov oštroumna pogleda kojega sam, čini mi se, opazio u prolazu? - upita biskup. - Ne moraju li oni, po mojoj odredbi, u ovaj sat već spavati?
- Ovaj je vrlo budan, monsinjore, jamčim vam, i donosi veliku vijest: ostavku jedinog jansenista koji je ostao u vašoj biskupiji.
Onaj strašni opat Pirard konačno je razumio što se od njega hoće.
- E pa, kladim se - reče biskup smijući se - da ga nećete moći zamijeniti čovjekom koji bi mu bio ravan. I da vam pokažem vrijednost tog čovjeka, pozivam ga sutra na ručak.
Veliki je vikar htio ubaciti nekoliko riječi o izboru njegova nasljednika. Ali prelat nije bio raspoložen da razgovara o poslovima, te reče:
- Prije nego što pozovemo drugoga, doznajmo nešto o tome kako ovaj odlazi.
Uvedite tog bogoslova, istina je u dječjim ustima. Pozvaše Juliena. "Naći ću se između dva inkvizitora", pomisli on. Nikada se nije osjećao hrabrijim.
U času kad je ušao, monsinjora su svlačila dva sobara, ljepše odjevena i od samoga gospodina Valenoda. Prije nego što će povesti razgovor o opatu Pirardu, prelat je smatrao da mora Juliena zapitati o njegovu učenju. Govorio je malo o dogmama i začudio se.

Uskoro su prešli na humaniste, na Vergilija, Horacija, Cicerona. "Ta su mi imena", pomisli Julien, "pribavila brojku 198. Nemam što izgubiti, pokušat ću se proslaviti." Uspio je: prelat, i sam izvrstan humanist, bio je oduševljen.
Na večeri u prefekturi neka djevojka, s pravom znamenita, bijaše recitirala pjesmu o Magdaleni. Bio je raspoložen govoriti o

književnosti te je uskoro zaboravio opata Pirarda i sve poslove raspravljajući s bogoslovom o tome je li Horacije bio bogat ili siromašan. Prelat je citirao nekoliko oda, ali čim bi ga njegovo pamćenje iznevjerilo, odmah bi Julien skromno dovršio cijelu odu. Biskupa je iznenadilo što Julien sve to govori tonom kao da razgovara: izgovorio je dvadeset-trideset latinskih stihova isto onako kako bi govorio o onome što se događa u njegovu sjemeništu. Dugo su govorili

0 Vergiliju i Ciceronu. Napokon se biskup nije mogao suzdržati da ne pohvali mladog bogoslova.

- Nemoguće je postići bolji uspjeh u učenju.

- Monsinjore - odgovori Julien - u vašem sjemeništu ima sto devedeset sedam đaka koji su mnogo dostojniji vaše visoke pohvale.

- Kako to? - upita biskup, začuđen tom brojkom.

- To što sam imao čast da kažem pred monsinjorom, mogu potvrditi i službenim dokazom. Na godišnjem ispitu u sjemeništu, odgovarajući baš iz predmeta koji mi je ovog časa pribavio monsinjorovu pohvalu, prošao sam kao sto devedeset osmi.

- Ah, pa to je ljubimac opata Pirarda - uzvikne biskup smijući se 1 gledajući gospodina Frilaira. - To smo morali i očekivati, ali to je dopušteno po ratnom pravu. Zar ne, prijatelju - doda on obraćajući se Julienu - probudili su vas da vas pošalju ovamo?

- Da, monsinjore. Samo sam jednom u životu izašao sam iz sjemeništa, i to na Tijelovo da pomognem gospodinu opatu Chas-Bernardu ukrasiti katedralu.

- Optimel - reče biskup. - Zar ste vi onaj mladić koji je pokazao toliko hrabrosti stavivši perjanice na baldahin? Svake mi godine zadaju straha; uvijek se bojim da tko zbog njih ne izgubi život. Prijatelju moj, daleko ćete dotjerati, ali ja neću prekinuti vašu karijeru, koja će biti sjajna, puštajući vas da umrete od gladi.

Na biskupovu zapovijed donesoše biskvit i malagu, kojih se Julien spremno prihvati, ali ne spremnije od opata de Frilaira, koji je znao

da njegov biskup voli gledati kad se jede s veseljem i tekom. Prelat, sve zadovoljniji svršetkom te večeri, stade govoriti o crkvenoj povijesti. Vidio je da Julien ne razumije. Prešao je na moralno stanje u Rimskom Carstvu za vrijeme vladara Konstantinova stoljeća. Svršetak poganstva pratilo je ono isto stanje uznemirenosti i sumnje koje u XIX. stoljeću muči umorne i tužne duhove. Mon-sinjor primijeti da Julien o Tacitu ne zna gotovo ništa osim imena. Čudio se Julienovu bezazlenu odgovoru da se taj pisac ne nalazi u knjižnici sjemeništa.

- To mi je vrlo drago - odvrati biskup veselo. - Izvukli ste me iz neprilike; već deset časaka tražim način da vam zahvalim na ugodnoj zabavi koju ste mi priredili ove večeri, i to zaista posve iznenada. Nisam očekivao da ću u đaku svog sjemeništa otkriti učenjaka. Poklonit ću vam Tacita, iako taj dar nije baš kanonski. Prelat naredi da mu donesu osam prekrasno uvezenih svezaka i na naslovnu stranicu prvog sveska vlastoručno napiše latinsku

pohvalu Julienu Sorelu. Biskup se ponosio svojom lijepom latinštinom; na kraju mu vrlo ozbiljnim glasom, koji se mnogo razlikovao od ostalog razgovora, reče:
- Mladiću, budete li pametni, jednog ćete dana imati najbolju župu u mojoj biskupiji, ni stotinu milja od moje biskupske palače; ali treba biti pametan.
Ponoć je izbijala kad je Julien sa svojim knjigama i vrlo začuđen napustio biskupsku palaču.
Monsinjor mu nije rekao ni riječi o opatu Pirardu. Julien se najviše čudio izvanrednoj biskupovoj uljudnosti. On nikada ne bi bio mogao ni zamisliti takvu uglađenost forme, spojenu s toliko prirodnog dostojanstva. Još mu je jače udarila u oči opreka kad je spazio tmurnog opata Pirarda, koji ga je nestrpljivo iščekivao.
- Quid Ubi dixerunt? (Sto su ti rekli?) - vikne on snažnim glasom izdaleka, čim ga je ugledao.
Prevodeći na latinski biskupove riječi, Julien se malo smeo.
- Govorite francuski i točno ponovite monsinjorove riječi, ne dodajući i ne oduzimajući ništa - reče bivši ravnatelj sjemeništa svojim tvrdim glasom i na svoj savršeno neotmjeni način.
- Čudnovata li dara jednog biskupa mladom bogoslovu! - reče on listajući krasnog Tacita, čiji mu je pozlaćeni rez, kanda, ulijevao užas.

Dva su sata izbila kad je on, nakon vrlo potankog izvještaja, dopustio najmilijem učeniku da ode u svoju sobu.
- Ostavite mi prvi svezak Tacita na kojem je pohvala preuzviše-nog biskupa! - reče on. - Taj će vam latinski redak, nakon mog odlaska, biti gromobran u ovoj kući.
Erit tibi, fili mi, successor meus tanquam leo auarens quem devo-ret. (Jer prema tebi će, sine moj, moj nasljednik biti kao bijesan lav koji traži koga će proždrijeti.)
Sutradan ujutro opazio je Julien nešto čudnovato u načinu kojim su njegovi kolege s njim govorili. Postao je još povučeniji. "To su", pomisli on, "posljedice ostavke opata Pirarda. Ona je svima poznata, a mene smatraju njegovim ljubimcem." U njihovu ponašanju jamačno je bilo nešto uvredljivo, ali on to nije mogao opaziti. Naprotiv, u očima svih onih koje je sretao duž spavaonica nije bilo nimalo mržnje: "Što bi to trebalo značiti? To je bez sumnje neka stupica. Valja biti na oprezu!" Konačno mu je mali bogoslov iz Ver-rieresa rekao smiješeći se: "Cornelii Taciti opera omnia" (cjelokupna djela Kornelija Tacita).
Te su riječi čuli i ostali te su svi, natječući se, čestitali Julienu ne samo na divnom daru koji mu je monsinjor poklonio, nego i na dvosatnom razgovoru kojim ga je počastio. Znali su sve do najmanjih sitnica. Od toga trenutka više nije bilo zavisti; ponizno su mu se dodvoravali. Opat Castanede, koji se još dan prije odnosio prema Julienu s najvećom osornošću, uhvatio ga je pod ruku i pozvao na doručak.

Na nesreću je Julienov karakter bio takav da mu je drskost tih grubih stvorenja zadavala mnogo jada, ali njihova mu je puzavost bila odvratna i nije mu činila nikakvo zadovoljstvo. Oko podneva opat Pirard se oprostio od svojih đaka ne propustivši da im održi strog govor:

- Želite li časti ovoga svijeta - rekao im je on - sve društvene prednosti, zadovoljstvo da možete zapovijedati, ne poštovati zakone i nekažnjeno biti drski prema svima? Ili želite svoje vječno spasenje? Da biste razlikovali ta dva puta, dovoljno je i najzaostalijima među vama da otvore oči.

Tek što je otišao, bogomoljci "Presvetog Srca Isusova" pošli su u kapelu da zapjevaju Te Deum. Nitko u sjemeništu nije ozbiljno shvatio ravnateljev govor. - On se jako ljuti zbog toga što je otpu-

šten - govorili su svi. Ni jedan bogoslov nije bio toliko lakovjeran da bi povjerovao u dobrovoljnu ostavku na položaj koji sa sobom donosi tolike veze s velikim dobavljačima. Opat Pirard smjestio se u najljepšem svratištu u Besanconu; tu je želio, pod isprikom poslova kojih nije imao, provesti dva dana.

Biskup ga je pozvao na ručak, i, da bi malo naljutio svoga velikog vikara de Frilaira, nastojao mu je pružiti priliku da se odlikuje. Pri kraju ručka stigla je iz Pariza neobična vijest da je opat Pirard imenovan župnikom u divnoj župi N..., četiri milje od glavnoga grada. Dobri mu je prelat iskreno čestitao. On je u cijeloj toj stvari vidio spretnu igru, koja ga je raspoložila i pobudila u njemu najbolje mišljenje o opatovim sposobnostima. Dao mu je prekrasnu svjedodžbu na latinskom jeziku, a opatu de Frilairu, koji se usudio prigovoriti, naredio je da šuti.

Uvečer je monsinjor izrazio svoje divljenje kod markize de Rubempre. Bila je to velika novost za visoko besane,onsko društvo; gubili su se u nagađanjima o toj izvanrednoj milosti. Već su u opatu Pirardu gledali i biskupa. Najlukaviji su smatrali da će gospodin de La Mole postati ministar, te su se toga dana usudili podsmjehnuti oholom držanju opata de Frilaira, kojim se on isticao u društvu. Sutradan ujutro umalo što na ulicama nisu trčali za opatom Pirar-dom, a trgovci su izlazili na vrata svojih dućana kad je pošao obići markiževe suce; bilo je to prvi put da su ga uljudno dočekali. Strogi jansenist, ozlojeđen svime što je vidio, obavio je sav posao s odvjetnicima koje je izabrao za markiza de La Molea te je zatim otputovao u Pariz. Pogriješio je što je dvojici-trojici svojih prijatelja iz profesorskog zbora, koji su ga dopratili do kočije i divili se njezinu grbu, rekao da nakon petnaestogodišnjeg upravljanja sjemeništem napušta Besancon s ušteđevinom od pet stotina dvadeset franaka. Prijatelji su ga plačući zagrlili, a poslije su jedan drugome govorili: - Dobri je opat mogao sebi uštedjeti tu laž, suviše je smiješna. Taj prosti svijet, zaslijepljen ljubavlju za novcem, nije mogao shvatiti da je opat Pirard upravo u svojoj iskrenosti nalazio snagu koja mu je bila potrebna da se šest godina sam bori protiv Marie Alaco-que, Presvetoga Srca Isusova, jezuita i svog biskupa.

Prvi dio - XXX.

XXX.

Častoljubac

Postoji samo jedan plemićki naslov, a to je naslov vojvode; titula markiza je smiješna; na riječ vojvoda ljudi se osvrću.

"Edinbourgh Review"

Markiz de La Mole dočekao je opata Pirarda bez ikakvih sitnih velikaških prenemaganja, koja su tako uglađena, a ipak tako uvredljiva za onoga tko ih razumije. Bilo bi to gubljenje vremena, a markiževi su važni poslovi toliko uznapredovali da nije mogao gubiti vrijeme.

Već je šest mjeseci spletkario kako bi privolio u isti mah i kralja i narod da prihvate neki ministarski kabinet koji bi ga, zauzvrat, učinio vojvodom.

Markiz je već godinama uzalud zahtijevao od svog besanconskog odvjetnika jasan i točan prikaz svojih parnica u Franche-Comteu. Ali kako da mu ih slavni advokat protumači kad ih ni sam nije razumijevao? Mali komadić papira koji mu je predao opat objašnjavao je sve.

- Dragi moj opate - reče mu markiz pošto je u manje od pet minuta odbacio sve fraze uljudnosti i pitanja o osobnim stvarima

- dragi moj opate, ja usred svog tobožnjeg blagostanja nemam vremena da se ozbiljno bavim dvjema malim, a ipak dosta važnim stvarima: obitelji i poslovima. Uvelike se brinem za napredak svoje kuće i mogu je daleko dovesti, vodim brigu o svojim užicima, a to je važnije od svega ostaloga, bar u mojim očima - dodao je opazivši čuđenje u očima opata Pirarda. Iako je opat bio razuman čovjek, iznenadilo ga je da jedan starac tako otvoreno govori o

svojim užicima.

- Bez sumnje u Parizu postoji i rad - nastavi velikaš - ali je njegovo mjesto na petom katu; čim se ja približim nekom čovjeku, on uzima stan na drugom katu, a njegova žena uvodi dan primanja. Posljedica je toga da nema više rada ni drugih nastojanja osim da uđu u visoko društvo ili da izgledaju kao ljudi iz tog društva. To im je jedina misao čim dođu do kruha.

Za svoje parnice imam advokate, i to za svaku parnicu posebnog; oni se ubijaju radeći. Prekjučer mi je jedan umro od sušice. Ali biste li vjerovali, gospodine, kako ima već tri godine što sam odustao da za svoje poslove, općenito uzevši, tražim čovjeka koji bi se, dok za mene piše, udostojao malo ozbiljnije misliti na ono što radi. Uostalom, sve je ovo samo uvod.

Ja vas cijenim i, usuđujem se dodati, ja vas volim, iako vas prvi put vidim. Hoćete li biti moj tajnik s plaćom od osam tisuća franaka ili s dvostruko toliko? Ja bih na tome još i zaradio, kunem vam se; a moja bi briga bila da vam sačuvam vašu lijepu župu do onog dana kad više ne bismo jedan drugome odgovarali. Opat ga odbi, ali ga potkraj razgovora prava neprilika u kojoj se markiz nalazio navede na jednu misao.

- Ostavio sam u svom sjemeništu siromašna mladića kojega će tamo, ako se ne varam, strahovito progoniti. Da je samo običan redovnik, bio bih već in pače.
Zasada taj mladić zna samo latinski i Sveto pismo, ali nije isključeno da jednog dana razvije velike sposobnosti, bilo kao propovjednik, bilo kao dušobrižnik. Ne znam što učiniti, ali u njemu je sveti plamen, on može daleko dotjerati. Kanio sam ga dati našem biskupu, ako bi nam ikada došao takav koji bi imao nešto od vaših pogleda na ljude i na poslove.
- Odakle je vaš mladić? - zapita markiz.
- Kažu da je sin nekog tesara iz naših brda, ali ja bih prije rekao da je nezakoniti sin kakva bogataša. Vidio sam da je primio anonimno ili pseudonimno pismo s doznačnicom od pet stotina franaka.
- Ah, to je Julien Sorell - reče markiz.
- Odakle znate njegovo ime? - zapita opat u čudu. Pa kad je zbog svog pitanja pocrvenio, markiz mu odgovori: - To vam neću reći.
- Pa dobro - nastavi opat - mogli biste pokušati da njega uči-

nite svojim tajnikom, on je energičan i pametan; ukratko, moglo bi se pokušati.
- Zašto ne? - odgovori markiz. - Ali ne bi li se taj čovjek dao potkupiti od prefekta policije ili koga drugoga da bude uhoda u mojoj kući? To je jedino što bih primijetio.
Kako ga je opat Pirard uvjeravao da je to nemoguće, markiz uze novčanicu od tisuću franaka i reče: - Pošaljite ovo Julienu Sorelu za putni trošak i pobrinite se da dođe k meni. ¦- Vidi se doista da živite u Parizu - reče opat Pirard. - Ne poznajete tiraniju koja pritišće nas jadne provincijalce, osobito svećenike koji nisu prijatelji jezuita. Neće htjeti pustiti Juliena Sorela, znat će oni to opravdati najspretnijim isprikama, odgovorit će mi da je bolestan, da su se na pošti izgubila pisma itd. -- Onda ću ovih dana zatražiti od ministra pismo za biskupa - reče markiz.
- Zaboravio sam vas upozoriti na nešto: taj mladić, iako je niskog podrijetla, ponosnog je srca, vrlo je osjetljiv i nećete imati od njega koristi ako dirnete u njegov ponos; tada postaje glup.
- To mi se sviđa - reče markiz - bit će prijatelj mojem sinu, je li to dovoljno?
Neko vrijeme nakon toga Julien primi pismo od nepoznate ruke sa žigom iz Chalonsa, u kojemu je bila novčana uputnica na ime nekog trgovca u Besangonu i obavijest da se bez odlaganja uputi u Pariz. Pismo je bilo potpisano izmišljenim imenom, ali, otvorivši ga, Julien zadrhta: jedan list, otkinut od stabla, pade mu pred noge. Bio je to znak ugovoren s opatom Pirardom. Mije prošao ni puni sat, a Juliena pozvaše u biskupiju gdje ga do-Trkaše s pravom očinskom dobrotom. Citirajući Horacija, biskup mu je vrlo spretno čestitao na sjajnoj karijeri koja ga čeka u Parizu, te je, zauzvrat, očekivao objašnjenja. Julien nije mogao ništa reći, već i zato što nije ništa znao, i monsinjor je osjetio prema njemu veliko poštovanje. Jedan je neznatni svećenik biskupije pisao na-r ciniku,

a taj se požurio da sam donese potpisanu putovnicu u kojoj nije bilo napisano ime putnika.
loš iste večeri, prije ponoći, Julien je bio kod Fouquea, čiji se trijezni razum više začudio nego razveselio budućnosti koja je, čini se, i ekala njegova prijatelja. - To će za tebe svršiti tako - reče mu liberal - da ćeš dobiti

službu kod vlade, što će te obvezati na neke postupke o kojima će novine pisati s prezirom. Vijesti koje budem dobivao o tebi, bit će vijesti o tvojoj sramoti. Upamti da, čak i kada je riječ o novčanoj strani, više vrijedi zaraditi sto zlatnika u poštenoj trgovini drvom kojoj si sam gospodar, nego primati četiri tisuće franaka od neke vlade, pa bila to i vlada kralja Salomona.
Julien je u tome vidio samo uskogrudnost provincijskog malograđanina. Ta on će se konačno pojaviti na pozornici velikih događaja! U njegovim je očima sve zasjenila sreća što ide u Pariz u kojemu, zamišljaše on, žive ljudi koji su veliki spletkari i veliki licemjeri, ali uglađeni poput biskupa iz Agdea i biskupa iz Besangona. Svom je prijatelju predstavio stvar tako kao da ga je pismo opata Pirarda lišilo slobodne odluke.
Sutradan oko podneva stigao je u Verrieres kao najsretniji čovjek na svijetu. Računao je da će ponovno vidjeti gospodu de Renal. Najprije je otišao k svom zaštitniku, dobrom župniku Chelanu. Naišao je na vrlo strog doček.
- Smatrate li da prema meni imate neke obveze? - dočeka ga Chelan i ne odgovorivši na njegov pozdrav. - Ručat ćete sa mnom, dotle ćemo vam iznajmiti drugog konja, i vi ćete napustiti Verrieres, a da u njemu nikoga ne posjetite.
- Čuti, znači pokoriti se - odgovori Julien s izrazom što ga je usvojio u sjemeništu; zatim su govorili samo o teologiji i o lijepoj latinštini.
Uzjahao je konja i prevalio jednu milju, a zatim se, ugledavši šumu i videći da ga nitko ne motri, zavukao u nju. Kad je sunce zalazilo, pustio je konja da se vrati. Kasnije je otišao k nekom seljaku, koji je pristao da mu proda ljestve i da ih ponese do šumarka iznad Šetališta vjernosti u Verrieresu.
"To je neki jadni vojni bjegunac... ili krijumčar", pomisli seljak opraštajući se s njim. "Ali što me se tiče! Moje su ljestve dobro plaćene, a i ja sam već u životu koješta prošao." Noć je bila vrlo tamna. Oko jedan sat u noći Julien je, noseći svoje ljestve, ušao u Verrieres. Spustio se što je brže mogao u korito brzice koja protječe divnim vrtovima gospodina de Renala u dubini od deset stopa i između dva zida. Julien se lako uspne ljestvama. "Kako će me dočekati psi čuvari?" pomisli on. "U tome leži sve." Psi zalajaše i jurnuše prema njemu, ali on tiho zazviždi i oni priđoše

umiljavajući se.
Penjući se zatim od terase do terase, premda su sva vrata na ogradama bila zatvorena, s lakoćom je došao pod prozor spavaće

sobe gospođe de Renal, koji je s vrtne strane bio samo osam do deset stopa iznad zemlje.
Na kapcima je bio mali otvor u obliku srca, koji je Julien dobro poznavao. Na njegovu veliku žalost, kroz taj mali otvor nije prodirala svjetlost noćne svjetiljke.
"Veliki Bože", pomisli Julien, "zar gospođa de Renal noćas nije u ovoj sobi? Gdje onda spava? Obitelj je u Verrieresu, jer su i psi ovdje; ali u ovoj sobi u kojoj ne gori svjetiljka mogao bih naići na samoga gospodina de Renala ili na kojeg stranca, a onda, koje li sablazni!"
Najpametnije bi bilo da ode; ali takva je odluka bila za Juliena užasna. "Ako je unutra kakav stranac, ostavit ću ljestve i pobjeći najvećom brzinom; ali ako je ona, kako će me dočekati? Ona se sva predala kajanju i najvećoj pobožnosti, o tome nema sumnje, ali ipak je sačuvala neku uspomenu na mene, kad mi je nedavno I->isala." Taj je razlog odlučio.
Sa strahom u srcu, ali spreman da pogine ili da je vidi, bacao je kamenčiće o kapke; odgovora nije bilo. Naslonio je ljestve uz prozor i sam je pokucao na kapke, najprije tiho, zatim jače. "Koliko god je mračno, netko bi mogao pripucati na mene", pomisli Julien. Ta je pomisao svela ludi pothvat na pitanje hrabrosti. "U ovoj sobi noćas nitko ne spava", pomisli, "ili ako ipak netko spava, sada se već probudio, tko god to bio. Zato ne treba više nikakvih obzira prema njemu; potrebno je samo da ništa ne primi-icte oni koji spavaju u drugim sobama."
Siđe, prisloni ljestve na jedan od kapaka, ponovno se popne i gurnuvši ruku kroz otvor u obliku srca, imao je sreću da prilično brzo napipa željezni zasun zakvačen o kuku kojom je kapak bio zatvoren. Povukao je zasun i s neizrecivom radošću osjetio da kapak nije više pričvršćen i da popušta. Otvorio je kapak koliko je potrebno da uvuče glavu i tihim je glasom ponavljao: "Ja sam, prijatelj." Napevši sluh, uvjerio se da ništa ne narušava duboku tišinu te sobe. Na kaminu posve sigurno nije gorjela svjetiljka, čak ni napola ugašena; to je bio zaista loš znak. oValja se čuvati puščanog metka!" Malo je razmišljao, a zatim se

odvažio da prstom zakuca po staklu. Odgovora nije bilo; zakucao je jače. "Treba to privesti kraju, pa makar i okno razbio." Dok je tako vrlo snažno kucao, učinilo mu se da usred tame vidi neku bijelu sjenu kako prolazi sobom. Napokon više nije moglo biti sumnje, zaista je vidio sjenu, koja se, kanda, sasvim polagano približavala. Najednom je opazio obraz, koji se prislonio uz staklo na kojem je bilo njegovo oko. Zadrhtao je i malo se odmaknuo. Ali noć je bila tako tamna da čal ni na toj udaljenosti nije mogao razabrati je li to gospođa de Renal.l Strahovao je da će začuti dozivanje u pomoć; čuo je pse kako se' oko njegovih ljestava šuljaju i muklo reže. - To sam ja - ponavljao je on prilično glasno - prijatelj. - Odgovora nije bilo, a bijela je sjena nestala. - Budite dobri,

otvorite mi, moram s vama govoriti, vrlo sam nesretan] - i pri| tome je lupao kao da hoće razbiti staklo.
Čuo se tih i kratak šum; zasun je na prozoru popustio; gurnuo je| prozor i lagano uskočio u sobu. Bijela, se sjena udaljavala; uhvatio ju je za ruke; bila je to žena.! Nestalo je sve njegove hrabrosti. "Ako je to ona, što reći?" A kako mu je tek bilo kad ga je njezin tihi krik uvjerio da je to gospođa| de Renal?] Zagrlio ju je; drhtala je i jedva smogla snage da ga odgurne.
- Nesretnice! Sto to radite?
S mukom je izgovorila te riječi, toliko joj se grlo steglo. Julien vidje | u njima najiskreniju srdžbu.
- Dolazim da vas posjetim nakon četrnaest mjeseci strašnog ra-1 stanka.
- Odlazite, smjesta me ostavite! Ah, zašto mi je župnik Chelan | zabranio da mu pišem? Bila bih spriječila ovu strahotu. - Odgurnula ga je zatim neobičnom snagom. - Kajem se zbog svog zločina; nebo se smilovalo da me prosvijetli - ponavljala je ona isprekidanim glasom. - Odlazite] Bježite!
- Nakon četrnaest mjeseci patnje nipošto neću otići a da ne govorim s vama. Želim znati što ste sve radili. Ah, ja sam vas doista ljubio toliko da zaslužujem to povjerenje... Hoću sve znati.
I protiv volje gospode de Renal taj se odlučni način dojmio njezina srca.
Julien, koji ju je strastveno grlio opirući se njezinim pokušajima da

se oslobodi, pustio ju je iz zagrljaja. To je gospođu de Renal malo umirilo.
¦- Uvući ću ljestve - reče on - da nas ne bi izdale ako je kojeg slugu probudila buka te obilazi oko kuće.
- Ne, nego odlazite, odlazite] - reče mu ona s istinskim gnjevom. - Što me se tiču ljudi? Bog vidi strašan prizor koji mi priređujete i on će me zbog njega kazniti. Vi podlo zlorabite osjećaje koje sam prema vama gajila, ali kojih više nemam. Razumijete li, gospodine Juliene?
Uvukao je ljestve vrlo pažljivo da ne bi činio buke.
- Je li tvoj muž u gradu? - upita on, ne zato da bi joj prkosio, nego ponesen nekadanjom navikom.
- Ne govorite mi tako, zaklinjem vas, ili ću pozvati svoga muža. Već sam dovoljno kriva zato što vas nisam otjerala pa bilo što bilo. Ali žao mi vas je - reče ona nastojeći povrijediti njegov ponos, za koji je znala da je vrlo osjetljiv.
Ib odbijanje da mu govori "ti" i grubi način kojim je kidala njihovu 11 ježnu vezu, na koju je on još računao, dovedoše do ludila Julienov liubavni zanos.
- Što? Zar je moguće da me više ne ljubite? - reče on onim usr-i Inim glasom koji je tako teško hladnokrvno slušati.
()na ne odgovori; on je gorko plakao. Doista, više nije imao snage .'.ovoriti.
< Kto, potpuno me zaboravilo jedino stvorenje koje me ikada ljubilo! Čemu dalje živjeti?" Napustila ga je sva njegova hrabrost

čim više nije trebalo da se boji da će susresti nekog muškarca; iz njegova je srca iščezlo sve osim ljubavi.
I)ugo je šuteći plakao. Uhvatio je njezinu ruku; ona ju je htjela istrgnuti, ali nakon nekoliko gotovo grčevitih kretnji ipak mu je ostavi. Bio je potpun mrak, sjedili su jedno pokraj drugoga na krevetu gospođe de Renal.
"Kako li je sve bilo drugačije prije četrnaest mjeseci]" pomisli Julien i suze mu još jače potekoše. "Tako odsutnost nesmiljeno razara hudske osjećaje]"
- Budite dobri i recite mi što ste sve doživjeli - reče napokon lulien, zbunjen njezinom šutnjom i govoreći glasom isprekidanim od plača.
- Svakako su moje zablude bile poznate u gradu kad ste vi oti-

šli - odgovori gospođa de Renal tvrdim glasom u kojemu je bilo nešto oporo i prijekorno za Juliena. - Ta u vašim je postupcima bilo toliko nesmotrenosti! Nakon nekog vremena, kad sam već bila očajna, došao me posjetiti poštovani župnik Chelan. Uzalud je dugo vremena nastojao od mene izmamiti priznanje. Jednoga je dana zamislio da me odvede u onu crkvu u Dijonu u kojoj sam se prvi put pričestila. Tu se usudio prvi progovoriti... - Gospođu dej Renal prekinule su suze. - Kako sam se stidjela u onom trenutku![Sve sam priznala. Taj me čovjek, toliko dobar, nipošto nije satrol svojim prezirom; žalostio se zajedno sa mnom. U to sam vam vri-l jeme svakog dana pisala pisma, koja se nisam usudila slati; brižnoj sam ih skrivala, a kad sam bila suviše nesretna, zaključavala sam se[u svoju sobu i ponovno ih čitala. Napokon me župnik Chelan sklonuo da mu ih predam. Neka odi njih, koja su bila pisana nešto smotrenije, poslana su vama, ali vi[mi niste ništa odgovorili.
- Kunem ti se da u sjemeništu nikada nisam primio ni jedno pi-| smo od tebe.
- Veliki Bože, tko ih je onda zadržao?
- Predstavi sebi moju bol; od onog dana kad sam te vidio u kate-| drali, nisam ni znao jesi li još živa.
- Bog mi je udijelio milost da shvatim koliko sam zgriješila prema I njemu, prema svojoj djeci i svome mužu - nastavi gospoda de Renal. - On me nikada nije volio onako kako sam tada vjerovala | da me vi volite...
Julien joj se baci oko vrata, zaista bez neke namjere i sav izvan sebe. Ali gospođa de Renal ga odgurnu i nastavi s priličnom odlu-| čnošću:
- Moj časni prijatelj, gospodin Chelan, objasnio mi je da sam se I udajom za gospodina de Renala obvezala da ću sve svoje osjećaje njemu posvetiti, čak i one koje nisam poznavala i koje prije one kobne veze nisam nikad ni osjetila... Nakon one velike žrtve, kad sam se odrekla pisama koja su mi bila tako draga, moj je život prolazio, iako ne sretno, a ono bar prilično mirno. Nemojte ga uznemirava-ti; budite mi prijatelj... moj najbolji prijatelj! - Julien joj je ruke obasuo poljupcima; osjetila je da još plače.

- Nemojte plakati, zadajete mi toliku bol... Sada vi meni pričajte što ste radili. - Julien nije mogao govoriti.
- Želim čuti kako ste živjeli u sjemeništu - doda ona - a zatim čete otići.
Ne misleći na ono što priča, Julien je govorio o zavisti i bezbrojnim spletkama s kojima se najprije susretao, a zatim o svom mirnijem životu, kad je bio imenovan repetitorom.
- Bilo je to onda - dodao je on - kada ste mi nakon duge šutnje, koja me je bez sumnje imala uvjeriti o onome što danas previše dobro vidim, naime da me više ne ljubite i da sam vam postao ravnodušan... - Gospođa de Renal stisne njegove ruke. - Bilo je to onda kad ste mi poslali pet stotina franaka.
- Nikada vam ih nisam poslala - reče gospođa de Renal.
- Na tom je pismu bio žig iz Pariza i potpis Paul Sorel, da bi se uklonila svaka sumnja. Sad su malo raspravljali o tome tko je mogao poslati to pismo. Njihovo se psihičko stanje izmijenilo. A da nisu bili svjesni toga, napustili su svečani ton i vratili se na ton nježnog prijateljstva. Nisu vidjeli jedno drugo, toliko je mrak bio dubok, ali je zvuk njihova glasa govorio sve. Julien je rukom obujmio svoju prijateljicu oko pasa, a ta je kretnja bila vrlo opasna. Ona je pokušala ukloniti Julienovu ruku, no on je u taj čas prilično spretno privukao njezinu pažnju na neku zanimljivu pojedinost svoje priče. Ruka kao da je bila zaboravljena i ostala je ondje gdje se nalazila. Nakon mnogo nagađanja o podrijetlu pisma s pet stotina franaka, fulien je nastavio pričati; ovladao je opet sobom pričajući o svom proteklom životu, koji ga je vrlo malo zanimao u usporedbi s onim Uo se upravo događalo. Svu svoju pažnju usredotočio je na to kako i c se ovaj posjet završiti. - Morate otići - ponavljala mu je od vremena do vremena gospođa de Renal odrješitim glasom. "Koje li sramote za mene ako me tako otpravi! Uspomena na to /.atrovat mi cijeli život, i ona mi nikada neće pisati", mislio je on.
- Bog zna kad ću se vratiti u ovaj kraj!" Od toga je časa iz Julienova u a naglo nestalo sve što je bilo nebesko u njegovu položaju. Sjeli vi pokraj žene koju je obožavao i držeći je gotovo u zagrljaju, u
"bi u kojoj je nekad bio tako sretan, usred duboke tame, u kojoj već neko vrijeme točno razabirao da ona plače i po nadimanju n/inih grudi osjećao da jeca, njegova je nesreća bila u tome što postao hladan političar, gotovo jednako proračunan i leden kao uda kad je u dvorištu sjemeništa bio izložen zlobnim šalama ko-

jega od svojih kolega jačega od njega. Julien je svoje pričanje raste-gnuo i govorio o nesretnom životu što ga je vodio otkad je napustio Verrieres. "Tako je, dakle, on", govorila je gospođa de Renal u sebi, "nakon godine dana odsutnosti, gotovo bez ikakva znaka sjećanja od mene i dok sam ga ja zaboravljala, neprestano mislio samo na sretne dane provedene u Vergyju." Njezini ce jecaji podvostručiše. Julien je opazio uspjeh svoga pričanja. Shvativši da

treba pokušati s posljednjim sredstvom, prešao je naglo na pismo što ga je upravo primio iz Pariza.
- Oprostio sam se s preuzvišenim biskupom.
- Što, zar se više ne vraćate u Besangon? Zar nas zauvijek ostavljate?
- Jest - odgovori Julien odlučnim glasom. - Jest, ostavljam kraj gdje me zaboravlja i ono biće koje sam u svom životu najviše volio, ostavljam ga da se nikada više ne vratim. Idem na Pariz...
- Ti ideš u Pariz! - poviče prilično glasno gospoda de Renal. Njezin je glas bio gotovo ugušen suzama i svjedočio je o njezinu krajnjem uzbuđenju. Julienu je to ohrabrenje bilo potrebno; namjeravao je iskušati korak koji je mogao sve okrenuti protiv njega; prije tog uzvika, kako ništa nije vidio, nije mogao predvidjeti dojam koji će pobuditi. Sada nije više oklijevao; strah od grižnje savjesti vratio mu je svu sigurnost. listajući, rekao je hladno:
- Da, gospođo, ostavljam vas zauvijek, budite sretni, zbogom!
Zakoračio je prema prozoru; već ga je otvarao. Gospođa de Renal poleti prema njemu i baci mu se u naručje.
Tako je nakon trosatnog razgovora Julien postigao ono što je s toliko strasti želio prva dva sata. Da se gospođa de Renal nešto prije vratila nježnim osjećajima, njezino bi zatomljivanje grižnje savjesti značilo za njega božansku sreću, ali ovako, polučeno spretnošću, bilo mu je samo užitak. Usprkos upornoj molbi svoje prijateljice, Julien je na svaki način htio zapaliti svjetiljku.
- Zar hoćeš - govorio je on - da mi ne ostane nikakva uspomena na to da sam te vidio? Zar da ljubav koja se odražava u tim krasnim očima bude za mene izgubljena? Da ne vidim bjelinu o\v divne ruke? Misli na to da te ostavljam možda na vrlo dugo vrijeme!
Pri toj pomisli, koja joj je tjerala suze na oči, gospođa de Renal nije mogla ništa odbiti. Ali zora je počela živo ocrtavati obrise u

planini istočno od Verrieresa. Umjesto da ode, Julien je, pijan od sladostrasti, zamolio gospodu de Renal da smije cijeli dan provesti skriven u njezinoj sobi i otići tek iduće noći.
- Zašto ne? - odgovori ona. - Ovaj moj kobni ponovni pad oduzima mi svako poštovanje prema samoj sebi i bit će zauvijek moja nesreća - reče i pritisne ga na srce. - Moj muž nije više onaj isti, on sumnja; uvjeren je da sam ga prevela žedna preko vode i vrlo je ljut na mene. Ako čuje i najmanju buku, izgubljena sam, protjerat će me kao nevaljalu ženu, što i jesam.
- Ah, to su fraze opata Chelana! - reče Julien. - Prije mog nesretnog odlaska u sjemenište ne bi tako govorila; onda si me ljubila!
Julien je bio nagrađen za hladnokrvnost koju je unio u te riječi; vidio je kako njegova prijateljica najednom zaboravlja opasnost u koju je dovodi blizina njezina muža i kako razmišlja o mnogo većoj opasnosti da Julien ne posumnja u njezinu ljubav. Naglo se danilo i u sobu je prodirala jaka svjetlost. Julien je doživio svu nasladu ponosa što je mogao u svom zagrljaju i gotovo do svojih nogu gledati tu krasnu ženu, jedinu koju je ljubio, a koja je još prije nekoliko auti bila puna užasa pred strašnim Bogom i sva predana

svojim dužnostima. Odluke što ih je čitavu godinu učvršćivala postojanošću nisu mogle odoljeti njegovoj odvažnosti.
(Jskoro se u kući začula buka. Nešto na što nije bila mislila uznemirilo je sada gospođu de Renal.
- Ona pakosna Eliza ući će u sobu; što da radim s tim golemim ljestvama? - upita ona svog prijatelja. - Gdje da ih skrijem? Odnijet ću ih na tavan - povikne ona najednom nekako veselo.
- Ali treba proći kroz sobu gdje je sluga - reče Julien začuđe-
no.
Ostavit ću ljestve u hodniku, dozvati slugu i poslati ga po nekom poslu.
- Smisli što ćeš reći u slučaju da sluga, prolazeći hodnikom, opazi ljestve.
- Hoću, anđele moj - reče gospođa de Renal poljubivši ga. - A ti misli na to da se što brže sakriješ pod krevet ako Eliza uđe dok mene nema.
lulien je bio iznenađen tom nenadanom veselošću. "Nju, dakle, i>li/.ina stvarne opasnosti ne zbunjuje, nego joj, dapače, vraća vese-

lost jer zaboravlja na grižnju savjesti! Zaista izvanredna žena. Ah, slavno je vladati takvim srcem!" Julien je bio oduševljen. Gospoda de Renal uze ljestve; očito su bile preteške za nju. Julien joj htjede pomoći. Divio se njezinu elegantnom stasu koji je odavao sve prije nego snagu, kadli ona dohvati ljestve te ih bez pomoći podigne kao da diže neku stolicu. Brzo ih odnese u hodnik na trećem katu gdje ih položi uzduž zida. Pozove slugu i, da bi mu ostavila vremena da se obuče, popne se u golubinjak. Pet časaka i kasnije, kad se vratila u hodnik, ljestava više nije bilo. "Sto se si njima dogodilo?" Da Julien nije bio u kući, ta je opasnost ne bi] nimalo dirnula. Ali kad bi njezin muž sada spazio te ljestve, mogaoj bi taj događaj biti užasan! Gospođa de Renal trčala je posvuda.i Napokon je ljestve otkrila pod krovom, kamo ih je sluga odnio te] ih čak i sakrio. Ta je okolnost bila vrlo čudnovata i nekada bi je bila] zbunila.
"Sto me se tiče", pomislila je, "što se može dogoditi za dvadeselj četiri sata kad Julien ne bude više ovdje? Neće li tada za mene s>j biti grižnja savjesti i užas?"
U glavi joj je bila kao neka nejasna misao da se mora oprostiti životom, no ona nije za nju marila. Nakon rastanka koji je smatra| vječnim, on joj se vratio, opet ga je vidjela, a ono što je on učii da bi došao do nje, odavalo je toliko ljubavi! Ispriča Julienu što se dogodilo s ljestvama.
- Sto da odgovorim svome mužu ako mu sluga kaže da je našž ljestve? - Načas se zamislila. - Treba im dvadeset četiri sata pronađu seljaka koji ti ih je prodao. - Bacivši se Julienu u naruči i stežući ga grčevito, ponavljala je: -Ah, umrijeti, umrijeti ovakj
- i obasipala ga poljupcima. - Ali ti ne moraš umrijeti od gla<[
- uzvikne smijući se.

- Dođi! Najprije ću te skriti u sobu gospođe Derville, koja je u\ jek zaključana. - Otišla je na kraj hodnika da pripazi, a Julien potrčao.
- Nemoj otvoriti ako netko kuca - reče mu ona zaklji čavajući ga - to bi u šali mogla učiniti samo djeca igrajući se.
- Dovedi ih u vrt pod prozor da mogu uživati gledajući ih i navedij ih da govore.
- Hoću, hoću - dovikne mu gospođa de Renal udaljujući se.]
Uskoro se vratila s narančama, biskvitom i bocom malage; nije] uspjela ukrasti kruh.
- Što radi tvoj muž?
- Sastavlja nacrt za ugovor sa seljacima. Ali osam sati je izbilo, i u kući je bilo vrlo bučno. Da nisu vidjeli
ospođu de Renal, bili bi je svuda tražili; zato ga je morala ostavi-
i Uskoro se bez ikakve opreznosti vratila noseći mu šalicu kave; sijala se da on ne umre od gladi. Nakon doručka joj je uspjelo
11 ceu dovesti pod prozor sobe gospođe Derville. Činilo mu se da
o i narasla, ali da ne izgledaju više onako otmjeno, ili su se to mola njegovi nazori promijenili. Gospođa de Renal govorila im je lulienu. Iz odgovora najstarijeg vidjelo se da on još voli bivšeg Igojitelja i da žali za njim, no pokazalo se da ga je dvoje mlađih lovo zaboravilo, ospodin de Renal nije toga jutra izlazio, neprestano je između
i i zemlja i prvog kata išao gore-dolje, zaokupljen sastavljanjem ovora sa seljacima kojima je prodavao krumpir. Do ručka nije spođa de Renal imala ni trenutka vremena za svog zatočenika. ul je zvono pozvalo na ručak i kad je trebalo sjesti za stol, palo
<\ je na pamet da za njega ukrade tanjur vruće juhe. Približavajući posve tiho vratima sobe u kojoj je bio Julien i noseći oprezno ta-
11 ur, našla se licem u lice sa slugom koji je ujutro bio sakrio ljestve.
l>g se časa i on nečujno približavao hodnikom kao da osluškuje.
Vrojatno je Julien neoprezno hodao po sobi. Sluga se udaljio ne-
t < > smeten. Gospoda de Renal odvažno uđe k Julienu; ugledavši
¦¦, on protrne.
Ti se bojiš! - reče mu ona. - A ja bih prkosila svim opasno-nna ovoga svijeta a da ni okom ne trepnem. Samo se jednoga ijim: časa kad ću nakon tvog odlaska ostati sama. - I ona ga tavi i otrča.
\h", reče u zanosu Julien sam sebi, "grižnja savjesti je jedina opa-
11 ost koje se ta uzvišena duša boji!" mačno dođe i večer.
Gospodin de Renal ode u Kasino, irgova žena izjavi da je strahovito boli glava i povuče se u svoju ¦ Im. Elizu je brzo otpravila i odmah opet ustala da bi otvorila ilienu.
i kazalo se da on zaista umire od gladi. Gospođa de Renal ode u iiočnicu da donese kruh. Julien je začuo oštar vrisak. Gospođa Renal se vrati i ispriča mu da je, ušavši u smočnicu bez svjetla i
i ibliživši se ormaru gdje stoji kruh, pružila ruku i dotaknula neku

žensku ruku. To što je Julien čuo, bio je Elizin vrisak.

- Sto je ona tamo radila?
- Krala je slatkiše ili nas je vrebala - odgovori gospođa de sa savršenom ravnodušnošću. - Ali ja sam srećom našla paštet i kruh.
- Sto imaš tu? - upita Julien pokazujući džepove njezine pre gaće. Gospođa de Renal zaboravila je da su joj već od ručka džepovi bi| puni kruha.
Julien ju je s najvećom strasti stisnuo u zagrljaj; nikada mu se nij| učinila tako lijepa. "Ni u Parizu", mislio je on zbunjeno, "neću nak na uzvišeniji karakter." U nje je bila sva nespretnost žene koja nijj navikla na takve brige, a u isto vrijeme i istinska hrabrost bića kojj se boji samo opasnosti druge vrste, što su kudikamo strasnije. Dok je Julien s velikim tekom večerao, a njegova se prijateljic šalila na račun jednostavnosti tog obroka jer se bojala ozbiljno gc voriti, netko najednom snažno prodrma vrata. Bio je to gospoc de Renal.
- A zašto si se zatvorila? - poviče on. Julien se jedva stigao za vući pod kanape.
- Sto, vi ste posve odjeveni! - reče gospodin de Renal ulazeći.
- Večerate, a zaključali ste vrata!
U svako drugo doba to bi pitanje, postavljeno sa svom bračnom osornošću, zbunilo gospođu de Renal, ali ona je bila svjesna da njezin muž treba samo malo da se sagne pa da opazi Juliena jer se gospodin de Renal bacio na stolicu nasuprot kanapeu na kojoj je čas prije sjedio Julien.
Jaka je glavobolja poslužila kao isprika za sve. Dok joj je sada njezin muž nadugo pričao pojedinosti partije bilijara koju je dobio u Kasinu, "dobitak od devetnaest franaka, vjere mi," spazila je ona na jednoj stolici, tri koraka ispred njih, Julienov šešir. Njezina se hladnokrvnost udvostruči; ona se poče svlačiti i u jednom času, prolazeći brzo iza svog muža, baci haljinu na stolicu sa šeširom. Konačno je gospodin de Renal otišao. Ona zamoli Juliena da joj ponovno priča o svom životu u sjemeništu. - Jučer te nisam slušala; dok si govorio, mislila sam kako bih sebe prisilila da te otpravim. Bila je do krajnosti neoprezna. Govorili su vrlo glasno i bilo je možda oko dva sata u noći kad ih je prekinuo snažan udarac u vrata.
lio je to opet gospodin de Renal.
Otvorite mi brzo, lopovi su u kući! - reče on. - Saint-Jean je |jutros našao njihove ljestve.
Sad je svemu kraj! - uzviknu gospođa de Renal bacivši se Ju-Ilionu u naručaj. - On će nas oboje ubiti, ne vjeruje on u lopove. lUmrijet ću u tvom zagrljaju, sretnija u svojoj smrti nego što sam Ibila u životu. - Uopće nije odgovarala svome mužu koji je bje-||nio; strastveno je cjelivala Juliena.
Spasi Stanislasovu majku! - reče joj on uz zapovjedni pogled. Skočit ću u dvorište kroz prozor kabineta i pobjeći kroz vrt, Ipsi su me prepoznali. Smotaj moje odijelo i baci ga u vrt što prije Ifnožeš, a dotle ga pusti da provali vrata. I nikakvih priznanja, to ti [naročito zabranjujem! Bolje je da sumnja nego da bude

siguran. -- Ubit ćeš se skačući - bio je njezin jedini odgovor i njezina jedina bojazan.
l Pošla je s njim do prozora kabineta, zatim je dospjela sakriti nje-
[govo odijelo. Konačno je svom razbjesnjelom mužu otvorila vrata.
i On je pregledao sobu pa kabinet i udaljio se ne govo reći ništa.
Bacila je Julienu odijelo, on ga je dohvatio i brzo otrčao na kraj vrta, prema Doubsu.
I)ok je trčao, čuo je fijuk metka i odmah zatim hitac iz puške. ¦'lb nije gospodin de Renal", pomisli, "on suviše loše puca." Psi su tiho protrčali pokraj njega; drugi je hitac po svoj prilici razmrskao f.apu jednom psu jer je stao tužno zavijati. Julien preskoči zid je-ilne terase, potrča u zaklon pedeset koraka, a zatim stane trčati m drugom smjeru. Čuo je glasove koji se dozivaju i točno je vidio o.lugu, svog neprijatelja, kako puca iz puške; jedan je zakupnik s o Iruge strane vrta također ispalio nekoliko hitaca, ali je Julien već i"10 stigao do obale Doubsa gdje se obukao, s.it kasnije bio je već milju daleko od Verrieresa na putu za Že-nt'vu. "Ako sumnjaju", mislio je Julien, "tražit će me na cesti koja \odi u Pariz."
214
215
DRUGI DIO
Ona nije lijepa, nije narumenjena.
Sainte-Beuve
Drugi dio -1.
1.
Ladanjska zadovoljstva
O rus, quando ego te aspiciam1.1
Vergil
- Gospodin bez sumnje čeka poštanska kola za Pariz? - zapita ga R.r/da gostionice gdje se zaustavio da doručkuje.
Današnja ili sutrašnja, svejedno mi je - odgovori Julien. I >ok je on glumio ravnodušnost, stigoše poštanska kola. Dva su mjesta bila slobodna.
- Stol Zar si to ti, jadni moj Falcoze? - reče putnik koji je stigao iz Žcneve putniku koji se istodobno s Julienom uspinjao u kola.
- Mislio sam da si se nastanio u okolici Lyona, u nekoj divnoj dolini uz Rhonu - odvrati Falcoz.
Baš sam se lijepo nastanio! Ja bježim!
Kako! Ti bježiš? Ti, Saint-Giraud! Zar si ti, s tim tvojim čestitim ari, počinio kakav zločin? - upita Falcoz smijući se. Bogami, kao da jesam. Bježim od groznog života kojim se živi u mvinciji. Kao što znaš, ja volim svježinu šuma i seoski mir; često si ¦ni- optuživao da sam romantičar. U cijelome svom životu nisam htio iiati za politiku, a sad me politika otjerala. A kojoj stranci pripadaš?
Ni jednoj, i to je baš ono što me upropaštava. Evo ti cijeloga mog jH)litičkog života: volim glazbu i slikarstvo, a dobra je knjiga za mene Uskoro ću navršiti četrdeset četiri godine. Koliko mi još) selo, koliko čeznem za tobom1.
219
Crveno i crno
Drugi dio -1.

ostaje? Petnaest, dvadeset, trideset godina najviše! E, pa dobro. Držim da će ministri za trideset godina biti nešto spretniji od današnji! ali nimalo pošteniji od njih. Povijest Engleske služi mi kao ogleda naše budućnosti. Uvijek će se naći kralj koji bude htio povećati svoj^ prava; uvijek će netko imati ambicija da postane zastupnik; uvijek slava i stotine tisuća franaka koje je stekao Mirabeau oduzimati sž bogatašima u provinciji; oni će to nazivati liberalnošću i ljubavlju narod. Ultramontanjare će uvijek izjedati želja da postanu perovi i] komornici. Na državnom brodu svi žele upravljati jer je to unosne Zar se na njemu nikada neće naći kakvo bijedno mjestašce za skrdj mnog putnika?

- Na stvar, na stvar! Ona je, sudeći po tvojoj mirnoj naravi, sigurr vrlo zabavna. Tjeraju li te iz provincije posljednji izbori?

- Moja je nesreća počela mnogo prije. Prije četiri godine imao sa četrdeset godina i pet stotina tisuća franaka; danas imam četiri gc dine više i, vjerojatno, pedeset tisuća franaka manje, koliko upra> gubim prodajom svog dvorca u Montfleurvju, na krasnom položaj] blizu Rhone. U Parizu mi je dodijala vječna komedija na koju čovjel obvezuje ono što nazivate civilizacijom XIX. stoljeća. Žeđao sam prostodušnošću i jednostavnošću. Kupio sam imanje u brdima blia Rhone - ništa ljepše pod suncem.

Šest mjeseci su mi udvarali vikar i mali ladanjski plemići iz susjedst dolazili su mi na ručak; govorio sam im: "Ostavio sam Pariz zato nikada više ne bih morao govoriti ni slušati o politici. Kao što vidit" nisam pretplaćen ni na jedne novine. Što mi listonoša donosi manj| pisama, to sam zadovoljniji.)) To nije odgovaralo vikaru. Uskoro su me napali stotinama neumjesni! molbi i dosađivali mi. Htio sam davati dvjesta-trista franaka na godinu za siromahe, a oni su ih tražili za pobožna društva, kao što je Društvo svetog Josipa, Blažene Djevice itd. Odbio sam. Tada su me počeli vrijeđati. Bio sam toliko glup da sam se ljutio. Nisam više mogao jutrom izići uživati u ljepoti naših planina, a da ne naiđem na neku nepriliku koja bi me trgla iz mojih sanjarenja i neugodno me podsjetila na ljude i njihovu zlobu. Na procesijama kojima se mole za usjeve, na primjer,, i kod kojih mi se sviđa pjevanje (vjerojatno je to grčka melodija), više blagosiljali moje njive jer one, kako je govorio vikar, pripadaju jednom bezbožniku. Uginula je krava neke stare pobožne seljakinje, ona je rekla da je zbog blizine ribnjaka što pripada meni, bezbožnikt

I filozofu koji je došao iz Pariza, i osam dana kasnije našao sam svoje
ribe okrenute trbuhom prema gore, otrovane vapnom. Okružuju me
svakovrsna zadijevanja. Mjesni mi sudac, čovjek dobar ali u strahu
j jta svoje mjesto, nikada ne daje pravo. Seoski je mir postao za mene
)akao. Kad su opazili da me napustio vikar, glavar kongregacije u selu,
R da me ne podupire ni umirovljeni satnik, vođa liberala, svi su udarili
"<) meni, pa i zidar kojemu sam godinu dana davao posla, i kolar koji
\c, popravljajući moje plugove, htio nekažnjeno prevariti. Da bih se
i.i nekoga mogao osloniti i da ipak dobijem koju parnicu, postao sam

I KTal; ali, kao što si rekao, došli su ti prokleti izbori i oni zatražiše
moj glas...
- Za nekog nepoznatog?
- Nipošto, nego za čovjeka kojega sam suviše dobro poznavao. Odbio sam. Užasne li nesmotrenosti! Od toga sam časa imao i libera-
na vratu. Moj je položaj postao nepodnošljiv. Da se u vikarevoj glavi dila misao da me optuži zbog umorstva moje služavke, vjerujem da
i od obiju stranaka dobio dvadeset svjedoka koji bi se zakleli da su
i' 1 jeli kako sam počinio taj zločin. Hoćeš živjeti na selu, a nećeš služiti strastima svojih susjeda, čak
i slušati njihove brbljarije. Koje li pogreške!... Konačno sam je popravio! Montfleurv se prodaje. Izgubit ću, ako oha, i pedeset tisuća franaka, ali sam presretan što napuštam taj i kao licemjerja i zadijevanja. Potražit ću samoću i seoski mir na jedi-nne mjestu gdje u Francuskoj postoje - na nekom četvrtom katu i/.gledom na Champs-Elvsees. Ali još razmišljam ne bih li započeo ¦litičku karijeru u četvrti Roule darivajući župi posvećeni kruh. Sve se to pod Bonaparteom ne bi dogodilo - reče Falcoz s pogle->m koji je sijevao od gnjeva i žaljenja.
Tako je! Ali zašto se taj tvoj Bonaparte nije znao održati? Za sve što i nas trpim, kriv je on.
Kdje se Julienova pozornost podvostručila. Već je kod prvih riječi
hvatio da je bonapartist Falcoz nekadanji prijatelj iz djetinjstva go-
! odina de Renala, kojega je on 1816. odbacio, a filozof Saint-Giraud ,..ira biti brat onog načelnika prefekture u... koji se znao jeftino do->gnuti općinskih zgrada.
Sve je to učinio tvoj Bonaparte - nastavio je Saint-Giraud. - Po-¦n i nadasve bezazlen čovjek četrdesetih godina s pet stotina tisuća i .maka ne može se nastaniti u provinciji i tamo naći mir; njegovi ga

popovi i plemići tjeraju odande.
- Ah, nemoj o njemu ružno govoriti! - uzvikne Falcoz. - Nikad.i ostali narodi nisu toliko cijenili Francusku kao za vrijeme njegove tu naestogodišnje vladavine. Tada je u svemu što se radilo bilo veličine-
- Neka đavo nosi tvoga cara! - nastavi čovjek od četrdeset četiri godine. - On je bio velik samo na bojnim poljima i kad je oko 1802. sredio financije. A što da se kaže o svim njegovim kasnijim postupcima? Svojim komornicima, svojom raskoši, svojim primanjima Tuilerijama stvorio je novo izdanje svih monarhističkih gluposti. To]i izdanje bilo popravljeno, moglo je izdržati još stoljeće-dva. Plemići! svećenici htjeli su se vratiti na staro, ali im je nedostajala čvrsta rul koja je potrebna da bi se ono moglo nametnuti javnosti.
- Govoriš kao pravi bivši tiskar!

- A tko me tjera s moje zemlje? - nastavi tiskar ljutito. - Popo^ koje je Napoleon svojim konkordatom pozvao natrag, umjesto daj njima postupa kao što država postupa s liječnicima, odvjetniciml astronomima i da u njima gleda samo građane, ne brinući se za djel tnost kojom oni nastoje zaraditi svoj kruh. Zar bi danas bilo drzovrf plemića da tvoj Bonaparte nije stvarao barune i grofove? Ne, oni nisu bili u modi. Mali su ladanjski plemići oni koji su mi poslije poj va zadali najviše jada i natjerali me da postanem liberal. Razgovoru nije bilo ni kraja ni konca; ta će tema zaokupljati Franc sku još pola stoljeća. Kako je Saint-Giraud neprestano ponavljao da j| nemoguće živjeti u provinciji, Julien je bojažljivo spomenuo primje gospodina de Renala.
- Bogami, mladiću, imate pravo! - poviče Falcoz. - On je postao čekić da ne bude nakovanj, i to strašan čekić. Ali već vidim kako ćV ga Valenod nadmašiti. Poznajete li tog lupeža? To je onaj pravi! Što će reći vaš gospodin de Renal kad jednoga lijepog dana bude svrgnut, a na njegovo mjesto dođe Valenod?
- Ostat će licem u lice sa svojim zločinima - reče Saint-Girauc
- Vi, dakle, poznajete Verrieres, mladiću? Bonaparte, đavo ga odnic njega i njegove monarhističke starudije - omogućio je vladavinu nala i Chelana, koja je dovela vladavinu Valenoda i Maslona. Julienu je taj sumorni politički razgovor bio čudan i odvodio ga njegova sladostrasna sanjarenja.
Prvi pogled na Pariz, koji se vidio u daljini, slabo ga se dojmio. Kule oblacima koje je gradio o svojoj budućoj sudbini morale su se boriti i
Drugi dio -1.
svježim uspomenama na posljednja dvadeset četiri sata provedena Vcrrieresu. Zaklinjao se da nikada neće napustiti djecu svoje pri-
Itoljice i da će sve ostaviti da bi njih zaštitio, ako drzovitost popova
Dvede do republike i progona plemića.
lo bi se bilo dogodilo one noći kad je stigao u Verrieres da je u času
id je naslanjao svoje ljestve na prozor spavaće sobe gospođe de Re-rr\.\\ u sobi bio neki stranac ili gospodin de Renal!?
\ li koje je zato slasti doživio u prva dva sata kad je njegova prijateljica i eno nastojala da ga otpravi i kad je on, sjedeći kraj nje u mraku, mio svoje mišljenje! Dušu kao što je Julienova takve uspomene o ite cijeloga života. Ostalo vrijeme njihova susreta već se u njegovu i'anju pomiješalo s prvim danima njihove ljubavi prije četrnaest
¦ ila se zaustaviše i Julien se trgne iz dubokih sanjarenja. Ušli su u 'štansko dvorište u Ulici J. J. Rousseaua. "Vozite me u Malmaison!" vikne on kočijašu koji se približio svojim kabrioletom. U ovaj sat, gospodine? Sto ćete ondje? Ne tiče vas se! Naprijed!
a ka prava strast misli samo na sebe. Zato se, rekao bih, strasti sma-i|u smiješnima u Parizu gdje susjed uvijek zahtijeva da se o njemu nogo misli. Čuvat ću se da pričam o Julienovu zanosu u

Malmaiso-i. Plakao je. Sto!? Zar usprkos ružnim bijelim zidovima sagrađeni-i te godine, koji dijele park kao na komade? i, gospodine: za Juliena, kao i za potomstvo, između Arcole, Sv. lene i Malmaisona nije bilo ničega.
včer je Julien dugo oklijevao prije nego što je ušao u kazalište; ao je čudne nazore o tom mjestu propasti.
lboko ga je nepovjerenje priječilo da se divi živom Parizu; dirali su samo spomenici koje je ostavio njegov junak. \ o me, dakle, u središtu spletaka i licemjerstva! Ovdje vladaju za-t nici opata de Frilaira."
ečer trećeg dana radoznalost je pobijedila njegovu namjeru da sve >li prije negoli se javi opatu Pirardu. Taj mu opat hladnim glasom ¦I >iasni način života koji ga čeka kod gospodina de La Molea.
Ako za nekoliko mjeseci ne budete od koristi, vratit ćete se u . menište, ali na častan način. Stanovat ćete kod markiza, jednog od 11 većih velikaša u Francuskoj. Nosit ćete crno odijelo, ali kao čovjek >ji je u koroti, a ne kao svećenik. Zahtijevam da nastavite svoje te-

ološke studije i da zato tri puta na tjedan odlazite u sjemenište gdjj ću vas ja predstaviti. Svakog ćete dana u podne doći u markiže; knjižnicu; on vas kani zaposliti time da sastavljate pisma za njego; parnice i druge poslove. Markiz na rubu svakog pisma koje primi piše u dvije riječi odgovor koji valja sastaviti. Tvrdio sam da ćete za' mjeseca biti kadri pisati te odgovore tako da će markiz od dvanad koje mu budete donosili na potpis, moći potpisati osam do devet, osam sati navečer uredit ćete njegovu radnu sobu, a u deset ćete bi| slobodni.
- Može se dogoditi - nastavi opat Pirard - da vam koja stara g<! spođa ili koji slatkorječiv čovjek obećaju goleme koristi ili vam pos grubo ponude novac da im pokažete pisma koja markiz prima...
- Ah, gospodine! - uzvike Julien pocrvenjevši.
- Čudnovato - reče opat uz gorki smiješak - da ste usprkos svoa siromaštvu i nakon godine dana sjemeništa još sačuvali tu kreposnj indignaciju. Mora da ste i kraj zdravih očiju bili slijepi!
- Je li to, možda, moć krvi? - reče opat tiho i kao da govori sa sebi. - A najčudnije je - doda on gledajući Juliena - da vas marlj pozna... Ne znam kako. Davat će vam za početak stotinu zlatni! plaće. To je čovjek koji se ravna samo po svojim hirovima, to mu| mana; prepirat će se s vama o djetinjarijama. Bude li zadovoljan, va se plaća može postupno popeti i do osam tisuća franaka.
- Ali vi uviđate - nastavi opat oštrim glasom - da vam on ne da sav taj novac radi vaših lijepih očiju. Morate biti korisni. Ja bih vašem mjestu vrlo malo govorio, a naročito ne bih nikada govorio onome što ne znam.
- Ah! - nastavi opat. - Prikupio sam za vas sve obavijesti; a boravio sam vam spomenuti obitelj gospodina de La Molea. On ii
. dvoje djece: kćerku i devetnaestogodišnjeg sina koji je izvanredno mjen, ali je neka vrsta luđaka koji u podne nikada ne

zna što rac u dva sata. Duhovit je i hrabar; ratovao je u Španjolskoj. Markiz nada, ne znam zašto, da ćete postati prijatelj mladoga grofa Norber Rekao sam da ste izvrstan latinac, možda računa da ćete njegova naučiti nekoliko fraza o Ciceronu i Vergiliju. Da sam na vašemu mjestu, ne bih tom lijepom mladiću nikada dl pustio da se mnome šali, i prije nego što bih se odazvao njegovi) susretljivostima, koje su savršeno uljudne, ali ih ironija pone što kvai pustio bih da mi ih nekoliko puta ponovi.

Neću vam kriti da će vas mladi grof de La Mole isprva prezirati jer ste samo sitni građanin. Jedan je njegov predak pripadao dvoru i imao čast da mu, zbog neke političke spletke, 26. travnja 1574. na trgu Greve odrube glavu. A vi ste sin tesara iz Verrieresa i, povrh toga, namješteni ste kod njegova oca. Odmjerite dobro razlike i proučite u Moreriju povijest te obitelji; svi laskavci koji kod njih ručaju, čine na to od vremena do vremena, kako to oni zovu, fine aluzije. Pazite kako ćete odgovarati na šale grofa Norberta de La Molea, zapovjednika husarskog eskadrona i budućeg pera Francuske, i nemojte mi poslije dolaziti jadikovati.

- Čini mi se - reče Julien jako pocrvenjevši - da ne bih smio ni odgovoriti čovjeku koji me prezire.

- Vi taj prezir uopće ne poznajete; on će se očitovati samo u pretjeranim pohvalama. Ako ste glupi, mogli biste se time dati uhvatiti, a ako želite uspjeti, morali biste se time dati uhvatiti.

- Ako se onoga dana kad mi sve to ne bude više odgovaralo, vratim u svoju ćeliju br. 103, hoće li me smatrati nezahvalnikom?

- Bez sumnje - odgovori opat - svi će vas laskavci ovdje klevetati, ali tada ću se ja pojaviti. Adsum qui jeci. Reći ću da sam ja tako odlučio.

Juliena je duboko rastužio žučljivi, gotovo zlobni ton opata Pirarda; taj je ton posve pokvario dojam njegova posljednjeg odgovora. Zapravo, opat je imao skrupula zbog svoje naklonosti prema Julienu i samo se s nekom vrstom vjerskog straha tako izravno upletao u njegovu sudbinu.

- Vi ćete još viđati i gospođu de La Mole - dodao je on s istom mrzovoljom i kao da obavlja neku tešku dužnost. - Ona je visoka, plava, pobožna, ohola, savršeno uljudna i više od svega beznačajna. Kćerka je starog vojvode od Chaulnesa, koji je toliko poznat po svojim plemićkim predrasudama. Ta je velikaška kao neki vrlo izrazit izvadak iz onoga što je u biti karakter žena njezina položaja. Ona i ne taji da je jedina prednost koju cijeni imati pretke koji su sudjelovali u križarskim ratovima. Novac dolazi tek daleko poslije toga. Zar se tome čudite? Nismo više u provinciji, prijatelju moj.

U njezinu ćete salonu čuti mnoge velikaše kako o našim prinčevima govore neobično nehajnim tonom. Glede gospođe de La Mole, ona svaki put kad spomene nekog princa ili, pogotovu, neku princezu, iz poštovanja govori tišim glasom. Ne bih vam savjetovao da pred njom

kažete da su Filip II. ili Henrik VIII. bili čudovišta. Oni su bili kraljevi, a to im daje nepobitno pravo da budu poštovani od svih bića niska podrijetla, kao što smo to vi i ja. Međutim - doda opat Pirard - mi smo svećenici, jer ona će i vas takvim držati; zbog toga nas ona smatra lakajima koji su potrebni za njezin spas.
- Gospodine - reče Julien - čini mi se da neću ostati dugo u Parizu.
- Dobro je; ali upamtite da za čovjeka našeg staleža nema uspjeha bez pomoći velike gospode. S onim nečim što je u vašem karakteru, a što se ne da objasniti, bar ja to ne mogu, vi ćete, ako ne uspijete, biti progonjeni; za vas ne postoji srednji put. Ne zavaravajte se! Ljudi vide da vam nije drago kad vas nagovore; u zemlji tolike društvenosti kao što je ova, vas će snaći nesreća ako se ne domognete ugleda.
Što bi bilo od vas u Besane,onu da nije bilo tog hira markiza de La Mo-lea? Jednoga ćete dana shvatiti kako je jedinstveno ono što on za vas čini i vi ćete, ako niste neko čudovište, biti i njemu i njegovoj obitelji vječno zahvalni. Koliko je siromašnih svećenika, učenijih od nas, godinama živjelo u Parizu s petnaest sua što bi ih dobivali za svoje mise i s deset sua za svoj rad na Sorboni! Sjetite se što sam vam prošle zime pričao o prvim godinama onoga nevaljalog kardinala. Duboisa! Ili ste možda toliko oholi da se smatrate darovitijim od njega? Ja sam, na primjer, računao da ću, kao čovjek miran i osrednjih sposobnosti, i umrijeti u svom sjemeništu; bio sam toliko djetinjast da ga zavolim. Pa ipak su me u trenutku kad sam dao ostavku upravo htjeli otpustiti. Znate li koliko je iznosio moj imutak? Posjedovao sam pet stotina dvadeset franaka, ni više ni manje. Nisam imao ni jednog prijatelja, jedva dva-tri poznanika. Gospodin de La Mole, kojeg nikad nisam bio vidio, izvukao me iz neprilike; trebalo je da kažem samo jednu riječ i dobio sam župu s imućnim župljanima koji nemaju grubih poroka, a prihod me posramljuje, toliki je nerazmjer između njega i mog rada. Izložio sam vam sve to tako naširoko samo zato da biste se malo opametili.
Još vam moram nešto reći jer sam, na nesreću, nagao, pa bi se moglo dogoditi da nas dvojica prestanemo govoriti jedan s drugim. Ako vam markizina oholost ili neslane šale njezina sina učine boravak u toj kući posve nemogućim, savjetujem vam da svoje nauke dovršite u nekom sjemeništu 30 milja od Pariza, i to radije prema sjeveru nego prema jugu. Na sjeveru ima više civilizacije, a manje nepravde, i

moram priznati - dodade tišim glasom - mali se tirani plaše blizine pariških novina. Ako i nadalje budemo nalazili zadovoljstvo u tome da se viđamo, a markiževa vam kuća ne bi odgovarala, nudim vam mjesto svog vikara i dijelit s vama napola čitav prihod župe. Ja vam to dugujem, čak i više od toga - dometne prekidajući Julienovo zahvaljivanje - za onu izvanrednu ponudu koju ste mi učinili u Besanconu. Da nisam imao onih pet stotina i dvadeset franaka, vi biste me bili spasili. Opatov je glas izgubio opori zvuk. Na veliku

svoju sramotu, Julien je osjetio suze u očima; spopala ga je neodoljiva želja da se baci u naručaj svog prijatelja; nije se mogao suzdržati da mu ne kaže, glumeći pri tome muškost što je više mogao:
- Moj me otac mrzio od kolijevke; to je bila jedna od mojih velikih nesreća. Ali ja se više neću tužiti na sudbinu; u vama sam našao oca, gospodine.
- Dobro, dobro - reče opat zbunjeno, a zatim je našao riječ koja je za ravnatelja sjemeništa bila najprikladnija: - Nemojte nikada, dijete moje, reći sudbina, recite uvijek Providnost.
Kola se zaustaviše; kočijaš podignu brončani zvekir na nekim golemim vratima: bila je to palača de La Mole; i da prolaznici ne budu u neizvjesnosti, te su riječi stajale na crnom mramoru iznad vrata. Ta se afektacija Julienu nije svidjela. "Toliko se boje jakobinaca! Iza svakog plota vide jednog Robespierrea i njegova krvnička kola; zbog toga bi im se čovjek često do suza nasmijao, a svoju kuću, evo, ovako ističu da bi je svjetina u slučaju pobune raspoznala i opljačkala." Te je svoje misli priopćio opatu Pirardu.
- Ah, jadno moje dijete, vi ćete brzo biti moj vikar. Kako vam je strašna misao pala na pamet!
- Meni se ona čini vrlo jednostavna - reče Julien.
Zadivio se vratarevoj ozbiljnosti, a još više čistoći dvorišta. Sjalo je prekrasno sunce.
- Kakve li raskošne arhitekture! - reče on svom prijatelju.
Bila je to jedna od onih palača s neukusnim pročeljem u četvrti Sa-int-Germain, sagrađenih u vrijeme Voltaireove smrti. Nikada moda i ljepota nisu bile tako daleko jedna od druge.

11.
Ulazak u društvo
Smiješne li i dirljive uspomene: prvi salon u kojem sam se, s osamnaest godina, pojavio sam i bez oslonal Bilo je dovoljno da me koja žena pogleda, pa da se zastrašim. Sto sam više želio svidjeti se, to sam postajao nespretniji. O svemu sam donosio posve pogrešne sudove; ili bih se nekome bez razloga povjeravao, ili bih u nekom čovjeku vidio neprijatelja zato što me pogledao ozbiljno. Ali kako je tada, usred tih strašnih jada moje plašljivosti, lijep dan bio lijepi
Kant
Julien je zapanjen stao nasred dvorišta.
- Ta ponašajte se pametno! - reče mu opat Pirard. - Padaju vam na pamet strašne misli, a zatim se vladate kao pravo dijete! Gdje vam je Horacijevo nil mirari? (Ničemu se ne diviti.) Mislite na to da će to mnoštvo lakaja, kad vidi da ste se ovdje smjestili, pokušati rugati vam se; gledat će u vama sebi ravna koji je nepravedno postavljen iznad njih. Pod isprikom dobroćudnosti, dobrih savjeta i želje da vas vode, oni će pokušati gurnuti vas u kakvu krupnu budalaštinu.
- Neka samo pokušaju! - odvrati Julien ugrizavši se za usnu i u njemu se opet probudi sve njegovo nepovjerenje.

Saloni na prvom katu, kojima su ta gospoda prošla prije negoli su stigla do markiževe radne sobe, izgledali bi vam, dragi čitatelju, isto toliko žalosni koliko i veličanstveni. Kad bi vam ih dali takve kakvi jesu, odbili biste u njima stanovati; to je zavičaj zijevanja i tužna razmišljanja. Oni su povećali Julienovo oduševljenje. "Kako netko može biti nesretan", pomislio je on, "ako živi u tako divnu

prebivalištu!"

Napokon stigoše do najružnije sobe toga gospodskog stana: jedva je u njoj bilo nešto svjetla. Tu se nalazio malen, mršav čovjek, živa pogleda ispod plave vlasulje. Opat se okrene prema Julienu i predstavi ga. Taj čovjek bio je markiz. Julien ga je teškom mukom prepoznao, toliko je izgledao ljubazno. To više nije bio onaj velikaš ohola držanja iz opatije Bray-le-Haut. Julienu se činilo da u njegovoj vlasulji ima previše kose. Zahvaljujući tim zapažanjima, nije bio nimalo zbunjen. Najprije je pomislio kako je taj potomak prijatelja Henrika III. prilično neugledne vanjštine. Bio je vrlo mršav i nemiran. Ali uskoro je primijetio da je markiževa uljudnost prema sugovorniku ugodnija i od uljudnosti samoga besangonskog biskupa. Audijencija je potrajala samo tri minute. Kad su izlazili, opat reče Julienu:

- Vi ste markiza gledali kao što biste gledali kakvu sliku. Nisam baš naročit poznavatelj onoga što ti ljudi nazivaju uljudnošću i uskoro ćete o tome više saznati nego ja, ali smjelost vašeg pogleda učinila mi se prilično neuljudna.

Opet sjednu u kola. Kočijaš zaustavi fijaker u blizini bulevara i opat uvede Juliena u niz velikih salona. Julien je opazio da tu nema namještaja. Gledao je divnu pozlaćenu uru njihalicu koja je, po njegovu sudu, predstavljala vrlo nepristojan prizor, kadli mu se sa smiješkom približi neki veoma elegantan gospodin. Julien ga tek napola pozdravi.

Gospodin mu se osmjehne i stavi mu ruku na rame. Julien se lecne i odskoči. Pocrvenio je od bijesa. Opat Pirard se, usprkos svojoj ozbiljnosti, nasmije do suza. Taj je gospodin bio krojač.

- Vraćam vam vašu slobodu na dva dana - reče mu opat kad su izlazili. - Tek tada ću vas moći predstaviti gospođi de La Mole. Netko drugi bi vas u prvim trenucima boravka u tom novom Babilonu čuvao kao mladu djevojku. Ako morate propasti, propadnite odmah, pa ću se tako osloboditi slabosti da mislim na vas. Prekosutra prije podne taj će vam krojač poslati dva odijela; momku koji će obaviti probu dajte pet franaka. Uostalom, nemojte pred tim Parižanima otvoriti usta. Kažete li i jednu riječ, oni će naći načina da vam se narugaju. Daroviti su za to. Prekosutra u podne budite kod mene!... Idite, upropastite se!... Zaboravio sam vam reći da naručite cipele, košulje i šešir; evo vam adresa.

Julien pogleda rukopis kojim su bile zapisane te adrese.

- To je markižev rukopis - reče opat. - Markiz je aktivan čovjek koji na sve misli i koji više voli uraditi nego zapovjediti. On vas uzima k sebi zato da mu oduzmete takve brige. Hoćete li imati dovoljno duha da dobro obavite sve poslove koje vam taj živahni čovjek natukne? To će tek budućnost pokazati: pazite se!
Julien bez ijedne riječi obiđe obrtnike za koje je imao adrese; opazio je da ga primaju s poštovanjem, a cipelar je, zapisujući njegovo ime u knjigu, napisao "gospodin Julien de Sorel". Na groblju Pere-Lachaise neki gospodin, vrlo uslužan i još više liberalan u govoru, ponudi se da mu pokaže grob maršala Neya, koga vješta politika lišava počasti da ima epitaf. Ali kad se rastao s tim liberalom koji ga suznih očiju umalo nije zagrlio, Julien više nije imao sata. Obogaćen tim iskustvom, pojavio se za dva dana u podne pred opatom Pirardom koji ga je dugo promatrao.
- Vi ćete, možda, postati kicoš - reče mu opat strogo. Julien je izgledao kao vrlo mlad čovjek u dubokoj koroti; zaista je bio vrlo pristao, ali dobri je opat i sam bio suviše provincijalac da bi mogao zapaziti kako Julien još i sad drži ramena na način koji je u provinciji istodobno znak otmjenosti i dostojanstva. Kad je markiz ugledao Juliena, on je njegovu pristalu vanjštinu procijenio sasvim drugačije nego dobri opat, te ga upita:
- Biste li imali što protiv toga da gospodin Sorel uči plesati? Opat se skameni.
- Ne bih - odgovori on napokon. - Julien nije svećenik. Grabeći dvije po dvije stube pokrajnog stubišta, markiz pođe sam da smjesti našeg junaka u lijepu mansardu s vidikom na golemi vrt uz palaču. Zapita ga koliko je košulja naručio kod krojačice.
- Dvije - odgovori Julien sav zbunjen što se tako velik gospodin spušta do takvih pojedinosti.
- Vrlo dobro - odvrati markiz ozbiljnim glasom i nekako zapovjednički i kratko, što je Juliena potaklo na razmišljanje - vrlo dobro! Uzmite još dvadeset i dvije košulje. Evo vam prve četvrtine vaše plaće.
Silazeći s mansarde, markiz pozva postarijeg slugu. - Arsene - reče mu on - vi ćete posluživati gospodina Sorela. - Nekoliko minuta kasnije Julien se našao sam u prekrasnoj knjižnici; to je bio divan trenutak. Da ga ne bi zatekli onako uzbuđena, sakrije se u

jedan tamni kut; odatle je s divljenjem promatrao sjajne hrptove knjiga. "Sve ću to moći čitati", govorio je sebi. "Kako mi se tu ne bi sviđalo? Gospodin de Renal smatrao bi se zauvijek poniženim daje učinio i stoti dio onoga što je markiz de La Mole upravo učinio za mene. Ali da vidim pisma koja treba prepisati u čisto]" Pošto ih je prepisao, Julien se usudi prići knjigama; umalo nije poludio od sreće otkrivši jedno izdanje Voltairea. Otrča da otvori vrata knjižnice da ga tkogod ne iznenadi. Zatim se predade užitku da rasklopi svaki od osamdeset svezaka. Svesci su bili prekrasno uvezeni; bilo je to remek-djelo najboljega londonskog majstora. Ali sve to nije bilo potrebno da bi Julienovo divljenje doseglo vrhunac.

Sat kasnije uđe markiz, pogleda prepisana pisma i ustanovi s čuđenjem da Julien piše "cela" s dva "11": "cella". "Je li sve ono što mije opat govorio o njegovu znanju samo obična priča?" Vrlo obeshrabren, markiz ga blago zapita:
- Vi niste sigurni u pravopisu?
- To je istina - odgovori Julien, ni najmanje ne misleći na zlo koje sebi nanosi; bio je dirnut markiževom dobrotom, koja ga je podsjetila na bahati način gospodina de Renala.
<(Citav taj pokus s popićem iz Franche-Comtea samo je izgubljeno vrijeme", mislio je markiz. "Ali meni je bio toliko potreban pouzdan čovjek]"
- "Cela" se piše samo s jednim - reče markiz. - Kad prepišete pisma, potražite u rječniku one riječi za koje niste sigurni kako se pišu.
U šest sati markiz pošalje po njega; s očitim je nezadovoljstvom gledao Julienove čizme. - Propustio sam nešto; nisam vam rekao da se svaki dan u pet i pol morate obući. Julien ga je pogledao u nedoumici.
- Hoću reći da morate navući čarape. Arsen će vas na to podsjetiti, a za danas ću vas ispričati.
Izgovorivši te riječi, gospodin de La Mole povede Juliena u salon koji se sav sjajio od pozlata. Gospodin de Renal u sličnim zgodama nikada ne bi propustio ubrzati korake kako bi imao prednost da prvi uđe kroz vrata. Naviknut na tu sitnu taštinu svoga bivšega gospodara, Julien stane markizu na nogu i zada mu, zbog njegove kostobolje, veliku bol. "Ah, k tomu još je i zvekan", pomisli markiz. On ga predstavi ženi visoka stasa i dostojanstvene pojave. Bila

je to markiza. Julienu se ona učini neuljudna i pomalo nalik na gospođu de Maugirom, ženu potprefekta verrierskog okruga, kad je nazočna ručku na dan Svetoga Karla. Ponešto zbunjen izvanrednom raskoši salona, nije čuo što je rekao gospodin de La Mole. Markiza se jedva udostojala da ga pogleda. Bilo je tu nekoliko osoba, među kojima je Julien s neizrecivom radošću prepoznao malog biskupa iz Agdea, koji se nekoliko mjeseci prije, na svečanosti u Bray-le-Hautu, udostojao s njime progovoriti nekoliko riječi. Taj se mladi prelat bez sumnje uplašio nježna pogleda što ga je u njega bojažljivo upro Julien i nimalo se nije potrudio da prepozna tog provincijalca.
Ljudi koji su se okupili u salonu izgledali su Julienu nekako tužni i usiljeni; u Parizu se govori tiho i ne preuveličavaju se sitnice. Oko šest i pol sati uđe lijep mladić s brcima, vrlo blijed i vrlo vitak; glava mu je bila malena. - Vi uvijek kasnite - reče markiza, kojoj je poljubio ruku.
Julien shvati da je to grof de La Mole. Na prvi mu se pogled vrlo svidio.
"Je li moguće", pomisli on, "da je to čovjek koji bi me svojim uvredljivim šalama mogao otjerati iz ove kuće?"
Promatrajući uporno grofa Norberta, Julien opazi da je on u čizmama s ostrugama. "A ja moram biti u cipelama, očito kao podčinjeni." Sjeli su za stol. Julien je čuo markizu kako nešto strogo

govori podigavši malo glas. Gotovo u isti tren opazio je mladu djevojku, neobično plavu i vrlo lijepa stasa, koja je sjela nasuprot njemu. Nije mu se nimalo svidjela: međutim, gledajući je pažljivo, pomislio je da nikada nije vidio tako lijepih očiju; no one su odavale veliku hladnoću duše. Zatim je Julien opazio da te oči izražavaju dosadu koja promatra, ali koja ne zaboravlja dužnost da bude dostojanstvena. "I gospođa de Renal je imala vrlo lijepe oči, svi su joj pravili komplimente zbog njih, ali one nisu imale ništa zajedničko s ovim očima." Julien nije bio dovoljno iskusan da zapazi kako od vremena do vremena u očima gospođice Matilde - tako je čuo da je zovu - bljesne sjaj duhovitosti. Kad bi oči gospođe de Renal zasjale, bilo je to od žara strasti ili od plemenitog ogorčenja zbog nekog ružnog djela o kojem se upravo pričalo. Potkraj večere Julien je našao izraz kojim obilježiti njihovu ljepotu: "One su iskre", pomisli on. Inače je nemilo sličila na majku, koja mu se sve manje

sviđala, te ju je prestao promatrati. Grof Norbert činio mu se, naprotiv, u svakom pogledu krasan. Juliena je on toliko očarao da mu nije ni na pamet palo da mu bude zavidan i da ga mrzi zato što je bogatiji i otmjeniji od njega. Julienu se činilo da je markizu dosadno.

Nešto prije drugog jela reče on svom sinu: - Norberte, molim te da budeš dobar prema gospodinu Julienu Sorelu, kojega sam uzeo u svoj štab i kojega namjeravam učiniti čovjekom, ako je to moguće. - On je moj tajnik - reče markiz svom susjedu - a piše "cela" sa dva "11".

Svi su pogledali Juliena, koji se malo preduboko naklonio Norbertu, ali su, uglavnom, svi bili zadovoljni njegovim pogledom. Mora da je markiz već govorio o vrsti obrazovanja koje je Julien stekao jer je jedan od gostiju stao s njim govoriti o Horaciju. "Upravo sam govoreći o Horaciju uspio kod besanconskog biskupa", pomisli Julien, "oni očito poznaju samo tog pisca". Od tog je trenutka postao gospodar nad samim sobom. Taj je obrat bio olakšan i time što je zaključio da gospođica de La Mole nikada neće biti žena po njegovu ukusu. Od vremena u sjemeništu sudio je o ljudima najgore i teško se od njih dao zastrašiti. Njegova bi hladnokrvnost bila savršena, samo da blagovaonica nije bila tako sjajno namještena. Još uvijek su mu imponirala dva ogledala, svako osam stopa visoko, u kojima bi govoreći o Horaciju vidio koji put svog sugovornika. Njegove rečenice, s obzirom na to da je provincijalac, nisu bile predugačke. Imao je lijepe oči, kojima je sjaj povećavala bojažljivost puna strepnje ili, kad bi dobro odgovorio, puna sreće. Zaključili su da je ugodan. Ta je vrsta ispita unijela malo živosti u ozbiljnu večeru. Markiz je znacima ponukao Julienova sugovornika da živo nastavi. "Zar je doista moguće da on nešto zna?" pomislio je. Julien je odgovarao prikupljajući misli i toliko se oslobodio svoje bojažljivosti da je mogao pokazati ako već ne duhovitost - što je nemoguće onome koji ne poznaje jezik kojim se služe u Parizu - a ono bar nove ideje;

iako ih nije izlagao ni lijepo ni vješto, vidjelo se da savršeno zna latinski.
Julienov je protivnik bio neki član Arheološke akademije i slučajno je znao latinski, ustanovio je da je Julien vrlo dobar humanist, te se više nije bojao da će ga posramiti, nego je zaista nastojao da

ga smete. Julien je u žaru tog okršaja zaboravio divni namještaj blagovaonice, te je o latinskim pjesnicima stao izlagati misli koje njegov sugovornik nije nigdje čitao. Kao pošten čovjek, on je mladom tajniku odao priznanje. Srećom se povela rasprava o tome je li Horacije bio siromašan ili bogat, je li bio ljubazan, razbludan i bezbrižan čovjek koji je pisao stihove da bi se zabavio, kao Chapelle, Moliereov i La Fontaineov prijatelj, ili je bio siromašan službeni dvorski pjesnik koji je sastavljao ode za kraljev rođendan, kao Southev, napadač lorda Bvrona. Govorilo se o stanju društva u vrijeme Augusta i Georga IV; u obje te epohe aristokracija je bila svemoćna, ali u Rimu joj je vlast preoteo Mecena, koji je bio samo običan vitez, a u Engleskoj je ona Georga IV potisnula na položaj mletačkog dužda. Ta je rasprava kanda trgla markiza iz mrtvila dosade u koju je bio upao na početku večere.
Julien nije ništa znao o svim tim modernim imenima, kao što su Southev, lord Byron, George IV, koja je sada prvi put čuo. Ali nikome nije izmaklo da je njegova nadmoć neosporna kad je riječ 0 događajima koji su se zbili u Rimu i o kojima se moglo steći znanje proučavajući djela Horacija, Marcijala, Tacita itd. Julien je bez oklijevanja prisvojio neke misli koje je čuo od besane,onskog biskupa u onom slavnom razgovoru što ga je vodio s tim prelatom,
1 te su misli naišle na odobravanje.
Kad su se zamorili razgovorom o pjesnicima, markiza se udostojala pogledati Juliena jer ona se obvezno divila svemu fto je zabavljalo njezina muža. - Možda se pod nespretnim ponašanjem tog mladog svećenika krije učen čovjek - reče markizi akademik koji je sjedio do nje, a Julien je to načuo. Gotove su fraze prilično odgovarale duhu domaćice. Ona usvoji tu frazu o Julienu i bila je zadovoljna što je akademika pozvala na večeru. "On zabavlja gospodina de La Molea", pomisli ona.

111.
Prvi koraci
Ta beskrajna dolina puna blistavih svjetlosti i tolikih tisuća ljudi zasljepljuje. Baš nitko me ne poznaje, a svi me nadmašuju.
Ja gubim glavu. Reina
Sutradan vrlo rano Julien je u knjižnici prepisivao pisma kadli uđe gospođica Matilda kroz mala sporedna vrata, koja su knjigama bila vrlo dobro skrivena. Dok se Julien divio tom izumu, gospođica Matilda je izgledala vrlo začuđena i prilično zlovoljna što ga nalazi ondje. Julienu se ona, s uvijačima u kosi, učinila gruba, ohola i gotovo muškobanjasta. Gospođica de La Mole krala je potajno knjige iz očeve biblioteke, a da se to ne primijeti. Julienova je

nazočnost učinila toga jutra njezin dolazak uzaludnim; naljutilo ju je to još i više što je došla po drugi svezak Voltaireove Babilonske princeze, dostojne dopune jednog nadasve monarhističkog i vjerskog odgoja, remek-djela penziona "Sacre-Coeur"l Toj je jadnoj devetnaestogodišnjoj djevojci već bilo potrebno da roman bude zajedljiva duha da bi je zanimao.

Grof Norbert se pojavio u knjižnici oko tri sata; došao je proučiti neke novine kako bi uvečer mogao govoriti o politici, te mu je bilo vrlo drago što je zatekao Juliena, na kojega je bio posve zaboravio. Ponio se prema njemu savršeno i ponudio mu da zajedno izjašu.

- Otac nam daje slobodu do večere. Julien je shvatio to nam i bio je njime očaran.

- Bože moj, gospodine grofe - reče Julien - kad bi trebalo oboriti stablo osamdeset stopa visoko, otesati ga i od njega načiniti daske, usuđujem se tvrditi da bih to dobro izveo; ali ne znam jesam li šest puta u

životu jahao konja!

- To će, dakle, biti sedmi put - reče Norbert.

Zapravo, Julien se sjećao dolaska kralja * * * u Verrieres i vjerovao je da izvrsno jaše, ali je na povratku iz Bulonjske šume, baš u sredini Ulice du Bac, hoteći da naglo izmakne jednim kolima, pao i sav se zablatio. Dobro mu je došlo što je imao dva odijela. Za večerom ga markiz, želeći s njime zapodjenuti razgovor, upita kako je bilo u šetnji; Norbert se požuri i odgovori sasvim općenito.

- Gospodin grof je prema meni neizrecivo ljubazan - prihvati Julien

- ja mu zahvaljujem i znam to cijeniti. Izvolio je narediti da mi daju najmirnijeg i najljepšeg konja, ali me, razumije se, nije mogao za njega i privezati, pa sam zbog nedostatka te mjere opreznosti pao baš usred one duge ulice kraj mosta.

Gospođica Matilda je uzalud nastojala sakriti smijeh, a zatim radoznalo zatraži pojedinosti. Julien se izvuče iz neprilike s mnogo jednostavnosti; djelovao je ljupko, a da to nije ni slutio.

- Ja tom malom svećeniku proričem lijepu budućnost - reče markiz akademiku. - Da jedan provincijalac u takvoj prilici bude jednostavan, to se još nikada nije dogodilo! I tu svoju nesreću još priča pred gospođama!

Julien je svojom nevoljom toliko odobrovoljio slušatelje da je pri kraju večere, kad je već razgovor bio krenuo drugim tokom, gospođica Matilda stala ispitivati svoga brata o pojedinostima toga nesretnog događaja. Kako su se njezina pitanja nastavljala, Julien se susrevši više puta njezin pogled, usudio izravno odgovoriti, iako nije bio zapitan, i završilo se time da se sve troje smijalo onako kako bi se smijalo troje mladih seljaka usred šume.

Sutradan Julien ode na dva predavanja iz teologije, a zatim se vrati da prepiše dvadesetak pisama. U knjižnici, pokraj njegova stola, sjedio je neki mladić vrlo pažljivo odjeven, ali neugodne vanjštine i fizionomije u kojoj se odražavala zavist. Uđe markiz.

- Što radite ovdje, gospodine Tanbeau? - upita on pridošlicu strogim glasom.

- Mislio sam... - prihvati mladić sa smiješkom ulizice.

- Ne gospodine, vi niste mislili. To je samo pokušaj, ali neuspjeli. Mladi Tanbeau bijesno ustane i iščezne. Bio je to nećak onog akademika, prijatelja gospođe de La Mole, a posvetio se književnosti. Aka-

demik je bio ishodio da ga markiz uzme za tajnika. Tanbeau je radio u pokrajnjoj sobi i doznavši za naklonost koju uživa Julien, htio je da je s njime dijeli, pa je smjestio svoj pisaći pribor u knjižnici. U četiri sata Julien se nakon kratka oklijevanja usudio pojaviti kod grofa Norberta. Ovaj se spremao na jahanje i našao se u neprilici, jer je bio savršeno uljudan.

- Mislim - reče on Julienu - da ćete uskoro poći u školu za jahanje i za nekoliko tjedana bit će mi vrlo drago da mogu s vama jahati.

- Htio sam vam zahvaliti na dobroti koju ste mi iskazali; vjerujte, gospodine - doda Julien vrlo ozbiljno - da osjećam što vam sve dugujem. Ako vaš konj zbog moje jučerašnje nespretnosti nije ranjen i ako je slobodan, želio bih da danas na njemu izjašem.

- Bogami, dragi moj Sorele, na vašu odgovornost. Uzmite kao da sam vas upozorio na sve što razboritost iziskuje; sada su četiri sata, ne smijemo više gubiti vrijeme.

Kad je već bio na konju, Julien zapita mladoga grofa:

- Sto moram raditi da ne padnem?

- Mnogo toga - odgovori Norbert prasnuvši u smijeh. - Treba, na primjer, nagnuti tijelo unatrag.

Julien pojaha brzim kasom. Bili su na trgu Luja XVI.

- Ah, neustrašivi mladiću - reče Norbert - ovdje ima suviše kola, a njima upravljaju nesmotreni ljudi! Kad se jednom nađete na zemlji, njihove će vas kočije pregaziti; oni se neće htjeti naglo zaustaviti da ne bi možda time svome konju pokvarili čeljusti.

Dvadesetak se puta Norbertu činilo da Julien mora pasti, ali se naposljetku šetnja svršila bez nezgode. Vrativši se, mladi je grof rekao svojoj sestri:

- Predstavljam vam neustrašiva vratolomca.

Za večerom je, razgovarajući s ocem s jednog kraja stola na drugi, odao priznanje Julienovoj neustrašivosti; ali to je bilo sve što se na njegovu jahanju moglo pohvaliti. Mladi je grof ujutro čuo kako se sluge koji su u dvorištu timarili konje uvredljivo podruguju Julienu zbog njegova pada.

I Jsprkos tolikoj dobroti, Julien se usred te obitelji uskoro osjećao potpuno osamljen. Svi su mu se njihovi običaji činili čudnovati i on je u svima griješio. Njegove su krupne pogreške zabavljale sve sobare. C)pat Pirard je otputovao u svoju župu. "Ako je Julien slaba trska, neka propadne, a ako je hrabar čovjek, neka se sam snalazi", mislio je on.

IV.

Palača de La Mole

Što će on ovdje? Zar bi mu se moglo ovdje sviđati? Zar bi mogao i misliti da će se on ovdje nekome svidjeti?
Ronsard
Kao što se Julienu u otmjenom salonu palače de La Mole sve činilo čudno, tako je i taj mladić, blijed i odjeven u crno, izgledao vrlo čudnovat osobama koje bi se udostojale zapaziti ga. Gospođa de La Mole predloži mužu da Juliena pošalju po nekom poslu i da ga tako uklone u one dane kad im dolaze na večeru neke ličnosti. - Želim izvesti taj pokušaj do kraja - odgovori joj markiz. - I Opat Pirard tvrdi da činimo krivo kad kršimo samoljublje ljudi [koje primamo u svoju kuću. Treba se osloniti samo na ono što je otporno itd. Ovaj je mladić nepriličan samo zato što je nepoznat, on je inače kao gluhonijem.
"Da bih se mogao ovdje snaći", mislio je Julien, "moram zapisati imena i pokoju riječ o karakteru osoba koje dolaze u ovaj salon". U prvi je red stavio pet-šest prijatelja kuće koji su mu, za svaki slučaj, laskali smatrajući da ga markiz zbog nekog svog hira zaštićuje. To su bili bijednici, više-manje niski; ali treba reći u pohvalu te vrste ljudi koju danas susrećemo u salonima aristokracije da nisu bili jednako niski za sve. Poneki bi između njih dopuštao da markiz s njim postupa loše, ali bi se uzbudio na neku grubu riječ koju bi mu rekla markiza de La Mole.
Bilo je odviše oholosti i odviše dosade u samom karakteru gospodara te kuće; bili su previše navikli vrijeđati kako bi time razbili svoju dosadu, a da bi se mogli nadati iskrenim prijateljima. No, bili su uvijek savršeno uljudni, osim u kišne dane i u časovima nepodnošljive dosade, koji su bili rijetki.
Da je onih pet-šest laskavaca koji su Julienu iskazivali tako očinsko prijateljstvo napustilo palaču de La Mole, markiza bi ostala izvrgnuta velikoj samoći, a u očima žena tog društvenog položaja samoća je grozna: ona je simbol nemilosti.
Markiz je bio savršeno pažljiv prema svojoj ženi; brinuo se da njezin salon bude dovoljno pun, ali ne članova Gornje kuće, jer nije smatrao svoje nove kolege dovoljno otmjenima da zalaze k nje-rnu kao prijatelji, ni dovoljno zabavnima da ih prima kao niže od sebe.
Tek je mnogo kasnije Julien prozreo te tajne. O službenoj politici, koja je predmet razgovora u građanskim kućama, govori se u kućama klase kojoj pripada markiz samo u časovima opasnosti. Tako je još silna, čak i u ovom stoljeću dosade, potreba za zabavom da bi se i u dane velikih večera svi razbježali čim bi markiz napustio salon. Bilo je zabranjeno zbijati šale na račun Boga, svećenika, kralja, ljudi na položaju, umjetnika koje štiti dvor, svega što je priznato i ustaljeno, govoriti lijepo o Berangeru, o opozicijskim novinama, o Voltaireu, o Rousseauu i o svakome tko sebi dopušta malo slobode govora i, pogotovu, bilo je zabranjeno spominjati politiku - inače se moglo slobodno raspravljati o svemu. Nema tog prihoda od sto tisuća talira ni tog odlikovanja koji bi se mogli boriti protiv te salonske povelje. I najmanja se živa misao smatrala prostaštvom. Usprkos dobrom odgoju, savršenoj uljudnosti, nastojanju da budu ugodni, dosada se čitala na svim

licima. Mladići koji bi dolazili po dužnosti, bojali su se govoriti o nečemu što bi moglo pobuditi sumnju da misle ili odati da čitaju neke zabranjene knjige, i zato su šutjeli pošto bi izgovorili nekoliko elegantnih riječi o Rossiniju i o vremenu.
Julien je opazio da razgovor obično održavaju dva grofa i pet baruna koje je gospodin de La Mole upoznao u emigraciji. Ta su gospoda uživala rente od šest do osam tisuća funti; četvorica su bili pristaše "Quotidiennea", a trojica "Gazzette de France". Jedan od njih pričao bi svaki put neku anegdotu s dvora u kojoj se riječ "divan" nije štedjela. Julien je primijetio da taj čovjek ima pet odlikovanja; ostali su ih većinom imali samo tri. U naknadu za to stajalo je u predsoblju deset lakaja u livrejama koji

su cijele večeri, svakih četvrt sata, posluživali sladoledom ili čajem, a prije ponoći iznosila se neka vrsta večere sa šampanjcem. To je bio razlog zbog kojega je Julien katkada ostao sve do kraja; inače gotovo nije shvaćao kako netko može ozbiljno slušati razgovor koji se obično vodio u tom tako divno pozlaćenom salonu. Kadikad bi promatrao one koji su razgovarali, da vidi ne rugaju li se i sami onome što govore. "Moj de Maistre, kojega ja znam napamet, rekao je to sto puta bolje, a ipak je prilično dosadan", mislio je on.
Julien nije bio jedini koji je zapažao to moralno mrtvilo. Jedni su se tješili obilnim obrocima sladoleda, a drugi zadovoljstvom što će poslije čitave večeri moći kazati: "Upravo dolazim iz palače de La Mole gdje sam saznao da Rusija" itd.
Julien je od nekog laskavca doznao da još nema ni šest mjeseci kako je gospođa de La Mole nagradila dvadesetogodišnju revnost baruna Le Bourgignona isposlovavši da jadni barun, potprefekt još od vremena Restauracije, postane per.
Taj je veliki događaj prekalio revnost sve te gospode. Već i prije toga bilo je malo stvari koje su ih mogle rasrditi, a sad ih ništa više nije srdilo. Rijetko je nedostatak pažnje bio očit, ali Julien je bio načuo za stolom dva-tri kratka razgovora između markiza i njegove žene, uvredljiva za one koji su se nalazili pokraj njih. Ta otmjena gospoda nisu skrivala svoj iskren prezir za sve one koji ne potječu od ljudi što su se vozili u kraljevskim kočijama. Julien je opazio da jedino riječi križarski rat daju njihovu licu izraz duboke ozbiljnosti pomiješane s poštovanjem. Obično je poštovanje imalo uvijek primjesu udvornosti.
Usred te raskoši i te dosade Juliena je zanimao samo gospodin de La Mole; jednoga je dana s uživanjem čuo kako odlučno izjavljuje da on nije ništa učinio za unapređenje jadnoga Le Bourgignona. To je bila pažnja prema markizi; Julien je znao istinu od opata Pirarda.
Jednoga jutra, dok je opat radio s Julienom u markiževoj biblioteci na vječnoj de Frilairovoj parnici, odjednom će Julien:
- Gospodine, je li jedna od mojih dužnosti večerati svakog dana s markizom ili je to dobrota koja mi se iskazuje?

- To je izvanredna časti - odgovori opat zgražajući se. - Gospodin N..., akademik koji već petnaest godina ustrajno udvara marki-

/.i, nije to mogao postići za svoga nećaka gospodina Tanbeaua. -- Za mene je to, gospodine, najmučniji dio moje službe. Ni u sjemeništu se nisam toliko dosađivao. Katkad vidim da zijeva čak i gospođica de La Mole, koja ipak mora da je navikla na ljubaznosti prijatelja njihove kuće. Bojim se da ne zaspim. Molim vas, izradite tni dopuštenje da mogu večerati u kakvoj neuglednoj gostionici za četrdeset sua.
Opat, pravi skorojević, držao je mnogo do časti da večera s nekim velikašem. Dok se trudio taj osjećaj objasniti Julienu, lagani ih šum obojicu potaknu da okrenu glave. Julien ugleda gospođicu de La Mole gdje sluša i zacrveni se. Ona je bila došla po jednu knjigu i sve je čula; osjetila je prema Julienu neko poštovanje. "Ovaj se nije rodio na koljenima kao taj stari opat", pomisli ona, "Bože, kako je ružan!"
/a večerom se Julien nije usudio pogledati gospođicu de La Mole, ili je ona bila ljubazna i upravila mu nekoliko riječi. Toga su dana očekivali mnogo gostiju, i ona ga pozove da ostane. Mlade Parižanko nimalo ne vole ljude u nekim godinama, pogotovu ako su nemarno odjeveni. Julienu nije trebalo mnogo oštroumnosti da primijeti kako su kolege gospodina de La Bourgignona koji su ostali 11 salonu imali čast da budu uobičajeni predmet ruganja gospođice do La Mole.
loga dana - bijaše li to kod nje neprirodno ili ne - ona je bila upravo okrutna prema dosadnim gostima.
(iospođica de La Mole bila je središte male grupe koja se gotovo svake večeri skupljala iza golema markizina naslonjača. To su bili markiz Croisenois, grof Cavlus, vikont Luz i još dva-tri mlada časnika, prijatelja Norberta ili njegove sestre. Ta su gospoda sjedila na veliku modrom divanu. Julien bi se smjestio tiho uz kraj divana, na malu onisku slamnatu stolicu, nasuprot onoj na kojoj je sjedila duhovita Matilda. Na tom su mu skromnom mjestu zavidjeli svi laskavci; Norbert se uljudno obraćao mladom tajniku svoga oca, razgovarao s njim ili ga jedanput-dvaput tijekom večeri spominjao. loga ga dana gospođica de La Mole zapita kolika bi mogla biti visina brda na kojem leži tvrđava u Besangonu. Julien ne znade reći io li to brdo više ili niže od Montmartra. Često se od srca smijao onome što se pričalo u toj maloj grupi, ali se osjećao nesposobnim i/.inisliti bilo što poput toga. Kao da su se zabavljali nekim stranim

jezikom koji je on razumio, ali kojim nije znao govoriti. Matildini su prijatelji toga dana bili neprijateljski raspoloženi prema osobama koje su ulazile u taj prostrani salon. Prijatelji kuće imali su u početku prednost jer su ih bolje poznavali. Lako je zamisliti kako

je Julien pažljivo slušao; sve ga je zanimalo, i bit stvari^ i način kako su se njome šalili.
- Ah, evo gospodina Descoulisa - reče Matilda - nema višej perike; zar misli doći do prefekture svojom genijalnošću? Pokazujel svoju ćelavu glavu za koju kaže da je puna uzvišenih misli.
- Taj čovjek svakoga poznaje - reče markiz de Croisenois. - Oni zalazi i k mome ujaku kardinalu. Sposoban je godinama održavatil neku laž kod svakog od svojih prijatelja, a ima ih dvije-tri stotine.I On zna održavati prijateljstvo, to je njegov talent. Ovakav kao stol ga vidite, dolazi zimi već u sedam sati ujutro blatnih cipela predl vrata kojeg od svojih prijatelja. Kadikad se posvadi i napiše u znakl raskida sedam-osam pisama. Kasnije se izmiri i piše sedam-osaml pisama u zanosu prijateljstva. Ali najsjajniji je sa svojim otvorenimi i iskrenim izljevima poštena čovjeka koji ne krije ništa što mu jel na srcu. Tom se isprikom služi kad traži kakvu uslugu. Jedan odi velikih vikara mog ujaka znade divno pričati život gospodina De-| scoulisa još od vremena Restauracije. Jednom ću vam ga dovesti.
- Koješta! Ne vjerujem ja u ta brbljanja; to je profesionalna ljubo-| mora između mladih ljudi - reče grof Cavlus.
- Ime gospodina Descoulisa ostat će zabilježeno u povijesti prihvati markiz - on je sudjelovao u Restauraciji s opatom Prad-| tom i s gospodinom Tallevrandom i Pozzom di Borgom.
- Taj je čovjek rukovao milijunima - reče Norbert - i ja nel shvaćam zašto dolazi ovamo i trpi podrugljive primjedbe mog oca,| koje su često užasne. "Koliko ste već puta izdali svoje prijatelje, dragi moj Descoulis?" doviknuo mu je nedavno s jednog kraja stolž na drugi.
- Je li istina da ih je izdao? - upita gospođica de La Mole.
- Ali tko nije izdao.
- Što! - reče grof de Cavlus Norbertu. - Vidim kod vas go-l spodina Sainclaira, toga glasovitog liberala; što, đavola, traži oni ovdje? Moram mu prići, govoriti s njim i navesti ga da priča, kažu| da je vrlo duhovit.
- A tvoja majka, kako će ga ona primiti? - reče gospodin de Croisenois. - On ima tako ekstravagantne, tako plemenite, tako nezavisne ideje...
- Pogledajte! - reče gospođica de La Mole. - Eno tog nezavisnog čovjeka gdje se klanja gospodinu Descoulisu sve do zemlje i hvata ga za ruku. Gotovo sam pomislila da će je prinijeti ustima.
- Mora da Descoulis stoji s vlastima bolje nego što i mislimo
- odvrati de Croisenois.
- Sainclair dolazi ovamo da postane akademik - reče Norbert.
- Croisenois, vidite li kako pozdravlja baruna L...? - Manje bi se ponizio da klekne - odvrati gospodin de Luz.
- Moj dragi Sorele - reče Norbert - vi, koji imate duha, ali dolazite iz planina, nastojte da nikada ne pozdravljate kao što pozdravlja taj veliki pjesnik, pa ni samog Boga oca.
- Ah, evo pravoga duhovitog čovjeka, baruna Batona! - reče gospođica de La Mole oponašajući malo glas sluge koji ga je upravo najavio.

- Ja mislim da mu se čak i vaše sluge rugaju. Kakvog li imena! Barun Baton! - reče gospodin de Cavlus.
- "Pa što znači ime?" rekao je on nedavno - prihvati Matilda. "Zamislite kako je to zvučalo kad su prvi put najavili vojvodu Bouillona; ja mislim da treba da se ljudi samo malo naviknu"... lulien napusti društvo oko divana. Nije još bio dosta osjetljiv za liažesne doskočice lakog podrugivanja i smatrao je da šala mora imati neki razlog da joj se možeš smijati. U brbljanju tih mladića vidio je samo način općeg ogovaranja i to ga je vrijeđalo. Njegova je provincijska ili engleska krepost išla čak tako daleko da je u tome vidio zavist, no tu se sigurno varao.
"Grof Norbert, kojega sam vidio kako tri puta sastavlja koncept za pismo od dvadeset redaka što ga piše svom pukovniku, bio bi presretan da je u svom životu napisao jednu stranicu kao što su strane gospodina Sainclaira", pomislio je on. Prolazeći neprimijećen zbog svoje neuglednosti, Julien je redom prilazio raznim grupama; izdaleka je slijedio baruna Batona, htio i je čuti. Taj toliko duhoviti čovjek izgledao je zabrinut i Julien u primijetio da se udobrovoljio tek onda kad je izgovorio tri-četi-11 duhovite rečenice. Julienu se činilo da tom načinu duhovitosti tu'ba prostora. Barun nije znao biti kratak u riječima, trebale su mu barem četiri

¦/ !
¦
rečenice od šest redaka svaka da bude duhovit.
- Ovaj čovjek ne govori, on raspravlja - primijeti netko iza Juli-ena. On se okrene i pocrvenje od zadovoljstva kad je čuo ime grofa Chalveta. To je bio najoštroumniji čovjek stoljeća. Julien je često nalazio njegovo ime u Memorialu sa Svete Helene i u onim povijesnim odlomcima koje je Napoleon diktirao. Grof Chalvet bio je kratak u govoru; njegove su primjedbe bile kao blijesak - točne, oštre, duboke. Kad bi govorio o nekoj stvari, odmah se osjećalo da diskusija napreduje. On bi navodio činjenice, bio je užitak slušati ga. U politici je, međutim, bio bezočan cinik.
- Ja sam nezavisan - govorio je on nekom gospodinu koji je nosio tri odlikovanja i kojemu se po svojoj prilici rugao. - Zašto se traži od mene da imam danas isto mišljenje kao i prije šest tjedana. U tom bi slučaju moje mišljenje bilo moj tiranin. Četiri ozbiljna mladića koja su ga okruživala, namršte se; ta gospoda nisu voljela takav šaljiv način. Grof opazi da je pretjerao. Src ćom primijeti i čestitoga gospodina Ballanda, licemjera poštenja. Grof mu stane govoriti; neki se približiše; razumjeli su da će jadni Balland biti žrtva. Zahvaljujući silnom moralu i moralnosti, gospo din Balland se, premda je bio strašno ružan, nakon prvih koraka u otmjeno društvo o kojemu je nezgodno pripovijedati, oženio ne kom vrlo bogatom ženskom koja je umrla; zatim je uzeo drugu vrlu bogatu ženu koja ne zalazi u društvo. On sasvim skromno uživ;i rentu od šezdeset tisuća funti, a ima i svoje laskavce. Grof Chalvet govorio mu je o svemu tome, i to bez

milosrđa. Uskoro se stvorio oko njih krug od tridesetak osoba. Svi su se smješkali, čak i ozbiljni mladići, nada svog stoljeća.
"Zašto dolazi gospodinu de La Moleu, gdje je očito predmet poru ge?" pomisli Julien. On se približi opatu Pirardu da ga to upita. Gospodin Balland uteče.
- Dobro! - reče Norbert. - Jedan je od uhoda koji špijunirs mog oca otišao, ostaje još samo mali šepavac Napier.
"Da nije to odgonetka tajne?" pomisli Julien. "No zašto u te slučaju markiz prima gospodina Ballanda?" Ozbiljni se opat Pirard mrštio u kutu salona slušajući kako sluge najavljuju goste.
- To je, dakle, neka jazbina - reče on poput sv. Bazilija - vidim! da ovamo dolaze samo ljudi na zlu glasu.
Strogi opat, naime, nije znao što odgovara visokom društvu, ali je od svojih prijatelja jansenista bio dobro obaviješten o tim ljudima koji dolaze u salone samo pomoću svoje izvanredne lukavosti koja služi svim strankama ili pomoću svoga sramotnog bogatstva. Nekoliko je minuta te večeri odgovarao od srca iskreno na Julienova u /.urbana pitanja; no zatim naglo stane, duboko ožalošćen što uvijek mora o svima govoriti zlo, što je sebi pripisivao u grijeh. Kako je bio žučljiv, jansenist i uvjeren u dužnost kršćanske ljubavi prema bližnjemu, njegov je život u društvu bio borba. - - Kakvo lice ima taj opat Pirard! - reče gospođica de La Mole baš u času kad se Julien približavao divanu. Juliena to razljuti, ali je ona ipak imala pravo. Opat Pirard je sigurno bio najpošteniji čovjek u tom salonu, no njegovo crveno, bubuljičavo lice, koje je mučila grižnja savjesti, činilo ga je u tom času ružnim.
"Pa neka onda čovjek vjeruje u fizionomije!" pomisli Julien.
"Upravo u času kad osjetljivost opata Pirarda predbacuje sebi neku sitnu pogrešku, njegov je izražaj užasan, a na licu tog Napiera, kojega svi poznaju kao uhodu, čita se čista i mirna sreća." 1)pat Pirard je, međutim, bio učinio velike ustupke svojoj stranci: i/.eo je slugu i bio je vrlo dobro odjeven.
lulien primijeti u salonu nešto neobično: sve su se oči okrenu-
¦ prema vratima, gotovo svi su šutjeli. Sluga je najavio čuvenog
i runa de Tollvja, na koga su nedavni izbori privukli sve poglede.
'ulien se približi i dobro ga promotri. Barun je bio predsjedao je-
luom izbornom odboru i pala mu je na um sjajna misao da vje-
10 ukrade ceduljicu s glasovima za pojedine stranke, ali, da bi ih
i.idoknadio, on ih je postupno zamjenjivao drugim ceduljama na
njima je bilo ime koje je njemu bilo po volji. Taj je smjeli pothvat
i iinijetilo nekoliko birača i oni su pohitali da čestitaju barunu de lollvju. Jadnik je bio još blijed od toga velikog događaja. Zlobnici Mi spomenuli i riječ robija. Gospodin de La Mole ga hladno primi.
Jadni barun pobjegne.
On nas ostavlja tako brzo jer ide gospodinu Comteu - reče of Chalvet, i svi se nasmiju.
sred tih nekoliko šutljivih velikaša i nekoliko spletkara, većinom ikvarenih ali duhovitih ljudi, koji su tu večer u velikom broju
I olazili u salon gospodina de La Molea (govorilo se o njemu kao
¦ kandidatu za neku ministarsku fotelju) mali je Tanbeau prvi put

okušao svoje sposobnosti. Ako i nije još stekao oštrinu zapažanju nadoknađivao je to, kao što ćemo vidjeti, energičnim riječima.
- Zašto tog čovjeka ne bi osudili na deset godina zatvora? - gv vorio je u času kad se Julien približavao njegovoj grupi. - Gma zove treba zatvarati na dno podzemne tamnice, moraju umrijeti u tami jer se inače njihov otpor raspali i postane još opasniji. Cenm ga osuditi na tisuću talira kazne? Siromašan je, istina, to bolje, ah njegova će stranka platiti za njega. Trebalo bi ga osuditi na pet ste tina franaka globe i na deset godina podzemne tamnice.
"Bože moj, o kakvom li se čudovištu govori?" pomisli Julien divei i se žestokom tonu i naglim kretnjama svoga kolege. Malo, mršav i otegnuto lice akademikova nećaka bilo je u tom času odvratno Ubrzo je Julien doznao da on govori o najvećem pjesniku epohe.
- Ah, čudovište! - uzvikne Julien poluglasno i plemenite nm suze ovlaže oči. "Ah lupežu mali", pomisli on, "vratit ću ti ja milo za drago".
"A to je ipak", mislio je, "mrtva straža one stranke kojoj je mm kiz jedan od vođa1. Zar slavni čovjek kojega on ogovara ne bi bi" zgrnuo mnoštvo odlikovanja i sinekura da se htio prodati, i to m ništavnom ministarstvu gospodina de Nervala, nego jednom od onih prilično poštenih ministara koje smo vidjeli kako se redaju jedan za drugim."
Opat Pirard je izdaleka dao znak Julienu; gospodin de La Mol< mu je upravo bio nešto rekao. Ali kad je Julien, koji je u tom času oborena pogleda slušao jadanje nekog biskupa, bio napokon slobo dan da se približi svome prijatelju, našao je kraj njega odvratnog! malog Tanbeaua, koji ga je zaokupio. To je malo čudovište mrzilo Pirarda kao uzročnika milosti koju je Julien uživao, a ipak je priša* > da mu laska.
"Kad će nas smrt osloboditi te stare truleži?" Takvim je riječim biblijske snage govorio u tom trenutku taj mali književnik o c snom lordu Hollandu. Njegova se zasluga sastojala u vrlo dobre i poznavanju životopisa živih ljudi, i on je upravo izložio letimic: pregled svih onih osoba koje bi se pod vladom novoga englesk kralja mogle nadati da će doći do nekog utjecaja. Gospodin Pirard prijeđe u susjedni salon. Julien je pošao za njim
- Markiz ne voli piskarala, na to vas upozoravam, to je njegova jedina antipatija. Znajte latinski i grčki i, ako možete, povijest Egi

'nna, Perzijanaca itd., i on će vas cijeniti i štititi kao učenjaka. Ali nemojte napisati ni jednu stranicu na francuskom jeziku, naročito izbiljnim predmetima i o onima koji su iznad vašega društvenog ložaja jer će vas nazvati piskaralom i zamrziti vas. Kako to da koji stanujete u kući jednog velikaša, ne znate riječi vojvode de istriesa o D'Alembertu i Rousseauu: "Taj želi o svemu rasuđivati, nema. ni tisuću talira prihoda." "vdje se sve zna kao i u sjemeništu!" pomisli Julien. Bio je napi-

> osam do deset prilično emfatičnih stranica, neku vrst povij e-u pohvale starome majoru kirurgu koji ga je, tvrdio je on, učinio \ jekom. "Pa ta je mala bilježnica", reče Julien sam sebi, "bila i jek pod ključem!" On ode u svoju sobu, spali rukopis i vrati ii salon. Duhoviti su lupeži bili već otišli, ostali su samo ljudi s I likovanjima.

U) stola, koji su sluge upravo unijeli zajedno s jelima, nalazilo se
lam-osam žena, vrlo otmjenih, vrlo pobožnih, vrlo neprirodnih,
i neđu trideset i trideset pet godina. Sjajna maršalica de Fervaqu-
ušla je ispričavajući se što je zakasnila. Ponoć je već bila prošla;
ii sjedne do markiza. Julien je bio duboko uzbuđen: u nje su bile
i i pogled kao u gospođe de Renal.

upina gospođice de La Mole bila je još uvijek brojna. Ona se
ti dno sa svojim prijateljima rugala nesretnom grofu de Thaleru.
je bio jedinac, sin Zidova poznatog po bogatstvu koje je ste-

> posuđujući novac kraljevima da mogu ratovati protiv naroda, lov je umro i ostavio sinu sto tisuća talira mjesečnog prihoda i n-, na žalost, suviše poznato. Takav neobičan položaj zahtijevao lodnostavnost karaktera ili mnogo snage i volje. Na nesreću, ¦il je bio dobričina puna svakojakih pretenzija, koje su njegovi kavci u njemu pobuđivali.

"spodin de Cavlus je tvrdio da su oni u njemu potakli volju da i nosi gospođicu de La Mole (njoj je udvarao markiz de Croise-
¦ is koji je trebao postati vojvoda sa sto tisuća funti rente).
Ah, nemojte ga optuživati da ima svoju volju! - reče samilosno ubert.
'no što je možda najviše nedostajalo jednom grofu de Thaleru, to I lila sposobnost da nešto hoće. Tim svojstvom svog karaktera bio lostojan da bude kralj. Primao je savjet od svakoga, ali nije imao
¦ važnosti da ikoje mišljenje izvede do kraja.

- I sama bi njegova fizionomija - reče gospođica de La
- bila dovoljna da me vječno održava u dobrom raspoložen)
- To je bila čudnovata mješavina zabrinutosti i razočaranja, ali se na njoj tu i tamo na mahove jasno opažao izražaj važnosti i o: odlučnosti koju mora imati najbogatiji čovjek u Francuskoj, nar čito ako je lijepe vanjštine i ako mu još nema trideset šest godi:
- On je plašljivo drzak - reče gospodin de Croisenois. Grof ylus, Norbert i dva-tri brkata mladića ismijavali su ga koliko su htjeli, a da to on nije ni opažao; konačno su ga, kad je izbio je sat, otpravili kući.
- Čekaju li vas po ovakvu vremenu pred vratima vaši čuveni ar ski konji? - upita ga Norbert.
- Ne, već jedan novi zapreg, mnogo jeftiniji - odgovori gospo de Thaler. - Lijevi me konj stoji pet tisuća franaka, a da ne vrij više od sto luja; ali vas molim da mi vjerujete da ga dajem upre: samo noću, i to zato što je njegovo kasanje potpuno jednako u desnoga konja.

Norbertova je primjedba navela grofa na misao kako je za čovj poput njega otmjeno da bude ljubitelj konja i da ih ne valja o vljati da kišnu. On ode, a malo za njim i ostala gospoda rugaj

mu se.
"Tako mi je bilo omogućeno", mislio je Julien slušajući ih kako| smiju na stubištu, "da vidim i drugu krajnost svog položaja! mam ni dvadeset luja prihoda, a našao sam se pokraj čovjeka k ima dvadeset luja rente na sat, pa ipak su njega ismijavali... Tak spoznaja liječi od zavisti".

V.
Osjećajnost i otmjena pobožna dama
Svaka imalo življa misao ispada tu kao prostaštvo, toliko su navikli na bezizražajne riječi. Jao onome tko je u govoru domišljat1.
Faublas
I to, dokle je dospio Julien kad mu je, nakon višemjesečna isku-. ivanja, upravitelj markiževe kuće predao treću četvrtinu njegove plaće. Gospodin de La Mole mu je povjerio upravu svojih imanja i Bretagni i Normandiji. Julien je često tamo putovao. Povjereno mu je da vodi korespondenciju u čuvenoj parnici protiv opata de I tilaira. Opat Pirard ga je uputio.
\'a temelju kratkih bilježaka koje bi markiz nadrljao na rubovima i M imljenih pisama svake vrste Julien je sastavljao pisma, a markiz !< o La Mole je gotovo sva ta pisma od prve potpisivao.
bogosloviji su se njegovi profesori tužili da rijetko dolazi na pre-
i.ivanja, ali su ipak u njemu gledali jednoga od svojih najodličnijih i ka. Različiti poslovi kojih se prihvaćao svim žarom osjetljive am-
¦i' i je ubrzo su Julienovo lice lišili svježih boja što ih je bio donio
provincije. Njegova je bljedoća u očima mladih bogoslova, nje-
>vih kolega, bila zasluga. Činilo mu se da oni nisu tako zli i da ne
' i/u toliko pred novcem kao njegovi bivši kolege u Besangonu. A
n i su držali da on ima bolesna pluća. Markiz mu je dao konja.
>ji*ći se da ga ne susretnu pri njegovim šetnjama na konju, Julien i je rekao da su mu tu vježbu propisali liječnici.
Vat Pirard ga je vodio u nekoliko jansenističkih društava. Julien
I iio začuđen; u njegovu je duhu mišljenje o vjeri bilo nerazrješivo
¦vezano s licemjerstvom i nadom da se zaradi novac. Divio se tim

pobožnim i strogim ljudima koji nisu mislili na prihode. Nekolike ga je jansenista zavoljelo i davalo mu savjete. Pred njim se otvorio! nov svijet. Kod jansenista je upoznao nekoga grofa Altamiru, viso-l koga gotovo šest stopa, koji je bio liberal i u svoj
oj zemlji osuđeni na smrt; uz to je bio pobožan. Juliena je iznenadila ta čudnovattj suprotnost: pobožnost i ljubav za slobodom. S mladim grofom bio je u hladnim odnosima. Norbertu se čimjj da on suviše živo odgovara na šale nekih njegovih prijatelja, što se jedariput-dvaput ogriješio o propise pristojnosti,

Julien odlučio da nikada ne oslovljava gospođicu Matildu. U palači de Mole su i dalje bili prema njemu savršeno pristojni, ali on se osjl ćao kao da je svrgnut. Njegov zdrav provincijski razum objašnjavj je to pučkom izrekom:
Svako čudo za tri dana.
Možda je bio nešto pronicaviji nego prvih dana, ili je prvo oduŽ vljenje koje je pariška uglađenost u njemu pobudila već prošlo. Čim bi prestao raditi, mučila bi ga smrtna dosada. To je zatupljuju! posljedica divne uljudnosti kojom se odlikuje visoko društvo, uljj dnosti koja je toliko odmjerena i tako savršeno stupnjevana prei položajima. Ali osjetljiva duša zapaža njezinu neprirodnost. Bez sumnje se provincijalcima može prigovoriti njihov način koji! priprost ili ponešto neuglađen, ali se oni barem malo uzbude kl vam odgovaraju. Nikad u palači de La Mole Julienovo samoljubj nije bilo povrijeđeno, pa ipak je često na izmaku dana osjećao trebu da zaplače. U provinciji se konobar zanima za vas ako va se, dok ulazite u njegovu kavanu, dogodi kakva nezgoda; ali akoj ta nezgoda vašem samoljublju neugodna, on će, dok vas bude saž ljevao, deset puta ponoviti riječ koja vas boli. U Parizu se naste sakriti dok vam se smiju, ali vi uvijek ostajete stranac. Šutke ćemo prijeći preko mnogo malih događaja zbog kojih bi lien ispao smiješan da on na neki način nije bio ispod toga da buj smiješan. Zbog svoje bezumne osjetljivosti počinio je tisuću zgrapnosti. Sve su se njegove zabave sastojale od mjera opreznos svakog je dana pucao iz pištolja i bio je jedan od dobrih đaka nj čuvenijih učitelja mačevanja. Čim bi raspolagao kojim slobodm trenutkom, umjesto da ga upotrijebi za čitanje, kao nekada, trČj bi u jahaonicu i tražio najdivljije konje. Kad bi jahao s učitelje jahanja, konj bi ga gotovo redovito zbacio na zemlju.
Markizu je on odgovarao zbog svoga upornog rada, svoje šutlji-vosti i svoje inteligencije, te mu je malo-pomalo stao povjeravati sve poslove koje je bilo malo teže razmrsiti. U časovima kad bi inu njegova visoka ambicija dopustila da malo predahne, markiz bi vješto sklapao poslove, a kako je imao mogućnost da bude obavještavan, s uspjehom je igrao na burzi. Kupovao je kuće i šume, ali bi se vrlo lako naljutio. Stotine bi zlatnika poklanjao, a parničio se za stotinjak franaka. Bogati ljudi koji imaju ponosa, traže u poslovima razonodu, a ne dobitak. Markizu je trebao pomoćnik koji će sve njegove novčane poslove sređivati jasno i pregledno. Gospoda de La Mole, iako je bila vrlo odmjerena, rugala se koji put Julienu. Neočekivano, kao plod osjetljivosti, vrlo je mrsko velikim damama jer je upravo suprotno od uglađenosti. Dva-tri puta markiz je ustao u njegovu obranu: - Iako je smiješan u vašem
i Ionu, on se odlikuje u kancelariji.
\ Julien je, sa svoje strane, mislio da je otkrio markizinu tajnu. 1 'na bi se udostojala da se za sve zanima čim bi najavili baruna de I i Joumate. To je bio neki hladan čovjek ravnodušna izgleda. Bio * visok, tanak, ružan, vrlo dobro odjeven, provodio je život u svom Ivorcu i, uglavnom, ni o čemu ništa nije govorio. Takav je bio nje-

>v način mišljenja. Gospođa de La Mole bi prvi put u svom životu ¦ih zanosno sretna da ga je mogla učiniti mužem svoje kćeri.

VI
Način izgovaranja
Ako je umišljenost oprostiva, onda je to u prvoj mladosti jer u dobi ona je pretjerivanje jednoga ugodnog svojstva. Potreban joj izgled ljubavi, veselost, bezbrižnost. Ali umišljenost koja želi, važna1. Umišljenost s ozbiljnim i samozadovoljnim izrazom1. kva je prekomjerna glupost bila namijenjena XIX. stoljeću. I tak ljudi žele okovati "hidru revolucije Le Johannisberg, pamflj
Ima li se na umu da je bio novajlija i da iz gordosti nikada nil nije pitao, Julien i nije činio prevelike gluposti. Jednoga ga je di iznenadni pljusak natjerao u kavanu u ulici Saint-Honore gdje je neki krupan čovjek u kaputu od dabrovine, iznenađen njegoA mrkim pogledom, i sam stao promatrati sasvim onako kao nekada u Besangonu ljubavnik gospođice Amande. Julien je sebe suviše prekoravao što je prešao preko one prve u\ de; a da bi mogao otrpjeti taj pogled. Tražio je objašnjenje. Čovji u kaputu sasuo je odmah na njega najružnije pogrde. Okružiše svi koji su se nalazili u kavani, a prolaznici se zaustaviše pred tima. Julien je, oprezan kao pravi provincijalac, uvijek nosio uza i male pištolje; njegova ih je ruka grčevito stiskala u džepu. No ipn je bio mudar te se ograničio na to da svom protivniku svaki e; ponavlja: - Gospodine, vaša adresa? Ja vas prezirem. Upornost kojom je ponavljao tih šest riječi konačno se dojmi skupljena svijeta.
- Doista, treba da mu ovaj što neprestano sam govori dade svo adresu! - Čovjek u kaputu, koji je čuo kako se taj odlučni po/. neprestano ponavlja, baci Julienu u lice pet-šest posjetnica. Srećom ga ni jedna nije pogodila u lice; bio je, naime, sam sebi zadao riječ da će pištolje upotrijebiti jedino u slučaju ako ga ovaj dotakne. Čovjek ode okrećući se od vremena do vremena, prijeteći f.:ikom i dobacujući mu uvrede.
1 ulien se sav uznojio. "I zadnji me, dakle, čovjek može tako uzbu-iiti!" mislio je bijesan. "Kako da ubijem u sebi tu osjetljivost koja ne toliko ponizuje?" t iđje da nađe svjedoka? Nije imao ni jednog prijatelja. Imao je nekoliko poznanika, ali svi bi ga nakon šest tjedana poznanstva n-ilovito napustili. "Ja sam nedruštven, i sad sam, evo, okrutno ka->njen za to", mislio je on. Napokon se sjeti da potraži nekog bivšeg i '"ručnika 96. pukovnije, po imenu Lievena, siromaška s kojim se
o osto mačevao. Prema njemu je Julien bio iskren.
Bit ću rado vaš svjedok - reče Lieven - ali uz jedan uvjet: ne i .mite li svog protivnika, smjesta ćete se tući sa mnom.
Pristajem - poviče Julien oduševljeno. Zatim odu potražiti gospodina C. de Beauvoisisa, na adresu označenu na posjetnici, negdje na kraju četvrti Saint-Germain.

Milo je sedam sati ujutro. Tek kad se dao najaviti, Julien se sjetio tla bi to mogao biti mladi rođak gospođe de Renal koji je nekada olužio u ambasadi u Rimu ili Napulju, onaj koji je pjevaču Geronimu dao preporuku.
Julien preda visokom sobaru jednu od posjetnica koje su mu jučer bilo dobačene i jednu svoju.
I* i'tili su ga čekati puna tričetvrt sata, njega i njegova svjedoka; I ično ih uvedoše u izvanredno elegantnu prostoriju. Tu nađu vi-i i mladića odjevena poput lutke; u njegovim je crtama lica bilo < i senstvo i beznačajnost grčke ljepote. Na neobično uskoj glavi > i" je divnu plavu kosu; bio je nakovrčan s osobitom pažnjom, o m dna vlas nije stršila. "Zato nas je taj prokteti kicoš pustio da i mio, da bi se dao ovako počešljatil" pomislio je poručnik 96. 1 i "vnije. Šareni kućni haljetak, jutarnje hlače, izvezene papuče,
o je bilo besprijekorno i nadasve njegovano. Njegovo je lice, ot-letio i prazno, odražavalo pristojne, ali malobrojne misli; bio je to
o letternichov ideal diplomata. Ni Napoleon nije među časnicima mi su ga okružavali volio mislioce. ilienu je njegov poručnik 96. pukovnije bio objasnio da je to

dugo čekanje, pošto mu je posjetnica bila grubo bačena u lice nova uvreda, i on je otresito ušao u sobu gospodina de Beauvoisi sa. Namjeravao je biti drzak, ali je istodobno želio ponašati se p bontonu.
Toliko ga je iznenadio blag način gospodina de Beauvoisisa, njegovi držanje, koje je istovremeno bilo odmjereno, važno i samozadu voljno, izvanredna otmjenost svega što ga je okružavalo, da je i tren oka nestalo njegove namjere da bude drzak. To i nije bio nje gov sinoćni protivnik. Njegovo čuđenje što je našao tako otmjeiv stvorenje umjesto surove osobe koju je tražio bilo je tako veliko il je ostao bez riječi. Pružio je jednu od posjetnica koje su mu bili dobačene.
- To je moje ime - reče mladi diplomat, kojemu je crno Julie novo odijelo u sedam sati ujutro ulijevalo vrlo malo štovanja - al> ne razumijem, časti mi...
Način kojim su te posljednje riječi bile izgovorene ponovno je ra zljutio Juliena.
- Dolazim da se s vama pobijem u dvoboju, gospodine. - Ioim nekoliko riječi obrazloži cijelu stvar.
Gospodin Charles de Beauvoisis, pošto je temeljito razmislio o Ju lienovu crnom odijelu, bio je prilično zadovoljan njegovim krojeni "Ono je od Stauba, to je jasno", mislio je slušajući Juliena; "prslul pokazuje dobar ukus, obuća je dobra; ali, s druge strane, to crn< odijelo u rano jutro!... To će biti zato", pomisli de Beauvoisis "d bi lakše izmaknuo metku".
Čim je našao to objašnjenje, postao je opet savršeno uljudan i sma trao je Juliena gotovo ravnopravnim. Razgovor je bio prilično du^ stvar je bila teška; ali naposljetku nije Julien mogao nijekati oni što je bilo očito. Mladić savršena ponašanja koji je stajao pred njin

nije bio nimalo sličan grubijanu koji ga je jučer uvrijedio. Julienu je bilo nesavladivo odvratno da ode te je produživao objа šnjavanje. Promatrao je taštinu viteza Beauvoisisa; tako je ovaj san sebe nazvao, povrijeđen time što ga je Julien nazivao naprosto go spodinom.

Divio se njegovoj ozbiljnosti, pomiješanoj s nekom skromnom uobra ženošću, koja ga ni jednog časa nije ostavljala. Čudio se njegovu pa sebnom načinu kako je micao jezikom dok je izgovarao riječi... Ali \ svemu tome nije bilo ni najmanje razloga da s njime zameće kavgu.

Drugi dio - VI.

Mladi je diplomat vrlo ljubazno ponudio da se pobiju, ali je bivši | x>ručnik 96. pukovnije, koji je već čitav sat sjedio raširenih nogu držeći ruke na bedrima i iskrenuvši laktove, odlučio da njegov pri-iak'lj, gospodin Sorel, nije čovjek koji će bez razloga zametnuti ¦vađu s nekim zato što je ovome netko ukrao posjetnice. lulien je izišao vrlo zadovoljan. U dvorištu, pred stubama, čekala kočija viteza de Beauvoisisa; Julien slučajno podigne pogled i irpozna u kočijašu jučerašnjeg protivnika.

i/.io ga je, povukao za njegov dugački kaput, zbacio sa sjedala i o'usuo udarcima biča - sve to u jednom trenu. Dvije sluge poku-<o obraniti druga; Julien dobi nekoliko udaraca šakom, no u isti

¦ nabi jedan od svojih malih pištolja i odape u njih. Pobjegoše. o o<o je to trajalo samo trenutak.

Viti/, de Beauvoisis silazio je stubama sa smiješnom ozbiljnošću i I*"navijao svojim izgovorom velikoga gospodina: "Sto je to? Što je

l"".'" Očito je bio vrlo radoznao, ali mu ugled diplomata nije dopu-it.io da pokaže veće zanimanje. Kad je doznao o čemu se radi, na o onovu se licu još borila oholost s ponešto podrugljivom hladno-

\ nošću, koja nikada ne smije napustiti lice diplomata.

-lučnik 96. pukovnije shvatio je da se gospodin de Beauvoisis 11 pobiti, no on je također na diplomatski način želio za svog iiatelja zadržati prednost inicijative. - Ovoga puta - poviče on ima razloga za dvoboj! - I ja bih rekao, prihvati diplomat.

C)tjerat ću tog lupeža - reče on svojim slugama - neka netko u^i zauzme njegovo mjesto! - Otvoriše vrata kočije: vitez je na tki način želio iskazati čast Julienu i njegovu svjedoku i pozove u kočiju. Pošli su po prijatelja gospodina de Beauvoisisa, koji i je označio neko mirno mjesto. Razgovor je za vrijeme puta bio tsta ugodan. Jedino je bilo čudno što je diplomat bio u kućnom I letku.

Ha gospoda", mislio je Julien, "iako su veoma otmjena, nisu ni l.ileka tako dosadna kao osobe koje dolaze na večeru gospodinu La Moleu. Sad znam", pomisli on čas kasnije, "zašto oni sebi ¦ puštaju da budu nepristojni". Govorilo se o plesačicama koji-i se općinstvo na nekom baletu dan prije osobito divilo. Ta su poda aludirala na golicave anegdote, koje su Julienu i njegovu

¦ odoku, poručniku 96. pukovnije, bile potpuno nepoznate. Juli-nije počinio glupost da se pretvara kao da ih pozna; on je drage

volje priznao svoje neznanje. Ta se otvorenost svidjela prijate viteza de Beauvoisisa; ispričao im je i najneznatnije pojedinosti anegdota, i to vrlo lijepo.
Julien se jednoj stvari vrlo začudio. Žrtvenik koji su za tjelovs procesiju postavljali nasred ulice zaustavio je načas kočiju. Ta spoda dopustiše sebi nekoliko podrugljivih šala; za župnika su re da je nadbiskupov sin. Nikada se u kući markiza de La Molea, je želio postati vojvodom, nitko ne bi usudio takvo što izgovor Dvoboj je začas svršio. Julienu je kugla probila ruku; obaviše je rupcima koje su natopili rakijom, a vitez de Beauvoisis vrlo dno zamoli da ga smije odvesti kući u istoj kočiji koja ih je dove Kad je Julien spomenuo palaču de La Mole, mladi se diplor njegov prijatelj pogledaše. Julienova su kola također bila ondjel njemu se razgovor dvojice gospode činio mnogo zanimljiviji n| razgovor s dobrim poručnikom 96. pukovnije. "Bože moji Zar je dvoboj samo to!" mislio je Julien. "Kako sretan što sam pronašao onog kočijašal Kakva bi bila moja nesr da sam morao pretrpjeti tu uvredu u kavani!" Zanimljivi se ra2 vor nije gotovo ni prekidao. Julien spozna tada da diplomat prenemaganje ima i dobrih strana. "Dosada, dakle, nije bitna i neizbježna osobina razgovora h đu ljudi visoka roda!" pomisli on. "Ovi zbijaju šalu s tjelovsl procesijom i usuđuju se pričati vrlo sablažnjive anegdote, i najslikovitijim pojedinostima. Jedino im nedostaje rasuđivanjl političkim pitanjima, ali taj je nedostatak više nego nadoknaj ljupkošću njihova načina i savršenom pravilnošću njihova izq vanja." I on osjeti prema njima veliku naklonost. "Kako bih sretan kad bih ih često viđao!"
Tek što su se rastali, požuri se vitez de Beauvoisis prikupiti oba] stenja; ona nisu bila sjajna. Vrlo ga je zanimalo da sazna nešto o svom protivniku; bi li mu likovalo da ga posjeti? Ona malobrojna obavještenja koja je m(dobiti, nisu ga na to poticala.
- Sve je to strašno! - reče on svom svjedoku. - Nemoguć" je priznati da sam se pobio s običnim tajnikom gospodina de Molea, i to još zato što mi je moj kočijaš ukrao posjetnice.
- Sigurno je da sve to može izazvati smijeh.
Još su iste večeri vitez de Beauvoisis i njegov prijatelj svugdje I

orili daje taj gospodin Sorel, uostalom, savršen mladić, nezakonit ni jednog bliskog prijatelja markiza de La Molea. Ljudi su lako vjerovali u to, a kad se glasina i proširila, mladi diplomat i njegov ijatelj udostojali su se da nekoliko puta posjete Juliena za ona i tjedna koja je proveo u svojoj sobi. Julien im prizna da je samo lanput u životu bio u Operi.
'lb je užasno - rekoše mu oni - ta to je jedino kamo valja ići; i' I prvi put iziđete, morate otići na predstavu "Comte Oryja". ()peri ga je vitez de Beauvoisis predstavio slavnom pjevaču Ge-'nimu, koji je tada imao golem uspjeh.
lien je vitezu gotovo udvarao; oduševljavala ga je ta mješavina "tovanja prema samome sebi, tajanstvene važnosti i uobraženo-11

mlada čovjeka. Vitez je na primjer malo zamuckivao jer je često nao čast sastajati se s nekim velikašem koji je imao tu manu. Nini još Julien nije u jednom jedinom stvorenju našao smiješno što Navija spojeno sa savršenstvom ponašanja na koje se siromašni ' "vincijalac mora nastojati ugledati. ulali su ga u Operi s vitezom de Beauvoisisom; zbog te se veze
110 o njemu govoriti.
Inoga dana gospodin de La Mole zapita ga:
Vi ste, dakle, nezakoniti sin bogatog plemića iz Franche-Com-
i, moga bliskog prijatelja?
1 nkiz prekine Juliena, koji je htio dokazati kako on ni na koji i* in nije pridonio tome da se šire takve glasine.
Gospodin de Beauvoisis nije htio da se priča kako se pobio sa num nekog tesara.
Znam, znam - reče gospodin de La Mole. - Sada ja moram u I rzati tu priču, koja mi odgovara. Ali vas moram zamoliti za
Inu ljubaznost koja će vas stajati jedva pola sata vremena; svaki
111 kad je u Operi predstava, budite u jedanaest i pol u predvorju ¦lodajte kako otmjeni svijet izlazi. Opažam, naime, još katkada i se ponašate kao provincijalac, morate se toga osloboditi; uosta-mi, nije loše da upoznate, bar po viđenju, velike ličnosti kojima li vas jednoga dana mogao poslati po nekom zadatku. Otiđite na i/.ališnu blagajnu da vas tamo upoznaju; imat ćete slobodan ulaz.
257
Crveno i crno
VII,
Kostobolja
I bio sam unaprijeđen, ne zbog svojih zasluga nego zato što je gospodar imao kostobo\ Bertolc
Čitatelj se možda čudi tom slobodnom i gotovo prijateljskom na nu; zaboravili smo reći da markiz zbog kostobolje već šest tjed^ nije izlazio.
Gospođica de La Mole i njezina majka bile su u Hveresu kod kizine majke. Grof Norbert viđao je oca samo na koji čas; oni si voljeli, ali nisu imali što reći jedan drugome. Gospodin de La M(kojemu je preostao jedino Julien, čudio se što u njemu otkriva Naredio je da mu čita novine. Uskoro je mladi tajnik umio odabij zanimljiva mjesta. Bio je tu i neki novi časopis od kojega je mar zazirao; zakleo se da ga nikad neće čitati, a svaki je dan o njemu vorio. Julien se smijao. Markiz, nezadovoljan sadašnjošću, nare<[mu je da čita Tita Livija; njegovo ga je improvizirano prevode] latinskog teksta zabavljalo.
Jednog mu je dana markiz rekao onim pretjerano uljudnim način<| koji je Julienu često bio nesnosan:
- Dopustite mi, dragi moj Sorele, da vam poklonim modro odij(
Kad vam se bude sviđalo da ga odjenete i da dođete k meni, vi u mojim očima biti mlađi brat grofa Chaulnesa, to jest sin stare vojvode, mog prijatelja.
Julien nije dobro razumio o čemu je riječ; još ga iste večeri poktl posjetiti u modrom odijelu. Markiz je s njim postupao kao sa si
ravnim. Julien je imao dobar osjećaj za istinsku uljudnost, ali o

11 lim razlikama nije ništa znao. Prije te markiževe mušice bio bi se i kleo kako je nemoguće da on nekog primi s više pažnje. "Kojeg li livnog talenta!" pomisli Julien. Kad je ustao da ode, markiz mu se i pričao što ga zbog kostobolje ne može ispratiti, lulienu se nametnula ova čudnovata pomisao: "Ruga li se on meni?" ' Hišao je tražiti savjet opata Pirarda, ali mu on, koji nije bio tako uljudan kao markiz, odgovori zviždajući i govoreći o drugim stvarima. Sutradan ujutro se pred markizom pojavio u crnom odijelu sa \ ojom torbom i pismima za potpise. Bio je dočekan na stari način. I 'večer je u modrom odijelu bio primljen posve drukčije i isto onako uljudno kao dan prije.
Budući da vam nisu suviše dosadni posjeti koje ljubazno činite i.idnu, bolesnu starcu - reče markiz - trebalo bi da mi pričate o vim malim događajima svog života, ali iskreno i ne misleći ni na u> drugo, nego samo na to da pričate jasno, a na zabavan način. Jer
nastavi markiz - čovjek se treba zabavljati, to je jedino stvarno i životu. Ne može mi netko svaki dan spasiti život u ratu ili mi svaki lan pokloniti milijun, ali da ovdje pokraj svog naslonjača svaki dan
I1 lam Rivarola, olakšao bi mi on jedan sat patnje i dosade. Ja sam se
I11 nogo s njim družio u Hamburgu za vrijeme emigracije.
I markiz je Julienu pripovijedao anegdotu o Rivarolu i Hamburžani-u)a, koji bi po četvero zajedno odgonetali njegove dosjetke. 1 . ospodin de La Mole, prepušten društvu tog malog svećenika, htio ',a je razigrati i potaknuo je njegov ponos. Budući da se od nje-i zahtijevala istina, Julien je odlučio sve kazati, samo je prešutio I vije stvari: svoje fanatično divljenje prema jednom imenu koje je markiza ljutilo, i svoje potpuno bezvjerstvo koje baš nije priličilo I u idućem župniku. Njegov mali događaj s vitezom de Beauvoisisom ilobro mu je došao. Markiz se do suza smijao prizoru s kočijašem koji ga je u kavani u ulici Saint-Honore obasuo najružnijim pogrdama. Bilo je to doba savršene iskrenosti u odnosu između gospodara i štićenika.
Gospodina de La Molea stao je zanimati taj neobičan karakter. Isprva je povlađivao Julienovim smiješnim osobinama da bi se njima zabavljao, no uskoro ga je više zanimalo da sasvim neprimjetno ispravlja pogrešne nazore tog mladića. "Drugi se provincijalci koji dolaze
I1 Pariz svemu dive", mislio je markiz, "a ovaj sve mrzi. Oni se suviše pienemažu, a ovaj premalo te ga glupani smatraju glupanom."

II
Crveno i crno
Kostobolja se zbog velike studeni produžila i potrajala je nekoliko; mjeseci.
"Covjeku omili i prepeličar"; mislio je markiz, "zašto bih se, dakle, stidio što sam zavolio toga mladog popa? On je originalan. Postupam s njime kao sa sinom. Pa zašto bi to bilo nezgodno? Ako

ta moja mušica potraje, stajat će me ona u mojoj oporuci dijamant od pet stotina ljujdora."
Kad je markiz upoznao čvrst značaj svog štićenika, počeo mu je: povjeravati svakog dana sve nove poslove. Julien je s užasom opazio kako se tom velikašu događa da mu o istom predmetu daje proturječne naloge. To ga je moglo dovesti u ozbiljne neprilike. Julien je odsada radio sj njim samo tako da bi uvijek donosio upisnik u koji je bilježio naloge a markiz ih je potpisivao. Julien je uzeo pisara koji je prepisivaj naloge za svaki predmet u poseban zapisnik. U taj su se zapisni] unosili i prijepisi svakog pisma.
Ta se zamisao isprva činila krajnje smiješna i dosadna. Ali za nepui dva mjeseca markiz je osjetio njezine prednosti. Julien mu predloŽ da uzme u službu pisara koji je napustio nekog bankara i koji jj vodio dvostruko knjigovodstvo svih primitaka i izdataka za posjec povjerene Julienovoj upravi.
Te su mjere toliko razbistrile markizu stanje njegovih poslova da bez pomoći svog zastupnika, koji ga je potkradao, mogao sa zadc voljstvom upustiti u dvije-tri nove spekulacije.
- Uzmite tri tisuće franaka za sebe - reče on jednoga dana svoi mladom pomoćniku.
- Gospodine, moj bi postupak mogli oklevetati.
- A što biste vi htjeli? - upita markiz ljutito.
- Da budete tako dobri i da tu odluku vlastoručno upišete u upi snik; tom ću odlukom dobiti tri tisuće franaka. Uostalom, čitavo j| to knjigovodstvo zamislio opat Pirard. - Markiz upiše tu odluku izrazom dosade markiza de Moncada kad sluša račune svog upra'v telja Poissona.1
Uvečer, kad bi se Julien pojavio u modrom odijelu, nikad se nijj govorilo o poslovima. Markiževa je dobrota bila tako laskava za vj(

1. Stendhal aludira na d'Allainvalov kazališni komad Lecole des Bourgeois, i| kojega su spomenute osobe.

čito ranjeno samoljublje našeg junaka da je on uskoro i protiv svoje volje osjetio prema tom ljubaznom starcu neku vrstu privrženosti. Julien nije bio osjećajan u onom smislu u kojem se to shvaća u Parizu, ali nije bio ni neko čudovište, a od smrti starog majora kirurga nitko nije s njim govorio s toliko dobrote. S čuđenjem je opazio da so markiz prema njegovu samoljublju odnosi s uljudnom pažnjom, Sto nikada nije zapazio kod starog kirurga. Napokon se uvjerio da se kirurg više ponosio svojim križem nego markiz lentom. Markižev je otac bio velikaš. Jodnog je dana nakon jutarnje poslovne audijencije u crnom odijelu Zabavljao markiza, koji ga je zadržao dva sata i svakako htio da mu dade nekoliko novčanica što mu ih je njegov zastupnik bio upravo donio s burze.
- Nadam se, gospodine markiže, da se neću ogriješiti o duboko poštovanje koje vam dugujem ako vas zamolim da mi dopustite da kažem nekoliko riječi.
- Govori, prijatelju!
- Neka mi gospodin markiz izvoli dopustiti da odbijem taj dar. On nije namijenjen čovjeku u crnom odijelu i sasvim bi pokvario pona-

anje koje ste imali dobrotu podnositi od čovjeka u modrom odijelu. - Pozdravio je s mnogo poštovanja i otišao ne osvrnuvši se.
laj se neočekivani odgovor svidio markizu. Uvečer ga je ispričao o >patu Pirardu.
Trebam vam napokon nešto priznati, dragi moj opate. Julienovo podrijetlo mi je poznato, i ja vas ovlašćujem da to priopćenje ne ilržite u tajnosti. Njegov je postupak jutros bio plemenit", mislio je markiz "i ja ću ga učiniti plemićem". Neko vrijeme nakon toga markiz je konačno mogao izaći.
- Idite na dva mjeseca u London - reče on Julienu. - Posebnom i redovitom poštom slat će vam se pisma koja budem primao i na kojima će biti moje bilješke. Sastavit ćete odgovore i vratiti mi ih, lavljajući svako pismo u njegov odgovor. Izračunao sam da zakanjenje neće biti veće od pet dana.
Vozeći se prema Calaisu, Julien se čudio ništavnosti tobožnjih poslova zbog kojih ga markiz šalje.
Nećemo spominjati s kakvim je osjećajem mržnje, gotovo užasa, stao na englesko tlo. Poznajemo njegovu ludu ljubav za Bonapartea.

U svakom je časniku vidio sira Hudsona Lowa, u svakom velikašu lorda Bathursta, koji je naređivao sramotne postupke na Svetoj Heleni, dobivši zauzvrat desetogodišnje ministarstvo. U Londonu je konačno upoznao visoko gizdelinstvo. Sprijateljio se | s mladim ruskim plemićima koji su ga u to uputili.
- Vi ste predestinirani, dragi Sorele - govorili su mu oni - u vas | je od prirode hladan izražaj lica, kao da ste na tisuću milja od trenutnih uzbuđenja, koji mi toliko nastojimo da steknemo.
- Vi niste shvatili svoje stoljeće - rekao mu je princ Karasov: "Cinite uvijek obratno od onoga što se od vas očekujeh To je, tako I mi časti, jedina religija ove epohe. Ne budite ni ludi ni usiljeni jer će se tada od vas očekivati ludosti prenemaganja i onda pravilo ne | bi bilo ispunjeno.
Jednoga se dana Julien proslavio u salonu vojvode de Fitz-Folka, koji ga je pozvao na večeru zajedno s princom Karasovim. Čekali su ga cijeli sat. Način na koji se Julien ponio pred dvadesetak osoba koje su čekale još se spominje među mladim tajnicima ambasade u| Londonu. Izraz njegova lica bio je nedostižan. Htio je vidjeti usprkos dendijima, svojim prijateljima, slavnog Phil-I lippa Vanea, jedinog filozofa kojega je Engleska imala poslije Lockea. Našao ga je gdje dovršava sedmu godinu u zatvoru. "Aristokracija se u ovoj zemlji ne šali", pomisli Julien; "štoviše, Vane je obeščašćen, [prezren itd."
Julien ga je zatekao vesela; bijes aristokracije ga je zabavljao. "Eto", I mislio je Julien izlazeći iz zatvora, "to je jedini veseli čovjek što sam | ga vidio u Engleskoj".
- Ideja koja je tiranima najkorisnija jest ideja o Bogu - rekao mu | je Vane...
Ostatak sustava ispustit ćemo jer je ciničan. Kad se vratio, gospodin de La Mole ga zapita: - Kakve mi zabavne I misli donosite

iz Engleske? - On je šutio. - Kakve mi misli dono-| site, bile one zabavne ili ne? - ponovi markiz živahno.
- Prvo - reče Julien - i najrazumniji je Englez jedan sat na dan| lud; njime ovlada zloduh samoubojstva, koji je Bog te zemlje. Drugo, kad se duhovitost i genijalnost iskrcaju u Engleskoj, gube| dvadeset pet posto od svoje vrijednosti.
Treće, nema na svijetu ništa ljepše, divnije ni dirljivije od engleskog| krajolika.

- A sada, da ja kažem svoje - reče markiz:
- Prvo, zašto ste na plesu kod ruskog ambasadora rekli da u Francuskoj ima trista tisuća mladića od dvadeset pet godina koji strastveno žele rat? Mislite li da je to kraljevima ugodno?
- Čovjek ne zna kako da postupa kad govori s našim diplomatima - reče Julien. - Oni imaju čudnu naviku da zapodijevaju ozbiljne razgovore. Ako se u tim razgovorima čovjek drži općih misli iz novina, smatraju ga glupanom. A ako se usudi kazati nešto istinito i novo, začude se, ne znaju što da odgovore, i sutradan vam u sedam sati po prvom tajniku ambasade poručuju da ste se ponijeli neprilično.
- Nije loše - reče markiz smijući se. - Uostalom, kladim se, dubokoumni gospodine, da niste otkrili zašto ste bili u Engleskoj.
- Oprostite - odgovori Julien - bio sam tamo da bih jednom u tjednu večerao kod kraljeva ambasadora, koji je najuljudniji čovjek na svijetu.
- Otišli ste onamo po ovo odlikovanje - reče mu markiz. - Neću tla napustite svoje crno odijelo, a navikao sam na zabavniji način kojim razgovaram s čovjekom u modrom odijelu. Do daljnjeg naloga upamtite ovo: kad god vidim ovo odlikovanje, bit ćete najmlađi sin mog prijatelja vojvode de Chaulnesa, sin koji se, a da to i ne sluti, već šest mjeseci nalazi u diplomatskoj službi. Znajte - doda markiz vrlo ozbiljno presjekavši njegovo zahvaljivanje -ja vas nipošto neću i/vući iz vašeg staleža. To je uvijek pogreška i nesreća, i za zaštitnika, i za štićenika. Kad vam moje parnice dosade ili kad mi više ne budete odgovarali, zatražit ću za vas jednu dobru župu, kao što je župa našeg prijatelja opata Pirarda, i gotovo - doda markiz vrlo suho. To je odlikovanje godilo Julienovu ponosu; sada je mogao više govo-i iti. Činilo mu se da ga rjeđe vrijeđaju i da ga ne uzimaju na nišan ri-irčima koje se mogu protumačiti kao nepristojne, a koje u živahnom i;izgovoru svakome mogu izmaknuti.
lb mu je odlikovanje pribavilo čudan posjet: pohodio ga je, naime, liarun de Valenod, koji je došao u Pariz da ministarstvu zahvali na Imrunstvu i da se s njime sporazumi. Trebao je biti imenovan načelnikom Verrieresa namjesto gospodina de Renala. lulien se u sebi mnogo smijao kad mu je gospodin Valenod priopćio kako se nedavno otkrilo da je gospodin de Renal jakobinac. (injenica je da je u novim izborima koji su se pripremali novi barun

bio kandidat ministarstva i da su na izbornoj skupštini departmana, zapravo vrlo rojalističkoj, liberali istakli gospodina de Renala. Julien je uzalud nastojao saznati nešto o gospođi de Renal; barun se; kako se čini, sjećao njihova nekadanjeg suparništva te je uporno šutio. Na kraju je zamolio Juliena za glas njegova oca na idućim izborima. Julien obeća da će pisati ocu.
- Trebalo bi; gospodine viteže, da me predstavite markizu de La Moleu.
"Zaista, trebalo bi", mislio je Julien, "ali takvu hulju!..."
- Istinu govoreći - odvrati on - ja sam u palači de La Mole isu-više neznatan da bih vas mogao predstaviti.
Julien je sve to rekao markizu; uvečer mu je ispričao Valenodov zahtjev, i njegova djela, i držanje sve do 1814.
- Ne samo da ćete mi sutra predstaviti toga novog baruna - prihvati gospodin de La Mole vrlo ozbiljno - nego ga ja i pozivam prekosutra na večeru. Bit će to jedan od naših novih prefekta.
- U tom slučaju - reče Julien hladno - molim mjesto ravnatelja ubožnice za svog oca.
- U dobar čas - reče markiz veselo - pristajem. Očekivao sam od vas moralne pouke. Vi se razvijate.
Julien je od gospodina Valenoda saznao da je korisnik poslovnice za prodaju srećaka u Verrieresu umro; zabavljalo ga je da to mjesto pribavi gospodinu de Cholinu, onoj staroj budali čiju je molbu nekada našao u sobi gospodina de La Molea. Markiz se od sveg srca nasmijao toj molbi, koju je Julien govorio napamet dajući mu da potpiše pismo kojim je od ministra financija tražio to mjesto. Tek što je gospodin Cholin bio imenovan, Julien je doznao da je jedna deputacija departmana zatražila to mjesto za gospodina Grosa, znamenitoga geometra. Taj je plemenit čovjek imao samo tisuću četiri stotine franaka rente, a svake je godine prijašnjem korisniku, koji je nedavno umro, posuđivao šest stotina franaka da bi mu pomogao odgojiti djecu.
Julien se začudio onome što je učinio. "Nije to ništa", pomisli on; morat ću počiniti mnogo gore nepravde i znati ih još i prikriti lijepim sentimentalnim riječima, želim li stići do cilja. Jadni gospodin Groš! On je zaslužio odlikovanje, a ja sam ga dobio i moram raditi po željama vlade koja mi ga je dala.

Vili.
Koje odličje odlikuje čovjeka?
- Tvoja me voda ne osvježava - reče ožednjeli genij. - A ipak je to najhladniji zdenac u cijelom Diar-Bekiru.
Pellico
Jednog se dana Julien vratio s ubavog posjeda u Villequieru, na ob;ilama Seine, kojemu je gospodin de La Mole posvećivao mnogo brige jer je od svih njegovih imanja to bilo jedino koje je pripadalo slavnom Bonifaceu de La Moleu. U palači je zatekao markizu i njezinu kćer, koje su stigle iz Hveresa.

I ulien je sada bio dendi i znao je kako u Parizu treba živjeti. Prema >spođici de La Mole bio je savršeno hladan. Činilo se kao da je >sve zaboravio vrijeme kad ga je ona veselo zapitkivala o pojedi-istima njegova pada s konja.
V.jospođici de La Mole činilo se da je narastao i postao bljeđi. U njegovu stasu i držanju nije bilo ništa provincijsko. Međutim, u vještini konverzacije još nije bio toliko napredovao, tu se još uvijek fcapažalo suviše ozbiljnosti i stvarnosti. Zahvaljujući njegovu ponosu, i pokraj te razboritosti u njegovu govoru nije bilo ničega podre-đmog, samo se osjećalo da on još mnogo toga smatra važnim. Ali Se zapažalo da je to čovjek koji zna braniti ono što kaže.
Nedostaje mu lakoće, ali ne i duha - reče gospođica de La Mole svom ocu, šaleći se s njim zbog odlikovanja koje je pribavio lulienu. - Moj vas je brat molio za to odlikovanje godinu i pol, a o ni je jedan de La Mole!...
Da; ali Julien je nepredvidiv, a to se nikada nije dogodilo La Moleu o kojem mi vi govorite.

Najaviše vojvodu de Retza. Matildu je spopalo nesavladivo zijevanje, prepoznala je starodrevne pozlate i stare goste roditeljskog salona. Život koji je imala nastaviti u Parizu bio joj je strahovito dosadan. U Hveresu je, međutim, žalila za Parizom. "A meni je devetnaest godina!" pomisli ona: "To je sretno doba,^ kako kažu svi ti glupani u knjigama s pozlaćenim vezom." Ona jej gledala osam do deset svezaka novih pjesama koji su se nagomi-j lali na stoliću u salonu za vrijeme njezina putovanja po Provansi.* Njezina je nesreća bila što je imala više duha nego gospoda de1 Croisenois, de Cavlus, de Luz i ostali njezini prijatelji. Zamišljala' je sve što će joj oni reći o lijepom nebu Provanse, o pjesništvu, jugu, itd., itd.
Te toliko lijepe oči, u kojima se odražavala najveća dosada i, što jej još gore, u kojima nije bilo nikakve nade da će naći zadovoljstvo,J zaustaviše se na Julienu. On barem nije sasvim onakav kao što st drugi.
- Gospodine Sorele - reče mu ona onim živim i odsječenii glasom u kojem nema nimalo ženstvenosti, a kojim govore mlade žene iz visokog društva - gospodine Sorele, hoćete li večeras doćfj na ples gospodina de Retza?
- Gospođice, ja nisam imao čast biti predstavljen gospodinu vojvodi. - (Činilo se da te riječi i taj naslov ranjavaju usta ponosnoj provincijalca.)
- On je moga brata zadužio da vas dovede k njemu; ako dođ< moći ćete me izvijestiti o pojedinostima posjeda u Villequi(možda ćemo na proljeće poći onamo. Htjela bih znati može 1 u dvorcu stanovati i je li okolica zaista tako lijepa kako se gov Ima mnogo toga što neopravdano uživa dobar glas.
Julien ne odgovori.
- Dođite na ples s mojim bratom! - doda ona vrlo hladno. Julien se nakloni s poštovanjem. "Tako, čak i na plesu moram polagati

računa svim članovima ove obitelji. Ta zar me ne plaćaju kao poslovnog čovjeka?" I u svojoj zlovolji doda još: "Bog neka zna neće li se ono što kažem kćerki kositi s namjerom oca, brata ili majke! Ovo je pravi dvorac suverena princa. Tu moraš biti savršena ništica, a ipak nikome ne dati pravo da se tuži."
"Sto mi se ta visoka djevojka ne sviđa!" pomisli on gledajući za

gospođicom de La Mole, koju je majka pozvala da bi je predstavila nekim svojim prijateljicama. "Ona pretjeruje u svakoj modi, ta haljina joj pada s ramena... Još je bljeđa nego što je bila prije putovanja... Kosa joj je toliko plava da je gotovo bezbojna! Reklo bi se da je prozirna!... Koje li oholosti u njezinu načinu pozdravljanja, u njezinu pogledu! Kojih li kraljevskih gesta!"
Gospođica de La Mole pozvala je brata upravo u trenutku kad je napuštao salon. Grof Norbert priđe Julienu.
- Dragi moj Sorele - reče mu on - ako želite da u ponoć dođem po vas pa da odemo na ples gospodinu de Retzu? On je izričito zamolio da vas dovedem.
- Dobro mi je poznato kome dugujem toliko dobrote - odgovori lulien naklonivši se do zemlje.
Njegova zlovolja nije mogla ništa prigovoriti uljudnom načinu, čak i zanimanju, kojim je Norbert s njim govorio; i zato je počeo ispitivati svoj odgovor na te ljubazne riječi. U njemu je pronašao trunku niskosti.
Uvečer, stigavši na ples, zadivio se raskoši palače de Retz. Ulazno \c dvorište bilo natkrito golemim zastorom od tamnocrvena sukna sa zlatnim zvijezdama; ništa nije moglo biti elegantnije. Dvorište je pod tim zastorom bilo pretvoreno u šumu naranča i oleandera u i vatu. Pobrinuli su se da lonce ukopaju duboko, tako da se činilo kao da naranče i oleandri rastu iz zemlje. Put kojim su prolazile kočije bio je posut pijeskom.
Sve se to našem provincijalcu činilo izvanrednim. On nikad nije ni sanjao da postoji takva raskoš; začas je njegova uzbuđena mašta bila stotinu milja daleko od zlovolje. U kočiji, dok su se vozili na ples, Norbert je bio sretan, a on je sve vidio crno; tok što su ušli u dvorište, njihove se uloge izmijeniše. Norbert je zapažao samo neke sitnice koje su, usred tolike divote, bili zanemarili. Procjenjivao je izdatke za svaku stvar i što je više uviđao da je ukupna svota vrlo visoka, to je postojalo očitije da je gotovo zavidan i da postaje ljut.
Sto se Juliena tiče, on je stigao u prvi salon u kojemu se plesalo, sav očaran, zadivljen i od uzbuđenja gotovo zaplašen. Svijet se gurao na vratima drugog salona i gužva je bila tolika da nije mogao prodrijeti naprijed. Dekoracija toga drugog salona predstavljala je Alhambru u Granadi.

- To je kraljica plesa, valja priznati - reče neki mladić s brcima, čije se rame utisnulo u Julienova prsa.

- Gospođica Fourmont, koja je cijele zime bila najljepša, uviđa da silazi na drugo mjesto. Pogledaj kakvo lice pravi1. - odvrati mu njegov susjed.
- Zaista, ona čini sve da bi se svidjela. Gledaj, gledaj taj dražesni smiješak u času kad pleše sama u toj četvorci. To je nedostižno, časti mi.
- Gospođica de La Mole savršeno prikriva zadovoljstvo zbog svog trijumfa, kojega je i te kako svjesna. Reklo bi se da strahuje da će se svidjeti onome s kim govori.
- Izvrsno] To je prava umjetnost zavođenja1
Julien se uzalud naprezao da ugleda tu zavodljivu ženu; sedam-osam muškaraca viših od njega smetalo mu je da je vidi.
- Ima mnogo koketiranja u toj toliko otmjenoj uzdržljivosti - prihvati brkati mladić.
- A te velike modre oči koje se lagano obaraju u trenutku kad bi čovjek pomislio kako im prijeti opasnost da se izdaju! - nastavi] susjed. - Vjere mi, ništa vještije od toga.
- Gledaj kako pokraj nje lijepa Fourmont izgleda sasvim obična]
- reče treći.
- Taj suzdržljivi izraz kao da govori: "Koliko bih umjela biti ljuba-1 zna prema vama da ste čovjek dostojan mene1))
- A tko može biti dostojan divne Matilde? - zapita prvi. - Mo-1 žda koji suvereni princ, lijep, duhovit, stasit, junak u ratu, i nipo-1 što stariji od dvadeset godina.
- Nezakoniti sin ruskog cara... kojega bi u čast tog vjenčanja učinili vladarem, ili, naprosto, grof de Thaler sa svojim licem preru-šena seljaka...
Ljudi se na vratima raziđoše i Julien je mogao ući. "Kad je ona u očima tih lutaka tako značajna, vrijedna je da je proučim", pomisli on. "Tako ću shvatiti što taj svijet smatra savršenim."
Dok ju je on tražio očima, Matilda ga pogleda. "Zove me dužnost", pomisli Julien, no prijašnja se njegova zlovolja još bila zadržala jedino u izrazu lica. Radoznalost ga je poticala, tako da se približavao sa zadovoljstvom, koje je duboki izrez haljine na Matildinim ramenima vrlo brzo uvećavao, i to na način koji za njegovo samoljublje

nije bio nimalo laskav. "U njezinoj ljepoti ima mladosti", mislio je. Između nje i njega nalazilo se pet-šest mladića, među kojima Julien prepozna one koje je slušao pred vratima.
- A vi, gospodine, koji ste cijele zime bili ovdje - upita ga ona
- zar ne smatrate da je to najljepši ples u ovoj sezoni? - On ne odgovori.
- Ta mi se Coulonova četvorka čini divna i ove je gospođe savršeno plešu. - Mladići se okrenuše da bi vidjeli koji je to sretnik od kojega Matilda svakako želi čuti odgovor. No taj odgovor nije baš bio ohrabrujući.
- Ja ne mogu biti dobar sudac, gospođice; ta ja provodim život u pisanju. Ovo je prvi tako raskošan ples koji vidim.
Mladići s brkovima se zaprepastiše.

- Vi ste mudrac, gospodine Sorele - prihvati ona s još izrazitijim zanimanjem - vi na sve te plesove, na sve te svečanosti, gledate kao filozof, kao J. J. Rousseau. Vi se tim ludostima čudite, ali vas one ne očaravaju.
Jedna je riječ ugasila Julienovu maštu i protjerala iz njegova srca svaku iluziju. Usta mu zadobiše izraz prezira, možda i nešto pretjeran.
-- J. J. Rousseau je, kad sudi o visokom društvu, po mom mišljenju samo budala; on ga nije shvaćao i pristupao mu je sa srcem čovjeka koji je od sluge postao skorojević.
- Napisao je Društveni ugovor - reče Matilda s poštovanjem.
- Iako je propovijedao republiku i obaranje kraljevske vlasti i dostojanstva, taj je skorojević bio pijan od sreće kad bi neki vojvoda promijenio smjer svoje poslijepodnevne šetnje da bi pratio kojega od njegovih prijatelja.
- Ah, da, vojvoda de Luxembourg je u Montmorencvju pratio nekoga gospodina Coindeta prema Parizu... - prihvati gospođica de La Mole sa zadovoljstvom i zanosom pravog uživanja u svojoj učenosti. Bila je opijena svojim znanjem, malone kao akademik koji je otkrio postojanje kralja Feretriusa. Julienov je pogled postao prodoran i strog. Matilda je bila jedan čas oduševljena, ali ju je hladnoća njezina sugovornika jako zbunila. Iznenadila se tome to više što je inače ona na druge tako djelovala.
U taj je čas gospođici de La Mole užurbano prilazio markiz de Croisenois. Časkom je zastao na tri koraka od nje, ne mogavši joj

se zbog mnoštva posve približiti. Gledao ju je smješkajući se zbog te zapreke. Mlada markiza de Rouvrav, Matildina rođakinja, stajala je pokraj njega. Držala je pod ruku svog muža, koji je tu bio tek dva tjedna. Markiz de Rouvrav, također vrlo mlad, bio je glupo zaljubljen kao čovjek koji, sklopivši samo iz interesa brak što su ga pripremali bilježnici, otkriva da je dobio za ženu savršenu ljepoticu. Markiz de Rouvrav trebao je postati vojvoda nakon smrti svog vrlo starog strica.
Dok je markiz de Croisenois, koji se nije mogao progurati kroz mnoštvo, sa smiješkom gledao Matildu, zaustavila je ona svoje velike oči, modre kao nebo, na njemu i na njegovim susjedima. "Ima li išta pliće", pomisli ona, "nego što je ta skupina ljudi! Evo Croi-senoisa, koji namjerava da me uzme za ženu; on je blag, ljubazan, savršena ponašanja, kao i gospodin de Rouvrav. Da nisu toliko dosadni, ta bi gospoda bila vrlo ugodna. I on bi me pratio na plesove s tim istim ograničenim i zadovoljnim izrazom lica. Godinu dana nakon vjenčanja moja kočija, moji konji, moje haljine, moj dvorac na dvadeset milja od Pariza, sve bi to bilo da ne može ljepše i bolje; bilo bi takvo da bi neka skorojevićka, na primjer grofica de Roivil-le, mogla umrijeti od zavisti; i onda?"...
I sama pomisao na to bila je Matildi dosadna. Markiz de Croisenois najzad stigne do nje i počne joj nešto govoriti, ali ona je sanjarila i nije ga slušala. Za nju se zvuk njegovih riječi pomiješao sa

žamorom plesača. Nesvjesno je pogledom pratila Juliena, koji se udaljio s izrazom punim poštovanja, ali ponosnim i nezadovoljnim. U jednom je uglu, daleko od ljudi koji su se komešali, spazila grofa Altamiru, koji je u svojoj zemlji bio osuđen na smrt i kojega čitatelj već pozna. Za vrijeme Luja XIV jedna se njegova rođakinja udala za princa de Contija; uspomena na to štitila ga je donekle pred policijom kongregacije.
"Cini mi se da samo osuda na smrt može odlikovati nekog čovjeka", pomisli Matilda. "To je jedino što se ne kupuje. Ah, baš sam dobru dosjetku smislila! Šteta što mi nije pala na pamet tako da se njome iskažem!" Matilda je imala suviše ukusa, a da bi u razgovoru upotrijebila unaprijed spremljenu dosjetku, ali je također bila i suviše tašta, a da se ne oduševi sama sobom. Na njezinu je licu izraz sreće potisnuo izražaj dosade. Gospodinu de Croisenois, koji je neprestano govorio, učinilo se da zamjenjuje uspjeh svojih riječi,

te udvostruči rječitost.
"Sto bi zlobnik mogao prigovoriti mojoj dosjetki?" zapitala se Matilda. "Tom bih kritičaru odgovorila: naslov baruna i vikonta se kupuje, odlikovanje se poklanja - moj ga je brat nedavno dobio, a što je učinio? - položaj se dobiva. Tko deset godina služi u garnizonu ili je rođak ministra rata, taj postaje zapovjednik čete, kao Norbert. A veliko bogatstvo? To se još najteže stječe, te prema tome i zaslužuje najviše poštovanja! Kako je to smiješno! Upravo je obratno od onoga što piše u knjigama... Da bi netko stekao bogatstvo, ženi se kćerkom gospodina Rotschilda. Doista, moja je dosjetka duboka. Smrtna osuda je još jedino za što ljudima nije palo na um da se otimaju!"
- Poznajete li grofa Altamiru? - upita ona gospodina de Croisenoisa.
Činilo se da se u mislima nalazi vrlo daleko, i to je pitanje bilo bez ikakve veze s onim što joj je jadni markiz već pet minuta govorio, tako da je njegova ljubaznost bila time zbunjena. A ipak je to bio duhovit čovjek i poznat kao takav.
"Matilda je čudnovata", pomisli on, "to je nezgodno, ali ona svome mužu donosi vrlo lijep položaj u društvu. Ne znam kako to postiže taj markiz de La Mole; povezan je sa svim najbogatijim ljudima iz svih stranaka. On je čovjek koji ne može propasti. Uostalom, ta se Matildina neobičnost može smatrati genijalnošću. Ako je čovjek visoka roda i vrlo bogat, genijalnost nije nimalo smiješna, ona je tada odlika! Uostalom, ima u nje, kad ona to hoće, one mješavine duhovitosti, karaktera i dosjetljivosti koja privlačivost čini savršenom"...
Budući da je teško dobro obavljati dva posla istodobno, markiz je Matildi odgovarao bezizražajnim glasom i kao da govori naučenu zadaću:
- Tko ne poznaje tog jadnog Altamiru? - I on je ispričao povijest njegove promašene zavjere, smiješne i besmislene.

-- Posve besmislene! - reče Matilda kao da govori sama sebi. - Ali on je bar nešto učinio. Želim vidjeti pravog muškarca; dovedite mi ga! - reče ona markizu, koji je bio vrlo neugodno dirnut. Grof Altamira bio je jedan od najizrazitijih obožavatelja oholog i gotovo drskog načina gospođice de La Mole; po njegovu je sudu ona bila jedna od najljepših žena u Parizu.

- Kako bi bila lijepa na prijestolju] - reče on gospodinu de Croisenoisu i spremno pode do nje.

U otmjenom društvu ima uvijek dovoljno ljudi koji žele dokazati da nema ništa neukusnije od zavjere u XIX. stoljeću; to miriše na jakobinstvo. A ima li išta ružnije od jakobinaca bez uspjeha? U pogledu što ga je Matilda dobacila gospodinu de Croisenoisu bilo je poruge na račun Altamirina liberalizma, ali je ona sa zadovoljstvom slušala njegove riječi.

"Zavjerenik na plesu, to je lijepi kontrast", mislila je. Činilo joj se da je on sa svojim crnim brcima nalik na lava koji se odmara. Ali ubrzo spozna da njegov duh zaokuplja samo jedno: korisnost, divljenje za ono što je korisno.

Mladi je grof smatrao da ništa osim onoga što bi njegovoj zemlji moglo pribaviti vladu dvaju predstavničkih domova nije vrijedno pažnje. Vrlo je rado napustio Matildu, najljepšu ženu na tom plesu, jer je vidio da ulazi jedan peruanski general. Izgubivši nadu u Europu, kako ju je uredio Metternich, ubogom je Altamiri preostalo da misli na to kako će države Južne Amerike, kad budu jake i moćne, moći Europi vratiti slobodu koju je poslao Mirabeau!1 Matildu je okruživao roj brkatih mladića. Ona je dobro vidjela da Altamira nije njome očaran i njegov ju je odlazak povrijedio. Opazila je kako mu se oči krijese dok govori s peruanskim generalom. Gospođica je de La Mole gledala mlade Francuze s dubokom ozbiljnošću koju ni jedna od njezinih suparnica ne bi mogla oponašati. "Koji bi se od njih", mislila je ona, "dao osuditi na smrt, čak i u najpovoljnijim okolnostima?)) Njezin je čudnovati pogled laskao onima u kojih je bilo malo duha, ali je ostale uznemirivao. Bojali su se neke zlobne primjedbe i teškoće da na nju odgovore.

"Visoko podrijetlo donosi sa sobom stotinu prednosti bez kojih bi se osjećala ponižena; Julien mi je za to primjer", mislila je Matilda. "Ali ono ubija ona svojstva duha zbog kojih nekog osuđuju na smrt."

U taj je čas netko pokraj nje rekao: - Taj grof Altamira je drugi sin princa od San-Nazaro-Pimentela; onih Pimentela od kojih je jedan

1. Ova je stranica napisana 25. srpnja 1830., a bila tiskana 4. kolovoza (bilješka izdavača).

pokušao spasiti Conradina kojemu je 1268. odrubljena glava. To je icdna od najplemenitijih napuljskih obitelji.

<"Eto! ", pomisli Matilda, "kako to lijepo potvrđuje moje pravilo da visoko podrijetlo oduzima karakteru onu snagu bez koje se čovjek neće dati osuditi na smrt! Zar sam večeras osuđena na to da mislim same gluposti? Budući da sam samo žena kao i svaka druga, moram plesati?" Popustila je navaljivanju markiza de Croisenoisa koji ju je već jedan sat molio da s njime zapleše brzu polku. Da bi zaboravila svoj neuspjeh u filozofiranju, Matilda je željela biti navršeno neodoljiva. Gospodin de Croisenois bio je očaran. Ali ni ples ni želja da se svidi jednom od najljepših muškaraca na dvoru - ništa nije moglo da rastrese Matildu. Veći se uspjeh nije mogao postići: bila je kraljica plesa i ona je to vidjela, ali je ostajala hladna.
i"Kako li ću prazan život provoditi uz čovjeka kakav je Croisenois!" |govorila je sebi kad ju je on sat kasnije vodio na njezino mjesto... <(!dje mogu naći zadovoljstvo," doda ona tužno, "ako ga nakon šestomjesečnog izbivanja ne nalazim na plesu za kojim žude sve /ene u Parizu? A osim toga, najbolje društvo što ga ima okružuje ini- s najvećim poštovanjem. Ovdje i nema građana, osim nekoliko perova i, možda, jednog ili dvojice Juliena. A kakve mi je sve pre-tlnosti sudbina poklonila!" mislila je ona dalje sve tužnija. (Visoko podrijetlo, bogatstvo, mladost, sve, samo ne sreću! Još su najsumnjivije one moje prednosti o kojima su mi govorili cijelu večer. Duha, čini se, imam, jer im očito svima ulijevam strah. Ako se usude načeti neku ozbiljnu temu, izgube nakon pet t'asaka razgovora dah i kao veliko otkriće iznose ono što sam im ja jveć cijeli sat ponavljala. Lijepa sam, imam i tu prednost za koju bi gospođa de Stael bila sve žrtvovala, a ipak je činjenica da umirem I od dosade. Postoji li ikakav razlog da se manje dosađujem kad zamijenim svoje ime imenom Croisenoisa?"
Ali Bože moj!" mislila je ona dalje i dolazilo joj je da zaplače. "Zar on nije savršen čovjek? On je remek-djelo odgoja svog stoljeća; ne možeš ga pogledati, a da ti ne kaže nešto ljubazno, čak duhovito; hrabar je... Ali taj Sorel je čudan", pomisli ona, a njezin sumorni pogled postade ljut. "Rekla sam mu da želim s njim govoriti, a on se nije udostojio ni da se ponovno pojavi!"

IX.
Ples

Raskoš haljina, sjaj svijeća, mirisi, toliko lijepih ruku, krasnih ramena, mnogo cvijeća, zanosnih Rossinijevih melodija, Cicerijc vih slika] Ja sam izvan sebe' Vojages d'Usei i

- Vi ste zlovoljni - reče joj markiza de La Mole - upozoravam vas da se to na plesu ne pristoji.

- Samo me glava boli - odgovori Matilda s prezirom - ovdje je suviše vruće.

U taj čas kao u opravdanje gospođice de La Mole pozlije starom barunu de Tollvju i on se onesvijesti; morali su ga iznijeti. Govorilo se o kapi; bio je to neugodan događaj.

Matilda se nije nimalo obazirala na to. Ona se držala odluke da ni kad ne vodi računa o starcima ni, uopće, o osobama za koje se zna da govore žalosne stvari.
Plesala je da izbjegne razgovor o kapi, koji je uostalom, bio neosno van jer se barun za dva dana opet pojavio.
"Ali gospodin Sorel nikako ne dolazi", sjetila se ona opet kad je prestala plesati. Gotovo ga je tražila pogledom, kadli ga ugleda u drugom salonu. Bilo je zaista čudnovato; činilo se da je odbacio onai izraz ravnodušne hladnoće koji je kod njega bio tako naravan; nije više izgledao kao Englez.
"Pa on razgovara s grofom Altamirom, mojim osuđenikom na smrt!" pomisli Matilda. "Njegovo je oko puno sumornog plamena; on izgleda kao neki prerušeni princ, u njegovu je pogledu dvostruko više gordosti nego inače."
Drugi dio - IX.
Neprestano razgovarajući s Altamirom, Julien se približio mjestu gdje se ona nalazila; uporno ga je gledala proučavajući crte njegova h< a da u njima pronađe ona izvanredna svojstva koja čovjeku mogu \v ihaviti čast da bude osuđen na smrt. I't ulazeći pokraj nje, on reče grofu Altamiri:
Da, Danton je bio čovjek!
o(), nebesa, zar bi on mogao biti neki Danton!" pomisli Matilda. o lij njegovo je srce tako otmjeno, a Danton je bio strahovito ružan, kivnik, ako se ne varam."
Julien joj se nalazio još dosta blizu i ona nije oklijevala da ga pozove; u nje je bilo i svijesti i ponosa da postavi pitanje neobično za mladu djevojku.
- Zar Danton nije bio krvnik? - upita ona.
- Da, u očima stanovitih ljudi - odgovori joj Julien s izrazom vrlo ilabo prikrivena prezira, a u oku mu je još ostao plamen od razgovora s Altamirom. - No on je, na nesreću ljudi visoka roda, bio odvjetnik u Mery-sur-Seine; to znači, gospođice - doda on zlobno
da je počeo poput nekih perova koje ovdje vidim. Istina je da je i |);"nton u očima ljepote imao golem nedostatak, bio je neobično I ružan.
| Te je posljednje riječi izgovorio brzo na neki osobit način i zaista 1 nimalo uljudno. Julien počeka časak, pognuvši malo gornji dio tije-
i s izrazom ponosne skromnosti. Činilo se kao da govori: "Plaćen im da vam odgovaram, a živim od svoje plaće". Nije se udosto-
i upraviti pogled u Matildu. Ona je sa svojim divnim, neobično -"ivorenim očima, koje su bile uprte u njega, izgledala kao njegova inbinja. Napokon, kako su oboje šutjeli, pogleda je on kao što sluga
/.leda gospodara od kojeg očekuje zapovijedi. I iako su se njegove Vi izravno srele s Matildinima, koje su neprestano upirale u njega
uđnovat pogled, on se udalji pokazujući da mu se žuri.
()n, koji je zaista tako lijep," pomisli napokon Matilda trgnuvši
iz svog sanjarenja, "pa da tako hvali rugobu! Nikada ne govori o
bi! Nije on kao Cavlus ili Croisenois. Taj Sorel ima neke sličnosti s i lojim ocem kad na plesu vrlo uspješno oponaša Napoleona." Posve
zaboravila Dantona. "Večeras se doista dosađujem." Ona uhvati

og brata ispod ruke te ga sasvim protiv njegove volje prisili da pro-
111 kroz plesnu dvoranu. Palo joj je na pamet da prisluškuje razgovor
i/ineđu osuđenog na smrt i Juliena.
Mnoštvo je bilo golemo. Ona ipak uspije da ih stigne u času kad se
274
275
Crveno i crno
Drugi dio - IX.
Altamira, na dva koraka ispred nje, približio stolu da uzme sladolec Govorio je Julienu i napola se okrenuo. Spazio je ruku u izvezenor odijelu koja je uzimala sladoled pokraj njegova. Vezivo je, čini s< pobudilo njegovu pozornost; posve se okrenuo da bi vidio osobu kc joj pripada ta ruka. U tom se trenutku u njegovim očima, tako ple menitim i tako bezazlenima, pojavio jedva primjetan izraz prezira. |
- Vidite li onog čovjeka - reče on prilično tiho Julienu - je princ d'Araceli, ambasador kraljevine ***. Jutros je od vaše ministra vanjskih poslova Francuske, gospodina de Nervala, zatra| žio moju ekstradiciju. Pazite, eno ga tamo, karta se. Gospodin Nerval je voljan izručiti me jer smo mi vama godine 1816. izručil dva-tri zavjerenika. Ako me vrate mome kralju, bit ću obješen roku dvadeset i četiri sata. A ščepat će me koji od ove lijepe brkat gospode.
- Bestidnici] - uzviknu Julien prigušenim glasom.
Matildi nije izmicala ni jedna riječ njihova razgovora. Njezine je dc sade nestalo.
- Nisu oni baš tako bestidni - prihvati grof Altamira.
- Govorio sam vam o sebi da vam dadem živ primjer. Gledaj| te princa d'Aracelija; svakih pet časaka pogleda svoje Zlatno runc nikako da se načudi što taj tričavi nakit vidi na svojim prsima. Tal jadni čovjek je u biti anakronizam. Prije sto godina Runo je bilfl izvanredno odlikovanje, no tada bi ono bilo previsoko da ga se cm| domogne. Danas čovjek plemenita roda treba biti Araceli da buc njime očaran. Da ga dobije, ne bi prezao da dade povješati cij(jedan grad.
- Zar ga je po tu cijenu dobio? - upita Julien sa strepnjom.
- Ne, ne baš sasvim - odgovori Altamira hladno - on je mo2 dao pobacati u rijeku tridesetoricu bogatih posjednika svoga kraja: koje se govorilo da su liberali.
- Kojeg li čudovišta! - reče Julien.
Gospođica de La Mole, nagnuvši glavu s najvećim zanimanjem, bil mu je tako blizu da umalo nije svojom lijepom kosom dodirival njegovo rame.
- Vi ste vrlo mladi! - odgovori Altamira. - Rekao sam vam imam sestru udanu u Provansi; ona je još lijepa, dobra je, blaga izvrsna majka obitelji, odana svim svojim dužnostima, pobožna, opet nije bogomoljka.
oKuda on to smjera?" upita se gospođica de La Mole.
- Ona je sretna - nastavi grof Altamira - bila je sretna godine 1815. Tada sam se kod nje skrivao, na njezinu posjedu u blizini An-tibesa; no u trenutku kad je doznala za smaknuće maršala Neya, počela je plesati!
- Je li to moguće? - upita Julien zaprepašteno.

- To je duh strančarstva - prihvati Altamira. - U XIX. stoljeću više nema pravih strasti, zato se ljudi u Francuskoj toliko i dosađuju. Počinjaju najveće okrutnosti, ali bez okrutnosti.
- Utoliko gore! - reče Julien. - Kad netko vrši zločine, mora ih barem vršiti s užitkom; to je jedino dobro na njima i samo se time mogu donekle opravdati.
Gospođica de La Mole zaboravljajući potpuno što duguje samoj *ebi, toliko se približila da se gotovo utisnula između Altamire i Juliena. Njezin brat, kojega je držala ispod ruke i koji je bio navikao da joj se pokorava, gledao je po dvorani i pravio se kao da ga je mnoštvo zaustavilo, da bi opravdao svoje zastajkivanje.
Imate pravo - reče Altamira - sve se čini bez užitka i sve se zaboravlja, čak i zločini. Mogu vam na ovom plesu pokazati desetak ljudi koji će zbog ubojstva biti osuđeni na vječno prokletstvo. Oni mi to zaboravili, a svijet također.
Mnogi su do suza ganuti ako njihov pas slomi nogu. Na Pere-Lachaiseu, kad bacaju cvijeće na njihov grob, kako vi to u Parizu šaljivo kažete, doznajemo da su posjedovali sve vrline hrabrih vitezova i slušamo o velikim djelima njihovih pradjedova koji su živjeli u iloba Henrika IV Ako usprkos nastojanju princa Aracelija ne budem obješen i ako ikada budem uživao svoj imutak u Parizu, pozvat ću vas na ručak s osmoricom ili desetoricom ubojica koji su štovani i nemaju grižnje savjesti.
Vi i ja bit ćemo na tom ručku jedini koji nisu okrvavili ruke: ali mene će prezirati i gotovo mrziti kao krvoločnu jakobinsku neman, .1 vas prezirati naprosto kao čovjeka iz naroda koji se uvukao u otmjeno društvo.
- Ništa nije istinitije! - reče gospođica de La Mole.
Altamira je začuđeno pogleda, a Julien je ne udostoji ni jednog pogleda.
- Imajte na umu da revolucija kojoj sam bio na čelu nije uspjela samo zato - nastavi grof Altamira - što nisam dopustio da padnu

tri glave i da se među naše pristaše podijeli sedam-osam milijuna, koji su se nalazili u blagajni od koje sam ja imao ključ. Moj kralj, koji danas gori od želje da me objesi, a koji mi je prije pobune govorio ti, bio bi mi dao veliku lentu svog ordena da sam dao odrubiti te tri glave i da sam razdijelio novac iz te blagajne. Jer ja bih, u najmanju ruku, polučio polovičan uspjeh, i moja bi zemlja dobila kakav-takav ustav... Tako je to na svijetu; sve je to kao partija šaha.
- Tada još niste poznavali igru - prihvati Julien vatrena pogleda.
- Ali sada...
- Sada bih dao odrubiti glave, hoćete reći, i ne bih bio žirondinac, kako ste mi to neki dan natuknuli?... Odgovorit ću vam - reče Altamira žalosno - kad u dvoboju ubijete kojeg čovjeka, što ni izdaleka nije tako gadno kao kad ga date smaknuti krvniku.

- Vjere mi - reče Julien - tko želi cilj, taj želi i sredstva. Da nisam beznačajan atom i da imam neku vlast, dao bih objesiti trojicu da spasim život četvorici.
Njegove su oči izražavale žar uvjerenja i prezir prema ništavnim] ljudskim predrasudama; one se sukobiše s pogledima gospođice de| La Mole, koja mu je bila posve blizu, ali njegov prezir ne samo da| se nije pretvorio u ljubaznost i uglađenost nego kao da se još i udvostručio.
To ju je duboko povrijedilo; ali sad više nije bilo u njezinoj moćii da zaboravi Juliena. Ona se ljutito udalji povukavši za sobom svogj brata.
"Moram piti pune i puno plesati", reče ona sebi; "izabrat ću ono štd je najbolje i po svaku se cijenu istaknuti. Baš dobro, evo čuvenogj drznika grofa de Fervaquesa!" Prihvatila je njegov poziv i zaplesali su. "Hajde da vidimo tko je od nas dvoje drskiji", pomisli ona. "AH da bih mu se mogla dobrano narugati, moram ga navesti da govori." Uskoro su svi ostali plesači četvorke plesali još samo zato da ne bi propustili ni jedan od Matildinih brzih, duhovitih i zajedljivih odgovora. Gospodin de Farvaques se zbunio te je umjesto misli nalazio samo elegantne riječi i prenemagao se. Matilda, koja je bila zlovoljna, ponijela se prema njemu okrutno, i on ju je zamrzio. Plesala je do zore i naposljetku je otišla strahovito umorna. Ali je u kočiji još i ono malo preostale snage bilo dovoljno da je rastuži i učini nesrc tnom. Julien ju je prezreo, a ona njega nije mogla prezirati. Julien se nalazio na vrhuncu sreće. Očaravala ga je, a da ni sam nijca

bio svjestan, glazba, cvijeće, lijepe žene, opća otmjenost i, pogotovu, vlastita mašta, koja je sanjarila o odlikovanjima za njega i o slobodi za sve. - Kako je lijep ovaj ples! - reče on grofu. - Nema ništa što bi mu nedostajalo.
- Nedostaje mu misao - odgovori Altamira.
Njegovo je lice odavalo prezir, koji je bio to oštriji što se opažalo da njegova uljudnost smatra za dužnost da ga sakrije.
- Tako je, gospodine grofe! Misao, zar ne, i to urotnička?
- Ja sam ovdje zbog svog imena. Ali u vašim salonima mrze misao. ()na ne smije nadmašiti duhom vodviljske stihove: samo je tada nagrađuju. Ima li čovjek koji misli energije i ako su njegove duhovite misli nove, vi ga nazivate cinikom. Nije li jedan od vaših sudaca tako nazvao Couriera? Strpali ste ga u zatvor, kao i Bćrangera. Sve što kod vas po svom duhu nešto vrijedi, to kongregacija predaje kaznenoj policiji, a otmjeno društvo joj pljeska.
To je stoga što vaše ostarjelo društvo iznad svega cijeni konvencionalnosti. Vi se nikada nećete izdignuti iznad vojničke hrabrosti; imat ćete Murate, ali nikada Washingtone. Ja u Francuskoj nalazim samo taštinu. Čovjek koji govoreći improvizira, lako izlane neku nesmotrenu misao, a domaćin onda drži da je osramoćen. Kod tih se riječi grofova kočija, kojom se Julien vozio kući, zaustavila pred palačom de La Mole. Julien je bio zaljubljen u svog zavjerenika. Altamira mu je učinio ovaj lijepi kompliment koji je očito potekao iz iskrena uvjerenja "U vas nema francuske lakoumnosti i vi

razumijete načelo korisnosti.)) Slučajno je Julien upravo prije dva dana bio gledao tragediju Casimira Delavignea Marino Faliero. "Nema li Israel Bertuccio više karaktera nego svi oni mletački plemići?" pitao se naš pobunjeni plebejac. "A ipak su tu ljudi kojih dokazano plemstvo seže sve do godine 700., jedino stoljeće prije Karla Velikoga, dok sve što je večeras na plesu kod gospodina de Retza bilo najplemenitije, potječe tek iz XIII. stoljeća, a i to nekako šepajući. I pokraj svih tih mletačkih plemića tako visoka podrijetla, sjećamo se baš Israela Bertuccia.
Zavjera ukida sve titule koje je stvorila društvena samovolja. Tu čovjek odmah stječe položaj koji mu određuje njegov način gledanja na smrt. Pa i sam duh gubi tu svoju vlast. Sto bi danas bio Danton, u ovom stoljeću Valenoda i Renala? Čak ni zamjenik državnog tužioca...

Ali što ja to govorim? Bio bi se prodao kongregaciji i bio bi ministar jer, uostalom, taj je veliki Danton krao. I Mirabeau se prodao. Na-poleon je u Italiji pokrao milijune; inače ne bi mogao dalje zbog neimaštine, kao Pichegru! Jedini La Favette nije nikada krao. Treba li krasti, treba li se čovjek prodati?" pitao se Julien. Na tom se pitanju zadržao. Ostatak noći proveo je čitajući povijest revolucije. Sutradan, pišući u knjižnici pisma, nije mogao misliti ni na što drugo doli na razgovor s grofom Altamirom.
"Zapravo", govorio je u sebi nakon duga sanjarenja, "da su ti španjolski liberali kompromitirali narod zločinima, ne bi ih bili tako lako istjerali. Oni su bili ohola i brbljava djeca... kao ja!" uzviknu najednom Julien kao da se trgnuo iza sna.
"A što sam ja tako veliko napravio da imam pravo suditi o tim jadnicima koji su se, naposljetku, jednom u životu usudili, koji su započeli nešto raditi? Ja sam nalik na čovjeka koji dižući se od stola kliče: 'Sutra neću ručati, ali me to neće spriječiti da budem snažan i veseo kao što sam danas!' Tko zna što čovjek osjeća na po' puta jednoga velikog pothvata?" Te je duboke misli prekinuo neočekivani dolazak gospođice de La Mole koja je ušla u knjižnicu. Bio je toliko uzbuđen divljenjem za velika svojstva Dantona, Mirabeua, Carnota, koji su umjeli ostati neporaženi, da se njegov pogled zaustavio na gospođici de La Mole, a da on nije mislio na nju, nije je pozdravio, pa čak je gotovo nije ni vidio. Kad su njegove velike razrogačene oči konačno zamijetile njezinu nazočnost, njegov pogled ugasne. Gospođica de La Mole je to s gorčinom zapazila.
Uzalud je tražila da joj dohvati svezak Velvjeva djela Povijest Francuske, koji je bio na najgornjoj polici, zbog čega je Julien otišao po najveće ljestve. Julien je približio ljestve, potražio svezak i pružio joj ga, a da još nije mogao na nju misliti. Kad je vraćao ljestve na mjesto, udario je u pretjeranoj žurbi laktom o staklo ormara za knjige; zveket krhotina koje su padale na pod napokon ga je probudio. Nastojao

se ispričati gospođici de La Mole; htio je biti uljudan, i bio je samo uljudan. Matilda je jasno vidjela da ga je uznemirila i da bi on volio sanjariti o onome što ga je zaokupljalo prije njezina dolaska, nego s njom razgovarati. Pošto ga je dugo gledala, polagano se udaljila. Julien je gledao za njom. Uživao je u razlici između jednostavnosti njezine sadašnje haljine i veličanstvene elegancije haljine što ju je imala dan prije. Razlika između jednog i drugog izražaja lica bila je gotovo isto tako uočljiva. Pogled te djevojke, koja je na plesu kod vojvode de Retza bila tako ohola, bio je upravo tužan i kao da moli. "Zaista", pomisli Julien, "ta crna haljina još više ističe ljepotu njezina stasa. Ona ima kraljevsko držanje, ali zašto je u crnini? Zapitam li koga za razlog toj crnini, mogao bih time opet počiniti kakvu nesmotrenost." Potpuno je izronio iz dubina svog oduševljenja. ooMoram iznova pročitati sva pisma koja sam jutros napisao; bogzna kakve ću nepromišljene riječi i gluposti u njima naći!" Dok je s napetom pažnjom čitao prvo od tih pisama, začuo je pokraj sebe šušta-njr svilene haljine i naglo se okrenuo; gospođica de La Mole bila je ni dva koraka od njegova stola i smijala se. To ponovno prekidanje n.iljutilo je Juliena.
Mo se Matilde tiče, ona je živo osjetila da tom mladiću ništa ne /nači; njezin je smijeh trebao da prikrije njezinu zabunu; to joj je uspjelo.
- Očito ste mislili na nešto vrlo zanimljivo, gospodine Sorele. Možda na kakvu čudnu dogodovštinu koja nam je poslala u Pariz grofa Altamiru? Recite mi o čemu se radi; gorim od želje da to saznam. Hit ću diskretna, kunem vam se! - I sama se začudila kad je čula Uo je izgovorila. Sto, zar ona da moli jednog podčinjenog! Dok se njezina zbunjenost povećavala, ona je naoko bezbrižno rekla:
- Tko je to uspio da vas, koji ste obično tako hladni, pretvori u nadahnuto biće, u neku vrstu Michelangelova proroka?
'lb živo i neumjesno pitanje duboko je povrijedilo Juliena i vratilo mu svu njegovu ludost.
- Je li Danton dobro činio što je krao? - reče joj on naglo i s izrazom lica koji je bivao sve divljiji. - Je li trebalo da revolucionari l'ijemonta i Španjolske zločinima kompromitiraju narod; da ljudima Ik'z zasluga daju sve položaje u vojsci, sva odlikovanja? Ne bi li se ljudi koji bi nosili ta odlikovanja bojali kraljeva povratka? Je li trebalo riznicu u Torinu izložiti pljački? Ukratko, gospođice - reče on približavajući joj se strašna lica - mora li čovjek koji hoće sa zemlje potjerati neznanje i zločin, harati kao vihor i nasumce činiti zlo? Matilda se uplašila, nije mogla podnijeti njegov pogled te je uzma-knula dva koraka. Jedan ga je čas promatrala; zatim je, zastidjevši se svog straha, laganim korakom izišla iz knjižnice.

X.
Kraljica Margareta

Ljubavi1. U kakvoj ludosti ne bismo nalazili zadovoljstva ako ti te
hoćešt Pisma portugalske redovnici
Julien je još jednom pročitao svoja pisma. Kad je zvono pozvalo ručak, on je pomislio: "Kako mora da sam ispao smiješan u očima pariške lutke! Koje li ludosti, reći joj zaista ono što sam mislio! Noj možda ludost i nije bila tako velika. Istina je u tom slučaju bila dostojj
na mene.
A zašto je došla da me ispituje o intimnim stvarima! Njezino je pitanje
bilo neumjesno, ona se ogriješila o uljudnost. Moje misli o Dantoni
nisu sastavni dio službe za koju me njezin otac plaća."
Stigavši u blagovaonicu, Julien je zaboravio na svoju zlovolju kad j<
opazio duboku crninu gospođice de La Mole, koja mu je to više udari^
la u oči što nitko drugi od obitelji nije bio odjeven u crno.
Poslije ručka posve ga je napustio zanos kojemu se cijeloga dana nij<
mogao oteti. Srećom je na ručku bio i onaj akademik koji je znao
tinski. "Evo čovjeka", pomisli Julien, "koji će mi se još najmanje rugat
ako pitanje o crnini gospođice de La Mole bude neprikladno kao št
to pretpostavljam.))
Matilda ga je gledala s čudnovatim izrazom lica. "To je, evo, ona kok"
terija ovdašnjih žena koju mi je opisala gospođa de Renal", reče Julier
sebi. "Nisam jutros bio ljubazan prema njoj, nisam popustio njezini
prohtjevu da razgovara sa mnom. Zbog toga mi je vrijednost u njezi^
nim očima porasla. Đavo tu bez sumnje ništa ne gubi. Poslije će mi
njezina oholost puna prezira svakako osvetiti. Od nje se može svašt
>živjeti. Ne bi mogla biti gora. Kako li je bila posve drukčija ona koju
lm izgubio! Kakva ljupka narav! Kakva prostodušnost! Ja sam njezine misli znao prije nje same, gledao sam kako se rađaju; u njezinu sam u imao samo jednog protivnika: bojazan da joj ne umru djeca. Bila i o razumna i prirodna ljubav, koja je godila čak i meni koji sam zbog trpio. Bio sam budala. Predodžbe koje sam sebi stvarao o Parizu,
'irčile su me da cijenim onu plemenitu ženu.
¦ >ic li razlike, Božе moj! Sto nalazim ovdje? Praznu i oholu taštinu,
' nijanse samoljublja i ništa više."
;oše se od stola. "Ne smijem dopustiti da mi otmu mog akademi-, pomisli Julien.
Približio mu se dok su svi išli u vrt te se blagim i niznim glasom pridružio njegovoj
srdžbi zbog uspjeha Hernanija.
- Da bar živimo u vrijeme tajnih kraljevskih naloga o uhićenju!...
- reče on.
- Tada se on ne bi bio usudio! - poviče akademik učinivši kretnju
¦'[nit Talme.
Jedavši jedan cvijet, Julien je citirao nekoliko riječi iz Vergilijevih
"orgica i izrazio mišljenje da ništa nije ravno stihovima Delillea.
1 kratko, on je na sve načine laskao akademiku. Nakon toga reče, to-

' 11 i/e posve ravnodušno: - Čini se da je gospođica de La Mole nasli-
Tilila nekog ujaka za kojim nosi crninu.
Sto! Vi ste član ove kuće, a ne znate za njezinu ludost? - zapita ikademik i naglo se zaustavi. - Zaista je čudnovato da joj majka dopušta takve stvari. Ali, među nama budi rečeno, u toj se kući baš ne 'illikuju snagom karaktera. Gospođica Matilda ga posjeduje za sve n)ih zajedno, i oni svi plešu kako ona svira. Danas je 30. travnja - reče akademik, zaustavi se i lukavo pogleda Juliena. Julien se smješkao najduhovitije što je mogao.
o Kakva li veza može postojati između okolnosti da svi plešu kako ona wira, crne haljine i 30. travnja?" mislio je on. "Čini se da sam gluplji nego što sam i slutio."
Priznat ću vam... - reče on akademiku, a njegov ga je pogled i tlalje ispitujući promatrao. - Prošećimo se vrtom - reče akademik naslućujući s ushićenjem priliku za dugo i elegantno pripovijedanje.
Sto! Zar je moguće da vi ne znate što se odigralo 30. travnja IS74.?
A gdje? - upita Julien zapanjeno.
Na Trgu Greve.

Julien je bio toliko začuđen da mu ta riječ nije ništa objasnila. Ra-j doznalost i očekivanje nečeg tragičnog, što je bilo toliko u skladu si njegovom naravi, unijelo je u njegove oči onaj sjaj koji pripovjedač voli] vidjeti kod svog slušatelja. Akademik je bio oduševljen što je našao j neupućeno uho te je nadugo pričao Julienu kako su 30. travnja 1574*j najljepšem mladiću svog stoljeća, Bonifaceu de La Moleu i njego\ prijatelju Hanibalu de Coconassu, pijemontskom plemiću, odrubij glavu na Trgu Greve.
La Mole je bio obožavani ljubavnik kraljice Mar garete Navarske. - A treba znati - doda akademik - da se gospe ca de La Mole zove Matilda-Margareta. La Mole je istodobno bio lji bimac vojvode od Alengona i blizak prijatelj navarskog kralja, kasnij^ Henrika IV, muža svoje ljubavnice. Na pokladni utorak godine 157' dvor se nalazio u Saint-Germainu s jadnim kraljem Karlom IX. koj je bio na samrti. La Mole je htio osloboditi prinčeve, svoje prijatelj" koje je kraljica Katarina de Medici držala na dvoru kao zatočenil Uputio je dvije stotine konja pod bedeme Saint-Germaina; vojvodi| od Alengona spopao je strah, i La Mole bude predan krvniku. Ali ono što je dirnulo gospođicu Matildu - ona mi je to sama pril znala prije sedam-osam godina, kad joj je bilo dvanaest - jer to j{ glava, glava!... - I akademik podiže pogled prema nebu. - Ono št je nju potreslo u toj političkoj katastrofi, to je da se kraljica Margaret Navarska, skrivena u kući na Trgu Greve, usudila od krvnika zatražit glavu svog ljubavnika. A iduće noći, u ponoć, ponijela je tu glavu svojoj kočiji da je sama zakopa u nekoj kapelici na podnožju brežuljl Montmartre.

- Je li to moguće? - uzvikne Julien potresen.
- Gospođica de La Mole prezire svog brata jer on, kao što vidite nimalo ne misli na tu staru povijest i 30. travnja ne oblači crnini Od vremena tog znamenitog smaknuća, da bi se sačuvala uspomer na prijateljstvo de La Molea prema Coconassu, koji se, kao Talijar zvao Hanibal, svi muškarci te obitelji nose to ime. A taj je Coconass
- doda akademik tišim glasom - po pričanju samog Karla IX., 24. kolovoza 1572. jedan od najokrutnijih ubojica. Ali kako je moguć da vi, dragi moj Sorele, koji sjedite za stolom ove kuče, ništa o tor ne znate?
- Zato je, dakle, gospođica de La Mole za stolom dva puta nazva svog brata Hanibal. Mislio sam da nisam dobro čuo.
- To je bilo predbacivanje. Čudnovato da markiza dopušta takve U dosti... Muž te djevojke koješta će doživjeti.
Na te je riječi nadovezao pet-šest satiričnih fraza. Veselje i neprijateljstvo koji su blistali u akademikovim očima neugodno su dirnuli Juliena. "Nas smo dvojica, eto, kao služinčad koja ogovara gospodare" pomisli on. "Ali kod tog čovjeka iz akademije ničemu se ne moram čuditi."
Jednoga ga je dana bio zatekao gdje kleči pred markizom de La Mole;
molio ju je za duhansku koncesiju za nekog svog nećaka iz provinci-
Uvečer ga mala sobarica gospođice de La Mole, koja je Julienu
I varala kao nekad Eliza, uvjeri kako njezina gospodarica nipošto nije
nikla crninu zato da bi privukla poglede. Toj je nastranosti korijen u
i'/inu karakteru. Ona zaista voli tog La Molea, ljubljenog ljubavnika
iiduhovitije kraljice svog stoljeća, koji je umro jer je htio oslobodi-
¦voje prijatelje. I to kakve prijatelje. Prvog princa kraljevske krvi i
li'lirika IV
iviknut na savršenu prirodnost koja je izbijala iz cjelokupna ponaša-11 gospođe de Renal, Julien je imao dojam da se sve Parižanke samo u'nemažu, i čim je bio malo sjetan, nije znao što bi govorio s njima. ¦ ospođica de La Mole bila je iznimka.
iila je prestao da onu vrstu ljepote koja dolazi od otmjena držanja mitra dokazom hladnoće srca. Počeo je voditi duge razgovore s go-
I 'đicom de La Mole, koja bi se gdjekada poslije ručka šetala s njim vrtu pred otvorenim prozorima salona. Jednog mu je dana rekla da
I1 ;i povijest d'Aubignea i Brantomea. "Čudna lektira", pomisli Julien. \ markiz joj ne dopušta da čita romane Waltera Scotta!"
1 i Inog mu je dana pričala, a oči joj se sjajile od onog zadovoljstva koje irdoči o iskrenom divljenju, djelo neke mlade žene iz doba Henrika
II., što ga je upravo pročitala u Estoileovim Memoarima: zatekavši *)g muža u nevjeri, probola ga je bodežom. ilien je bio polaskan. Ta djevojka koja je bila okružena tolikim po-
I < 'vanjem i koja je, po akademikovim riječima, zapovijedala cijeloj 'u'i, udostojila se s njime razgovarati na način koji se gotovo mogao
I1 nitrati prijateljskim.

Prevario sam se", pomislio je uskoro Julien; "nije to bliskost; ja sam
.mio pouzdanik iz tragedije; ona osjeća potrebu da s nekim govori. U
>>voj me obitelji smatraju učenim. Čitat ću Brantomea, d'Aubignea,
1 stoilea! Moći ću opovrgnuti neke anegdote o kojima mi priča gospođi-
< .i de La Mole. Želim prekinuti s tom ulogom pasivnog pouzdanika."

Malo-pomalo njegovi razgovori s tom mladom djevojkom tako dostojanstvena, ali istodobno i tako neusiljena držanja postadoše zanimljiviji. Zaboravio je svoju tužnu ulogu pobunjena plebejca. Vidio je da ona mnogo zna, pa čak i da je razborita. Nazori koje mu je izlagala u vrtu veoma su se razlikovali od onih koje je izražavala u salonu. Gdjekad je pred njim pokazivala oduševljenje i iskrenost koji su bili u savrši noj suprotnosti s njezinim uobičajenim ponašanjem, tako ponositim hladnim.

- Ratovi Lige su herojsko doba Francuske - reče mu ona jedno; dana, a u očima joj je blistao duh i oduševljenje. - Tada se svat borio da postigne ono što želi, da omogući pobjedu svoje stranke, ne samo da naprosto zaradi odlikovanje, kao u vrijeme vašeg car; Priznajte da je tada bilo manje sebičnosti i sitničavosti. Ja volim stoljeće.

- A Boniface de La Mole bio je junak tog stoljeća - reče joj on.

- Bio je barem ljubljen onako kako je, možda, divno biti ljubljen. Ki joj ženi u ovo naše doba ne bi godilo dodirnuti glavu svoga pogubljen ljubavnika?

Gospođa de La Mole pozva svoju kćer. Licemjerstvo se, da bi bili korisno, mora skrivati, a Julien je, kako smo vidjeli, gospođici de Mole napola otkrio da se divi Napoleonu. "To je ona golema prednost koju oni imaju pred nama", govorio je J lien u sebi ostavši sam u vrtu. "Povijest njihovih predaka diže ih iznai običnih svakidašnjih osjećaja i ne moraju neprestano misliti na svoji držanje. Koje li bijede!" doda on ogorčeno. "Ja sam nedostojan da ral zmišljam o tim velikim stvarima. Moj je život samo niz licemjersta jer nemam tisuću franaka rente da kupim kruh."

- O čemu sanjarite, gospodine? - upita ga Matilda koja se trč vratila.

Julienu je već dodijalo da prezire samoga sebe. Iz ponosa je otvoreni izrekao svoju misao. Zacrvenio se govoreći o svom siromaštvu tak bogatoj djevojci. Nastojao je svojim ponosnim tonom jasno istaknu kako ništa ne traži. Nikada se još Matildi nije učinio tako lijep; našla j u njemu izraz osjećajnosti i iskrenosti koji mu je često nedostajao. Nepuni mjesec dana nakon toga Julien se zamišljeno šetao vrtom palače de La Mole; ali s njegova je lica nestalo tvrdoće i filozofske nadut sti koju je na nj bio utisnuo osjećaj neprestane podređenosti. Upravi je bio otpratio do vrata salona gospođicu de La Mole, koja je tvrdila

je ozlijedila nogu trčeći s bratom.

"Oslonila se na moju ruku na zaista čudnovat način", govorio je Julien sobi. "Jesam li ja umišljen ili je istina da joj se sviđam? Ona me sluša s tako blagim izrazom lica, čak i onda kad joj priznajem sve patnje svog ponosa! I to ona, koja je prema svima tako ohola! U salonu bi se veoma čudili kad bi vidjeli to njezino lice. Sasvim je sigurno da ni prema kome ne pokazuje tu blagost i dobrotu."
I nlien je nastojao da ne preuveličava sebi važnost toga čudnovatog pri-lateljstva. Sam ga je uspoređivao s naoružanim mirom. Svaki dan kad bi se susreli, prije nego što bi nastavili s razgovorom gotovo intimno kao dan prije, oni kao da bi se zapitali: "Hoćemo li danas biti prijatelji ili neprijatelji?" Julien je dobro znao da bi sve bilo izgubljeno kad bi i lopustio da ga ta tako ohola djevojka ma i jedan jedini put nekažnjeno
I1 vrijedi. "Ako treba da se zavadimo, nije li bolje da to učinim odmah, braneći osnovna prava svog ponosa, nego odbijajući znakove prezira koji će se smjesta pojaviti čim i najmanje zanemarim ono što dugujem svom osobnom dostojanstvu?))
Matilda je nekoliko puta, kad je bila loše raspoložena, pokušala govoriti s njim tonom velike dame; ona je u te svoje pokušaje unosila neobično lukavstvo, no Julien ih je bezobzirno odbijao. Irđnog ju je dana oštro prekinuo. - Ima li gospođica de La Mole što zapovjediti tajniku svog oca? - upita je on. - Njemu je dužnost da >luša njezine zapovijedi i da ih s poštovanjem izvrši. Ali on nije dužan s njom razgovarati. On nije plaćen zato da joj priopćuje svoje misli. lakvo ponašanje i čudnovate sumnje koje su se Julienu nametale, raspršile su dosadu što ga je redovito obuzimala u tom salonu koji je bio tako veličanstven, ali u kojem se čovjek svega bojao i gdje nije bilo /.^odno da se ičim šali.
(Bilo bi zabavno da me voli! No, voljela me ona ili ne", nastavljao je u mislima Julien, "ja imam za blisku pouzdanicu duhovitu djevojku pred kojom vidim da strepi čitava kuća, a
markiz de Croisenois više od svih ostalih. Taj mladić, tako uljudan, tako blag i tako hrabar, koji ima sve prednosti podrijetla i bogatstva od kojih bi i jedna jedina bila dovoljna da me usreći, ludo je u nju zaljubljen i treba da se njome oženi. Koliko mi je samo pisama gospodin de La Mole naredio da napišem dvojici bilježnika radi sklapanja inidbenog ugovora! A ja, koji sam s perom u ruci u tako podređenu l >oložaju, dva sata poslije, ovdje u vrtu, odnosim pobjedu nad tim mla-

dićem dostojnim ljubavi. Jer zaista, znaci su njezine sklonosti očiti i neposredni. No, možda ona u njemu mrzi budućeg muža; dovoljno je ohola za to. A dobrotu koju mi iskazuje, uživam, možda, kao podređeni pouzdanik!
Ali ne, ili sam lud, ili mi ona udvara; što sam prema njoj hladniji i uljudniji, to me ona više traži. To bi mogla biti i neka smišljena igra, neko prenemaganje; ali ja opažam kako joj pogled oživi kad se iznenada pojavim. Znaju li se Parižanke do te mjere pretvarati? Stp me se tičel Privid govori meni u prilog; uživajmo u prividul Bože moj, kako je lijepa! Kako

mi se sviđaju njezine velike modre oči kad ih gledam izbli2 i kad one mene gledaju, kao što to često čine. Koje li razlike između| ovog proljeća i lanjskog, kad sam među tri stotine zlobnih i prljavi! licemjera živio nesretan i održavao se jedino snagom svoje volje! Bic sam gotovo isto toliko zao kao i oni." U danima sumnje mislio je: "Ta mi se djevojka ruga. U sporazumu s bratom zbija sa mnom šalu. Ali opet, reklo bi se da toliko prezire nedostatke energije tog brata. 'On je hrabar, i to je sve', govori mi. 'U njega nema ni jedne misli koja bi se usudila udaljiti od mode.' Uvijek ga ja moram uzimati u obranu. Devetnaestogodišnja djevojka! Može li djevojka u toj dobi svakog trenutka u danu biti vjerna licemjerstvu koje je sebi propisala? U drugu ruku opet, grof Norbert se uvijek udalji kad gospođica de La Mole upre u me svoje velike modre oči s nekim čudnovatim izražajem. To mi je sumnjivo; ne vrijeđa li ga možda što njegova sestra odlikuje jedno služinče njihove kuće? Ta čuo sam da vojvoda de Chaulnes tako o meni govori." Kad bi se toga sjetio, srdžba bi zamijenila svaki drugi osjećaj. "Je li to kod tog luckastog vojvode ljubav za stari način izraza vanj a?"
"Da, ona je lijepa!" nastavljao je Julien s pogledom tigra. "Imat ću je, a | zatim nestati i teško onome tko me bude sprečavao u bijegu!" Ta je misao posve zaokupila Juliena; nije više mogao misliti ni na što| drugo. Dani su mu prolazili kao sati. Svaki put kad bi nastojao prihvatiti se nekog ozbiljnog posla, njegova bi misao napuštala sve, i on bi se četvrt sata kasnije trgnuo ustreptala srca, pomućene glave i s jednom misli: "Voli li me ona?"

XI.

Moć mlade djevojke

Divim se njezinoj ljepoti, ali se plašim njezina duha.

Merimee

Da je Julien ono vrijeme što ga je trošio na to da uveličava Matildinu ljepotu ili da se ljuti na oholost koja je bila svojstvena njezinoj obitelji, a koju je ona radi njega zatomljivala, radije upotrijebio na to da promatra što se događa u salonu, shvatio bi u čemu je njezina moć nad svima koji je okružuju. Čim se netko gospođici de I.a Mole ne bi svidio, znala ga je kazniti podrugivanjem, tako odmjerenim, tako dobro odabranim, naoko tako pristojnim i u pravi 1renutak izrečenim, da je uvreda svakog časa i što se o njoj više misi i bivala sve veća i malo-pomalo postajala strašna za povrijeđeno samoljublje. Kako nije pridavala nikakve vrijednosti mnogo čemu sto je bilo predmet ozbiljnih želja ostale obitelji, to je ona u njihovim očima bila uvijek hladnokrvna. Aristokratske ti je salone ugodno spomenuti kad iz njih izlaziš, ali to je sve; uglađenost ti sama po sebi nešto znači samo prve dane. Julien je to osjetio: nakon prvog ushićenja, prvo iznenađenje. "Uljudnost je samo odsutnost srdžbe koju bi sa sobom donijelo nepristojno ponašanje", pomislio \c on. Matilda se često dosađivala; možda bi se ona svugdje dosađivala. Zato je za nju bila zabava i pravo zadovoljstvo da smisli koju podrugljivu primjedbu.

Možda je zato da bi imala malo zabavnije žrtve nego što su to njezin djed i baka, akademik i još pet-šest podčinjenih koji su joj se dodvoravali, davala nade markizu de Croisenoisu, grofu de Ca-\ l usu, dvojici-trojici najuglednjih mladića. Oni su za nju bili samo

novi ciljevi podrugljivih primjedbi.
Teško nam je priznati, jer volimo Matildu, da je od nekolicine njih primala pisma i da im je koji put i odgovarala. Ali odmah dodajemo da je ona iznimka što se tiče običaja ovog stoljeća. Pitomicama plemićkog samostana "Sacre-Coeur" uglavnom se ne može predbaciti nedostatak opreznosti.
Jednog je dana markiz de Croisenois vratio Matildi pismo koje bi je moglo prilično kompromitirati, a koje mu je ona dan prije napisala. Bio je uvjeren da će tim dokazom velikog opreza znatno popraviti svoj položaj. Ali ono što je Matilda u svom dopisivanju voljela, bila je baš neopreznost. Uživala je u tome da se poigrava svojom sudbinom. Šest tjedana poslije toga nije ga oslovljavala. Pisma tih mladića su je zabavljala; ali ona su, po njezinu mišljenju, vrlo sličila jedno na drugo. U njima je uvijek bila riječ o najdubljoj i najsjetnijoj ljubavi.
- Svi su oni isti, savršen muškarac spreman da krene u Palesti- govorila je svojoj rođakinji. - Poznajete li išta dosadnije?
nu
To su, dakle, pisma koja ću primati cijelog života1. Ta će se pisma mijenjati samo svakih dvadeset godina u skladu sa zanimanjem koje je upravo u modi. U doba Carstva ona sigurno nisu bila tako bezbojna. Tada su svi ti mladići iz visokog društva vidjeli ili činili djela u kojima je doista bilo veličine. Vojvoda od N..., moj ujak, sudjelovao je kod Wagrama.
- Pa zar je zato da se zada udarac sabljom potrebno imati duha? A kad jednom zbilja zadaju koji udarac, onda tako često o tome govore! - reče gospođica de Sainte-Heredite, Matildina rođakinja.
- Ali meni ti opisi bitaka čine zadovoljstvo. Biti u pravoj bici, u Napoleonovoj bici, u kojoj je pobijeno deset tisuća vojnika, to je dokaz hrabrosti. Izložiti se opasnosti, to uzdiže duh i spašava ga od dosade u koju su, čini se, utonuli moji jadni obožavatelji. A ta je dosada zarazna. Kojemu između njih pada na pamet da učini nešto izvanredno? Oni nastoje dobiti moju ruku, lijepog li junaštva! Ja sam bogata i moj će otac pomoći svom zetu da napreduje. Ah, kad bi on bar mogao naći jednoga koji bi bio ma i malo zabavan!
Matildini živi, jasni i slikoviti pogledi kvarili su, kako se vidi, njezin način govora. Cesto je u očima njezinih uglađenih prijatelja neka njezina riječ bila vrlo nezgodna. Da je bila manje u modi, bili bi sebi gotovo priznali da je njezin način izražavanja odviše slikovit i

nepriličan za žensku nježnost.
Ona je zaista bila vrlo nepravedna prema lijepim kavalirima što šeću Bulonjskom šumom. U budućnost nije gledala sa strahom - to

bi bio živ osjećaj - nego s odvratnošću koja je u njezinoj dobi vrlo rijetka.
Što je mogla željeti? Bogatstvo, visoko podrijetlo, duhovitost, ljepotu? Sudeći po onome što se govorilo i što je ona sama mislila, slučaj je njoj sve to obilno podijelio.
To su, eto, bile misli nasljednice kojoj su u četvrti Saint-Germain najviše zavidjeli, u doba kad je počela u šetnjama s Julienom nalaziti zadovoljstvo. Iznenadio ju je njegov ponos; divila se snalažljivosti toga mladoga građanina. "On će umijeti postati biskup, kao opat Maury", mislila je.
Uskoro ju je stao zanimati onaj iskreni i nenamješteni otpor kojim je naš junak dočekivao mnoge njezine misli; razmišljala jeo njemu; svojoj je prijateljici pričala nasitnije pojedinosti tih razgovora i uvidjela je kako joj nikada neće uspjeti da ih posve vjerno prikaže. Odjednom se pojavi u njoj jedna misao: "Imam sreću da ljubim", reče ona jednoga dana sebi u zanosu nevjerojatne sreće. "Ja ljubim, ja ljubim, to je jasno! Gdje da mlada, lijepa, duhovita djevojka mojih godina nađe uzbuđenje ako ne u ljubavi? Uzalud sve, nikad ja ne bih osjetila ljubav za Croisenoisa, Cavlusa i tutti quanti.1 Oni su savršeni, možda i suviše savršeni, ali su mi dosadni." U mislima je ponovila opise strasti koje je pročitala u Manoni Le-scaut, u Novoj Heloisi, u Pismima portugalske redovnice itd., itd. U pitanju je bila, naravno, samo velika strast; površna je ljubav bila nedostojna djevojke njezine dobi i njezina roda. Ljubavlju je ona nazivala samo onaj herojski osjećaj što se nalazio u doba Henrika II. i Bassompierrea. Takva se ljubav nije bijedno povlačila pred zaprekama, nego je, naprotiv, poticala na velika djela. "Koje li nesreće za mene što sada nema pravog dvora, kao što je to bio dvor Katarine de Medici ili Luja XIII.! Osjećam se sposobnom za sve što je najsmionije i najveće. Što ja ne bih znala učiniti od kralja hrabrog poput Luja XIII. koji bi uzdisao do mojih nogu! Povela bih ga u Vendeju, kako to često kaže barun de Tolly, i on
Za sve ostale.

bi opet osvojio svoje kraljevstvo; zatim ne bi više bilo ustava... a Julien bi mi pomogao. Sto njemu nedostaje? Ime i bogatstvo. On bi sebi stvorio ime i stekao bi bogatstvo.
Croisenois ima sve, a ipak će cijelog života biti samo vojvoda napola desničar, napola liberal, stvorenje neodlučno, uvijek daleko od krajnosti i prema tome svugdje drugo po redu. Koje veliko djelo ne predstavlja, u času kad se započinje, krajnost? Tek kad je dovršeno, čini se običnim ljudima moguće. Da, mojim će srcem zavladati ljubav sa svim svojim čudesima; osjećam to po žaru koji me prožima. Nebesa su mi morala dati tu milost. Nisu ona uzalud skupila u jednom biću sve prednosti. Moja će sreća biti dostojna mene. Ni jedan moj dan neće biti posve nalik na jučerašnji. Već u tome ima veličine i hrabrosti što se usuđujem ljubiti čovjeka koji je po svom društvenom položaju toliko udaljen

od mene. Vidjet ćemo hoće li on i nadalje biti mene vrijedan. Kad u njemu opazim prvu slabost, napustit ću ga. Djevojka mog roda, s viteškim karakterom koji mi pridaju (to su bile riječi njezina oca), ne smije se ponašati kao budala.
Ne bi li baš to bila uloga koju bih igrala kad bih voljela markiza de Croisenoisa? Doživjela bih novo izdanje sreće mojih rođaka koje tako prezirem. Već unaprijed znam sve što bi mi rekao jadni markiz i sve što bih mu morala odgovoriti. Kakva je to ljubav od koje se zijeva? To bi bilo isto kao da sam bogomoljka. Potpisala bih ugovor, kao moja najmlađa rođakinja, pri čemu bi se moj djed i baka raznježili, ako se ne bi naljutili zbog nekog posljednjeg uvjeta što bi ga uoči vjenčanja bilježnik protivne strane ubacio u ugovor."

Drugi dio-XII.

XII.

Možda je on neki Danton?

Potreba za nespokojstvom bila je u naravi lijepe Margarete de Valois, moje tetke, koja se uskoro udala za kralja od Navare, koji sada vlada francuskom pod imenom Henrika IV Sva je tajna karaktera te ljubazne princeze bila u potrebi da se poigrava; to je razlog njezinim svađama i mirenjima s braćom već u dobi od šesnaest godina. A čime djevojka može da se poigrava? Onim što joj je najdragocjenije: svojim glasom, ugledom cijeloga svog života! Memoari vojvode od Angoulemea, nezakonitog sina Karla IX.

(dzmeđu Juliena i mene nema potpisa ni na kakvu ugovoru, nema bilježnika; sve je herojsko, sve će biti plod slučaja. Jedino što Julien nije plemić, inače je to kao ljubav Margarete de Valois prema mladom La Moleu, najodličnijem čovjeku svoga doba. Zar je moja krivnja što se mladići s dvora tako strogo drže onog što dolikuje da problijede pri samoj pomisli na kakvu malu neobičnu pustolovinu? Malo putovanje u Grčku ili Afriku za njih je vrhunac smjelosti, a i to poduzimaju samo u skupinama. Čim vide da su sami, hvata ih strah, i to ne od beduinskih kopalja, nego od toga da ne ispadnu smiješni; taj ih strah dovodi do ludila.

Moj mali Julien, naprotiv, voli sve sam poduzimati. Nikada tom izvanrednom stvorenju ne pada na um da od drugih ljudi zatraži podršku ili pomoć! On ljude prezire i zato ja njega ne prezirem. Kad bi Julien pokraj svog siromaštva bio plemić, moja bi ljubav bila obična glupost, neukusna mezalijansa. Ja bih je odbacila jer bi joj nedostajalo ono što je bitno za velike strasti: neizmjernost teškoće koju valja savladati i mračna neizvjesnost ishoda."

Gospođica de La Mole bila je tako zaokupljena tim lijepim razmatranjima da je sutradan pred markizom de Croisenoisom i svojim bratom posve nesvjesno hvalila Juliena. Njezina rječitost ih je povrijedila.

- Dobro se čuvajte tog mladića koji ima toliko energije - uzvikne njezin brat. - Ako opet dođe do revolucije, sve će nas giljotinirati.

Ona ne odgovori na to, nego se požuri narugati im se zbog njihova

straha od energije. To je zapravo strah da ne naiđeš na nešto nepredviđeno, bojazan da ne ostaneš bespomoćan pred nečim neočekivanim...
- Uvijek i uvijek, gospodo, taj strah od smiješnosti, tog čudovišta koje je, na nesreću, umrlo 1816. godine.
- Nema više smiješnoga u zemlji u kojoj postoje dvije stranke - govorio je gospodin de La Mole.
Njegova je kći razumjela tu misao.
- Tako ćete se vi, gospodo - reče ona Julienovim neprijateljima - cijelog života mnogo strašiti, a zatim će vam reći: "To ne bijaše vuk, već samo njegova sjena."
Matilda ih uskoro ostavi. Zgrozila se od riječi svoga brata; jako su je uznemirile, ali je već sutradan u njima vidjela najljepšu pohvalu. "U ovom stoljeću, u kojem je svaka energija mrtva, njegova ih energija plaši. Reći ću mu što je moj brat kazao; da vidim što će odgovoriti. Ali odabrat ću trenutak kad mu pogled bude plamtio. Tada mi ne može lagati.
"Možda je on neki Danton?" doda ona nakon dugog i neodređenog sanjarenja. "E, pa dobro! Da revolucija opet plane; kakvu bi ulogu odigrali Croisenois i moj brat? Već je unaprijed odlučeno: uzvišena rezignacija. Bili bi herojski jaganjci koji bi se bez riječi dali zaklati. Oni bi se još i umirući bojali samo toga da se ne ogriješe o dobar ukus. Moj bi mali Julien prostrijelio mozak jakobincu koji bi ga došao uhititi, ako bi bilo i malo nade da će se spasiti. Ta on se ne boji da će počiniti nešto neukusno."
Ta je posljednja riječ potakne na razmišljanje, probudi u njoj bolne uspomene i oduže joj svu smjelost. Podsjetila ju je na podrugivanje gospode Cavlusa, Croisenoisa, de Luza i njezina brata. Ta su gospoda jednoglasno predbacila Julienu popovsko držanje: ponizno i licemjerno. "Ali", nastavi ona odjednom, a pogled joj zablista od radosti, "gorčina i učestalost njihovih podrugivanja dokazuju, njima usprkos, da je to najodličniji muškarac kojega smo ove zime vidjeli. Zar su važni njegovi nedostaci i mane? U njemu ima veličine i to ih vrijeđa, njih koji su

inače tako dobri i tako blagi. Istina je da je siromašan i da se spremao za svećenika; oni su zapovjednici eskadrona i nisu morali učiti; to je puno lakše.
Usprkos svim nedostacima što ih ima zbog svog vječitog crnog odijela i zbog te popovske fizionomije, koju siromašni mladić mora imati ako neće umrijeti od gladi, njegova im vrijednost ulijeva strah, to je jasno. Pa i te popovske fizionomije nestaje čim nekoliko trenutaka ostanemo sami. A kad ta gospoda kažu nešto što smatraju duhovitim i neočekivanim, ne pogledaju li najprije Juliena? To sam vrlo dobro opazila. A ipak znaju da on nikada s njima ne razgovara, osim ako ga nešto pitaju. Jedino mene oslovljava, jer drži da imam plemenitu dušu. Na njihove primjedbe uzvraća upravo onoliko koliko to zahtijeva pristojnost i odmah se ograđuje držanjem punim poštovanja. Sa mnom raspravlja čitave

sate i nije siguran u svoje misli dok god im ja i najmanje mogu prigovoriti. Konačno, cijele ove zime nije bilo većih događaja; čovjek je samo riječima mogao privući na sebe pozornost. Uostalom, moj otac, koji je vrlo značajan čovjek i koji će našu obitelj još daleko dovesti, poštuje Juliena. Svi ga ostali mrze, ali ga nitko ne prezire osim pobožnih prija teljica moje majke."
Grof de Cavlus bio je strastven ljubitelj konja, ili se bar takvim prikazivao; život je provodio u svojoj konjušnici i često je tamo i ručao. Ta velika strast, spojena s navikom da se nikada ne smije, pribavila mu je među prijateljima velik ugled; on je bio središte tog malog kruga. Tek što su se sutradan, u Julienovoj odsutnosti, okupili iza naslonjača gospođe de La Mole, gospodin de Cavlus je uz pomoć svojih prijatelja ile Croisenoisa i Norberta žestoko napao Matildino dobro mišljenje o hilienu, i to bez ikakva povoda i gotovo istog trenutka kad je spazio gospođicu de La Mole. Ona je odmah prozrela to lukavstvo i bila je očarana.
"Svi su se, eto, udružili protiv jednoga genijalnog čovjeka", pomisli ona, "koji nema deset lujdora rente i koji im može odgovarati samo kad ga pitaju. Boje ga se u njegovu crnom odijelu, a što bi tek bilo da i ma epolete?"
Nikada nije bila duhovitija. Već je kod prvog napadaja obasula de Cay-
lusa i njegove saveznike podrugljivim sarkazmima. A kad se žar podru-
.ivanja tih duhovitih časnika ugasio, ona reče gospodinu de Cavlusu:
Neka se sutra neki ladanjski plemić iz brda u Franche-Comteu sjeti i la je Julien njegov nezakoniti sin i dade mu ime i koju tisuću franaka,

on će za šest tjedana nositi brkove poput vas, a za šest mjeseci biti husarski časnik, kao vi, gospodo. Tada veličina njegova karaktera više ne bi bila smiješna. A vama, gospodine budući vojvodo, preostao bi jedino onaj stari, slabi izgovor da dvostruko plemstvo nadvisuje provincij sko plemstvo. Ali što bi vam ostalo kad bi mi se prohtjelo da vas dovedem do krajnosti, kad bih bila toliko zlobna da Julienu dam za oca nekog španjolskog vojvodu koji je za Napoleonovih vremena bio u Besanc,onu kao ratni zarobljenik, a koji bi ga zbog grižnje savjesti priznao na smrtnoj postelji?
Sve su te pretpostavke nezakonitog rođenja gospoda Cavlus i Croise-nois smatrali prilično neukusnima. To je bilo sve što su oni u Matildinu razlaganju zapazili.
Iako je Norbert bio pod utjecajem svoje sestre, njez ine su riječi bile toliko jasne da mu se lice uozbiljilo, što je, valja priznati, prilično loše pristajalo njegovoj nasmijanoj i dobroćudnoj fizionomiji. Usudio se reći nekoliko riječi.
-Jeste li bolesni, prijatelju? - upita ga Matilda s podrugljivom ozbil jnošću. - Mora da vam je vrlo zlo kad na šale odgovarate moralnom poukom. Vi i moralna pouka! Zar se natječete za mjesto prefekta? Matilda je ubrzo zaboravila uvrijeđeno lice grofa de Cavlusa, Norber-tovo neraspoloženje i tihi očaj gospodina de Croisenoisa. Trebalo je da

se odluči u jednoj kobnoj misli koja joj je zaokupila dušu. "Julien je prema meni prilično iskren", mislila je ona; "čovjek u njegovoj dobi, u podređenu položaju, nesretan zbog neobične ambicije, osjeća potrebu za prijateljicom. Možda sam ja ta prijateljica; ali ja kod njega ne opažam nimalo ljubavi. Kako je smiona karaktera, on bi mi o toj ljubavi već govorio."

Ta neizvjesnost, to raspravljanje sa samom sobom, koje je odsada ispunjavalo svaki Matildin trenutak i za koje je svaki put kad je Julien s njom razgovarao nalazila nove razloge, posve su raspršili onu dosadu koja ju je inače toliko mučila.

Kao kći čovjeka s mnogo duha koji je mogao postati ministar i biti koristan svećenstvu, gospođica de La Mole je u samostanu "Sacre-Co-eur" bila predmetom najpretjeranijeg laskanja. Ta se nesreća nikad ne može ispraviti. Uvjerili su je da ona zbog svih svojih prednosti visokog podrijetla, bogatstva itd. mora biti sretnija od svih ostalih. To je izvor svih prinčevskih dosada i svih njihovih ludosti. Ni Matilda nije izmakla kobnom djelovanju tih nazora. Koliko god ne-

t ko bio razborit, ne može se u dobi od deset godina očuvati od laskanja i ijelog samostana koje je, osim toga, naoko još i vrlo opravdano. ()d časa kad je sebe uvjerila da ljubi Juliena, nije se više dosađivala. Svakog je dana čestitala sebi na odluci koju je stvorila da se preda velikoj strasti. "Ta je zabava puna opasnosti", mislila je ona. "To bolje, tisuću puta bolje!"

".Ja sam, bez velike strasti, umirala od dosade u najljepšoj dobi života, od šesnaeste do dvadesete godine. Već sam ionako izgubila najljepše godine; jedina mi je zabava bila da slušam glupe razgovore majčinih prijateljica, koje u Coblentzu godine 1792. nisu, kako se priča, bile tako stroge kao što su to danas njihove riječi."

Sve vrijeme dok je ta velika neizvjesnost mučila Matildu, Julien nije shvaćao njezinih dugih pogleda koji su se na njemu zaustavljali. Dobro je zapažao porast hladnoće u postupcima grofa Norberta i novi val oholosti u ponašanju gospode de Cavlusa, de Luza i de Croisenoisa, ali je tome bio već navikao. Ta bi mu se nesreća događala gdjekada nakon večernjega govora u kojem bi se istaknuo više nego što to odgovara njegovu položaju. Da nije bilo one osobite Matildine susretljivosti i radoznalosti što su je u njemu budili svi ti ljudi, izbjegavao bi da s tim sjajnim, brkatim mladićima ide u vrt kad bi oni poslije večere pratili uiamo gospođicu de La Mole.

lest, ne mogu da to samome sebi ne priznam", mislio je Julien, "go-pođica de La Mole me čudno gleda. Ali i onda kad su njezine lijepe plave oči uprte u mene s najviše samozaborava, ja im u dnu čitam kao neko istraživanje, hladnokrvnost i zlobu. Je li moguće da je to ljubav? Kako su drukčiji bili pogledi gospođe de Renal!" leđnom se poslije večere Julien, koji je bio otpratio gospodina de La Molea u njegovu radnu sobu, naglo vratio u vrt. Kako se neopažen I >i iblizio Matildinoj skupini, čuo je nekoliko vrlo glasno izgovorenih ri-uči.

Ona je mučila svog brata. Julien je dva puta razgovjetno čuo svoje ime. Pojavio se; najednom nasta duboka šutnja; napori da je prekinu o 'stali su jalovi. Gospođica de La Mole i njezin brat bili su odviše uzbuđeni da bi mogli naći drugi predmet razgovora. Gospoda de Cavlus, ile Croisenois, de Luz i jedan njihov prijatelj učiniše se Julienu hladni kao led. On se udalji.

XIII.
Urota

Nevezani razgovori i slučajni susreti pretvaraju se u očima čovjeka koji ima mašte i nešto žara u srcu u najočitije dokaze.

Schiller

Sutradan je opet zatekao Norberta i njegovu sestru kako govore njemu. Kad se pojavio, nastala je grobna tišina kao i dan prije. Njego-) vim sumnjama više nije bilo granica. "Da nisu ovi mladi ljudi nakanil da mi se rugaju? Valja priznati da je to mnogo vjerojatnije, mnoge prirodnije, nego tobožnja strast gospođice de La Mole za bijedr tajnika. Prije svega, ima li u tih ljudi uopće strasti? Njihova je snaga u obmanjivanju. Oni mi zavide na mojoj bijednoj nadmoći u riječi-j ma. Zavidjeti, to je također jedna od njihovih slabosti. Time se sve objašnjava. Gospođica de La Mole želi me uvjeriti da me pretposta-| vlja drugima, samo zato da me time pred svojim zaručnikom izlož ruglu."

Ta je strašna sumnja posve izmijenila Julienovo moralno stanje i lake je razorila početke ljubavi koje je zatekla u njegovu srcu. Ova ljubav osnivala samo na neobičnoj Matildinoj ljepoti, ili, točnije, njezinu kraljevskom ponašanju i prekrasnim haljinama. U tome j< Julien još bio skorojević. Lijepa je žena iz otmjenog društva, kazuj ono čemu se najviše divi seljak koji ima duha kad prodre u prve druš-f tvene slojeve. Nije Matildin karakter poticao proteklih dana Juliena na to da sanjari. Imao je dovoljno pameti da shvati da njezin karaktei nimalo ne poznaje. Sve što je o njemu znao mogao je biti tek privid, Matilda, na primjer, ne bi ni za što na svijetu propustila da nedjeljom ide na misu, a gotovo je danomice pratila majku u crkvu. Akc

bi u salonu palače de La Mole kakav nesmotrenjak zaboravio gdje se nalazi i usudio se, makar i sasvim izdaleka, spomenuti neku šalu uperenu protiv stvarnih i tobožnjih interesa prijestolja ili oltara, Matilda bi u tren oka postala ledeno ozbiljna. Njezin pogled, koji je bio tako živ, poprimio bi svu bešćutnu oholost nekoga starog obiteljskog portreta.

Ali Julien se uvjerio da ona uvijek u svojoj sobi ima po jedan ili dva sveska najfilozofskijih Voltaireovih djela. On je sam često krao koji svezak tog lijepog, prekrasno uvezanog izdanja. Razmaknuvši malo sveske jedan od drugog, on bi prikrio nedostatak onoga koji je odnio, ali je uskoro opazio da još netko čita Voltairea. Poslužio se lukavstvom iz sjemeništa: pričvrstio je nekoliko dlaka na sveske za koje je mislio da bi mogli zanimati gospođicu de La Mole. Oni bi nestajali na cijele tjedne.

Nezadovoljan svojim knjižarom, koji mu je slao sve lažne memoare, gospodin de La Mole je naredio Julienu da kupuje sva zanimljiva djela. Ali da se otrov ne raznese po kući, tajniku je naloženo da te knjige spremi u mali ormar koji se nalazio u samoj markiževoj sobi. Uskoro se uvjerio da brzo nestaju i te nove knjige, ako su ma i malo uperene protiv interesa prijestolja i oltara. Norbert ih sigurno nije čitao. Julien je, pretjerujući značenje otkrića, pomislio daje u gospođice de I .a Mole makijavelistička dvoličnost. Ta tobožnja pokvarenost bila je u njegovim očima draž, i to gotovo jedina moralna draž koju je posjedovala. Licemjerstvo i kreposne brbljarije toliko su mu bili dojadili da je pao u tu krajnost.

()n je više raspaljivao svoju maštu nego što je bio zanesen ljubavlju. Tek kad bi utonuo u sanjarenje o eleganciji stasa gospođice de La Mole, o stanovitom ukusu njezinih haljina, o bjelini njezine ruke, o ljepoti njezinih ramena, o neusiljenosti svih njezinih kretnji, počinjao je osjećati da je zaljubljen. A zatim, da bi rar bila potpuna, zamišljao ju je kao Katarinu de Medici. Ništa nije bilo suviše duboko ni suviše opako za karakter koji joj je pridavao. Bio je to ideal Maslona, Frilaira i Castanedea, kojima se on u mladosti divio. Ukratko, to je za njega bio ideal Pariza. le li uopće išta smješnije nego zamišljati da u pariškom karakteru ima dubine ili opačine?

"Može biti da mi se taj trio izruguje", mislio je Julien. Vrlo bi slabo poznavao njegov karakter tko ne bi već zamišljao mrk i hladan izraz

njegovih pogleda kojima je uzvraćao Matildine poglede. S gorkom je ironijom odbio uvjeravanje o prijateljstvu koje se iznenađena gospođica de La Mole dva-tri puta usudila izraziti mu. Potaknuto tom iznenadnom ćudljivošću, srce te mlade djevojke, koje je po svojoj naravi bilo hladno, zlovoljno i osjetljivo za duhovitosti, postalo je toliko strastveno koliko je to po svojoj prirodi moglo biti. Ali je u Matildinu karakteru bilo i mnogo slabosti, te je rađanje osjećaja koji cijelu njezinu sreću čini ovisnom o drugome bilo popraćeno nekom sumornom tugom.

Od svog dolaska u Pariz Julien je već bio dosta naučio, te je mogao zapaziti da to nipošto nije prazna tuga izazvana dosadom. Umjesto da čezne, kao nekada, za večernjim zabavama, za kazalištem i za razonodom svake vrste, ona ih je izbjegavala.

Francuske opere bile su Matildi samrtno dosadne, a ipak je Julien, koji je smatrao svojom dužnošću da promatra otmjeni svijet koji izlazi iz Opere, opazio da ona odlazi onamo kad god ima priliku za to. Činilo mu se da je ona ponešto izgubila od savršene mjere kojom se odlikovala u svakom svom postupku. Katkada je svojim prijateljima odgovarala šalama koje su zbog uporne zajedljivosti bile uvredljive. Izgledalo mu je da se naročito okomila na markiza de Croisenoisa. "Taj mladić mora da luđački voli novac kad ne ostavlja tu djevojku, ma kako ona bila bogata", mislio je Julien. Ozlojeđen njezinim vrijeđanjem muškog dostojanstva, on je postao još hladniji prema njoj. Cesto su njegovi odgovori bili čak i

neuljudni. No iako je bio čvrsto odlučio da se neće dati prevariti znacima Matildine sklonosti, bilo je dana kad su oni bili toliko očiti da je to Juliena - kome su se stale otvarati oči te je opažao koliko je lijepa - gdjekada zbunjivalo.
"Spretnost i strpljivost tih mladih ljudi iz otmjenog društva naposljetku bi ipak nadvladale moje nedovoljno iskustvo", mislio je on. "Treba da odem i svemu tome učinim kraj." Markiz mu je upravo povjerio upravu nad većim brojem malih zemljišta i kuća što ih je posjedovao u Donjem Languedocu. Bilo je potrebno otputovati. Gospodin de La Mole mu je to dopustio teška srca. Osim u pitanju visokih ambicija, Julien je bio postao njegovo drugo ja.
"Sve u svemu", govorio je Julien sebi pripremajući se na odlazak, "oni me ipak nisu nasamarili. Bilo da su šale koje gospođica de La Mole zbija s tom gospodom iskrene ili im je samo svrha da mi uliju

povjerenje, mene su zabavljale.
Ako tu nema zavjere protiv tesareva sina, tada je gospođica de La Mole neshvatljiva, ali je ona to za markiza de Croisenoisa najmanje toliko koliko i za mene. Jučer je, na primjer, njezina zlovolja bila vrlo iskrena, i ja sam doživio zadovoljstvo da je iz naklonosti prema meni zapostavila mladića upravo toliko plemenita roda i toliko bogata koliko sam ja siromašan i niska podrijetla. To je moja najljepša pobjeda, ona će me razveseljavati dok budem poštanskim kolima prolazio ravnicama Languedoca."
Svoj je odlazak držao u tajnosti, ali je Matilda znala bolje od njega da će on sutradan napustiti Pariz, i to na dulje vrijeme. Ispričavajući se jakom glavoboljom koju još pojačava zagušljiv zrak u salonu, mnogo je šetala vrtom, a Norberta, markiza de Croisenoisa, de Luza i još neke druge mladiće koji su ručali kod njih toliko je napadala svojim zajedljivim šalama da ih je prisilila da je napuste. Juliena je gledala na neki čudan način.
"Taj je pogled možda komedija", mislio je Julien; "ali to ubrzano disanje, pa sva ta uzbuđenost! Ah!" reče on sebi, "tko sam ja da o svemu tome sudim? Posrijedi je jedna od najnedohvatnijih i najlukavijih žena Pariza. Ovo ubrzano disanje koje me umalo nije dirnulo bit će da je naučila od Leontine Fay koju toliko voli." Ostali su sami. Razgovor je očito zamirao. "Ne, Julien ništa ne osjeća za mene!" mislila je Matilda, zaista nesretna. Kad se s njom opraštao, ona mu snažno stisne mišicu.
- Večeras ćete od mene primiti pismo - reče mu toliko izmijenjenim glasom da mu se zvuk nije mogao prepoznati. To je odmah ganulo Juliena.
- Moj otac opravdano cijeni vaše usluge - nastavi ona. - Morate odgoditi putovanje; pronađite neku ispriku. - I ona se trčeći udalji.
Njen stas bio je divan. Bilo je nemoguće imati ljepšu nogu; dražest kojom je otrčala očarala je Juliena. Ali pogađate li koja je bila njegova druga misao pošto je ona nestala? Uvrijedio ga je zapovjedni ton kojim je izgovarala riječ morate. I Luj XV u smrtnom je času bio vrlo povrijeđen riječju morate, koju je

nesmotreno upotrijebio njegov glavni liječnik, a ipak Luj XV nije bio skorojević. Sat kasnije sluga uruči Julienu pismo; to je naprosto bila izjava ljubavi.

"U stilu nema odviše prenemaganja", mislio je Julien; nastojeći da tim književnim zapažanjima svlada radost koja mu je grčila obraze i silila ga da se i protiv volje smije.
"Konačno", vikne odjednom, jer je strast bila suviše snažna da bi je mogao zatomiti, "ja, siromašan seljak, primio sam ljubavnu izjavu jedne otmjene damel"
"Sto se mene tiče, nije loše", nastavi on potiskujući svoju radost što je više mogao. "Znao sam sačuvati dostojanstvo svog karaktera. Nisam rekao da je volim." Stao je proučavati oblik slova; gospođica de La Mole pisala je lijepim engleskim rukopisom. Osjećao je potrebu za nekim fizičkim zanimanjem da bi se tako odvratio od veselja koje je prelazilo u mahnitost.
"Vaš me odlazak primorava da progovorim... Ne bih mogla podnijeti da vas više ne vidim..."
Jedna je misao sinula Julienu poput otkrića, prekinula njegovo promatranje Matildina pisma i udvostručila njegovu radost.
((Pobijedio sam markiza de Croisenoisa", povikne on, "ja koji govorim samo ozbiljne stvari! A on je tako lijepi On ima brkove i divnu uniformu i uvijek u pravi čas nalazi duhovitu i prikladnu riječ." Julien je proživljavao predivne časove; bez cilja je lutao vrtom, lud od sreće.
Zatim ode u svoju radnu sobu i najavi se markizu de La Moleu, koji srećom nije bio izišao. Pokazavši mu neke spise sa žigom koji su stigli iz Normandije, lako ga je uvjerio kako poslovi oko normandijskih parnica zahtijevaju odgodu njegova odlaska u Languedoc. - Vrlo mi je drago što ne odlazite - reče markiz kad su dovršili razgovor - volim vas vidjeti ovdje. - Julien iziđe; te su ga riječi zbunile.
"A ja to da mu zavedem kćer i možda onemogućim taj brak s marki-zom de Croisenoisom, koji je sva nada njegove budućnosti! Ako već on nije vojvoda, bar će njegova kći imati pravo na vojvodsku stolicu." I Julien načas pomisli da otputuje u Languedoc usprkos Matildinu pismu i usprkos objašnjenju koje je dao markizu. No, taj je blijesak vrline vrlo brzo ugasnuo.
"Kako sam dobar", reče on sam sebi, "kad ja, plebejac, imam milosti prema obitelji toga ranga! Ja, koga vojvoda de Chaulnes zove služinčetom! Kako markiz povećava svoj golemi imutak? Prodajući vrijednosne papire kad na dvoru dozna da će sutra izgledati kao da

predstoji državni udar. A ja, koga je maćuhinska Providnost bacila u posljednji red, ja, kojemu je dala plemenito srce, a nije dala ni tisuću franaka rente, to jest ni kruha, doslovce ni kruha, zar da ja otklonim zadovoljstvo koje mi se nudi! Bistar izvor što će utažiti

moju žeđ u pustinji koja kipti osrednjošću i kojom se tako mučno probijam. Bogami, nisam tako glup! Neka se u toj pustinji sebičnosti koju zovu životom svatko brine sam o sebi!"
I on se sjeti nekih pogleda punih prezira gospođe de La Mole, a naročito gospođa - njezinih prijateljica.
Zadovoljstvo zbog pobjede nad markizom de Croisenoisom dokraja je raspršilo njegovu pomisao na vrlinu.
"Kako bih želio da se on naljuti!" mislio je Julien. "S kakvom bih mu sigurnošću sada zadao udarac sabljom!" I on načini kretnju kao da će udariti. "Prije toga bio sam učeni siromašak koji nisko zlorabi ono malo hrabrosti. Poslije ovog pisma, ja sam mu ravan." "Jest", govorio je on sebi polako i s beskrajnom nasladom, "naše su zasluge, markiževe i moje, bile ocijenjene, i siromašni je drvosječa iz Jure pobijedio."
"Dobro!" uzvikne on, "našao sam odgovor! Nemojte možda misliti, gospođice de La Mole, da zaboravljam svoj društveni položaj. Znat ću. se vladati tako da razumijete i da dobro osjetite kako ste se radi tesareva sina iznevjerili potomku slavnog Guyja de Croisenoisa, koji je Luja Svetog pratio u križarski rat."
lulien nije mogao zatomiti veselje. Morao je sići u vrt. Njegova soba, 11 koju se bio zaključao, činila mu se suviše tijesna da bi u njoj mogao disati.
"Ja, siromašan seljak iz Jure", ponavljao je sebi neprestano, "ja, osuđen da vječno nosim ovo tužno crno odijelo! Ah! Prije dvadeset godina i ja bih nosio uniformu poput njih? Tada bi čovjek kao što sam ja i poginuo ili bi s trideset šest godina bio general." Pismo koje je stiskao 11 ruci bilo je razlog da se uspravio i držao kao junak. "Međutim, sada i% u ovom crnom odijelu može s četrdeset godina imati prihod od to tisuća franaka i modra lenta, kao biskup u Beauvoisu." i \l pa dobro", reče on sebi smijući se poput Mefista, "ja sam oštrou-mniji od njih. Znao sam odabrati uniformu svog stoljeća". I on osjeti kako u njemu rastu slavoljublje i privrženost svećeničkom ruhu. "Ko-11 ko je kardinala bilo nižeg porijekla nego što sam ja, a ipak su vladali! Na primjer, moj zemljak Gravelle."

Malo-pomalo Julienovo se uzbuđenje stišalo; razbor je nadvladac Govorio je sebi, kao njegov uzor Tartuffe, čiju je ulogu znao naizust
Je puis croire ces mots: un artifice bonnete
Je ne me fierai point a des propos si doux, Qu'un peu de ses saveurs, apres quoi je soupire, Ne vienne m'assurer tout ce qu'ils m'ontpu dire.s1
(Tartuffe, IV 5)
"I Tartuffa je upropastila žena premda zaista nije bio budala... Ona mogla nekome pokazati moj odgovor... To ću spriječiti time", doda1 on izgovarajući riječi polagano i s izrazom suzdržane okrutnosti, "što ću ga započeti najizražajnijim rečenicama iz pisma predivne Matilde.

Da; ali mogu se četiri sluge gospodina de Croisenoisa baciti na mene i oteti mi original. Neće, jer sam dobro naoružan i jer imam običaj, kako je poznato, pucati na sluge.
Ipak, uzmimo da je jedan od njih hrabar i da me napadne. Obećana mu je nagrada od sto napoleondora. Ja ga ubiti ili raniti; ništa bolje, to oni upravo i želei Bacit će me u zatvor sasvim prema zakonu. Pojavit ću se pred kaznenim redarstvom i poslat će me, uza svu pravednost i ispravnost sudaca, da u Poissvju pravim društvo gospodinu Fontanu i Magalonu.2 Tamo ću spavati s četiri stotine lupeža... I ja da imam samilosti prema tim ljudima]" vikne uspravivši se plahovito. "Imaju li oni milosti za ljude iz trećeg staleža kad ih zgrabe!" Ta je riječ bila posljednji uzdah njegove zahvalnosti prema gospodinu de La Moleu, koja ga je do tog časa i protiv njegove volje mučila. "Polako, gospodo plemići, shvaćam ja taj mali makijavelistički potez.

1. Mogu smatrati te izjave poštenim pretvaranjem

Nipošto neću povjerovati tako slatkim riječima

Ako mi malo od njezinih naklonosti, za kojima uzdišem,

Ne potvrdi sve ono što mi one kažu.

2. Direktori nekog satiričnog lista, zatvoreni zbog pamfleta protiv Restauracije.

Ni župnik Maslon, ni opat Castanede u sjemeništu ne bi to bolje i/.veli.

Vi ćete mi oteti to provokatorske pismo, a ja ću nastradati poput pukovnika Carona u Colmaru.1
Samo časak, gospodo! Ja ću to kobno pismo, u dobro zapečaćenu omotu, poslati u pohranu opatu Pirardu. On je pošten čovjek, jan-M'nist, i kao takav ne dolazi u iskušenje da se dade zavesti od novca. Da, ali on otvara pisma... Poslat ću ovaj list Fouqueu."
Valja priznati da je Julienov pogled bio užasan, a njegova fizionomija odvratna; na njoj se odražavao pravi zločin. Bio je to nesretan čovjek koji se zaratio s cijelim društvom.
o Na oružje!" poviče Julien. U jednom skoku preskoči stube ispred palače i uleti u bijednu radnju uličnog pisara, koji se prestrašio. "Pre-pišite!" reče on pruživši mu pismo gospođice de La Mole. Dnk je pisar radio, on je i sam pisao Fouqueu. Molio ga je da mu pohrani dragocjen polog. "Ali", pomisli on prekinuvši se, "crni će kabinet na pošti otvoriti moje pismo i predati vama ono koje tražite... Ne, gospodo!" On ode i kod nekog protestantskog knjižara kupi golemu Bibliju, sakrije vrlo spretno u korice Matildino pismo, načini /.unotak i otpravi ga poštanskim kolima naslovivši ga na nekog Fouq-ucova radnika, čije ime u Parizu nitko nije poznavao. 1 Vinivši to, vrati se veseo i odlučan u palaču de La Mole. "A sad, i se ogledamo!" uzvikne on zaključavši se u svoju sobu i zbacivši sa olh1 odijelo.
->to, gospođice", pisao je on Matildi, "zar to gospođica de La Mole i Arsenu, sluzi svog oca, uručuje i suviše zavodljivo pismo siro-lašnom tesaru iz Jure, zacijelo samo zato da se poigra njegovom

ostodušnošću..." i on prepiše najjasnije rečenice iz pisma koje je alo prije bio primio.
icgovo bi pismo služilo na čast diplomatskoj opreznosti viteza de oauvoisisa. Bilo je tek deset sati. Julien, pijan od sreće i osjećanja istite moći, tako novog za bijedna siromaška, pođe u Talijansku u-ru. Čuo je pjevati svog prijatelja Geronima. Nikada ga još glazba ¦iio toliko ushitila. Osjećao se kao Bog.
Lrtva bijelog terora, strijeljan kao urotnik 1822. godine.

XIV.
Misli mlade djevojke
Koje li smetenosti! Koliko probdjevenih noći1. Veliki Božel Zar na sebe navučem preziri On će me i sam prezirati. Ali on odlaz\
on se udaljuji Alfred de Muss"
Matilda nije napisala ono pismo bez unutarnje borbe. Ma kaka da je bio početak njezine sklonosti prema Julienu, ona je uskot nadvladala ponos, koji je, otkada je znala za sebe, jedini vlada njezinim srcem. Ta je ohola i hladna duša prvi put bila ponesei strastvenim osjećajem. Ali ako je on i svladao njezin ponos, ipak j^ još bio vjeran navikama tog ponosa. Dva mjeseca borbi i nepozna tih uzbuđenja obnovili su, tako reći, cijelo njezino moralno biće. Matilda je bila uvjerena da nazire sreću. To uvjerenje, svemoći kod ljudi koji uz hrabru dušu imaju i jak duh, moralo se dugo bc riti protiv dostojanstva i svih osjećaja običnih dužnosti. Jednog)\ dana ušla u sobu svoje majke u sedam sati izjutra i zamolila je dopuštenje da se povuče u Villequier. Markiza se nije udostojala da joj odgovori, nego joj je savjetovala da se vrati u postelju. To jj bio posljednji napor obične mudrosti i obzirnosti prema stečenif nazorima.
Bojazan da ne učini nešto loše i da ne dođe u sukob s nazorii koje ljudi poput Cavlusa, Luza i Croisenoisa smatraju svetinjor imala je malu moć nad njezinom dušom. Takva su joj se bića činil nesposobna da je shvate; a njima bi se posavjetovala da je bilo pc srijedi kupovanje neke kočije ili imanja. Zapravo se bojala jedii toga da Julien ne bude njome nezadovoljan.

"A možda je i on samo naoko izvanredan čovjek?" Mrzila je nedostatak karaktera; to je bio jedini njezin prigovor lijepim mladićima koji su je okruživali. Sto su se više rugali svakome tko odstupa od mode ili se krivo za njom povodi, a misli da se vlada po modi, to su se u njezinim očima sve više srozavali. oOni su hrabri, i to je sve. A i na koji su način hrabri?" mislila je ¦ <n;i. U dvoboju, a dvoboj je samo još ceremonija, sve je unaprijed ¦< Iređeno, čak i to što netko mora reći dok pogođen pada. Ispru-ii na tratini, s rukom na srcu, mora plemenito oprostiti protivni-' i i spomenuti svoju ljepoticu, često i izmišljenu, ili takvu koja na i ni njegove smrti ide na ples zbog straha da ne pobudi sumnju. Opasnosti se

prkosi na čelu eskadrona koji se sav blista od čelika, ali opasnosti osamljenoj, čudnovatoj, nepredviđenoj, zaista ružnoj?
Kh, na dvoru Henrika III. bilo je ljudi, velikih po karakteru i po podrijetlu! E da je Julien služio kod Jamaca ili Moncontoura, ja ne bih više sumnjala! U ono doba snage i jakosti Francuzi nisu bili lutke. Dan bitke bio je dan najmanje smetenosti. Njihov život nije bio uvijen, poput neke egipatske mumije, u omot koji je uvijek za sve jednak, uvijek isti. "Da", doda ona, "bilo je više istinske hrabrosti u tome da se čovjek sam u jedanaest sati uvečer vraća iz palače de Soissons u kojoj je stanovala Katarina de Medici, nego što je danas potrebno da se putuje u Alžir. Život čovjeka bio je niz slučajnosti. Civilizacija je isključila slučaj, nema više ništa nepredviđeno. Pojavi li se u mislima, nikad kraja rugalicama; ako "e pojavi u događajima, nikakav kukavičluk neće nadmašiti naš Mrah. Na kakvu nas god ludost natjerao strah, ona se prašta. Izopačenog li i dosadnog stoljeća! Sto bi rekao Boniface de La Mole da)e godine 1793., pomolivši iz groba svoju odrubljenu glavu, vidio *edamnaestoricu svojih potomaka kako se daju uhvatiti kao ovce, Ja bi dva dana kasnije na giljotini izgubili glavu? Smrt im je bila .tmurna, ali smatrali su da ne bi bilo dolično braniti se i ubiti bar cdnog ili dva jakobinca. Ah, u junačko doba Francuske, u stoljeće Uonifacea de La Molea, Julien bi bio zapovjednik eskadrona, a moj "rat mlad svećenik uglađena ponašanja, kojemu bi u očima bila nudrost, a u ustima razboritost."
\oji mjesec prije toga Matilda se nije nadala da će sresti stvore-iie koje se imalo razlikuje od opće šablone. Nalazila je stanovi-

to zadovoljstvo kad bi sebi dopustila da piše nekim mladićima ij otmjenog društva. Ta smjelost tako neprilična, tako nerazboriti za mladu djevojku, mogla ju je osramotiti u očima gospodina d(
Croisenoisa, vojvode de Chaulnesa, njegova oca, i cijele obitelji dc
Chaulnes, koja bi, vidjevši da se namjeravam brak razvrgava, traj
žila da sazna razlog. Kad bi napisala jedno od tih pisama, Matik
nije mogla spavati. No, ta su pisma bila samo odgovori.
A ovdje se usudila reći da ljubi. Ona je prva pisala (strašnih li rij< či) muškarcu koji se nalazi u posljednjim redovima društva.
Ta bi je okolnost, u slučaju da bude otkrivena, sasvim sigurno za"| uvijek osramotila. Koja bi se od žena što posjećuju njezinu majki
usudila stati na njezinu stranu? Koje bi se opravdanje moglo medi
njima proširiti da bi se ublažio strašan prezir salona?
I govoriti je već strašno, a kamoli pisati! "Ima stvari koje se nepišu"\
povikao je Napoleon doznavši za predaju Bavlena. I upravo joj j<
Julien rekao te riječi! Kao da joj je unaprijed želio dati lekciju.
Ali sve to još nije bilo ništa. Matildina je tjeskoba imala drugi
uzroka. Bez obzira na strašan dojam što će ga pobuditi u društvu* na neizbrisivu i nadasve sramotnu ljagu zbog toga što je obeščastil
svoju kastu, Matilda se spremila pisati stvorenju koje je i po svoj<

naravi posve drukčije nego de Croisenoisi, de Luzi i de Cavlusi.
Dubina, ono nepoznato u Julienovu karakteru, prestravili bi i on<
ga tko s njime uspostavlja sasvim obične odnose. A ona je bila
putu da ga učini svojim ljubavnikom, možda i gospodarom!
"Kakvi li će biti njegovi zahtjevi ako jednom bude imao svu vlai
nada mnom? Pa neka! Onda ću reći sebi poput Medeje: 'Usrei
tolikih opasnosti ostaje mi moje JA'."
Smatrala je da u Juliena nema nimalo poštovanja za plemstvo
krvi. Štoviše, možda čak ni za nju ne osjeća nimalo ljubavi!
U tim se posljednjim časovima strašnih sumnji pojavila misao <
ženskom ponosu. "U sudbini djevojke kakva sam ja sve mora bit
neobično!" viknula je Matilda nestrpljivo. Tada se ponos, koji su jo
ulijevali od kolijevke, stao boriti protiv vrline. I upravo je u ton
času Julienov odlazak sve pospješio.
(Takvi su karakteri srećom vrlo rijetki.)
Uvečer, vrlo kasno, pala je Julienu na pamet zlobna misao da dad<
odnijeti vrlo težak kovčeg k vrataru; pozvao je slugu koji je udvara*
sobarici gospođice de La Mole i naredio mu da to izvrši. "Taj 6
Drugi dio - XIV.
manevar možda ostati bez uspjeha", pomisli on. "Ali ako uspije,
ona će povjerovati da sam otputovao." Zbog te je šale zaspao vrlo
veseo. Matilda nije ni oka sklopila.
Sutradan je Julien u ranu zoru nezapažen izišao iz palače, ali se
vratio prije osam sati.
Tek što je ušao u knjižnicu, pojavila se na vratima gospođica de La
Mole. Predao joj je svoj odgovor. Smatrao je svojom dužnošću da s
njom govori: ništa, barem, nije bilo lakše od toga; ali ga gospođica
de La Mole ne htjede slušati i nestade. Julien je time bio očaran jer
nije znao što da joj kaže.
"Ako sve to nije igra dogovorena s grofom Norbertom, onda je
jasno da su tu čudnu ljubav, koju ta djevojka visoka roda misli da
osjeća prema meni, raspalili moji pogledi puni hladnoće. Bio bih
gluplji nego što mi priliči kad bih se ikada dao toliko zavesti da se
zagrijem za tu veliku plavokosu lutku." To ga je razmišljanje
potaklo da bude hladniji i proračunatiji nego što je ikada bio. U
okršaju koji se priprema", nastavi on u mislima, "njezin ponos na
visoko podrijetlo bit će kao neki brežuljak što se diže između nje i
mene poput vojničkog položaja. Na njega će trebati vješto udarati.
Jako sam pogriješio što sam ostao u Parizu; odlaganje mog
odlaska ponizuje me, iako je sve to samo igra, izlaže me pogibelji.
Kakva bi bila opasnost u tome da sam otišao? Ako su se oni meni
rugali, i ja bih se njima narugao, a ako u njezinoj naklonosti prema
meni ima išta istinsko, tada bih tu naklonost ustostručio." Pismo
gospođice de La Mole toliko je polaskalo Julienovoj taštini da je,
smijući se onome što se događa, zaboravio ozbiljno razmisliti ne bi
li bilo zgodno otputovati.
Irdna je od nesreća njegova karaktera bila u tome da je bio neobi-
i'no osjetljiv za svoje pogreške. Strašno se ljutio zbog ove koju je
upravo zamijetio, i gotovo više nije mislio na nevjerojatnu pobjedu

koja je prethodila tom sitnom porazu, kadli se oko devet sati na vratima knjižnice pojavila gospođica de La Mole, dobacila mu pi--. 1110 i pobjegla.
Čini se da će to biti roman u pismima," pomisli on podižući taj list. ((Neprijatelj je načinio lažan manevar, odgovorit ću mu hladnoćom i krepošću."
()na je tražila odlučan odgovor, i to s bolom koji je uvećavao nje->;ovu nutarnju radost. Dopustio je sebi zadovoljstvo da na dvije

stranice zavarava osobe koje bi mu se htjele narugati, a pri kraju odgovora opet je podrugljivo najavio svoju odluku da otputuje sutradan ujutro.
Kad je dovršio to pismo, pomislio je: "Predat ću joj ga u vrtu", i uputio se onamo. Pogledao je u prozor sobe koja je pripadala gospođici de La Mole.
Soba se nalazila na prvom katu, uz odaje njezine majke, ali je me| dukat bio visok.
Visina kata bila je tolika da on, šećući alejom lipa s pismom u rucij nije mogao biti zapažen s prozora gospođice de La Mole. Svod štc su ga činile vrlo lijepo podrezane lipe priječio je da ga vidi. "Eto" pomisli Julien ljutito, "i opet sam neoprezan! Ako kane da mi se rugaju, onda ja, dopuštajući da me vide s pismom u ruci, činii uslugu svojim neprijateljima."
Norbertova je soba bila točno iznad sobe njegove sestre, i kad Julien izišao ispod svoda što su ga činile podrezane grane lipa, m(gli bi grof i njegovi prijatelji promatrati svaki njegov pokret. Gospođica de La Mole pojavila se iza prozora: on joj napola pokas pismo, a ona kimnu glavom. Julien se odmah trčeći popne u svojt sobu te slučajno u glavnom stubištu sretne lijepu Matildu, kojaj nasmijanih očiju, savršeno neusiljeno prihvati pismo. "Koliko li je strasti bilo u očima jadne gospođe de Renal," mislio j(Julien, "kad se, nakon čitavih šest mjeseci intimnih odnosa, usuj dila primiti pismo od mene! Ona me, mislim, nikad u životu nij< pogledala nasmijanim očima." U ostalom dijelu svog razmatranja više nije tako jasno nizao misi Možda se stidio ništavosti svojih razloga? "Ali zato, koje li razlike eleganciji jutarnje haljine i otmjenosti držanja! Čovjek od ukusa će i na trideset koraka udaljenosti pogoditi koji položaj gospođica de La Mole zauzima u društvu. To je, eto, ono što se naziva izričitom zaslugom."
Zabavljajući se tako u mislima, Julien još nije priznao sebi cijelu svoju misao. Gospođa de Renal nije imala markiza de Croisenoisa da ga njemu žrtvuje. Jedini suparnik bio mu je onaj odurni pot-prefekt, gospodin Charcot, koji se sam nazvao de Maugiron jei Maugirona nije više bilo.
U pet sati Julien je primio treće pismo; bilo mu je dobačeno kroz vrata knjižnice. Gospođica de La Mole je i opet pobjegla. "Kakva

je to manija pisanja, kad možemo posve nesmetano razgovarati!" pomisli on smijući se. ((Neprijatelj želi posjedovati moja pisma, i to vise njih, to je jasno!" Nije se žurio otvoriti to pismo. "Sigurno

još nekoliko elegantnih fraza", mislio je, ali je čitajući ga problijedio. Bilo je u svemu osam redaka.
"Potrebno je da s vama govorim; moram još večeras govoriti s vama. Kad izbije jedan sat nakon ponoći, budite u vrtu Uzmite velike vrtlarove ljestve pokraj bunara, prislonite ih na moj prozor i popnite se k meni. Bit će mjesečina, ali to ne smeta."

XV.
Je li to zavjera?
Ah, kako je mučan razmak koji dijeli zamisao nekog velikog pothvata od njegova ostvarenja1. Koliko li uzaludnih bojazni1. Koliko krzmanja1. U pitanju je život. U pitanju je još i mnogo više: čast1.
Schiller
"To postaje ozbiljno", mislio je Julien, "i malo suviše prozirno", doda razmislivši. "Ta lijepa gospođica može u knjižnici govoriti sa mnom nesmetano i, hvala Bogu, potpuno slobodno; markiz u nju nikada ne dolazi od straha da mu ne pokažem kakve račune. Gospodin de La Mole i grof Norbert, jedine osobe koje ovamo ulaze, odsutne su gotovo cijelog dana. Njihov se povratak u palaču može lako predvidjeti, a divna Matilda, za čiju ruku ni vladajući princ ne bi bio suviše uzvišen, hoće da počinim užasnu neopreznost! Jasno je, žele me uništiti ili u najmanju ruku narugati mi se. Najprije su me htjeli upropastiti pomoću mojih pisama, ali su ona pametno sastavljena. Sad im je, dakle, potreban čin koji bi bio jasniji nego dan. Ti me lijepi gospodičići drže suviše glupim ili suviše uobraženim. Đavola! Zar da se za najljepše mjesečine penjem po ljestvama na prvi kat koji je dvadeset i pet stopa visok! Imali bi vremena da me vide čak i iz susjednih palača. Lijepo bih izgledao na tim ljestvama!" Julien ode u svoju sobu i stade zviždajući spremati kovčeg. Odlučio je da otputuje, a da i ne odgovori. Ali ta razborita odluka nije ga umirila. "A ako je Matilda slučajno ipak iskrena!" pomisli on najednom pošto je već bio zatvorio kovčeg. "U tom sam slučaju u njezinim očima savršena kukavica. Ja nisam visokog podrijetla, zato moram imati velike vrline, i to

očite, ne vrline koje mi se ljubazno pripisuju, nego takve koje su dokazane rječitim djelima..."
Razmišljao je četvrt sata. "Cemu poricati?" pomisli napokon. "U njezinim bih očima bio kukavica. Izgubio bih ne samo najsjajniju djevojku otmjenog društva, kao što su to svi na plesu kod vojvode de Retza govorili, nego i božanski užitak da vidim kako ona zbog mene žrtvuje markiza de Croisenoisa, sina vojvode, koji će i sam postati vojvoda, krasnog mladića koji posjeduje sva svojstva što meni nedostaju: dosjetljivost, visoko podrijetlo, bogatstvo... Kajao bih se zbog toga dok sam živ, ne zbog nje, ta ljubavnica ima toliko! ...Ali čast je samo jedna1.

kaže stari don Diegue, a ja ovdje jasno i očito uzmičem pred prvom opasnošću koja je iskrsla. Jer dvoboj se s gospodinom de Beauvo-i si som pokazao kao neka šala. Ovo je sasvim nešto drugo. Mogao lii me ustrijeliti koji sluga, ali u tome je najmanja opasnost; mogao bih biti osramoćen."
o Stvar postaje ozbiljna, mladiću", doda on veselo s gaskonjskim naglaskom. "Radi se o časti. Nikada se siromašku kojega je kob bacila tako duboko kao mene više neće pružiti takva prilika; imat i u uspjeha kod žena, ali nipošto kod tako otmjenih..." I)ugo je razmišljao, šetao ubrzanim koracima zaustavljajući se naglo od vremena do vremena. U njegovu su sobu bili smjestili veličanstveno mramorno poprsje kardinala de Richelieua koje je i protiv njegove volje privlačilo njegove poglede. Činilo se kao da ga t;ij kip promatra nekako strogo i kao da mu predbacuje što nema onu srčanost koja francuskom karakteru mora biti prirođena. "Zar bih ja, veliki čovječe, i u tvoje doba krzmao?" o Pretpostavimo li najgore", pomisli napokon Julien, "i ako je sve to zamka, ona je vrlo mučna i vrlo opasna za dobar glas mlade djevojke. Oni znaju da ja nisam čovjek koji će šutjeti. Morat će me, \ dakle, ubiti. To je bilo moguće 1574., u doba Bonifacea de La Mo-Ira, ali se sadašnji de La Mole ne bi to usudio. Ti ljudi nisu više isti. Gospođici de La Mole toliki zavide! U četiri stotine salona sutra bi ou- prepričavala njezina sramota, i to s kolikim zadovoljstvom! Sluge brbljaju među sobom o njezinim očitim znakovima pažnje pivma meni, ja to znam, čuo sam ih... S druge strane, opet, njezina pisma!... Oni mogu misliti da ih no-

sim uza se. Kad budem u njezinoj sobi, mogu me zaskočiti i oteti mi ih. Morat ću se ogledati s dvojicom, trojicom, četvoricom, tko zna? Ali gdje uzeti te ljude? Gdje će u Parizu naći podređene koji su povjerljivi? Bojat će se suda... Đavola! Ta neće se valjda de Cavlusi, de Croisenoisi, de Luzi sami toga prihvatiti! Zar ih možda mami taj čas i glupo lice koje bih im tada pokazao? Čuvajte se Abailardove1 sudbine, gospodine tajnice!
Ostat će vam, bogami, ožiljci od mene, udarit ću vas po licu kao što su Cezarovi vojnici udarali kod Farsale... Što se njezinih pisama tiče, mogu ih skloniti na sigurno mjesto."
Julien prepiše oba posljednja pisma, sakrije ih u jedan svezak lijepog izdanja Voltaireovih djela u knjižnici, a originale sam odnese na poštu.
Kad se vratio, upitao se u čudu i stravi: "U kakvu se ja to ludost upuštam!?" Bio je proveo četvrt sata, a da nije izravno mislio ns pothvat što ga sprema te noći. "Ali ako odbijem, prezirat ću kasnije samog sebe. Cijelog bi mi| života takav postupak bio predmetom velike sumnje, a za mene je takva sumnja najbolnija od svih nesreća. Nisam li to osjetio koc Amandina ljubavnika? Mislim da bih lakše sebi oprostio očit zločin, i kad bih ga jednom priznao, prestao bih misliti na nj. Sto! Zar da imam za protivnika čovjeka koji nosi jedno od najljepših imena u Francuskoj i da

dragovoljno priznam da mu nisar dorastao! Ako se pravo uzme, ne otići k njoj bio bi kukavičluk, riječ sve odlučuje!" kliknu Julien dižući se... "Uostalom, ona j< vrlo lijepa!"
"Ako to nije prijevara, kakvu li ludost zbog mene čini!... Ako je te podrugivanje, tada, bogami, gospodo, ovisi samo o meni da tu šah učinim ozbiljnom, a tako ću i uraditi!
Ali ako mi svezu ruke u času kad stupim u sobu? Možda su pripre mili kakvu spretnu napravu!" "To je kao neki dvoboj", reče sebi smijući se. "Za svaki udarac postoji protuudarac, govorio je moj učitelj mačevanja; ali dragi Bog koji hoće da jednom bude kraj, udesi tako da jedan od dvojice zaboravi braniti se. Uostalom, evo čime ću im odgovoriti!" i on trgn"
1. Abailard ili Abelard - skolastičar iz XII. stoljeća koji je zaveo Heloizu, za osvetu su ga njezini rođaci uškopili.

svoje džepne pištolje. Iako su bili nabijeni, ponovno ih je nabio. Imao je još dosta sati čekanja; da ih nekako ispuni, Julien je pisao Fouqueu: "Prijatelju, ne otvaraj priloženo pismo osim u slučaju nesreće, ako, naime, čuješ da mi se nešto osobito dogodilo. U tom slučaju izbriši vlastita imena u rukopisu koji ti šaljem, prepiši ga u osam primjeraka i pošalji novinama u Marseilleu, Bordeauxu, Ly-onu, Bruxellesu itd. Deset dana kasnije pošalji ovaj rukopis u tisak i pošalji primjerak gospodinu markizu de La Moleu, a dva tjedna zatim razbacaj ostale primjerke noću po ulicama Verrieresa." Taj mali izvještaj koji ga je opravdavao i koji je Fouque smio otvoriti samo u slučaju nesreće, imao je oblik priče. Julien ga je sastavio tako da što je najmanje moguće kompromitira gospođicu de La Mole, ali ipak je vrlo točno crtao njezin položaj. Julien je upravo spremio svoj svežanj kad je zvono pozvalo na večeru. Srce mu je počelo lupati. Njegova je mašta, još sva ispunjena pričom koju je upravo sastavio, bila puna tragičnih predosjećaja. I ' mislima je već vidio kako su ga uhvatili sluge, čvrsto ga svezali i k epljenih ga usta odveli u podrum. Ondje ga budno čuva jedan luga, a ako bi čast plemenite obitelji zahtijevala da se ta pustolovina tragično završi, bilo bi lako sve dokrajčiti otrovima koji ne osta-\ I jaju nikakva traga; rekli bi da je umro od neke bolesti i mrtvog bi ga prenijeli u njegovu sobu.
Uzbuđen vlastitom pričom, kao kakav dramski pisac, Julien se, ulazeći u blagovaonicu, zaista bojao. Gledao je sve te sluge u svečanim livrejama. Proučavao je njihove fizionomije. "Koji su od njih odabrani za noćašnji pohod?" pitao se. "U ovoj su obitelji uspomene na dvor Henrika III. još toliko žive i tako se često osvježavaju da će oni, ako se smatraju uvrijeđeni, biti odlučniji nego drugi ljudi njihova položaja." Promatrao je gospođicu de La Mole da bi u njezinim očima odgonetnuo namjere njezine obitelji. Bila je blijeda i Imala je posve srednjovjekovnu fizionomiju. Nikad mu se nije činila toliko otmjena; zaista je bila lijepa i dostojanstvena. Gotovo se u nju zaljubio. Pallida morte futura, pomisli on. (Njezina bljedoća nagovještava njezine velike namjere.)

IJ za lud se poslije večere naročito dugo šetao vrtom, gospođica de I .;> Mole nije se pojavila. Da je u taj čas mogao s njom govoriti, \ .ilio bi sa srca velik teret, /."što da ne priznam? Bojao se. Pošto je čvrsto odlučio da će se

upustiti u pothvat, predao se tom osjećaju bez stida. "Samo ako u odsutnom trenutku budem imao hrabrosti koja mi je potrebna", mislio je, "nimalo nije važno što ovog časa osjećam." On ode razmotriti položaj i težinu ljestava.
"To je sprava kojom mi je suđeno da se uvijek služim!" reče sam sebi smijući se. "Ovdje kao i u Verrieresu. Ali koje li razlike! Tada nisam mogao biti nepovjerljiv prema osobi zbog koje sam se izlagao", nastavi on i uzdahnu. "A koje li razlike i u opasnosti! Da su me i ubili u vrtu gospodina de Renala, to za mene ne bi bilo nipošto nečasno. Lako bi moju smrt prikazali neobjašnjivom. A ovdje, kakve li se odvratne stvari neće pričati u salonima palače de Chaulnes, de Cavlus, de Retz itd., zapravo svuda. I potomstvo bi o meni govorilo kao o nekom čudovištu."
"Da, dvije ili tri godine", doda on smijući se i rugajući se sam sebi. Ali ta ga je misao satirala. "A mene, tko bi mene mogao opravdati? Pretpostavivši da Fouque tiska moj posmrtni pamflet, bila bi to samo još jedna sramota više. Što! Primili su me u kuću, a ja uzvraćam gostoprimstvo koje tu uživam i dobrotu kojom me obasipaju tiskanjem pamfleta o onome što se u njoj događa! Napadam čast žena! Ah, tisuću je puta bolje ispasti budala!" Ta je večer bila strašna.

XVI.
Jedan sat poslije ponoći
Taj je vrt bio vrlo velik, uređen prije nekoliko godina savršeno ukusno. Ali stablima je bilo više od sto godina. Bilo je tu nešto što je podsjećalo na ladanje. Massinger
Upravo je htio napisati Fouqueu da opoziva svoje pismo kad izbije jedanaest sati. Bučno je zalupio vratima svoje sobe, kao da se u nju zaključava. Nečujno se odšuljao da vidi što se događa u cijeloj kući, naročito na četvrtom katu gdje je stanovala posluga. Nigdje ništa neobično. Kod jedne sobarice gospođe de La Mole bilo je društvo i služinčad je vrlo veselo pila punč. "Ovi koji se tako smi-iu", mislio je Julien, "neće sudjelovati u noćašnjem pohodu; bili bi

Naposljetku ode i smjesti se u jednom mračnom kutu vrta. "Ako li* njihova namjera da kućna posluga o tome ništa ne dozna, oni će ljude koji treba da me uhvate ubaciti preko vrtnog zida. Ako je gospodin de Croisenois u cijeloj toj stvari sačuvao imalo hladnokrvnosti, onda sigurno zna da će djevojku kojom se želi oženiti manje kompromitirati dade li me uhvatiti prije nego što uđem u njezinu sobu."
()bavi vojničko izviđanje, i to vrlo temeljito. "U pitanju je moja i"ast", mislio je. "Ako učinim kakvu krupnu pogrešku, neće u

molim očima biti nikakva isprika ako sam sebi kažem: 'Na to nisam mislio'."
Vrijeme je bilo vedro da te natjera u očaj. Mjesec je izašao oko n'danaest sati, a pola sata poslije ponoći potpuno je osvjetljavao

pročelje palače koje gleda na vrt.
"Ona je luda", pomisli Julien. Kad je izbio jedan sat, još su prozori
grofa Norberta bili osvijetljeni. Nikad se još u životu Julien nije
toliko bojao. Vidio je u tom pothvatu samo opasnost i nije osjećao
nikakvo oduševljenje.
Pode po goleme ljestve, počeka pet minuta ne bi li dočekao kakvu
protuzapovijed pa u jedan sat i pet minuta prisloni ljestve uz Ma-
tildin prozor. Polako se uspinjao držeći pištolj u ruci i čudeći se što
nije napadnut. Kad se približio prozoru, ovaj se bez buke otvori.
- Stigli ste, dakle, gospodine - reče mu Matilda vrlo uzbuđena.
- Već jedan sat motrim sve vaše pokrete.
Julien je bio vrlo zbunjen; nije znao kako da se ponaša; nije osjećao nimalo ljubavi. U svojoj je smetenosti smatrao da mora biti smion, te pokuša poljubiti Matildu.
- Pil - reče ona odgurnuvši ga.
Vrlo zadovoljan što je odbijen, požurio se pogledati oko sebe; mjesečina je bila tako sjajna da su sjene u sobi gospođice Matilde bile posve tamne. "Ovdje bi vrlo lako moglo biti skrivenih ljudi, a da ih ja ne vidim", pomisli Julien.
- Sto to imate sa strane u džepu od kaputa? - upita ga Matilda, sretna što je našla predmet razgovora. Neobično je patila; sva osjećanja suzdržljivosti i plašljivosti, toliko prirodna kod djevojke plemenita roda, opet su njome ovladala i užasno su je mučila.
- Imam svakojako oružje i pištolje - odgovori Julien, ne manje zadovoljan da može nešto reći.
- Treba ukloniti ljestve - reče Matilda.
- One su goleme i mogu razbiti prozore salona u prizemlju ili na međukatu.
- Ne smije se razbiti staklo na prozorima - prihvati Matilda, pokušavajući uzalud govoriti tonom svakodnevnog razgovora - čini mi se da biste mogli spustiti ljestve pomoću užeta koje biste pričvrstili na prvu prečku. Kod mene uvijek ima zaliha užeta.
"I to daje zaljubljena žena!" pomisli Julien. "Ona se usuđuje reći da ljubi! Toliko hladnokrvnosti, toliko razboritosti u mjerama opreza dovoljno mi pokazuju da nisam pobijedio gospodina de Croiseno-isa, kako sam glupo mislio, nego da naprosto dolazim na njegovo mjesto. Uostalom, što me se to tiče! Zar je ja možda ljubim? Ja trijumfiram nad markizom utoliko što će se on veoma ljutiti što

ima nasljednika, a još više što sam ja taj nasljednik. S kojom li me hladnoćom gledao jučer u kavani Tortoni, pretvarajući se da me ne poznaje! S kojom me zlobom zatim pozdravio kad to nije više mogao izbjeći!"

Julien je pričvrstio konop na zadnju prečku ljestava i spuštao ih je polako naginjući se daleko preko balkona da ne bi dodirnule prozore. "Baš zgodan trenutak da me ubiju, ako je tko skriven u Matildinoj sobi", pomisli on; ali duboka je tišina i nadalje vladala svuda.
Ljestve dodirnuše tlo; Julienu je pošlo za rukom položiti ih uz gredicu egzotičnog cvijeća duž zida.
- Sto će reći moja majka kad ugleda ove lijepe biljke posve zgažene!... - reče Matilda. -Treba baciti konop - doda ona s velikom hladnokrvnošću. - Ako tko opazi da konop vodi na balkon, tu bi okolnost bilo teško objasniti.
- A kako ću ja otići? - upita Julien šaljivim tonom i oponašajući govor kreolaca. (Jedna je sobarica te kuće bila rodom iz San Dominga.)
- Vi ćete izići kroz vrata - reče Matilda prihvaćajući oduševljeno Julienov šaljivi način govora.
"Ah, koliko je taj čovjek dostojan sve moje ljubavi!" mislila je.
Julien je upravo ispustio konop koji je pao u vrt; Matilda mu je stisnula ruku. On pomisli da ga je zgrabio neki neprijatelj te se naglo okrene i trgne bodež. Njoj se činilo da čuje kako se negdje otvara prozor. Ostadoše nepomični, zadržavajući dah. Mjesec ih je posve obasjavao. Žamor se nije ponovio i uznemirenosti je nestalo. Tada opet zavlada smetenost; oboje su bili veoma zbunjeni. Julien provjeri jesu li vrata zatvorena svim zasunima; pomislio je, doduše, da pogleda i pod krevet, ali se nije usudio;
mogli su tamo smjestiti jednog ili dvije sluge. Napokon se poboja da se kasnije ne bi morao prekoravati zbog neopreza, te ipak pogleda.
Matildu su obuzele sve tjeskobe krajnje stidljivosti. Grozila se svog položaja.
- Sto ste učinili s mojim pismima? - upita ona napokon. "Kakve li sjajne prilike da zbunim tu gospodu, ako prisluškuju, i da izbjegnem borbu!" pomisli Julien.
- Prvo je skriveno u jednoj velikoj protestantskoj Bibliji koju su

poštanska kola jučer uvečer odnijela vrlo daleko odavde. Govorio je vrlo razgovijetno, ulazeći u te pojedinosti i tako da ga je mogao čuti svatko tko bi bio skriven u dva velika ormara od mahagonija koje se nije usudio pregledati.
- Druga su dva na pošti i otići će istim putem kao i prvo.
- Ah, veliki Bože, čemu sva ta opreznost? - upita Matilda prestrašeno.
"Zašto da lažem?" pomisli Julien i povjeri joj sve svoje sumnje.
- To je, dakle, uzrok hladnoći tvojih pisama! - uzviknu Matilda više mahnito nego nježno.
Julien nije zapazio tu nijansu. Njezino mu je tikanje oduzelo prisebnost ili je barem raspršilo sve njegove sumnje; usudio se zagrliti tu djevojku koja je bila tako lijepa i ulijevala mu toliko poštovanja.
Ona ga nije ozbiljno odgurnula.
Poslužio se svojim pamćenjem, kao nekada u Besangonu kod Amande Binet, i recitirao joj nekoliko najljepših mjesta iz Nove Heloise.

- U tebe je muško srce - odgovori ona ne slušajući pravo njegove rečenice. - Htjela sam iskušati tvoju hrabrost, priznajem. Tvoje prve sumnje i tvoja odluka dokazuju da si još srčaniji nego što sam mislila.
Matilda se morala truditi da bi mu govorila "ti" i očito je više pazila na taj neobičan način govora nego na smisao onoga što govori. To njezino "ti" bez prizvuka nježnosti nije činilo Julienu nikakvo zadovoljstvo, i on se čudio što ne osjeća sreće. Konačno, da bi je osjetio, pribjegao je razumu. Vidio je da ga cijeni ta mlada, toliko ponosna djevojka koja nikada ne
hvali bez suzdržavanja. To mu je razmišljanje pomoglo da osjeti sreću samoljublja.
Istina, nije to bilo ono duševno sladostrašće što ga je gdjekada nalazio kraj gospođe de Renal. U osjećajima ovih prvih trenutaka nije bilo ništa nježno. Bila je to sreća častoljublja, a Julien je više od svega bio častoljubiv. Ponovno je govorio o ljudima na koje sumnja i o mjerama opreza koje je pripremio. Dok je govorio, razmišljao je kako bi mogao iskoristiti tu pobjedu.
Matilda, koja je još i sad bila vrlo zbunjena i kao slomljena zbog svog postupka, bila je, čini se, oduševljena što je našla temu za razgovor. Govorili su o tome na koji bi se način opet sastali. Juli-

cn je uživao u duhovitosti i hrabrosti koju je ponovno dokazao za vrijeme tog razgovora. Priznali su da imaju posla s vrlo pronicavim ljudima; mali Tanbeau je sigurno uhoda; ali ni Matilda ni on sam nisu nespretni.
Ništa lakše nego sastati se u knjižnici i tamo se o svemu dogovoriti.
- Ja se mogu pojaviti a da ne izazovem sumnju, u svim dijelovima palače, gotovo i u sobi gospođe de La Mole - doda Julien. Svakako valja proći kroz njezinu sobu da se dođe u sobu njezine kćeri. Ako Matilda drži kako je bolje da svaki put dođe po ljestvama, on ćv se, srca pijana od sreće, izložiti toj maloj opasnosti. Slušajući ga kako govori, Matilda je bila preneražena njegovim po-birdničkim izrazom. "On je, dakle, moj gospodar!" pomisli ona i ¦ ni mah je obuze kajanje. Njezin se razbor zgrozio zbog neizmjerne ludosti koju je počinila. Da je mogla, bila bi uništila i sebe i Julie-na. A kad bi na trenutak snagom svoje volje ušutkala kajanje, bila |f nesretna zbog osjećanja bojažljivosti i stidljivosti. Ona nipošto nije predvidjela strašan položaj u kojem se sada nalazila. ¦Međutim, potrebno je s njim govoriti", reče ona sebi konačno, oto se pristoji, sa svojim ljubavnikom valja razgovarati." I tada, kao da ispunjava neku dužnost, ona je s nježnošću, koja se više sastojala od izbora riječi nego od zvuka glasa, pričala o različitim odlukama Mo ih je posljednjih dana stvorila u vezi s njim. (kllučila je da će biti potpuno njegova ako se on usudi doći k njoj pomoću vrtlarevih ljestava i na način koji mu je onu odredila. No, nikada takve nježnosti nisu bile izrečene hladnijim i uljudnijim tonom. Do tog je časa sastanak bio leden da čovjeku omrzne ljubav. Koje li moralne pouke mladoj i nepromišljenoj djevojci? Vrijedi li /bog takva trenutka izgubiti budućnost?

Nakon dugog oklijevanja, koje bi se površnom promatraču moglo uuniti kao posljedica krajnje mržnje - tako su teško osjećaji koje ? rna duguje sebi uzmicali čak i pred ovako snažnom voljom - Malilda mu konačno postade nježnom ljubavnicom. Zapravo su ti zanosi bili prilično usiljeni. Strastvena im je ljubav hi I a prije neki uzor koji su oponašali nego stvarnost. Gospođica tlc La Mole je smatrala da time ispunjava dužnost i prema sebi i proma svom ljubavniku. "Jadni je mladić", mislila je ona, "pokazao "avršenu hrabrost, zaslužio je da bude sretan, inače ću ja biti ona

koja nema karaktera." Ali bi ona bila i uz cijenu vječite nesreće voljela popraviti grozan položaj u kojem se nalazila. Iako se teškom mukom svladala, bila je potpuni gospodar svojih riječi. Nikakvo žaljenje, nikakvo predbacivanje nije pokvarilo tu noć, koja se Julienu činila prije čudnovata negoli sretna. Bože moj, koje li razlike između te noći i njegova posljednjeg boravka od dvadeset četiri sata u Verrieresul "Pariška je uglađenost pronašla način kaki) sve pokvariti, čak i ljubav", mislio je on u svojoj krajnjoj nepravednosti.

O tom je razmišljao dok je stajao u jednome od velikih ormara od mahagonija, u koji ga je ona strpala pri prvom šumu što su ga čuli iz susjedne sobe koja je pripadala gospođi de La Mole. Zatim je Matilda otišla s majkom na misu. Sobarice su uskoro napustile odaju, i Julien se lako izgubio prije nego što su se vratile da dovrše svoje poslove.

Izjahao je na konju i potražio najsamotnije mjesto u nekoj šumi blizu Pariza. Bio je mnogo više začuđen nego sretan. Sreća koja je od vremena do vremena obuzimala njegovu dušu bila je nalik na sreću mlada potporučnika kojega je vrhovni zapovjednik zboji nekog izvanrednog pothvata imenovao pukovnikom; osjećao sr uzdignut na golemu visinu. Sve što je još sinoć bilo iznad njeivi sada je bilo na njegovoj razini ili čak ispod njega. I što je Julien vis. odmicao, njegova je sreća rasla.

Ako u Matildinoj duši nije bilo nimalo nježnosti, bilo je to zato št< je ona cijelim svojim ponašanjem prema njemu samo izvršila ječim dužnost, ma kako to čudno zvučalo. U svim događajima te no. nije za nju bilo ništa nepredviđeno, osim nesreće i sramote koje |i osjetila umjesto onog blaženstva o kojem govore romani. "Da se nisam prevarila? Možda ga ipak ne ljubim?" pitala se ona.

XVII.
Stari mač

I now mean to be serious; - it is time. Since laughter now-a-days is deem'd too serious A jest a viče by virtue's called a crime.1

Don Juan

Nije došla na ručak. Uvečer se načas pojavila u salonu, ali Juliena nije ni pogledala. Njemu se takvo ponašanje činilo čudnovato. "No |<i ne poznam njihove običaje", mislio je on; "ona će mi sve to opravdati valjanim razlozima". Međutim, obuzet krajnjom

radoznalošću, proučavao je izražaj Matildina lica; morao je sebi priznati da je izraz njezina lica hladan i zao. To očito nije bila ona ista žena koja je prošle noći osjetila, ili se pretvarala da osjeća, zanose sreće, tako pretjerane da nisu mogli biti istiniti.
I sutradan i prekosutra ostala je jednako hladna; nije ga gledala, nije ni primjećivala da on postoji. Julien, kojega je mučio silan nemir, bi" je sada tisuću milja daleko od pobjedonosnih osjećaja koji su ga prvog dana oduševljavali. "Da to nije povratak na krijepost?", mislio je on. Ali za ponosnu je Matildu ta riječ bila suviše građanska. ol) svakodnevnom životu ona nije nimalo religiozna", mislio je Juli-rn. "Ona voli vjeru kao vrlo korisnu za interese svoje kaste". oNo ne može li se ona iz obične tankoćutnosti prekoravati zbog pogreške koju je počinila?"; Julien je vjerovao da je on njezin prvi
I Sad mislim postati ozbiljan; vrijeme je.
'f-r danas se smijeh smatra za suviše ozbiljnu šalu
Kad vrlina porok zove zločinom.

ljubavnik.
"Međutim, valja priznati", govorio je on sebi u drugim časovima, "da u cijelom njezinu biću nema ništa bezazleno, jednostavno ni nježno; nikada je nisam vidio ponosniju. Prezire li me? Bilo bi nje dostojno da jedino zbog mog niskog podrijetla predbacuje sebi zbor, onoga što je učinila za mene".
Dok se Julien, pun predrasuda što ih je crpio iz knjiga i sav u uspo menama na Verrieres, predavao tlapnji o nježnoj ljubavnici, koja cnl trenutka kad je usrećila svog ljubavnika prestaje misliti na vlastito postojanje, Matildina je taština bjesnjela protiv njega.
Kako se već dva mjeseca nije dosađivala, nije se više bojala dosade, tako je Julien izgubio svoju najveću prednost, a da to nije mogao ni slutiti.
"Sama sam sebi nametnula gospodara", mislila je gospođica de Li Mole koju je mučio najstrašniji jad. "On, srećom, mnogo drži cli> časti; ali ako njegovu taštinu natjeram u krajnost, osvetit ću se ot krivši prirodu naših odnosa". Matilda nikada nije imala ljubavnik i a sad su je, u toj životnoj okolnosti koja i u najbešćutnijim dušai pobuđuje neke nježne iluzije, salijetale gorke misli.
"On ima nada mnom golemu vlast jer vlada pomoću straha i mt me okrutno kazniti ako ga natjeram u krajnost". Sama je ta por i sao bila Matildi dovoljan razlog da ga vrijeđa. Hrabrost je bila pi odlika njezina karaktera. Jedino ju je pomisao da stavlja na kod cijeli svoj život mogla donekle uzbuditi i izliječiti od dosade koja uvijek nanovo pojavljivala.
Kad je gospođica de La Mole i trećeg dana uporno ustrajala u toi da ga ne gleda, Julien je poslije ručka, očito protiv njezine vol

pošao za njom u dvoranu za bilijar.
- Zar vi, gospodine, smatrate da ste nada mnom stekli neka veli prava, kad i protiv moje jasno izražene volje hoćete sa mnom go1* riti? - reče mu ona s jedva uzdržanim bijesom. - Znate li vi da to još nitko na svijetu nije usudio?
Ništa nije bilo čudnije od dijaloga tog ljubavnika i ljubavnice; osi ćali su jedno za drugo najžešću mržnju, a da to nisu ni slutili. Ka! po svom karakteru ni jedan ni drugi nije bio strpljiv i kako su, ina oboje imali navike dobra ponašanja, brzo je među njima došlo ' odrješite izjave da se zauvijek razilaze.
- Kunem vam se da ću vječno čuvati tajnu - reče Julien. - D

dajem čak da vas nikada neću osloviti, ukoliko vaš dobar glas ne bi trpio od suviše upadljive promjene. - S poštovanjem je pozdravio i otišao.
Nije ga baš stajalo mnogo muke da izvršava ono što je smatrao svojom dužnošću; bio je vrlo daleko od pomisli da je jako zaljubljen u gospođicu de La Mole. Sigurno je da je prije tri dana, kad je bio skriven u ormaru od mahagonija, nije ljubio. Ali u trenutku kad je vidio da se zauvijek s njom razišao, u njegovoj se duši sve najednom izmijenilo.
Njegovo nemilosrdno pamćenje stalo mu je predočavati i najne-znatnije okolnosti one noći koja ga je, u stvarnosti, ostavila tako hladnim.
I) noći nakon te izjave o vječnom raskidu Julien je mislio da će poludjeti kad je morao sam sebi priznati da ljubi gospođicu de La Mole.
lo je otkriće izazvalo strahovite borbe; svi su njegovi osjećaji bili poremećeni.
Dva dana kasnije, umjesto da bude ohol prema gospodinu de Croi-
uenoisu, bio bi ga najradije zagrlio briznuvši u plač.
Vičnost nesreći potaknula je u njemu jednu razumnu misao i on Huči otputovati u Languedoc. Pripremi kovčeg i ode na poštu. id je, stigavši u ured poštanskih kola, doznao da će čudnim sluča-m već sutradan biti slobodno mjesto u kolima što putuju u Toulo--ij, umalo se nije onesvijestio. Najmi to mjesto i vrati se u palaču ¦ La Mole markizu najaviti svoj odlazak.
ospodin de La Mole bio je izašao. Više mrtav nego živ, Julien je išao u knjižnicu čekati ga. Kako li mu je bilo kad je ondje zatekao 'spođicu de La Mole?
id ga je ugledala, na licu joj se pojavio opak izraz, koji on nikako io mogao predvidjeti.
ohuzet svojom nesrećom i zbunjen iznenadnim susretom, Julien je
" ic inio pogrešku i rekao joj, govoreći iz duše i najnježnijim glasom: Vi me, dakle, više ne ljubite? Grozim se što sam se predala prvome koji je naišao - odgovori
Matilda plačući od bijesa na samu sebe.
Prvome koji je naišao] - vikne Julien i poleti prema jednom stani srednjovjekovnom maču, koji se kao znamenita rijetkost čuva knjižnici.

Njegova bol, koju je već u trenu kad je nagovorio gospođicu de La Mole smatrao neizdrživom, utrostručila se još kad je opazio suze što ih ona od stida prolijeva. Bio bi najsretniji čovjek na svijetu da ju je mogao ubiti.
U trenutku kad je s priličnom mukom izvukao mač iz starinskih^ korica, Matilda mu se, sretna zbog tog novog uzbuđenja, ponosn(približila: njezine su suze presahle. U Julienu je živo iskrsla pomisao na markiza de La Molea, njegov^ dobročinitelja. "Ubio bih njegovu kćer!", pomisli on. "Koje li grc zote!" I on načini kretnju kao da će odbaciti mač. "Ona će sigurne zbog te melodramatične kretnje prasnuti u smijeh", pomisli on. mu je misao vratila svu hladnokrvnost. Sa zanimanjem je gledac oštricu starog mača, kao da traži kakvu mrlju hrđe, a zatim ga gurn" natrag u korice i s najvećim ga mirom opet objesi na klin od pozla-| ćene bronce o kojem je visio.
Cijela ta kretnja, koja je pri svršetku bila vrlo polagana, trajala je dc bar čas; gospođica de La Mole ga je zapanjeno promatrala. "Zamal< me, dakle, moj ljubavnik nije ubio!", pomisli ona. Ta ju je misao prenijela u najljepše doba stoljeća Karla IX. i Henril III. Stajala je nepomično pred Julienom, koji je upravo stavio mač mjesto, i gledala ga očima u kojima više nije bilo mržnje. Valja priznati da je u tom trenu bila zamamna i da nikada nijedna žena nij< bila manje nalik na parišku lutku (ta je riječ sadržavala velik Julie nov prigovor pariškim ženama).
"Opet ću postati slaba prema njemu", mislila je Matilda. "Ovoga se puta, poslije ponovnog pada, i to baš u trenu kad sam s njim tak(odlučno govorila, pogotovu osjećao mojim vladarom i gospodarom", i ona pobjegne.
"Bože moj, kako je lijepa!", pomisli Julien gledajući je kako trči. "Eto, to se stvorenje prije nepunih tjedan dana s toliko strasti bacilo u moj naručaj... I ti se trenuci nikada više neće vratiti! I to mojom krivnjom. A ja u trenutku tog čina, tako neobičnog i za mene toliko zanimljivog, nisam to ni shvaćao... Valja priznati da sam se rodio s vrlo tupim i nesretnim karakterom". Pojavio se markiz. Julien požuri najaviti mu svoj odlazak.
- Kamo? - upita ga gospodin de La Mole.
- U Languedoc.
- Nipošto, molim vas. Predviđeni ste za mnogo važnije zadatke, a ako otputujete, ići ćete na sjever... Ja vam čak, vojnički rečeno, na-lažem da ne napuštate palaču. Učinit ćete mi uslugu ako nikada ne Inidete odsutni više od dva-tri sata, jer vas svaki tren mogu trebati, lulien pozdravi i ode ne izustivši ni riječi i ostavivši markiza vrlo začuđena. Nije bio sposoban govoriti, zatvorio se u svoju sobu. Tu se slobodno mogao predati preuveličavanju svoje okrutne sudbine. "I tako se ja ne mogu više ni udaljiti!", mislio je. "Bog sam neka zna koliko će me dana markiz zadržati u Parizu. Veliki Bože! Što će biti sa mnom? A nemam ni jednog prijatelja s kojim bih se mogao posa-vjetovati. Opat Pirard ne bi mi dopustio da izrečem ni prvu rečenicu, a grof Altamira predložio bi mi da se

pridružim nekoj uroti. A međutim, ja sam lud, ja to osjećam, ja sam lud! Tko će me voditi, Sto će biti sa mnom?"

/ ona mi to priznaje1. Potanko opisuje najsitnije okolnosti1. Njezinel tako lijepe oči, uprte u moje, odražavaju ljubav koju je osjetila za drugoga! Schiller
Gospođica de La Mole, očarana, nije mislila ni na što drugo dolina sreću što umalo nije bila ubijena. Išla je tako daleko da je sama sebi govorila: "On je dostojan biti mojim gospodarom jer se jedva uzdržao da me ne ubije. Koliko bi lijepih mladića iz visoka društva trebalo stopiti zajedno da se dobije takav izljev strasti? Valja priznati da je bio vrlo lijep u trenutku kad se popeo na stolicu kako bi vratio mač u isti onaj slikoviti položaj u koji ga je tapetar bio stavio. Sve u svemu, nisam baš ni bila tako luda što sam ga ljubila".
U tom bi trenutku sa zadovoljstvom bila prihvatila svaku časnu priliku za pomirenje, da se takva prilika pružila. Julien je dotle, dvostruko zaključan u svojoj sobi, bio žrtva najcrnjeg očajanja. U svom je ludilu pomišljao da joj se baci pred noge. Da je, umjesto što se sakrio na samotnu mjestu, lutao vrtom i palačom i bio na dohvat kakve povoljne prilike, bio bi možda za tren oka svoju strašnu nesreću pretvorio u najveću sreću.
Ali takva spretnost, koje mu predbacujemo nedostatak, bila bi isključila onu divnu kretnju kojom je posegao za mačem i zbog koje je u tom trenu bio tako lijep u očima gospođice de La Mole. Taj je hir, povoljan za Juliena> potrajao cijeli dan. Matilda je u mislima stvarala krasne predodžbe o onim kratkim trenucima u koji-
ma ga je ljubila, i žalila je za njima.
"Zapravo", mislila je ona, "moja je strast za tog jadnog mladića trajala u njegovim očima samo od jedan sat poslije ponoći, kad sam
ga vidjela kako se uspinje ljestvama sa svim svojim pištoljima u
džepu od kaputa, pa do osam sati ujutro. A četvrt sata kasnije, dok
sam u crkvi Svete Valerije bila na misi, počela sam pomišljati na to kako će se on sada smatrati mojim gospodarom i kako će možda pokušati u ime straha prisiliti me na pokornost".
Poslije ručka je gospođica de La Mole, umjesto da izbjegava Julie-
na, razgovarala s njim i nekako ga navela da pođe s njom u vrt; po-
o lušao je. To mu je iskušenje još nedostajalo. Matilda je i ne sluteći I 'opustila ljubavi prema njemu, koja ju je opet obuzela. Osjećala je

11 no zadovoljstvo šetajući s njim i sa zanimanjem je gledala te ruke koje su ujutro bile zgrabile mač da je ubiju.
Poslije takva postupka i poslije svega što se dogodilo nije više mo-kIo biti ni govora o njihovim nekadanjim razgovorima. Malo-pomalo Matilda mu je počela s iskrenim povjerenjem govoriti o svom duševnom stanju. Nalazila je čudnovatu nasladu u toj vrsti razgovora; čak mu je opisivala i uzbuđenja onog zanosa što ga je bila osjetila za gospodina de Croisenoisa, za gospodina de Cavlusa...
- Stol Zar i za gospodina de Cavlusa! - poviče Julien, i u tim je riječima došla do izražaja sva gorka ljubomora napuštena ljubavnika. Matilda je to tako shvatila i nimalo se nije uvrijedila. Nastavila je mučiti Juliena opisujući mu na jako slikoviti način pojedinosti svih nekadanjih osjećaja, i to s naglaskom najiskrenije istinitosti. Vidio je da ona opisuje ono što joj je pred očima. Opa-h\o je s bolom da ona govoreći otkriva mnogo toga u vlastitom srcu.
Nesreća zbog ljubomore ne može biti veća.
Sumnjati daje suparnik ljubljen, već je dovoljno bolno, ali doživjeti da ti žena koju obožavaš potanko priznaje ljubav što je on u njoj pobuđuje, bez sumnje je vrhunac muka.
Ah, kako su tog trena bili kažnjeni svi osjećaji oholosti koji su Ju-liona potakli da se smatra boljim od raznih de Cavlusa i Croisenoisa! S kakvim li je dubokim i iskrenim jadom sada preuveličavao i najmanje njihove prednosti! S kojim li je plamenim uvjerenjem prezirao samoga sebe!

Matilda mu se činila dostojna obožavanja, sve su riječi preslabe da l izraze pretjeranost njegova divljenja. Sećući pokraj nje, krišom je pogledao njezine ruke, njezina ramena, njezino kraljevsko držanje. Jedva se suzdržavao da joj se, shrvan ljubavlju i nesrećom, ne baci pred noge i vikne: "Smilujte se!".
"I to toliko lijepo stvorenje, toliko iznad ostalih, koje me jednom ljubilo, bez sumnje će uskoro ljubiti gospodina de Caylusa". Julien nije mogao sumnjati u iskrenost gospođice de La Mole; prizvuk istinitosti bio je isuviše očit u svemu što je govorila. I da balj ništa ne bi nedostajalo njegovoj nesreći, bilo je trenutaka kad jj Matilda misleći na osjećaje koje je jednom imala za gospodina Cavlusa, govorila o njemu kao da ga i sada ljubi. U njezinu je glas| sigurno bilo ljubavi. Julien je to točno zapažao. Da su mu u grudi ulili rastopljeno olovo, ne bi toliko trpio. Kal je taj jadni mladić u svojoj neizrecivoj nesreći mogao i slutiti gospođica de La Mole u sjećanju na prolazne ljubavne prohtjev^ koje je nekoć osjećala prema gospodinu de Cavlusu ili gospodin! de Luzu, nalazi toliko zadovoljstva samo zato što ih njemu priča?| Ništa ne bi moglo izraziti Julienove duševne patnje. Slušao je ta pc tanka povjeravanja o ljubavi koju je ona osjećala za druge, u onoi istom drvoredu lipa u kojem je tek nekoliko dana prije čekao izbije jedan

sat kako bi ušao u njezinu sobu. Te muku ljudsko bk nije u stanju podnijeti.
Ta je vrsta okrutne iskrenosti trajala cijelih osam dana. Matik je, činilo se, sad sama tražila, sad opet nije izbjegavala priliku da | njim govori, a predmet razgovora na koji kao da su se oboje vraćž s nekom jetkom nasladom, bilo je izlaganje osjećaja što ih je imal za druge. Pričala mu je o pismima koja je pisala, ponavljala mj točno riječi i navodila mu cijele rečenice. Posljednjih se dana činilj kao da promatra Juliena s nekom vrsti zlobne radosti. Njegove s\ joj muke priređivale velik užitak.
Vidi se da Julien nije imao nikakvo životno iskustvo, čak ni romai nije čitao. Da je bio malo manje nespretan i da je toj mladoj dj(vojci koju je toliko obožavao, a koja mu je povjeravala tako čudne vate tajne, hladnokrvno rekao: - Priznajte da ipak upravo menj ljubite, iako ne vrijedim koliko vaša gospoda... Možda bi ona bila sretna da ju je prozreo: u najmanju bi rul uspjeh posve ovisio o ljupkosti kojom bi Julien izrazio tu misao i
Drugi dio - XVIII.
trenutku koji bi za to odabrao. Svakako bi se dobro izvukao, i još s prednostima, iz položaja koji je Matildi počinjao bivati dosadan.
¦ A mene više ne volite, mene, koji vas obožavam! - reče joj H'dnog dana Julien, lud od ljubavi i jada. To je bila gotovo najveća lupost što ju je mogao počiniti.
\c su riječi za tren oka uništile sve zadovoljstvo koje je gospođica > \c la Mole nalazila u tome da mu priča o svom duševnom stanju. i)na se počinjala čuditi da se on, poslije svega što se dogodilo, ne \ rijeđa zbog njezina pričanja, te je u trenu kad je on izgovorio te i'Jupe riječi, već pomišljala i na to da je on možda više ne ljubi. Ponos je, bez sumnje, ugasio njegovu ljubav", mislila je ona. "Nije >m čovjek koji bi nekažnjeno dopustio da mu se pretpostavljaju tvorenja poput de Cavlusa, de Luza, de Croisenoisa, za koje on priznaje da su toliko nad njim. Neću ga više vidjeti pred svojim nogamal"
Prethodnih je dana Julien u naivnosti svoje nesreće često iskreno pred njom hvalio sjajna svojstva te gospode; čak je u tome i pretjerivao. Ta nijansa nije gospođici de La Mole nipošto izmakla, budila joj se, ali uzrok nije otkrila. Julienova je pomamna duša, hvaleći suparnika za kojega je vjerovao da je ljubljen, suosjećala s njegovom srećom.
Njegove riječi, toliko iskrene ali toliko glupe, u tili su čas sve promijenile. Sigurna da je on ljubi, Matilda ga je potpuno prezrela. I 'pravo su se šetali kad mu je izmakla ta nespretna izjava; ona ga napusti, a njezin je posljednji pogled izražavao najstrašniji prezir. Vrativši se u salon, cijelu ga večer nije više ni pogledala. Sutradan n1 taj prezir zaokupljao svu njezinu dušu; više nije bilo ni govora o osjećajima zbog kojih je osam dana nalazila toliko zadovoljstvo u tome da se prema Julienu odnosi kao prema najprisnijem prijate-l| u; bilo joj je neugodno i vidjeti ga. Matildini su osjećaji graničili s :',nušanjem i ništa ne bi moglo izraziti krajnji prezir što ga je osje-' ala kad bi ga srela.

lulien nije shvaćao ništa od svega što se u posljednjih osam dana odigravalo u Matildinom srcu, ali je zapazio njezin prezir. Bio je zlovoljno razuman da se pred njom pojavljuje što je manje moguće i nikada je nije pogledao.
Ali nije se on bez smrtnih muka tako reći odrekao njezine prisutnosti. Činilo mu se da se njegova nesreća time još povećala.

"Hrabrost ljudskog srca ne može biti veća", mislio je on. Provodio je dane uz mali prozor u potkrovlju palače; kapci su bili brižno zatvoreni i odatle je bar mogao spaziti gospođicu de La Mole kad| bi se pojavila u vrtu. Kako li mu je bilo kad ju je poslije ručka vidio gdje šeće s gospo-1 dinom de Cavlusom, s gospodinom de Luzom ili s nekim drugim za koga mu je bila priznala da je prema njemu nekoć osjećala pro-| lažnu ljubav?
Julien nije nikada ni slutio da postoji tako silna nesreća i dolazilo I bi mu da jauče. Ta toliko snažna duša bila je konačno posve slo-[mijena.
Svaka misao koja nije bila u vezi s gospođicom de La Mole postala mu je mrska; nije bio sposoban napisati ni najjednostavnije pismo.
- Vi ste ludi - reče mu markiz.
Bojeći se da ga markiz ne prozre, Julien se stade ispričavati bolešću i uspije ga uvjeriti. Na njegovu sreću, markiz mu se za vrijeme ručka podrugivao u vezi s njegovim skorim putovanjem. Matilda je razumjela da bi to putovanje moglo potrajati vrlo dugo. Julien ju je već nekoliko dana izbjegavao, a sjajni mladići, koji su imali sve ono što je nedostajalo tom blijedom i sumornom stvorenju koje je ona nekada ljubila, nisu više kadri trgnuti je iz njezinih sanjarenja. "Obična bi djevojka odabrala svog miljenika među tim mladićima koji privlače sve poglede u salonu", govorila je ona sebi, "ali jedno je svojstvo genija u tome da njegova misao ne kroči putovima što ih je utrla gomila.
Kao družica čovjeku kakav je Julien, kojemu nedostaje jedino imutak koji ja posjedujem, neprestano bi pobuđivala pozornost i ne bih u životu prolazila neprimijećeno. Umjesto da neprestano strepim od revolucije, kao moje rođake, koje se u strahu od naroda ne usuđuju izgrditi kočijaša koji ih loše vozi, bila bih sigurna da ću odigrati neku ulogu, i to veliku ulogu, jer čovjek kojega sam odabrala ima jak značaj i beskrajno je slavoljubiv. Sto mu nedostaje? Prijatelji, novac? To ću mu ja dati". U mislima je postupala donekle s Julienom kao s nižim stvorenjem, kojemu dopuštamo da nas voli kad mi to hoćemo.

XIX.

Šaljiva opera

O how this spring of love resembleth
The uncertain glory of an April day:
Which notu shows ali the beauty of the sun,
And by and by a cloud takes ali away,1

Shakespeare
Misleći neprestano na budućnost i na izvanrednu ulogu kojoj se nadala, Matilda je uskoro stala žaliti čak i za suhoparnim metafizičkim razgovorima koje je često vodila s Julienom. Izmorena tako učenim mislima, žalila je katkad i za trenucima sreće koje je proživjela uz njega. Te je uspomene pratilo kajanje, koje ju je u nekim trenucima upravo slamalo.
"Ali, ako već djevojka poput mene osjeća neku sklonost", govorila je sebi, "ona smije zaboraviti svoje dužnosti jedino zbog vrijedna Čovjeka. Neka nitko ne kaže da su me osvojili njegovi lijepi brci ili način kako on sjedi u sedlu, nego njegovi duboki razgovori o budućnosti koja čeka Francusku, njegove misli o sličnosti između događaja koji nas mogu zadesiti i revolucije u Engleskoj godine 1688. Bila sam zavedena, ja sam slaba žena", odvraćala je ona na prigovore svoje savjesti, "ali me bar nisu kao neku lutku zaludile prednosti vanjštine".
I. O, kako ovo proljeće ljubavi nalikuje
Nestalnoj slavi jednog travanjskog dana,
Koji sad odražava svu ljepotu sunca,
A zamalo će neki oblak sve to uništiti. (Dva veronska plemića)

Ako dođe do revolucije, zašto Julien Sorel ne bi igrao ulogu Rolanda, a ja ulogu gospođe Roland?1 Ta mi se uloga više sviđa nego uloga gospođe de Stael: nemoralno će ponašanje biti smetnja u našem stoljeću. Sigurno je da neću sebi dopustiti još jednu slabost; umrla bih od stida".
Valja priznati da nisu svi Matildini snovi bili toliko ozbiljni kao misli koje smo upravo izložili.
Gledala je Juliena i u najmanjim je njegovim postupcima nalazila divnu ljupkost.
"Bez sumnje mi je uspjelo", mislila je ona, "u njemu uništiti i najmanju pomisao da ima neka prava nada mnom. To, uostalom, dokazuje i izraz nesreće i duboke strasti kojim mi je jadni mladić prije osam dana govorio o svojoj ljubavi. Moram priznati da sam bila čudna što sam se razljutila na riječi u kojima je bilo toliko poštovanja i toliko strasti. Nisam li ja njegova žena? Njegove su riječi bile posve prirodne, i on je, valja priznati, bio vrlo drag. Julien me voli još i poslije onih beskrajnih razgovora u kojima sam mu pričala - i to s mnogo okrutnosti - priznajem - samo o ljubavnim prohtjevima što mi ih je dosadan život koji provodim nametnuo prema onim mladićima iz otmjena društva na koje je on toliko ljubomoran. Ah, kad bi on znao kako su oni za mene neopasni! Koliko mi se oni pokraj njega čine blijedi i svi nalik j edan na drugoga!".
Razmišljajući o tome, Matilda je nasumce olovkom crtala po jednoj stranici svog albuma. Jedan profil što ga je dovršila iznenadi je i oduševi: upadljivo je bio sličan Julienu. "To je glas neba! Eto jednog čuda ljubavi", klikne zaneseno. "I ne misleći nacrtala sam njegov portret".

Pobjegla je u svoju sobu, zaključala se te se mnogo trudila i ozbiljno nastojala naslikati Julienov portret, ali joj to nije uspjelo. Profil što ga je nasumce crtala bio je svakako najsličniji. Matilda je time bila oduševljena, vidjela je u tome očit dokaz velike strasti. Ostavila je album vrlo kasno, tek kad ju je markiza pozvala da pođu u Talijansku operu. Mislila je samo na to da pogledom pro-

1. Francuski političar, žirondinac, ministar unutrašnjih poslova 1792. Njegova žena držala je salon koji je imao veliki politički utjecaj za vrijeme velike revolucije. Giljotirana je 1793. godine.

nađe Juliena, kako bi ga njezina majka pozvala da ih prati. No on se nije pojavio, i gospođama su se pridružili u loži samo neki nezanimljivi ljudi. Za vrijeme prvog čina Matilda je sa zanosom najživlje strasti sanjarila o čovjeku kojega ljubi. No u drugom ju je činu dirnula u srce ljubavna maksima komponirana u melodiji koja je, treba priznati, bila dostojna Cimarose. Junakinja je pjevala: "Moram se kazniti zbog pretjeranog obožavanja koje za njega osjećam, suviše ga ljubim!"

Od trenutka kad je Matilda čula tu prekrasnu pjesmu ništa drugo na svijetu nije za nju postojalo. Kad bi je tko nagovorio, ona nije odgovarala. Majka ju je grdila, a ona se jedva toliko svladala da je pogleda. Njezino je ushićenje dospjelo do onog stanja zanosa i strasti koje se može usporediti s najsnažnijim čuvstvima što ih je lulien već nekoliko dana za nju osjećao. Melodija, puna božanske miline u kojoj je bila komponirana izreka koja, kako joj se činilo, tako čudesno pristaje njezinu položaju, ispunjavala joj je sve trenutke kad nije neprestano mislila na Juliena. Zahvaljujući svojoj ljubavi za glazbu, ona je te večeri bila onakva kakva je gospođa de Renal bila uvijek kad je mislila na Juliena. Razumska ljubav svakako ima više duha od istinske ljubavi, ali se njezina oduševljenja javljaju samo na mahove; takva ljubav suviše poznaje samu sebe, ona se neprestano ispituje i daleko je od toga da pomuti razum; ta na razumu se i osniva.

Kad su se vratili kući, Matilda je, ne obazirući se ni najmanje na prigovore gospođe de La Mole, pod izgovorom da ima groznicu, tlio noći provela ponavljajući uz klavir onu pjesmu. Pjevala je riječi poznate melodije koja ju je očarala: "Devo punirmi, devo punirmi, Se troppo amai, etc."

Posljedica te lude noći bila je da je počela vjerovati kako je uspjela nadvladati svoju ljubav. (Ova će stranica na svaki način škoditi nesretnom piscu. Hladne će ga duše optuživati zbog nepristojnosti. ()n nipošto ne želi uvrijediti mlade žene koje blistaju u pariškim salonima pretpostavljajući da bi ikoja od njih bila sposobna za takve lude osjećaje koji unizuju Matildin karakter. Taj je lik potpuno izmišljen, i to izmišljen sasvim izvan društvenih običaja koji će civilizaciji XIX. stoljeća osigurati tako odlično mjesto među svim

ostalim stoljećima.

Mladim djevojkama koje su te zime bile ures plesova nipošto ne nedostaje razboritosti. Ne mislim ni to da bi ih čovjek mogao optužiti kako suviše preziru velik imutak, konje, lijepa imanja i sve ono što osigurava ugodan položaj u društvu. Daleko od toga da te prednosti smatraju dosadnima, one ih uglavnom ustrajno priželjkuju, pa ako u njihovim srcima ima ikakve strasti, to je strast prema njima. A ne može se reći ni da ljubav pomaže darovitim mladićima, kao što je Julien, da uspiju u životu. Oni se neraskidivo povezuju s nekom koterijom, i kad ona nešto postigne, onda na nju pljušte sve društvene prednosti. Teško učenu čovjeku koji ne pripada ni jednom klanu; predbacivat će mu sve, pa i najmanje, vrlo sumnjive uspjehe, a uzvišena krijepost nadvladati i okrasti ga. Da, gospodine, roman je kao ogledalo koje čovjek prenosi cestom. U njemu ćete vidjeti kako se odražava tren nebesko plavetnilo, a tren blato drumskih kaljuža. Zar ćete čovjeka koji u svom košu nosi ogledalo optužiti da je nemoralan? Njegovo ogledalo odražava blato, a vi optužujete ogledalo! Bilo bi mnogo bolje da optužite cestu na kojoj je ta kaljuža, a još više nadglednika cesta koji dopušta da se voda ustoji i da se stvaraju kaljuže.

Sada, kad smo utvrdili da je karakter poput Matildina nemoguće naći u našem stoljeću, koje je isto toliko razborito koliko i krepo-sno, manje se bojim da ću koga razljutiti ako nastavim pričati o ludostima te ljubazne djevojke.)

Sutradan je sve vrijeme vrebala priliku kako bi se osvjedočila da je svladala svoju ludu strast. Njezin je glavni cilj bio da u svemu omrzne Julienu, ali joj nije izmakla ni jedna njegova kretnja. Julien je bio suviše nesretan i, pogotovu, suviše uzrujan da bi mogao prozreti tu nadasve zamršenu ljubavnu igru; još je manje mogao opaziti sve što je u tome bilo za njega povoljno; bio je žrtva te igre. Nikada, možda, nije bio tako strahovito nesretan. Njegov je duh tako malo upravljao njegovim postupcima da ne bi bio shvatio mrzovoljna filozofa koji bi mu rekao: "Gledajte da brzo iskoristite raspoloženje koje je za vas povoljno; jer u toj vrsti razumske ljubavi kakvu nalazimo u Parizu isto duševno stanje ne može potrajati dulje od dva dana". No koliko god je Julien bio zanesen, imao je časti. Njegova je prva dužnost bila šutljivost; to je shvatio. Tražiti

savjet, pričati svoje muke prvome koji naiđe, to bi za njega bila sreća koja se može usporediti sa srećom onog nesretnika što prolazi užarenom pustinjom pa mu nebo podari kapljicu ledene vode. Ali poznavao je opasnost: bojao se da na pitanje nekog znatiželjnika koji bi ga ispitivao ne odgovori bujicom suza. Zatvorio se u svoju sobu.

Vidio je Matildu kako dugo seta vrtom; kad ga je konačno napustila, sišao je on u vrt. Približio se grmu s kojega je ona ubrala ružu. Noć je bila tamna, mogao se prepustiti svojoj nesreći bez straha da će ga tko opaziti. Njemu je bilo jasno da gospođica de La Mole >ada ljubi jednoga od onih mladih časnika s kojima je malo prije tako veselo razgovarala. Njega je nekoć ljubila, ali je otkrila kako malo vrijedi.

Zaista, vrlo malo vrijedim!", govorio je Julien sebi s potpunim uvjerenjem. "Ja sam, sve u svemu, vrlo plitko stvorenje, vrlo obi-uio, ljudima vrlo dosadno, a samome sebi upravo nepodnošljivo". Smrtno su mu se ogadila sva njegova dobra svojstva, sve što je s oduševljenjem volio; iz te izokrenute (negativne) fantazije stao je baš svojom maštom suditi o životu. To je zabluda nadmoćna čovjeka.

Više puta je pomislio na samoubojstvo; ta je predodžba bila puna i 'ara, kao neki sladak odmor, čaša ledene vode pružena bijedniku koji u pustinji umire od žeđi i vrućine.

"Moja će smrt uvećati prezir što ga za mene osjeća!", povikne on. "Kakvu bih uspomenu ostavio!"

Kad ljudsko biće padne u taj najdublji ponor nesreće, ne preostaje mu drugi izlaz doli hrabrost. Julien nije imao dovoljno odlučne snage kazati samome sebi: (Trebam se usuditi!". No gledajući prozor Matildine sobe, vidio je kroz kapke da je ugasila svjetlo. Zamislio je tu krasnu sobu koju je, nažalost, vidio samo jednom u Aivotu. Njegova mašta nije išla dalje.

I/bio je jedan sat. Kako je čuo zvono, u isti je tren pomislio: "Popet > u se po ljestvama".

Mio je to blijesak genija, a dobri razlozi smjesta nagrnuše. "Zar mogu biti nesretniji?", pomisli on. Potrčao je po ljestve. Vrtlar ih ii' bio svezao lancem. Pomoću otponca malog pištolja, koji se otkinuo, Julien u tom trenu pun nadčovječne snage, iskrivi jednu kariku lanca kojim su ljestve bile vezane. Začas se mogao njima služiti

i prislonio ih je na Matildin prozor.

"Ljutit će se, sasut će na me sav svoj prezir, ali ništa zato. Poljubit ću te posljednji put, otići ću u svoju sobu i ubit ću se... Prije nego što umrem, moje će se usne dotaknuti njezina obraza!" Letio je po ljestvama i pokucao na kapke. Za nekoliko ga je trenutaka Matilda čula i htjela je otvoriti kapke, ali su ljestve to sprečavale. Julien se grčevito uhvati za željeznu kuku koja drži kapke otvorenima te, uz golemu opasnost da se strovali, snažno odgurne ljestve i malo ih pomakne. Matilda je mogla otvoriti kapke. Skočio je u sobu više mrtav nego živ. - To si ti! - usklikne ona i baci mu se u naručje...

Tko bi mogao opisati Julienovu beskrajnu sreću? Matildina je sreći bila gotovo isto tolika.

Govorila mu je protiv same sebe, optuživala se.

- Kazni me Bog zbog moje okrutne oholosti - govorila mu je ona1 stežući ga u zagrljaju kao da će ga zadaviti. - Ti si moj gospodar, ja sam tvoja robinja. Moram te na koljenima moliti da mi oprostiš što sam se htjela pobuniti. - Izvila mu se iz naručja da bi se bacila pred njegove noge. - Da, ti si moj gospodar - govorila mu je ona, pijana od sreće i ljubavi - vladaj zauvijek nada mnom i strogo kažnjavaj svoju robinju kad se bude htjela pobuniti.

Zatim se opet istrgla iz njegova naručja i zapalila svijeću, i Julien je imao mnogo muke dok ju je spriječio da ne odreže svu kosu na jednoj strani glave.

- Želim te podsjetiti - reče mu ona - da sam tvoja sluškinja: ako me ikada prokleta oholost zavede, pokaži mi tu kosu i reci: "Nije više u pitanju ljubav, nije više riječ o uzbuđenju koje je vaša duša kadra ovoga trena osjetiti; vi ste se zakleli na poslušnost, pokoravajte se zbog svoje časti!"
Ali bit će pametnije da prestanemo opisivati toliku mahnitost i blaženstvo.
Julienova je vrlina bila ravna njegovoj sreći. - Moram se spustiti po ljestvama - reče on Matildi kad je iznad vrtova, nad udalje nim dimnjacima na istoku, vidio kako zora sviće. - Žrtva koju sebi namećem dostojna je vas. Oduzimam sebi nekoliko sati naj čudesnije sreće koju ljudska duša može iskusiti. To je žrtva koju prinosim vašem dobrom glasu. Ako poznajete moje srce, razumjet

ćete kakvo nasilje vršim nad samim sobom. Hoćete li prema meni uvijek biti takvi kakvi ste ovog trena? Ali čast govori, to je dovoljno. Znajte da prilikom našeg prvog sastanka nisu posumnjali samo na kradljivce. Gospodin de La Mole je naložio da se u vrtu postavi straža. Gospodin de Croisenois je okružen uhodama, zna se što radi svake noći...
Na te riječi Matilda prasnu u glasan smijeh. Njezina se majka i leđna sobarica probudiše. Iznenada je pozvaše kroz zatvorena vrata. Julien je pogleda, a ona problijedi grdeći sobaricu; majci se ne udostoji reći ni riječi.
- Ali ako im padne na pamet otvoriti prozor, vidjet će ljestve!
- reče joj Julien.
loš je jednom zagrli, baci se na ljestve i više spuzne niza njih nego što siđe; začas je bio na zemlji.
Tri sekunde kasnije ljestve su bile u drvoredu lipa, i Matildina je ćast bila spašena. Kad se Julien pribrao, opazio je da je posve raskr-vavljen i gotovo gol. Ozlijedio se dok se neoprezno sklizao. Neizmjerna mu je sreća vratila svu energiju njegova karaktera. Da se pojavilo dvadesetak ljudi, on bi ih sve sam napao i to bi inu u tom trenu bilo jedno zadovoljstvo više. Srećom, te njegove vojničke vrline nisu bile stavljene na kušnju. Položio je ljestve na njihovo uobičajeno mjesto i vratio lanac kojim su bile vezane. Nije zaboravio ni ukloniti tragove koje su ljestve ostavile u gredici egzotičnog cvijeća pod Matildinim prozorom. Dok je u mraku rukom prelazio po mekoj zemlji da se uvjeri jesu li tragovi potpuno izbrisani, osjetio je kako mu je nešto palo na ruke; bio je to jedan dio Matildine kose koji je odrezala i bacila mu. Bila je na prozoru.
Evo što ti šalje tvoja služavka! - dovikne mu ona prilično gladio. - To je znak vječne poslušnosti. Odričem se vlastitog razuma, budi mi gospodar!
lulien, obezumljen, zamalo nije ponovno otišao po ljestve i popeo e opet do nje. Napokon razum nadvlada.
Nije bilo lako vratiti se iz vrta u palaču. Uspjelo mu je provali-i i vrata jednog podruma; stigavši u kuću, morao je najtiše što je moguće provaliti vrata svoje sobe. Onako uzbuđen, on je u sobici

koju je maločas tako naglo napustio bio ostavio čak i ključ, koji mu je bio u džepu od kaputa. "Samo da ona ne zaboravi sakriti sve te

moje smrtne ostatke"; pomisli on.
Napokon umor nadvlada sreću i kad je sunce izlazilo, pao je u dubok san.
Zvono koje je pozivalo na ručak jedva ga je probudilo. Ušao je u blagovaonicu. Uskoro zatim ušla je Matilda. Julienov je ponos doživio vrlo sretan trenutak kad je opazio ljubav koja se odražavala u očima te djevojke toliko lijepe i okružene tolikim poštovanjem, ali se njegova razboritost ubrzo prestravila.
Pod izgovorom da nije imala dovoljno vremena počešljati kosu, Matilda ju je tako namjestila da je Julien na prvi pogled mogao opaziti svu veličinu žrtve koju mu je prinijela odrezavši je prošle noći. Da je išta moglo nagrditi tako lijepo lice, Matilda bi se uspjela nagrditi. Čitava jedna strana njezine lijepe pepeljastoplave kose bila je odrezana na pola palca od glave.
Za ručkom je cijelo Matildino ponašanje bilo u skladu s tom prvom neopreznošću. Čovjek bi rekao kako drži svojom zadaćom da cijelom svijetu obznani svoju ludu ljubav za Juliena. Srećom su toga dana gospodin de La Mole i markiza bili vrlo zauzeti sljedećim podjeljivanjem modrih lenti, kojim gospodin de Chaulnes nije bio obuhvaćen. Potkraj ručka Matilda je u razgovoru nehotice nazvala Juliena moj gospodaru. Pocrvenio je do ušiju. Bilo slučajno ili namjerno, gospođa de La Mole nije toga dana ostavila Matildu ni na trenutak samu. Uvečer, prelazeći iz blagovaonice u salon, Matilda je ipak ugrabila trenutak da reče Julienu. - Hoćete li misliti da je to s moje strane neka isprika? Majka je odlučila da jedna od njezinih sobarica spava noću u mojoj sobi. Taj je dan protekao kao munja. Julien je bio na vrhuncu sreće. Sutradan se već od sedam sati izjutra nalazio u knjižnici; nadao se da će se gospođica de La Mole udostojiti pojaviti u njoj. Napisao joj je beskonačno pismo. Vidio ju je tek nekoliko sati kasnije, kod ručka. Tog je dana bila najbrižljivije počešljana; divnom je vještinom umjela prekriti mjesto gdje je kosa bila odrezana. Jedanput-dvaput je pogledala Juliena, ali uljudnim i mirnim pogledom; nije više bilo govora o tome da ga nazove moj gospodaru.
Julien se toliko iznenadio da nije mogao disati... Matilda je sebi predbacivala gotovo sve što je za njega učinila. Razmislivši zrelo, zaključila je da on doduše nije posve svakida-

šnje stvorenje, ali ipak nije toliko izvanredno da bi zasluživao sve one čudnovate ludosti koje se usudila počiniti zbog njega. Sve u svemu, uopće nije mislila na ljubav, tog joj je dana dojadilo biti zaljubljena.
Sto se Juliena tiče, osjećaji njegova srca bili su kao u šesnaestogodišnjeg dječaka. Za vrijeme tog ručka, koji mu se

činio beskrajan, obuzimale su ga izmjenično strašne sumnje, čuđenje i očajanje. Čim je pristojnost dopustila da ustane od stola, on je više poletio nego što je potrčao u staju, sam je osedlao konja i u kasu odjurio. Bojao se da se ne osramoti kakvom slabošću.
"Moram tjelesnim umorom ubiti svoje srce", govorio je sebi jašući galopom po Meu-ctonskoj šumi. "Sto li sam učinio, što li rekao da sam zaslužio takvu nemilosti"
"Danas ne smijem ništa učiniti i ništa reći", mislio je vraćajući se u palaču. "Moram biti mrtav tjelesno kao što sam mrtav duševno. Julien više ne živi, samo se njegovo tijelo još miče".

XX.

Japanska vaza

Njegovo srce nije isprva shvaćalo svu neizmjernost njegove nesreće, bio je više uzbuđen nego potresen. Ali kako mu se razum postupno vraćao, tako je sve više osjećao težinu svoje nesreće. Sva su životna zadovoljstva bila za njega mrtva, osjećao je jedino snažne bolove očajanja koji su ga razdirali. Ali čemu govoriti o tjelesnim mukama? Koja se samo tjelesna bol može usporediti s ovom?

Jean-Paul

Zvono je pozvalo na večeru; Julien je jedva imao vremena preobuči se. U salonu je zatekao Matildu kako navaljuje na svoga brata i gospodina de Croisenoisa kako bi ih odvratila od toga da te večeri podu u Suresnes k maršalici de Fervaques.
Nikada još nije bila prema njima zavodljivija ni ljubaznija. Poslije večere dođoše gospoda de Luz, de Caylus i nekoliko njihovih prijatelja. Reklo bi se da je gospođica de La Mole uz kult bratske ljubavi ponovno prihvatila i kult najstrože uljudnosti. Mada je te večeri vrijeme bilo divno, ona je zahtijevala da ne odu u vrt; htjela je da se ne udaljuju od naslonjača gospođe de La Mole. Modri je divan bio središte te grupe, kao i zimi.
Matilda je zazirala od vrta, ili joj se bar činio strahovito dosadan: bio je povezan s uspomenom na Juliena.
Nesreća slabi duh. Naš je junak počinio nespretnost kad je stao uz onu slamnatu stolicu koja je nekada bila svjedok njegovih tako sjajnih pobjeda. Danas nitko nije s njim progovorio. Kao da ga i ne zapažaju, ili još gore. Oni prijatelji gospođice de La Mole koji

su bili uz njega na kraju divana, nastojali su da izgleda kao da mu okreću leđa, ili se bar njemu tako činilo.
"Ovo je dvorska nemilost", pomisli on. I odluči malo proučavati te ljude koji ga nastoje obasipati svojim prezirom. Stric gospodina de Luza obavljao je na dvoru važnu službu i zato je taj lijep časnik na početku razgovora sa svakim na koga bi naišao spominjao zanimljivu okolnost da je njegov stric u sedam sati pošao u Saint-Cloud i da tamo kani provesti noć. Gledao je da tu stvar spomene naoko posve nenametljivo, ali se neprestano na nju vraćao.

Promatrajući gospodina de Croisenoisa pogledom koji je nesreća učinila strogim, Julien je opazio da taj ljubazni i dobri mladić pridaje velik značaj okultnim uzrocima. To je išlo dotle da bi se ražalostio i ozlovoljio kad bi netko kojem imalo važnijem događaju nalazio posve jednostavan uzrok. "Ima u tome malo ludosti", pomisli Julien. "Taj je karakter neobično sličan karakteru cara Aleksandra, kako mi ga je opisao knez Karasov". Prve godine svog boravka u Parizu jadni je Julien, tek izišavši iz sjemeništa, bio očaran ljupkošću tih prijaznih mladića, koja je za njega bila sasvim nova te ga je zabliještila. Pred njegovim se očima tek sada počeo ocrtavati njihov pravi karakter.

"Ja ovdje imam nedostojnu ulogu"; pomisli on najednom. "Kako da napustim malu slamnatu stolicu na način koji ne bi bio suviše nespretan?". Htio je nešto smisliti i od svoje je mašte - koja se bavila drugim mislima - tražio nešto novo. Trebao je dozvati u pomoć sjećanje, no valja priznati da je ono bilo vrlo siromašno iskustvima te vrste. Jadni je mladić posjedovao još vrlo malo uglađenosti i zato, kad je ustao da bi napustio salon, učinio je to nespretno i tako da su to svi zapazili. Cijelo je njegovo držanje suviše očito odavalo nesreću. Već je tričetvrt sata igrao ulogu neke nametljive podređene osobe pred kojom se nitko ne trudi sakriti što o njoj misli.

Pa ipak, kritična zapažanja koja je upravo bio uočio na račun svojih suparnika spriječila su ga da svoju nesreću shvati odviše tragično. Njegov je ponos podržavala uspomena na ono što se zbilo prije dva Jana. "Kakve god bile njihove prednosti", mislio je on ulazeći sam u vrt, "Matilda ni za jednoga od njih nije bila ono što se dva puta udostojila biti za mene".

Njegova pronicavost nije sezala dalje. Nitko nije razumijevao karakter te čudnovate osobe koju je slučaj učinio potpunom gospodaricom njegove sreće.

Idućeg je dana nastojao umorom ubiti sebe i svog konja. Nije se više ni pokušavao uvečer približiti modrom divanu kojem je Matilda bila vjerna. Primijetio je da se grof Norbert nije ni udostojao pogledati ga kad ga je sreo u kući. "On je po naravi toliko uljudan te mora da se na to naročito prisiljava", mislio je Julien. San bi za Juliena bila sreća. Usprkos tjelesnom umoru, uspomene, suviše zavodljive, stale su zaokupljati svu njegovu maštu. Nedostajala mu je sposobnost da shvati kako svojim dalekim šetnjama na konju po šumama pariške okolice djeluje samo na sebe, a nimalo na Matildino srce i duh te tako prepušta svoju sudbinu slučaju. Činilo mu se da ima nešto što bi donijelo neizmjerno olakšanje njegovim mukama: razgovor s Matildom. Ali što bi joj se on usudio kazati?

0 tome je jednog jutra u sedam sati duboko razmišljao, kadli je najednom spazi kako ulazi u knjižnicu.

- Znam, gospodine, da želite sa mnom razgovarati.

- Veliki Bože, tko vam je to rekao?

- Sto vas se tiče, ja to znam. Ako nemate časti, možete me upropastiti ili to bar pokušati, ali me ta opasnost, za koju ne vjerujem da doista postoji, nipošto neće spriječiti da budem iskrena. Ja vas više ne ljubim, gospodine, moja me luda mašta prevarila... Nakon tog strašnog udarca Julien se, izvan sebe od ljubavi i bola, pokušao opravdati. Ništa besmislenije od toga. Može li se čovjek opravdati što se nekome ne sviđa? Ali razum više nije imao vlasti nad njegovim postupcima. Neki ga je slijepi nagon gonio da odlaže odluku o svojoj sudbini. Činilo mu se da tako dugo dok govori ništa nije završeno. Matilda nije slušala njegove riječi, njihov ju je zvuk ljutio; nije shvaćala odakle mu drskost da je prekida.

1 ona je toga jutra bila nesretna jer je u svojoj vrlini i oholosti osjećala grižnju savjesti. Ponižavala ju je strahovita pomisao da je malom svećeniku, seljačkom sinu, dala pravo nad sobom. "To je gotovo isto", mislila je u trenucima kad je preuveličavala svoju nesreću, "kao da moram sebi predbacivati slabost prema kojemu od slugu".

prema samome sebi do jarosti prema drugima; izljevi bijesa su u tom slučaju veliko zadovoljstvo.

U jednom je trenutku gospođica de La Mole otišla tako daleko da je Juliena zasula izjavama krajnjeg prezira. Ona je posjedovala neizrecivo mnogo duha i taj je duh trijumfirao u vještini da muči nečije samoljublje i da zadaje okrutne rane.

Julien se prvi put u životu našao podvrgnut postupcima nadmoćna duha koji je protiv njega podbadala žestoka mržnja. Daleko od toga da bi pomišljao braniti se, on je u tom trenutku prezirao samoga sebe. Slušajući kako na nj padaju izljevi tako okrutna prezira, smišljeni s mnogo duhovitosti da razore svako dobro mišljenje koje hi on mogao imati o sebi, činilo mu se da Matilda ima pravo i da mu još nije dosta rekla.

Što se nje tiče, ona je nalazila divno zadovoljstvo oholosti u tome ila tako kazni i sebe i njega zato što ga je nekoliko dana prije obožavala.

Nije bilo potrebno pronalaziti i izmišljati okrutnosti koje mu je dobacivala s toliko zadovoljstva. Samo je ponavljala ono što je već osam dana u njezinu srcu govorio zastupnik stranke protiv ljubavi.

Svaka je riječ ustostručavala Julienovu strahovitu nesreću. Želio ic pobjeći, no gospođica de La Mole ga je zapovjednički zaustavila i ukom.

Izvolite misliti na to - reče joj on - da govorite vrlo glasno, ut će vas u susjednoj sobi.

Sto me se tiče! - odvrati ponosno gospođica de La Mole. Tko bi se usudio reći mi da me čuje? To će jednom zauvijek i/liječiti vaše sitno samoljublje od misli koje je ono moglo stvoriti ii;i moj račun.

Kad je Julien mogao izići iz knjižnice, bio je toliko ošamućen da je manje osjećao svoju nesreću. "E, pa dobro! Ona me više ne ljubi", ponavljao je samome sebi glasno, kao da sebi razlaže svoj položaj. ('ini se da me ljubila osam do deset dana, a ja ću je ljubiti cijeloga ivota.
if li moguće da ona još nedavno nije mome srcu značila ništa, baš ništa?"
Matildino je srce prožimala gorda radost; ona je dakle uspjela zauvijek prekinuti! Da je tako potpuno pobijedila jednu toliko snažnu

naklonost, činilo ju je savršeno sretnom. "Tako će taj mladi gospodičić razumjeti, i to jednom za svagda, da nema i da nikada neće imati nikakve vlasti nada mnom". Bila je toliko sretna da zaista tog trena u nje više nije bilo ljubavi.
Kod stvorenja manje strastvenog nego što je Julien ljubav bi postala nemoguća nakon tako grozna i ponižavajućeg razgovora. Ne odstupajući ni na jedan tren od onoga što duguje samoj sebi, go-j spođica de La Mole mu je rekla tako neugodne stvari i tako dobre smišljene da su mogle izgledati istinite čak i onda kad čovjek hladnokrvno razmišlja o njima. Zaključak što ga je Julien u prvom trenutku stvorio o tom čudnom! napadaju bio je da je Matildina oholost beskrajna. Čvrsto je vjero-l vao da je medu njima sve zauvijek završeno, a ipak je sutradan kodl ručka bio pred njom plašljiv i nespretan. Bila je to mana zbog kojel mu se dotada nije moglo prigovoriti. U velikim i malim stvarima| točno je znao što treba i želi činiti, te bi to i ostvarivao. Kad je toga dana poslije ručka gospoda de la Mole zamolila da joj I doda neku buntovničku, a ipak rijetku brošuru koju joj je ujutro potajno donio njezin župnik, Julien je, uzimajući je s jednog stoli-1 ća, srušio neku staru i nadasve ružnu vazu od modra porculana. Gospođa de La Mole ustane kriknuvši od užasa i pođe izbliza po-1 gledati ostatke svoje drage vaze. - Bio je to stari japanski porculan
- reče ona - dobila sam ga od svoje pratetke, nadstojnice samostana u Chellesu; vaza je bila dar Holanđana vojvodi namjesniku | od Orleansa koji ju je poklonio svojoj kćeri...
Matilda je promatrala kretanje svoje majke, ushićena što se razbila I ta modra vaza koja joj se činila strahovito ružna. Julien je šutio i I nije bio baš osobito zbunjen; vidio je gospođicu de La Mole posve | blizu sebe.
- Ta je vaza zauvijek razbijena - reče joj on. - Tako je i s jednim I osjećajem koji je nekada bio gospodar mog srca; molim vas da mi oprostite sve ludosti do kojih me taj osjećaj doveo. - I on izađe.
- Čovjek bi zbilja rekao da je taj gospodin Sorel ponosan i zadovoljan onim što je učinio - reče gospoda de La Mole pošto je on otišao.
Ta je riječ pogodila Matildu u srce. "Istina je", pomisli ona, "moja je majka točno pogodila, to je osjećaj koji ga obuzima". Tek tada iščezne radost koju je osjećala zbog sinoćnjeg napadaja na njega.

"Dobro, dakle, sve je završeno", reče ona sebi naoko mirno; "ostaje mi veliko iskustvo. Ta je zabluda strašna, ponižavajuća; ona će mi hiti pouka za cijeli život".
"Zašto nisam rekao istinu?", mislio je Julien. "Zašto me ljubav koju sam osjećao za tu ludu još uvijek muči?". Ta ljubav ne samo što se nije gasila, kako se on nadao, nego je brzo napredovala. "Ona je luda, to je istina", govorio je sebi, "ali je li zato manje vrijedna divljenja? Može li itko biti ljepši? Nisu li sva velika uživanja što ih najotmjenija civilizacija može pružiti kao za okladu sjedinjena u gospođici de La Mole?". Uspomene na prošlu sreću ovladale su lulienom i brzo su razorile sve što je razum sagradio. Razum se uzalud bori protiv takvih uspomena; njegovi ozbiljni pokušaji samo još povećavaju njihovu draž.
I)vadeset četiri sata nakon što je razbio vazu od staroga japanskog porculana Julien je zacijelo bio najnesretniji čovjek na svijetu.

XXI.
Tajna nota
Jer sve što pričam, to sam i vidio; i akc sam se mogao prevariti gledajući] sigurno je da vas ne varam pričajući vam.l
Pismo autorm
Markiz ga pozove k sebi. Gospodin de La Mole je izgledao pomla-| đen, oko mu je sjalo. - Da čujemo malo o vašem pamćenju - reče on Julienu - kažul da je čudesno! Biste li mogli naučiti četiri stranice napamet, otići I u London i tamo ih izgovoriti naizust? Ali tako da ne izmijenite!
Markiz je ljutito gužvao "La Quotidienne" od toga dana i uzalud je nastojao sakriti ozbiljan izraz lica koji Julien u njega još nikada nije| vidio, čak ni onda kad je bila u pitanju parnica Frilair. Julien je bio već dosta iskusan da osjeti kako se mora pretvarati| kao da potpuno vjeruje markizovu nemarnom tonu.
- Ovaj broj "La Quotidiennea" možda nije jako zabavan, ali akol gospodin markiz dopusti, bit će mi čast da mu ga sutra ujutro ci- [jelog izgovorim naizust.
- Stol Zar i oglase?
- Upravo tako, ni slovca neću izostaviti.
- Dajete li mi svoju riječ? - prihvati markiz s iznenadnom ozbilj-1 nošću.
- Da, gospodine, i jedino bi mi bojazan da je neću održati mogla | pomutiti pamćenje.

- Jučer sam vas to zaboravio pitati. Ne tražim od vas zakletvu da nikada nećete pričati dalje ono što čujete. Suviše vas dobro poznajem da bih vam nanio tu uvredu. Ja sam za vas jamčio; odvest ću vas u neki salon gdje će se okupiti dvanaest osoba. Zabilježit ćete Što svaki od njih bude govorio.

Ne bojte se, to neće biti neki zbrkan razgovor; svatko će govoriti kad na njega dođe red; neću reći da ću govoriti sređeno - doda markiz vrativši se svom ugodnom i laganom načinu koji mu je tako prirođen. - Dok mi budemo govorili, vi ćete napisati dvadesetak stranica. Vratit ćete se sa mnom ovamo, i mi ćemo tih dvadesetak stranica sažeti u četiri. To su te četiri stranice koje ćete mi sutra izgovoriti naizust umjesto cijelog broja "La Quotidiennea". Odmah zatim otputovat ćete poštanskim kolima, kao mladić koji putuje za svoj užitak. Vaš će biti cilj da vas nitko ne uoči. Doći ćete do jedne visoke ličnosti. Tamo će vam biti potrebno više spretnosti. Riječ je 0 tomu da se zavaraju svi koji ga okružuju, jer među njegovim tajnicima i slugama ima ljudi koji su se prodali našim neprijateljima pa vrebaju naše izaslanike da bi ih zadržali.
1)obit ćete pismo s nekom beznačajnom preporukom.
11 trenutku kad vas Njegova Ekscelencija pogleda, izvući ćete ovaj moj sat, koji vam posuđujem za vrijeme vašeg putovanja. Uzmite #1, time smo već nešto obavili, a meni dajte svoj. Vojvoda će se udostojiti da po vašem diktatu osobno zapiše one retiri stranice koje ćete ovdje naučiti napamet. Tek nakon toga i nikako prije, upamtite, moći ćete, ako vas Njegova Ekscelencija zapita, izvijestiti o sjednici kojoj ćete biti nazočni. Neće vam biti nimalo dosadno na putovanju, jer između Pariza i ministrove rezidencije ima ljudi koji ništa ne žele toliko koliko da ispale hitac u gospodina Sorela. Tada bi njegova misija bila završena i došlo bi do velikog zakašnjenja. Jer, dragi moj, kako bismo '.aznali za vašu smrt? Vaša revnost ne može ići tako daleko da nas sami o tome izvijestite.
I)trčite smjesta i kupite jedno potpuno odijelo - nastavi markiz ozbiljnim glasom. - Obucite se po modi od prije dvije godine. Potrebno je da večeras izgledate pomalo zapušteno. Na putovanju, naprotiv, treba da budete kao obično. To vas iznenađuje; sluti li vaše nepovjerenje štogod? Da, prijatelju, jedna od časnih osoba koje ćete čuti kako izražavaju svoje mišljenje, kadra je poslati oba-

vještaje zbog kojih bi vam vrlo lako jedne večeri, u kakvu dobru svratištu u kojemu ćete naručiti večeru, mogli dati, u najmanju ruku, opijuma.
- Bolje će biti - reče Julien - da prevalim trideset milja više i ne idem najkraćim putem. Pretpostavljam da se radi o Rimu...
- Markiz poprimi tako ohol i nezadovoljan izraz kakav Julien nije j kod njega vidio još od Bray-le-Hauta.
- To ćete saznati, gospodine, kad ja budem smatrao zgodnim daj vam kažem, ne volim pitanja.
- To nije bilo pitanje - odvrati Julien iskreno - kunem vam se, gospodine, mislio sam naglas, tražio sam u duhu najsigurniji put.
- Da, čini se da je vaš duh bio vrlo daleko. Ne zaboravite nikad da se jedan poslanik, pogotovu poslanik vaših godina, ne smije dojmiti kao da želi na silu steći povjerenje.

Julien je bio vrlo povrijeđen, imao je krivo. Njegovo je samoljublje tražilo ispriku, ali je nije nalazilo.
- Shvatite - doda gospodin de La Mole - da se čovjek poziva na svoje srce kad počini kakvu glupost.
Sat kasnije Julien je bio u markiževu predsoblju i izgledao je kao neka podređena osoba, u odijelu starinska kroja, s pomalo prljavom kravatom i s nečim smiješno školničkim u cijeloj pojavi. Vidjevši ga, markiz prasnu u smijeh, i tek je tada Julienovo opravdanje bilo potpuno.
"Ako me taj mladić izda, u koga da se pouzdam?", pomisli gospodin de La Mole. "Međutim; ako čovjek radi, mora se u nekoga pouzdati. Moj sin i njegovi odlični prijatelji istog kova imaju hrabrosti i vjernosti za stotine tisuća; kad bi se trebalo tući, oni bi izginuli na stubama prijestolja. Oni znaju sve... osim onog što je ovog trena potrebno. Neka me đavo odnese ako među njima mogu naći i jednog koji je kadar naučiti napamet četiri velike stranice i prevaliti sto milja, a da ne bude uhvaćeni Norbert bi bio sposoban da se dade ubiti kao i njegovi pređi, ali tu vrlinu ima i svaki novak... Markiz utonu u duboko razmišljanje. "A dati se ubiti", pomisli i uzdahne, "možda bi čak i to taj Sorel znao jednako kao i on..."
- Uđimo u kočiju - reče markiz kao da želi otjerati neku nametljivu misao.
- Gospodine - reče Julien - dok su mi udešavali ovo odijelo, naučio sam naizust prvu stranicu današnjeg "La Quotidienna".

Markiz uze novine, a Julien stade govoriti naizust ne buneći se ni u jednoj jedinoj riječi. "Dobro", pomisli markiz koji je te večeri bio velik diplomat, "mladić tako ne primjećuje kroz koje ulice prolazimo".
Stigoše u neki veliki salon koji je izgledao prilično žalosno i bio djelomično obložen drvom, a djelomično zastrt zelenim baršunom. Usred salona jedan je namrgođen sluga dovršavao prostiranje velikog stola za jelo, koji je kasnije pretvorio u radni stol prekrivši ga golemim zelenim suknom punim mrlja od tinte i uzetim iz nekog ministarstva.
Gospodar kuće bio je golem čovjek, čije ime nitko nije izgovorio. Julienu se učinilo da je u njega fizionomija i rječitost čovjeka koji probavlja večeru.
Julien je na markižev znak ostao pri dnu stola. Da bi pokazao svoju ravnodušnost, stao je šiljiti pera. Ispod oka je nabrojio sedam ljudi koji su se razgovarali, ali ih je vidio samo s leđa. Činilo mu se da dvojica s gospodinom de La Moleom govore kao sa sebi ravnim, a ostali su pred njim više-manje pokorni.
Jedna je nova osoba ušla, a da nije bila najavljena. "To je čudno", pomisli Julien, "u ovom salonu nikog ne najavljuju. Da to nije neka mjera opreza meni u čast?". Svi su ustali pozdraviti pridošlicu. I on je nosio najviše odlikovanje kao još trojica koja su već bila u salonu. C iovorilo se prilično tiho. Julien je pridošlicu mogao ocijeniti samo po crtama lica i po držanju. Bio je nizak i zdepast, rumen, sjajna oka, a bez ikakva drugog izražaja osim zlobe, kao u

vepra, lulienovu je pozornost sasvim odvratio posve drukčiji čovjek koji je došao gotovo neposredno poslije njega. Bio je visok, vrlo mršav, i imao je na sebi tri-četiri prsluka. Njegov je pogled bio blag, a k retnj e uglađene.
"To je posve ista fizionomija kao u starog besanconskog biskupa", mislio je Julien. Taj je čovjek očito pripadao Crkvi i nije mu moglo biti više od pedeset do pedeset pet godina. Bilo je nemoguće izgledati više očinski od njega.
I Išao je mladi biskup iz Agdea. Veoma se začudio kad je, proma-trajući nazočne, ugledao Juliena. Nije s njim govorio sve od one svečanosti u Bray-le-Hautu. Njegov je iznenađeni pogled zbunio i razjario Juliena. "Zar će uvijek", govorio je on sebi, "biti za mene nesreća što poznajem nekog čovjeka? Svi ti velikaši koje nisam ni-

kada vidio nimalo me ne plaše, a ledim se od pogleda toga mladog biskupa. Valja priznati da sam vrlo čudno i vrlo nesretno biće". Uskoro bučno uđe onizak čovjek, neobično crnomanjast, te već s vrata stade govoriti; bio je žute puti i izgledao malo luckast. Čim je taj nesmiljeni govornik stigao, prisutni su se stali okupljati u grupe, očito zato da ga ne bi morali slušati.
Udaljujući se od kamina, približavali su se dnu stola gdje je sjedio Julien. Njega je obuzimala sve veća zbunjenost jer, koliko se god trudio, ipak nije mogao ne čuti, i kako god malo iskustva imao, shvaćao je svu važnost stvari o kojima su posve otvoreno govorili. A koliko je ličnostima, po svoj prilici vrlo visokima, koje je sada gledao pred sobom, moralo biti stalo do toga da te stvari ostanu u tajnosti!
Već je, najpolaganije što je mogao, naoštrio dvadesetak pera, no i tog će mu utočišta uskoro ponestati. Uzalud je nastojao u pogledu gospodina de La Molea otkriti neki nalog; markiz je na njega sasvim zaboravio.
"Smiješno je što činim", mislio je Julien režući pera, "ali ljudi koji imaju tako prosječnu fizionomiju, a kojima su drugi ili oni sami povjerili tako krupne zadatke, mora da su vrlo osjetljivi. U mom nesretnom pogledu ima nešto ispitivačke, u njemu je premalo poštovanja, a to bi ih bez sumnje povrijedilo. Ako pak naprosto spustim pogled, činit će se kao da skupljam njihove riječi". Bio je u najvećoj neprilici; čuo je čudnovate stvari.

XXII.

Diskusija

Republika! - Danas na jednoga koji bi se žrtvovao općem dobru dolaze tisuće i milijuni onih koji znaju samo za svoje užitke i svoju taštinu. U Parizu čovjeka cijene zbog njegove kočije, a ne zbog njegove vrline. Napoleon, Memorial
Sluga uleti u sobu i najavi: "Vojvoda de ***" - Šutite, glupane! - reče vojvoda ulazeći. Te je riječi izgovorio tako sigurno i s toliko dostojanstva da je Julien nehotice pomislio kako se sve znanje te

visoke ličnosti sastoji u tome da se zna obre-rnuti na slugu. Julien podiže pogled i odmah ga spusti. On je tako točno pogodio važnost tog čovjeka da se bojao da njegov pogled ne bi bio neumjestan.
Vojvoda je bio čovjek pedesetih godina, kicoški odjeven i elastična hoda. Imao je usku glavu, velik nos te izbočeno i sasvim istureno lice. Teško bi se u ikoga našao otmjeniji i beznačajniji izražaj. Njegovim je dolaskom započela sjednica.
hiliena je u promatranju fizionomija naglo prekinuo glas gospodina ilc La Molea. - Predstavljam vam svećenika Sorela - govorio je markiz - u njega je izvanredno pamćenje. Nije prošao ni jedan sat oto sam mu govorio o zadatku koji će možda imati čast dobiti, a on n\ da bi dokazao sposobnost svog pamćenja, naučio napamet prvu t ranicu "La Quotidiennea.
Ah, strane vijesti o onom jadnom N... - reče domaćin. On žurno uze novine i gledajući Juliena s izrazom koji je trebao biti važan, i bio je smiješan, reče: "Govorite, gospodine!"

Zavladala je duboka tišina, sve su oči bile uprte u Juliena. On je tako dobro govorio naizust da mu je nakon dvadesetak redaka vojvoda rekao: - Dosta je. - Zatim onaj onizak čovjek u kojega je bio pogled kao u vepra sjede. On je bio predsjednik, jer je, tek što je sjeo, pokazao Julienu kartaški stol i dao mu znak da ga donese do njega. Julien se s priborom za pisanje smjestio uz taj stol. Nabrojio je dvanaest osoba oko zelenog stola.
- Gospodine Sorele - reče vojvoda - otiđite u susjednu sobu, mi ćemo vas već pozvati.
Domaćin se jako uznemirio. - Kapci nisu zatvoreni - reče on tiho svom susjedu. - Nije potrebno da gledate kroz prozor - dovikne on glupo Julienu. - "Sad sam, u najgorem slučaju, uvučen u neku zavjeru", pomisli on. "Srećom, nije to jedna od onih koje vode na Trg Greve. No bilo kako bilo, ja dugujem markizu da se zbog njega izložim takvoj opasnosti, pa i mnogo većoj. Bit ću sretan ako mi se ukaže prilika da ga obeštetim za sav jad koji će mu možda moje ludosti jednog dana prouzročiti!".
Misleći na svoje ludosti i svoju nesreću, promatrao"je mjesto gdje. se nalazi tako da ga nikada ne bi zaboravio. Tek tada se sjetio kako^ uopće nije čuo da bi sluga spomenuo ime ulice i da je markiz naručio fijaker, što inače nikad ne čini.
Julien je dugo bio prepušten svojim razmišljanjima. Nalazio se salonu obloženom crvenim baršunom sa širokim zlatnim trakamaj Na jednom je stolu stajalo raspelo od bjelokosti, a na kaminu de Maistreova Knjiga o papi, pozlaćenih rubova i divno uvezana. Julien je rasklopi da ne bi izgledalo kao da prisluškuje. U susjednoj se prostoriji od vremena do vremena govorilo vrlo glasno. Napokon se vrata otvoriše i pozvaše ga.
- Mislite na to, gospodo - reče predsjednik - da od ovog trenj govorimo pred vojvodom de ***. Gospodin je - nastavi on pokazujući na Juliena - mlad svećenik, odan našoj svetoj stvari i on ćq\ zahvaljujući svom izvanrednom pamćenju, s lakoćom ponoviti sve što mi ovdje kažemo, pa i najmanje pojedinosti.

- Riječ ima gospodin - reče on i pokaže osobu koja je imala očinski izraz lica i nosila tri-četiri prsluka. Julien je smatrao da bi bile prirodnije nazvati toga gospodina u prslucima imenom. Uzeo j< papir i mnogo je pisao.
(Ovdje je pisac htio umetnuti stranicu punu točkica. - To bi bile

nezgodno - rekao je izdavač - a ako ovako isprazno djelo bar ne bude privlačno, to znači gotovu propast.
- Politika je - prihvatio je pisac - kamen svezan za vrat književnosti, zbog kojega ona mora potonuti prije nego što protekne šest mjeseci. Politika je u carstvu mašte isto što i hitac iz pištolja usred koncerta. Ako i nije snažan, taj je prasak vrlo neugodan. On se ne slaže sa zvukom ni jednog instrumenta. Ta će politika smrtno povrijediti polovicu čitatelja i biti dosadna drugoj polovici koja ju je u jutarnjim novinama našla mnogo bolje i snažnije prikazanu...
- Ne govore li vaša lica o politici - odgovori izdavač - onda to više nisu Francuzi iz godine 1830., a vaša knjiga više nije ogledalo, kako vi to tvrdite i želite...)
lulienov je zapisnik imao dvadeset šest stranica. Evo njegova blijeda izvoda jer je, kao i uvijek, bilo potrebno ispustiti ono što je smiješno, jer bi se njegova prekomjernost mogla učiniti odvratna i nevjerojatna. (Vidi "Gazette des Tribunaux".) Čovjek u prslucima s očinskim izrazom lica (možda je to bio neki biskup) često se smješkao i tada bi njegove oči, obrubljene trepta-vim vjeđama, poprimale čudnovat sjaj i izražaj manje odlučan nego obično. Ta je ličnost, koju su pustili da prva govori pred vojvodom ("ali kojim vojvodom?", pitao se Julien) - po svoj prilici zato da izloži mišljenja i izvrši dužnost državnog odvjetnika - postajala, kako se Julienu činilo, nesigurna i nedostajali su joj odlučni zaključaj što se tim činovnicima često predbacuje. Tijekom raspravljanja vojvoda mu je to čak i zamjerio.
l'oslije nekoliko fraza punih moralne pouke i filozofske trpeljivosti, i' ovjek u prslucima reče:
- Plemenita Engleska pod vodstvom velika čovjeka, besmrtnog l'itta, potrošila je četrdeset milijardi franaka da bi osujetila revoluciju. Ako mi ovaj skup dopusti da sa stanovitom iskrenošću do-ilirnem jednu žalosnu misao, onda moram reći kako Engleska nije ilovoljno shvatila da se s čovjekom kakav je bio Bonaparte, pogotovu ako mu nemaš što suprotstaviti osim hrpe dobrih namjera, može obračunati samo osobnim sredstvima...
- Ah, i opet pohvala umorstva! - reče domaćin uznemireno. Poštedite nas svih sentimentalnih prodika! - vikne predsjednik liutito; njegovo je oko kao u vepra zasjalo divljim sjajem. - Nastavite! - reče on čovjeku u prslucima. Predsjednikovo čelo i obrazi

zališe se tamnim rumenilom.
- Plemenita je Engleska - nastavi izvjestitelj - danas uništena jer je svaki Englez, prije nego što plati svoj kruh, obvezan platiti kamate

na četrdeset milijardi franaka koje su upotrijebljene protiv jakobinaca. Ona više nema Pitta...
- Ona ima vojvodu Welingtona - reče neka vojna ličnost držeći se vrlo važno.
- Molim mir, gospodo - povika predsjednik. - Ako se i opet budemo prepirali, onda nije bilo potrebno pozvati gospodina Sorela.
- Poznato je da je gospodin pun ideja - reče vojvoda zajedljivo, gledajući osobu koja ga je prekinula, bivšeg Napoleonova generala. Julien je opazio da su te riječi aluzija na nešto lično i vrlo uvredljivo. Svi su se smješkali. General otpadnik bio je kanda izvan sebe od bijesa.
- Nema više Pitta, gospodo - nastavi izvjestitelj potištena izra2 čovjeka koji gubi nadu da će moći išta dokazati slušateljima. - kad bi u Engleskoj i bio jedan novi Pitt, ne da se jedan narod puta istim sredstvima obmanuti.
- I baš je zato sasvim nemoguće da se u Francuskoj pojavi još je-| dan pobjednički general, jedan Bonaparte - uzvikne vojna ličnos koja mu je upala u riječ.
Ovoga se puta ni predsjednik ni vojvoda ne usudiše razljutiti; iakc se Julienu činilo da u njihovim očima vidi veliku volju da to učinej Oni su spustili poglede, a vojvoda se zadovoljio time da uzdahne tako da ga svi čuju. Ali se izvjestitelj razljutio.
- Svi bi htjeli da što prije dovršim - reče on sa žestinom, okanivšj se posve one uljudnosti i onih nadasve umjerenih izraza koje je Juli-f en smatrao osobinom njegova karaktera. - Svi bi htjeli da što prije dovršim i nitko ne cijeni što se trudim ne povrijediti ničije uši, kake god one bile dugačke. E pa dobro, gospodo, bit ću kratak. Reći ću vam posve jednostavno: Engleska nema više ni sua da dade za pravednu stvar. Da se i sam Pitt vrati, čak ni on, uza s svoju genijalnost, ne bi uspio obmanuti engleske male posjednike] jer oni znaju da ih je već sam kratki pohod kod Waterlooa stajac milijardu franaka. Budući da želite da govorim jasno - dodao je or raspaljujući se sve više - to ću vam reći: Pomolite sami sebi kake znate, jer Engleska nema za vas nijedne gvineje, a kad Engleska ne

plaća, tad Austrija, Rusija i Pruska, koje raspolažu samo hrabrošću, a ne novcem, mogu protiv Francuske povesti samo jednu do dvije vojne.
Možemo se još nadati da će mladi vojnici koje je jakobinstvo ujedinilo biti poraženi u prvoj vojni, možda i u drugoj, ali u trećem pohodu - pa makar me vi, koji ste neskloni nazvali i revolucionarom
- u trećem ćete pohodu imati vojnike iz 1794., koji nisu više bili novaci od 1792.
Tu su ga prekinuli sa tri-četiri strane istodobno. ¦- Gospodine - reče predsjednik Julienu - otiđite u susjednu sobu i prepišite u čisto početak zapisnika koji ste sastavili! -Julien izađe na svoju veliku žalost. Izvjestitelj se upravo počeo doticati onih mogućnosti koje su bile predmet njegovih uobičajenih razmišljanja.

"Boje se da im se ne narugam", mislio je on. Kad su ga pozvali da se vrati, upravo je gospodin de La Mole govorio s ozbiljnošću, što se lulienu koji ga je poznavao činilo smiješnim. -...Da, gospodo, baš se za ovaj nesretni narod može reći: aHoće li biti Bog, stol ili posuda za umivanje?)) Bit će Bog] Kliknuo je basnopisac. Na vama je, čini se, gospodo, da kažete tako plemenitu i tako dobru riječ. Sami se prihvatite posla i plemenita će Francuska opet uskrsnuti gotovo isto onakva kakvu su je stvorili naši pradjedovi, kakvu su je još i naše oči vidjele prije smrti Luja XVI.

Kngleska, ili barem njezini plemeniti lordovi, gnuša se odvratnog lakobinstva baš kao i mi. Bez engleskog se zlata Austrija i Pruska mogu upustiti samo u dvije-tri bitke. Bi li to dostajalo da se uspostavi onakva sretna okupacija kakvu je gospodin de Richelieu tako t'Jupo upropastio godine 1817.? Ja u to ne vjerujem. ()vdje je došlo do upadice, ali su je opći povici pst1, ugušili. I ta je upadica potjecala od bivšega carskog generala koji je žudio za modrom lentom i želio se istaknuti među sastavljačima tajne note.

- Ja u to ne vjerujem - ponovi gospodin de La Mole kad se buka stišala. Naročito je naglasio ono ja, s drskošću koja je očarala Juliena. "To je dobro izvedeno", mislio je Julien dok mu je pero letjelo gotovo jednako brzo kao i markiževe riječi. "Svojom spretno kazanom riječju gospodin de La Mole je poništio dvadeset vojnih pohoda tog otpadnika".

- No novu vojnu okupaciju ne bismo dugovali jedino inozemstvu
- nastavi markiz odmjerenim glasom.

- Sva ona mladež koja piše plamene članke u "Globu" dat će vam tri do četiri tisuće mladih kapetana, medu kojima se može naći i koji Kleber, Hoche, Jourdan, koji Pichegru, samo što oni ne bi bili toliko dobronamjerni kao on.

- Nismo mu znali stvoriti slavu - reče predsjednik. Valjalo ga je održati besmrtnim.

- Konačno - nastavi gospodin de La Mole - u Francuskoj trebaju postojati dvije stranke, ali ne dvije stranke samo po imenu, nego dvije točno određene, posve različite stranke. Znajmo koga valja uništiti. S jedne strane novinare, birače, ukratko javno mišljenje, mladež i sve koji joj se dive. Dok se ona omamljuje zvukom svojih jalovih riječi, mi imamo tu sigurnu prednost da trošimo proračun. Ovdje je opet došlo do upadice.

- Vi, gospodine - reče gospodin de La Mole upadičaru oholo i s divnom lakoćom - vi ne trošite, ako vas ta riječ smeta, vi proždirete četrdeset tisuća franaka unesenih u državni proračun i osamdeset tisuća koje primate na popisu građana.

E pa dobro, gospodine, kad ste me već na to prisilili, otvoreno ću iznijeti vaš slučaj. Kao što su učinili vaši plemeniti preci, kad su Luja Svetoga pratili u križarski rat, tako biste nam i vi za tih sto dvadeset tisuća franaka morali pokazati bar jednu pukovniju, jednu četu, makar polovicu čete, pa ma samo od pedeset ljudi spremnih da se bore i odanih na život i smrt pravednoj stvari. A vi

imate samo sluge kojih biste se, u slučaju pobune, i sami bojali. Prijestolje, oltar, plemstvo, sve to može već sutra propasti, gospodo, ako u svakom departmanu ne stvorite silu od pet stotina odanih ljudi; kad kažem odanih, ne mislim samo na francusku hrabrost, nego i na španjolsku upornost.
Polovica tih četa mora se sastojati od naše djece, naših nećaka, ukratko, od pravih plemića. Svaki će od njih imati uza se, ne nekog brbljavog malograđanina, spremnog istaknuti trikoloru ako opet nastane godina 1815., nego dobroga, jednostavnog i iskrenog seljaka poput Cathelineaua; to mora biti čovjek kojega je naš plemić predobio i koji mu je, po mogućnosti, brat po mlijeku. Neka svaki od nas žrtvuje petinu svog prihoda za stvaranje takve male i odane čete od pet stotina ljudi u svakom departmanu. Tek tada možete

računati na stranu okupaciju. Nikada se strani vojnik neće usudit doći ni do Dijona ako nije siguran da će u svakom departmanu naći pet stotina prijateljskih vojnika.
Strani će vas kraljevi poslušati samo onda ako im javite daje dvadeset tisuća plemića spremno prihvatiti oružje da bi im otvorilo vrata Francuske. To je težak teret, reći ćete vi. Gospodo, to je cijena za naše glave. Između slobode tiska i našeg života kao plemića vodi se rat do istrebljenja. Postanite tvorničari, seljaci, ili dohvatite svoje puške. Budite plašljivi ako hoćete, ali ne budite glupi. Otvorite očil
Stvarajte svoje bataljune!, kaže jakobinska pjesma, a i ja vam to kažem. Tada će se naći neki plemeniti Gustav Adolf, koji će, potaknut opasnošću što prijeti monarhističkom načelu, pohitati tri stotine milja daleko od svoje zemlje i učiniti za vas ono što je Gustav učinio za protestantske vladare. Hoćete li još i dalje samo govoriti, a ništa ne poduzimati? Za pedeset će godina u Europi biti samo predsjednici republika, a ni jedan kralj. A s ova četiri slova, K-R-A-LJ, nestat će i svećenika i plemića. Vidim još jedino kandidate koji se dodvoravaju prljavim većinama.
Uzalud govorite da u ovom trenutku nema u Francuskoj ugledna generala kojega svi poznaju i vole, da je vojska organizirana samo u interesu prijestolja i oltara i da je ostala bez svojih starih vojnika, dok svaka pruska i austrijska pukovnija ima pedeset dočasnika koji su bili u borbi.
Dvjesta tisuća mladića koji pripadaju sitnoj buržoaziji zaljubljeno je u rat...
- Dosta je neugodnih istina! - reče nadutim tonom jedna ugledna ličnost, očito visoka crkvenog položaja, jer se gospodin de La Mole uslužno nasmiješio umjesto da se naljuti; to je za Juliena bio važan znak.
- Dosta je neugodnih istina, ponovimo stoga ukratko, gospodo: čovjek kojem se mora odrezati noga načeta gangrenom loše bi učinio kad bi kazao svom kirurgu: "Ova je bolesna noga posve zdrava". Dopustite mi da kažem, gospodo, da je plemeniti vojvoda de *** naš kirurg.
"Napokon je izgovoreno ono glavno", pomisli Julien; "noćas ću hitno putovati prema..."

Svećenstvo, šume, sloboda

Prvi je zakon svakog živog bića da se
održi, da živi. Vi šijete kukutu, a hoćete
da vam rodi žito!
Machiavelli

Ugledna je ličnost nastavljala. Vidjelo se da zna o čemu govori. Blagom je i umjerenom rječitošću, što se neobično sviđalo Julienu, izlagala ove velike istine:

1. Engleska nema ni jedne gvineje za naše potrebe; tamo je u modi Hume i štednja. Ni sami nam Sveci1 neće dati novca, a gospodin Brougham će nam se narugati.
2. Bez engleskog zlata nemoguće je od europskih kraljeva očekivati više od dvije vojne, a protiv sitne buržoazije dvije vojne nisu dovoljne.
3. Potrebno je u Francuskoj stvoriti jednu naoružanu stranku, inače monarhističko načelo Europe neće poduzeti ni ta dva vojna pohoda.

Četvrta točka, koju se usuđujem predložiti vam kao očitu, jesti ova:

Nemoguće je u Francuskoj stvoriti naoružanu stranku bez svećenstva. Kažem vam to otvoreno jer ću vam to i dokazati, gospodo.' Svećenstvu se mora sve dati. 1. Jer obavlja svoje poslove danju i noću i jer ga vode ljudi visokih sposobnosti koji su daleko od ovih oluja, tri stotine milja daleko

1. Sveci, naziv za engleske puritance, pobornike ideja Oliwera Cronrvvella.

od naših granica...

¦- Ah, Rim, Rimi - uzvikne domaćin...

-- Da, gospodine, Rim - prihvati kardinal ponosno. - Kakve god bile šale, višemanje duhovite, koje su bile u modi kad ste vi bili mladi, ja ću sada, 1830., smjelo reći da jedino svećenstvo kojim upravlja Rim govori malom čovjeku.

Pedeset tisuća svećenika ponavlja iste riječi na dane koje odrede njihovi poglavari, a narod koji, uostalom, daje vojnike, bit će više dirnut riječima svojih svećenika nego svim stihovima na svijetu... (Ova je ličnost izazvala mrmljanje.)

Svećenstvo je duhom nad vama - nastavi kardinal povišenim glasom. - Sve što ste dosad postigli u glavnom pitanju, u pitanju stvaranja oružane stranke u Francuskoj, naša je zasluga. - Stao je iznositi činjenice... - Tko je poslao osamdeset tisuća pušaka u Vendeju?... - itd., itd.

- Dok svećenstvo nema svojih šuma, nema ništa. U prvom ratu ministar financija će javiti svojim činovnicima da nema novca za drugo doli za župnike. U Francuskoj ljudi, zapravo, ne vjeruju, a vole ratove. Tko god joj donese rat, bit će dvostruko popularan, jer ratovati znači - da se poslužimo pučkim govorom - izgladnjeti isusovce, ratovati znači osloboditi ta čudovišta oholosti, Francuze,

od strahovanja pred stranom intervencijom. Kardinala su slušali s naklonoću... - Trebalo bi - reče on - da gospodin De Nerval dade ostavku na položaj ministra predsjednika, njegovo ime nepotrebno razdražuje.
Na te su riječi svi poustajali i počeli govoriti u isti mah. "Opet će me udaljiti", pomisli Julien; ali je i sam razboriti predsjednik zaboravio da je Julien nazočan i da uopće postoji. Svi su pogledi potražili nekog čovjeka kojega Julien prepozna. Bio je to gospodin de Nerval, ministar predsjednik kojeg je vidio na plesu kod vojvode de Retza.
C lungula je bila na vrhuncu, kako kažu novinari kad govore o skupštini. Nakon dobrih četvrt sata mir se donekle uspostavio. Tada ustane gospodin de Nerval i poče govoriti u apostolskom" tonu. - Nipošto neću tvrditi - reče nekim čudnim glasom - da mi nije stalo do položaja ministra predsjednika. lasno mi je rečeno, gospodo, da moje ime udvostručuje snage ja-kobinaca svrstavajući protiv nas mnoge umjerene. Ja bih se, dakle,

drage volje povukao; ali putovi gospodnji dokučivi su samo malom broju ljudi. Ja imam, naime, jedan zadatak - reče on gledajući čvrsto kardinala. - Nebo mi je reklo: "Ili ćeš izgubiti glavu na stratištu, ili ćeš u Francuskoj obnoviti kraljevstvo i Skupštinu svesti na ono što je pod Lujem XV bio parlament", i ja ću to, gospodo, i učiniti.
Ušutio je i sjeo. Nastade duboka tišina.
"Evo dobra glumca", pomisli Julien. Prevario se kao obično kad bi kod ljudi pretpostavljao suviše duha. Potaknut raspravljanjima jedne toliko uzbudljive večeri, a osobito iskrenošću prepirke, gospodin de Nerval je tog trenutka i vjerovao u svoju misiju. Bio je to čovjek vrlo hrabar, ali slabe pameti.
Za vrijeme šutnje koja je nastala nakon lijepih riječi ja ću to i učiniti, izbila je ponoć. Julienu se činilo da je zvuk sata nekako svečan i koban. Bio je uzbuđen.
Raspravljanje se uskoro nastavilo s povećanom žestinom i, pogotovu, s nevjerojatnom naivnošću. "Ovi će ljudi narediti da me otruju", mislio je Julien u nekim trenucima. "Kako mogu govoriti takve stvari pred jednim plebejcem?"
Dva su sata, a još se uvijek govorilo. Domaćin je već odavno spavao; gospodin de La Mole je morao pozvoniti da bi se donijele nove svijeće. Gospodin ministar de Nerval otišao je u četvrt do dva; on je često u ogledalu pokraj sebe proučavao Julienovo lice. Njegov je odlazak, kako se činilo, bio svima ugodan. Dok su obnavljali svijeće, čovjek u prslucima reče posve tiho svom susjedu: - Bog neka zna što će taj čovjek reći kralju! Može nas prikazati smiješnima i upropastiti nam budućnost.
- Valja priznati da je u njega rijetka uobraženost, čak i drskost, kada dolazi ovamo. On se ovdje pojavljivao prije nego što je postao ministar, ali ministarska lisnica sve mijenja i guši sve interese čovjeka. Morao je to osjetiti.

Tek što je ministar otišao, Bonapartin je general sklopio oči; stao je pričati o svom zdravlju, o svojim ranama, pogledao je na sat i otišao.
- Kladio bih se - reče čovjek u prslucima - da general trči za ministrom; ispričat će se što je bio ovdje i tvrdit će da nas vuče za nos.
Kad su sluge, koji su već napola spavali, obnovili svijeće, reče

predsjednik:
- Vijećajmo naposljetku, gospodo, i ne pokušavajmo se više međusobno uvjeravati. Mislimo na sadržaj note koja se za četrdeset osam sati nalaziti pred očima naših prijatelja u inozemstvu. Govorilo se o ministrima. Sada, kad je gospodin de Nerval otišao, možemo reći: što nas se tiču ministri? Natjerat ćemo ih da prihvate ono što mi hoćemo.
Kardinal je odobrio finim smiješkom.
- Ništa nije lakše, čini mi se, nego sažeto izložiti naše stajalište - reče mladi biskup iz Agdea prigušenim i uzdržanim žarom najžešćeg fanatizma. Do sada je šutio. Njegov pogled, koji je Julien promatrao, najprije blag i miran, bio se upalio tijekom prvog sata raspravljanja. Sada se njegova duša izlijevala poput lave iz Vezuva.
- Od 1806. do 1814. Engleska je počinila samo jednu pogrešku - reče on - naime tu što nije neposredno i osobno nastupila protiv Napoleona. Čim je taj čovjek imenovao vojvode i komornike, čim je uspostavio prijestolje, misija koju mu je Bog povjerio bila je dovršena; trebalo ga je svakako žrvovati. Sveto nas pismo na više mjesta uči kako treba obračunavati s tiranima. (Ovdje je naveo nekoliko latinskih citata.)
Danas je, gospodo, potrebno žrtvovati ne samo jednog čovjeka nego Pariz. Cijela se Francuska povodi za Parizom. Čemu da naoružavate svojih pet stotina ljudi u svakom departmanu? To je opasan pothvat, a nećete time postići ništa. Čemu miješati Francusku u stvari koje su svojstvene Parizu? Jedini je Pariz sa svojim novinama i svojim salonima prouzročio zlo, i neka propadne taj novi Babilon!
Treba se dokrajčiti borba između Crkve i Pariza. Ta bi katastrofa podigla ugled prijestolju. Zašto se Pariz pod Bonapartom nije usudio ni pisnuti? Pitajte to topove ispred crkve Saint-Roch...
Kila su već tri sata ujutro kad je Julien izišao s gospodinom de La Moleom.
Markiz je bio posramljen i umoran. Prvi put je u razgovoru s Julienom u njegovu glasu bilo molbe. Tražio je od njega da nikada nikome ne oda pretjeranu revnost - kako je on to nazvao - kojoj je slučajno bio svjedokom. - Našem prijatelju u inozemstvu pričajte

o tome samo onda ako to ozbiljno bude zahtijevao da bi upoznao naše mlade ljude. Što se njih tiče ako država bude srušena? Oni će

postati kardinali i pobjeći u Rim. A nas će u našim dvorcima poklati seljaci.
Tajna nota, koju je markiz sastavio prema velikom zapisniku od dvadeset šest stranica što ga je Julien napisao, bila je gotova tek četvrt sata prije pet.
- Smrtno sam umoran - reče markiz - i to se dobro vidi i na ovoj noti, kojoj pri kraju nedostaje jasnoće. Nezadovoljan sam njome više nego bilo čime što sam do sada u svom životu učinioj Slušajte, prijatelju - dodade on - pođite se koji sat odmoriti, a)i ću vas zaključati u vašoj sobi jer se bojim da vas ne otmu. Sutradan markiz odvede Juliena u neki usamljeni dvorac prilično" daleko od Pariza. Ondje su bili neki čudnovati domaćini koji su se Julienu činili kao svećenici. Dadoše mu naznačen pravi cilj njegova putovanja, koji mu je, kako je hinio, uvijek bio nepoznat. Sjeo j(sam u kočiju.
Markiz nije bio nimalo zabrinut zbog njegova pamćenja, jer mu je Julien nekoliko puta izgovorio tajnu notu, ali se jako bojao da ga ne uhvate.
- Prije svega - reče mu on prijateljski u trenu kad je napuštac salon - nastojte izgledati kao neki kicoš koji putuje jedino zat< da utuče vrijeme. Na našem je skupu sinoć bio možda više negc jedan izdajica.
Putovanje je bilo kratko i vrlo žalosno. Tek što je Julien iščezac markizu iz očiju, zaboravio je i na tajnu notu i na svoj zadatak te j< mislio samo na Matildin prezir.
U selu nekoliko milja poslije Metza glavar pošte mu reče da nei konja. Bilo je deset sati uvečer. Julien, vrlo ljut, zatraži večeru. Šetao je pred vratima te je neprimjetno i kao slučajno ušao u dvorišta iza konjušnice. Konja tu nije vidio.
"Lice je toga čovjeka ipak bilo čudnovato", mislio je Julien; "njt gov me surovi pogled ispitivački promatrao". Kao što vidimo, prestao je vjerovati baš sve što mu se kaže. Ni mjeravao je poslije večere umaknuti, a da bi ipak nešto doznao tom kraju, izišao je iz svoje sobe i otišao u kuhinju grijati se pokraj| vatre. Kakva li je bila njegova radost kad je tamo našao signora
364
Geronima, slavnog pjevača!
Smjestivši se u naslonjač koji je dao postaviti pokraj vatre, Napulj ac je glasno stenjao i sam je govorio više nego dvadeset zapanjenih njemačkih seljaka koji su ga okruživali.
- Ovi me ljudi upropaštavaju - doviknuo je Julienu. Obećao sam da ću sutra pjevati u Mainzu. Sedam je vladajućih knezova dojurilo da me čuju. Ali pođimo na zrak] - doda on sa značajnim izrazom.
Kad je prošao stotinu koraka cestom i više ga nitko nije mogao čuti, reče Julienu:
- Znate li što je na stvari? Poštar je lupež. Izišao sam se prošetati i dao sam dvadeset sua nekom malom deranu, koji mi je sve rekao. U jednoj konjušnici na drugom kraju sela ima dvadeset konja. Žele zadržati nekog kurira.
- Zaista? - reče Julien tobože bezazleno.

Nije bilo dovoljno prijevaru samo otkriti, trebalo je i otići. To Geronimu i njegovu prijatelju nije uspjelo. "Pričekajmo dok svane - reče napokon pjevač - oni paze na nas. Možda nešto spremaju protiv vas ili protiv mene. Sutra ujutro naručit ćemo dobar ručak, i dok ga oni budu pripremali, otići ćemo u šetnju, pobjeći ćemo, iznajmit ćemo dva konja i stići do iduće postaje.
- A vaše stvari? - upita Julien pomišljajući da su možda baš Geronima poslali da ga uhvati. Valjalo je večerati i leći. Julien je upravo bio zadrijemao, kadli ga trgne iza sna glas dviju osoba koje su u njegovoj sobi razgovarale bez mnogo ustezanja. Prepoznao je glavara pošte; on je imao fenjer koji se mogao zastrti. Svjetlost je padala na putni kovčeg, koji je Julien dao dopremiti u svoju sobu. Uz glavara pošte stajao je neki čovjek i mirno prekopavao po otvorenom kovčegu. Julien je raspoznao samo rukave njegove odjeće, crne i vrlo uske.
"To je reverenda", pomisli on i lagano se maši malih pištolja, koje je bio stavio pod jastuk.
¦- Ne bojte se da će se probuditi, gospodine župniče - govorio je glavar pošte. - Vino kojim smo ih poslužili bilo je ono što ste ga sami spremili.
- Ne nalazim ni traga papirima - odgovori župnik. Mnogo rublja, mirisavih ulja, pomada, trica; to je neki svjetovni mladić koji ide samo za svojim užicima. Prije će izaslanik biti onaj drugi, koji

se pretvara govoreći talijanskim naglaskom.
Ti se ljudi primakoše Julienu da bi pretražili džepove njegova putnog odijela. Bio je u velikom iskušenju da ih ustrijeli kao kradljivce. No posljedice bi bile vrlo opasne. Osjećao je snažnu želju da to učini... "Bio bih glupan", pomisli on, "upropastio bih svoju misiju". Pretraživši Julienovu odjeću, svećenik reče: "Ovaj nije diplomat." On se udalji, i dobro je učinio.
"Ako me dotakne u krevetu, jao njemu!", mislio je Julien. "Mogao bi doći probosti me, a to ne bih dopustio".
Župnik je okrenuo glavu i Julien napola otvori oči. Kako li se začudio! Bio je to opat Castanede! Zaista, koliko god su te dvije osobe nastojale govoriti tiho, njemu se odmah bilo učinilo da prepoznaje jedan od tih glasova. Obuze ga neizmjerna želja da oslobodi svijet jednog od njegovih najpodlijih lupeža... "A moja misija!", pomisli on.
Župnik i njegov pratitelj iziđoše. Četvrt sata kasnije Julien se tobože probudio. Dozivao je i razbudio čitavu kuću.
- Otrovan sam - vikao je on - užasno trpim! - Tražio je ispriku da bi otišao u pomoć Geronimu. Našao ga je obamrla od opijuma koji je bio u vinu.
Julien je, bojeći se šala te vrste, večerao čokoladu koju je ponio iz Pariza. Nije mu pošlo za rukom dovoljno razbuditi Geronima kako bi ga sklonio na odlazak.
- Da mi daju cijelo Napuljsko Kraljevstvo - reče pjevač - ne bih se ovoga trena odrekao naslade koju pruža san.
- A sedam vladajućih knezova!

- Neka čekaju!
Julien otputuje sam, te bez daljnjih neugodnosti stigne do visoke ličnosti. Izgubio je cijelo prijepodne zahtijevajući uzalud audijenciju. Srećom je vojvoda oko četiri sata zaželio izići na svježi zrak. Julien ga vidje gdje izlazi pješice i ne oklijevajući zamoli ga za milostinju. Približivši se na dva koraka visokoj ličnosti, izvuče sat markiza de La Molea i napadno ga pokaže. - Slijedite me izdaleka1.- reče mu vojvoda i ne pogledavši ga.
Četvrt milje dalje vojvoda iznenada ude u neku kavanu. U jednoj je sobi te gostionice najgore vrste Julien imao čast vojvodi izgovoriti svoje četiri stranice. Kad je dovršio, bilo mu je rečeno: Počnite iznova i govorite polaganije.

Knez je bilježio. - Otiđite pješice do susjedne pošte. Svoje stvari i svoju kočiju ostavite ovdje. Pođite u Strasbourg kako znate, a dvadeset drugog ovog mjeseca (bio je deseti u mjesecu) nađite se u dvanaest i pol u ovoj istoj kavani. Iziđite tek za pola sata. Tiho1.
To su bile jedine riječi koje je Julien čuo. Bile su dovoljne da ga ispune najvećim divljenjem. "Tako se", mislio je on, "obavljaju poslovi: što bi rekao taj veliki državnik da je prije tri dana čuo one strastvene brbljavce?"
Julienu je trebalo dva dana da stigne u Strasbourg. Činilo mu se da nema ondje nikakva posla. Išao je vrlo zaobilaznim putem. "Ako me taj vražji opat Castanede prepoznao, neće on tako lako izgubiti moj trag... A narugati mi se i upropastiti moju misiju, kakvo bi to za njega bilo zadovoljstvo!"
No opat Castanede, poglavar kongregacijine policije na cijeloj sjevernoj granici, nije ga srećom bio prepoznao. A jezuiti u Strasbo-urgu, iako vrlo revni, nisu ni pomišljali na to da motre Juliena, koji je sa svojim odlikovanjem i u modrom salonskom kaputu izgledao kao neki mladi vojnik vrlo zaokupljen sam sobom.

XXIV.
Strasbourg
Opčaranostil Ti imaš svu snagu ljubavi i svu njezinu moć da učiniš čovjeka nesretnim. Jedino su njezini čarobni užici i njezine slatke slasti izvan tvoga domašaja. Gledajući je gdje spava, nisam mogao reći: "Ona je sva moja, sa svom svojom anđeoskom ljepotom i sa svojim ljupkim slabostima1. Evo, izručena je mojoj vlasti onakva kakvu su je u svom milosrđu stvorila nebesa da očaraju jedno muško srce.)) Schillerova oda
Prisiljen provesti osam dana u Strasbourgu, Julien je nastojao zabaviti se mislima na vojničku slavu i na odanost domovini. Je li bio zaljubljen? On to nije znao, jedino je u svojoj ispaćenoj duši nalazio Matildu kao potpunu gospodaricu svoje sreće i svoje mašte. Sva mu je snaga njegova karaktera bila potrebna da bi se spasio od očaja. Bilo je izvan njegove moći misliti o bilo čemu što

nije u nekoj vezi s gospođicom de La Mole. Castoljubije i obični uspjesi taštine nekoć su ga odvraćali od čuvstava što ih je u njemu budila gospoda de Renal. Ali Matilda ga je svega zaokupila. Nalazio ju je svagdje u svojoj budućnosti.
U toj je budućnosti Julien na sve strane vidio neuspjehe. Tim stvorenjem, koje smo u Verrieresu vidjeli tako puno taštine, tako oholo, ovladala je neka pretjerana smiješna skromnost. Još prije tri dana bio bi sa zadovoljstvom ubio opata Castanedea, a da se sada u Strasbourgu neko dijete s njime posvađalo, on bi dao pravo tom djetetu. Pomišljajući iznova na svoje protivnike, na neprijatelje koje je u životu susreo, uvijek bi utvrdio da je on, Julien, imao krivo.
Bilo je to stoga što je sad njegov nesmiljen neprijatelj bila ona snažna mašta koju je nekada neprekidno upotrebljavao za to da zamišlja sjajne uspjehe u budućnosti.
Potpuna je samoća putničkog života uvećala moć te sumorne mašte. Kakvo bi mu blago bio koji prijatelji "Ali", mislio je Julien, "postoji li i jedno srce koje za mene kuca? A sve kad bih i imao prijatelja, ne bi li mi čast nalagala vječitu šutnju?" liižno je jahao okolinom Kehla. To je trgovište na obali Rajne, koji'ga su ime Desaix i Gouvion Saint-Cvr ovjekovječili. Jedan mu je njemački seljak pokazivao potočiće, putove i otočiće na Rajni kojima je hrabrost tih velikih generala proslavila ime. Vodeći konja lijevom rukom, Julien je u desnoj držao raširenu prekrasnu kartu koja resi Memoare maršala Saint-Cvra. Jedan ga je veseo uzvik ponukao da digne glavu.
Bio je to knez Karasov, onaj prijatelj iz Londona koji mu je prije nekoliko mjeseci otkrio prva pravila visokoga gizdelinstva. Vjeran toj velikoj umjetnosti, Karasov, koji je dan prije stigao u Strasbourg i tek sat prije bio u Kehlu, a nije nikada pročitao ni retka o opsadi i'.odine 1796., stane sve tumačiti Julienu. Njemački ga je seljak gle->l;io zapanjeno, jer je znao toliko francuski da je mogao uočiti goleme pogreške koje je knez činio. Julien je bio tisuću milja daleko >>đ seljakovih misli; on je s čuđenjem gledao toga lijepog mladića i ili vio se ljupkosti kojom je jahao.
Sretne li naravi", mislio je on. "Kako mu dobro pristaju hlače, kako li mu je kosa elegantno šišana! Ah, da sam bio takav, možda me ona nakon tri dana što me ljubila, ne bi bila omrznula!" Kad je knez dovršio opis opsade Kehla, reče Julienu:
Izgledate poput nekog trapista, vi pretjerujete u načelu ozbilj-iosti koje sam vam dao u Londonu. Tužan izraz lica nije u skladu . bontonom, potreban je izraz dosade. Ako ste tužni, znači da vam nešto nedostaje, da vam nešto nije pošlo za rukom. li> znači pokazati se inferiornim. Međutim, ako se dosađujete, onda ie inferioran onaj tko je uzalud pokušavao svidjeti vam se. Shvatite, ilakle, dragi moj, u kakvoj ste teškoj zabludi! Julien dobaci jedan talir seljaku, koji ih je slušao otvorenih usta.
Dobro - reče knez - ima u tome ljupkosti, ima otmjena prezira! Vrlo dobro! - I on pojaha galopom. Julien ga je slijedio, pun

nekog tupog divljenja.
"Ah, da sam bio takav, ne bi mi ona pretpostavila de CroisenoisaTj
Sto su njegov um više vrijeđale smiješne kneževe osobine, to je višJ
prezirao sama sebe što im se ne divi i smatrao se nesretnim što ilf
nema. Beskrajno se gadio samome sebi.
Vidjevši da je on zaista tužan, knez mu, kad su se vratili u Strasbc
urg, reče: - Sto vam je, dragi moj, jeste li izgubili sav svoj novac il
ste zaljubljeni u neku malu glumicu?
Rusi oponašaju francuske običaje, ali uvijek sa zakašnjenjem od pe
deset godina. Oni su sada u stoljeću Luja XV
Julienu su te šale o ljubavi izmamile suze na oči. "Zašto da ne zaj tražim savjeta u tog čovjeka koji je toliko ljubazan?", upita se or najednom.
- Pogodili ste, dragi moj - reče on knezu - zatekli ste me, evc u Strasbourgu vrlo zaljubljena, pa čak i napuštena. Jedna me krasr žena koja živi u susjednom gradu ostavila nakon tri dana strastven^ ljubavi, i ta me promjena ubija.
Služeći se izmišljenim imenima, ocrtao je knezu Matildine posti pke i njezin karakter.
- Ne trebate dalje pričati - reče Karasov. - Da bih vam uli povjerenje u liječnika, dovršit ću sam vašu ispovijest. Muž te mla de žene ima golemo bogatstvo; ili, još bolje, ona pripada najvišei ovdašnjem plemstvu. Mora da je zbog nečega vrlo ponosna. Julien potvrdi glavom; više nije imao hrabrosti govoriti.
- Vrlo dobro - reče knez. - Evo tri lijeka, prilično gorka, ćete uzeti bez odlaganja:
1. Svaki ćete dan posjećivati gospođu... kako se ono zove?
- Gospođa de Dubois.
- Kakvog li imena! - reče knez prasnuvši u smijeh. - Ali oprosti] te, to je ime za vas uzvišeno. Morate svakog dana posjetiti gospođi de Dubois. Prije svega, nemojte joj dolaziti na oči hladni i uvrijede ni. Sjetite se velikog načela svog stoljeća: Budite upravo obratno onoga što se očekuje. Pokažite se upravo onakvi kakvi ste bili osai dana prije negoli vas je počastila svojom milošću.
- Ah, tada sam bio miran - povikne Julien očajno - bio sai uvjeren da je sažaljevam...
- Leptir se opeče na plamenu svijeće - nastavi knez - ta j" usporedba stara kao svijet.

1. Posjećivat ćete je svakog dana.
2. Udvarat ćete nekoj ženi iz njezina društva, ali se nećete pokazivati strastveno zaljubljeni, razumijete li? Ja vam ne krijem da je vaša uloga teška; glumit ćete komediju, a ako se otkrije da je glumite, izgubljeni ste.
- U nje je toliko duha, a u mene tako malo. Izgubljen sam - reče Julien tužno.

- Ne, vi ste samo zaljubljen više nego što sam mislio. Gospođa de I) ubois je posve zaokupljena sobom, kao sve žene kojima su nebesa dala ili suviše plemstva ili suviše novca. Umjesto da gleda vas, ona i'.leda sebe; ona vas, dakle, ne poznaje. Za ona dva-tri nastupa ljubavi što ih je osjetila za vas, uz velik napor mašte, gledala je u vama Hinaka o kojemu je sanjala, a ne ono što ste zaista... Ali, što vam ja tu govorim! Ta to su osnovne stvari, dragi moj Sore-li\ zar ste vi doista u tome tek đačić?...
I)ođavola! Uđimo u ovaj dućan. Evo krasna ovratnika, reklo bi se da ga je načinio John Anderson iz Ulice Burlington. Učinite mi zadovoljstvo i uzmite ga, a ovo ružno crno uže koje nosite oko vrata bacite što je moguće dalje!
Dakle - nastavi knez izlazeći iz najboljeg pomodnog dućana u Strasbourgu - kakvo je društvo gospođe de Dubois? Veliki Bože! Kakvog li imena? Ne ljutite se, dragi moj Sorele, ne mogu se svladati... Kome ćete udvarati?
leđnoj izvanrednoj kreposnoj ženi, kćeri neizmjerno bogata trgovca i'arapama. U nje su najljepše oči na svijetu, koje mi se neobično sviđaju; ona je bez sumnje prva u ovom kraju. Ali čim netko stane govoriti o trgovini i dućanu, ona, unatoč svem svom sjaju, pocrveni toliko da se sva smete. A na nesreću je njezin otac jedan od najpoznatijih trgovaca u Strasbourgu.
- Znači, kad se povede riječ o industriji - reče knez smijući se - vi ste sigurni da vaša ljepotica misli na sebe, a ne na vas. To je smiješno svojstvo divno i vrlo korisno, ono će spriječiti da vas njezine lijepe oči i na trenutak zalude. Uspjeh je siguran.
lulien je mislio na maršalicu de Fervaques, koja je često dolazila u palaču de La Mole. Bila je to lijepa strankinja koja se za maršala udala godinu dana prije njegove smrti. Činilo se kao da cijeli njezin život nema druge svrhe doli baciti u zaborav da je kćerka industri-ialca, a da bi u Parizu nešto značila, stavila se na čelo kreposti.

Julien se iskreno divio knezu; što bi on dao da je mogao posjedovati njegove smiješne osobine! Razgovor između dva prijatelja bio je beskonačan. Karasov je bio oduševljen: još ga nikada nijedan Francuz nije tako dugo slušao. "Napokon sam postigao", mislio je razdragano, "dame moji učitelji slušaju kad im dajem pouke".
- Mi smo se, dakle, sporazumjeli da ne bude ni traga nekoj strastvenoj ljubavi kad u prisutnosti gospode de Dubois govorite mladoj ljepotici, kćerki trgovca čarapama u Strasbourgu - ponavljao je on Julienu po deseti put. - Naprotiv, kad pišete, strast neka bude plamena. Citati dobro napisano ljubavno pismo najveći je užitak ženi koja se prikazuje kreposna; to je trenutak odmora. Ona tada ne glumi, Ona se usuđuje slušati svoje srce. Trebate, dakle, pisati dva pisma na dan.

- Nikada, nikada1. - reče Julien malodušno. - Milije mi je da me istucaju u stupi nego da sastavim tri rečenice. Ja sam leš, dragi moj, od mene se ničemu više ne nadajte. Ostavite me da umrem na rubu ceste.
- A tko vam kaže da sastavljate rečenice? Imam ja u svojoj torbi šest svezaka ljubavnih pisama u rukopisu. Ima ih za sve vrste ženskih karaktera, pa i za najkreposnije. Nije li Kaliskv u Richemond-la-Terrasseu - to je, kako znate, tri milje od Londona - udvarao najljepšoj engleskoj kvekerici?
Julien više nije bio toliko nesretan kad se u dva sata u noći rastao sa svojim prijateljem.
Sutradan je knez pozvao jednog prepisivača, i dva dana kasnije Julien je imao pedeset tri točno numerirana ljubavna pisma, namijenjena najuzvišenijoj i najžalosnijoj kreposti.
- Nema ih pedeset četiri - reče knez - jer je ljepotica otpravila Kaliskoga. Ali, što vas se tiče hoće li kćerka trgovca čarapama s vama loše postupati; ta vi želite djelovati samo na srce gospođe dv Dubois.
Svakog su dana jahali. Knez se veoma zagrijao za Juliena. Ne znajući kako da mu posvjedoči svoje prijateljstvo, ponudi mu konačno ruku jedne svoje rođakinje, bogate moskovske nasljednice. A kad budete oženjeni - dodao je - moj će vas utjecaj i odlikovanje što ga nosite za dvije godine učiniti pukovnikom.
- Ali ovo mi odlikovanje nije dao Napoleon, daleko od toga.
- To nije važno - reče knez. - Nije li ga on uveo? To je odlikovanje još uvijek prvo u Europi.
Julien zamalo nije prihvatio, ali dužnost ga je zvala k visokoj ličnosti. Rastajući se s Karasovim, obećao je da će mu pisati. Dobio je odgovor na tajnu notu koju je bio donio i pohitao je prema Parizu. Ali tek što je dva dana bio sam, njemu se učinilo da bi napustiti Francusku i Matildu bila za njega muka gora od smrti. "Neću se oženiti milijunima koje mi nudi Karasov", reče on sebi, "ali ću poslušati njegove savjete". Uostalom, vještina zavođenja, to je njegov zanat; on jedino na to i misli više od petnaest godina, jer sad mu je trideset. Ne može se reći da nema duha; lukav je i prepreden: oduševljenje i poezija posve su strani njegovoj naravi; on je kao tužitelj, sto je još jedan razlog više da se ne vara. "Udvarat ću gospođi de Fervaques, to je potrebno. Ona će mi biti malo dosadna, ali ja ću gledati u njezine lijepe oči, koje su toliko slične onima što su me najviše na svijetu ljubile. Ona je strankinja, a to je nov karakter za proučavanje. Ja sam lud, upropastit ću sve, moram se držati savjeta svog prijatelja i ne smijem vjerovati samome sebi".

XXV.
Služba kreposti
Ali ako budem tako smotreno i oprezno uživao u tom zadovoljstvu,!
ono više neće biti zadovoljstvo za mene.|
Lope de Vegs

Tek što se vratio u Pariz i izašao iz radne sobe markiza de La MoleaJ koji je izgledao vrlo zbunjen primljenim porukama, naš je juna! brzo otišao grofu Altamiri. Uz prednost da je osuđen na smrt, taj je lijepi stranac imao u sebi mnogo ozbiljnosti i sreću da je pobožan.| Te dvije vrline i, više od svega, grofovo podrijetlo, bili su upravo p(ukusu gospođe de Fervaques, koja ga je često viđala. Julien mu ozbiljno prizna da je u nju jako zaljubljen.

- To je najčistija i najuzvišenija krepost - odgovori Altamira samo je malo jezuitska i patetična.

Ima dana kad razumijem svaku riječ kojom se služi, ali ne razumijem cijelu rečenicu. Slušajući je, često pomislim da ne znam takc dobro francuski kako mi kažu. To će poznanstvo pronijeti vaše ime, pribavit će vam ugled u društvu. Ali pođimo Bustosu - reče grof Altamira, koji je bio čovjek od reda - on je udvarao gospođi mar-šalici.

Don Diego Bustos je pustio da mu dugo tumače stvar, a da sam nij< ni progovorio, kao odvjetnik u svom uredu. Imao je debelo lice kac u redovnika, crne brkove i bio je besprimjerno ozbiljan; inače, bic je dobar karbonar.

- Razumijem - reče on napokon Julienu. - Je li maršalica Fervaques imala ljubavnika ili ih nije imala? Imate li vi, prer tome, ikakve nade da ćete uspjeti? U tome je pitanje. Sto se men<

tiče, reći ću vam da sam propao. Sada, kad više nisam ljut, ja rasuđujem ovako: ona je često mušičava i kako će vam odmah dokazati, prilično je osjetljiva.

U nje nema onog žučljivog temperamenta koji posjeduju geniji i koji svakom njihovom postupku daje neki odsjev strasti. Naprotiv, ona svoju rijetku ljepotu i svoje svježe boje duguje tome što je u nje flegmatična i mirna ćud kao u Nizozemaca.

Julien je zbog Španjolčeve sporosti i nepokolebljive flegmatičnosti počeo gubiti strpljenje; od vremena do vremena nehotice bi mu izmakla po koja jednosložna riječ.

- Hoćete li me slušati? - upita ga ozbiljno don Diego Bustos. Oprostite, to je moja furia francese1, inače sam se sav pretvorio u uho - reče Julien.

- Maršalica de Fervaques je, dakle, vrlo sklona mržnji; ona nemilosrdno progoni ljude koje nikada nije vidjela, odvjetnike, siromašne pisce, koji su ispjevali pjesmice poput Collea, vi ih znate? "J'ai la marotte
D'aimerMarote; etc."2

I Julien je morao do kraja saslušati tu pjesmicu. Španjolcu je bilo vrlo drago pjevati na francuskom jeziku.

Tu božansku pjesmu još nitko nije slušao s toliko nestrpljenja. Kad ju je dovršio, don Diego Bustos reče: - Maršalica je naredila da se otpusti autor ove pjesme:
"Un jour l'amour au cabaret."3

lulien se uplašio da će mu i ovu pjesmu otpjevati. Zadovoljio se time da je analizira. Zaista je bila bezočna i neukusna.

- Kad se maršalica razljutila na tu pjesmu, napomenuo sam joj da /.ona njezina položaja ne mora čitati svaku glupost koja se objavi
- reče don Diego. - Koliko god pobožnost i ozbiljnost napredovale, u Francuskoj će uvijek biti kabaretske književnosti. A kad je ,ospođa de Fervaques lišila toga siromašnog autora bijedne plaće od tisuću osam stotina franaka, ja joj rekoh: "Čuvajte se! Vi ste napali tog nadripjesnika svojim oružjem, a on vas može napasti svojim stihovima: ispjevat će pjesmu o kreposti. Pozlaćeni će saloni biti na

I. Francuska žestina. ' (dmam maniju I hi volim Marotu"; itd. >. Jednog dana ljubav u kabareu".

vašoj strani, ali će ljudi koji se rado smiju ponavljati njegove epigrame". Znate li, gospodine, što mi je maršalica odgovorila? "Za slavu gospodnju pošla bih na mučilište pred očima cijelog Pariza. Bio bi to za Francusku nov prizor. Narod bi naučio cijeniti vrlinu. To bi bio najljepši dan mog života". I nikada njezine oči nisu bile ljepše.

- A one su prekrasne! - uzvikne Julien.

- Vidim da ste zaljubljeni... Dakle - nastavi ozbiljno don Diego Bustos - ona nema žučljivu narav koja čini čovjeka osvetljivim. Ako ipak voli nauditi, to je zato što je nesretna; držim da je to neka unutarnja nesreća. Da nije ona pretjerano kreposna žena kojoj je dojadilo biti kreposna?

Španjolac ga je šutke dugo gledao.

- Evo, u tome je cijelo pitanje - doda on ozbiljno - i odatle možete crpsti neku nadu. Mnogo sam o tome razmišljao one dvije godine dok sam bio njezin najpokorniji sluga. Za vas, gospodine, koji ste zaljubljeni, cijela budućnost ovisi o tom krupnom pitanju: Je li ona kreposna žena kojoj je dojadila krepost i koja je zla jer je nesretna?

- Ili se tu možda - reče Altamira prekinuvši napokon svoju šutnju - radi o onome što sam ti već dvadeset puta govorio? Naprosto o francuskoj taštini. Nesreća je tog po prirodi sumornog i osornog karaktera u sjećanju na njezina oca, poznatog trgovca suknom. Učinilo bi je sretnom samo jedno: da živi u Toledu i da je svaki dan muči ispovjednik pokazujući joj širom otvoren pakao.

Kad je Julien izlazio, reče mu don Diego koji je bivao sve ozbiljniji:

- Doznao sam od Altamire da ste naš. Jednoga ćete nam dana pomoći da opet steknemo slobodu, pa zato hoću da ja vama pomognem u toj maloj zabavici. Dobro će biti da upoznate maršaličin stil. Evo vam četiri njezina vlastoručna pisma.

- Prepisat ću ih i vratiti vam ih - uzvikne Julien.

- I nikada neće nitko od vas doznati ni riječi o onome što smo govorili?

- Nikada, časti mi! - uzvikne Julien.

- Onda neka vam Bog pomogne! - doda Španjolac i bez riječi otprati Altamiru i Juliena do stuba.

Taj je prizor malo razveselio našeg junaka; zamalo se nije smješkao. "I taj mi pobožni Altamira", pomisli on, "pomaže u

mome preljubničkom naumu". Za čitavo vrijeme ozbiljnog razgovora s don

Diegom Bustosom Julien je pazio na sate koji su izbijali na tornju palače d'Aligre.

Vrijeme večere se primicalo, on će dakle opet vidjeti Matildu. Vratio se kući i obukao se s mnogo pažnje.

"To je prva glupost", pomisli on silazeći niza stube. Treba se točno držati kneževih naloga.

Vratio se i preobukao u najjednostavnije putno odijelo. "Sada valja paziti na poglede", pomisli on. Bilo je tek pet i pol, a večeralo se u šest sati. Pade mu na pamet sići u salon koji je bio prazan. Vidjevši modri divan, ganuo se do suza. Njegovi su obrazi brzo porumenjeli. "Treba slomiti tu glupu osjetljivost", reče on sebi gnjevno. "Ona će me izdati". Dohvati neke novine da bi izgledao ravnodušan i tri do četiri puta prođe iz salona u vrt. Istom kad je dršćući stajao dobro skriven iza velikog hrasta, usudio se pogledati na prozor gospođice de La Mole. Bio je sasvim zatvoren. Umalo se nije srušio; dugo je ostao naslonjen na hrast. Zatim posrćući ode pogledati vrtlareve ljestve. Karika lanca, koju je nekada slomio u sasvim drukčijim okolnostima, nije još bila popravljena. Julien je u nekom ludom zanosu pritisnu na usne. Pošto je dugo šetkao između salona i vrta, Julien je osjetio strahovit umor. Bio je to prvi uspjeh koji je snažno osjetio. "Moj pogled bit će bez sjaja i neće me odati!" Malo-pomalo gosti su stizali u salon. Nijedanput se vrata nisu otvorila, a da Julienovo srce nije zadrhtalo u samrtnoj tjeskobi.

Sjeli su za stol. Napokon se pojavi gospođica de La Mole, vjerna svom običaju da uvijek kasni. Opazivši Juliena, jako pocrvenje; nitko joj nije rekao da se on vratio. Držeći se savjeta kneza Karasova, Julien je gledao njezine ruke; drhtale su. Kako je i sam bio neizmjerno uzbuđen tim otkrićem, bio je prilično sretan što je izgledao jedino umoran.

Gospodin de La Mole ga pohvali: trenutak kasnije ga je oslovila i tnarkiza, izrazivši se pohvalno o njegovu umornom izgledu. Julien \c neprestano govorio sebi: "Ne trebam suviše gledati gospođicu de La Mole, ali moji pogledi ne trebaju je ni izbjegavati. Moram izgledati onakav kakav sam zaista bio osam dana prije svoje nesreće"... Imao je razloga biti zadovoljan uspjehom, pa je ostao u salonu. Prvi \c put bio pažljiv prema domaćici i svim se silama trudio navesti gospodu iz društva da govore i održavati razgovor živahnim.

II

Crveno i crno

Njegova je uljudnost bila nagrađena. Oko osam sati najaviše maršalicu de Fervaques. Julien nestane i uskoro se opet pojavi odjeven s najvećom pomnjom. Gospođa de La Mole mu je bila neizmjerno zahvalna na tom znaku poštovanja te mu je svoje zadovoljstvo htjela posvjedočiti time što je gospođi de Fervaques

govorila o njegovu putovanju. Julien je sjeo uz maršalicu, i to tako da Matilda nije mogla vidjeti njegove oči. Kad se tako smjestio po svim pravilimž vještine, počeo se zapanjeno diviti gospođi de Fervaques. Prvo oc pedeset tri pisma što mu ih je poklonio knez Karasov počinjalo j< tiradama o tome osjećaju. Maršalica je spomenula da ide u Komičnu operu. Julien poleti onamo. Našao je viteza de Beauvoisisa, koji ga odvede u ložu dvorskih plemića, upravo uz ložu gospođe de Fervaques. Julien ju je nepre-j stano gledao. "Potrebno je", pomisli on vrativši se u palaču, "voditi| dnevnik o opsadi; inače bih mogao zaboraviti svoje navale". Prisilic se napisati dvije-tri stranice o tom dosadnom predmetu i na taj na-l čin postigao - kojeg li čuda! - da gotovo i ne misli na gospođicu| de La Mole.

Za vrijeme njegova putovanja Matilda ga je gotovo zaboravila. "Naj-| zad, on je neko posve obično stvorenje", mislila je ona; "njegovo ćel me ime uvijek podsjećati na najveću pogrešku u mom životu. Po-l trebno je iskreno vratiti se jednostavnim nazorima razuma i časti;[žena koja ih zaboravi može sve izgubiti". Pokazala se voljna konačnoj dopustiti zaključenje bračnog ugovora s markizom de Croisenoi-l som, koji se već odavno pripremao. On je bio lud od sreće. Da mul je tko rekao da se iza tog Matildina postupka, zbog kojeg je bioj toliko ponosan, krije rezignacija, bio bi se vrlo začudio. Sve su se misli gospođice de La Mole izmijenile kad je ugledala! Juliena. "Zapravo, on je moj muž", pomisli ona. "Ako se iskrenol vratim razumnim nazorima, onda bih se svakako morala udati za| njega".

Ona je od Juliena očekivala dosadna moljakanja i nesretan izražaji lica. Pripremala je već svoje odgovore, jer će on, u to je bila sigurna,! poslije večere pokušati osloviti je. Ali daleko od toga; on je odlučiol ostati u salonu, nije čak ni pogledao prema vrtu. Samo Bog znaj koliko ga je to muka stajalo! "Najbolje je da se odmah objasnimo",! pomisli gospođica de La Mole. Ona ode sama u vrt, ali Julien nijel došao za njom. Matilda je stala šetati ispred staklenih vrata salonal

i vidjela ga je gdje vrlo živo opisuje gospođi de Fervaques ruševine starih dvoraca koji rese brežuljke na obalama Rajne i daju im toliko osobita cara. Bio je već počeo dobro služiti se sentimentalnim i slikovitim rečenicama koje u izvjesnim salonima zovu duhovitošću. Da se knez Karasov nalazio u Parizu, bio bi vrlo ponosan. Ova je večer bila upravo ono što je on prorekao. On bi bio odobrio i Julienovo ponašanje idućih dana. Neka intriga među članovima tajne vlade dovela je do podjeljivanja stanovitog broja modrih lenti. Maršalica de Fervaques zahtijevala je da njezin ujak postane vitez toga reda. Markiz de La Mole je postavio isti zahtjev za svog tasta: oni su ujedinili svoje napore, te je maršalica gotovo svakog dana dolazila u palaču de La Mole. Od nje je Julien doznao da će markiz postati ministar; on je kamarili predložio vrlo oštrouman plan za postupno i mirno ukidanje ustava u roku od tri godine.

Ako gospodin de La Mole postane ministar, Julien se mogao nadati da će dobiti biskupiju. Ali svi su ti krupni interesi u njegovim očima bili kao zastrti nekim velom. Njegova ih je mašta gledala samo vrlo neodređeno i, takoreći, u daljini. Strašna nesreća koja ga je činila manijakom dovodila je sve životne interese u ovisnost o njegovim odnosima s gospođicom de La Mole. Računao je da će je za pet do šest godina nastojanja uspjeti ponovno osvojiti. Taj razum, toliko hladan, pao je, kako vidimo, u stanje potpune bezumnosti. Od svih svojstava kojima se nekada odlikovao preostalo mu je još jedino nešto odlučnosti. Stvarno vjeran ponašanju koje mu je odredio knez Karasov, svaku bi se večer smjestio dosta blizu naslonjača gospođe de Fervaques, ali nije bio kadar smisliti i izgovoriti ni jednu riječ. Napor koji je sebi nametnuo da bi u Matildinim očima izgledao izliječen, trošio je svu snagu njegove duše. Sjedio je pokraj maršalice kao stvorenje koje još jedva živi. Čak mu je i pogled, kako to biva kod neizdržljivih tjelesnih boli, izgubio sav sjaj. Budući da su mišljenja gospođe da La Mole uvijek bila samo odraz nazora njezina muža, koji je mogao učiniti je vojvotkinjom, ona je u posljednje vrijeme hvalila do neba Julienove zasluge.

I

XXVI.

Moralna ljubav

There also was of course in Adeline That calm patrician polish in the adress, Which ne'er canpass the equinoctial Une Of any thing which Nature would express: j Just as a Mandarin finds nothing fine, At least his manner suffers not to gues\ That any thing he views can greatlj pleaseA

DonJuam

"Ima nešto ludo u nazorima cijele te obitelji"; mislila je maršalica.l "Zaljubljeni su u tog svog malog svećenika, koji jedino zna slušati, | iako su mu pri tome oči prilično lijepe, to je istina". Julien je, opet, u maršaličinu ponašanju nalazio gotovo savršen pri-1 mjer onog patricijskog mira koji svjedoči o savršenoj uljudnosti i, još više, o nemogućnosti svakog živog uzbuđenja. Neočekivani osjećaji, nesposobnost vladanja nad samim sobom, sablaznili bi gospođu de Fervaques gotovo isto toliko kao i nedostatak dostojanstvenosti prema nižima. I najmanji znak osjećajnosti u njezinim bi očima bio ravan nekoj vrsti duševnog pijanstva zbog kojega va-

1. Svakako je bilo u Adelini

I one mirne plemićke uglađenosti u vladanju
Koja nikad ne može prijeći granicu
Ni u čemu što se u prirodi očituje.
Upravo kao što se ni mandarinu ništa ne čini krasno,
Ili barem njegovo držanje ne dopušta da se nasluti
Da bi mu se išta od onoga što gleda moglo jako svidjeti. (Byron)

lja crvenjeti i koje mnogo škodi onome što osoba visoka položaja duguje samoj sebi. Njezina se velika sreća sastojala od toga da govori o posljednjem kraljevu lovu, a njezina je najmilija knjiga bila Memoari vojvode de Saint-Simona, naročito zbog rodoslovnoga dijela.
Julien je znao koje mjesto, s obzirom na osvjetljenje, najviše odgovara ljepoti gospode de Fervaques. On bi se već unaprijed tamo smjestio, ali se osobito brinuo da stolicu okrene tako da ne vidi Matildu. Začuđena upornošću kojom se sakrivao od nje, ona jednog dana napusti modri divan da bi došla nešto uraditi na malom stolu do maršaličina naslonjača. Julien ju je vidio prilično izbliza, ispod šešira gospođe de Fervaques. Te oči koje su odlučivale njegovom sudbinom najprije su ga prestrašile, a zatim ga snažno izbacile iz njegove uobičajene ravnodušnosti. Stao je govoriti, i to vrlo dobro.
On se obraćao maršalici, ali je njegov jedini cilj bio djelovati na Matildinu dušu. Tako se uzbuđivao da gospođa de Fervaques nije više razumjela što on govori.
Bila mu je to prva zasluga. Da se Julien dosjetio i da je svoje riječi dopunio s nekoliko fraza njemačkog misticizma, duboke religioznosti i jezuitizma, maršalica bi ga smjesta svrstala među izvanredne ljude pozvane da preporode ovo stoljeće. "Budući da je prilično neukusno da tako dugo i s tolikim žarom govori gospođi de Fervaques, neću ga više slušati", mislila je gospođica de La Mole. Mada s mukom, održala je riječ do kraja te večeri.
U ponoć uze svijećnjak svoje majke da bi je otpratila u njezinu sobu, a gospođa de La Mole se zaustavi na stubama i stade vrlo pohvalno govoriti o Julienu. To je Matildu do kraja ozlovoljilo; nije mogla zaspati. Jedna ju je pomisao smirila. "Onaj kojega ja prezirem, može još u očima maršalice biti čovjek velikih zasluga".
Sto se Juliena tiče, on nije bio toliko nesretan jer je nešto poduzeo. Pogled mu slučajno pade na torbu od ruske kože u koju je knez Karasov stavio pedeset tri ljubavna pisma što mu ih je poklonio. Ispod prvog pisma opazio je Julien ovu napomenu: "Pismo broj 1 treba odaslati osam dana nakon prvog sastanka)).
"Zakasnio sami" uzvikne Julien. "Već prilično dugo viđam gospođu de Fervaques". Odmah je stao prepisivati to prvo ljubavno pismo.

Bila je to neka homilija puna fraza o kreposti i smrtno dosadna. Julien je imao sreću da zaspi kod druge stranice. .Nekoliko sati kasnije probudilo ga je sunce, naslonjena na stol. Jedan od najtežih trenutaka u životu bio je kad se svakog jutra budio sa sviješću o svojoj nesreći. Tog je dana gotovo sa smijehom do kraja prepisao svoje pismo. "Zar je moguće", mislio je on, "da se našao mladić koji je tako pisao!". Nabrojio je nekoliko rečenica od devet redaka. Na dnu originala spazio je ovu bilješku olovkom: "Ovo pismo valja osobno odnijeti, i to na konju, sa crnom kravatom i u modrom kaputu. Pismo treba predati vrataru sa skrušenim izrazom lica i s

dubokom melankolijom u pogledu. Ako se pojavi koja sobarica, valja krišom obrisati oči i osloviti sobaricu." Sve je točno obavio.
"To što radim vrlo je smjelo", mislio je Julien izlazeći iz palače de Fervaques, "ali to gore po Karasova. Usudio se pisati tako slavnoj kreposti! Zbog toga će ona postupati sa mnom s krajnjim prezirom, a mene će to nadasve zabavljati. To je, zapravo, jedina komedija za koju se još mogu zanimati. Da, izvrgnuti ruglu to mrsko biće koje nazivam ja, to će me zabavljati. Kad bih sebe slušao, počinio bih kakav zločin, samo da se rastresem".
Već mjesec dana najljepši trenutak Julienova života bio je onaj kad bi svog konja dovodio natrag u konjušnicu. Karasov mu je bio izričito zabranio da pod bilo kojim izgovorom gleda ljubavnicu koja ga je ostavila. Ali hod toga konja koji je ona tako dobro poznavala, način na koji je Julien udario bičem na vrata konjušnice da bi dozvao kojeg momka privukao bi katkad Matildu da gleda iza zavjese na prozoru. Tkanina je bila toliko prozirna da je Julien vidio kroz nju. Gledajući na poseban način ispod oboda svog šešira, spazio bi Ma-tildin stas a da nije vidio njezine oči. "Prema tome", mislio je on, "ne može ni ona vidjeti moje oči, a to je kao da je ne gledam". Uvečer se gospođa de Fervaques držala prema njemu kao da uopće nije primila onu filozofsku, mističnu i vjersku raspravu koju je on prijepodne s toliko melankolije predao njezinu vrataru. Dan prije slučaj je pokazao Julienu što treba učiniti da bi bio razgovo-ran; smjestio se tako da vidi Matildine oči. Ona je opet, trenutak prije maršaličina dolaska, napustila modri divan, a to je značilo pobjeći iz svoga svakodnevnog društva. Gospodin de Croisenois bio je, vidjelo se, poražen zbog tog novog hira. Njegova je očita bol

oslobodila Juliena onoga što je u njegovoj nesreći bilo najmučnije. Ta neočekivana okolnost potaknula ga je da govori kao anđeo. A kako se samoljublje uvlači čak i u ona srca koja su kao neki hram najuzvišenije kreposti, maršalica je ulazeći u svoju kočiju pomislila: "Gospođa de La Mole ima pravo, u tog mladog svećenika ima otmjenosti. Čini se da ga je prvih dana moja nazočnost zbunjivala. Zaista, svi koje čovjek u toj kući susreće, vrlo su površni. Ovdje su kreposni samo oni kojima starost u tome pomaže i kojima je bilo jako potrebno da ih poodmakla dob malo ohladi. Taj je mladić umio uočiti razliku. On dobro piše, ali se jako bojim da je njegova molba, kojom u pismu traži da ga poučim svojim savjetima, zapravo jedan osjećaj koji nije svjestan sebe. Pa ipak, kolika su obraćenja tako započela! Što kod ovoga smatram dobrim znakom, to je razlika između njegova stila i stila onih mladića kojih sam pisma imala priliku vidjeti. Nemoguće je da čovjek ne zapazi i u prozi tog mladog svećenika usrdnost, duboku ozbiljnost i mnogo uvjerenja; bit će da je u njega blaga vrlina kao u Massillona."

XXVII.
Najbolji crkveni položaji
Služba1. Darovitost1. Zasluge1.
Koješta1 Pripadajte jednoj koteriji.
Telemaque
Tako se u glavi žene; koja je prije ili kasnije trebala podijeliti najbolje crkvene položaje u Francuskoj, prvi put pomisao na biskupiju spojila s mišlju na Juliena. Taj uspjeh nije Juliena nimalo dirnuo. U to se vrijeme njegova misao nije mogla vinuti ni do čega što nije u vezi s njegovom nesrećom; sve ju je uveličavalo. Pogled na njegovu sobu, na primjer, postao mu je nepodnošljiv. Uvečer, kad se vraćao sa svojom svijećom, činilo mu se da svaki komad pokućstva, svaki mali ukras progovara da bi ga jetko upozorio na neku novu pojedinost njegove nesreće.
"Danas me čeka prisilni rad", reče on sebi vrativši se u svoju sobu sa živahnošću koju već dugo nije poznavao. "Nadajmo se da će i druga pisma biti jednako dosadna kao i prvo".
Bilo je još dosadnije. To što je prepisivao izgledalo mu je toliko besmi-| sleno da je počeo prepisivati red po red i ne misleći na smisao. "Ovo je još neprirodnije", mislio je on, "nego službeni tekst Mun-| sterskog ugovora što mi ga je u Londonu moj profesor diplomacije naredio da prepišem".
Tek tada se sjetio pisama gospođe de Fervaques; zaboravio ih je vratiti ozbiljnom Španjolcu don Diegu Bustosu. Potražio ih je. Zaista, ta su pisma bila gotovo isto toliko zbrkana kao i pismo mladoga ruskog plemića. Nejasnost je tu bila potpuna. Riječi su mogle značiti i sve i ništa. "To je eolska harfa stila", pomisli Julien. "Usred najuzvišenijih

misli o ništavilu, o smrti, o beskonačnosti itd. ne vidim ništa stvarno osim užasnog straha od smiješnosti".
Monolog koji smo upravo skratili ponavljao se dva tjedna dan za danom. Zaspati prepisujući nešto poput komentara Apokalipse, odnijeti sutradan pismo s melankoličnim izrazom lica, dovesti konja natrag u konjušnicu s nadom da će opaziti Matildinu haljinu, raditi, uvečer se pojaviti u Operi ako gospođa de Fervaques ne bi došla u palaču de La Mole, to su, eto, bili jednolični događaji Julienova života. Taj je život bio zanimljiviji kad bi gospođa de Fervaques došla k markizi, jer bi tada ispod jednog krila maršaličina šešira mogao vidjeti Matildine oči i postao bi rječit. Njegove slikovite i sentimentalne rečenice stale su poprimati sve iznenadnije i istodobno sve elegantnije obrate. Dobro je osjećao da je ono što govori u Matildinim očima besmisleno, ali ju je htio zapanjiti elegancijom izraza. "Sto je lažnije ono što govorim, to joj se više moram svidjeti", mislio je Julien. I tada bi s užasnom smjelošću pretjerivao stanovite vidove prirode. Vrlo je brzo spoznao da se prije svega mora čuvati jednostavnih i razumnih misli ako ne želi u očima maršalice izgledati sasvim obično. On bi tako nastavljao, ili bi prekidao svoja pretjerivanja, prema tome da

li u očima tih dviju otmjenih gospođa kojima se trebao svidjeti zapaža uspjeh ili ravnodušnost.
Sve u svemu, njegov život nije sada bio tako strašan kao kad je provodio dane ne čineći ništa.
"Nego", pomisli on jedne večeri, ((prepisujem već petnaestu od ovih užasnih rasprava; prvih sam četrnaest točno predao maršaličinu vrataru. Imat ću čast ispuniti sve ladice njezina pisaćeg stola. A ona se, međutim, prema meni ponaša kao da joj uopće nisam pisao! Kakav li će biti svršetak svega toga?
Hoće li joj moja upornost dosaditi isto toliko kao meni? Valja priznati da je onaj Rus, prijatelj Karasova, koji je bio zaljubljen u lijepu kve-kerku iz Richmonda, bio strašan čovjek; nemoguće je da itko bude nesnosniji od njega".
Kao svi prosječni ljudi koji slučajno prisustvuju manevrima nekog velikog generala, tako i Julien uopće nije shvaćao napadaje kojima je onaj mladi Rus jurišao na srce lijepe Engleskinje. Četrdeset prvih pisama imalo je jedino tu svrhu da izmole oproštenje što se drznuo da joj piše. Trebalo je naviknuti to ljupko stvorenje, koje se možda neizmjerno dosađivalo, da primi pisma, možda malo manje dosadna

nego što je to bio njezin svagdašnji život.
Jednog je dana Julienu uručeno pismo. Prepoznao je grb gospođe de Fervaques i raskinuo pečat sa žurbom koja bi mu se nekoliko dana prije činila nemoguća. Bio je to samo poziv na večeru. Tražio je upute u pismima kneza Karasova. Nesrećom je taj mladi Rus htio biti lakomislen kao Dorat, kad je trebao biti jednostavan i jasan. Julien nije mogao otkriti koje moralno držanje valja zauzeti na večeri kod maršalice.
Salon je bio osobito raskošan, pozlaćen poput Dijanine galerije u Tu-ilerijama, s uljenim slikama na zidovima obloženima drvom. Na tim je slikama bilo svijetlih mrlja. Julien je kasnije doznao da se prizori na slikama nisu domaćici činili dovoljno pristojnima pa je dala ispraviti slike. "Moralno stoljeće1.*, pomisli Julien.
U tom je salonu opazio tri osobe koje su bile nazočne pri sastavljanju tajne note. Jedan od njih, biskup iz ***, maršaličin ujak, raspolagao je beneficijama i, kako se govorilo, ništa nije mogao odbiti svojoj nećakinji. "Kakav sam golem napredak načinio", pomisli Julien sjetno se nasmiješivši, "a kako malo marim za to! Večeram, evo, sa slavnim biskupom iz ***".
Večera je bila osrednja, a razgovor dosadan. "Ovo je društvo poput loše knjige", mislio je Julien. "Tu se ponosno raspravlja o najvažnijim pitanjima ljudske misli. Ako to čovjek tri minute sluša, pita se tko će pobijediti: nadutost govornika ili njegovo užasno neznanje". Čitatelj je bez sumnje zaboravio onoga mladog književnika, imenom Tanbeau, akademikova nećaka i budućeg profesora, koji je kanda svojim podlim klevetama nastojao zatrovati salon palače de La Mole. Taj je čovječuljak prvi naveo Juliena na misao da gospođa de Farvaq-ues, iako ne odgovara na

njegova pisma, možda ipak s blagošću gleda na osjećaj koji ih diktira. Crnu je dušu gospodina Tanbeaua mučila pomisao na Julienove uspjehe. Ali kako, s druge strane, vrijedan čovjek jednako kao i budala, ne može istodobno biti na dva mjesta, te da će Sorela, mislio je budući profesor, postane li ljubavnik plemenite maršalice, ona smjestiti na neki vrlo povoljan položaj u Crkvi, pa će ga se on osloboditi u palači de La Mole.
Opat Pirard je također uputio Julienu duge prodike zbog njegovih uspjeha u palači de Fervaques. Bilo je tu sektaške ljubomore između starog jansenista i jezuitskog, obnoviteljskog i monarhističkog salona kreposne maršalice.

XXVIII.
Manon Lescaut
A kada se posve uvjerio u priorovu glupost i nedotupavost, gotovo je redovito uspijevao nazivajući crnim ono što je bijelo, a bijelim ono što je crno. Lichtenberg
Ruske su upute neopozivo nalagale da se usmeno nikada ne protu-riječi osobi kojoj se piše. Ni pod kojom se isprikom ne smije napustiti ulogu najushićenijeg obožavatelja. Pisma su uvijek polazila od te pretpostavke.
Jedne je večeri u Operi, u loži gospođe de Fervaques, Julien do neba uzdizao balet Manon Lescaut. Jedini je njegov razlog da tako govori bio u tome što je smatrao da je balet beznačajan. Maršalica reče da taj balet uvelike zaostaje za romanom opata Pre-vosta. "Kako!", u čudu je i sa zanimanjem pomislio Julien. "Osoba tako uzvišene kreposti, pa da hvali jedan roman]" Gospođa de Fervaques je dva-tri puta na tjedan javno izricala najpotpuniji prezir prema piscima što svojim plitkim djelima nastoje pokvariti mladež, koja je, nažalost, suviše sklona čulnim zabludama.
- U toj nemoralnoj i opasnoj književnoj vrsti Manon Lescaut, kažu, zauzima jedno od prvih mjesta - nastavljala je maršalica.
- Slabosti i zaslužene tjeskobe jednog zaista zločinačkog srca tu su, kako kažu, prikazane s dubokom istinitošću. To vašeg Bonapar-ta nije priječilo da na Svetoj Heleni izjavi kako je to roman napisan za sluge.
Ta je riječ Julienovoj duši vratila svu njezinu živost. "Htjeli su me

kod maršalice upropastiti; priopćili su joj moje oduševljenje za Napoleona. Ta ju je činjenica toliko povrijedila da je čak popustili iskušenju i dala mi da to osjetim". To ga je otkriće cijelu večer zabavljalo i zbog njega je i sam bio zabavan. Kad se u predvorju Opere opraštao od maršalice, ona mu reče: - Ne zaboravite, gospodine, ako netko mene voli, ne može voljeti i Bonaparta. U najboljei ga slučaju može prihvatiti kao nešto nužno, nešto što je Providnosti nametnula. Uostalom, taj čovjek nije imao toliko osjetljivu dušu| da bi mogao shvatiti majstorska djela umjetnosti.

"Ako netko mene volib>, ponavljao je Julien u sebi. "To ne znači ništal ili znači sve. Eto, to su one tajne izražavanja koje nedostaju našim! bijednim provincijalcima)). I on je, prepisujući dugačko pismo na-| mijenjeno maršalici, mnogo mislio na gospođu de Renal. - Kako to - reče mu ona sutradan s ravnodušnim izražajem koji I je, kako mu se činilo, loše glumila - da mi govorite o Londonu i o Richmondu u pismu koje ste jučer napisali, i to, kako se čini,J vrativši se iz Opere? Julien se veoma zbuni. Bio je prepisao pismo redak po redak, ne I misleći na ono što piše, to je očito zaboravio da umjesto riječi London i Richmond, koje su se nalazile u originalu, stavi Pariz i Saint-Cloud. Započeo je dvije-tri rečenice, ali ih nije znao dovršiti; umalo nije prasnuo u neobuzdan smijeh. Napokon, dok je tražio riječi/padne mu na pamet ova misao: - Zanesena raspravljanjem o najužvišenijim i najvećim interesima ljudske duše, mora da je| moja duša, dok sam vam pisao, bila rastresena. "Ostavio sam dubok dojam", reče on sebi; "mogu, dakle, izbjeći dosadu preostalog dijela večeri". I on trčeći napusti palaču de Fer-vaques. Te je večeri, pregledavajući original pisma koje je dan prije | prepisao, ubrzo došao do kobnog mjesta gdje mladi Rus govori o Londonu i Richmondu. Julien se veoma začudio otkrivši da je pismo gotovo nježno.

Suprotnost između prividne površnosti njegovih riječi i uzvišene i gotovo apokaliptične dubine njegovih pisama pobudila je osobitu pozornost. Maršalici se naročito sviđala dužina njegovih rečenica; nije to bio onaj vrckasti stil koji je uveo u modu Voltaire, taj nemoralni čovjek! Ako je naš junak činio sve što je mogao da bi iz svog razgovora potpuno isključio zdrav razum, ipak je on još zadržao neku antimonarhističku i bezbožnu boju koja nije izmakla gospođi

de Fervaques. Okružena osobama koje su bile nadasve moralne, ali koje često cijelu večer nisu imale ni jedne misli, ta se gospođa duboko uzbuđivala zbog svega u čemu je bilo i malo novog, ali je istodobno smatrala svojom dužnošću da se zbog toga užasava. Ona je tu manu nazivala žigom površnosti ovog stoljeća. Ali takve je salone zgodno posjećivati jedino kad čovjek kani nešto postići. Čitatelj bez sumnje uviđa svu dosadu nezanimljiva života sto ga je provodio Julien. To su pustare našeg putovanja. Za cijelo to vrijeme koje je u Julienovu životu uzurpirala epizoda de Fervaques, gospođica de La Mole morala se truditi ne misliti na njega. U njezinoj su se duši vodile žestoke borbe. Koji put bi sebi laskala da prezire tog toliko žalosnog mladića, ali bi je i protiv njezine volje njegov razgovor osvajao. Najviše se čudila njegovu savršenom pretvaranju. On nije maršalici rekao ni jedne riječi koja nije bila laž, ili bar užasno iskrivljavanje njegova mišljenja, koje je Matilda tako točno poznavala, i to o gotovo svim pitanjima. Taj ju je makijavelizam iznenađivao. "Koje li dubine!", mislila je ona. "Koje li razlike između njega i onih razmetljivih budala ili običnih hulja, kakav je gospodin Tanbeau, koji isto tako govore!". Julien je, međutim, proživljavao strašne dane. U maršaličinu se salonu pojavljivao svakog dana da bi izvršio svoju najtežu dužnost.

Njegovi napori da glumi jednu ulogu napokon su mu oduzeli svu duševnu snagu. Često je noću, prolazeći golemim dvorištem palače de Fervaques, jedino snagom svog karaktera i razmišljanjem uspijevao donekle se održati da ne padne u očajanje. "Nadvladao sam očajanje u sjemeništu", mislio je on, "a kako su tada bile strahovite moje perspektive! Da sam uspio ili da sam zakazao, i u jednom i u drugom slučaju bio bih prisiljen cijeli život provesti u prisnom društvu s onim što najviše zaslužuje prezir i što je najodurnije pod svodom nebeskim. Već idućeg proljeća, samo kratkih jedanaest mjeseci kasnije, bio sam možda najsretniji mladić mojih godina".

Ali vrlo su često sva ta lijepa razmišljanja bila bezuspješna protiv strahovite stvarnosti. Svaki je dan vidio Matildu pri objedu ili večeri. Po brojnim pismima koja mu je diktirao gospodin de La Mole znao je da predstoji njezina udaja za gospodina de Croisenoisa. Taj se ljubazni čovjek pojavljuje već dva puta na dan u palači de La Mole. Ljubomornom oku napuštenog ljubavnika nije izmakao ni

jedan od njegovih koraka. Kad mu se činilo da gospođica de La Mole dobro postupa sa svojim zaručnikom, Julien bi, vrativši se u svoju sobu, s ljubavlju gledao svoje pištolje. "Ah, koliko bi mi bilo pametnije", mislio je on, "skinuti znakove sa svog rublja pa otići u neku pustu šumu dvadeset milja od Pariza! i učiniti kraj ovom odurnom životu! Kako sam u tom kraju nepo-l znat, za moju bi se smrt saznalo tek za dva tjedna, a tko bi nakonj dva tjedna i pomišljao na mene!". To je razmišljanje bilo vrlo razborito. Ali već sutradan bilo je do-1 voljno da spazi Matildinu ruku između rukava njezine haljine i ru-l kavice pa da naš mladi filozof utone u bolne uspomene koje su ga I ipak vezivale za život. "E, pa dobro!", rekao bi on tada samome I sebi, "ustrajat ću do kraja u toj ruskoj politici. Kako li će se to[završiti?".

"Što se tiče maršalice, kad prepišem ta pedeset tri pisma, neću I joj nikako pisati druga. A kada je riječ o Matildi, tih šest tjedana tako mučne komedije neće u njezinu gnjevu ništa izmijeniti ili mi pribaviti časak izmirenja. Veliki Bože, ta ja bih umro od sreće!". I| on nije bio kadar dovršiti misao. Kad bi se, nakon duga sanjarenja, opet vratio pametnu rasuđiva-l nju, govorio je sebi: "Doživio bih, dakle, jedan dan sreće, a nakon toga bi opet započela njezina hladnoća, osnovana, nažalost, na mojoj nedovoljnoj moći da joj se svidim. I tada mi ne bi više bilo nikakve pomoći, bio bih upropašten, zauvijek uništen... Kakvo mi jamstvo može ona dati kad je u nje takav karakter? Ah, u mojem će ponašanju biti za nju premalo otmjenosti, moj će joj način govora | biti težak i jednoličan! Veliki Bože! Zašto sam ja ja?

XXIX.

Dosada

Da se netko žrtvuje svojim strastima,

hajde de, ali da se žrtvuje strastima kojih
nema! O, žalosno XIX. stoljeće!
Girodet
Budući da je najprije bez zadovoljstva čitala dugačka Julienova pisma, gospođa de Fervaques počela se za njih zanimati. Ali nešto ju je rastuži-valo: "Koje li štete što taj gospodin Sorel nije svećenik u pravom smislu riječi! Tada bih mogla pristati na neku tješnju vezu. No s tim njegovim odlikovanjem i gotovo građanskim odijelom izložila bih se okrutnim pitanjima, a što bih odgovorila?". Nije dovršila tu misao. "Neka bi zlobna prijateljica mogla posumnjati, pa čak i pronijeti glas da mi je to neki mali podređeni bratučed, rođak mog oca, neki trgovac kojega je odlikovala narodna garda".
Do trenutka kad je srela Juliena, gospođi de Fervaques je činilo najveće zadovoljstvo napisati uz svoje ime riječ maršalica. Zatim se bolesna i uvredljiva skorojevićka taština stala u njoj boriti protiv začetka naklonosti. "Bilo bi mi tako lako", mislila je maršalica, "učiniti od njega velikog vikara u nekoj biskupiji blizu Pariza! Ali jednostavno gospodin Sorel, i još tome neznatan tajnik gospodina de La Molea! To je grozno!". Prvi je put tu dušu koja se svega bojala uzbudila sklonost prema njezinim težnjama za položajem i društvenom nadmoći. Njezin je stari vratar primijetio kako može biti siguran da će, kad joj donese pismo tog lijepog mladića s tako tužnim licem, s njezina lica nestati rastresen i nezadovoljan izraz koji bi maršalica brižno poprimila uvijek kad bi došao tkogod od njezine posluge.

Dosada takva načina života, kojemu je sva svrha u društvu činti dojam, iako u dnu srca nema prave radosti zbog uspjeha te vrste, postala joj je toliko nepodnošljiva otkada je mislila na Juliena, te je bilo dovoljno da s tim neobičnim mladićem provede uvečer jedan sat, pa da cijeli idući dan ne zlostavlja svoje sobarice. Njegov je sve veći ugled odolijevao i anonimnim pismima koja su bila vrlo dobro sastavljena. Uzalud je Tanbeau natuknuo gospodi de Luzu, de Croisenoisu i de Cavlusu tri vrlo spretne klevete, koje su ta gospoda s užitkom razglasila ne ispitujući suviše istinitost optužaba. Maršalica, kojoj duh nije bio sposoban oduprijeti se tim prostačkim sredstvima, pričala je svoje sumnje Matildi, a ova bi je uvijek utješila. Jednoga dana, pošto je tri puta pitala ima li pisama, gospođa de Ferva-ques se iznenada odlučila odgovoriti Julienu. Bila je to pobjeda dosade. Kod drugog pisma umalo nije maršalicu zadržala pomisao kako je nedolično da svojom rukom napiše tako priprostu adresu: gospodin Sorel, kod markiza de La Molea.
- Trebate mi donijeti omotnice na kojima će biti vaše ime - reče or uvečer Julienu vrlo hladnim tonom.

"Postao sam, eto, ljubavnik sobar", mislio je Julien i duboko se klonio, nalazeći zadovoljstvo u tome da namjesti lice kao Arsen, sta markižev sobar.
Iste je večeri donio omotnice, a sutradan je već vrlo rano primio treći pismo. Pročitao je pet-šest redaka na početku i dva-tri na kraju. Pismj je sadržavalo četiri stranice ispisane sitnim i gustim rukopisom. Malo-pomalo maršalica je stekla ugodnu naviku da mu piše gotovj svakog dana. Julien je odgovarao vjernim prijepisima ruskih pisama Prednost patetičnog stila bila je tolika da se gospoda de Fervaques nijj nimalo čudila što odgovori nemaju nikakve veze s njezinim pismima. Kako li bi bio povrijeđen njezin ponos da joj je mali Tanbeau, koji jj postao dobrovoljni uhoda Julienovih postupaka, mogao priopćiti kal Julien sva njezina pisma neotvorena baca u ladicu. Jednog mu je jutra vratar donio u knjižnicu maršaličino pismo. Matilc je tog čovjeka susrela i opazila je pismo i adresu napisanu Julienovir rukopisom. Kad je vratar izišao iz knjižnice, ona je ušla. Pismo je je bilo na rubu stola. Julien, vrlo zaokupljen pisanjem, nije ga još bio sta| vio u svoju ladicu.
- To ne mogu trpjeti! - povikne Matilda, domogavši se pisma, mene posve zaboravljate, mene, svoju suprugu. Vaš je postupak stra| šan, gospodine.
Na te ju je riječi stao gušiti ponos, začuđen zbog strahovite nedolično-sti njezina postupka; ona brižnu u plač i Julienu se uskoro učini da joj ponestaje daha.
Iznenađen i zbunjen, Julien nije pravo shvatio sve što je u tom prizoru divno i povoljno za njega. Pomogao je Matildi da sjedne. Ona mu je gotovo klonula u naručje.
U prvom je trenu, kad je shvatio tu kretnju, ovladala njime neopisiva radost.
Drugog je trena pomislio na Karasova. (Jednom jedinom riječju mogu sve upropastiti".
Njegove se ruke ukočiše, toliko mu je napor što ga je tražilo lukavstvo bio mučan. "Ne smijem čak ni pomisliti da to gipko i divno tijelo pri-vinem na grudi, jer bi me ona tada prezrela i zlostavljala. Kakav strašan karakteri"
A dok je proklinjao Matildin karakter, on ju je još sto puta više ljubio; činilo mu se da u svom naručju drži kraljicu.
Julienova ravnodušna hladnoća udvostručila je patnje ponosa koje su razdirale dušu gospođice de La Mole. Ona je bila vrlo daleko od hla-dnokrvnosti potrebne da pročita u njegovim očima što on toga trenutka za nju osjeća. Nije se mogla odvažiti ni da ga pogleda. Drhtala je od straha da u njima ne nađe izraz prezira.
Sjedeći na divanu u knjižnici, nepomična, glave odvraćene od Juliena, bila je izložena najstrašnijim mukama koje ponos i ljubav mogu izazvati u ljudskoj duši. Kakav li je strašan korak učinila! "Sto sam doživjela, ja bijednica, da se tako nečedno nudim i da budem odbijena! I to tko da me odbije?", dodavao je njezin ponos izbezumljen od boli. "Odbija me jedan sluga mog oca".
- To neću trpjeti - reče ona glasno.
Ustavši bijesna, otvori ladicu Julienova stola, koji se nalazio dva koraka ispred nje. Sledila se od užasa ugledavši osam do deset

neotvorenih pisama u svemu sličnih onima koje je vratar malo prije donio. Na svim je adresama prepoznala Julienov rukopis, više-manje iskrivljen.
- Tako, dakle - vikne ona sva izvan sebe - ne samo da imate uspjeha kod nje nego je još i prezirete. Vi, koji ste nitko i ništa, prezirete maršalicu de Fervaques!
- Ah, oprosti, prijatelju moj - doda ona bacivši se pred njim na koljena - preziri me, ako hoćeš, ali me ljubi, ne mogu više živjeti bez tvoje ljubavi. - I onda se sruši potpuno shrvana.
"Evo, dakle, te ohole žene pred mojim nogama", pomisli Julien.

XXX.
Loža u Komičnoj operi
As the blackest sky\ Foretells the heaviest tempest.' Don Juan
Usred svih tih velikih uzbuđenja Julien je bio više začuđen nego sretan. Matildine su mu uvrede pokazale koliko je ruska politika bila mudra. "Malo govoriti, malo poduzimati, to mi je jedini put| spasenja". On podiže Matildu te je bez i jedne riječi posjedne na divan. Malo-1 pomalo navriješe joj suze. Da bi se nekako svladala, ona uze u ruke pisma gospođe de Ferva-1 ques; polagano ih je otvarala. Pokazala je jasan znak nervoze kad je ugledala maršaličin rukopis. Okretala je, ne čitajući ih, stranice tih| pisama; većina ih je imala šest stranica. - Odgovorite mi bar - reče napokon Matilda glasom koji je I upravo zaklinjao, ali ne usuđujući se gledati Juliena - vi dobro znate da sam ponosna; to je nesreća mog položaja, a i mog karaktera, priznajem. Gospođa de Fervaques mi je, dakle, preotela vaše srce... Je li vam i ona prinijela sve one žrtve na koje je mene navela ova kobna ljubav? Nagovještava najžešću oluju.
Sumorna je šutnja bila sav Julienov odgovor. "Kojim pravom traži ona od mene takvu indiskreciju nedostojnu poštena čovjeka?",

mislio je on.
Matilda pokuša čitati pisma, ali nije mogla jer su joj oči bile prepune suza.
Već mjesec dana bila je nesretna, ali ta ponosna duša nije željela sebi priznati svoja čuvstva. Samo je slučaj doveo do ove provale osjećaja. U jednom su trenu ljubomora i ljubav nadvladale ponos. Sjedila je na divanu vrlo blizu njemu. On je vidio njezinu kosu i njezin alabasterni vrat; načas zaboravi sve što duguje sebi, obujmi je rukom oko struka i zamalo je nije pri vio na grudi. Ona polagano okrenu glavu prema njemu, i on se iznenadi vidjevši neizrecivu bol koja se odražavala u njezinim očima i koja je gotovo izmijenila njezinu fizionomiju.
Julien osjeti kako ga ostavljaju snage, toliko je smrtno teško bilo hrabro držanje koje je sebi nametnuo.
"Te će oči uskoro izražavati samo najhladniji prezir", pomisli Julien, "ako ga prepustim sreći da je ljubim". Ona ga je, međutim, u tom trenu prigušenim glasom i riječima, koje je jedva imala

snage dokraja izgovoriti, uvjeravala da neizrecivo žali zbog svojih postupaka na koje ju je samo pretjerani ponos naveo.
- I ja imam ponosa - reče Julien jedva čujnim glasom, a njegovo je lice izražavalo krajnju tjelesnu klonulost.
Matilda se naglo okrene prema njemu. Čuti njegov glas bila je sreća kojoj se gotovo više nije ni nadala. Toga je trena mislila na svoju oholost samo zato da bi je proklinjala. Željela je pronaći neobične, nevjerojatne postupke da bi ga uvjerila koliko ga obožava i koliko prezire samu sebe.
- Zbog toga ste me ponosa vjerojatno i zapazili načas - nastavi Julien. - Sigurno me i ovog trena cijenite zbog one srčane postojanosti koja toliko pristaje muškarcu. Možda ja i volim maršalicu... Matilda zadrhta, njezine oči poprimiše čudnovat izražaj. Sad će, evo, čuti svoju osudu. Taj drhtaj nije izmakao Julienu; osjetio je kako mu nestaje hrabrosti.
"Ahl", uzdahnu on u sebi slušajući zvuk praznih riječi što su ih izgovarala njegova usta kao da sluša neki tuđi žamor. "Kad bih mogao pokriti poljupcima te toliko blijede obraze, a da to ne osjetiš!".
- Možda ja i volim maršalicu - nastavi on... a njegov je glas bivao sve slabiji - ali ja nemam nikakvih sigurnih dokaza o njezinoj sklonosti prema meni...

Matilda ga je gledala. Izdržao je njezin pogled; barem se nadao da ga izraz njegova lica nije izdao. Osjećao se prožet ljubavlju sve do posljednjih, najdubljih kutića svog srca. Nikada je još nije toliko obožavao; bio je gotovo isto toliko lud kao i Matilda. Da je u nje bilo dovoljno hladnokrvnosti i hrabrosti da postupa vješto, on bi joj bio pao pred noge i odbacio bi svaku taštu komediju. U njega je još bilo dovoljno snage da nastavi govoriti. "Ah, Karasov!", uzviknu on u sebi. "Zašto niste ovdje] Koliko mi je potrebna jedna riječ da bih prema njoj podesio svoje držanje!". Za to je vrijeme njegov glas govorio:
- U nedostatku svih ostalih osjećaja, dostajala bi i zahvalnost da me priveže uz maršalicu. Ona je prema meni pokazala blagost, tješila me kad su me prezirali... Ja ne mogu imati beskrajno povjerenje u izvjesne znakove koji su za mene, bez sumnje, vrlo laskavi, ali koji su možda i vrlo prolazni.
- Ah, veliki Bože! - uzviknu Matilda.
- E pa dobro, kakvo mi jamstvo dajete? - prihvati Julien živahnim i čvrstim glasom koji kao da je začas napustio oprezne diplomatske oblike. - Koje će mi jamstvo i koji Bog odgovarati za to da će položaj koji ste mi, čini se, ovog trenutka raspoloženi dati, trajati dulje od dva dana?
- Prevelika moja ljubav i moja golema nesreća ako me više ne ljubite - reče mu ona, uhvativši ga za ruke i okrenuvši se k njemu...
Nagli je pokret koji je upravo učinila malo pomakao njezin ovratnik. Julien spazi njezina divna ramena. Njezina kosa, ponešto razbarušena, dozva mu u sjećanje neku slatku uspomenu. Zamalo

nije popustio. "Jedna neoprezna riječ", pomisli on, "i za mene će ponovno započeti onaj dugi niz dana provedenih u očajanju. Gospođa de Renal je nalazila razloge da učini ono što joj je srce nalagalo; ova mlada djevojka iz otmjena društva dopušta svom srcu da se uzbudi tek onda kad se dobrim razlozima uvjeri da se ono mora uzbuditi".

On je tu istinu spoznao za tren oka, i u isti mu se čas vratila hrabrost. Povukao je ruke koje je Matilda stiskala u svojima, i s izrazitim se poštovanjem odmaknuo malo od nje. Veće hrabrosti ne može muškarac imati. Zatim se zaposli.skupljanjem pisama gospode de

Fervaques, koja su bila razbacana po divanu te, naoko s najvećom uljudnošću koja je toga trena bila toliko okrutna, doda: - Gospođica de La Mole će mi dopustiti da o svemu tome razmislim. - Na to se naglo udalji i napusti knjižnicu. Ona je čula kako zatvara jedna vrata za drugima. "To se čudovište nije nimalo zbunilo", pomisli ona... "Ali zašto čudovište? On je pametan, oprezan, dobar. Ja sam kriva više no što se može i zamisliti".

Ta misao nije ju napuštala. Matilda je toga dana bila gotovo sretna jer se sva prepustila ljubavi. Reklo bi se da tu dušu nikad nije pokretao ponos, i to kakav ponos!

Zadrhtala je od užasa kad je uvečer u salonu sluga najavio gospođu de Fervaques; glas tog čovjeka učinio joj se zlokoban. Nije mogla ni pogledati maršalicu, i naglo se udalji. Julien, ne baš odviše ponosan na svoju teško stečenu pobjedu, bojao se vlastitih pogleda i nije večerao u palači de La Mole.

Njegova ljubav i njegova sreća naglo su rasle što se više udaljavao od trenutka bitke; stao se već prekoravati. "Kako sam joj mogao odoljeti!", govorio je sebi. "A ako me više ne bude ljubila? Jedan tren može izmijeniti tu ponosnu dušu, a valja priznati da sam vrlo ružno postupao s njom".

Uvečer je osjećao da bi se svakako morao pojaviti u Komičnoj operi, u loži gospođe de Fervaques. Ona ga je bila izričito pozvala. Matilda će sigurno doznati bilo za njegovu nazočnost, bilo za njegovu neuljudnu odsutnost. Usprkos tom jasnom razmišljanju nije imao snage da se u rane večernje sate otisne u društvo. Ako progovori, izgubit će polovicu svoje sreće. Deset je sati izbilo, i svakako se morao pojaviti. Srećom je u maršaličinoj loži zatekao mnogo gospođa, te se morao smjestiti blizu vrata, posve zaklonjen njihovim šeširima. Taj ga je položaj spasio da ne ispadne smiješan; božanski mu zvuči Karolinina očajanja u operi Matrimonio segreto natjeraše suze na oči. Gospođa de Fervaques je opazila suze. One su bile u tolikoj suprotnosti s muškom odlučnošću njegova uobičajenog izraza lica da su dirnule dušu te velike dame, već odavna zasićenu svim onim što najviše izjeda ponos skorojevićke. Ono malo ženskog srca što je u nje još ostalo, ponukalo ju je da govori. Tog je trena željela uživati u svom glasu.

- Jeste li vidjeli gospođe de La Mole? - reče mu ona. - One su u loži u trećem katu. - Julien se smjesta nagnuo u gledalište naslonivši

se prilično pristojno na prednju stranu lože. Vidio je Matildu. Njezine su oči blistale od suza.
"A danas nije njihov dan za operu", pomisli Julien. "Koje li gorljivosti!".
Matilda je bila nagovorila majku da pođu u Komičnu operu, iako loža koju im je uslužno ponudila prijateljica njihove obitelji nije po svom položaju bila za njih prikladna. Željela je vidjeti hoće li Julien tu večer provesti s maršalicom.

XXXI.
Držati je u strahu
To je, dakle, to divno čudo vaše civilizacije] Od ljubavi ste učinili običan posao.
Barnave
Julien otrči u ložu gospođe de La Mole. Njegove su se oči najprije srele s Matildinim suznim očima. Plakala je bez ikakva ustezanja, ta bile su tu samo neke niže osobe, prijateljica koja im je ponudila ložu i ljudi iz njezina kruga. Matilda stavi svoju ruku na Julienovu; kao da je zaboravila strah pred majkom. Gušeći se gotovo u suzama, rekla mu je samo jednu riječ: (Jamstvah "Ali nikako ne smijem s njom govoriti", mislio je Julien, i sam vrlo uzbuđen i zaklanjajući kako-tako oči rukom, pod isprikom da u ložama na trećem katu luster bliješti u oči. "Ako progovorim, otkrit će kako sam silno uzbuđen; zvuk moga glasa će me izdati, i opet bi sve moglo propasti".
Njegove su unutrašnje borbe bile mnogo mučnije nego tog prije-podneva; njegova je duša imala vremena uzbuditi se. Strahovao je da će vidjeti kako je Matildom opet ovladala taština. Pijan od ljubavi i miline, odlučio je da neće govoriti. Po mojemu je sudu to jedna od najljepših crta njegova karaktera; čovjek koji je kadar imati takvu vlast nad sobom može daleko dospjeti si jata sinant (ako sudbina dopusti).
Gospođica de La Mole je svakako htjela Juliena odvesti u palaču. Srećom je padala jaka kiša. Ali ga markiza smjesti nasuprot sebi i neprestano mu je nešto govorila, tako da on nije mogao reći ni riječi njezinoj kćeri. Reklo bi se da se markiza brine za Julienovu

f
sreću. Ne bojeći se više da će sve izgubiti ako se potpuno prepusti^
svom zanosu, on mu se ludo predavao.
Smijem li reći da se Julien došavši u svoju sobu bacio na koljena!
poljupcima obasuo ljubavna pisma koja mu je dao knez Karasov?
"O, veliki čovječe! Koliko li ti dugujem!", uzvikne on u svom l
dilu.
Malo-pomalo vraćalo mu se nešto hladnokrvnosti. Uspoređivao
s generalom koji je napola izvojevao veliku bitku. "Napredak
siguran,'golem", pomisli on, "ali što će biti sutra? Jedan tren mo|
sve upropastiti)).

Strastvenom kretnjom ruke rasklopi on Napoleonove MemocA
diktirane na Svetoj Heleni, i dva se puna sata prisiljavao čitati ij
Čitale su samo njegove oči, ali svejedno, on se prisiljavao. Za vrijj
me tog čudnovatog čitanja njegov mozak i njegovo srce, uzdignm
se na najvišu visinu što postoji, radili su i bez njegova znanja. "To
srce", pomisli on, "posve drukčije od srca gospođe de Renal".
dalje od te misli nije dospio.
((Držati je u strahu*; povikne on najednom bacivši knjigu dalel
od sebe. "Neprijatelj će mi se pokoriti samo onda ako ga držim
strahu, tada se neće usuđivati prezirati me."
Šetao je svojom malom sobom, pijan od sreće. Zapravo, ta je
sre<!
bila više ponos nego ljubav.
"Držati je u strahu!", ponavljao je on ponosno; a imao je i razlog
biti ponosan. "Cak i u najsretnijim je trenucima gospođa de
uvijek sumnjala da moja ljubav nije ravna njezinoj. Ovdje podjaj
mljujem demona, valja ga, dakle, i podjarmiti*.
Dobro je znao da će sutradan Matilda već u osam sati ujutro bij
u knjižnici. On se pojavio tek u devet, izgarajući od ljubavi, ali j]
njegov mozak vladao njegovim srcem. Nije možda prošla ni jedr
jedina minuta, a da sebi nije ponovio: "Valja je neprestano držati
ovoj velikoj sumnji: Ljubi li me on? Njezin sjajan položaj i laskanj|
svih koji joj se obraćaju čine je malo odviše sigurnom,)).
Našao ju je blijedu kako sjedi na divanu, očito nesposobna da s|
uopće pomakne. Pružila mu je ruku.
- Prijatelju, uvrijedila sam te, istina je. Možeš li se na mene lji titi?...
Julien nije očekivao tako jednostavan ton. Zamalo se nije odao.
- Vi hoćete jamstva, prijatelju moj - doda ona nakon šutnje

koju se nadala da će je on prekinuti. - I dobro je tako. Otmite me,
otputujmo u London... Bit ću zauvijek upropaštena, osramoćena...
- Imala je hrabrosti izvući svoju ruku iz Julienove da bi njome
pokrila oči. Svi su osjećaji ženske uzdržljivosti i kreposti opet
zavladali tom dušom... - E, pa dobro! Osramotite me! - reče ona
napokon uzdahnuvši. - To je jamstvo.
"Jučer sam bio sretan jer sam imao odvažnosti biti strog prema
sebi", mislio je Julien. Pošutjevši malo, toliko je svladao svoje srce
da je ledenim glasom mogao izustiti:
- Kad budemo na putu u London i kad vi - da se poslužim vašim izrazom -
budete osramoćeni, tko mi jamči da ćete me ljubiti i da vas neće
smetati moja nazočnost u poštanskim kolima? Ja nisam nikakvo
čudovište, i ako vas u očima javnosti osramotim, to će za mene
biti samo još jedna nova nesreća. Nije smetnja vaš društveni
položaj, nego, nažalost, vaš karakter. Možete li vi sami sebi jamčiti
da ćete me osam dana ljubiti?
("Ah, neka me ljubi osam dana, samo osam dana", govorio je
Julien u sebi, "i ja ću umrijeti od sreće. Što me se tiče budućnost,
što me se tiče život? A ta božanska sreća može započeti već ovog

trenutka ako ja to hoću. To ovisi samo o meni!") Matilda je vidjela da je zamišljen.
- Ja sam, dakle, potpuno nedostojna vas - reče ona uhvativši ga za ruku.
Julien je poljubi, ali istoga trena ovlada njegovim srcem željezna ruka dužnosti. "Ako ona opazi koliko je obožavam, izgubit ću je". I, prije nego što se izvio iz njezina zagrljaja, opet je zauzeo dostojanstveno držanje koje dolikuje muškarcu.
Toga dana i idućih dana znao je prikriti svoje preveliko blaženstvo. Bilo je trenutaka kad se odricao čak i zadovoljstva da je stisne u naručaj.
No u drugim trenucima mahnitost sreće nadvladala bi sve savjete razboritosti.
Imao je običaj smjestiti se u vrtu pokraj sjenice obrasle kozjom krvi iza koje su bile spremljene ljestve, da izdaleka gleda u kapke Matildina prozora i tuguje zbog njezine nestalnosti. Sasvim se blizu nalazio vrlo velik hrast i on se zaklanjao za njegovo deblo da ga ne opaze radoznali pogledi. Dok je jednom prolazio s Matildom pokraj tog mjesta, koje ga

je tako živo podsjećalo na njegovu preveliku nesreću, suprotnosij između prošlog očajanja i sadašnjeg blaženstva pogodila ga je takc snažno da se nije mogao uzdržati. Oči mu se napuniše suzama i on| prinoseći usnama ruku svoje prijateljice, reče: - Ovdje sam živic misleći na vas, ovdje sam gledao one kapke, čekao sam satima ona] sretni trenutak kad ću vidjeti ovu ruku kako ih otvara... Njegova je slabost bila potpuna. Istinskim joj je bojama, ne izmi-j šljajući ništa, ocrtao tadašnje svoje neizmjerno očajanje. Krati su uzvici svjedočili o njegovoj sadašnjoj sreći koja je dokrajčila te okrutne muke.
"Sto to radim, veliki Bože!", pomisli Julien vrativši se najednom k svijesti. "Upropastit ću se".
U pretjeranom mu se strahu već činilo kako u očima gospođice de La Mole opaža manje ljubavi. Varao se. Ali Julienovo se lice naglo izmijeni i na njemu se pojavi mrtvačko bljedilo. Njegov pogled ugasnu za tren oka, a izraz oholosti u kojoj je bilo i zlobe zamijeni brzo izraz najistinskije i najodanije ljubavi.
- Sto vam je prijatelju? - zapita ga Matilda nježno i uznemireno.
- Lažem - reče Julien ljutito - i to lažem vama. Osuđujem se zbog toga, Bog mi je svjedok da vas toliko štujem da vam ne bih mogao lagati. Vi me volite, odani ste mi i nepotrebno je da izmišljam fraze kako bih vam se svidio.
- Bože! Zar su sve one krasne riječi, što mi ih već deset minuta govorite, samo fraze?
- I sam se zbog toga prekoravam, draga prijateljice. Nekada sam te fraze kovao za neku ženu koja me ljubila, a koja mi je bila dosadna... To je pogreška moga karaktera i sam sebe pred vama optužujem, oprostite mi.
Gorke suze obliše Matildine obraze.
- Čim se zbog kakve sitnice koja me dirnula načas predam neizbježnom sanjarenju - nastavljao je Julien - moje mi odvratno

pamćenje - koje ovog trena proklinjem - dolazi u pomoć i ja to zlorabim.
- Ja sam, dakle, i ne znajući počinila nešto što vam se nije svidjelo? - upita Matilda s dražesnom bezazlenošću.
- Sjetio sam se da ste jednog dana, prolazeći pokraj ove kozje krvi, ubrali cvijet; gospodin de Luz vam ga je oteo, a vi ste mu ga

ostavili. Bio sam dva koraka udaljen od vas.
- Gospodin de Luz? To je nemoguće - reče Matilda s ponosom koji joj je bio tako prirođen. - To nipošto nije moj način.
- Ja sam u to siguran - odvrati živo Julien.
- E, pa dobro! Istina je, prijatelju moj - reče ona žalosno spu-stivši pogled. Ona je točno znala da već mnogo mjeseci nije de Luzu tako nešto dopustila.
Julien ju je gledao s neopisivom nježnošću. "Ne", pomisli, "ona me ne ljubi manjen.
Uvečer mu ona smijući se predbaci sklonost prema gospođi de Fervaques. - Jedan građanin da ljubi jednu skorojevićku! Takva su srca možda jedina koja moj Julien ne može zaluditi. Ona je od vas načinila pravog dendija - reče ona igrajući se svojom kosom. U vrijeme kad je bio uvjeren da ga Matilda prezire, Julien je postao jedan od najbolje odjevenih muškaraca u Parizu. Ali je u nečemu bio čak i iznad ljudi te vrste: kad bi se jednom dotjerao, nije na to više mislio.
Jedna je stvar grizla Matildu: Julien je nastavio prepisivati ruska pisma i slati ih maršalici.

XXXII.
Tigar

Jaol Zašto ovo, a ne nešto drugo? Beaumarchais, Figarov pir

Neki engleski putnik priča o prijateljstvu u kojem je živio s jednim tigrom; on ga je odgojio i milovao, ali je na stolu uvijek držao nabijen pištolj.
Julien se svojoj prevelikoj sreći prepuštao samo u trenucima kad Matilda nije mogla vidjeti njezin odraz u njegovim očima. Točno je ispunjavao svoju dužnost da joj od vremena do vremena kaže koju grubu riječ.
Kad bi Matildina blagost, koju je s čuđenjem zapažao, i prekomjerna njezina odanost dovele u opasnost vlast nad samim sobom, imao je hrabrosti naglo je ostaviti. Matilda je prvi put ljubila.
Život, koji joj se uvijek vukao poput kornjače, sada je letio. Kako se ipak njezin ponos morao na neki način ispoljiti, ona je nastojala izložiti se svim opasnostima u koje ju je njezina ljubav mogla dovesti. Julien je bio oprezan. No jedino onda kad bi se radilo o opasnosti, ona nije popuštala njegovoj volji. Dok je prema njemu bila pokorna i gotovo ponizna, bila je nadasve ohola prema svima koji su joj u kući prilazili, i prema rođacima i prema slugama.

Navečer u salonu, među šezdeset osoba, pozvala bi Juliena da se s njime nasamo i dugo razgovara.
Kad se mali Tanbeau jednog dana smjestio pokraj njih, zamoli ga ona da ode u knjižnicu i da joj donese onaj svezak Smolletta u kojem je riječ o revoluciji godine 1688. A kako je on oklijevao, ona

doda s izrazom uvredljive oholosti, koja je bila melem Julienovoj duši. - I nemojte se nimalo žuriti!
- Jeste li opazili pogled toga malog čudovišta? - upita on.
- Njegov ujak služi u ovom salonu već desetak godina; da nije njega, smjesta bih ga dala izbaciti.
Njezino ponašanje prema gospodi de Croisenoisu, de Luzu i ostalima, savršeno uljudno u formi, bilo je u biti vrlo izazovno. Matilda je sebi živo predbacivala zbog svega onoga što je nekada o njima Julienu povjeravala, to više što se nije usudila priznati mu da je preuveličala svoje gotovo posve nedužne znakove naklonosti prema toj gospodi. Usprkos najljepšim odlukama, njezin je ženski ponos svakog dana sprečavao da Julienu kaže: - Ja sam, samo zato što sam s vama govorila, nalazila zadovoljstvo u tome da opisujem slabost zbog koje nisam mogla povući ruku kad ju je gospodin de Croisenois, položivši svoju ruku na mramorni stol, malo dotaknuo. Danas, tek što bi koji od te gospode nekoliko trenutaka s njom govorio, ona bi već imala nešto zapitati Juliena i pod tom bi ga izlikom zadržala uza se. Opazila je da je trudna i radosno je to saopćila Julienu.
- Sumnjate li još u mene? Nije li to jamstvo? Ja sam zauvijek vaša žena.
Ovo je priopćenje Juliena duboko potreslo. Zamalo nije zaboravio svoja načela ponašanja. "Kako da svjesno budem hladan i uvredljiv prema toj jadnoj djevojci koja se zbog mene upropašćuje?". Ako bi izgledala malo bolesna, tada on - čak ni u dane kad bi razboritost progovorila svojim strašnim glasom - nije nalazio hrabrosti da joj kaže koju od onih okrutnih riječi koje su, po njegovu iskustvu, bile prijeko potrebne za trajnost njihove ljubavi.
- Pisat ću svom ocu - reče mu ona jednog dana - on je meni više nego otac, on mi je prijatelj. Smatrala bih nedostojnim i vas i sebe kad bih ga nastojala prevariti makar i za trenutak.
- Veliki Bože! Sto ćete učiniti? - reče Julien prestravljen.
- Svoju dužnost - odgovori ona s pogledom koji je blistao od radosti.
Osjećala je da je velikodušnija od svog ljubavnika.
- Ali on će me sramotno protjerati!
- To je njegovo pravo, treba ga poštovati. Ja ću vam tada pružiti

ruku i mi ćemo usred bijela dana izići kroz glavna vrata. Julien je zapanjen zamoli da odgodi to priznanje za tjedan dana.
- Ne mogu - odvrati ona - čast mi to nalaže; spoznala sam svoju dužnost, moram je izvršiti, i to odmah.
- E, pa dobro! Ja vam zapovijedam da to odgodite - reče napokon Julien. - Vaša je čast zaštićena, ja sam vaš muž. Naš će položaj, i vaš i moj, biti znatno izmijenjeni tim vašim velikim rakom. I ja

imam neka prava. Danas je utorak; idući je utorak dar primanja kod vojvode de Retza. Uvečer, kad se gospodin de La Mole vrati, vratar će mu predati vaše kobno pismo... On i ne mislJ na drugo doli na to da vas učini vojvotkinjom, u to sam siguran] Mislite na to kako će biti nesretan.
- Hoćete li time reći: mislite na to kako će se osvetiti?
- Ja mogu osjećati samilost prema svom dobročinitelju, mogu biti neizrecivo tužan što mu škodim, ali ja se nikog ne bojim i nikada se neću bojati.
Matilda se pokori. Otkada ga je obavijestila o svom stanju, bik je to prvi put da on s njom govori kao gospodar. Nikada je joŽ nije toliko ljubio. Onaj dio njegove duše koji je znao za nježnost s radošću je uzimao njezino stanje kao ispriku da joj ne mora gon voriti okrutne riječi. Priznanje gospodinu de La Moleu duboko ga uznemiri. Hoće li ga rastaviti od Matilde? A kako god bude velil njezina bol, hoće li ona mjesec dana nakon njegova odlaska]oi misliti na njega?
Gotovo je jednak strah osjećao i pred opravdanim prijekorima koje će markiz, jamačno, na njega sručiti.
Uvečer prizna on Matildi taj drugi razlog svoje uznemirenosti, zatim joj, zanesen svojom ljubavlju, prizna i prvi. Boja se njezina lica izmijeni.
- Zaista - reče mu ona - zar bi šest mjeseci provedenih daleke od mene predstavljalo za vas nesreću?
- Golemu, jedinu na svijetu na koju gledam sa strahom. Matilda je bila jako sretna. Julien je svoju ulogu igrao tako vješte da ju je uspio uvjeriti kako je u nje više ljubavi nego u njega. Došao je i sudbonosni utorak. U ponoć, vrativši se kući, marku nađe pismo s napomenom da ga mora vlastoručno otvoriti, i same onda kad bude bez svjedoka.

"Oče, sve su društvene veze između nas raskinute, ostaju još samo veze koje je stvorila priroda. Iza mog muža, vi ste biće koje mi je najdraže i uvijek će to biti. Oči mi se pune suzama, mislim na jad koji vam zadajem. Ali da moja sramota ne bi postala javna i da bih vam ostavila vremena da razmišljate i odlučite što ćete učiniti, ne mogu dulje odgađati priznanje koje vam dugujem. Ako mi u vašem prijateljstvu, koje je prema meni, kako znam, vrlo veliko, hoćete dodijeliti malu potporu, otići ću živjeti sa svojim mužem gdje vi želite, u Švicarsku, na primjer. Njegovo je ime tako beznačajno da nitko neće prepoznati vašu kćer u gospođi Sorel, snahi tesara iz Verrieresa. To je, eto, ime koje me stajalo toliko muke da napišem. Bojim se vašega gnjeva, koji će na prvi pogled biti prema Julienu toliko opravdan. Neću postati vojvotkinjom, oče, ali to sam znala kad sam ga zavoljela. Jer ja sam se prva zaljubila, ja sam ga zavela. Naslijedila sam od vas suviše uzvišenu dušu da bih pazila na ono što je svakidašnje ili mi se tako čini. Uzalud sam, u nastojanju da vam ugodim, mislila na gospodina de Croisenoisa. Zašto ste mi stavili pred oči istinsku vrijednost? Vi ste mi, kad sam se vratila iz Hveresa, sami rekli: "Taj je mladi

Sorel jedino stvorenje koje me zabavlja". Jadni je mladić jednako kao i ja - ako je to moguće - nesretan zbog boli što vam ga zadaje ovo pismo. Ne mogu spriječiti da se kao otac naljutite, ali volite me kao prijatelj. Julien me poštovao. Ako bi me nekad oslovio, bilo je to jedino zbog duboke zahvalnosti prema vama. Jer prirođeni ga ponos njegova karaktera potiče da s onima koji su iznad njega govori uvijek samo službeno. On ima živ i prirođen osjećaj za razlike u društvenim položajima. Crvenjeći se priznajem svom najboljem prijatelju, i nikada to priznanje neću ponoviti nikome drugome: ja sam njemu jednog dana u vrtu stisnula ruku.
Zašto biste se vi nakon dvadeset četiri sata još ljutili na njega? Moja je pogreška nepopravljiva. Ako budete tražili, očitovat će vam on po meni svoje duboko poštovanje i svoje očajanje što vam nanosi jad. Vi ga nikada više nećete vidjeti, a ja ću poći za njim kuda on bude htio. To je njegovo pravo, to je moja dužnost, on je otac mog djeteta. Ako nam vaša dobrota htjedne dodijeliti šest tisuća franaka za život, primit ću ih sa zahvalnošću. Ako ne, Julien se kani nastaniti u Besane,onu, gdje će započeti poučavati u latinskom jeziku i književnosti. Ma kako nisko započeo, sigurna sam da

će se uzdignuti. Ne bojim se da ću uz njega ostati u sjeni. Dođe li do revolucije, sigurna sam da će on imati jednu od prvih uloga. Možete li vi to isto reći ma i za jednoga od njih koji su prosili moju ruku? Oni imaju velike posjede1. U toj jedinoj činjenici ne nalazim razloga da im se divim. Moj bi Julien postigao visok položaj čak i pod sadašnjim režimom kad bi imao jedan milijun i zaštitu mog oca..."
Matilda je, znajući da je markiz čovjek trenutačnih raspoloženja, napisala osam stranica.
"Sto da radim?", mislio je Julien dok je gospodin de La Mole čitao to pismo. "U čemu je: 1. moja dužnost, 2. moj interes? Moj je dug prema njemu golem. Bez njega bih bio nitko i ništa, a ipak ne tolika ništica da me drugi ne bi mrzili i proganjali. Učinio je od mene svjetskog čovjeka. Moji će nužni nitkovluci biti: 1. rjeđi, 2. manje niski. To je više nego da mi je dao jedan milijun. Dugujem mu ovo odličje i privid diplomatskih usluga koje me odlikuju. Uzme li u ruku pero da mi propiše kako se imam vladati, što li će napisati?..."
Juliena je naglo prekinuo stari sobar gospodina de La Molea. - Markiz vas zove da smjesta dođete, odjeveni ili neodjeveni. Hodajući pokraj Juliena, sluga šapatom doda: - Izvan sebe je, čuvajte se!

Bruseći taj dijamant, neki mu je nespretan brusač oduzeo nešto od njegova najblistavijeg sjaja. U srednjem vijeku - što kažem - još pod Richelieuom Francuz je imao snagu da nešto hoće.

Julien je zatekao markiza bijesna. Možda prvi put u svom životu, taj se velikaš ponio nepristojno. Obasuo je Juliena svim psovkama koje su mu pale na pamet. Naš je junak bio začuđen i uzrujan, ali to nije pokolebalo njegovu zahvalnost. "Koliko li se krasnih planova koje je taj jadni čovjek odavno gajio u dnu duše sada u jednom trenutku srušilo! Ali ja sam dužan odgovoriti mu, moja bi šutnja uvećala njegov gnjev". Odgovor mu je pribavila uloga Tartuffa.
- Ja nisam anđeo... Vjerno sam vam služio, vi ste mi velikodušno plaćali... Bio sam zahvalan, ali meni su dvadeset dvije godine... U ovoj ste kući shvaćali moje misli samo vi i ono milo stvorenje...
- Čudovište! - povikne markiz. - Milo stvorenje! Milo stvorenje! Onoga dana kad ste spoznali da je ona milo stvorenje, trebali ste pobjeći.
- Ja sam to pokušao; zamolio sam vas da odem u Languedoc. Umoran od bijesnog šetanja, markiz se, svladan bolom, bacio u naslonjač. Julien je čuo kako je promrmljao: "To nije zao čovjek".
- Ne, prema vama to nisam - uzvikne Julien bacivši se pred njim na koljena. Ali se strahovito zastidi te kretnje i vrlo brzo ustade. Markiz je zaista bio posve smućen. Vidjevši tu kretnju, opet ga je stao obasipati okrutnim i kočijaškim pogrdama. Novost tih psovki donosila mu je možda neko olakšanje.

"Sto! Moja će se kći zvati gospođa Sorel! Sto! Moja kći neće biti vojvotkinja!" Svaki put kad bi mu se te dvije misli jasno pojavile u glavi, gospodina de La Molea bi spopale muke i on više nije mogao vladati sobom. Julien se bojao da će ga tući.
U svijetlim trenucima, kad bi se markiz počinjao privikavati na svoju nesreću, obraćao se Julienu prilično razumnim predbacivanjima.
- Trebalo je bježati, gospodine - govorio mu je on. - Dužnost vam je bila da bježite... Vi ste najgori čovjek... Julien priđe stolu i napiše: "Već mi je odavna život nepodnošljiv, učinit ću mu kraj. Molim gospodina markiza da primi izraze moje bezgranične zahvalnosti i da mi oprosti neugodnost koju će možda moja smrt u njegovoj palači prouzročiti)).
- Neka gospodin markiz izvoli ovo pročitati... Ubijte me - reče Julien - ili zapovjedite svom sobaru da me ubije. Sad je jedan sat u noći, šetat ću se u vrtu uz stražnji zid.
- Idite do sto đavola! - dovikne mu markiz kad je odlazio.
"Razumijem", mislio je Julien; "on se ne bi ljutio kad bih njegova sobara oslobodio dužnosti da me ubije... Neka me ubije, bilo mu sretno, to je zadovoljština koju mu nudim... Ali, bogami, ja volim život... Dužan sam živjeti za svoga sina".
Ta misao, koja se sada prvi put tako određeno pojavila u njegovoj mašti, posve ga je zaokupila nakon prvih trenutaka šetnje, u kojima je prevladavalo osjećanje opasnosti.
Taj toliko novi interes učini od njega razborito stvorenje. "Da bih se prema tom naprasitom čovjeku znao ponašati, potrebni su mi

savjeti... On je posve nerazuman, sposoban je za sve. Fouque je suviše daleko; on, uostalom, ne bi ni razumio osjećaje srca kakvo je u markiza.
Grof Altamira... Jesam li siguran da će on vječno šutjeti? Moje traženje savjeta ne smije biti neka akcija i da još pogorša moj položaj. Ah, ne preostaje mi nitko osim tmurnog opata Pirarda... Njegov je duh skučen jansenizmom... Kakav jezuitski lupež poznavao bi svijet i bolje bi me poslužio... Gospodin Pirard je kadar istući me, samo kad mu spomenem svoj grijeh".
Tartuffov duh priskoči Julienu u pomoć. "E, pa dobro, poći ću k njemu na ispovijed". To je bila posljednja odluka koju je stvorio u
Drugi dio - XXXIII.
vrtu pošto je šetao puna dva sata. Nije više ni pomišljao na to da bi ga puščani metak mogao iznenaditi; obuzimao ga je san. Sutradan u ranu zoru bio je Julien nekoliko milja daleko od Pariza i lupao je na vrata starog jansenista. Na svoje veliko iznenađenje, opazio je da njegovo priznanje nije baš suviše iznenadilo opata.
- Možda bih morao sebe prekoravati - reče opat više zabrinut nego ljutit. - Nekako sam naslućivao tu ljubav. Moje me prijateljstvo prema vama, mali nesretnice, spriječilo da upozorim oca.
- Što će on sada učiniti? - živo upita Julien.
(On je tog trena volio opata i bilo bi mu vrlo teško da ga je ovaj izgrdio.)
- Vidim tri mogućnosti - nastavi Julien. - 1. Gospodin de La Mole može narediti da me ubiju - i on ispriča o pismu koje je ostavio markizu i u kojem mu najavljuje samoubojstvo. - 2. On može odrediti da me grof Norbert izazove na dvoboj i ustrijeli.
- Zar biste pristali na dvoboj? - upita opat bijesno i ustane.
- Ne dopuštate mi da dovršim. Razumije se da nikada ne bih pucao na sina svog dobročinitelja.
3. On me može udaljiti. Ako mi kaže: "Otiđite u Edinburgh, u New York", poslušat ću ga. Tada bi bilo nemoguće prikriti stanje gospođice de La Mole; ali ja nipošto ne bih dopustio da mog sina proguta mrak.
- To bi bila, sasvim sigurno, prva misao tog pokvarenog čovjeka...
U Parizu je Matilda očajavala. Oko sedam sati pošla je k ocu. Pokazao joj je Julienovo pismo. Strepila je. "I to bez moga dopuštenja?)), pomisli ona s bolom u kojem je bilo srdžbe.
- Ako je mrtav, i ja ću umrijeti - reče ona svom ocu. - Vi ćete biti uzrok njegovoj smrti... To će vas možda radovati... No kunem vam se njegovom uspomenom, najprije ću se odjenuti u crninu, javno ću se predstavljati kao udovica Sorel i razaslat ću osmrtnice, računajte s tim!... Nećete me vidjeti ni malodušnu ni podlu.
Njezina je ljubav išla do ludila. Sad je gospodin de La Mole ostao bez riječi.
Počeo je na događaje gledati malo razumnije. Matilda se nije pojavila na ručku. Markizu je laknulo i naročito mu je laskalo kad je vidio da ona nije ništa rekla svojoj majci. Julien se vrati s jahanja. Matilda ga pozove k sebi i baci mu se u

naručaj gotovo na očigled sobarice. Julien joj nije bio osobito zahvalan za taj zanos; vratio se s dugog vijećanja s opatom Pirardom kao veliki diplomat i račundžija. Njegovu je maštu ugušilo izračunavanje svih mogućnosti. Matilda mu suznih očiju priopći da je čitala njegovo pismo o samoubojstvu.
- Otac se može predomisliti; učinite mi uslugu i otputujte smjesta u Villequier. Uzjašite opet konja i napustite palaču prije nego što ustanu od stola.
Kako je Julien ostao začuđen i hladan, spopade je grčevit plač.
- Pusti da ja vodim naše poslove! - povikne ona sa zanosom i stisne ga u svoj zagrljaj. - Dobro znaš da se ne rastajem od tebe dragovoljno. Piši na ime moje sobarice, i neka adresa bude napisana tuđom rukom. A ja, ja ću ti pisati cijele knjige. Zbogom! Bježi! Ta posljednja riječ povrijedi Juliena, ali on ipak posluša. "Nesreća je", mislio je on, "što me ti ljudi čak i u svojim najboljim trenucima nehotice uspiju povrijediti". Matilda se odlučno opirala svim mudrim prijedlozima svog oca. Nikada nije pristajala povesti pregovore na drugim temeljima nego što su ovi: ona će biti gospođa Sorel i živjeti siromaški sa svojim mužem u Švicarskoj ili kod svog oca u Parizu. Nema ni govora o tome da bi ona potajno rodila.
- Tada bih se izložila mogućnosti klevetanja i sramote. Dva mjeseca nakon vjenčanja poći ću s mužem na putovanje; neće nam biti teško prikazati kako se moj sin rodio u pravo vrijeme.
Tu je odlučnost markiz najprije dočekivao s izljevima gnjeva, a naposljetku ona u njemu pobudi sumnju.
U trenutku nježnosti reče svojoj kćeri: - Slušaj, evo ti doznaka na deset tisuća livri rente, pošalji je svom Julienu i neka mi što prije onemogući da je povučem.
Znajući kako Matilda voli zapovijedati, Julien je, da bi je poslušao, bez potrebe prevalio četrdeset milja. Bio je u Villequieru i sređivao račune sa zakupcima. Markiževo je dobročinstvo bilo razlog da se vratio. On zatraži sklonište kod opata Pirarda, koji je za vrijeme njegova izbivanja postao najkorisniji Matildin saveznik. Svaki put kad bi ga markiz zapitao, dokazivao mu je kako bi svako drugo rješenje, osim javnog vjenčanja, bilo u Božjim očima zločin.
- A srećom je - dodavao je opat - svjetovna mudrost ovdje u skladu s vjerom. Može li se pri tako vatrenu karakteru kakav je u gospođice de La Mole i časak računati na tajnu koju ona nije sama

sebi nametnula? Ako se ne odlučite na taj odvažni korak javnog vjenčanja, društvo će se mnogo dulje baviti tom čudnom mezalijansom. Treba sve reći odjednom i bez i najmanje tajne, tobožnje ili stvarne.
- Istina je - reče markiz zamišljeno. - Pri ovakvu postupku, govoriti o toj ženidbi još tri dana nakon vjenčanja bilo bi brbljanje čovjeka koji nema ideja. Valja iskoristiti neku krupnu antijakobinsku vladinu mjeru, pa se uz nju nezapaženo prošuljati.
Dva-tri prijatelja gospodina de La Molea mislila su kao i opat Pi-

rard. U njihovim je očima velika zapreka bila odlučna Matildina narav. Ali ni poslije tolikih pametnih dokazivanja, markiževa se duša nije mogla naviknuti na to kako se mora odreći svake nade da će mu kći postati vojvotkinja.
Njegovo pamćenje i njegova mašta bili su puni svakojakih lukavstava i smicalica koje su još bile moguće u doba njegove mladosti. Popustiti pred nuždom, bojati se zakona, činilo mu se besmisleno i nečasno za čovjeka njegova položaja. Skupo je sada plaćao čarobne
snove koje je već deset godina snivao o budućnosti svoje drage kćeri.
"Tko je to mogao predvidjeti?", pitao se on. "Djevojka tako ohola karaktera, tako visoka duha, ponosnija od mene na ime koje nosi! Sve što je u Francuskoj najslavnije, unaprijed me molilo za njezinu ruku!". Valja odbaciti svako mudrovanje. Ovo je stoljeće stvoreno da sve pobrka! Mi srljamo u kaos.

XXXIV.
Duhovit čovjek
Jašući putem, prefekt je sebi govorio: "Zašto ja ne bih postao ministar, predsjednik vlade, vojvoda? Evo kako bih ja vodio rat... A ovako bih dao baciti u okove novatore... "
Le Globe
Nijedan argument nije kadar uništiti moć desetogodišnjih ugodnih sanja. Markiz nije smatrao razumnim ljutiti se, ali se nije mogao odlučiti ni oprostiti. "Kad bi taj Julien nekim nesretnim slučajem umro", pomislio bi on koji put... Tako je ta ožalošćena mašta u najbesmislenijim tlapnjama nalazila neko olakšanje. One su kočile utjecaj razboritih dokazivanja opata Pirarda. Tako je prošlo mjesec dana, a da pregovori nisu napredovali ni koraka. U toj obiteljskoj borbi, kao i u političkim poslovima, markiz je dolazio do sjajnih zapažanja kojima se zanosio tri dana. Tada mu se plan nekog postupka više ne bi sviđao jer je bio poduprt dobrim razlozima, a razlozi su u njegovim očima nalazili milost samo ukoliko su podupirali njegove omiljene nakane. Tri bi dana radio sa svim žarom pjesničkog zanosa da dovede stvari u neko određeno stanje, a sutradan više nije na to ni mislio.
Juiiena je najprije zbunjivala markiževa sporost, ali je za nekoliko tjedana stao otkrivati da gospodin de La Mole u toj stvari nema nikakav određen plan.
Gospođa de La Mole i svi ukućani mislili su da Julien putuje pokrajinom radi upravljanja posjedima. On se krio u župnom dvoru opata Pirarda i viđao se s Matildom gotovo svakog dana. Ona je svakoga jutra provodila jedan sat s ocem, ali katkada po čitave tje-

dne nisu govorili o pitanju koje je zaokupljalo sve njihove misli.

- Ne želim znati gdje je taj čovjek - reče joj jednog dana markiz.
- Pošaljite mu ovo pismo! - Matilda je čitala:
"Posjedi u Languedocu donose 20.600 franaka. Svojoj kćeri dajem 10.600 franaka, a gospodinu Julienu Sorelu 10.000 franaka. Dajem i same posjede, razumije se. Recite bilježniku da sastavi dvije pojedinačne darovnice i da mi ih sutra donese. Nakon toga prestaje svaki odnos između nas. Ah, gospodine, zar sam to morao dočekati? Markiz de La Mole."
- Najljepša vam hvala - reče Matilda veselo. - Mi ćemo se nastaniti u dvorcu Aiguillon, između Agena i Marmanda. Kažu da je taj kraj lijep kao Italija.
Taj je poklon neobično iznenadio Juiiena. On više nije bio onaj strogi i hladni čovjek kojeg smo poznavali. Sudbina njegova sina unaprijed je zaokupila sve njegove misli. Taj iznenadni imutak, prilično znatan za tako siromašna čovjeka, učini ga ambicioznim. Gledao je sebe i svoju ženu s prihodom od 36.000 livri. Sto se Matilde tiče, njezina su se sva osjećanja iscrpljivala u obožavanju muža; tako je, naime, njezin ponos uvijek nazivao Juiiena. Jedina i velika želja bila joj je da njezin brak bude priznat. Provodila \c život precjenjujući osobitu mudrost koju je pokazala povezavši svoju sudbinu sa sudbinom jednoga izvanrednog čov**jeka. U njenoj ie glavi osobna zasluga imala važnu ulogu.**
Gotovo trajna odsutnost, mnogobrojni poslovi, malo vremena da se govori o ljubavi, sve je to upotpunilo dobre posljedice mudre politike koju je Julien nekoć zamislio.
Matilda se stala uznemirivati što tako malo viđa čovjeka u kojega se zaista uspjela zaljubiti.
11 trenutku lošeg raspoloženja napisala je ocu pismo i započela ga kao Otelo:
Da sam Juiiena pretpostavila zadovoljstvima koja je društvo pružilo kćeri gospodina de La Molea, to moj izbor dovoljno dokazuje. Zadovoljstvo ugleda i sitne taštine za mene ne znače ništa. Evo uskoro šest tjedana što živim rastavljeno od svog muža. Time sam vam dovoljno posvjedočila svoje poštovanje. Prije idućeg četvrtka napustit ću roditeljsku kuću. Vaša su nas dobročinstva obogatila. ()sim poštovanog opata Pirarda, nitko ne zna za moju tajnu. Otići

ću k njemu; on će nas vjenčati, a sat kasnije bit ćemo na putu Languedoc i neću se nikada pojaviti u Parizu, osim ako nam vi naložite. Ali srce mi se para što će iz svega tog nastati uvredljivi govorkanja, usmjerena protiv mene i protiv vas. Neće li podrugljiv^ primjedbe glupe javnosti prinuditi našeg Norberta da izazove Juli ena na dvoboj? U tom slučaju ne bih imala nikakve vlasti nad njii ja ga poznajem. U njegovoj bismo duši našli pobunjena plebeja Na koljenima vas zaklinjem, oče moj, dođite na moje vjenčanjj idućeg četvrtka u crkvu opata Pirarda. To će ublažiti žalce zlobni priča, a život će vašeg jedinca sina i mog

muža biti siguran", itd. To je pismo unijelo veliku zabunu u markiževu dušu. Valja se, di kle, konačno odlučiti. Sve sitne navike, svi obični prijatelji izgubi su utjecaj.
U toj su se neobičnoj prilici opet potpuno u njemu očitovale crte njegova karaktera koje su ostale kao tragovi događaja za njege ve mladosti. Nevolje emigracije stvorile su od njega čovjeka sklor maštanju. Pošto je dvije godine uživao golem imutak i sva odlike vanja na dvoru, godina 1790. bacila ga je u strašnu bijedu emigrj čije. Ta je okrutna škola preobrazila dušu od dvadeset dvije godin< Zapravo je on svojim sadašnjim bogatstvom bio više okružen neg što je ono njime vladalo. Ali ta ista mašta koja je sačuvala njegov dušu od gangrene zlata učinila ga je robom lude strasti da svo} kćer vidi odlikovanu visokom titulom. Za vrijeme proteklih šest tjedana markiz bi katkada, gonjen hiror poželio da Juliena učini bogatim. Siromaštvo mu se činilo ružne nečasno za njega, gospodina de La Molea, i nemoguće za njege va zeta. Tada je rasipao novac. Sutradan bi njegova mašta kreni drugim smjerom: činilo mu se da će Julien razumjeti nijemi jez te novčane velikodušnosti te promijeniti ime, iseliti se u Ameril i pisati Matildi da je on za nju mrtav. Gospodin de La Mole već izmišljao to pismo i ispitivao njegov učinak na karakter sve kćeri...
Onoga dana kad ga je Matildino stvarno pismo trgnulo iz tih ml denačkih snova, pošto je dugo razmišljao bi li Juliena ubio ili zametnuo trag, upravo je sanjario o tome da mu omogući sjaji budućnost. Dat će mu ime po jednome od svojih posjeda. A st mu ne bi izradio i perstvo? Otkad je u Španjolskoj ubijen jedini si njegova tasta vojvode od Chaulnesa, on mu je više puta govoj
kako želi svoj naslov prenijeti na Norberta... "Ne može se Julienu poreći neobična sposobnost za poslove, smjelost, možda čak i briljantnost)), mislio je markiz... "ali u dnu tog karaktera nalazim nešto što me plaši. Taj dojam čini on na sve, bit će dakle nešto stvarno u tome". (I što je to nešto stvarno bilo teže dokučiti, to je ono više plašilo dušu starog markiza, sklonu maštanju.)
"Moja mi je to kći neki dan vrlo vješto rekla". (U pismu koje ovdje ne navodimo.)
"Julien se nije vezao ni uz jedan salon, ni uz koju koteriju". On nije sebi priskrbio nikakav oslon protiv mene, ni najmanju pomoć ako ga ja napustim... Je li to nepoznavanje sadašnjeg stanja društva?... Dva-tri puta sam mu rekao: "Nema istinske ni probitačne kandidature izvan kandidature salona".
Ne, u njega nije spretan i prepreden duh zastupnika koji ne gubi ni trenutka ni prilike... To nipošto nije karakter kao u Luja XI. S druge strane opet, nalazim kod njega najneplemenitije maksime... Ne snalazim se... Ponavlja li on te maksime da bi mu poslužile kao brane njegovim strastima?
Uostalom, jedno je sigurno: on ne podnosi prezir, i time ću ga držati.
U njega nema vjere u visoko podrijetlo, to je točno, on nas ne poštuje nagonski... To je pogreška. Ali bi se svakako duša jednog bogoslova morala uznemirivati jedino zbog nedostatka uživanja i

novca. On je, naprotiv, sasvim drukčiji i ni uz koju cijenu ne može podnijeti prezir".
Kćerino je pismo primoralo gospodina de La. Molea da uvidi potrebu vlastite odluke: "Napokon, veliko je pitanje u ovome: Je li lulienova smionost išla dotle da se usudio mojoj kćeri udvarati zato što je znao da je ja volim više od svega i da imam sto tisuća škuda prihoda?
Matilda tvrdi protivno... Ne, moj Juliene, u tom pitanju neću dopustiti da me išta zavara.
.Je li tu doista postojala prava ljubav, neočekivana? Ili samo najobičnija želja da se uzdigne na lijep položaj? Matilda je oštroumna, ona je odmah osjetila da bi ga sumnja u to kod mene mogla upropastiti i zato je napisala ono priznanje da mu je ona prva otkrila svoju ljubav...

Zar bi se djevojka tako ponosna karaktera mogla toliko zaboraviti da učini prve korake?... Da mu jedne večeri u vrtu stisne ruku, koje li strahote! Kao da nije imala na raspolaganju stotinu drugih načina da mu dade do znanja kako mu je sklona. Tko se brani, taj se optužuje; ne vjerujem ja Matildi"... Toga su dana markiževi zaključci bili odlučniji nego inače. Međutim je navika prevladala, i on odluči dobiti na vremenu i napisati svojoj kćeri pismo. Oni su se, naime, dopisivali iz jednog krila palače u drugo. Gospodin de La Mole se nije usudio raspravljati s Matildom i otvoreno joj se suprotstaviti. Strahovao je da se sve ne dovrši nekim iznenadnim popuštanjem.
PISMO
"Čuvajte se da ne počinite kakvu novu ludosti Evo vam dekret husarskog poručnika za viteza Juliena Sorela de La Vernavea. Vidite što činim za njega. Ne protivite se i nemojte me ispitivati. Neka otputuje za dvadeset četiri sata i neka se javi u Strasbourgu, gdje se nalazi njegova pukovnija. Evo i naloga mom bankaru. Poslušajte me!"
Matildinoj ljubavi i veselju nije bilo granica. Željela je iskoristiti svoju pobjedu, te smjesta odgovori:
"Gospodin de La Vernave bi, izvan sebe od zahvalnosti, pao pred vama na koljena kad bi znao što ste se sve udostojali za njega učiniti. Ali u svoj je toj plemenitosti moj otac mene zaboravio. Čast vaše kćeri je u opasnosti. Jedna nesmotrenost može na nju baciti vječitu ljagu, koju ni prihod od dvadeset tisuća škuda ne bi mogao odstraniti. Ja gospodinu de La Vernavu neću predati taj dekret dok mi ne zadate riječ da će se moje vjenčanje obaviti javno tijekom idućeg mjeseca u Villequieru. Uskoro će se kći moći pojavljivati u javnosti jedino pod imenom gospođe de La Vernave. Koliko sam vam zahvalna, dragi tata, što ste me oslobodili imena Sorel", itd. itd.
Odgovor je bio neočekivan.
"Poslušajte me ili ću sve opozvati! Dršćite, vi mlado, nepromišljc no čeljade] Ja još ne znam tko je taj vaš Julien, a vi sami znate to

još manje nego ja. Neka ode u Strasbourg i neka se dobro vlada! Svoju ću vam odluku priopćiti za dva tjedna".
Taj je odlučni odgovor začudio Matildu. (Ja ne znam te je riječi baciše u sanjarenje, koje se ubrzo završi najčarobnijim nagađanjima. No ona ih je smatrala istinom. "Duh se mog Juliena nije zaodjenuo malom, kukavnom salonskom uniformom, i moj otac ne vjeruje u njegovu superiornost upravo zbog onih razloga koji je dokazuju...
Ipak, ako se ne pokorim tom odlučnom prohtjevu, moglo bi doći do javnog raskida. Skandal bi naškodio mom položaju u društvu, a u Julienovim očima mogao bi me učiniti manje dostojnom ljubavi. Poslije skandala... desetogodišnje siromaštvo. Ludost koju djevojka počini kad odabire muža radi njegovih zasluga može se spasiti od smiješnosti jedino sjajnim bogatstvom. Ako živim daleko od oca, može me on, kako je već u godinama, i zaboraviti... Norbert će se oženiti kakvom ljubaznom i okretnom ženom. Starog je Luja XIV očarala vojvotkinja de Bourgogne..."
Odlučila se pokoriti, ali se čuvala da pismo svog oca pokaže Julienu; taj divlji karakter mogao bi počiniti neku ludost. Uvečer, kad je priopćila Julienu da je postao husarski poručnik, njegovu veselju nije bilo kraja. Čovjek može zamisliti to veselje jedino ako ima na umu njegovu životnu ambiciju i ljubav koju je sada osjećao prema svom sinu. Promjena imena duboko ga se dojmila i iznenadila ga. "Konačno je", mislio je on, "moj roman završen, a zasluga za to pripada samo meni. Uspio sam postići da me zavoli ovo čudovište od utjelovljenog ponosa", dodao je on gledajući Matildu. "Njen otac ne može živjeti bez nje, a ona ne može živjeti bez mene".
418
419
Crveno i crno
Drugi dio - XXXV.
XXXV.
Oluja
Bože moj, podari mi prosječnost Mirabeal
Zadubio se u misli; samo je napola uzvraćao usrdne nježnosti k< jima ga je ona obasipala. Ostajao je šutljiv i mrk. Nikad još nije Matildinim očima izgledao tako velik i tako vrijedan obožavanjj Bojala se kakve osjetljivosti njegova ponosa koja bi pokvarila cije| položaj.
Gotovo je svakog jutra viđala opata Pirarda gdje dolazi u palači Nije li Julien mogao od njega doznati nešto o namjerama njezini oca? Nije li mu možda pisao sam markiz u nekom trenutnom hirul Nakon tako velike sreće, kako da protumači strogo Julienovo lice| Ona se nije usudila pitati ga. Ona se nije usudilo., ona, Matilda! Od tog je trena u njezinu osjećaju za Juliena bilo nešto nesigurno, neočekivano, gotovo neki strava. Ta je hladna duša osjetila toliko strasti koliko je god moži osjetiti stvorenje odgojeno usred one pretjerane civilizacije kojoi se Pariz divi.
Sutradan u ranu zoru došao je Julien u župni ured opata Pirarda U dvorište su ušli konji s rasklimanim kolima, iznajmljeni na susjc dnoj poštanskoj postaji.
- Takva kočija nije više za vas - reče mu strogi opat zlovoljno

- Evo dvadeset tisuća franaka, koje vam poklanja markiz; on želi da ih potrošite za godinu dana, ali da pri tome budete što manje smiješni. (U tako velikoj svoti, dobačenoj nekom mladiću, svećenik je vidio jedino priliku za grijeh.)

- Markiz je dodao: "Gospodin Julien de La Vernave primio je taj novac od svog oca, koga nije potrebno točnije imenovati. Gospodin de La Vernave smatrat će možda zgodnim da pokloni nešto gospodinu Sorelu, tesaru iz Verrieresa, koji se o njemu brinuo za vrijeme njegova djetinjstva"... Ovaj bih dio naloga mogao izvršiti
- doda opat. - Konačno sam privolio gospodina de La Molea da se nagodi s onim jezuitom, opatom de Frilairom. Njegov je utjecaj kudikamo veći od našega. Jedan od uvjeta tog sporazuma bit će svakako i to da taj čovjek, koji vlada Besanc,onom, prešutno prizna vaše visoko podrijetlo. - Julien nije više bio gospodar svojih čuvstava, zagrlio je opata; vidio je da je priznat.
- Pi! - reče opat Pirard odgurnuvši ga. - Sto ima značiti ta svjetovna taština?... Glede Sorela i njegovih sinova, ponudit će im, u svoje ime, godišnju mirovinu od pet stotina franaka, koja će svakome od njih biti isplaćena dok budem s njima zadovoljan.
Julien je već postao hladan i ohol. On zahvali, ali vrlo neodređenim riječima koje ga nisu ni na što obvezivale. "Je li zaista moguće", mislio je on, "da sam ja nezakonit sin nekog velikaša kojega je strašni Napoleon prognao u naše planine?". Svakog mu se trenutka ta misao činila sve manje nevjerojatna... "Moja mržnja prema ocu bila bi dokaz za to... Ja ne bih više bio čudovište!"
Nekoliko dana nakon tog monologa vježbala je petnaesta husarska pukovnija, jedna od najodličnijih u čitavoj vojsci, na vježbalištu u Strasbourgu. Vitez de La Vernave jahao je najljepšeg konja u Elza-su, koji gaje stajao šest tisuća franaka. Imenovanje poručnikom, a da nikada nije bio potporučnik, osim u knjigama jedne pukovnije o kojoj nikada ništa nije čuo.
Njegov ravnodušni izraz lica, njegov strog i gotovo zao pogled, njegova bljedoća, njegova nepokolebljiva hladnokrvnost dovedoše ga na glas već od prvog dana. Uskoro zatim njegova savršena uljudnost puna umjerenosti, njegova spretnost u rukovanju pištoljem i sabljom, koju je pokazivao bez naročitog razmetanja, onemogućili su i pomisao da se na njegov račun glasno zbijaju šale. Nakon pet-šest dana krzmanja javno se mišljenje pukovnije izrazilo njemu u prilog. - Taj mladić ima sve osim mladosti - govorili su stari časnici šaljivci.
Iz Strasbourga je Julien pisao velečasnom Chelanu, bivšem župniku u Verrieresu, koji je sada već dosegao najdublju starost.

"Siguran sam da ste se obradovali saznavši za događaje koji su ponukali moju obitelj da me učini bogatim. Šaljem vam pet stotina franaka s molbom da ih bez buke i ne spominjući mog imena razdijelite nesretnicima, koji su onako siromašni kako sam ja

nekad bio, a koje vi, zacijelo, pomažete kako ste nekada i mene pomagali". Julien je bio pijan od slavoljublja, ali ne i taštine; ipak je pridavao veliku pozornost svom vanjskom izgledu. Njegovi konji, njegove uniforme, livreje, njegova posluga, sve je to bilo tako korektno da bi poslužilo na čast točnosti kakva engleskog velikaša. Bio je samo poručnik, i to milošću i tek dva dana, a već je računao da s dvadeset tri godine mora biti više nego poručnik ako najkasnije s trideset godina želi biti glavni komandant, kao što su to bili svi veliki generali. Mislio je samo na slavu i na svog sina. Usred tih osjećanja najneobuzdanijeg slavoljublja iznenadi ga jedan mladi sluga iz palače de La Mole, koji je stigao kao pismonoša. "Sve je izgubljeno", pisala mu je Matilda; "dođite što brže možet žrtvujte sve, pobjegnite ako treba. Čim stignete, pričekajte mel kočiji pokraj malih vrtnih vrata u Ulici... br... Doći ću s vama govoriti; možda ću vas moći uvesti u vrt. Sve je izgubljeno, i to, bojim se, bez spasa. Računajte sa mnom: naći ćete me u nevolji odanu i čvrstu. Ljubim vas".
Za nekoliko je trenutaka Julien dobio od pukovnika dopust i napustio Strasbourg jašući trkom. Ali strahovita neizvjesnost koja g| je mučila nije mu dala da dalje od Metza nastavi put na taj načil Bacio se u poštanska kola. Upravo je nevjerojatnom brzinom s{ gao na označeno mjesto pokraj malih vrtnih vrata palače de Mole. Vrata se otvoriše i Matilda se začas, zaboravivši sve obzir baci u njegov naručaj. Srećom je bilo tek pet sati izjutra, i ulica bila još pusta.
- Sve je propalo; otac je, bojeći se mojih suza, otputovao u čet\ tak noću. Kamo? Nitko to ne zna. Evo njegova pisma, čitajte! ona se s Julienom popne u kola.
"Sve sam mogao oprostiti, samo ne njegovu nakanu da vas zavec jer ste bogati. Evo, nesretna kćeri, strašne istine. Dajem vam čast riječ da nikada neću pristati da se udate za tog čovjeka. Osigurat mu deset tisuća livri prihoda ako želi živjeti daleko, izvan grani<j Francuske, ili, još bolje, u Americi. Čitajte pismo koje sam prii kao odgovor kad sam zatražio obavijesti o njemu. Taj me bestic još sam naveo da pišem gospođi Renal. Nikada neću pročitati ni jedan vaš redak koji bi se odnosio na tog čovjeka... Omrznuo sam Pariz i vas. Tražim od vas da obavijete najvećom tajnom ono što se mora dogoditi. Odrecite se odlučno jednog podlaca, pa ćete opet steći oca".
- Gdje je pismo gospođe de Renal? - upita hladno Julien.
- Evo ga. Nisam ti ga htjela pokazati prije nego što te pripremim.
PISMO
"Dužnost prema svetoj stvari vjere i morala prisiljava me, gospodine, da poduzmem ovaj mučni korak; propis koji ne može pogriješiti naređuje mi ovog trena da naškodim svome bližnjemu kako bi se time spriječila mnogo veća sablazan. Bol koju pri tome osjećam mora nadvladati osjećaj dužnosti. Zaista je tako, gospodine, da vam je ponašanje osobe o kojoj hoćete da vam kažem potpunu istinu moglo izgledati neobjašnjivo, pa čak i pošteno. Moglo se smatrati pristojnim da se prikrije ili zataji dio

stvarnosti, to je nalagala razboritost kao i vjera. Ali to ponašanje koje vi želite upoznati valja, zapravo, najteže osuditi, i više nego što ja to mogu izraziti. Siromašan, a pohlepan, taj je čovjek najsavršenijim licemjerstvom i zavođenjem slabe i nesretne žene nastojao stvoriti sebi neki položaj i postati nešto. Svakako mi ova mučna dužnost nalaže i to da dodam kako sam se morala uvjeriti da u gospodinu J... nema nikakvih vjerskih načela. Govoreći iskreno, prisiljena sam vjerovati kako se jedno od njegovih sredstava za postizanje uspjeha u nekoj obitelji sastoji od toga da nastoji zavesti ženu koja ima najveći utjecaj. Skrivajući se iza tobožnje neproračunanosti i fraza iz romana, njegov je velik i jedini cilj raspolagati gospodarom kuće i njegovim imutkom. On ostavlja za sobom nesreću i vječito kajanje", itd., itd.

To pismo, neobično dugo i napola izbrisano suzama, zaista je bilo napisano rukom gospođe de Renal. Bilo je čak napisano i s više pažnje nego obično.

- Ne mogu zamjeriti gospodinu de La Moleu - reče Julien kad je pročitao pismo - on je pravedan i razuman. Koji bi otac dao svoju ljubljenu kćer takvu čovjeku! Zbogom!

Julien skoči iz kočije i potrča u svoja poštanska kola koja su stajala na kraju ulice. Matilda, na koju je kanda zaboravio, učini nekoliko koraka da pođe za njim; ali pogledi trgovaca koji su izišli na vrata svojih trgovina i koji su je poznavali prisiliše je da se žurno povuče u vrt.

Julien je krenuo u Verrieres. Na tom brzom putovanju nije mogao pisati Matildi kako je to namjeravao; njegova je ruka povlačila na papiru samo nečitljive crte.

U Verrieres stigne nedjeljom ujutro. Svrati mjesnom oružaru, koji ga obasu čestitkama zbog njegove skorašnje sreće. To je bila glavna novost u tom kraju.

Juliena je stajalo mnogo muke dok mu je objasnio da želi jedan par pištolja. Na njegov zahtjev oružar nabije pištolje. Zvono je tri puta zazvonilo; to je u selima Francuske dobro poznat znak koji, nakon različitih jutarnjih zvonjava, najavljuje početak mise.

Julien uđe u novu verriersku crkvu. Svi visoki prozori te građevine bijahu zastrti grimiznocrvenim zastorima. Julien stane nekoliko koraka iza klupe gospođe de Renal. Činilo mu se da ona gorljivo moli. Kad je ugledao tu ženu koja ga je toliko ljubila, ruka mu se stala tresti da isprva nije mogao izvršiti svoju namjeru. "Ne mogu", govorio je sebi, "ja to fizički ne mogu".

U tom trenutku mladi svećenik koji je služio misu zazvoni na podizanje. Gospođa de Renal spusti glavu, koja je načas bila gotovo posve pokrivena naborima njezine marame. Julien je više nije raspoznavao tako jasno, on ispali u nju hitac iz pištolja i promaši, zatim ispali drugi hitac, i ona se sruši.

XXXVI.
Žalosne pojedinosti
Ne očekujte od mene nikakve slabosti.
Ja sam se osvetio. Zaslužujem smrt, i
evo me. Molite za moju dušu1.
Schiller

Julien ostade nepomičan, nije više ništa vidio. Kad se malo osvijestio, opazio je kako svi vjernici bježe iz crkve; svećenik je napustio oltar. Julien prilično polaganim koracima pođe za nekim ženama koje su vičući izlazile. Neka žena koja je htjela pobjeći brže nego ostale žestoko ga gurnu i on pade. Noge su mu bile zapele o stolicu koju je gomila prevalila. Kad je ustao, osjetio je da mu netko steže vrat. Bio je to oružnik u svečanoj odori koji ga je uhitio. Julien se nesvjesno htjede mašiti svojih malih pištolja, ali ga jedan drugi oružnik uhvati za ruke. Odvedoše ga u zatvor. Uvedoše ga u jednu sobu, staviše mu okove na ruke i ostaviše ga sama. Vrata zaključaše dva puta. Sve je to bilo izvedeno vrlo brzo, i on nije bio ničega svjestan. - Bogami, sve je svršeno - reče on glasno, dolazeći k sebi... - Da, za dva tjedna giljotina... ili ću se dotle ubiti.

Nije dospio dalje u svom razmišljanju; imao je osjećaj kao da mu nešto snažno steže glavu. Pogledao je ne drži li ga to netko. Za nekoliko je trenutaka duboko zaspao.

Gospođa de Renal nije bila smrtno ranjena. Prvi joj je metak probio šešir; dok se okretala, prasnuo je drugi hitac. Metak ju je pogodio u rame, ali se začudo odbio od kosti, koju je razmrskao, odletio u gotički stup i odvalio velik komad kamena. Gospođa de Renal se duboko rastužila kad joj je kirurg, ozbiljan čo-

vjek, nakon dugotrajna i bolna previjanja rekao: - Odgovaram za vaš život kao i za svoj.

Već je odavna iskreno željela umrijeti. Pismo što ga je po naređenju svog sadašnjeg ispovjednika napisala gospodinu de La Moleu zadalo je posljednji udarac tom biću koje je sasvim klonulo od duge, neprekidne nesreće. Ta je nesreća bila Julienova odsutnost; ona ju je nazivala kajanjem. Ispovjednik, mlad, krepostan i gorljiv svećenik koji je nedavno došao iz Dijona, nije se u tome varao.

"Umrijeti ovako, ali ne od vlastite ruke, to nipošto nije grijeh", mislila je gospođa de Renal. "Bog će mi možda oprostiti što se radujem smrti". Nije se usudila dodati: "A umrijeti od Julienove ruke, to je vrhunac blaženstva".

Tek što se riješila kirurgove nazočnosti i svih prijatelja koji su nagrnuli k njoj, pošalje po svoju sobaricu Elizu te joj jako pocrvenjevši reče:

- Tamničar je okrutan čovjek. Sigurno će ga zlostavljati misleći da mi time ugađa... Ta mi je misao nepodnošljiva. Ne biste li mogli, kao u vlastito ime, predati tamničaru ovaj mali zamotak u kojemu ima nekoliko zlatnika? Reći ćete mu kako vjera ne dopušta da ga zlostavlja... No nipošto neka ne govori o tome da je primio novac.

Toj okolnosti dugovao je Julien čovječnost verrierskog tamničara; bio je to još uvijek gospodin Noiroud, savršen službenik kojemu je nekad, kako znamo, nazočnost gospodina Apperta zadala toliko straha. U tamnici se pojavio sudac.
- Ubio sam s predumišljanjem - reče mu Julien. - Kupio sam i dao nabiti pištolje kod tog i tog oružara. Članak 1 342. Kaznenog zakonika je jasan, zaslužujem smrt i ja je očekujem.
Sudac, iznenađen tim načinom odgovaranja, htjede uvećati broj pitanja kako bi natjerao optuženoga da u odgovorima protuslovi samome sebi.
- Ta zar ne vidite - reče mu Julien smijući se - da se sam okrivljujem koliko to samo možete poželjeti? Idite, gospodine, plijen kojega se želite domoći neće vam izmaći. Imat ćete zadovoljstvo da me osudite. Poštedite me svoje nazočnosti.
"Preostaje mi još ispuniti jednu neugodnu dužnost", pomisli Julien. "Moram pisati gospođici de La Mole."
"Osvetio sam se", pisao joj je on. "Na nesreću, moje će se ime pojaviti u novinama, i ne mogu inkognito otići s ovog svijeta. Umrijet ću za dva mjeseca. Osveta je bila žestoka, kao i bol što su me rastavili

od vas. Od ovog trena zabranjujem sebi pisati ili izgovoriti vaše ime. Ne govorite nikada o meni. Čak ni mom sinu. Šutnja je jedini način na koji možete odati poštovanje mojoj uspomeni. Za većinu ću ljudi biti običan ubojica... Dopustite mi da vam u ovom svečanom trenu kažem istinu: vi ćete me zaboraviti. Ova velika katastrofa, o kojoj vam savjetujem da nikada ne progovorite živoj duši, iscrpit će za nekoliko godina sve što je bilo romantično i odviše pustolovno u vašem karakteru. Vi ste bili stvoreni da živite sa srednjovjekovnim junacima, pokažite da je u vas njihov čvrst karakter. Sve što mora doći, neka se obavi u tajnosti i neka vas ne kompromitira. Uzmite lažno ime i nemojte se nikome povjeravati. Ako vam pomoć jednog prijatelja bude prijeko potrebna, ostavljam vam opata Pirarda. Ne govorite ni s kim drugim, a najmanje s ljudima iz vašeg društva; s de Luzima, s de Cavlusima.
Godinu dana nakon moje smrti udajte se za gospodina de Croiseno-isa, ja vam to, kao vaš muž, zapovijedam. Nipošto mi nemojte pisati, ne bih vam odgovorio. Nisam ni izdaleka tako zao, kao Jago, čini mi se, ali kažem kao i on From this time forth I never will speak wordJ Neću više ni govoriti ni pisati, vama namjenjujem svoje posljednje riječi i svoje posljednje obožavanje. J. S."
Pošto je otposlao to pismo, Julien je, primirivši se malo, prvi put bio vrlo nesretan. Velike riječi: "Ja ću umrijeti" čupale su mu iz srca jednu po jednu, sve njegove slavoljubive nade. Smrt u njegovim očima nije sama po sebi bila strašna. Cijeli je njegov život bio samo dugo pripremanje za nesreću, u kojemu nije zaboravljao na onu što se smatra najvećom od svih nesreća.
"Pa što!", mislio je on. "Kad bih se za šezdeset dana morao u dvoboju pobiti s čovjekom koji vrlo dobro vlada oružjem, zar bih i

onda bio tako slab da na to neprestano mislim, i to sa stravom u duši?". Kad je oštro zagledao u svoju dušu i kad se istina ukazala pred njegovim očima tako jasno kao svaki stup njegova zatvora, on je pomislio na kajanje!
"Zašto da se kajem? Bio sam okrutno uvrijeđen, ubio sam, zaslužujem smrt, ali to je sve. Umirem pošto sam uredio svoje račune sa čovje-
1. Od ovog trena neću više progovoriti ni riječi.

čanstvom. Ne ostavljam ni jednu neispunjenu obvezu, nikome ništa ne dugujem. U mojoj smrti nema ništa sramotno, osim načina. Istina, već i samo to i te kako dostaje da me u očima verrierskin građana osramoti. Ali, s duševnog stajališta, ima li što jadnije! Da u njihovim očima budem velik, preostaje mi još jedno jedino sredstvo, a to je da putem na stratište bacam narodu zlatnike. Uspomena na mene, ako bude vezana uz zlato, bit će za njih sjajna".
Nakon tog razmatranja koje mu se odmah učinilo očito, Julien reče sebi: "Nemam više što raditi na zemlji", i zaspa dubokim snom. Oko devet sati uvečer probudi ga tamničar donijevši mu večeru.
- Što se govori u Verrieresu?
- Gospodine Juliene, zakletva što sam je pred raspelom u kraljevskom sudu položio onoga dana kad sam nastupio službu obvezuje me na šutnju.
Umuknuo je, ali je ostao. Pogled na to vulgarno licemjerstvo zabavljao je Juliena. "Valja ga pustiti da dugo čeka pet franaka za koje mi želi prodati svoju savjest".
Kad tamničar vidje da je Julien povečerao, a da ga nije pokušao pc dmititi, reče s blagim i neiskrenim izrazom lica:
- Prijateljstvo koje za vas osjećam, gospodine Juliene, obvezuje m! da govorim, mada kažu da je to protiv interesa pravde jer vam može poslužiti da udesite svoju obranu... Gospodinu Julienu, koji je dobar mladić, bit će sigurno vrlo drago ako mu kažem da je gospođi de Renal bolje.
- Što, zar ona nije mrtva? - poviče Julien izvan sebe.
- Pa zar vi niste znali! - reče tamničar s glupim licem, koje odim poprimi izraz blažene lakomosti. - Bilo bi pravedno da gospodi] dade nešto kirurgu, koji po zakonu i pravdi ne bi smio govoriti. da gospodinu učinim zadovoljstvo, pošao sam kirurgu i on mi je svj ispričao.
- Dakle, rana nije smrtonosna - upita Julien nestrpljivo - jamČi| li mi za to svojim životom?
Tamničar, orijaš od šest stopa, prestrašio se i ustuknuo prema vra tima. Julien uvidi da je pošao krivim putem da dođe do istine, t| ponovno sjedne i baci gospodinu Noiroudu jedan zlatnik. Što je iz pričanja tog čovjeka jasnije razabirao da rana gospođe d| Renal nije smrtonosna, to su mu više navirale suze na oči.
- Odlazite! - reče mu on osorno.

Tamničar posluša. Tek što su se vrata zatvorila, Julien uzvikne: - Veliki Bože, ona nije mrtva! - I pade na koljena lijući vrele suze. U tom je svečanom trenutku vjerovao u Boga. "Što me se tiče licemjerstvo svećenika? Može li ono imalo umanjiti istinitost i uzvišenost Boga?"
Tek tada se Julien počeo kajati zbog počinjenog zločina. Stjecajem prilika, koji ga je sačuvao od očajanja, tek je tog trenutka prestala tjelesna razdraženost i poluludilo u kojem je bio sve od trenutka svog odlaska iz Pariza u Verrieres.
Njegove su suze imale plemeniti izvor; on nije nimalo sumnjao u osudu koja ga čeka.
"I tako će ona živjeti!", pomisli on... "Ona će živjeti, da mi oprosti i dame voli..." Sutradan vrlo kasno, kad ga je tamničar probudio, rekao mu je:
- Vi mora da imate izvanredno srce, gospodine Juliene. Dva puta sam dolazio, ali nisam vas htio buditi. Evo vam dvije boce izvrsna vina, koje vam šalje naš župnik, gospodin Maslon.
- Zar je taj lupež još ovdje? - upita Julien.
- Da, gospodine - odgovori tamničar tišim glasom - no ne govorite tako glasno, to bi vam moglo naškoditi. Julien se od svega srca nasmijao.
- U položaju u kojem se nalazim, prijatelju moj, jedino mi vi možete škoditi, ako prestanete biti blagi i čovječni... Bit ćete dobro plaćeni
- reče Julien prekinuvši se i poprimivši opet oholo držanje. To je držanje još istog trena opravdao time što mu je darovao zlatnik. Gospodin Noiroud je iznova i s najsitnijim pojedinostima pripovijedao sve što je čuo o gospođi de Renal, ali nije ništa rekao o posjeti gospođice Elize.
Taj je čovjek bio do krajnosti nizak i pokoran. Jedna je misao prošla Julienovim mozgom: "Taj nakazni div može zaraditi tri do četiri stotine franaka, jer je njegov zatvor slabo posjećen. Ja mu mogu osigurati deset tisuća franaka ako hoće sa mnom pobjeći u Švicarsku... Teškoća bi bila u tome da ga uvjerimo o svojoj poštenoj namjeri". No pomisao na duge razgovore s tako podlim stvorenjem ulijevala mu je odvratnost, i Julien stane misliti na druge stvari.
Uvečer je već bilo kasno. U ponoć su došla poštanska kola da ga odvezu. Bio je vrlo zadovoljan oružnicima, svojim putnim drugovima. Ujutro, kad je stigao u tamnicu u Besangonu, bili su tako dobri da

ga smjeste u najvišem katu jedne gotičke kule. Procijenio je da ta građevina potječe negdje iz početka XIV stoljeća; divio se njezinoj izvanrednoj ljupkosti i lakoći. Kroz razmak od dva zida, iznad dubokog dvorišta, imao je prekrasan vidik.
Sutradan je bio preslušan, a zatim su ga nekoliko dana ostavili na miru. Duša mu je bila spokojna. Njegova mu se stvar činila vrlo jednostavna: "Htio sam ubiti, pa trebam biti ubijen". Nije se dugo zadržavao na tom razmatranju. Suđenje, neugodno pojavljivanje pred javnošću, obrana, sve je to smatrao beznačajnim

neprilikama, dosadnim obredima o kojima će imati vremena misliti na sam dan suđenja. Ni trenutak smrti nije ga više zaokupljao. "O tome ću misliti nakon suđenja". Život mu sada nije bio dosadan, sve je stvari prosuđivao s jednoga novog stajališta. Nije više bio častoljubiv. Rijetko je mislio na gospođicu de La Mole. Mnogo ga je zaokupljalo njegovo kajanje i često mu predočivalo lik gospode de Renal, naročito za vrijeme noćnih tišina, koje je u tom visokom tornju narušavalo jedino kreštanje orla. Zahvaljivao je nebu što je nije smrtno ranio. "Čudnovato!", mislio je. "Bio sam uvjeren da je ona svojim pismom gospodinu de La Moleu zauvijek razorila moju sreću, a nepuna dva tjedna nakon tog pisma ja više i ne mislim na sve ono što me tada zaokupljalo... Dvije, tri tisuće livri rente za miran život u brdskom kraju poput Vergvja... Tada sam bio sretan... Nisam bio svjestan svoje sreće!"
U drugim bi trenucima iznenada skočio sa stolice. "Da sam gospođu de Renal smrtno ranio, bio bih se ubio... Potrebna mi je ta izvjesnost da se ne gnušam samoga sebe.
Da se ubijem? To je ono veliko pitanje", mislio je. "Ti suci toliko su formalisti, toliko ogorčeni na bijednog optuženog, da bi objesili i najboljeg građanina samo da se domognu odlikovanja... Izmakao bih tako njihovoj vlasti, njihovim uvredama na lošem francuskom, koje će pokrajinske novine nazivati rječitošću...
Ionako mogu živjeti još samo pet-šest tjedana... Da se ubijem? Bogami, neću", pomisli on nekoliko dana zatim. "Ni Napoleon se nije ubio... Uostalom, moj je život ugodan. Ovo je boravište mirno. Tu nema dosadnih ljudi", doda on smijući se i stane sastavljati popis knjiga koje je htio naručiti iz Pariza.

XXXVII.
Kula
Grob nekog prijatelja. Sterne
Začuo je veliku buku u hodniku, a nije bilo vrijeme kad obično obilaze njegov zatvor. Orao je krešteći poletio, vrata se otvoriše i časni mu se župnik Chelan, sav dršćući i sa štapom u ruci, baci u naručaj.
- Ah, Bože, je li moguće, dijete moje... Morao bih reći - čudovište! Dobri starac nije mogao dodati ni riječi. Julien je strahovao da ne padne. Morao ga je odvesti do stolice. Breme vremena pritisnulo je tog nekada tako energičnog čovjeka. Julienu se činio još samo kao sjena samoga sebe.
Kad je opet došao do daha, starac reče: - Tek prekjučer sam primio vaše pismo iz Strasbourga s pet stotina franaka za siromahe u Verrieresu; donijeli su mi pismo u brda, u Liveru kuda sam se povukao k svom nećaku Jeanu. A jučer doznao za katastrofu... O, nebesa! Je li to moguće!! - Starac nije više plakao; izgledao je kao da uopće ne misli i dodao je nesvjesno: - Trebat će vam vaših pet stotina franaka, donio sam vam ih.
- Potrebno mi je da vas vidim, oče! - poviče Julien ganut. - Imam ja dosta novca.

Ali nije mogao više dobiti razuman odgovor. Od vremena do vremena prolio bi župnik Chelan nekoliko suza koje su lagano klizile njegovim obrazima. Zatim je gledao Juliena i bio je kao smeten,

videći ga kako mu hvata ruke i prinosi ih usnama. To lice, nekada tako živo, na kojemu se s tolikom energijom odražavahu najplemenitiji osjećaji, nije više gubilo apatičan izražaj. Uskoro je neki seljak došao po starca. - Ne valja ga zamarati - reče on Julienu, koji je shvatio da je to Chelanov nećak. Taj je dolazak bacio Juliena u tako ljut jad da nije mogao plakati. Sve mu se činilo žalosno i bezutje-šno. Osjećao je kako mu se ledi srce u grudima. Taj je tren bio najgrozniji od svih što ih je doživio otkad je počinio zločin. Vidio je smrt u svoj njezinoj rugobi. Sve iluzije o veličini duše i plemenitosti rasplinule su se kao oblaci pred olujom. To je strašno stanje potrajalo nekoliko sati. Nakon duševnog otrovanja potrebni su tjelesni lijekovi i šampanjac. Julien bi se smatrao kukavicom da se utekao tim sredstvima. Potkraj toga groznog dana, koji je cijeli proveo šećući po svojoj tijesnoj kuli, najednom je uzviknuo: "Baš sam luda! Kad bih morao umrijeti kao drugi, tada bi me pogled na tog jadnog starca trebao baciti u ovu strahovitu tugu; ali brza smrt u cvijetu mladosti me zaštićuje od toga žalosnog propadanja".
Ali ma kako on mudrovao, taj ga je posjet ganuo kao nekog malo-dušnika i bio je nesretan zbog nje.
Nije više u njemu bilo ništa čvrsto ni veličanstveno, nije više bilo rimskih vrlina. Smrt mu se činila viša i manje laka. "To će biti moj toplomjer", pomisli on. "Večeras imam deset stupnjeva ispod one hrabrosti koja me treba voditi na giljotinu. Jutros sam imao tu hrabrost. Uostalom, što me se tiče? Samo da mi se vrati u trenutku kad mi bude potrebna!" Ta ga misao na toplomjer zabavi i konačno ga uspije rastresti.
Sutradan, kad se probudio, stidio se jučerašnjeg dana. "Moja sreća i moj mir su ugroženi". Zamalo se nije odlučio pisati državnom tužitelju i zatražiti da nikoga ne puštaju k njemu. "A Fouque?" pomisli on. "Ako se on ipak odluči doći u Besancon, kako li će biti tužan!"
Već koja dva mjeseca nije bio ni pomislio na Fouquea. "U Strasbourgu sam bio velika budala: moja misao nije stizala dalje od ovratnika na mom odijelu". Sjećanje na Fouquea ga je jako zaokupilo i vrlo raznježilo. Uzbuđeno se šetao. "Evo me sigurno dvadeset stupnjeva ispod razine smrti... Ako ova slabost potraje, bit će bolje da se ubijem. Koje li radosti za župnike Maslone i za Valenode

umrem li kao kakav sitni školnik!"
Stigao je Fouque. Taj priprosti, dobri čovjek bio je lud od boli. Jedina njegova misao, ako je uopće bio kadar misliti, bila je da

proda svu svoju imovinu kako bi podmitio tamničara i spasio Juliena. Dugo mu je govorio o bijegu gospodina de Lavalettea.
- Zadaješ mi bol - reče mu Julien. - Gospodin de Lavalette bio je nevin, a ja sam kriv. I nehotice me nagoniš da mislim na tu razliku...
- Ali, je li istina? Zar bi ti prodao svu svoju imovinu? upita ga Julien, koji je opet postao pronicav i nepovjerljiv.
Fouque, oduševljen što njegov prijatelj najzad odgovara na njegovu glavnu misao, dugo mu je nabrajao pojedinosti i izračunao gotovo na stotine franaka koliko će dobiti za svako od svojih imanja. "Kojeg li uzvišenog nastojanja za jednoga seoskog posjednika!", mislio je Julien. "Koliko štednje, koliko sitnih škrtarenja, zbog kojih sam se crvenio kad sam ih kod njega zapažao, žrtvuje za mene! Ni jedan od onih lijepih mladića koje sam sretao u palači de La Mole i koji čitaju Renea nema te smiješne osobine; ali izuzevši one koji su vrlo mladi i koji su svoje bogatstvo baštinili, te ne znaju vrijednost novca, koji bi od tih lijepih Parižana bio sposoban za takvu žrtvu?"
Sve jezične pogreške, sve Fouqueove priproste kretnje nestadoše; bacio mu se u naručaj. Nikada nije nitko pokrajini, usporedivši je s Parizom, odao ljepše priznanje. Fouque, oduševljen časovitim zanosom koji je čitao u očima svog prijatelja, smatrao ga je pristankom na bijeg.
Taj prizor uzvišenoga vrati Julienu svu snagu koju mu je oduzeo posjet župnika Chelana. Bio je još vrlo mlad, ali mi se čini da je bio plemenita biljka. Umjesto da se razvija od nježnosti prema lukavstvu, kao većina ljudi, on bi se bio izliječio od ludog nepovjerenja... Ali čemu ta jalova proricanja?
Ispitivanja učestaše usprkos Julienovu nastojanju i njegovim odgovorima, koji su svi išli za tim da skrate postupak: - Ubio sam ili bar htio ubiti, i to s predumišljajem - ponavljao je on svakog dana. Ali sudac je prije svega bio formalist. Julienove izjave nisu nimalo skratile ispitivanja; sučevo je samoljublje bilo povrijeđeno. Julien nije znao da su ga htjeli premjestiti u neku strašnu, mračnu i tijesnu ćeliju i da su ga samo zahvaljujući Fouqueovu nastojanju

ostavili u njegovoj lijepoj sobi na visini od osamdeset stuba. Opat de Frilair bio je jedan od onih uglednih ljudi koje je Fouq-ue opskrbljivao gorivim drvom. Dobri je trgovac dopro do toga svemoćnoga velikog vikara. Bio je neizrecivo ushićen kad mu je gospodin de Frilair priopćio da namjerava Juliena, zbog njegovih dobrih svojstava i usluga koje je nekoć učinio u seminaru, preporučiti sucu. Fouque nazre tračak nade da spasi prijatelja, te se na odlasku pokloni do zemlje i zamoli velikog vikara da dade za deset zlatnika služiti mise i moliti za oslobođenje optuženoga. Fouque se jako varao. Gospodin de Frilair nije nipošto bio neki Va-lenod. On odbije i čak pokušava dobrom seljaku objasniti kako će bolje učiniti ako sačuva novac. Videći da nije moguće biti jasniji, a ne počiniti neku nesmotrenost, savjetovao mu je da taj iznos dade

kao milostinju za siromašne zatvorenike, koji su zaista u svemu oskudijevali.
"Taj Julien je neko čudno stvorenje, njegov je postupak neshvatljiv, a za mene ništa ne bi smjelo biti neshvatljivo", mislio je opat de Frilair... "Možda ćemo od njega moći učiniti mučenika... U svakom slučaju, saznat ću pozadinu te stvari, a možda ću naći i priliku da natjeram u strah tu gospođu de Renal, koja nas nimalo ne cijeni, a mene zapravo mrzi... Možda ću u svemu tome naći neku mogućnost da se javno izmirim s gospodinom de La Moleom, koji ima neku sklonost za tog malog bogoslova".
Nagodba u njihovoj parnici bila je potpisana prije nekoliko tjedana i opat Pirard je napustio Besane,on pošto je još s de Frilairom govorio o tajanstvenom Julienovu podrijetlu, i to onoga istog dana kad je nesretnik u Verrieresu ušao u crkvu da ubije gospođu de Renal. Julien je između sebe i smrti vidio još samo jedan neugodan događaj, i to posjet svog oca. Pitao je za savjet Fouquea bi li pisao državnom tužitelju da ga oslobodi svih posjeta. Taj užas od susreta s ocem, i još u takvom trenu, duboko je zaprepastio pošteno i građansko srce trgovca drvom. Pomislio je kako sad shvaća zašto toliki ljudi strastveno mrze njegova prijatelja. No iz poštovanja prema njegovoj nesreći prikrio je svoje osjećaje.
- U svakom slučaju - odgovori mu on hladno - ta zabrana ne bi vrijedila za tvog oca.

XXXVIII.
Moćan čovjek
Ali njezini su postupci tako tajanstveni,
, a njezin stas tako elegantan1. Tko bi to mogao biti?
' Schiller
Sutradan se vrata kule otvoriše vrlo rano. Julien se trgne iza sna.
"Ah, sveti Bože, evo mog oca!", pomisli on. "Neugodna
li prizora!"
Istog mu se trenutka baci u naručaj neka žena u seljačkom ruhu. Jedva ju je prepoznao. Bila je to gospođica de La Mole.
- Nevaljalče, tek sam iz tvog pisma doznala gdje si. Ono što ti zoveš zločinom, a što je samo plemenita osveta koja pokazuje svu veličinu srca koje kuca u tvojim grudima, doznala sam tek u Verrieresu...
Usprkos svim predrasudama protiv gospođice de La Mole, koje, uostalom, nije ni samome sebi sasvim jasno priznavao, Julienu se ona učini vrlo lijepa. Kako da čovjek u njezinim postupcima i njezinim riječima ne vidi plemenit i nesebičan osjećaj, daleko iznad svega što bi se usudila učiniti neka sitna i obična duša? Opet pomisli kako ljubi jednu kraljicu, te joj za nekoliko trenutaka reče s izvanrednom plemenitošću izražavanja i misli:
- Ja sam u mislima posve jasno vidio budućnost. Htio sam da se poslije moje smrti preudate za gospodina de Croisenoisa, koji bi uzeo udovicu. Plemenita i malo romantična duša te krasne udovice, koju je čudnovat, tragičan i u njezinim očima velik

događaj iznenadio i priveo k običnoj razboritosti, udostojat će se shvatiti neospornu vrijednost mladog markiza. Pomirit ćete se s tim da

budete sretni u onome što za cijeli ostali svijet znači sreću; ugled,I bogatstvo, visok položaj... Ali, draga Matilda, vaš dolazak u Besa-I nc,on, ako itko i nasluti da ste ovdje, zadat će smrtni udarac go-l spodinu de La Moleu, a ja to sebi nikada neću oprostiti. Već sami mu zadao toliko jadal Akademik će reći da je on u svojim njedrimaj gojio zmiju.

- Priznajem da nisam očekivala toliko hladnog razuma, toliko bri-l ge za budućnost - reče gospođica de La Mole napola uvrijeđena.

- Moja sobarica, koja je gotovo jednako razborita kao i vi, uzela je putovnicu na svoje ime i tako sam doputovala kao gospođa Mic-| helet.

- A gospođu Michelet su tako lako pustili da dođe do mene?

- Ah, ti si još i sad izvanredan čovjek, onaj kojega sam odabrala I između svihl Najprije sam ponudila sto franaka sudskom tajniku, koji je tvrdio da je moj ulazak u ovu kulu nemoguć. Ali, kad je primio novac, taj me poštenjak ostavio da čekam; nabrajao je kojekakve zapreke, te sam pomislila da me kani okrasti... - Ona| zastade.

- A tada? - zapita Julien.

- Ne ljuti se, mali moj Juliene - reče ona ljubeći ga - bila sam primorana kazati svoje ime tom tajniku, koji je držao da sam neka pariška radnica zaljubljena u lijepog Juliena... To su upravo bile njegove riječi. Zaklela sam mu se da sam tvoja žena, i tako imam dozvolu da te svakog dana posjećujem.

"Ludilo je potpuno, nisam ga mogao spriječiti", mislio je Julien. "Uostalom, gospodin de La Mole je tako velik gospodin da će javno mišljenje znati pronaći ispriku za mladog pukovnika koji će se oženiti tom krasnom udovicom. Moja će smrt sve prikriti". I on se sa slašću preda Matildinoj ljubavi; bilo je u toj ljubavi ludila, veličine duše, svega onoga što je na svijetu najčudnovatije. Ona mu ozbiljno predloži da se zajedno ubiju. Nakon tih prvih zanosa i pošto se naužila sreće gledati Juliena, njezinom dušom odjednom ovlada živa radoznalost. Stala je ispitivati svog ljubavnika i ustanovila je da je on daleko nadmašuje sliku koju je bila stvorila o njemu. Činilo joj se da je to uskrsnuo Boniface de La Mole, ali još herojskiji. Matilda obiđe prve tamošnje odvjetnike i uvrijedi ih nudeći im suviše neuvijeno zlata; ali ga oni naposljetku ipak primiše.

Brzo je uvidjela da u Besane,onu, u zapletenim stvarima koje su suviše važne, sve ovisi o opatu de Frilairu.

Pod nepoznatim imenom gospođe Michelet naišla je najprije na nepremostive poteškoće kad je pokušala prodrijeti do svemoćnog člana kongregacije. Ali se gradom pronio glas o ljepoti neke mlade

kitničarke koja je, luda od ljubavi, stigla iz Pariza u Besangon tješiti mladog svećenika Juliena Sorela.
Matilda je sama jurila ulicama Besangona; nadala se da je neće prepoznati. U svakom slučaju nije smatrala izlišnim za svoju stvar da kod pučanstva izazove dubok dojam. U svojoj je ludosti pomišljala i na to da pobuni narod i da tako spasi Juliena kad bude stupao na stratište. Gospođica de La Mole je držala da je odjevena jednostavno i kako to priliči ženi u tuzi, no njezina je odjeća privlačila sve poglede.
Bila je u Besane,onu predmetom opće pozornosti kad je, nakon osam dana upornih nastojanja, dobila audijenciju kod opata de Fri-laira.
Pozvonivši na vratima biskupije, ona je, kako god je inače bila hrabra, zadrhtala. Toliko je predodžba o moćnom članu kongregacije bila u njezinu duhu povezana s dubokom i promišljenom pokvare-nošću. Kada se morala uspeti stubama koje vode do stana prvoga velikog vikara, jedva je mogla hodati. Osamljenost biskupske palače prožimala ju je jezom. "Mogla bih sjesti u neki naslonjač koji bi me ščepao za ruke, i ja bih nestala. Kod koga bi me moja sobarica mogla tražiti? Oružnički bi se kapetan dobro čuvao da išta poduzme... Ja sam potpuno sama u ovom velikom gradu]" Već prvi pogled na odaje umirio je gospođicu de La Mole. Prije svega, vrata joj je otvorio sluga u vrlo otmjenoj livreji. U salonu u kojemu je čekala vidjela je onu biranu i ukusnu raskoš koja se toliko razlikuje od grube veličanstvenosti i koja se i u Parizu nalazi samo u najotmjenijim kućama. Čim je spazila opata de Frilaira, koji joj je prilazio s očinskim izrazom lica, nestadoše u njoj sve misli na užasan zločin. Na tom lijepom licu nije nalazila čak ni znaka one odlučne i pomalo divlje vrline koja je toliko antipatična pariškom društvu. Mali smiješak što je oživljavao crte lica tog svećenika koji vlada svime u Besanc,onu odavao je čovjeka iz dobrog društva, obrazovana prelata i spretna upravljača. Matildi se činilo da je u Parizu.

Opatu de Frilairu nije trebalo više od nekoliko trenutaka pa da Matildu navede na priznanje da je kćerka njegova moćnog protivnika, markiza de La Molea.
- Ja zaista nisam gospođa Michelet - reče ona poprimivši opet svoje oholo držanje - i nije mi teško to priznati, gospodine, jer dolazim k vama posavjetovati se o mogućnosti bijega gospodina de La Vernavea. Prije svega, on je kriv samo za jedno nepromišljeno djelo; žena na koju je pucao živa je i zdrava. A zatim, da bi se podmitili podređeni, ja mogu smjesta dati pedeset tisuća franaka i obvezati se još na dvostruko toliko. Napokon, zahvalnost moja i moje obitelji neće ništa smatrati nemogućim za onoga koji spasi gospodina de La Vernavea.
Opat de Frilair se kanda začudio čuvši to ime. Matilda mu pokaza nekoliko pisama ministra rata adresirana Julienu Sorelu de La Vernaveu.

- Vidite, gospodine, da se moj otac pobrinuo za njegovu budućnost. Udala sam se za njega potajno; moj je otac želio da on postane viši časnik prije nego se objavi brak, ponešto čudnovat za jednu de La Mole.
Matilda opazi da izražaj dobrote i neke blage veselosti naglo nestaje kako gospodin de Frilair dolazi do važnih otkrića. Na njegovu se licu odražavala lukavost pomiješana s krajnjom dvoličnošću. Opat se dvoumio: ponovno je polagano čitao službene isprave. "Kako bih se mogao okoristiti tom čudnovatom ispoviješću?", pitao se on. "Evo me najednom u tijesnoj vezi s prijateljicom poznate maršalice de Fervaques, svemoćne nećakinje nadbiskupa de ***, koji u Francuskoj imenuje sve biskupe.
Ono što sam gledao kao daleku budućnost, pojavilo se iznenada preda mnom. To bi me moglo dovesti do cilja svih mojih želja". Najprije je Matildu prestravila nagla promjena u licu tog moćnog čovjeka s kojim se nalazila u tako osamljenoj prostoriji. "Ali štol", pomisli ona ubrzo. "Zar ne bi bilo najgore od svega da nisam proizvela nikakav dojam na hladni egoizam svećenika sitog vlasti i uži-taka".
Zaslijepljen tim brzim i neočekivanim putem koji se otvarao pred njegovim očima i koji vodi do biskupske stolice, i diveći se Matildinu duhu, opat de Frilair nije bio načas na oprezu. Gospođica de La Mole ga je vidjela gotovo do svojih nogu kako uzbuđeno drhti

od častoljublja i zanosa.
"Sve se bistri", pomisli ona; "ništa ovdje neće biti nemoguće za prijateljicu gospođe de Fervaques". Usprkos osjećaju još vrlo bolne ljubomore, imala je hrabrosti kazati da je Julien maršaličin prisni prijatelj i da kod nje gotovo svakog dana susreće nadbiskupa de***.
- Kad bi se redom četiri ili pet puta ždrijebom birao između odličnih stanovnika ovog departmana popis trideset šest porotnika, smatrao bih da me progonila zla sreća ako na svakom popisu ne bih nabrojio osam do deset prijatelja, i to najpametnijih u cijelom skupu - reče veliki vikar s pogledom punim častoljublja i naglašujući svaku riječ. - Imat ću gotovo uvijek većinu, čak i ako treba nekoga osuditi; vidite, dakle, gospođice, kojom bih lakoćom mogao nekoga osloboditi...
Opat najednom zastade kao da je iznenađen zvukom svojih riječi; priznavao je stvari koje se nikada ne govore pred laicima. Ali je i on, sa svoje strane, prenerazio Matildu kad joj je otkrio da se besangonsko društvo najviše zato čudi i zanima za tu čudnu Julienovu pustolovinu što je on nekada u gospođi de Renal pobudio veliku ljubav i sam je dugo ljubio. Opat de Frilair je bez muke opazio kakvu je krajnju uzbuđenost izazvala ta njegova izjava. "Vratio sam joj milo za dragol", mislio je on. "Eto napokon sredstva pomoću kojega mogu upravljati tom malom, a tako odlučnom osobom. Strahovao sam već da mi to neće uspjeti". Njezin otmjeni izgled i njezina samosvijest povećali su u njegovim

očima čar rijetke ljepote koja je stajala pred njim gotovo zaklinjući ga. Bio je posve hladnokrvan i nije oklijevao zarinuti joj nož u srce.
- Ja, uostalom, ne bih bio iznenađen - reče joj on s nehajnim izrazom - kad bi se pokazalo da je gospodin Sorel iz ljubomore pucao na tu ženu koju je nekad toliko ljubio. Ona nipošto nije bez čari, a odnedavno se često sastajala s nekim opatom Marquirotom iz Dijona, nekim jansenistom bez morala, kakvi su oni svi.
Opat de Frilair je s užitkom i polagano mučio srce te lijepe djevojke kojoj je pogodio slabu stranu.
- Zašto bi gospodin Sorel odabrao baš crkvu - govorio je on upirući u Matildu svoj plameni pogled - ako ne zato što je baš toga trena njegov suparnik služio misu? Svi priznaju neobično mnogo duha i još više opreznosti čovjeku koji ima sreću da ga vi štitite.

Sto bi bilo jednostavnije nego da se sakrio u vrtovima gospodina de Renala, koje tako dobro pozna? Ondje bi, gotovo siguran da ga nitko neće ni vidjeti, ni uhvatiti, ni posumnjati u njega, mogao zadati smrt ženi na koju je bio ljubomoran.
To rasuđivanje, naoko tako ispravno, dokraja je smutilo Matildu. Ta ponosna duša, ali zasićena svom onom hladnom razboritošću za koju u otmjenom svijetu misle da vjerno odražava ljudsko srce, nije bila kadra brzo shvatiti sreću koja prezire svaku razboritost i koja za vatrene duše može biti vrlo snažna. U visokom pariškom društvu u kojem je Matilda živjela strast se vrlo rijetko odvaja od razuma. Jedino se ljubav koja živi u petom katu baca kroz prozor. Ukratko, opat de Frilair je bio siguran u svoju moć. Natuknuo je Matildi (sigurno je lagao) da po svojoj volji može raspolagati državnim tužiteljem koji treba podići optužnicu protiv Juliena. Kad ždrijeb odredi trideset šest porotnika, otići će on izravno i osobno do najmanje tridesetorice među njima i učiniti sve što je potrebno. Da se Matilda nije opatu de Frilairu učinila tako lijepa, on bi njom govorio tako otvoreno tek kod petog ili šestog susreta.

XXXIX.
Intriga
Castres, 1676. - U susjednoj kući neki je brat ubio svoju sestru; taj je plemić već bio počinio jedno umorstvo. Njegov mu je otac spasio život podijelivši potajno sudskim vijećnicima pet stotina škuda. Locke, Putovanje po Francuskoj
Izišavši iz biskupije, Matilda nije oklijevala da gospođi de Fervaques pošalje glasnika; bojazan da će se kompromitirati nije ju ni na trenutak zadržala. Zaklinjala je svoju suparnicu da za opata de Frilaira ishodi od nadbiskupa de *** pismo u cijelosti napisano njegovom rukom. Išla je čak tako daleko da ju je molila neka osobno dođe u Besangon. To je za jednu ljubomornu i ponosnu dušu zaista bio herojski čin. Po Fouqueovu savjetu, bila je toliko oprezna da Julienu ništa ne govori o svojim koracima.

Njezina ga je nazočnost i bez toga veoma uzbuđivala. Sada, pred smrt, bio je pošteniji nego što je to bio tijekom svog života i osjećao je grižnju savjesti ne samo prema gospodinu de La Moleu, nego i prema Matildi.
"Sto je to", pitao se on, "da uz nju doživljavam trenutke rastreseno-sti, pa i dosade? Ona se radi mene upropaštava, a ja joj se tako odužujem! Jesam li ja zao čovjek?". To ga pitanje ne bi nimalo zanimalo dok je još bio častoljubiv: tada je u njegovim očima jedina sramota bila ne uspjeti.
Moralna je neugodnost koju je osjećao pokraj Matilde bila to izra-zitija što je on u tom trenu pobuđivao u njoj najčudesniju i najluđu ljubav. Ona je govorila samo o nekim neobičnim žrtvama koje namjerava učiniti da bi ga spasila.

Zanesena osjećajem kojim se ponosila i koji je nadvladao svu njezinu oholost, ona nije željela provesti ni jedan trenutak svog života, a da ga ne ispuni nekim izvanrednim pothvatom. Najčudnovatiji planovi, planovi koji su za nju bili najopasniji, ispunjavali su njezine duge razgovore s Julienom. Tamničari, dobro plaćeni, pustili su je da vlada u tom zatvoru. Matildine se zamisli nisu zadovoljavale samo time da žrtvuje svoj ugled; malo je se ticalo što će cijelo društvo upoznati njezin položaj. Baciti se na koljena pred kraljevu kočiju u punom trku da bi izmolila milost za Juliena, privući na se vladarevu pozornost uz opasnost da tisuću puta bude pregažena, to je bila jedna od najmanjih tlapnji kojima se zanosila ta pretjerana i hrabra mašta. Ona je bila sigurna da će preko svojih prijatelja u kraljevoj službi biti puštena u posebne dijelove parka u Saint-Cloudu. Julienu se činilo da nije dostojan tolike požrtvovnosti, istinu govoreći, bio je zamoren herojstvom. On bi bio prijemljiv za jednostavnu, mirnu i gotovo bojažljivu nježnost, a Matildinoj je oholoj duši, naprotiv, neprestano bila potrebna misao na javnost i na druge. Usred svih njezinih tjeskoba, svih bojazni za život ljubavnika, kojega nije htjela preživjeti, osjećala je potajnu potrebu da zapanji javnos prekomjernošću svoje ljubavi i uzvišenošću svojih pothvata. Julien se ljutio što ga sve to herojstvo nimalo ne dira. Što bi tek bik da je znao za sve ludosti kojima je Matilda mučila odani, ali izričito| trijezni i ograničeni duh dobrog Fouquea? Ovaj nije pravo znao što da osudi u Matildinu požrtvovanju, jer i oni bi bio žrtvovao cijeli svoj imutak i izložio svoj život najvećim opa-l snostima da spasi Juliena. Bio je zapanjen videći kakve količine zlata! Matilda rasipa. Prvih su dana svote koje je ona tako izdavala izazivale! divljenje kod Fouquea koji je prema novcu osjećao sve poštovanje) provincijalca.
Napokon je otkrio da se planovi gospođice de La Mole često mijenja-1 ju i osjetio je veliko olakšanje kad je pronašao riječ kojom će osuditi! taj karakter koji ga toliko umara: ona je prevrtljiva. Od tog epiteta! pa do onog usijana glava, koji je u provinciji najveća pogrda, samo[je jedan korak.

"Čudnovato je", mislio je Julien jednoga dana kad je Matilda otišla I iz zatvora, "da me tako strastvena ljubav kojoj sam uz to ja sam predmet ostavlja tako ravnodušnim! A prije dva mjeseca sam je obožavao! Čitao sam, doduše, da blizina smrti dovodi do ravnodušnosti'

prema svemu. No ipak je strašno kad se čovjek osjeća nezahvalnikom, a ne može biti drukčiji. Zar sam ja egoist?" I on je to sebi s najvećim prezirom predbacivao.

Častoljublje je u njegovu srcu umrlo, a jedna se druga strast rodila iz njegova pepela. On je tu strast nazivao grižnjom savjesti zbog pokušaja da ubije gospođu de Renal.

Zapravo je on bio ludo zaljubljen u nju. Nalazio je neku čudnu sreću kad se, posve sam i bez bojazni da će ga itko smetati, mogao sav predati sjećanjima na sretne dane što ih je nekad proveo u Verrieresu ili u Vergvju. I najmanji je događaj iz onog vremena, koje je suviše brzo prohujalo, imao za njega neodoljivu svježinu i čar. Nikada nije pomišljao na svoje uspjehe u Parizu; bili su mu mrski. Matildina je ljubomora djelomično naslućivala to njegovo raspoloženje koje se danomice pojačavalo. Ona je vrlo točno opažala da se mora boriti protiv njegove ljubavi za samoću. Koji put bi sa strahom izgovorila ime gospođe de Renal. Vidjela bi kako je Julien zadrhtao. Otada njezina ljubav nije poznavala ni granica ni mjere. "Ako umre, umrijet ću za njim", mislila je ona s najvećom iskrenosti. "Sto bi rekli u pariškim salonima kad bi vidjeli da djevojka mog položaja toliko obožava ljubavnika osuđena na smrt? Da bi se našli takvi osjećaji, valja se vratiti u doba heroja; od takve su ljubavi uzbuđeno kucala srca u stoljeća Karla IX. i Henrika III." Usred najvatrenijeg zanosa, kad bi pritiskala srce na Julienovu glavu, ona bi s užasom mislila: "Sto? Zar je toj krasnoj glavi suđeno da bude odrubljena! E, pa dobro", dodavala bi ona usplamtjevši heroizmom u kojemu je bilo i sreće, "moje će usne, koje sada cjelivaju tu lijepu kosu, biti također ledene nepuna dvadeset četiri sata kasnije". Misli na te trenutke heroizma i strašne naslade čvrsto bi je držale u neodoljivu zagrljaju. Pomisao na samoubojstvo, tako primamljiva sama po sebi, a dosad tako udaljena od te ponosne duše, prodirala je u nju i uskoro je njome posve ovladala. "Ne, krv mojih predaka, doprijevši do mene, nipošto se nije smlačila", s ponosom je mislila Matilda.

- Htio bih vas nešto zamoliti - reče joj jednog dana njezin ljubavnik. - Dajte svoje dijete jednoj dojkinji u Verrieresu. Gospođa de Renal će nadzirati tu dojkinju.

- To što mi govorite, vrlo je okrutno... - I Matilda problijedi.

- Istina je, i ja te tisuću puta molim za oproštenje! - poviknu Juli-

en prenuvši se iz svog sanjarenja i stežući je u zagrljaju. Pošto je obrisao njezine suze, vratio se svojoj misli, ali s više spretnosti.

On je svoj razgovor skrenuo na neko melankolično filozofiranje. Govorio je o budućnosti, koja će se za njega tako brzo dokrajčiti.
- Valja priznati, draga prijateljice, da su strasti nesreća u životu, ali tu nesreću susrećemo samo kod uzvišenih duša... Smrt moga sina bila bi za oholost vaše obitelji zapravo sreća. To bi podređeni brzo naslutili, i nebriga bi bila sudbina tog djeteta nesreće i sramote... Nadam se da ćete u vrijeme koje ne želim odrediti, ali koje moja hrabrost ipak naslućuje, poslušati moj posljednji savjet i udati se za markiza de Croisenoisa.
- Sto, zar ovako osramoćena?
- Sramota ne može pasti na takvo ime kakvo je vaše. Bit ćete udovica, i to udovica jednog luđaka, i to je sve. Idem još dalje: budući da uzrok mom zločinu nipošto nije novac, neće on za vas biti sramota. Možda će u to doba neki zakonodavac - filozof uspjeti da, usprkos predrasudama svojih suvremenika, ishodi ukidanje smrtne kazne. Tada će koji prijateljski glas navesti kao primjer: "Vidite, prvi muž gospođice de La Mole bio je luđak, ali on nije bio zao čovjek, nije bio zločinac. Bilo je besmisleno odrubiti mu glavu"... Tada moja uspomena više neće biti nečasna, bar ne poslije stanovitog vremena... Vaš položaj u društvu, vaše bogatstvo i, dopustite mi da kažem, vaš duh, omogućit će gospodinu Croisenoisu, koji će postati vaš muž, da igra ulogu koju on sam ne bi bio kadar postići. On je samo odlična roda i hrabar, a sama ta svojstva, koja su do godine 1729. činila savršena muškarca, postala su jedno stoljeće kasnije posve nesuvremena i dovode samo do preuzetnosti. Da bi netko mogao stati na čelo francuske mladeži, potrebna su mu i druga svojstva.
Vaš čvrsti i poduzetni karakter bit će od koristi stranci u koju gurnete svog muža. Moći ćete poći stopama gospođe de Chevreuse i de Lon-gueville iz doba Fronde. Ali tada će, draga prijateljice, ovaj nebeski plamen koji vas sada prožima biti već pomalo mlak.
- Dopustite mi da vam kažem - doda nakon mnogih drugih uvodnih rečenica - da ćete za petnaest godina ljubav koju ste za mene osjećali smatrati oprostivom ludošću, ali ipak ludošću... Najednom je zastao i zamislio se. Opet se našao pred ovom misli koja je za Matildu bila toliko uvredljiva: "Za petnaest godina gospođa de Renal će obožavati mog sina, a vi ćete na nj zaboraviti".

XL

Smirenje

Zato što sam tada bio lud, danas sam mudar. O, filozofe, koji vidiš samo ono što je trenutno, kako si kratkovidan1. Tvoje oko nije stvoreno pratiti podzemno djelovanje strasti]

Goethe

Taj je razgovor prekinulo preslušavanje, poslije kojega je slijedio sastanak s odvjetnikom kojemu je povjerena obrana. To su bili jedini zaista neugodni trenuci u njegovu životu punom bezbrižnosti i nježnih sanjarenja.

- Riječ je o ubojstvu, i to ubojstvu s predumišljajem - rekao je Julien i sucu i odvjetniku. - Žao mi je, gospodo - dodao je on smiješeći se - ali vaš će posao biti sasvim neznatan.
"Naposljetku", mislio je Julien kad ih se konačno riješio, "mora da sam ipak hrabar, očito hrabriji od te dvojice. Oni smatraju za najveće zlo, za krajnji užas, taj dvoboj s nesretnim ishodom o kojemu ću ja ozbiljno razmisliti tek posljednjeg dana". "To je zato što sam upoznao i veću nesreću", nastavi Julien filozofirajući sam sa sobom. "Mnogo sam više trpio za vrijeme svog prvog putovanja u Strasbourg, kad sam mislio da me Matilda ostavila... Tko bi mislio da sam s toliko strasti želio tu savršenu prisnost koja me danas ostavlja tako hladnim... Ja sam zaista sretniji kad sam sam nego kad ta toliko lijepa djevojka dijeli sa mnom moju samoću"...
Odvjetnik, čovjek od pravila i propisa, držao je da je on lud i mislio je, kao i sva javnost, da mu je ljubomora turila pištolj u ruku. Jednoga se dana usudio natuknuti Julienu da bi ta isprika, istinita

ili lažna, bila izvrsno sredstvo obrane. No optuženi je u tren oka postao opet strastveno i bijesno stvorenje.
- Tako vam života, gospodine - vikao je Julien izvan sebe - da niste više izgovorili tu odvratnu laž] - Oprezni se odvjetnik načas prestrašio da će ga ubiti.
On je pripremao svoj obrambeni govor, jer se odlučni čas približavao. U Besangonu i u cijelom departmanu govorilo se samo o tom čuvenom slučaju. Julien to nije znao; on je bio zamolio da mu se o tim stvarima nikada ne govori.
Toga su mu dana Matilda i Fouque htjeli priopćiti neke glasine koje su, po njihovu mišljenju, bile tako povoljne da su mogle pobuditi nade, ali ih je Julien prekinuo već kod prve riječi.
- Ostavite mi moj idealni život. Vaše bi me sitne brige i pojedinosti iz realnog života, koje su za mene više-manje neugodne, skinule s neba. Svatko umire kako može, a ja hoću na smrt misliti samo na svoj način. Sto me se tiču drugi? Moji će odnosi prema drugima biti naglo prekinuti. Smilujte se, ne govorite mi više o tim ljudima! Sasvim mi je dosta što moram viđati suca i odvjetnika.
"Cini se zapravo", govorio je samome sebi, "da mi je suđeno umrijeti sanjareći. Neznatno stvorenje kakvo sam ja, koje je sigurno da će za dva tjedna biti zaboravljeno, bilo bi, valja priznati, vrlo glupo kad bi igralo komediju...
Ipak je čudnovato da sam naučio uživati život tek sada kad vidim da mi se njegov svršetak sve više bliži".
Svoje je posljednje dane proveo šećući uskom terasom na vrhu kule i pušeći izvrsne cigarete po koje je Matilda poslala teklića u Holandiju, i ne sluteći da svi dalekozori u gradu svaki dan očekuju da se on pojavi. Njegove su misli bile u Vergvju. Nikada nije Fouqueu govorio o gospođi de Renal, ali mu je prijatelj dva-tri puta spomenuo da se ona brzo oporavlja, i te su riječi odjeknule u njegovu srcu.

Dok je Julienova duša gotovo uvijek sva u carstvu misli, Matilda je, zaokupljena stvarnošću, kako to i dolikuje jednom plemićkom srcu, umjela izravno dopisivanje između gospođe de Fervaques i opata de Frilaira dovesti do takve prisnosti da je krupna riječ biskupija bila već izgovorena.
Časni je prelat koji je dijelio položaje dodao na rubu jednog pisma svoje nećakinje bilješku: "7a; je jadni Sorel samo neko nepromišlje-

no čeljade, nadam se da će nam ga vratitn.
Videći te retke, gospodin de Frilair bio je gotovo izvan sebe. Nije sumnjao da će spasiti Juliena.
- Da nema tog jakobinskog zakona koji je odredio sastavljanje popisa bezbrojnih porotnika, a kojemu je jedina stvarna svrha oduzeti utjecaj ljudima odlična roda, ja bih preuzeo odgovornost za presudu - reče on Matildi uoči ždrebanja trideset šestorice porotnika koji će suditi. - Ta ja sam postigao da župnik N... bude oslobođen...
Sutradan je opat de Frilair sa zadovoljstvom među izabranima našao pet članova kongregacije iz Besangona, a među onima koji nisu bili iz toga grada nalazila su se imena gospode Valenod, de Moirod, de Cholin. - U prvom redu jamčim za ovu osmoricu porotnika
- reče on Matildi. - Prva petorica su moje oruđe, Valenod je moj doušnik, Moirod sve duguje meni, a de Cholin je glupan koji se svega plaši.
Novine su u departmanu objavile imena porotnika, i gospođa de Renal je, na neizrecivi užas svoga muža, htjela poći u Besangon. Sve što je gospodin de Renal mogao postići, bilo je obećanje da ona nikako neće napuštati krevet, kako se ne bi izložila neugodnosti da bude pozvana kao svjedok. - Vi ne shvaćate moj položaj
- govorio je bivši načelnik Verrieresa. - Ja sam se sada, kako to oni kažu, odmetnuo u liberale. Nema sumnje da će onaj besramnik Valenod i opat de Frilair kod državnog tužitelja i porotnika polučiti sve što bi meni moglo biti neugodno.
Gospođa de Renal je bez otpora popustila nalozima svoga muža. "Ako se pojavim pred sudom, činit će se da tražim osvetu", mislila je ona.
Usprkos svim obećanjima što ih je dala svom ispovjedniku i svome mužu da će biti razumna, ona je, tek što je stigla u Besangon, vlastoručno napisala svakome od trideset šestorice porotnika: "Ja se neću, gospodine, pojaviti na dan suđenja, jer bi to moglo nauditi stvari gospodina Sorela. Ja želim, i to žarko, samo jedno, a to je da on bude spašen. Nemojte se nimalo kolebati, jer bi strašna pomisao da je nevin čovjek zbog mene ubijen zatrovala ostatak mog života i sigurno ga skratila. Kako biste mogli osuditi na smrt kad sam ja živa? Ne, društvo nipošto nema prava oduzeti nekome život, o tome nema sumnje, a naročito ne čovjeku kao što je Julien Sorel.

U Verrieresu svi znaju da je on imao trenutke neuračunjivosti. Taj jadni mladić ima moćne neprijatelje, ali bi li itko, pa čak i među njegovim neprijateljima (a koliko ih on ima!), mogao posumnjati u njegovu veliku nadarenost i u njegovo duboko znanje? Gospodine, nećete ovdje suditi nekom običnom čovjeku. Mi smo ga svi gotovo osamnaest mjeseci poznavali kao pobožna, razumna i marljiva mladića, no dva-tri puta na godinu obuzela bi ga melankolija od koje bi bio kao izbezumljen. Čitav gradić Verrieres, svi naši susjedi u Vergvju gdje provodimo ljeto, cijela moja obitelj, sam gospodin potprefekt, svi će oni odati priznanje njegovoj osobitoj pobožnosti. On zna naizust cijelu svetu Bibliju. Zar bi se neki bezbožnik godinama trudio da nauči tu svetu knjigu? Moji sinovi imat će čast predati vam ovo pismo. Oni su još djeca. Izvolite ih, gospodine, ispitati; oni će vam o tome siromašnom mladiću reći sve pojedinosti koje su još potrebne da se uvjerite kakvo biste barbarstvo počinili kad biste ga osudili. Ne biste me time nipošto osvetili, nego biste mi zadali smrt.
Sto mogu njegovi neprijatelji suprotstaviti tim činjenicama? Rana što je bila posljedica jednog trenutka neuračunjivosti koju su čak i moja djeca kod svog učitelja zapažala, tako je neopasna da sam nakon nepuna dva mjeseca mogla poštanskim kolima doći iz Verrieresa u Besane,on. Čujem li, gospodine, da i najmanje oklijevate da spasite od barbarskih zakona tog čovjeka koji je gotovo čist od svake krivnje, ustat ću iz kreveta, u kojemu me drži jedino nalog mog muža, i doći ću se baciti pred vaše noge. Izjavite, gospodine, da se predumišljaj ne može utvrditi, ako nećete imati na duši smrt nevina čovjeka" itd.; itd.

XL1.
Suđenje
Zemlja će se dugo sjećati tog glasovitog procesa. Zanimanje se za optuženog razvilo u uzrujanost, jer je njegov zločin bio čudan, a ipak nije bio grozan. Pa da je to i bio, taj je mladić bio toliko lijep, a njegov je sretan uspon, koji se tako brzo završio, uvećavao ganuće. "Hoće li ga osuditi?", pitale su žene svoje znance i blijedeći očekivale odgovor. Saint-Beuve
Konačno je došao dan kojega su se i gospođa de Renal i Matilda toliko plašile.
Čudnovat izgled grada uvećavao je njihov strah; uzbuđenje nije mimoišlo ni čvrstu Fouqueovu dušu. Sva je pokrajina dotrčala u Besangon da bi prisustvovala suđenju toga romantičnog slučaja. Već nekoliko dana nije više bilo mjesta u svratištima. Predsjedniku porote dosađivali su molbama za ulaznice. Sve su gospođe u gradu htjele biti nazočne suđenju. Na ulici su se prodavale Julienove slike itd.
Matilda je za taj odsudni čas držala u pripremi pismo koje je u cijelosti bilo napisano rukom nadbiskupa de ***. Taj se prelat, koji

je u Francuskoj upravljao Crkvom i imenovao biskupe, udostojao zatražiti Julienovo oslobođenje. Uoči suđenja odnijela je Matilda to pismo svemoćnome velikom vikaru.
Na kraju sastanka, kad je ona plačući odlazila, reče joj opat de Frilair koji je konačno napustio svoju diplomatsku uzdržljivost te gotovo i sam bio dirnut: - Ja jamčim za izjavu porote. Među dvanaest osoba kojima je dužnost ispitati je li zločin vašeg štiće-

nika utvrđen, a osobito postoji li predumišljaj, nalaze se šestorica prijatelja koji žele moju sreću i kojima sam dao na znanje da o njima ovisi hoću li postati biskup. Barun de Valenod, kojega sam ja postavio za načelnika grada Verrieresa, raspolaže sa svoja dva činovnika, gospodinom de Moirodom i de Cholinom. Sudbina nam je, istinabog, u ovoj stvari dala i dva vrlo zlonamjerna porotnika, ali, iako su ultraliberali, oni u važnim prilikama slušaju moje naloge, a ja sam ih zamolio da glasuju onako kako bude glasovao gospodin de Valenod. Doznao sam kako šesti porotnik, neki tvorničar, neizmjerno bogat i brbljav liberal, potajno želi da mu se povjere neke nabavke za ministarstvo rata, i on se, bez sumnje, ne želi meni zamjeriti. Poručio sam mu da gospodin de Valenod zna moju posljednju uputu.
- A tko je taj gospodin de Valenod? - upita Matilda uznemireno.
- Da ga poznajete, ne biste sumnjali u uspjeh. On je drzak, bestidan i surov govornik, stvoren je da upravlja budalama. Iz bijede ga je izvukla godina 1814., a ja ga želim učiniti prefektom. On je kadar ostale porotnike izbatinati ne budu li htjeli glasovati po njegovoj volji.
Uvečer ju je čekao drugi razgovor. Da ne bi otezao neugodan prizor, čiji je rezultat, po njegovu mišljenju, bio već određen, Julien je odlučio ne govoriti.
- Moj će odvjetnik govoriti, to je dovoljno - reče on Matildi.
- Ja ću ionako biti suviše dugo izložen pogledima tih svojih neprijatelja. Tim provincijalcima nije bio po volji moj nagli uspon, koji vama dugujem, i vjerujte mi, nema ni jednoga koji ne želi da me osude, iako će plakati kao budale kad me budu vodili na stratište.
- Oni vas žele vidjeti ponižena, to je svakako istina - odgovori Matilda - ali ja ne vjerujem da su okrutni. Moja nazočnost u Besane,onu i moja bol dojmili su se svih žena, a vaše će lijepo lice učiniti ostalo. Ako pred sucima kažete i jednu riječ, sve će slušateljstvo biti uz vas itd., itd.
Sutradan u devet sati, kad je Julien izlazio iz svoje ćelije da ode u veliku dvoranu sudnice, oružnici su samo s mukom mogli razmaknuti golemo mnoštvo koje se okupilo u dvorištu. Julien je dobro spavao, bio je vrlo miran i osjećao je jedino filozofsku samilost za tu gomilu zavidnika koji će bez okrutnosti - odobravati njegovoj

smrtnoj presudi. Bio je vrlo iznenađen kad se više od četvrt sata nije mogao progurati kroz tu gomilu i kad je morao uvidjeti da njegova nazočnost pobuđuje u javnosti nježno sažaljevanje. Nije čuo ni jedne jedine neugodne riječi. "Ti su provincijalci bolji nego što sam mislio", reče on u sebi.
Ušavši u sudnicu, bio je iznenađen otmjenošću arhitekture. Bila je to čista gotika s mnoštvom lijepih malih stupova vrlo brižno isklesanih iz kamena. Činilo mu se da je u Engleskoj. Ali je uskoro njegovu pozornost privuklo dvanaest do petnaest lijepih žena koje su sjedile nasuprot optuženičkoj klupi i ispunjavale tri balkona iznad sudaca i porotnika. Okrenuvši se prema općinstvu, vidje da je okrugla tribina iznad amfiteatra puna žena; većinom su bile mlade i činile mu se vrlo lijepe; njihove oči bijahu sjajne i pune pažnje. U ostalom dijelu dvorane nalazilo se mnoštvo svijeta. Na vratima su se tukli, a stražari nisu mogli uspostaviti tišinu. Kad su svi pogledi koji su tražili Juliena opazili da je on stigao i kad su ga vidjeli kako sjeda na ponešto uzdignuto mjesto određeno za optuženoga, dočekali su ga sa žamorom divljenja i blagonaklone znatiželje.
Toga dana je izgledao kao da mu nema ni dvadeset godina. Bio je odjeven vrlo jednostavno, ali sa savršenim ukusom. Njegova kosa i čelo bili su krasni. Matilda je sama nadgledala njegovo odijevanje. Lice mu je bilo strahovito blijedo. Tek što je sjeo na klupu, čuo je sa svih strana: "Bože, kako je mladi... Pa to je dijete!... Mnogo je ljepši nego na slici!"
- Optuženi - reče mu oružnik koji je sjedio zdesna - vidite li onih šest gospođa na onom balkonu? - Oružnik mu pokaza malu izbočenu tribinu iznad amfiteatra gdje sjede porotnici. - To je prefektova gospođa - nastavi oružnik - do nje markiza de M..., koja vas vrlo voli. Čuo sam je gdje govori s istražnim sucem. Pokraj nje je gospođa Derville.
- Gospođa Derville! - uzvikne Julien, a jako mu crvenilo oblije čelo. "Kad izađe odavle", pomisli on, "pisat će gospođi de Renal". Nije znao da je gospođa de Renal došla u Besane,on.
Svjedoci su bili vrlo brzo saslušani. Već kod prvih riječi optužbe, koju je zastupao državni tužitelj, dvije su gospođe na malome balkonu sasvim nasuprot Julienu briznule u plač. "Gospođa Derville nipošto nije toliko ganuta", mislio je Julien. Opazio je ipak da je

vrlo crvena.
Državni tužitelj je na lošem francuskom patetično govorio o barbarstvu počinjena zločina. Julien je opazio da mu to susjede gospođe Derville živo zamjeravaju. Nekoliko porotnika, očito znanci tih gospođa, govorilo im je i kanda ih je umirivalo. "To je dobar znak", mislio je Julien.
Do tog je trenutka osjećao jedino prezir i ništa drugo prema svim tim ljudima koji su prisustvovali suđenju. Plitka je rječitost državnog tužitelja povećala taj osjećaj odvratnosti. No malo-

pomalo nestajalo je osornosti Julienove duše pred znacima sućuti koju je očito izazvao.
- Bio je zadovoljan odlučnim licem svog odvjetnika. Samo bez fraza! - reče mu on posve tiho kad je trebalo da ovaj uzme riječ.
- Sva ta emfaza koju je tužitelj pokrao od Bossueta i sručio na vas samo vam je koristila - reče odvjetnik. I zaista, tek što je pet trenutaka govorio, gotovo sve su žene držale u ruci rupčić. Odvjetnik, ohrabren, obrati se porotnicima vrlo snažnim riječima. Julien zadrhta; osjećao je da će zaplakati. "Veliki Bože, što će reći moji neprijatelji?"
I kad je već bio na putu popustiti ganuću koje ga je obuzimalo, uhvatio je, na svoju sreću, drzak pogled baruna de Valenoda. "Oči tog podlaca blistaju", pomisli on. "Kojeg li slavlja za tu podlu dušul Da moj zločin nije imao drugih posljedica osim te jedine, trebao bih ga prokleti. Sam Bog zna što će on o meni govoriti gospođi de Renal".
Ta je pomisao potisnula sve ostale. Ali odmah zatim osvijestiše ga znaci odobravanja u općinstvu. Julien se prisjeti da odvjetniku valja stisnuti ruku. Vrijeme je brzo prolazilo. I odvjetniku i optuženome donesoše nešto za okrepu. Istom je tada Julien s čuđenjem opazio da ni jedna žena nije napustila dvoranu da bi otišla na večeru.
- Bogami, umirem od gladi - reče odvjetnik - a vi?
- Ja također - odvrati Julien.
- Pogledajte, i prefektovoj su gospođi donijeli večeru - reče mu odvjetnik pokazujući na mali balkon. - Samo hrabro, sve će biti dobro! - Suđenje se nastavilo.
Kad je predsjednik dovršavao pregled dosadašnjeg tijeka suđenja, dvoranom je odzvanjala ponoć.

"Evo, započinje moj posljednji dan", mislio je Julien. Uskoro osjeti da ga je raspalila pomisao na dužnost. Dotada je svladavao svoje ganuće i ustrajao u odluci da ništa ne govori. Ali kad ga je predsjednik porote zapitao ima li što dodati, on ustade. Pred sobom je vidio oči gospode Derville koje mu se pri rasvjeti učiniše vrlo sjajne. "Plače li ona možda?", pomisli on.
- Gospodo porotnici, strah pred prezirom za koji sam vjerovao da ću ga u smrtnom času moći nadvladati, nagoni me da progovorim. Gospodo, ja nemam časti pripadati vašoj klasi; vi u meni vidite seljaka koji se pobunio protiv niskosti svoje sudbine.
Ne tražim od vas nikakve milosti - nastavi Julien čvršćim glasom.
- Ja sebe nipošto ne obmanjujem. Čeka me smrt, i ona će biti pravedna. Mogao sam lišiti života ženu dostojnu svakog poštovanja i časti. Gospođa de Renal mi je bila poput majke. Moj je zločin grozan, a počinjen je s predumišljajem. Zaslužio sam, dakle smrt, gospodo porotnici. Ali, da sam i manje kriv, ja ovdje vidim ljude koji će, ne obazirući se na moju mladost, jer bi ona mogla zaslužiti samilost, htjeti da u meni kazne i zauvijek obeshrabre onaj soj mladića koji su nižeg podrijetla i na neki način

potlačeni siromaštvom, a imaju sreću da steknu dobar odgoj, pa su toliko drski da se uvuku u ono što oholost bogatih ljudi naziva društvom.
Eto, gospodo, mog zločina, i on će biti kažnjen to strože što mi zapravo ne sude meni ravni. Na protivničkoj klupi ne vidim ni jednoga obogaćenog seljaka, nego isključivo ozlojeđene građane... Dvadeset je časaka Julien govorio u tom tonu. Rekao je sve što mu je bilo na srcu. Državni tužitelj, koji je težio za naklonošću aristokracije, vrckao se na svom stolcu. No usprkos ponešto apstraktnom načinu izražavanja kojim se Julien poslužio u svom razlaganju, sve su žene briznule u plač. Čak je i sama gospođa Derville držala rupčić na očima. Prije nego što je dovršio, Julien se vratio na predumišljaj, na svoje kajanje, na beskrajno djetinje poštovanje i obožavanje koje je u sretnijim danima osjećao prema gospođi de Renal... Gospođa Derville je kriknula i onesvijestila se. Jedan sat je izbijao kad su se porotnici povukli u svoju sobu. Ni jedna žena nije napustila mjesto. Nekolicini se muškaraca zasuziše oči. Razgovori su najprije bili vrlo živi. Ali malo-pomalo, kako se dugo moralo čekati na odluku porote, opći je umor smirivao nazočne. Taj je trenutak bio svečan. Svjetlost je bivala slabija. Julien,

koji je bio vrlo umoran, čuo je kako se pokraj njega raspravlja je li to zatezanje dobar ili loš znak. Sa zadovoljstvom je opazio da su sve dobre želje na njegovoj strani. Porota se nije vraćala, a ipak ni jedna žena nije napustila dvoranu.
Kad su izbila dva sata, čulo se veliko komešanje. Otvoriše se mala vrata na sobi porotnika. Barun de Valenod se približavao svečanim i teatralnim koracima, a za njim su dolazili svi porotnici. Nakašljao se, a zatim je izjavio da je po duši i savjesti jednoglasna izjava porote da je Julien Sorel kriv zbog ubojstva, i to s predumišljajem. Ta izjava povlači za sobom smrtnu kaznu. Ona je trenutak kasnije bila proglašena. Julien pogleda na sat i sjeti se gospodina de Lavalettea; bila su dva i četvrt. "Danas je petak", pomisli on. "Da, ali taj je dan sretan za Valenoda koji me osudio... Suviše sam dobro čuvan da bi me Matilda mogla spasiti, kako je to učinila gospođa de Lavalette... I tako za tri dana, u ovo isto vrijeme, znat ću na čemu sam s obzirom na veliko možda". U taj je tren čuo vrisak i vratio se stvarima ovoga svijeta. Žene oko njega su plakale. Vidio je da su sva lica okrenuta prema maloj tribini koja je bila ugrađena u kruništu gotičkog stupa. Kasnije je doznao da se tamo bila sakrila Matilda. Vrisak se nije ponovio, te su svi opet promatrali Juliena, kojemu su oružnici nastojali probiti put kroz gomilu.
"Nipošto ne smijem onom lopovu Valenodu dati priliku da mi se smije", mislio je Julien. "S kakvim li je skrušenim i ulagivačkim licem objavio osudu koja za sobom povlači smrtnu kaznu! A jadni je predsjednik, iako već mnogo godina sudac, imao suze u očima kad mi je sudio. Koje li radosti za tog Valenoda da mi se može osvetiti za naše staro suparništvo kod gospođe de Renal!... Jaje,

dakle, nikad više neću vidjeti! Gotovo je... Kako bih bio sretan da joj mogu izreći sav užas što ga osjećam zbog svog zločina! Samo ove riječi: Držim da sam pravedno osuđen".

XLll.

Vrativši Juliena u zatvor, uvedoše ga u sobu namijenjenu osuđenima na smrt. On, koji je inače zapažao sve, pa i najsitnije pojedinosti, nije ni opazio da ga nisu doveli u njegovu kulu. Razmišljao je o tome što bi rekao gospođi de Renal kad bi imao sreću vidjeti je prije svoga posljednjeg časa. Mislio je da bi ga ona prekidala, a htio bi joj već prvom riječju prikazati sve svoje kajanje. "Ali nakon takva djela, kako bih je uvjerio da jedino nju ljubim? Ta ja sam je htio ubiti zbog častoljublja i zbog ljubavi prema Matildi". Legavši u krevet, opazi da su ponjave od vrlo gruba platna. Oči mu se otvoriše. "Ah, ta ja sam u ćeliji kao osuđenik na smrt!", pomisli on. "Tako mora biti."

Grof Altamira mi je pripovijedao da je Danton uoči smrti rekao svojim krupnim glasom: "To je čudnovato, glagol giljotinirati ne može se sprezati u svim vremenima. Može se reći: bit ću giljotiniran, bit ćeš giljotiniran, ali se ne može reći: bio sam giljotiniran.

"A zašto ne?", nastavi Julien, "ako postoji drugi život?... Vjere mi, ako naiđem na kršćanskoga Boga, propao sam. On je despot, i kao takav prožet je mislima osvete. Njegova Biblija i ne govori o drugome doli o okrutnim kaznama. Nikada ga nisam volio. Čak ni vjerovati nisam mogao da ga itko iskreno voli. U njega nema smilovanja (sjetio se mnogih mjesta iz Biblije). Jezivo će me kazniti... Ali ako naiđem na Fenelonova boga! On će mi možda reći: Bit će ti mnogo oprošteno jer si mnogo ljubio...

Jesam li ja mnogo ljubio? Ah, volio sam gospođu de Renal, ali je moje ponašanje prema njoj bilo užasno. I tu, kao i drugdje, zapostavio sam skromnu i jednostavnu vrlinu vanjskom sjaju... Ali zato, kakve perspektive!... Husarski pukovnik ako dođe do rata, tajnik poslanstva u vrijeme mira i zatim ambasador... Jer ja bih se

brzo uveo u poslove... a sve da sam i glupan, zar bi se zet markiza de La Molea trebao bojati ikakva suparništva? Sve bi moje gluposti bile oproštene, ili bi mi se čak računale u zasluge. Bio bih zaslužan čovjek i provodio bih najraskošniji život u Beču ili Londonu... Nije baš sasvim tako, gospodine, za tri ćete dana biti giljotinira-

Julien se od srca nasmijao svojoj iznenadnoj duhovitosti. "U čovjeku zaista postoje dva bića", pomisli on. "Koji bi se vrag sjetio te zlobne primjedbe?

E, pa dobro, prijatelju! Bit ću giljotiniran za tri dana", odgovori on onome koji ga je prekinuo. "Gospodin de Cholinu će zajednici sa župnikom Maslonom iznajmiti jedan prozor. Lijepo, no koji će od njih dvojice prevariti onog drugoga kad budu plaćali taj prozor?"

Iznenada se sjeti ovoga mjesta iz Rotrouova Venceslava: LADI-SLAV: Moja je duša potpuno spremna.
KRALJ, Ladislavov otac: I stratište je spremno; amo glavu! "Lijep odgovori", pomisli on i zaspi: Ujutro ga netko probudi stežući ga čvrsto.
- Što, zar već! - reče Julien otvorivši smeteno oči. Mislio je da je već u rukama krvnika. Bila je to Matilda. "Srećom me ona nije razumjela." Ta mu misao vrati svu hladnokrvnost. Učinilo mu se da se Matilda izmijenila kao da je šest mjeseci bolovala. Zaista je čovjek ne bi prepoznao.
- Taj me besramni Frilair izdao - reče mu ona kršeći ruke. Gnjev ju je priječio da plače.
- Nisam li bio sjajan jučer, kad sam uzeo riječ - odvrati joj Julien. - Improvizirao sam, i to prvi put u životu! Samo postoji opasnost da je to bio i posljednji put.
Tog se trenutka Julien poigravao Matildinim karakterom sa svom hladnokrvnošću vješta pijanista koji svira na klaviru...
- Istina je, nemam prednosti slavna podrijetla - dodao je on, no Matildina je velika duša uzdigla svog ljubavnika do sebe. - Mislite li da se Boniface de La Mole bolje držao pred svojim sucima? Matilda je toga dana bila nježna bez afektacija, poput kakve siromašne djevojke s petog kata. Ali od njega nije mogla izvući jednostavnijih riječi. On joj je sada - i ne sluteći - zadavao boli koje je ona njemu često nanosila.

"Izvori Nila su nepoznati", mislio je Julien. "Ljudskom oku nije dano kralja rijeka vidjeti u stanju obična potoka. Isto tako nijedno ljudsko oko neće vidjeti Juliena slaba, i to u prvom redu zato što on to nije. No moje se srce lako gane. Najobičnija riječ, ako je izrečena istinskim naglaskom, može raznježiti moj glas i izmamiti mi suze. Koliko li su me puta zbog te mane prezirali ljudi tvrda srcal Mislili su da molim milost, a to sada ne smijem dopustiti. Kažu da je Dantona na podnožju stratišta uzbudilo sjećanje na njegovu ženu. No Danton je ulio snage jednom narodu vjetropira i spriječio neprijatelja da ude u Pariz... Samo ja znam što bih bio mogao učiniti. Za druge sam ja, u najboljem slučaju, samo neko Možda.
Da je umjesto Matilde ovdje u mojoj ćeliji gospoda de Renal, bih li ja mogao jamčiti za sebe? Moje bi preveliko očajanje i kajanje Valenod i svi ovdašnji patriciji smatrali sramotnim strahom pred smrću. Tako su ohola ta kukavna srca koja njihov novčani položaj stavlja iznad iskušenjal "Vidite", rekla bi gospoda de Moirod i de Cholin, koja su me osudila na smrt... "što znači roditi se kao sin tesaral Takav čovjek može postati učen, okretan, ali srčani... Srčanost se ne može steći." Pa ni s ovom jadnom Matildom, koja sada plače, ili točnije, koja ne može više plakati", mislio je on gledajući njezine crvene oči... I on je zagrli. Pred njezinom istinskom boli zaboravio je svoje silogizme... "Ona je možda plakala cijelu noć", reče on sebi. "Ali kakvu li će sramotu jednog dana predstavljati za nju to sjećanjel Ona će smatrati da su je u

njezinoj prvoj mladosti zaveli niski nazori jednog plebejca... Croisenois je dovoljno slab da se njome oženi i, vjere mi, učinit će dobro. Ona će ga navesti da odigra svoju ulogu, i to Po pravu koje duh snažan i širokih zamisli Ima nad surovim duhom običnih ljudi.1

Baš je to smiješnol Otkako znam da moram umrijeti, prisjećam se svih stihova koje sam ikada u životu znao. To je sigurno znak propadanja..."

Matilda mu ugaslim glasom ponavljaše: - On je ovdje u susjednoj sobi. - Konačno je obratio pažnju na te riječi. "Njezin je glas

1. Voltaire, Mahomet (II, 5)

slab"; mislio je on; "ali je još u njemu sav njezin oholi karakter. Ona govori tiho da se ne naljuti."

- A tko je ovdje? - upita je on blago.

- Odvjetnik, donio vam je na potpis vašu žalbu.

- Neću se žaliti.

- Stol Nećete se žaliti - reče ona ustajući, a oči su joj blistale od srdžbe. - A zašto se nećete žaliti, ako smijem pitati?

- Zato što ovoga trena osjećam dovoljno hrabrosti za umrijeti a da ne dajem suviše povoda za podsmijeh. A tko mi jamči da ću za dva mjeseca, nakon dugotrajnog boravka u ovoj vlažnoj tamnici, biti isto tako raspoložen? Predviđam susrete sa svećenicima, sa svojim ocem... Ništa mi na svijetu ne bi moglo biti neugodnije. Bolje je da umrem.

Ovo neočekivano protivljenje razbudi svu oholost Matildina karaktera. Ona nije mogla posjetiti opata de Frilaira prije nego što su se otvorile tamnice besane,onskog zatvora. Njezin se bijes oborio na Juliena. Obožavala ga je, a ipak je on, slušajući je više od četvrt sata kako proklinje njegov karakter i žali se što ga je ljubila, prepoznavao kod nje onu oholu dušu koja ga je nekada u knjižnici palače de La Mole obasipala tako bolnim uvredama.

- Nebesa su slavi tvog roda bila dužna stvoriti te muškarcem

- reče joj on.

"Ali što se mene tiče", mislio je on, "bio bih prava budala kad bih živio još dva mjeseca u ovom odvratnom boravištu, izložen svemu onome što je patricijska stranka kadra izmisliti besramno i uvredljivo1 i imajući pri tome kao jedinu utjehu proklinjanja ove lude... I zato ću se prekosutra ujutro pobiti u dvoboju s čovjekom koji je poznat zbog svoje hladnokrvnosti i izvanredne vještine... - Sasvim izvanredne - reče mefistofelski glas u njemu - on nikada ne promaši udarca.

Lijepo, u dobar trenutak (Matilda je nastavljala sa svojom rječitošću). "Bogami ne", reče on u sebi, "neću se žaliti". Stvorivši tu odluku, prepusti se sanjarenju... "Poštar će u prolazu donijeti novine u šest sati, kao i obično. U osam sati, kad ih gospodin de Renal pročita, Elizaih, idući na prstima, položit će ih na

1. To govori jedan jakobinac (op. pisca).

njezin krevet. Kasnije će se ona probuditi i najednom će se čitajući uzbuditi; njezina će lijepa ruka zadrhtati. Čitat će do ovih riječi... u deset sati i pet minuta prestao je živjeti.
Gorko će plakati, poznajem je. Uzalud je što sam je htio ubiti, ona će sve to zaboraviti, i osoba kojoj sam htio oduzeti život bit će jedina koja će iskreno oplakivati moju smrt. Pa to je antitezal" pomisli on i dobrih četvrt sata, koliko su još trajala predbacivanja kojima gaje obasipala Matilda, mislio je samo na gospođu de Renal. I protiv svoje volje i mada je često odgovarao na ono što mu je govorila Matilda, on nije mogao osloboditi svoju dušu uspomene na spavaću sobu u Verrieresu. Vidio je besane, on-ske novine na pokrivaču od narančaste svile. Vidio je onu ruku, tako bijelu, kako ih steže grčevitom kretnjom, vidio je gospođu de Renal kako plače... Pratio je put svake suze na tom lijepom licu. Budući da nije mogla kod Juliena ništa polučiti, gospođica de La Mole pozva u pomoć odvjetnika. Srećom je to bio neki bivši kapetan armije koja se 1796. godine borila u Italiji, gdje je drugovao s Manuelom.
On je reda radi pobijao osuđenikovu odluku. Htijući mu pokazati svoje poštovanje, Julien mu je iznio sve svoje razloge.
- Vjere mi, čovjek može rasuđivati i tako kao što vi rasuđujete
- reče mu na kraju gospodin Felix Vaneau (tako se zvao odvjetnik).
- Ali vi imate još puna tri dana da se žalite i moja je dužnost da svakog dana dolazim do vas. Kad bi u iduća dva mjeseca ispod vašeg zatvora provalio vulkan, vi biste se spasili. Mogli biste i umrijeti od bolesti - reče on gledajući Juliena.
Julien mu stisne ruku. - Ja vam zahvaljujem, vi ste pošten čovjek. Mislit ću o tome.
I kad je Matilda napokon otišla s odvjetnikom, osjećao je mnogo više prijateljstva prema odvjetniku nego prema njoj.

Sat kasnije duboko je spavao, ali ga probudiše suze koje je osjećao kako mu teku po licu. "Ah, opet Matilda!", pomisli on u polusnu. "Vjerna svojoj teoriji, dolazi da nježnim osjećajima napadne moju odluku". Ozlovoljen što ga čeka nov patetičan prizor, nije ni otvorio oči. Padoše mu na pamet stihovi što ih izreče Belphegor kad bježi pred svojom ženom. Čuo je neobičan uzdah. Otvori oči; bila je to gospođa de Renal.
- Ah, još te jednom vidim prije smrti! Nije li to neko priviđenje?
- povikne on bacivši joj se pred noge.
- Ali, oprostite mi, gospođo, ta ja sam u vašim očima samo ubojica
- reče on začas, došavši opet k sebi.
- Gospodine... došla sam vas preklinjati da uložite žalbu; znam da vi to nećete... - Gušila se u jecajima; nije mogla govoriti.
- Molim vas, oprostite mi.
- Ako hoćeš da ti oprostim - reče ona ustavši i bacivši mu se u naručaj - smjesta se žali na svoju smrtnu osudu. Julien ju je obasuo poljupcima.
- Hoćeš li me u toku ova dva mjeseca posjećivati svakog dana?

- Kunem ti se, svakog dana, ako mi to moj muž ne zabrani.
- Potpisat ću! - uzvikne Julien. - Što! Ti mi praštaš! Je li moguće? Stisnuo ju je u naručaj; bio je lud. Ona tiho vrisnu.
- Nije ništa - reče mu ona - malo me zaboljele
- Tvoje rame! - poviče Julien briznuvši u plač. Malo se odmaknuo i obasuo joj ruku vatrenim cjelovima. - Tko bi to mislio kad sam te posljednji put posjetio u tvojoj sobi u Verrieresu.
- Tko bi tada bio rekao da ću ja gospodinu de La Moleu pisati ono sramotno pismo?

- Znaj da sam te uvijek ljubio, da sam samo tebe ljubio.
- Je li to moguće! - uzvikne gospođa de Renal. Sad je ona bila ushićena. Naslonila se na Juliena koji je pred njom klečao, i dugo su tiho plakali.

Ni u jedno doba svog života Julien nije doživio takav trenutak. Mnogo kasnije, kad su opet mogli govoriti, gospođa de Renal reče:

- A što je s tom mladom gospođom Michelet, ili bolje, gospođicom de La Mole? Jer ja zaista počinjem vjerovati u taj neobični roman!
- On je samo naoko istinit - odgovori Julien. - Ona je moja žena, ali nije moja ljubavnica...

Upadajući jedno drugome stotinu puta u riječ, oni su uz veliku muku uspijevali ispričati ono što još nisu znali.

Pismo gospodinu de La Moleu sastavio je mladi svećenik, ispovjednik gospođe de Renal, a ona ga je zatim prepisala.

- Kakvo sam strašno nedjelo počinila pod utjecajem vjere! - reče mu ona. - A još sam najstrašnija mjesta tog pisma i ublažila.

Julienov zanos i sreća posvjedočili su joj koliko joj on prašta. Nikada još nije bio toliko lud od ljubavi.

- Ipak smatram da sam pobožna - reče mu gospođa de Renal u daljnjem toku njihova razgovora. - Ja iskreno vjerujem u Boga; ja također vjerujem, a to mi je i dokazano, da je zločin što ga počinjam strašan, a čim te vidim, čak i sada, pošto si dva puta ispalio u mene pištolj...

- Tu ju je Julien, usprkos njezinu protivljenju, obasuo poljupcima.

- Pusti me - nastavi ona - želim zajedno s tobom razmišljati, jer se bojim da to ne zaboravim... Čim te vidim, nestaju sve dužnosti i u meni nema više ničega osim ljubavi za tebe. Riječ ljubav je zapravo odviše slaba, ja za tebe osjećam ono što bih trebala osjećati samo prema Bogu: poštovanje, ljubav, poslušnost, sve to zajedno... Ja zaista i ne znam što ti u meni pobuđuješ... Kad bi mi rekao da tamničara probodem nožem, ja bih taj zločin počinila prije no što bih bila i svjesna toga. Objasni mi to točno prije nego što te ostavim; hoću jasno zagledati u svoje srce, jer za dva mjeseca ćemo se rastati... Hoćemo li se zaista rastati? - upita ga ona smiješeći se.

- Povlačim svoju riječ - povikne Julien skočivši. - Neću se žaliti protiv smrtne presude ako ti otrovom, nožem, pištoljem, ugljikom ili na bilo koji drugi način pokušaš dokrajčiti svoj život ili nauditi

mu. Lice gospođe de Renal najednom se izmijeni; najveća je nježnost uzmakla pred dubokim sanjarenjem.

- A da umremo odmah? - upita ga ona konačno.
- Tko zna što bismo našli na drugom svijetu! - odgovori Julien.
- Možda patnje, a možda posve ništa. Ne bismo li mogli zajedno provesti dva divna mjeseca? Dva mjeseca, to je mnogo dana. Bio bih sretan kako nikada nisam bio.
- Kako nikada nisi bio!
- Nikada - ponovi Julien zaneseno - a govorim ti kao što govorim samom sebi. Bog mi je svjedok da ne pretjerujem!
- Tako govoriti, znači zapovjediti mi - reče ona s bojažljivim i sjetnim smiješkom.
- E, pa dobro! Ti mi se, dakle, kuneš ljubavlju koju za mene osjećaš da ni na koji način, ni izravan ni neizravan, nećeš na sebe dignuti ruku... Misli na to - doda on - da moraš živjeti radi mog sina, kojega će Matilda prepustiti slugama čim postane markiza de Croisenois.
- Kunem ti se - prihvati ona hladno - ali želim sada ponijeti tvoju žalbu, napisanu i potpisanu tvojom rukom. Sama ću poći k državnom tužitelju.
- Čuvaj se, kompromitirat ćeš se.
- Pošto sam odlučila posjetiti te u zatvoru, postala sam za Besane,on i za cijeli Franche-Comte zauvijek junakinjom anegdota - reče ona s izrazom lica koji je bio nadasve tužan. - Granice strogog stida su prekoračene... Ja sam žena koja je izgubila čast; istina je, zbog tebe... Njezin je glas bio tako žalostan da ju je Julien zagrlio s osjećajem sreće koja je za njega bila posve nova. To nije više bila ljubavna opojnost, to je bila neizmjerna zahvalnost. On je sada prvi put uočio svu veličinu žrtve koju mu je prinijela.
Neka je milosrdna duša bez sumnje obavijestila gospodina de Renal o dugim posjetima njegove žene u Julienovu zatvoru, jer joj je on nakon tri dana poslao svoju kočiju s izričitim nalogom da se smjesta vrati u Verrieres.
Tim je okrutnim rastankom za Juliena loše započeo dan. Dva-tri sata kasnije obavijestiše ga da neki svećenik, spletkar koji se usprkos tome nije mogao ugurati među besane,onske isusovce, još od jutros stoji na ulici, pred vratima zatvora. Kiša je jako padala, i taj je čovjek namjeravao ondje izigravati mučenika. Julien je bio zlovoljan; ta ga je glupost duboko uznemirila.
Već je ujutro odbio primiti tog svećenika, ali taj je čovjek uvrtio sebi u glavu da ispovijedi Juliena i da tako, pomoću svih priznanja koja se na-

dao od njega čuti, iziđe na glas među mladim ženama u Besangonu. Glasno je izjavljivao da će provesti dan i noć pred vratima zatvora.

- Bog me šalje da ganem srce tog otpadnika!... - i svjetina, uvijek željna predstava, stala se skupljati.
- Da, braćo moja - odgovorio im je on - provest ću ovdje cijeli dan, cijelu noć, i sve dane i sve noći što slijede. Duh sveti mi se javio, primio sam zadatak s neba. Ja sam onaj koji treba spasiti dušu mladog Sorela. Pridružite se mojim molitvama! - itd.
Julien se užasavao skandala i svega što bi na njega moglo privući pozornost. Pomišljao je na to da u zgodan trenutak neopaženo ostavi ovaj svijet. Ali ipak se nadao da će još vidjeti gospođu de Renal, a bio je ludo zaljubljen.
Vrata zatvora bila su u jednoj od najprometnijih ulica. Pomisao na toga blatnog svećenika, oko kojega se kupi svijet i pravi bruka, mučila je njegovu dušu. "I on sasvim sigurno svaki tren ponavlja moje ime!". Taj mu je trenutak bio teži od smrti.
U jednom je satu dva-tri puta pozivao ključara koji mu je bio odan i slao ga da pogleda stoji li još onaj svećenik pred vratima zatvora.
- Gospodine, on kleči u blatu - odgovarao je uvijek ključar. - Glasno moli litanije za spas vaše duše... "Drznik!" mislio je Julien. U taj je trenutak zaista čuo neki mukli žamor. To je puk odgovarao na litanije. Njegova je uzrujanost dosegla vrhunac kad je vidio kako i sam ključar miče usnama ponavljajući latinske riječi. - Počelo se govoriti - doda ključar - da vi morate imati vrlo tvrdo srce kad odbijate pomoć toga svetog čovjeka.
- O, domovino moja, kako li si još barbarska! - uzvikne Julien prepun srdžbe. I on glasno nastavi svoje razmišljanje, ne misleći na klju-čarevu nazočnost.
"Taj čovjek hoće da novine o njemu donesu članak i siguran je da će to postići.
Ah, prokleti provincijalci! U Parizu ne bih bio izvrgnut svemu tom mučenju. Ljudi su tamo vještiji u opsjenjivanju."
- Neka uđe taj sveti svećenik - reče on napokon ključaru, a čelo mu pokriše krupne kaplje znoja. Ključar se prekriži i iziđe sav veseo.
Taj je sveti svećenik bio strahovito ružan, a još više blatan. Hladna je kiša činila tamnicu još mračnijom i vlažnijom. Svećenik je poljubio Juliena te se, govoreći mu, stao raznježivati. Najpodlije licemjerstvo bilo je isuviše očito; još nikada u životu nije Julien bio tako ljut.

Četvrt sata nakon svećenikova dolaska Julien je osjetio da postaje prava kukavica. Prvi put mu se smrt učinila grozna. Mislio je na stanje raspadanja u kojem će se njegovo tijelo nalaziti dva dana poslije smaknuća itd., itd.
Bio je upravo na putu da se oda nekim znakom slabosti ili da se baci na svećenika i zaguši ga svojim lancem; kadli mu pade na pamet da zamoli tog svetog čovjeka neka još istog dana služi za njega misu za trideset franaka. Podne se bližilo, te svećenik brzo ode.

XL1V.
Čim je on izišao, Julien je mnogo plakao, i to zato što mora umrijeti. Zatim je stao misliti o tome kako bi gospođi de Renal, kad bi bila tu, priznao svoju slabost...
U trenu kad je najviše žalio što nema te obožavane žene, čuo je Matil-dine korake.
"U zatvoru je od svih nesreća najgora ta", mislio je on, "što čovjek ne može zaključati vrata". Sve što mu je Matilda govorila samo ga je ljutilo.
Pričala mu je da je gospodin Valenod na dan suđenja već imao u džepu imenovanje za prefekta, te se usudio narugati opatu de Frilairu i dopustiti sebi zadovoljstvo da osudi Juliena na smrt.
"Sto je to palo na pamet vašem prijatelju", rekao mi je opat de Frilair, "da razbudi i napadne sitne taštine te buržoaske aristokracije. Zašto je govorio o kastama? Upozorio ih je što treba da čine u svom političkom interesu. Te budale nisu na to ni pomišljale i bile su pripravne zaplakati. Taj je kastinski interes u njihovim očima prikrio strahotu osude na smrt. Valja priznati da je gospodin Sorel u tim stvarima potpuni novajlija. Ne uspijemo li spasiti ga molbom za pomilovanje, njegova će smrt biti neka vrsta samoubojstva..."
Matilda nije rekla Julienu ono što još nije ni slutila, naime, da je opat de Frilair, spoznavši da je Julien izgubljen, smatrao da će za njegove ambicije biti korisno ako nastoji postati njegovim nasljednikom. Gotovo izvan sebe od nemoćna bijesa i zlovolje, reče Julien Matildi: - Idite, prisustvujte jednoj misi koja se služi za mene i ostavite me načas na miru! - Matilda je već bila vrlo ljubomorna zbog posjeta gospođe de Renal, a kad je doznala da je ova otišla, shvatila je razlog Julienove zlovolje te je briznula u plač. Njena je bol bila istinita. Julien je to vidio i to ga je još više razljutilo.

Samoća mu je bila prijeko potrebna, no kako da je se domogne? Pošto je Matilda svim mogućim dokazivanjima pokušala ganuti ga, ostavi ga napokon sama. No gotovo u isti tren pojavi se Fouque. - Osjećam potrebu biti sam... - reče on tom vjernom prijatelju. A kad je vidio da ovaj oklijeva, reče: -Sastavljam pismeni podnesak za pomilovanje... Uostalom... učini mi uslugu da mi nikada ne govoriš o smrti. Ako onoga dana budem trebao neke posebne usluge, čekaj da ti ja prvi o njima govorim.
Kad se Julien napokon domogao samoće, bio je potišteniji i malodušniji nego prije. Ono malo snage što je toj izmorenoj duši još preostalo iscrpio se dok je pred Matildom i Fouqueom prikrivao svoje pravo duševno stanje.
Predvečer ga je utješila jedna misao.
"Da su me jutros, u trenu kad mi se smrt činila tako ružna, pozvali da pođem na stratište, oko javnosti bih bi mi poticaj za slavu. Možda bi moj korak bio malo ukočen, kao u bojažljiva kicoša kad ulazi u salon, i neki bi pronicavi ljudi, ako ih među tim

provincijalcima uopće ima, mogli naslutiti moju slabost... ali nitko je ne bi vidio.)) Učinilo mu se da se izbavio jednog dijela svoje nesreće. "U ovom trenu sam kukavica" ponavljao je on sebi pjevuckajući, "ali nitko to neće j znati".
Sutradan ga je čekao jedan gotovo još neugodniji događaj. Njegov je otac | već dugo najavljivao svoj posjet; toga dana, prije nego što se Julien probudio, pojavio se u njegovoj ćeliji sjedokosi stari tesar. Julien se osjećao slab; očekivao je najneugodnije prijekore. Da bi njegovo mučno čuvstvo bilo potpuno, toga ga je jutra grizla savjest što ne voli oca.
"Slučaj nas je na ovoj zemlji smjestio jednog pokraj drugoga", govorio je sebi dok je ključar malo pospremio tamnicu, "a mi smo jedan drugome nanijeli gotovo svako moguće zlo. On dolazi da mi u mom smrtnom času zada posljednji udarac."
Čim su ostali nasamo, starac započe sa svojim strogim prigovorima. Julien nije mogao zadržati suze. "Koje li nedostojne slabosti!", pomisli on bijesno. "On će posvuda preuveličavati taj moj nedostatak hrabrosti. Kojeg li slavlja za onog Valenoda i za sve one plitke licemjere što vladaju Verrieresu ! Oni su vrlo moćni u Francuskoj, oni sjedinjuju u sebi sve društvene prednosti. Dosad sam bar mogao reći: "Oni dobivaju novac, to je istina, i sve se časti gomilaju kod njih, ali ja, ja posjedujem plemstvo
srca.

A evo sada svjedoka koje će mu svi vjerovati i koji će cijelom Verrieresu
posvjedočiti, i to pretjerujući, da sam pred smrt bio slabić i da sam u
tom iskušenju, koji svi shvaćaju, bio kukavica!"
Julien je bio blizu očaja. Nije znao kako da se riješi oca. A pretvarati
se tako da prevari tog pronicavog starca, bilo je u tom trenutku sasvim
iznad njegovih snaga.
Njegov je duh brzo razmotrio sve mogućnosti.
- Imam ušteđevine] - poviče on odjednom.
Ta je genijalna riječ izmijenila starčevo lice i Julienov položaj.
- Kako da njome raspolažem? - nastavi Julien mirnije. Dojam što ga je postigao posve ga je lišio osjećaja inferiornosti.
Stari je tesar izgarao od želje da osigura za sebe taj novac od kojega je Julien, kako se činilo, jedan dio htio ostaviti braći. Govorio je dugo i vatreno. Julien je sada već mogao biti podrugljiv. -- E, pa dobro! Sto se moje oporuke tiče, Gospod me nadahnuo. Svakome od svoje braće dat ću po tisuću franaka, a ostatak vama.
- Vrlo dobro - reče starac - taj ostatak mi i pripada. Ali budući da se Bog smilovao i dirnuo vaše srce, vi biste, ako želite umrijeti kao dobar kršćanin, morali platiti svoje dugove. Tu su još troškovi za vašu hranu i za vaš odgoj, koje sam predujmio, a na koje vi ne pomišljate.
"To je, dakle, očinska ljubav!", ponavljao je pretužna srca Julien kad je konačno ostao sam. Uskoro se pojavio tamničar.

- Gospodine, poslije posjeta najbližih rođaka ja uvijek svojim gostima donosim bocu dobrog šampanjca. Malo je skup, šest franaka boca, ali on razveseljava srce.
- Donesite tri čaše - reče mu Julien s djetinjom užurbanošću - i uvedite dvojicu zatvorenika koje čujem kako šeću hodnikom. Tamničar mu dovede dva robijaša recidivista, koji su se spremali vratiti se na robiju. Bili su to vrlo veseli zločinci i zaista se naročito isticahu svojom prepredenošću, hrabrošću i hladnokrvnošću.
- Ako mi date dvadeset franaka - reče jedan od njih Julienu - ispričat ću vam svoj život sa svim pojedinostima. Divota!
- A nećete li mi lagati? - zapita Julien.
- Nipošto - odgovori on. - Moj prijatelj, koji je evo ovdje i koji mi zavidi na tih dvadeset franaka, odat će me ako budem govorio neistinu. Njegova je povijest bila užasna. Ona je svjedočila o hrabru srcu u kojemu nije bilo nikakve druge strasti doli pohlepe za novcem. Nakon njihova odlaska Julien nije više bio isti čovjek. Sav je njegov bijes prema samome sebi iščezao. Grozna bol, povećana malodušnošću kojoj

mi-

je bio žrtvom nakon odlaska gospođe de Renal, pretvorila se u sjetu. - S vremenom, kad više ne bih bio toliko zaslijepljen prividom slio je on - uvidio bih da su pariški saloni prepuni poštenjaka poput mog oca i spretnih lupeža poput ovih robijaša. Imaju oni pravo, ti salonski ljudi nikada jutrom ne ustaju sa strašnom mišlju: "Sto danas ručati?". I oni hvale svoje poštenje! A kad ih pozovu u porotu, ponosno osuđuju čovjeka koji je ukrao srebrni pribor za jelo jer je osjećao da će se onesvijestiti od gladi. Ali kad se radi o tome da se uguraju na dvor, da izgube ili dobiju položaj ministra, tada ti moji salonski poštenjaci počinjaju zločine sasvim jednake onima na koje je potreba da jedu natjerala ova dva robijaša... Ne postoji prirodno pravo. Ta je riječ samo prastara glupost dostojna državnog tužitelja koji me neki dan napao, a kome se pradjed obogatio nekom konfiskacijom pod Lujem XIV Pravo postoji samo ondje gdje postoji zakon koji pod prijetnjom kazne zabranjuje da se počini neko djelo. Prije zakona prirodna je samo snaga lava i potreba stvorenja koje je gladno, kome je zima, jednom riječju potreba... Ne, ljudi koje poštujemo samo su lupeži koji su imali sreće da nisu bili zatečeni na djelu. Tužitelj, kojeg je društvo ovlastilo da me progoni, obogatio se jednom prljavštinom... Ja sam počinio ubojstvo i pravedno sam kažnjen, ali ako to moje jedino djelo ne uzmemo u račun, onda je Valenod, koji me osudio, stotinu puta štetniji za društvo."

"Eto", doda Julien žalosno, ali bez srdžbe, "pored sve svoje škrtosti moj otac više vrijedi od svih tih ljudi. Nikada me nije volio. Prevršio sam mjeru sramoteći ga svojom nečasnom smrću. Strah od nestašice novca, taj pretjerani oblik ljudske zloće koji se zove gramzivost, uzrok je da on u svoti od tri-četiri stotine zlatnika koje mu mogu ostaviti

nalazi čudesan razlog za utjehu i spokojstvo. Jedne će nedjelje poslije ručka pokazati svoje zlato svim zavidljivcima u Verrieresu. "Koji od vas ne bi uz ovu cijenu bio presretan", govorit će im njegov pogled, "što mu je sin giljotiniran?"
Ta je filozofija možda bila točna, ali je morala čovjeka natjerati da zaželi umrijeti. Tako je prošlo pet dugih dana. Bio je uljudan i blag prema Matildi jer je vidio da pati od najžešće ljubomore. Jedne je večeri Julien ozbiljno pomišljao na to da počini samoubojstvo. Duša mu je bila izmučena dubokom nesrećom u koju ga je bacio odlazak gospođe de Renal. Ništa ga više nije radovalo, ni u stvarnom životu ni u mašti. Pomanjkanje kretanja stalo je narušavati njegovo zdravlje, i on je postao nekako zanesen i slabašan kao mlad njemački student. Gubio je onu muškaračku

gordost koja snažnom kletvom odbacuje neprilične misli što spopadaju dušu nesretnika.
"Volio sam istinu... Gdje je ona?... Svagdje licemjerstvo ili bar šarlatan-stvo, pa i kod najkreposnijih i najvećih." I na njegovim se usnama pojavi izraz gađenja... "Ne, čovjek se ne može pouzdati u čovjeka. Gospođa de ***, kad je skupljala milodare za bijednu siročad, rekla mi je da je neki knez dao deset zlatnika; lagala je. Ali što rekoh? Napoleon na Svetoj Heleni!... Obična opsjena, ona proklamacija u korist rimskog kralja.
Veliki Bože, ako se takav čovjek - čak i onda kad ga nesreća strogo podsjeća na dužnost - srozava do šarlatanstva, što da čovjek očekuje od ostatka ljudskog roda?...
Gdje je istina? U vjeri... Da", doda on s gorkim smiješkom najvećeg prezira, "u ustima nekih Maslona, Frilaira, Castanedea... Možda u pravom kršćanstvu, gdje svećenici ne bi bili plaćeni, kao što to ni apostoli nisu bili!... Ali sveti Pavao bio je plaćen zadovoljstvom da zapovijeda, da govori, da drugi o njemu govore...
Ah, kad bi postojala kakva prava vjera!... Kako sam glup! Vidim gotičku katedralu i šarene crkvene prozore dostojne poštovanja i moje slabašno srce zamišlja svećenika prema tim prozorima... Moja bi ga duša razumjela, moja duša osjeća potrebu za njim... No ja nalazim samo neko umišljeno čeljade prljave kose... nekog viteza de Beauvoisisa, samo što nije tako ugodan kao ovaj.
Ali jedan pravi svećenik, jedan Massillon, jedan Fenelon... Massillon je zaredio Duboisa. Saint-Simonovi memoari omrazili su mi Fenelona, ali on je ipak pravi svećenik... U njemu bi nježne duše našle neko stjecište u svijetu... Ne bismo bili osamljeni... Taj bi nam dobri svećenik govorio o Bogu. Ali o kojem Bogu? Ne o onom iz Biblije, o onom sitničavom, okrutnom despotu punom žudnje za osvetom... nego o Voltaireovu Bogu, pravednom, dobrom, beskrajnom"...
Uzbudiše ga sva sjećanja na tu Bibliju, koju je znao napamet. "Ali čim se nađu trojica zajedno, kako da vjeruju u to veliko ime BOG nakon užasnih zloupotreba koje s njime čine naši svećenici? Živjeti osamljen!... Koje li muke!...

Postajem lud i nepravedan", pomisli Julien lupnuvši se po čelu. "Osamljen sam u ovoj tamnici, ali ja na zemlji nisam živio osamljen, imao sam moćnu ideju dužnosti. Dužnost koju sam sebi postavio, s pravom ili ne... bila je kao deblo čvrsta stabla na koje sam se naslanjao za vrijeme oluje; drhtao sam, tresao sam se, ta bio sam konačno samo čovjek... ali uvijek

sam se održao.

To me vlažni zrak ove tamnice nagoni da mislim na osamljenost... Ali zašto da još i sad, dok proklinjem licemjerstvo, budem licemjer? Ne satire mene ni smrt, ni tamnica, ni vlažan zrak, nego odsutnost gospođe de Renal. Kad bih u Verrieresu morao živjeti čitave tjedne skriven u podrumima njezine kuće da bih je mogao vidjeti, bih li se i onda tužio? Utjecaj mojih suvremenika je nadvladao", reče on glasno i s gorkim smiješkom. "Govoreći ovako sam sa sobom, na dva koraka od smrti, ja sam još i sada licemjer... O, devetnaesto stoljeće!

...Lovac u šumi ispali hitac iz puške, njegov plijen padne, on pojuri da ga uhvati. Čizma mu nagazi na mravinjak visok dvije stope, razori mravlji stan, raspršiнadaleko i mrave i njihova jajašca... Ni najveći filozofi među tim mravima nikada neće moći shvatiti taj crni, golemi predmet, lovče-vu čizmu, koja je najednom i nevjerojatnom brzinom prodrla u njihov stan uz užasnu prethodnu buku praćenu plamenima crvenkaste vatre. ...Tako bi i smrt, i život, i vječnost bili jednostavni pojmovi za onoga tko bi imao organe sposobne da ih pojme...

Kako bi jednodnevna mušica koja se za dugih ljetnih dana rodila u devet sati izjutra, a uginula u pet sati uvečer, mogla razumjeti riječ noć? Dajte joj pet sati života više, pa će vidjeti i razumjeti što je noć.

Tako je i sa mnom. Umrijet ću s dvadeset tri godine. Dajte mi još pet
godina života da ih proživim s gospođom de Renal!"

Stao se smijati poput Mefista. Koje li ludosti, raspravljati o tim velikim problemima!

1. Ja sam licemjer, kao da je sada ovdje netko da me sluša;

2. Zaboravljam da živim i ljubim, a ostaje mi još tako malo života... Jao! Gospođe de Renal nema; možda joj njezin muž neće više dopustiti da se vrati u Besanc,on i da se i dalje sramoti.

Eto, to je ono zbog čega sam osamljen, a ne zbog nepostojanja nekog Boga koji bi bio pravedan, dobar, svemoćan, nimalo zloban, nimalo željan osvete...

Ah! Kad bi on postojao!... Ta ja bih mu pao pred noge. ((Zaslužio sam smrt", rekao bih mu, Bože veliki, Bože dobri, Bože milostivi, vrati mi onu koju ljubim!"

Noć je bila već poodmakla. Nakon sat-dva mirna sna došao je Fouque. Julien se osjećao jak i odlučan kao čovjek koji jasno gleda u svoju dušu.

XLV.

- Ne mogu ipak onom jadnom opatu Chas-Bernardu tako napakostiti da ga pozovem ovamo - reče on Fouqueu. - On tri dana ne bi mogao jesti. Nego, nastoj mi pronaći nekog jansenista, Pirardova prijatelja i nepristupačna spletki.

Fouque je s nestrpljenjem očekivao taj nalog. Julien dolično obavi sve što čovjek u provinciji duguje javnom mišljenju. Zahvaljujući opatu Frilairu, Julien je u tamnici usprkos lošem izboru ispovjednika bio pod zaštitom kongregacije; da je bio smotreniji, mogao je i pobjeći. Ali je loš tamnički zrak proizveo svoj učinak, i njegov je razum popustio. Utoliko je bio sretniji kad se vratila gospođa de Renal.

- Ti si moja prva dužnost - reče mu ona zagrlivši ga - pobjegla sam iz Verrieresa...

Julien nije prema njoj osjećao ni malo sitničave taštine, te joj je ispričao sve svoje slabosti, a ona je prema njemu bila dobra i umiljata.

Uvečer, tek što je izišla iz zatvora, pozvala je k svojoj tetki onog svećenika koji je bio prionuo za Juliena kao za neki plijen. Kako on i nije želio drugo doli da stekne povjerenje mladih žena otmjenoga besane,onskog društva, gospođa de Renal ga je lako nagovorila da ode moliti devetnicu u opatiji Bray-le-Haut. Nikakve riječi ne mogu opisati neizmjernost i mahnitost Julienove ljubavi.

Pomoću novca te služeći se i zloupotrebljavajući ugled svoje tetke, bogate čuvene bogomoljke, polučila je gospođa de Renal da ga može posjećivati dva puta na dan.

Kad je to Matilda doznala, njezina se ljubomora raspalila do ludila. Opat de Frilair joj je priznao da sav njegov ugled nije dovoljan

da bi joj on mogao, svim obzirima usprkos, izraditi dopuštenje da posjećuje svog prijatelja više nego jedanput na dan. Matilda je dala uhoditi gospodu de Renal kako bi znala i njezine najmanje pothvate. Opat de Frilair je iscrpao sva sredstva svog vrlo okretnog duha da bi joj dokazao kako Julien nije nje dostojan. Usred svih tih muka ona ga je još više ljubila te ga je gotovo svakog dana strahovito napadala.

Julien se svim silama trudio da se prema toj jadnoj djevojci, koju je toliko kompromitirao, do kraja ponese kao pošten čovjek; no svaki bi čas prevladala neobuzdana ljubav koju je osjećao prema gospođi de Renal. Kad slabim dokazima ne bi mogao uvjeriti Matildu o nevinosti posjeta njezine suparnice, govorio bi sam sebi: "Sad mora da je kraj te drame već vrlo blizak; to je isprika za mene što se ne umijem bolje pretvarati."

Gospođica de La Mole sazna da je poginuo markiz de Croisenois. Gospodin de Thaler, onaj bogataš, neumjesno se izvozio o Matildi-nu nestanku. Gospodin de Croisenois gaje zamolio da to porekne. Tada mu je gospodin de Thaler pokazao anonimna pisma koja je primio, a koja su sadržavala pojedinosti navedene s toliko vještine da je jadni markiz bio prisiljen uvidjeti istinu. Na to se gospodin de Thaler drznuo zbijati grube šale, a gospodin de Croisenois je, izbezumljen od srdžbe i jada, zatražio tako tešku

zadovoljštinu da je milijunaš radije odabrao dvoboj. Glupost je trijumfirala, i jedan čovjek koji je više nego itko zaslužio da bude ljubljen našao je smrt ne doživjevši ni dvadeset četvrtu godinu. Ta se smrt nekako čudno i bolećivo dojmila Julienove ispaćene duše.
- Jadni je Croisenois zaista prema vama bio pristojan i vrlo pošten - reče on Matildi. - Kad ste se onako nepromišljeno vladali u salonu vaše majke, morao me zamrziti i mogao me izazvati na dvoboj, jer mržnja koja zamijeni prezir obično je puna bijesa. Smrt markiza de Croisenoisa izmijenila je sve Julienove misli o Matildinoj budućnosti. Nekoliko je dana utrošio na to da joj kaže kako se treba udati za gospodina de Luza. - To je čovjek plah, nije prevelik jezuit - govorio joj je on - a sigurno će se natjecati za vašu ruku. Njegovo je častoljublje sumornije i upornije nego što je bilo u onog jadnog Croisenoisa, a kako u njegovoj obitelji nitko nema vojvodske časti, on će se bez okolišanja oženiti udovicom

- I to udovicom koja prezire velike strasti - hladno odgovori Matilda - jer je dovoljno živjela da vidi kako joj je ljubavnik već nakon šest mjeseci pretpostavio drugu ženu, koja je uzrok svim njihovim nevoljama.
- Vi ste nepravedni. Posjete gospođe de Renal omogućit će pariškom odvjetniku koji je preuzeo moju molbu za pomilovanje da se poslužim izvanrednim izjavama. Prikazat će kako ubojicu njegova žrtva okružuje brigom i štovanjem. To bi moglo proizvesti učinak, i možda ćete me jednog dana vidjeti kao junaka neke melodrame itd., itd.
Ljubomorna, bijesna i nemoćna da se osveti, neprekidna nesreća bez ikakve nade (jer čak i kad bi se Julien spasio, kako da opet zadobije njegovo srce?) te stid i bol zbog toga što je sada više nego ikada voljela toga nevjernog ljubavnika, sve je to bacilo gospođicu de La Mole u sumornu šutnju, iz koje je nije mogla izvući ni revna pažnja opata de Frilaira ni surova Fouqueova iskrenost. A Julien je - osim trenutaka koje bi mu otela Matildina nazočnost - živio od ljubavi i nije gotovo ni mislio na budućnost. Takva strast, kad je golema i sasvim iskrena, ima čudno djelovanje, te je gospoda de Renal gotovo dijelila s njim tu bezbrižnost i blagu veselost.
Nekada - govorio je Julien - kada sam za naših šetnji po šumama Vergvja mogao biti tako sretan, pomamno je častoljublje odvlačilo moju dušu u carstvo mašte. Umjesto da pritisnem na srce ovu dražesnu ruku, koja je bila tako blizu mojih usana, zanosio sam se budućnošću, zamišljao sam beskrajne borbe koje ću morati izdržali da izgradim svoju divnu sudbinu... Ne, da me niste došli posjetiti u ovom zatvoru, umro bih ne upoznavši sreće. Dva su događaja pomutila taj mirni život. Julienov ispovjednik, mada je bio pravi jansenist, nije uspio izbjeći jednu spletku isusovaca te je, i ne sluteći, postao njihovo oruđe. Jednog mu je dana rekao da bi morao učiniti sve što može da bude pomilovan, jer će inače počiniti strašan grijeh samoubojstva. A budući da svećenstvo ima

velik utjecaj u ministarstvu pravosuđa u Parizu, moglo bi se to učiniti na lak način. Trebao bi se obratiti, i to javno.
- Javno! - ponovi Julien. - Ah, ulovio sam vas, oče.

- Vaša dob - prihvati opet ozbiljno jansenist - privlačno lice što vam ga je Providnost dala, sam motiv vašeg zločina, koji ostaje neobjašnjiv, herojska nastupanja gospođice de La Mole da vas spasi, jednom riječju sve, čak i čudnovato prijateljstvo što vam ga iskazuje vaša žrtva, pridonijelo je tome da postanete heroj mladih žena u Besangonu. One su zbog vas zaboravile sve, čak i politiku...
Vaše bi obraćanje odjeknulo u njihovim srcima i ostavilo u njima dubok dojam. Mogli biste silno koristiti vjeri, i zar da ja oklijevam zbog neznatnog razloga što bi u takvu slučaju jezuiti učinili to istol Tako bi oni i u ovom naročitom slučaju, koji je izmakao njihovoj grabežljivosti, i opet mogli nauditi. To se ne smije dogoditi... Suze koje će poteći zbog vašeg obraćanja, uništit će pogubni učinak deset izdanja Voltaireovih djela.
- A što će meni ostati budem li sam sebe prezirao? - hladno odvrati Julien. - Bio sam častoljubiv, i neću se zbog toga prekoravati; ja sam tada postupao u duhu našeg vremena. Sada živim bezbrižno. Ali sva je prilika da bih bio vrlo nesretan kad bih počinio kakav kukavičluk...
Druga neprilika, koja je Julienu bila mnogo neugodnija, potekla je od gospođe de Renal. Neka njezina prijateljica spletkarica bila je uspjela tu bezazlenu i plašljivu dušu uvjeriti kako joj dužnost nalaže da ode u Saint-Cloud i da se baci na koljena pred kraljem Karlom X.
Ona je već pristala na žrtvu da se rastane od Juliena, i nakon te tako teške odluke nije u njezinim očima više ništa značila neugodnost da će se time izložiti ruglu, što bi joj se nekada činilo gore od smrti.
- Ići ću kralju i glasno ću priznati da si ti moj ljubavnik. Život jednog čovjeka, i to čovjeka kakav je Julien, treba biti iznad svih obzira. Reći ću da si me iz ljubomore htio ubiti. Ima mnogo primjera da je u takvu slučaju čovječnost porote ili kralja spasila jadne mladiće...
- Ne želim te više vidjeti, naložit ću da te ne puštaju u zatvor r - povikne Julien - a posve je sigurno da ćeš se sutradan ubiti iz očajanja, ako mi se ne zakuneš da nećeš poduzimati nikakvih koraka koji bi nas oboje izvrgli javnom ruglu. Ta misao da odeš u Pariz ne potječe od tebe. Reci mi ime smutljivke koja te na nju navela...
Drugi dio - XLV.<
Budimo sretni još ovo malo dana toga kratkog života! Pritajimo se; moj je zločin suviše očit. Gospođica de La Mole ima u Parizu velik ugled, vjeruj da će ona učiniti sve što je u ljudskoj moći. Ovdje u provinciji svi su bogati i ugledni ljudi protiv mene. Tvoj bi pothvat još više ogorčio te bogate i nadasve uzdržljive ljude za koje je život tako laka stvar... Ne dajmo da nam se smiju Masloni, Valenodi i tisuću boljih ljudi nego što su oni!

Loš je zrak u tamnici postao Julienu nepodnošljiv. Srećom je onog dana kad su mu javili da mora umrijeti, najljepše sunce obasjavalo prirodu, pa je Julien bio hrabro raspoložen. Hodati po svježem zraku, to je za njega bio divan doživljaj, kao što je to šetnja kopnom za pomorca koji je dugo plovio morem. "Hajde, sve će biti dobro", govorio je on sam sebi, "osjećam da sam hrabar". Nikada ta glava nije bila tako poetična kao u trenu kad je morala pasti. Slatki trenuci koje je nekada doživio u šumama Vergvja dolazili su mu na pamet u velikom broju i s najvećom snagom. Sve se zbilo jednostavno, dostojno i, s njegove strane, bez ikakva prenemaganja.

Dva dana prije bio je rekao Fouqueu: - Ne mogu jamčiti da ću biti uzbuđen; u ovoj tamnici, tako ružnoj, tako vlažnoj, proživljavam trenutke groznice u kojima sam sebe ne prepoznajem, ali straha ne osjećam, nitko me neće vidjeti da blijedim. Unaprijed je sve tako uredio da Fouque u zoru posljednjeg dana dovede Matildu i gospođu de Renal. - Povedi ih u istim kolima - rekao mu je. - Pobrini se da poštanski konji neprekidno jure kasom. One će jedna drugoj pasti u naručaj, ili će uzajamno očitovati smrtnu mržnju. U oba će slučaja jadnice malo zaboraviti na svoju užasnu bol.

Julien je od gospođe de Renal zahtijevao da mu se zakune da će živjeti i brinuti se za Matildina sina.

- Tko zna, možda još i poslije smrti nešto osjećamo - rekao je on jednog dana Fouqueu. - Vrlo bih volio počivati - jer počivati je prava riječ - u onoj maloj špilji velike planine iznad Verriere-sa. Pričao sam ti kako sam se više puta noću sklanjao u tu špilju i gledao u daljini najbogatije predjele Francuske dok mi je u srcu plamtjelo častoljublje. Tada je to bila moja strast... Ukratko, ta mi je špilja draga, i ne može se poreći da je smještena tako da bi mi na njoj pozavidjela duša svakog filozofa... A kako ti dobri članovi kon-

gregacije u Besanconu iz svega izbijaju novac, prodat ćeš, budeš li spretan, moje smrtne ostatke.

Fouqueu je taj žalosni posao uspio. Kad je zatim te noći sam u svojoj sobi bdio pokraj prijateljeva tijela, ugleda na svoje veliko čudo Matildu gdje ulazi. Nekoliko sati prije bio ju je ostavio deset milja daleko od Besangona. Njezine oči i pogled bili su izbezumljeni. - Želim ga vidjeti - reče ona.

Fouque nije imao hrabrosti ni da govori ni da ustane. Prstom joj je pokazao velik, modar ogrtač na podu; ondje je ležalo umotano ono što je preostalo od Juliena.

Bacila se na koljena. Bez sumnje joj je uspomena na Bonifacea de La Molea i na Margaretu Navarsku dala nadljudsku snagu. Njezine su drhtave ruke otkrile ogrtač. Fouque je odvratio pogled. Čuo je kako se Matilda užurbala po sobi. Zapalila je nekoliko svijeća. Kad je Fouque smogao snage da je pogleda, bila je već smjestila na mramorni

stolić pred sebe Julienovu glavu i ljubila je u čelo... Matilda je svog ljubavnika otpravila do groba koji je sam odabrao. Velik je broj svećenika pratio lijes, i nitko nije znao da ona sama u zastrtim kolima nosi na svojim koljenima glavu čovjeka kojeg je toliko ljubila.

Kad su tako usred noći stigli do jednog od najviših vrhova u visokim planinama Jure i ušli u tu malu špilju, veličanstveno rasvijetljenu bezbrojnim svijećama, dvadeset je svećenika odslužilo misu za pokojnika. Svi stanovnici malih brdskih sela kroz koja je povorka prošla priključili su se privučeni tom neobičnom i čudnovatom svečanosti.

Matilda se među njima pojavila u dugačkoj žalobnoj haljini i poslije mise dala da im se razdijeli nekoliko tisuća komada po pet franaka.

Ostavši sama s Fouqueom, vlastitim je rukama sahranila glavu svog ljubavnika. Fouque umalo nije poludio od bola. Matildinom brigom ta je divlja špilja bila ukrašena mramorom isklesanim uz velik trošak u Italiji.

Gospođa de Renal je održala svoje obećanje. Ni na koji način nije pokušavala sebi oduzeti život, ali je tri dana nakon Julienove smrti i sama umrla grleći svoju djecu.

476

Kazalo

Kazalo

PRVI DIO

I. Gradić.....7
II. Načelnik.....11
III. Imovina siromaha.....14
IV Otac i sin.....19
V Pregovori.....23
VI. Dosada.....30
VII. Srodstvo po izboru.....37
VIII. Sitni događaji.....47
IX. Večer na ladanju.....54
X. Veliko srce i malo bogatstvo.....61
XI. Jedne večeri.....65
XII. Putovanje.....70
XIII. Prozirne čarape 76
XIV Engleske škarice 81
XV Pjev pijetla.....84
XVI. Sutradan.....88
XVII. Podnačelnik.....93
XVIII. Kralj u Verrieresu.....98
XIX. Razmišljanje donosi bol 109
XX. Anonimna pisma.....116
XXI. Razgovor s gospodarom 120

477

Crveno i crno

XXII. Kako se postupalo godine 1830.....132
XXIII. Brige jednog funkcionara.....143
XXIV Glavni grad.....156
XXV Sjemenište 162

XXVI. Svijet; ili ono što nedostaje bogatašu.....169
XXVII. Prvo životno iskustvo 178
XXVIII. Procesija.....182
XXIX. Prvo unapređenje.....188
XXX. Častoljubac 201
DRUGI DIO
I. Ladanjska zadovoljstva 219
II. Ulazak u društvo 228
III. Prvi koraci 235
IV Palača de La Mole 238
V Osjećajnost i otmjena pobožna dama.....249
VI. Način izgovaranja 252
VII. Kostobolja.....258
VIII. Koje odličje odlikuje čovjeka? 265
IX. Ples 274
X. Kraljica Margareta 282
XI. Moć mlade djevojke 289
XII. Možda je on neki Danton? 293
XIII. Urota.....298
XIV Misli mlade djevojke 306
XV Je li to zavjera? 312
XVI. Jedan sat poslije ponoći 317
XVII. Stari mač.....323
XVIII. Strašni trenuci 328
XIX. Šaljiva opera.....333
XX. Japanska vaza 342
478
Kazalo
XXI. Tajna nota 348
XXII. Diskusija 353
XXIII. Svećenstvo, šume, sloboda.....360
XXIV Strasbourg.....368
XXV Služba kreposti 374
XXVI. Moralna ljubav.....380
XXVII. Najbolji crkveni položaji 384
XXVIII. Manon Lescaut.....387
XXIX. Dosada.....391
XXX. Loža u Komičnoj operi 394
XXXI. Držati je u strahu.....399
XXXII. Tigar.....404
XXXIII. Pakao slabosti.....409
XXXIV Duhovit čovjek .....-.....414
XXXV Oluja.....420
XXXVI. Žalosne pojedinosti 425
XXXVII. Kula 431
XXXVIII. Moćan čovjek 435
XXXIX. Intriga.....441
XL. Smirenje.....445
XLI. Suđenje.....449
XLII.....455
XLIII.....460

XLIV.....465
XLV 471
479